ANTROPONTOLOJİNİN IŞIĞINDA JEAN BAUDRILLARD'IN TÜKETİM TOPLUMU İNSANI VE DÜNYASI

Feray Şahan
141150101
Orcid: 0000-0001-8277-9748

DOKTORA TEZİ
Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Betül Çotuksöken

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temmuz, 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

1993-1997 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde okurken öğrencisi olduğum Prof. Dr. Betül Çotuksöken, yıllar sonra Maltepe Üniversitesi'nde hem yüksek lisans hem de doktora çalışmamın tez danışmanlığını üstlenmiştir. Doktora çalışmamın öncesinde ve süresince Prof. Dr. Betül Çotuksöken'in tarafıma fikri desteği, yardımı, katkısı çok büyüktür. Emeğini esirgemeyen hocama minnettarım; kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Doktora tezimi geliştirmemde katkıları olan çok değerli Tez İzleme ve Savunma Komitesi Üyeleri, Bursa Uludağ Üniversitesi'nden Prof. Dr. Muhsin Yılmaz'a, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden Prof. Dr. Kurtul Gülenç'e, Maltepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın'a ve Dr. Dilek Arlı Çil'e çok teşekkür ederim.

Çalışmamın konusunu belirleme aşamasında Dr. Daniş Navaro, Jean Baudrillard'ın düşünceleri üzerine bir çalışma yapmamı önerdi. J. Baudrillard'ın düşünce dünyası hakkında araştırma yaptıkça, tezimin konusu zihnimde belirginleşmeye başladı. "İktisat Felsefesi" dersi hocam Dr. Daniş Navaro'ya içtenliği ve düşünce dünyama yapmış olduğu katkılar için çok teşekkür ederim.

Öte yandan, yüksek lisans yaptığım dönemde aynı dersi almamız nedeniyle kendisiyle arkadaş olduğum yazar Hâle Seval, tez çalışmamı Prof. Dr. Betül Çotuksöken'in felsefe literatürüne kazandırdığı "antropontoloji" ya da "insan-varlıkbilgisi" üzerine yapmam için beni yüreklendirdi. Böylece, yukarıda belirtilen iki genel konuyu sınırlandırıp birleştirerek doktora tezi çalışmama başlamış oldum. Hâle Seval'e bana göstermiş olduğu yakınlık ve destek için teşekkür ederim.

Düşünür Jean Baudrillard'ın eserlerini Türkçe'ye kazandıran, başta Prof. Dr. Oğuz Adanır olmak üzere tüm çevirmenlere teşekkürlerimi, saygılarımı sunuyorum.

İlgilerini ve desteklerini hep yanımda hissettiğim eşim Murat Şahan'a, anneme, babama, kardeşime, enişteme ve sevgili yeğenime teşekkürü bir borç bilirim.

Feray Şahan
Temmuz, 2021

ÖZ

ANTROPONTOLOJİNİN IŞIĞINDA JEAN BAUDRILLARD'IN TÜKETİM TOPLUMU İNSANI VE DÜNYASI

Feray Şahan
Doktora Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Felsefe Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Betül Çotuksöken
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021

Yazılması amaçlanan bu tezde ana problem, bir düşünür, akademisyen, yazar olan Betül Çotuksöken'in felsefe literatürüne kazandırdığı yeni bir kavram, felsefi tutum ve disiplin olan antropontoloji ya da insan-varlıkbilgisi ışığında; bir düşünür, sosyolog, yazar olan Jean Baudrillard'ın tüketim toplumunda yaşayan insanı, onun düşünce ve yaşama dünyasında hangi belirlemeleri temele alarak konumlandırdığı ve tüketimi yaşamının âdeta merkezine koyan bu toplumun insanının nesnelerle kurduğu ilişki içindeki durumu ve duruşudur.

Değerlerini yitiren tüketim toplumu insanı için iştahını kabartan, arzularını coşturan şeyler önem kazanmıştır ama kazandıklarıyla özne olma bilincini kaybetmiştir. Tüketim toplumu insanı, keyfiliği bir yana bırakıp, varolan sistemden ne umduğunu, ne bulduğunu, ne olduğunu kendisine sormalıdır. Belki de problemin kaynağını "özne"nin, "sözde özne"ye dönüşmesinde dahası "ben"in "biz"le bağının kopuşunda aramalıyız. Antropontoloji bu bağlamda önemlidir. Nesnelerin içinde bir nesne durumundaki tüketim toplumu insanı bilinç sahibi bir varlık olduğunu hatırlamalı, gerçek manada yaşamadığı gerilimin, çatışmanın ya da bunalımın ona kattıkları hakkında düşünmeye yeniden başlamalı, bireysel çerçevede düşünsel ve eylemsel hareket alanının neden ve niyet doğrultularındaki sınırları üzerinde düşünmeli ve öncelikle biyolojik, bu bağlamda doğanın bir parçası, önünde sonunda da toplum-tarih-kültür varlığı olduğunu unutmamalıdır. O halde burada öne çıkarılan temel varsayım, içinde bulunulan yeni durumdan, düşünme ediminin katkısıyla çıkılabileceğidir.

Anahtar Sözcükler: Antropontoloji, Sistem, Simülasyon, Kötülük, Arada Olmak, Durum-Duruş ilişkisi, İlişkisellik.

ABSTRACT

JEAN BAUDRILLARD'S CONSUMER SOCIETY HUMAN AND HIS/HER WORLD IN THE LIGHT OF ANTHROPONTOLOGY

Feray Şahan
PhD Thesis
Department Philosophy
Philosophy Programme
Thesis Advisor: Prof. Dr. Betül Çotuksöken
Maltepe University Graduate School, 2021

In this thesis which is intended to be written, the main problem is that which determinations in the world of thought and human being living in the consumer society were taken as a basis by Jean Baudrillard, a thinker, sociologist, and writer, to position him/her in the consumer society, as well as his/her situation and stance by considering relationship established by the human being of that society that actually puts the consumption in the centre of the life, in the light of the anthropontology or the knowledge of human - being, a new concept, philosophical attitude and discipline introduced to the philosophical literature by Betül Çotuksöken, a thinker, academician, and writer.

For the human being in the consumer society who lost his/her values, things that tantalise and excite him/her have gained importance while losing his/her consciousness of being a subject. Being human in consumer society should look beyond arbitrariness and ask himself/herself what s/he expects from the existing system, what s/he has found, and what s/he is. Maybe we should ask for the problem area at the transformation of "subject" into "alleged subject", and further, disconnection between "me" and "us". Anthropontology is important from this point of view. A consumer society human that is an object among objects should remember that s/he is a conscious being and should, start thinking again about what the tension, conflict or depression, which s/he does not actually suffer, has contributed to him/her, think on the boundaries of the intellectual and actual activity area in the directions of cause and intention, and should not forget

that s/he is a first biological being, and accordingly a part of the nature, and a social-historical-cultural being. Then, the basic assumption brought to the foreground here is that s/he can get out of the situation in which s/he is in with the contribution of the act of thinking.

Keywords: Anthropontology, System, Simulation, Evil, Being in-between, Situation-Position relationship, Relationality.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ vi
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER ix
ÖZGEÇMİŞ xi
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. ANTROPONTOLOJİNİN YA DA İNSAN-VARLIKBİLGİSİNİN FELSEFİ TEMELLERİ 5
2.1 Antropontoloji Nedir? 5
2.2 Antropontoloji Açısından İnsanın Varlık Yapısı 18
2.2.1 Beden Varlığı Olarak İnsan 18
2.2.2 Düşünme ve Dil Bağlamında İnsan 24
2.2.3 Olanaklar, Potansiyeller Varlığı Olarak İnsan 29
2.2.4 Anlam Veren ve Değerleri Taşıyan Bir Varlık Olarak İnsan 33
2.2.5 "İsteme" Varlığı Olarak İnsan 42
2.2.6 Eylem Varlığı Olarak İnsan 49
2.2.7 Tekniği ve Teknolojiyi Yapan ve Kullanan Bir Varlık Olarak İnsan 55
BÖLÜM 3. İLİŞKİLER AĞI İÇİNDE "ARADA OLAN" BİR VARLIK OLARAK İNSAN 62
3.1 Zamanlar ve Mekânlar Arasında 62
3.2 Toplum, Tarih, Kültür Arasında 64
3.3 Özel, Toplumsal, Kamusal Alan Arasında 67
3.4 Gereksinim-Değer Gerilimi Arasında 70
3.5 Özneler ile Nesneler Arasında 75
3.6 Teknolojiye Dayalı Sanal ve Gerçek Dünya Arasında 80
BÖLÜM 4. JEAN BAUDRİLLARD'IN FELSEFİ SÖYLEMİNİN TEMEL KAVRAMLARI 89
4.1 Tüketim Toplumunu "Taşıyan Çağcıl Sacayağı": Simülasyon, Simüle Etmek, Simülakr Kavramlarının Değerlendirilişi 89
4.2 "Aslı Gibidir": Simülasyon Evreninde Gösterge ya da Çöle Dönmüş Gerçek 99
4.3 "Ayartma"nın ya da "Baştan Çıkarma"nın Gücü Adına 113
4.4 Yabancılaşmanın Sonu Üstüne 121
BÖLÜM 5. JEAN BAUDRİLLARD'IN TÜKETİM TOPLUMUNUN DÜNYASINDA NELER OLUYOR? 132
5.1 Tüketim Toplumunun "Vitrininde" Ne Nesne, Ne Özne? 132
5.2 Tüketim Toplumunda "Hikmetinden Sual Olunmayan": Teknoloji 147
5.3 Tüketim Toplumunun İletişim "Akrobatı": Medya 159
5.4 Tüketim Toplumunun Nesnelerinin "Derin Tuzakları": Reklamlar 172
5.5 Tüketim Toplumunda Modanın Çift Kutbu: Yüceltme ya da Alaşağı Etme 189
5.6 Tüketim Toplumunda "Haraç Mezat Satılık" Sanat 200
5.7 Tüketim Toplumunda Anlam "Erozyonu" 216

5.8 Tüketim Toplumunda Kullanım, Değişim, Gösterge ve Fraktal Değer Arasındaki "Afili" Muamma 229
5.9 Tüketim Toplumunda "Kendini Harcayarak Yeniden Üreten" Kötülük 244
BÖLÜM 6. ANTROPONTOLOJİNİN IŞIĞINDA TÜKETİM TOPLUMU İNSANI VE DÜNYASININ DEĞERLENDİRİLİŞİ 261
6.1 Tüketim Toplumu İnsanının İlişkiler Ağı İçindeki Yeri 261
6.1.1 Tüketim Toplumu İnsanının "Durumu" ve "Duruşu" 261
6.1.2 Tüketim Toplumu İnsanının "Karşılaşmaları", "Karşılamaları", "Karşılaştırmaları" 286
6.1.3 Tüketim Toplumu İnsanının Kaçınılmaz Sonu: "Gerilim", "Çatışma" ya da "Bunalım" 312
BÖLÜM 7. SONUÇ 340
KAYNAKÇA 361

ÖZGEÇMİŞ

Feray Şahan
Felsefe Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2012	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı
Ls	2013	Eskişehir Anadolu Üniversitesi, A.Ö.F. İşletme Bölümü
Ls.	2009	M.S.G.S.Ü. Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü
Ls.	2005	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü
Ö.Ls.	2001	Eskişehir Anadolu Üniversitesi, A.Ö.F. Halkla İlişkiler Bölümü
Ls.	1997	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Lise	1992	Sarıyer Boğaziçi Behçet Kemal Çağlar Lisesi

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	*Burs/Ödül*
2012	Maltepe Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Tezli Yüksek Lisans Bölüm Birinciliği

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

Şahan, F. (Nisan-Mayıs-Haziran 2019a), "Bilincin Gri Hali: Arada Olma", Dosya Yönetmeni: Hâle Seval, *Patika Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi* içinde, (ss. 21-26), Ankara: Bil Ofset.

Şahan, F. (Ekim-Kasım-Aralık 2019b), "İnsanlık Namına 'Değer'", Dosya Yönetmeni: Hâle Seval, *Patika Kültür, Sanat, Edebiyat Dergisi* içinde, (ss. 19-26), Ankara: Boyut Tanıtım Matbaa Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Söz konusu doktora tezinde amaçlanan, antropontolojiye dayalı felsefi yönelme ve görme edimiyle Jean Baudrillard'ın tüketim toplumu insanının ilişkiler ağı içindeki yeri, "durumu" ve "duruşu", "karşılaşmaları, karşılamaları, karşılaştırmaları" ve "çatışmaları" ekseninde insanı bir bütün olarak anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye çalışmaktır. Ayrıca tüketim toplumu insanı ne yapmalıdır; geleneğe mi yüzünü dönmelidir; "özne", teknolojiyle çepeçevre kuşatılmışlığıyla kolkola giden tüketim çılgınlığı içinde, hayal kırıklığı yaşatan konumuna devam mı etmelidir ya da bu nesneler içinde "arada kalmışlığı"na çare olacak başka bir yol var mıdır sorularına yanıt bulma denemesi tezin ikincil amaçları arasında yer almaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde antropontolojinin neliği ve antropontolojik bağlamda insanın varlık yapısı serimlenmeye, ikinci bölümünde insanın birbirleriyle ilişkili "arada olma" durumları içinde yaşayışı açıklanmaya, üçüncü bölümde Jean Baudrillard'ın metinlerinde geçen −bizce özellikle vurgulanması gerekli görünen− bazı kavramların üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Jean Baudrillard'ın belirlemeleri doğrultusunda tüketim toplumu insanının dünyasında olup-bitenlerin farklı çerçeveler içinde sunumu, tez metninin dördüncü bölümünün konusunu oluşturmaktadır. Beşinci bölümde ise tüketim toplumu insanının dünyası ve onun bu dünyadaki ilişkiler ağı arasındaki yeri, antropontolojik yöntem kullanılarak değerlendirilme yolu tutulmuştur. Bu bölümün "Tüketim Toplumu İnsanının 'Durumu' ve 'Duruşu'" alt başlığında dışdünya, düşünme dünyası, dil dünyası arasında olan insanın, "Tüketim Toplumu İnsanının 'Karşılaşmaları', 'Karşılamaları', 'Karşılaştırmaları'" alt başlığında gereksinim-değer gerilimi arasında olan insanın, "Tüketim Toplumu İnsanının Kaçınılmaz Sonu: 'Gerilim', 'Çatışma' ya da 'Bunalım'" alt başlığında ise özel, toplumsal, kamusal alan arasında olan insanın kendi dünyasını kurma ve söz konusu dünyaya katılma biçimleri gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Tez metni, Jean Baudrillard'ın tüketim toplumu ve insanını antropontolojik bakış açısıyla görmenin önemi belirtilmeye çalışılarak sonlandırılmıştır.

Baudrillard tüketim toplumunun sorunlarına ilişkin soruları çözmeye kalkışmaz. Yazdıkları, tüketim toplumunun içinde bulunduğu koşullara bir tepki olarak değerlendirilebilir. Bizim yapmaya çalıştığımız Baudrilard'ın yazdıklarıyla karşılaşmalarımız süresince onlardaki meydan okuma ve kışkırtma gücü dolayımında, "gerçeklik" olarak bilinen simülasyon dünyasını yeniden ve farklı bir biçimde "okuma" deneyimidir.[1] Bu okumaya aracılık eden temel kavramımız, antropontolojik yöntemin belirlediği "arada olmak"tır.

Peki, Baudrillard'ın düşünceleri bizim açımızdan neden önemlidir?

> "Evet Baudrillard'ın 70'li yılların hemen başında yazdığı 'Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri' ve 'Tüketim Toplumu' metinleri, temel olarak Batı Avrupa ve Amerika merkezli modern batı toplumlarının başını çektiği bir kültürel ve ekonomik evreni incelemektedir. Ancak kapitalizmin merkezi ve aynı zamanda öncü gücü olan bu ülkelerin peşinden giden ve gitmeye çok hevesli görünen −eski doğu bloğu ülkelerinin hızı gözönüne alınırsa− dünyanın geri kalanı bu eleştirel kuramın neredeyse bütün dünyayı kapsayabilecek tespit ve önermeleri içerdiğini söyleyebiliriz."[2]

Küreselleşmenin etkisiyle tüketim toplumu insanı hem her yerde hem hiçbir yerde durumuyla bilincini nesnelerin içine âdeta gömerek, yaşadığı anın kıymetini unutarak ölümü öldürmenin peşine düşmüştür. İnsanın bu kaygı verici durumunun karşısında bir duruş belirlemesinin önemi ortadadır.

Küreselleşmeden ve onun getirdiklerinden insanlar bu kadar etkilenirken, devletler ne yapmaktadırlar? Başka bir biçimde sormayı deneyelim: Devletler, dünyayı neredeyse çepeçevre kuşatan bu biçimlendirme faaliyetine karşı bir duruş geliştirebilme gücünü kendinde bulabilmekte midir ya da vatandaşlarından bu gücü devşirebilmekte midir? Bauman'ın *Kuşatılmış Toplum* adlı eserinde yaptığı aktarımlara bakılırsa:

> "Bugün Masao Miyoshi'nin yakın dönemin küresel gelişmelerini taradıktan sonra belirttiği üzere, ulus-devletler 'artık işlemez durumdadır; bütünüyle ulus-

[1] Toffoletti, Kim (2014), *Yeni bir Bakışla Baudrillard*, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul: Kolektif Kitap, s. 14.
[2] Tambaş, Ufuk (Bahar 2011), "Baudrillard'ı Anlamak", (Ed.) O. Adanır, *Özne 14. Kitap* içinde, (ss. 23-37), Adana: Karahan Kitabevi, s. 27.

> üstü şirketlerin eline geçmişlerdir.' Ulus-üstü şirketler de 'milliyetçi yüklerden kurtulmuşlardır… Küresel ölçekte seyahat etmekte, iletişim kurmakta, insan, bitki, bilgi, teknoloji, para ve kaynak aktarımı yapmaktadırlar.' 'Faaliyetleri mesafeleri aşmaktadır.' 'Her yerde yabancı ve dışarıdan kişiler olmayı sürdürmekte, sadece üyesi oldukları özel kulüplere bağlı olmaktadırlar.' Sheila Slaughter'ın çağımızın neoliberal amentüsüne ilişkin özetinde, 'gayrişahsi, bedensiz ve acımasız' piyasa güçleri 'ulusal ekonomilerin yerine küresel bir piyasa' koymakta olup, bölgesel ulus-devletlerden sermayeyle özel şirketleri düzenlemelerden kurtarıp 'engelsizce faaliyet yürütmeleri'ne izin vermesi beklenmektedir ve devletler buna zorlanmaktadır. 'Devletlere düşen tek makul rol, küresel bir polis memuru ve yargıç olarak, oyun sahasının sınırlarında devriye gezmek ve ticari suçlarla ihlallere hüküm vermektir.'"[3]

Eğer durum yukarıda belirtildiği gibiyse, devletlerin bir an önce kuruluş amaçlarına dönüp, vatandaşlarını bu doğrultuda yönlendirmeleri beklenebilir. Yoksa, her biri birer devlet simülasyonu olmaktan öteye geçemeyecekler ya da tarihe iz düşümleri olmayacaktır.

Sistemli ama gizli kapaklı bir işleyişle yönetilen, paradoksların uzlaştırıldığı dünyamızda, insanlara ve onların kurdukları devletlere büyük iş düştüğü söylenebilir. Çünkü, insanın yapıp-etmelerinin arkasında durması ve onları gerçekleştirmeye çalışması onun tasarılarına, planlarına bağlıdır ki bu durum bir sosyal birlik meydana getirmeyle ve devlet kurmayla mümkündür. İnsan dünyadan gelip geçici, ömür bakımından oldukça sınırlı bir varlık olmasına rağmen, sonsuz yapıp-etmelerini çeşitli sosyal birlik ve devletlerde görünüş alanına çıkarabilir, biyo-psişik bir ölümsüzlüğe sahip bir tür olarak onları gerçekleştirme olanağına kavuşabilir. Bu nedenle devlet kurma, insanın varlık koşullarından biri olarak oldukça önemlidir.[4]

Anlaşılacağı üzere, kişilerde "ben" bilincinin gelişebilmesi için öncelikle "biz" bilincinin oluşması gerekir. Bu düşüncenin başlangıcını, "ben" ve "öteki" ya da "ben" ve "ötekiler" arasında kurulan ilişkilere kadar geriye götürmek mümkündür. İnsanın olanaklarıyla beraber dünyada ve zihninde karşılaşacağı olasılıklara yönelik hareket serbestliğini ya da özgürlüğünü yönetebilmesinin, "ben" ve "öteki/ötekiler" arasında

[3] Aktaran Bauman, Zygmunt (2018a), *Kuşatılmış Toplum*, çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 318-319.
[4] Mengüşoğlu, Takiyettin (1988), *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 184.

yaşanan her türlü karşılamada ve karşılaştırmada kendi potansiyelini olabildiğince etkin kullanabilmesine bağlı olduğu söylenebilir.

Tüketim toplumu insanları arasında hızla yayılan mutluluk ve onunla ilişkilendirilen kusursuzluk beklentisi, zihinlerde kaybolan "iyi" ve "kötü" arasındaki dengenin kendini açığa çıkarma biçimi olarak görülebilir. Bu durumun yan etkileri ise insanın yaşama alanında kurduğu her türlü ilişkisinde sıklıkla deneyimlediği güvensizlik, umutsuzluk ve sabırsızlık olabilir. Bütün bunlar insanı, kendisine ve dünyaya karşı yabancılaştırmanın bile ötesine geçiren bir durumla karşı karşıya bırakmaktadır. İnsan artık simülasyon evrenine girmiştir. Burada zaman, mekân ve olasılıkların anlamı değişmiştir. Her şey önceden belirlenmiş ve insanın algılama düzeyine indirgenmiştir. Belirsizlik içindeki insan, yapıp-etmelerini yönetemez duruma gelmiştir ya da şöyle denilebilir: Düşünme edimine eşlik eden düşünceler, ilkesizlik salgını içinde kendisine yer bulamamaktadır. Bu bağlamda tezlerin, antitezlerle aynı noktada buluştukları söylenebilir. Sentezlerin olmayışıyla insan, kaçınılmaz olarak radikal eğilimlerin, aşırılıkların çekim alanına girer; kendisiyle ve dünyayla büsbütün uyumsuzlaşır. İnsanın bu yeni durumu, antropontolojinin eşliğinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

BÖLÜM 2. ANTROPONTOLOJİNİN YA DA İNSAN-VARLIKBİLGİSİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

2.1 Antropontoloji Nedir?

Antropontoloji ya da insan-varlıkbilgisi, Betül Çotuksöken'in felsefe literatürüne kattığı yeni bir kavram, felsefi tutum, disiplindir. Antropontolojiye dayalı felsefi yönelme ve görme ediminin merkezinde yer alan, çerçevesini yine onun belirlediği kavram "arada olmak"tır. Başka bir deyişle antropontolojinin, genel olarak insanın bilme, eyleme ve yaşama dünyasına nasıl eğildiğine ışık tutan temel yaklaşımının, insanın arada olduğuna ilişkin belirlemesi olduğu ileri sürülebilir.[5]

İnsan doğasının kaderi gibi olan "arada olmak", temelde "dışdünya, düşünme ve dil ilişkisi"nde olduğu gibi "insan, dünya ve bilgi ilişkisi"nde de kendini gösterir. İnsan, bu ilişkiler içinde bir tür duruş edinir ve bu duruş, düşünmenin bir duruşu ya da insanın bir duruşu olarak kendini gösterir.[6] Çotuksöken, bu arada oluşların ortak paydasına ilişkin olarak şunları söyler: "Arada olmak her an, her zaman tekille tümel arasında olmaktır; karşılaşılan 'durum'larla kendi 'duruş'u arasında olmaktır[…]"[7] Antropontolojik açıdan değerlendirdiğimizde, insanın kendi tekilliğinde ötekilerle birlikte oluşuyla ortaya çıkan tekil-tümel gerilimini ilkin fiziksel, sonra dilsel ve düşünsel olarak duyumsayacağı açıktır.

Arada oluşun, genel olarak varlığa ama özellikle insansal varlığa, varoluşa özgü bilgi bağlamı olan antropontolojiyle bilinebilirlik kazanacağı söylenebilir. Felsefi bir yöntem, yaklaşım, bakış açısı olarak antropontolojinin ya da insan-varlıkbilgisinin, aynı zamanda felsefenin temel disiplini olmasının nedeni, insansal varoluşa anlam verenin, yükleyenin ve taşıyanın insan olduğu gerçeğini dikkate alarak ilerlemesine ve insanı bir bütün olarak değerlendirmesine bağlanabilir. Diğer bir deyişle, felsefenin antropontolojik nitelikli oluşu, insanın dışdünya, düşünme dünyası ve dil dünyasını

[5] Çotuksöken, Betül (2018), *Antropontoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi*, İstanbul: Notos Kitap, s. 38-41.
[6] Çotuksöken, 2018, s. 45-46.
[7] Çotuksöken, 2018, s. 57.

kendisinde taşıması ve her türlü karşılaşmasını, karşılamasını ve karşılaştırmasını onlara mesafe koyarak yapmasından kaynaklanmaktadır.[8]

Antropontolojik açıdan değerlendirildiğinde, insanın düşünmesi gibi düşünceleri de hep bir "arada"dır. Felsefi düşünme ve onun ürünü felsefi bilgi söz konusu olunca, bu "arada olma" durumu kendini daha çok gösterir ya da açıklık kazanır. Çünkü felsefe, diğer bilgi bağlamlarının üstlenmediği, alanının sınırlarının dışına taşan bir ilişkiye, bilme ediminin kendisine, onu görmeye ve göstermeye dikkatini yönelten bir çalışma alanıdır.[9] Çotuksöken'in deyişiyle: "[…F]elsefe sanki insan doğasına öykünüyor gibidir […] Biliyoruz ki insan da arada olan varlıktır; insan kendisiyle, kendisi olmayan arasındadır; bir yandan dünyayla kendisi arasındadır, öte yandan da bilgiyle kendisi arasındadır."[10] Dolayısıyla insanın bilgisine âdeta yapışık olan sözü, söylemi de dünyadaki arada oluşunun her halini bir biçimde yansıtır. Sözün, söylemin dönüşlü yapısı içinde insan, tarihselliğin ve toplumsallığın arasında kendisini bulmaya koyulur.

Antropontolojiye dayalı felsefi yönelme ve görme ediminin, "arada olma" fenomeni ekseninde gösterdiklerinin, insan varoluşuyla ve insan duruşuyla doğrudan ilgisi vardır. Çotuksöken'e göre bu durumun nedeni "insan-dünya-bilgi ilişkisi" içinde hangi tür bilgi söz konusu olursa olsun insanın düşünmesine ve dile getirmesine bağlı olmasındandır.[11]

İnsan, düşünme ve dil bağlamlarının taşıyıcısıdır. İnsan ve insana dayalı bir varoluşsal duruş, düşünsel ya da kavramsal boyuttakileri taşır. İnsanın bir varolan, düşünen ve dile getiren olarak birbirinden ayrılmaz yönelimi, insan-varlıkbilgisel olanı ya da antropontolojik olanı bize düşündürmektedir ki bu durum, yalnızca insanın sahibi olduğu bir ayrıcalığa ve onun dünyayla kurduğu her türlü ilişkisinde duyması beklenen sorumluluğa işaret etmektedir.[12]

[8] Çotuksöken, 2018, s. 17-18.
[9] Çotuksöken, 2018, s. 9-10.
[10] Çotuksöken, 2018, s. 10.
[11] Çotuksöken, 2018, s. 28-29.
[12] Çotuksöken, 2018, s. 17.

İnsan, varlığın farkına varandır ya da insanın varlığıyla birlikte dünya asıl varlığına kavuşur ve insanın nesnesi "dünya" olur. İnsan, nesne durumlarına yöneliminin sonunda elde ettiği bilimsel bilgiyi, nesne durumları arasındaki ilişkilere yöneliminin sonucunda elde ettiği felsefi bilgiyi, temelde düşünme ve dil olanağının taşıyıcısı olmasına borçludur. Dolayısıyla insanın hem nesneleri hem de düşünsel/kavramsal yapıları da karşısına aldığı söylenebilir. İnsanın felsefi ve bilimsel yönelimi, onun dünya karşısındaki duruşundan ayrı düşünülemez. Bu bağlamda dünya, insan için her bakımdan bir "karşılaşma alanı" haline gelir. İnsanın, bir özne olarak kendi kendisiyle "karşılaşması" da dünyada mümkündür. İnsanın yönelimiyle kolkola giden "karşılaşmaları", onun "arada olan" bir varlık olmasının sonucudur. Arada olmak, insanın soru sormasının nedenidir; arada olmak, insanın bilmesinin, bilginin sınırları üzerinde düşünmesinin imkânıdır; arada olmak insanın yaşama alanında bir derdinin, geriliminin, çatışmasının ya da bunalımının olmasıdır. Peki, tüm bunlar olup biterken insan aslında nelerin arasında kalır?[13] "İnsan arada olan bir varlık olarak kendisi ile kavramları, düşünceleri, imgeleri, tasarımları, tasarıları (düşünme bağlamı); bilgisi, inançları, önyargıları, deneyimleri, yaşantıları (bilme-inanma bağlamı); alışkanlıkları, istemeleri, tercihleri, seçimleri, kararları (eyleme/yaşama bağlamı) arasındadır."[14] İnsan, kendini bildiği günden ölümüne dek değişen koşulların etkisinde, değişen arada oluş durumlarının içinde yaşar.

İnsanın bütün eylemlerinin arka planında bir "isteme" vardır. Kendisi de bir tür eylem olan isteme, insanın bütün eylemlerinin temelinde yer alır ve onun için hayati öneme sahip olabilir. Hatta istemenin, insanın ilk eylemi olduğunu söylemek mümkündür. Bilinçsiz ya da bilinçli olarak isteyen insanın bir şeyi başka bir şeye tercih etmesinin ardında da mutlaka bir isteme eylemi vardır. İnsanın istemesiyle kendi düşünmesini ve yaşamını biçimlendirirken, kendisinin dışındakileri, ötekileri de az çok etkiler.[15] Çotuksöken'in isteme eylemiyle ilgili düşünceleri şöyledir: "Kendimize, kendimiz olmayana, biraz daha ayrıntılı olarak belirleyecek olursak kendimize, dünyaya, bilgiye ve bilgi olmayana yönelimimizin sınırlarını 'isteme' olarak

[13] Çotuksöken, 2018, s. 82-85.
[14] Çotuksöken, 2018, s. 82.
[15] Çotuksöken, 2018, s. 13.

çerçevelendirebileceğimiz asal yönelimimiz çiziyor, belirliyor."[16] İstemenin yönü insan yönelimlerinin, eylemlerinin yalnızca nedenini değil, sonucunu da biçimlendirecek gücü içinde taşımaktadır.

İnsanın her bir yönelimi, karşılaşma ve karşılama olarak kendini gösterir ve pek çok bakımdan bunlar, onun karşılaştırma yapmasını da gerektirir. Her bir karşılaşma ve karşılama tek seferlik olmasına karşın, karşılaştırma geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde boyutlandırılarak gerçekleştirilir.[17] Çotuksöken bu duruma ilişkin olarak şunları söylemektedir:

> "İnsanın arada olan bir varlık olarak her karşılaşması tekil, biricik bir karşılaşmadır; işte bu karşılaşmaları insan kavramlarının, yaşantılarının, deneyimlerinin eşliğinde gerçekleştirir. İnsan durumları, olup bitenleri, kavramları, imgeleri, yaşantıları eşliğinde karşılar. Bu noktadan itibaren insanın arada olan bir varlık olarak kavramlarıyla, yaşantılarıyla, deneyimleriyle, şimdi, burada, şu anda yaşayan bir varlık oluşu, yeni bir 'arada olma' boyutu olarak kendini gösterir."[18]

İnsan yaptığı karşılaştırmalarda bir yandan bulunduğu zamanların dışına gerilirken, bir yandan da karşılaştırmasına konu olan durumları ve duruşları yaşadığı zamana doğru çekmeye başlar. Tam da bu aşamada insanın, koşulları her bakımdan farklı zamanlararası yolculuğunda anlama edimine ilişkin kırılmalar yaşaması beklenebilir bir durumdur.

Çotuksöken'e göre insan, durumlar içinde yaşarken durumlar karşısında bir duruş belirler ve bir biçimde durumlarla duruşları arasında kalır. İnsan her tekil-somut durumu, kendine özgü duruşuyla karşılamaktadır.[19] Dolayısıyla şöyle de denebilir: "İnsan bir karşılaşmalar, karşılamalar ortamıdır."[20] İnsanın, kendi tekil karşılaşmalarının ve karşılamalarının üzerine düşünmesiyle, hatta belli bir düşüncesinin üzerine düşünmesiyle hissettiği gerilim, düşünme ya da yaşama düzleminde arasında

[16] Çotuksöken, 2018, s. 13.
[17] Çotuksöken, 2018, s. 83.
[18] Çotuksöken, 2018, s. 84.
[19] Çotuksöken, 2018, s. 59.
[20] Çotuksöken, 2018, s. 59.

olduklarına mesafe katmasının ya da kazanmasının sonucudur.[21] Çotuksöken, insanın söz konusu bu gerilimi hakkında şunları söyler:

> "Tekil-tümel gerilimine varoluşsal doğallığı içinde, arada oluş olarak beliren duruşu içinde yönelen insan-özne diğerlerinden farklı olarak olup bitenlerin, durumların bir bölümünü 'sorun' olarak algılamakta, 'sorun' olarak çerçevelendirmekte, saptamakta (düşünmek, bilmek üzere yönelme bağlamı), 'sorunu', 'sorunları' 'çözümlemek'te (düşünme-bilme-anlama bağlamı), ardından 'çözmek'tedir (bilme-anlama-yorumlama-değerlendirme bağlamı)."[22]

Yukarıda belirtilen türden bir gerilim insana, yaşama alanından taşan fazladan bir yük gibi gelebilir. Ancak insanın bir özne olmasının bedeli, bu yükün varlığıyla hem yüzleşmek hem de zamanı geldiğinde onu hiç üşenmeden taşımaktır.

Çotuksöken'in antropontoloji eksenli söylemine göre, her türlü varlık hakkındaki bilme ediminin başlangıç noktasının insan-özne olması, insanın özne olarak düşünmesinin nesnesi durumunda olan bir şeyi belirlemesiyle ve onu aydınlığa kavuşturmak için onun sınırlarını çizmeye, çerçevelemeye çalışmasıyla ilişkilidir. Elbette insan herşeyi bilen bir varlık değildir ama öznelerin bilinç düzeyine, belki de ondan daha önemlisi düşünmesinde neleri ilke olarak belirlediğine bağlı olarak, nesne edindiklerindeki karanlık alanların kendini göstermeye başlayacağına şüphe yoktur. Çünkü öznelerin, nesnelerine anlam verme çabası ya da onları bilme denemeleri karşılıksız kalmayacaktır. Bu bağlamda akan süreç, özneyi nesne edindiğini "bilme" aşamasına getirebilir.[23] Kuşkusuz insanın toplumsal ve tarihsel bir varlık olması, "bilme" de dâhil olmak üzere birbirinden farklı olanaklarını aktüel hale getirmesi bakımından onu destekleyecektir. Bu açıdan insanın, özne olma yolunda tam anlamıyla tek başına yol aldığı söylenemez.

Çotuksöken sürdürülebilir felsefe etkinliğinin, modern özneyi gerektirdiği düşüncesindedir. Peki, modern özne nedir? Çotusöken'e göre modern özne, kendi aklına dayalı olarak varolanları anlamaya ve bilmeye dayalı bir özne tasarımıdır. Söz konusu

---

[21] Çotuksöken, 2018, s. 58-59.
[22] Çotuksöken, 2018, s. 85.
[23] Çotuksöken, 2018, s. 65-66.
Ayrıca bkz.84-85.

öznenin, düşünme ve eyleme bakımından başarımı, bu alanlardaki çabasının yüzeysel olmayıp daha derinden, daha etkin, tümeli hesaba katan bir kavrayışın ve yaşayışın olmasıdır. İnsan ancak bu türden düşünme ve yaşama biçimiyle "özne" olabilir. Bu durum, felsefe etkinliğinde hem özne ile nesne ayrımını yapmanın imkânıdır hem de dünya, insan ve bilgi ilişkisini daha aydınlık kılmanın yoludur.[24] Aynı bağlamda öznenin açık-seçikliği, nesnenin açık-seçikliğinin güvencesidir. Biliyoruz ki öznenin bakış açısındaki karışıklık, onunla nesnesi arasındaki mesafeyi etkileyecektir.

Antropontolojinin, insanı kimi nitelikleri ve kimi ilişki bağlamlarıyla anlamaya çalışmaması nedeniyle özcü bir yaklaşım olmadığını belirtmek gerekir. İnsana ve onun dünyasına bakan bu bakış açısı, insanı bağlantılarından, ilişkilerinden ayırmaz ya da tek yanlı belirlemeler içine hapsetmez. Bu bağlamda, antropontolojinin nominalist/adcı ontolojiyi benimsediği belirtilmelidir.[25] Çotuksöken'in deyişiyle:

> "Bu yaklaşıma göre her bir insan birey (*individuum*) olarak birbirinden çok farklı niteliklerin toplamıdır. Her insan birey oluşunu, tümel bir çerçeve oluşturmakla birlikte, içerik olarak tekillikte somutlaşan toplumsal-tarihsel-kültürel olanda gösterir. Her insan başkalarıyla olan karşılaşmalarının ve başkalarını, kendisi olmayanları karşılamalarının sürekli değişim gösteren bir toplamıdır; her insan kendi tekilliğinde tümel, üstelik her bir insan aynı zamanda birey olarak düşünsel tümelleri (kavramlar), dilsel tümelleri (terimler, sözcükler) taşır."[26]

İnsan, tekiller ve tümeller arasında dünyaya, dünyasına anlam vermektedir. Bu bakımdan o, aslında kullandığı dile mesafe koyarak, nesnellik arayışında yolunu kararlaştırmakta ve yol almaktadır.[27]

İnsan, mekânı da zamanı da dili aracılığıyla insanlaştırır. İnsanın zaman kavramı, yalnızca "şimdi" ya da "şu an"la sınırlı değildir. İnsan, geçmiş, şimdi ve gelecek doğrultusunda zaman kavramını kurar ve bu durum onun dil olanağına sahip olmasından kaynaklanır. İnsanın zamanlar arasında olduğunu söylemek yetmez; bu söylemin ardından onun mekânlar arasında olduğu da belirtilmelidir. Çünkü insan, zamanın içinde hep bir yerdedir. Bazı yerler, insanın yalnızca bulunduğu alan, bazı

[24] Çotuksöken, Betül (2002), *Radyoda Felsefe*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 87-89.
[25] Çotuksöken, 2018, s. 26.
[26] Çotuksöken, 2018, s. 26-27.
[27] Çotuksöken, 2018, s. 26-27.

yerler ise onun mekânı olur ve söz konusu yerleri, genellikle ötekiyle/ötekilerle paylaşır. İnsanın yaşadığı her yer kendisi gibi, toplumsal, tarihsel ve kültüreldir.[28] Çotuksöken şöyle söylemektedir: "Her tek insan bu nitelikleri taşıyan yaşama alanlarının bir bakıma tümelliği ile başkalarınca hiçbir şekilde deneyimlenemeyen kendi tekilliği arasındaki gerilimi sürekli olarak duyumsar."[29] İnsan mekânlar arasında yaşayan bir varlık olarak, zamanlar arasında yaşanan gerilimleri duyumsarken zamanı mekâna, mekânı zamana doğru âdeta çeker. Böylece zaman ve mekân birbirinin uzantısı haline gelmiş olur.

Çotuksöken'e göre düşünme ve dil edimleriyle adı konmayan, kavramsallaştırılmayana, nesnelleştirilemeyene ya da "gösterilemeyene" karşılık geleceğinden, insan tarafından düşünme bağlamına çekilenin ya da konu edinilenin ve dile dökülenin bir biçimde varolduğunu anımsamakta var.[30]

> "Felsefenin antropontolojik niteliği, antropontolojideki, insan-ontolojisindeki 'insan-felsefe' ya da 'felsefe-insan' karşılaşması ve buluşması, birbirleriyle yapıca benzeşme, hatta aynılaşma içinde olmaları biçimindeki bu saptama felsefe tarihine elbette özgün felsefi söylemlerin toplamı olarak birinci anlamındaki felsefe tarihine baktığımızda bizi felsefe tarihini de 'antropontolojik açıdan okuma' konusunda kışkırtır. Felsefenin temel disiplini yeni bir ontoloji olarak insan-ontolojisidir, antropontolojidir ve felsefe öteden beri antropontolojik açıdan yapılmaktadır."[31]

Yukarıda yer alan söylemden yola çıkarak antropontolojinin, dünyada varolan − ilişkiler de dâhil olmak üzere− herşeyi keskin ve kuşatıcı bir bakışla "okuma" konusunda bizi desteklediği söylenebilir.

Peki, acaba "varolan" deyince ne anlamalıyız? Çotuksöken "varolan" kavramını dışdünya, düşünme ve dil olmak üzere üç alana bölerek değerlendirir. Ona göre, dışdünyada varolanlar ya da kendi başına varolanlar, başka varolanlarla ilişkileri içinde bulanıklığı giderilenlerdir. Bunların kendiliğinden varoldukları ya da belli bir yaratma edimi sonucunda ortaya çıktıkları da ileri sürülmektedir. Doğrudan insan dünyasına ilişkin olanlar, insandan kaynaklananlar ya da insanla beraber varlık kazananlar,

[28] Çotuksöken, 2018, s. 93.
[29] Çotuksöken, 2018, s. 93-94.
[30] Çotuksöken, 2018, s. 70.
[31] Çotuksöken, 2018, s. 63.
Not: Bu alıntıda, Betül Çotuksöken'in diğer yazılarından yaptığı aktarımları da mevcuttur.

düşünmede ve dilde varolanlara karşılık gelir. Çünkü bu iki varolan alanı insandan kaynaklanır; insanla birlikte varlık kazanır. Düşünmede varolanlar ya da kavramlar, tasarımlar, ideler, imgeler dile getirildikleri anda başka insanları etkileyen ya da etkileyebilen bir varolan olarak kendi başına bir varolan gibi görünmeye başlar.[32] Bizim için, dilde varolanların kritik bir önem taşıdığı söylenebilir. Çünkü, düşünmemizdeki ve dışdünyadaki varolanlara işaret etmek kullandığımız dille mümkün oluyor. Çotuksöken açısından dil, dışdünyadaki varolanla ve zihindeki varolanla − ilkinde dolaylı, ikincisinde doğrudan− ilişki kurmamızın aracısıdır. Bununla beraber dil hem tasarımlarımızın, tasarlayış biçimlerimizin söylem olarak yansıtılmasında hem de yeniden kurulmasında aracılık etmektedir. Dolayısıyla dışdünyada, düşünmede ve dilde varolan ve dilin kendisi gibi biçimi de söylemin aracı ortamını oluşturur ya da söylem bu ortamlar dolayımında kurulur.[33] Bu bakımdan insanın, konuşan bir varlık olmasının ve/veya yaşamını çoğun dille çekip çevirmesinin arka planında, soyut içerikli kavramsal yapıların olduğu söylenebilir.

İnsanın biyolojik, canlı bir varlık olması, onun öncelikle doğanın bir parçası olduğunu düşündürmektedir. Bununla beraber insanın bedeniyle var olması, duyumsaması, algılaması diğer biyolojik varlıklarla ortaklıklarının işaretleri olarak görülebilir. Çotuksöken'e göre canlı bir varlık olarak insanın, yaşama alanındaki gereksinimlerini, ihtiyaçlarını karşılaması da diğer insanların varlığıyla mümkün görünüyor ki bu durum, insanın toplumsal bir varlık olduğunun en önemli göstergesidir.[34]

> "Kant'tan bu yana olanaklar varlığı olduğumuzu da biliyoruz. Olanaklarımızı, potansiyellerimizi, gücül olarak (potansiyel olarak) bizde bulunanları toplum ve özellikle kültür dinamikleri belirliyor, biçimlendiriyor. Bu çerçevede toplum belki de tek insan olarak içinde soluk alıp verdiğim çokça karmaşık, dağınık bir ara alan. Toplum benim tek olarak her şeyden önce yaşarlığımı, yaşayabilirliğimi sağlıyor ama o kadar mı? Bana belleğimi veriyor, bilincimi diri tutuyor, yönelmelerimi kışkırtıyor."[35]

[32] Çotuksöken, Betül (1991), *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: Ara Yayıncılık, s. 23-25.
[33] Çotuksöken, 1991, s. 51.
[34] Çotuksöken, 2018, s. 88-89.
[35] Çotuksöken, 2018, s. 88-89.

Toplumun, insanın hem somut yapısına hem de zihninin soyut içeriklerine, doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı katkılar azımsanamayacak düzeydedir. Ancak toplum, söz, dil olmadan bunları yapamazdı. Çotuksöken'e göre, insan ile toplum ilişkisi dil üzerinden gerçekleşirken, dil insanın pek çok biçimde yabancılığını yaşadığı ve bu durumun gerilimini hissettiği ilk alan olabileceği gibi, yine onun sayesinde bu hislerin ortadan kaldırılmasına aracı olan mecra olur. Dil insanın geçmiş, şimdi ve gelecek bağlantısını kuran, hatta kimi zaman kurgulayan zamanlararası bir araç ve olanaklar alanı olarak, zamansal kavrayışlara eşlik eden mekânsal kavrayışların nedenidir. İnsan yaşamına bütün bu katkılarına rağmen dil, insanı yine bir "arada olma" durumu ile karşı karşıya bırakır: İnsan bundan böyle toplumsal dil ile bireysel söylem arasındadır.[36] Peki, söylemler arasında kalan insanın, zaman ve dünya karşısında kendi sözü, söylemi nasıl oluşur?

Çotuksöken'e göre insanın kişisel tarihi gibi içinde yaşadığı toplumun tarihi ya da kültürünün tarihi, hatta insanlığın ortak tarihi dilde var olur ve onun aracılığıyla nesilden nesle aktarılır. Toplumun, tarihin ve kültürün dil aracılığıyla kurduğu ilişkilerle beraber kendi aralarında da bir bağlantı ağı kurdukları, dolayısıyla toplumun dilin varlığı sayesinde tarihi ve kültürü taşıdığı açıktır. Bu noktada durumu değerlendirmemizin önünde bir engel gibi duran, hemen ulaşılabilirliği olan toplumun değil de tek tek insanların olması ve buna karşın her bir insanda hem tekil hem de tümel toplumsal içeriğin birleşmesi durumu, insan açısından dikkat çekici bir belirlenmişliğin ve bireyde potansiyel olarak bulunan bir belirsizliğin nedeni olarak gösterilebilir. Şöyle de söylenebilir: İnsan kendinde bir yandan bireyselliği bir yandan soyut toplumu ya da toplumsallığın derin izlerini taşımaktadır. Aynı durumun, birey-kültür ilişkisinde de geçerli olduğunu görüyoruz. Birey içinde yaşadığı kültürel yapı tarafından biçimlendirilirken, dönüşen düşünceler eylemler eşliğinde kültüre ilişkin unsurlara bizzat katkı da sağlar.[37] Çotuksöken'in deyişiyle:

> "İnsanın toplum-tarih-kültür varlığı oluşu insanın değişmez, sabit bir özü olmadığı savını da güçlendiriyor. Başka bir deyişle insanın belirgin, süreğen, değişmez, sabit bir özünün olmadığı savının ardında onun toplum-tarih-kültür varlığı olması var. Salt yerele, bulunduğu yere bağlı olmayan, ağlar arasında

[36] Çotuksöken, 2018, s. 88-89.
[37] Çotuksöken, 2018, s. 90-91.

(*internet*) yaşayan bir varlık olarak özellikle günümüz insanı çok farklı etkilerin altında kalarak kendini sürekli yeniden kuruyor. Bu kurma edimlerinin ortak paydasında yaşamın bütünü var; dil/söz üzerinden yürüyen, işletilen toplumsallık, tarihsellik ve kültürellik var."[38]

Anlaşılan, insan kendini kuran bir varlık olmasını, her türlü yönelimini ve ilişkisini bir biçimde okumasına borçludur.

İnsan farklı alanlar arasında yaşamını sürdürür. Bu alanlar insan-insan ilişkisini zorunlu kılar. Söz konusu insanın kendi özel ya da bireysel alanı bile olsa, onu diğer insanların aracılığıyla var edebilir. Bu durum, insanın sahip olduğu nitelikler ne olursa olsun yapısı gereği toplumsal bir varlık olmasından kaynaklanır.[39] "İnsanın özel alanı bir bakıma onun salt bilincinden ve belleğinden oluşur; bu alan insanın, daha somut bir deyişle bireyin/kişinin sakladıklarıdır. Bireyin/kişinin şu andaki kendisi –şimdiki kendisi– işte bu sakladıkları ile çoğun simgesel tepkileri arasındadır."[40] İnsan kendisine ait olanlarla, sakladıkları ile özel alanının sınırlarını aşan, kurulmuş toplumsal ve kamusal alan arasında yaşar ve onlara bir biçimde katkıda bulunur.[41] İnsan bu katkıları yapma olanağını kullandığı dil aracılığıyla edinir ya da ona borçludur. Başka türlü olması da mümkün görünmüyor.

Çotuksöken, tarihsel ve kültürel nitelikli toplumsal alanda insana ilişkin olarak temelde iki tür ilke üzerinden değerlendirme yapıldığı düşüncesindedir. Bunlardan ilki, insanın yalnızca insan olmasından dolayı değerli olmasıdır; öteki alışkanlıklara, önyargılara, bazı toplumsal değerlere ya da kimi geleneksel yapılara bağlı olarak insana değer biçilmesidir. Ona göre ikinci tür ilke üzerinden değerlendirmede, insanın gerçek anlamda değerinden, özgürlüğünden, eşitliğinden söz etmek mümkün görünmüyor. Bu duruma bağlı olarak Çotuksöken, toplumsal alanın belirlemeleri kamusal alana geçtiğinde ya da yansıdığında adaletin, kuramsal ve uygulama bakımından keyfiliğe teslim olabileceği görüşündedir. Aynı açıdan baktığımızda kurumsal-hukuksal içeriğiyle kamusal alanın, toplumsal alanın aynası olduğunu söyleyebiliriz.[42] Öte yandan

[38] Çotuksöken, 2018, s. 91.
[39] Çotuksöken, 2018, s. 93-95.
[40] Çotuksöken, 2018, s. 94.
[41] Çotuksöken, 2018, s. 94-95.
[42] Çotuksöken, 2018, s. 95-97.

"[t]oplumsal-kamusal alan arasında her türlü eylemini gerçekleştiren (yönelen, tercihte bulunan, seçen, değerlendiren, karar veren) tek insan/birey/kişi her iki alanın (toplumsal alan-kamusal alan) kuruluşundan, yapılanışından, niteliğinden, doğasından doğrudan etkilenir."[43] Bu, yukarıda sözü edilmeye çalışılan döngünün doğal bir sonucudur. İşin aslı bu döngü önünde sonunda insana bağlanır, ona bağlıdır.

Antropontolojik felsefi bakış açısına göre eyleyen insanın edilgen olmadığını ve eylemlerinin ardındaki istemesinin dayanağı durumundaki ilke/ilkeler üzerine düşünmekle sorumlu olduğunu görüyoruz. Dahası, sorumluluk sınırları üzerinde düşünen ve sorumluluk bilincini geliştirme yolunda adımlar atan insan, ilişkileri ve yönelimleri üzerinde düşünmek durumundadır. İnsanın serbestleşmesi, özgürleşmesi düşünmesine bağlıdır.[44]

Çotuksöken'e göre insan kendisiyle ve dünyayla olan ilişkisini ya bilgiyle ya da bilgi olmayan üzerinden gerçekleştirir. Ayrıca hangi açıdan bakarsak bakalım −felsefi antropoloji, yaşama felsefesi ya da bu iki yönü de kucaklayan antropontoloji−, insanın kendisiyle ve kendisinin dışındakilerle olan ilişkilerini hep gerilim aracılığıyla kurduğunu görürüz. İnsan bilinciyle ve eylemleriyle kendisine-dünyaya-bilgi olana/olmayana "gerilirken" ya da yönelirken, farkına vardığı-varamadığı pek çok şeyin etkisi arasında kalır. Toplumsal-tarihsel-kültürel bir varlık olan insanın her yöneliminin, ilişkisinin önünde sonunda belli bir bilinç durumuyla bağlantılı olduğu söylenebilir.[45] Bu bilinçle, insan yönelimleriyle ve ilişkileriyle hem bir arada hem de onların arasında yaşamını sürdürür.

Antropontolojik açıdan değerlendirildiğinde insan bir yandan olanaklar varlığı, bir yandan da toplumsal-tarihsel-kültürel bir varlık olarak karşımızdadır. Bu aşamada insanın, arka planı çoğun toplumsal-tarihsel-kültürel belirlemelerle biçimlenen gereksinimleri olan bir varlık olduğu belirtilmelidir.[46] Çotuksöken, insanın olanakları ve gereksinimleri hakkında şunları söylemektedir:

---

[43] Çotuksöken, 2018, s. 96.
[44] Çotuksöken, 2018, s. 165.
Ayrıca bkz. Çotuksöken, 2018, s. 111.
[45] Çotuksöken, 2018, s. 199-200.
[46] Çotuksöken, 2018, s. 202-203.

> "[…İ]nsanla gereksinimleri ve olanakları arasındaki ilişki mekanik bir gereksinim giderme ve/veya olanaklarını, gücüllüklerini düz bir etki-tepki ilişkisi içinde gerçekleştirme, edimsel hale getirme ilişkisi değildir. Tam da bu noktada değerler işe karışmaktadır. İnsan değerleri olan, yaşama dünyasını toplumsal-tarihsel-kültürel nitelikli değerleriyle örgüleyen bir varlıktır. Özellikle değerler dışdünyada somut-tekil karşılığı olmayan tümüyle düşünsel olana ait olan, ad olarak dilde karşılığını bulan, görünürlüğü içindeki tüm eylemleri – bireysel olarak farkına varalım ya da varmayalım etkileyen– yapılardır."[47]

Yukarıda yer alan söylemden insanın, olanakları, gereksinimleri ve değerleri arasındaki çoklu ilişkilerin ve onların meydana getirdiği etkilerin arasında olduğunu anlıyoruz.

Bireylerin ihtiyaçlarını giderebildiği ve olanaklarını gerçekleştirebildiği ölçüde gelişeceğine, dolayısıyla daha yetkin yapılı bir insan haline geleceğine kuşku yok. İnsanın yapısı demek, niteliklerinin, olanaklarının toplamı demektir. O, doğduğu toplum içinden beslenir. Onun hazır bulduğu, onayladığı ya da onaylamadığı, içselleştirdiği ya da reddettiği toplumun değerler dünyası, düşünce ve eylem yönelişlerini belirlemektedir. Çotuksöken'e göre tam bu noktada keyfilikten uzak, bilmeye/bilgiye dayalı bir insan kavrayışına dayalı bilincin, sorunu/sorunları görmede ve göstermede olduğu gibi hâlihazırda toplumsal, kamusal ve bireysel alanda hangi değerlerin dışta bırakıldığını, hangilerinin benimsendiğini, korunduğunu ve hangi türden değerlerin öne çıkarılarak sorunların aşılabileceğini görmede ve göstermede etkili olacağına kuşku yoktur. Çünkü insanla bağlantılı olan her alanda değerler açısından farkındalık ya da eleştirel bir bakış olmazsa sorun/sorunlar birikerek artacak, böylece sorun/sorunların anlaşılması güçleşecektir.[48]

Çotuksöken etiğin bir alt disiplini olan insan hakları ile değerler arasındaki ilişkiye şöyle açıklık getirmektedir:

> "Toplum ve kamu düzeni, insan haklarıyla ve insan haklarını tanımada, korumada ve geliştirmede bir alet, bir araç gibi iş gören adalet, eşitlik, fırsat eşitliği gibi değerlerle iş görülmediği takdirde bunalım üstelik ağırlaşarak sürecektir. Ancak değerlerin gözlüğü takılmadıkça da bunalım belki de fark edilmeyecektir. Önemli olan bu gözlüğü takabilmektir. Ancak o zaman ussal bir

[47] Çotuksöken, 2018, s. 204.
[48] Çotuksöken, 2018, s. 102-104.

biçimde insanın olanakları-gereksinimleri-değerleri arasındaki çatışma-bunalım-gerilim tümüyle ortadan kaldırılmasa bile az da olsa azaltılabilir."[49]

İnsan için bunalımdan, gerilimden kaçış yok gibidir. Bir bakıma insan maddi ve manevi açıdan gücünü, yaşadığı gerilimlerden ve onlar aracılığıyla ödediği bedellerden almaktadır.

Bir insanlık durumu olarak Nermi Uygur'un deyişiyle "bunalım"ın, Çotuksöken'in deyişiyle "gerilim"in aslında insanın arada olmasından kaynaklandığını söylediğimizde akla şu sorunun gelmesi beklenebilir: "Arada olmak" tam olarak ne demektir? Çotuksöken'e göre arada olmak ancak ben-ben olmayan ilişkisi göz önünde tutulduğunda kavranabilen bir şeye gönderme yapar. Dolayısıyla arada olmak, kendisiyle kendisi olmayan ve başka türden varolanlar arasında olmaktır.[50] Bu bakış açısına göre, ben ve ben olmayan ayrımı şöyle belirginleşmektedir: "Ben ve karşılaşmalarımda, ben ve gereksinimlerimde, ben ve olanaklarımda, ben ve koşullarımda, ben ve değerlerimde, ben ve bunalımlarımda somutlaşabilir."[51] Bu bakımdan insanın insan olma yolunda, yaşadığı bunalımların ya da gerilimlerin payının büyük olduğunu söyleyebiliriz. İnsanın insanlarla, kavramlarla, nesnelerle ya da genel olarak varolanlarla kurduğu ilişkilerde yaşadığı "gerilim", "arada olan" bir varlık olmasına bağlanırken, onun aynı zamanda anlam veren ve değerleri taşıyan bir varlık olması bu durumu çokça desteklemektedir.

Antropontoloji, insan dünyasını anlamaya çalışmak, günümüz dünyasında ortaya çıkan sorunları çözümlemek ve çözebilmek için insanın arada oluşuna dikkati çekmektedir. İnsan, felsefenin bir yöntemi, yaklaşımı, bakış açısı olan antropontoloji kılavuzluğunda, temelde bilmenin sınırları üzerinde düşünebilir; kendini tanımasının ve bilmesinin sınırlarını zorlayabilir. Hatta antropontolojik bakış açısıyla insan, kendi bilme sınırlarının ötesine geçme ve felsefi duruşuyla zaman aşırı özne olma olanağına kavuşabilir. Böylece felsefenin "gör!" dediğinin peşine düşen özneler ve bu bağlamda birbiriyle diyalog kuran herkes, Nermi Uygur'un deyimiyle "düşünce akrabası", Betül

[49] Çotuksöken, 2018, s. 207.
[50] Çotuksöken, 2018, s. 145-146.
[51] Çotuksöken, 2018, s. 146.

Çotuksöken'in söylemiyle "düşünce akranı" olur.[52] Bu bağlamda, görme edimiyle ona eşlik eden okuma eyleminin insanı besleyici, büyütücü gücünün bizi birbirimize daha yakın kılacağını söyleyebiliriz.

Çotuksöken, insan varlığına olabildiğince en yakın biçimde felsefenin tanıklık ettiğini belirtir. Ona göre insan-varlıkbilgisi ya da antropontoloji yöntemiyle felsefe her türlü düşünme, bilme ve eyleme biçiminin ortak, taşıyıcı temelidir. Günümüzde insanın elinin erdiği her yerde gittikçe çeşitlenen ve karmaşıklaşan sorunlar, görülmeyi, çözümlenmeyi ve çözüme kavuşmayı beklemektedir. Bu bağlamda antropontolojik nitelikli felsefi düşünme, bilme ve eyleme çoğulcu değerlendirmenin imkânı olabilir.[53] Günümüzün koşulları insanı, maddi temelli küçük dünyasına hapsetmeye çalışadursun, antropontoloji insanı düşünme gücünü gösterme, olanaklarını açığa çıkarma konusunda destekliyor, ona bir yol haritası sunuyor.

2.2 Antropontoloji Açısından İnsanın Varlık Yapısı

2.2.1 Beden Varlığı Olarak İnsan

İnsan önce bedeniyle dışdünyada varlık kazanır; dolayısıyla doğanın bir parçası, dışdünyanın bir öğesi olur. İnsanın hem kendisinin hem de başkalarının varlığının farkına varmasına, farklılıklarını tek tek duyumsamasına ve dolayısıyla, karşılaşmalarında ben-diğeri/öteki, ben-diğerleri/ötekileri ayrımını yapmasına aracılık eden öğe bedeni olmaktadır.[54] İnsan bedeni, biyo-psişik bütünlüğü içinde yer alan "bios" ve "psyche" sayesinde canlılığını korur; bu dünyada yaşayan bir varlık olarak yaşamı duyumsar. Mengüşoğlu'ya göre, bu iki alan birbiri için eklenti değildir. İnsan bedeninde birbirinden ayrılmayan, ayrıldığı takdirde başlangıcındaki haliyle ilişkisi kesilen, bambaşka bir aşama söz konusu olur. İnsan için ölüm fenomeni, bu aşamaya karşılık gelmektedir.[55]

[52] Çotuksöken, 2018, s. 193.
[53] Çotuksöken, 2018, s. 61-63.
[54] Çotuksöken, 2018, s. 88.
[55] Mengüşoğlu, 1988, s. 220.

Dünyada her şey gibi insan da bir bütünlük içindedir. Mengüşoğlu, dünya ve insanla ilgili bu belirlemesini, örnek olarak verdiği su fenomeni ve insan vücudu üzerinden açıklar. Anadolu filozofu olan Thales'in suyu arkhé olarak belirlemesi, suyun organik alan için yaşamsal önemini anlamış olduğunu bize düşündürmektedir. Thales, suyun canlılığı koruma bakımından belirleyici özelliğini, yeryüzündeki denge ilkesi olarak belirleyecek kadar ileri götürmüştür. Ne var ki, su da tıpkı insan gibi "birlik" gösteren bir bütündür. Suyun hidrojen ve oksijen olarak iki heterojen öğeden oluşmasına dikkat ettiğimizde, bu iki maddenin fizik ve kimya bilimleri bakımından birbirinden çok farklı nitelikleri olduğu görülür. Ayrıca kimyasal element olarak tek tek ne hidrojen ne de oksijen sudur denemez. Bu duruma benzer biçimde, insanın biyo-psişik varlık yapısı da ne yalnızca "bios" ne yalnızca "psyche"dir.[56] "Nitekim biz bir insana selâm verirken, ruh ve bedenden meydana gelen bir ikiliğe değil, somut bir bütün olan insana selâm veririz."[57]

İnsanın "bios" ve "psyche"nin belki de en belirgin biçimde ayrı ayrı değerlendirilişi ölüm fenomenini sorgularken olur. İnsanın bir canlı olarak ölüm fenomeninin farkına varması, bütün yaşam akışını düzenlemesini sağlar. Çünkü bu bilinmez durum karşısında insan neredeyse çaresizdir. İnsan, bedeninin "bios" öğesi zamanı gelince yok olsa bile hiç değilse "psyche"sinin yaşamasını ister. İnsan normal koşullar altında yok olmak istemez ya da onun tarafından ölüm fenomeni genellikle trajik bir son olarak değerlendirilir. Belki de insan, en temelde yaşamla ölüm arasında, doğduğu için öldüğü gerçeğiyle yüzleşmekten kaçar. Farklı anlamlandırma tarzları bile –dinler, inançlar, hatta bilimsel çalışmalar– insanın, bu somut durum karşısındaki duruşunu sorgulamasına engel olamayabilir. Bilim, halen ölüm fenomeni karşısında çaresizdir. Bilim suyu atomlarına ayırdığı gibi, insanın "bios" ve "psyche" öğelerini birbirinden ayıramıyor; çözümleyemiyor ya da birleştiremiyor. İnsanın hayatta olmasının en temel koşulu olan "bios" ve "psyche"sinin bir arada bulunması bilinemezliğini koruduğu sürece, yaşamın anlamının insan tarafından sorgulanmasının devam edeceği söylenebilir.[58]

[56] Mengüşoğlu, 1988, s. 220-221.
[57] Mengüşoğlu, 1988, s. 221.
[58] Mengüşoğlu, 1988, s. 222.

İnsanın "bios" ve "psyche" ilişkisi içinde yaşadığı dünyada, bu uzamsal ve zamansal boyutta, birinin diğerine etkisi görmezden gelinemez. An, mekân ve eylem birlikteliğinde her ikisi de insan için "başrol oyuncusu", dolayısıyla biri diğerine göre daha değerli değildir. Bu durum, örneğin "bios"un aleyhine düşünüldüğünde şöyle değişir: "Psyche"nin etkisi artar; sınırların aşıcısı olarak görülür. Buradaki çekirdek inanç dünyanın ve "bios"un gel-geç, "psyche"nin zamanaşırı ve mekânaşırı olduğudur. Çok eski zamanlara dayanan, çoğun dini inanışların etkisiyle ilişkilendirilen bu yorum, dualitenin kaynağı olarak gösterilir. Hatta bu dualite düşüncesi, bilimde de yerini bulmuştur. Doğrudan "bios"u araştırma alanı yapanlar bir yana, "psyche"yi araştırma alanı yapanlar öte yana ayrılmıştır. Hatta "bios"un –bilimsel açıdan– diğerinden daha değerli ve vazgeçilmez olduğu iddiaları da gündeme gelmiştir.[59]

Mengüşoğlu'ya göre bilimsel çalışmaların üzerinde felsefenin düşünsel anlamda etkisi yadsınamaz. Bu bağlamda Descartes'ın insanı ve dünyayı iki alana bölen görüşü, dual görüşün ve koşutçuluğun başlangıcı için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. *Res extensa* ve *res cogitans* adını verdiği iki heterojen alanın ilki maddesel ve organik dünyayı, diğeri ruhu –sonraları "geist" ya da "akıl" denen kavramı– insanı insan yapanı temsil ediyordu. *Res extensa* dünyada mekanik yasalara bağlı olanı, buna paralel olarak insanda organizmaya gönderme yapıyordu. Başka bir deyişle, bu nitelendirmenin ilk sonucu insan organizmasında sürüp giden bütün olayların fizik-kimya yasalarıyla açıklanması ve daha da ileri giderek onlara sıkı sıkıya bağlı olduğunun dile getirilmesidir. Bu durumda, insanın maddesel yanı yani organizması ile ruhu arasında bir kesişimsellik yoktur. Böylece apayrı değerlendirilmeye muhtaç iki alanı karşımıza aldığımız ileri sürülebilir.[60] Bu türden bir ayrımlamanın, insanı anlamak bakımından sınırlayıcı ama pragmatik olduğu açıktır.

Doğrudan insan bedenini ele alan başlıca bilim biyoloji, doğrudan insan ruhuyla ilgili çalışmalar yapan bilim de psikolojidir. Mengüşoğlu bunların eksik bıraktığı ontolojik analizin antropoloji tarafından tamamlanacağı görüşündedir. Ona göre, antropolojik inceleme tarzı biyo-psişik varlık alanına girmeye ilişkin üçüncü giriş

[59] Mengüşoğlu, 1988, s. 227-228.
[60] Mengüşoğlu, 1988, s. 224.

kapısıdır. Bu tür değerlendirmeyle gnoseolojik görüşün yerini ontolojik görüş alır.[61] "Ontik bakımdan insan, günlük hayatta karşılaştığımız biyopsişik bir 'bütün'dür. Bu bütünlüğe giden yol, direkt bir yoldur; bu yol, insanı bilen, yapıp-eden, tavır takınan, çalışan, önceden belirleyen, konuşan vbg. varlık koşullarının taşıyıcısı olarak tanıtır."[62] Çotuksöken bu aşamaya yeni birini ekler: Antropontoloji. Çotuksöken, Takiyettin Mengüşoğlu'nun felsefi antropolojisiyle antropontoloji arasındaki temel farkı şu biçimde belirler: "Antropontoloji, yeni ve aynı zamanda temel bir bilgi türü olarak, her türlü varlığa yönelmenin önkoşulu olarak kendini gösterir. Bu bilgi; ontolojiye, varlık bilgisine dayanan felsefi antropolojinin tersine, varolana yönelmenin temeline insan varoluşunu koyar. Böylece, ontolojik antropolojiyi, antropolojik ontolojiye çevirir."[63] Kalkış noktası varolan, varlık değil de insansal varlık, insan olan antropontoloji, onu kendine ve kendi dışındaki her şeye yönelen bir varlık olarak belirler. Bu yaklaşımla insan kendine yöneldiğinde, kendisinin her şeyden önce biyolojik bir varlık, *bios*'un içinde doğal bir varlık olduğunun, bu bağlamda da doğanın bir parçası olduğunun farkına varacaktır.[64]

Canlı bir varlık olmakla insan yer kaplar; algıları, duyguları ve dürtüleri olur; biyolojik olarak değişimi ya da farklılaşmayı v.b. deneyimler. Bu özellikleriyle insan, türüne özgü pek çok belirli yaşamsal deneyimlerin arasında kalır. Bu onun biyo-psişik bir varlık olmasının bir sonucudur. Şimdi, başka bir açıdan düşünmeyi denemek üzere "canlı" kavramına odaklanabiliriz. Canlı, yaşayandır; etkin olandır; diri olandır. Kavramın zıttı olarak cansız da, yaşamayan, etkin olmayan, ölüdür. Kuşkusuz insanın ölümlü bir varlık olduğunu bilmesi, onu farklı biçimlerde sınırlandırır. Belki de en başta "zaman" kavramı keskin bir biçimde yaşamın düşünsel ve yaşamsal merkezine oturur. İnsan, kişisel tarihini öncelikle toplumsal, tarihsel ve kültürel olanlarla biçimlendirir. Bu arada kendisi de onlara katkıda bulunur. Böylece, insan için yaşamda öncelikli ve ihmal edilebilir olanlar belirginleşir. İnsanı çepeçevre kuşatan dünyasında duygu, düşünce, bakış açısı gibi kişisel; gelenek, görenek, âdet gibi toplumsal; dinler, inançlar, değerler, maddi unsurlar gibi hem kişisel hem toplumsal belirleyiciler listesinin oluşması, onun

[61] Mengüşoğlu, 1988, s. 227.
[62] Mengüşoğlu, 1988, s. 227.
[63] Çotuksöken, Betül (2010), *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, s. 44.
[64] Çotuksöken, 2018, s. 88.

öncelikle biyo-psişik bir varlık dolayısıyla ölümlü bir varlık olmasıyla ilişkilendirilebilir. Toplumsal, tarihsel ve kültürel bir varlık olmanın, düşünme ve dil bağlamlarını taşımanın, anlam vermenin, istemenin, eylemenin, kısacası insanı insan yapan varlık koşullarının kesişmesiyle de "büyük resim" oluşur. Bu "büyük resim"de:

> "[…İ]nsanın başarıları, yapıp etmelerinin ürünleri, insan fenomenleri ve yeteneklerinin her türü, temelini ne sadece *bio*sunda, ne de sadece *psyche*sinde bulur; tersine, bu temel onun biyopsişik bütünlüğündedir. [...İ]nsan alanında, insanın biyo-psişik bütünlüğüne dayanmayan hiçbir şey yoktur; her şey ona dayanır. İnsanı yalnız bir geist-, bir akıl-, bir düşünme-, bir ruh-varlığı olarak görmek büyük bir yanılgıdır. İnsan ne ise, biyopsişik bir bütün olarak odur. Beden ve ruh birbiriyle o derece kaynaşmış, o derece birleşmiştir ki, somut insandan söz edildikçe, onların birbirinden ayrılmasına olanak yoktur."[65]

İnsanı anlamaya çalışırken ondan uzak sonuçlar elde etmemek için insanın öncelikle biyo-psişik bir varlık olduğunu, bu nedenle zaaflarıyla ve kendisini kuşatan sorunlarla dolu dünya karşısında var olduğunu; ayrıca hangi düşünsel ve bilimsel perspektiften değerlendirilirse değerlendirilsin, insanın (Mengüşoğlu'nun düşünceleri bağlamında) disharmonik, kolay anlaşılmayan bir tarafı olduğunu hatırda tutmak gerekli görünmektedir.

Çotuksöken insanın biyo-psişik bütünlüğünün dışlaşmasına, salt yaşamakla yetinmeyip bunun ötesine geçmesine aracı olan dil olanağına ve onun sayesinde varolan her şeye anlam vermesine dikkati çeker. İnsanın "kendi" olma sürecinde, dil olanağı aracılığıyla anlam dünyasını kurması, onu doğada yaşayan diğer canlılar arasından ayırıp, apayrı bir varlık olarak değerlendirilişini desteklemektedir. Özellikle de insanın yazılı dili de kullanıyor oluşu, doğanın insanla birlikte bir kırılma noktası yaşadığına işaret edebilir. Şimdiki zaman boyutunda yaşayan canlılar arasında da bir tür dil, iletişim olmasına rağmen, kullandıkları iletişim dilinin zamana ve mekâna yayılan bir içerikle bezenmemesi, dışlaşmaması ya da kullanılan dilin zaman ve mekân aşırı imlerle, anlamlarla buluşmaması nedeniyle, onların davranışları çoğun "şimdi" ve "burada" boyutlarıyla sınırlı bir tür "değerlendiriliş"i yansıtmaktan öteye geçemez. Oysa insan, değerlendirmeleriyle varoluşuna, yaşantılarına yeni anlamlar katarak yaşar.[66]

---

[65] Mengüşoğlu, 1988, s. 229.
[66] Çotuksöken, 2018, s. 88-91.

Antropontolojik açıdan insanın, diğer canlılardan farklı olarak biyo-psişik bütünlüğünde zamanı ve mekânı dili aracılığıyla insanlaştırması, insanı ve insan olmayanı "zaman" ve "mekân"la ilgisi içinde düşünmesi, yaşadıklarını yalnızca "şimdi" ve "burada" olan ya da olanlarla sınırlandırmayışının nedeni olarak gösterilebilir.[67] Çotuksöken'e göre insan dışında varolanlardan zamanı şimdiki boyutunda yaşayanlar, yaşananları zamanın hiçbir başka boyutuna taşıyamadıkları için,

> "[…] her şeyden önce varoluşlarıyla olan ilişkilerinde kendilerine merkezi bir yer verir, kendilerini merkeze alıp her türlü varolana bu merkezden bakarlar. Başka bir deyişle, insan dışındaki canlılar salt gereksinimlerinin kıskacında, doyurulmayı, giderilmeyi en üst boyutta isteyen, bekleyen gereksinimlerin belirlemesiyle, kendilerini merkeze alır. Günlük dildeki deyim olarak 'gözü başka bir şeyi görmemek' bu olsa gerek. Örneğin aç bir hayvanın tüm varlığını açlığını gidermek üzere örgütlemesi, tüm yönelimlerini açlığın güdümüne bırakması, her şeyi kendine özgü 'değerlendirme' ediminin konusu yapması durumunda olduğu gibi."[68]

Yukarıda açıklanan durum, doyurulmayı isteyen salt biyolojik temelli beklentilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Oysa olanaklar varlığı olarak insandan beklenen, diliyle dolayısıyla düşünmesiyle, eylemiyle bu durumu aşan, duruşuyla kendisini bile karşısına alan bir yönelmenin öznesi olmaktır.

Çotuksöken insan bağlamında dil olanağının, ona açtığı toplumsal-tarihsel-kültürel varoluşu nedeniyle değerlerin hem belirleyicisi hem de koruyucusu olduğunu belirtir. Ona göre, gereksinim-değer geriliminde yaşayan bir varlık olarak insan değerlerini oluşturuyor ve başkalarına da dili/söylemi aracılığıyla aktarabiliyor. Böylece tekil-tümel gerilimi içinde yaşıyor. Dolayısıyla varolanla kavram, varolan-zihin ilişkisini dil dolayımına taşıyarak anlamaya çalışmak bulunulan zamanın ve mekânın sınırlarını zorlayan, aşan bir tür düşünmeyle, felsefi düşünmeyle, antropontolojik düşünmeyle mümkün görünüyor.[69]

İnsan, canlı, bedeniyle yer kaplayan, algılayan ve tüm bunların ötesinde değişen, farklılaşan bir varlık olarak hem kendi gibi olanlarla hem de diğer varolanlarla dünyayı

[67] Çotuksöken, 2018, s. 93.
[68] Çotuksöken, 2018, s. 54.
[69] Çotuksöken, 2018, s. 54-55.

paylaşıyor. İnsanın canlılığını, bedenini kuşatan tüm varolanlar, toplum, tarih, kültür ve onların her tek öğesi, insanı yeniden ve yeniden biçimlendiriyor.[70] Başka bir deyişle "[h]er bir bireyin/kişinin toplum-tarih-kültür arasında oluşu bir defalık bir oluşum içinde kendini gösteriyor."[71] Bu insanlık durumunu yaşama, her tek insanın dil yetisi sayesinde öncelikle zihinsel yönelimlerinde, düşünmesinde dolayısıyla bilincinde, belleğinde gerçekleşiyor.

Toplum da, tarih de, kültür de gerçek anlamda dilde yaşam bulur. Toplumla kendisi arasında olan insan, içinde yaşadığı toplumun tarihini, kültürünü yaşamının her anını kendi bireyselliğinde deneyimler; son derece karmaşık ilişkiler içinde, çoğun çokanlamlılık üzerinden yaşadığı deneyimi, dili aracılığıyla yine kendisinin kılar. İnsan dil olanağı sayesinde her türlü varolana anlam yükler. Buna karşın, insanı yeryüzündeki hangi dili kullanarak anlamaya ve anlatmaya çalışırsak çalışalım, eksik kalan bir şeyler mutlaka olacaktır. Onu ve onun tarihsel serüveninde karşılaştığı, süreklilik arz eden ve değişen durumları, elbette onlara eşlik eden fenomenleriyle yalnızca sonuca/sonuçlara odaklı kalarak değil, neden/nedenler eksenini de hesaba katarak düşünmekle insanlıkta buluşmak için önemli adımlar atılabilir. İnsan fenomenleri ve durumlar arasında sürüp giden, dönüşümlü etkiler göz ardı edilirse ve/veya insan, duruşlarını belirleyebilen ayrıntıların –ırk, etnik köken, cinsiyet gibi– arasında boğulursa, kendi dünyasını anlamaktan ayrı düşecektir.[72]

2.2.2 Düşünme ve Dil Bağlamında İnsan

Çotuksöken'e göre antropontolojinin anasavı "[…] her nasılsa varolanların varolmasının anlam kazanabilmesinin olmazsa olmaz koşulunun insansal varoluş olduğudur."[73] Böyle bir savın arkasında, insanın yönelimlerinin tamamının dünyaya katman katman anlam kazandırması ya da insanın dışdünyaya, düşünme dünyasına ve dil dünyasına düşünme, bilme, dile getirme edimleriyle eğilmesi durumu vardır. Bilme edimi, düşünme ve dile getirme edimlerini ilişkisel kılar. Bu edim sayesinde insan,

[70] Çotuksöken, 2018, s. 88.
[71] Çotuksöken, 2018, s. 90.
[72] Çotuksöken, 2018, s. 107-112.
[73] Çotuksöken, 2018, s. 14.

dünya durumları ya da görünümleri arasındaki ilişki ağlarına yönelmekle kalmaz; onların hakkında bilgi edinme olanağına da kavuşur.[74]

Dışdünya-düşünme-dil arasındaki ilişkilere yönelik olarak, Çotuksöken şu belirlemeleri yapar:

> "Söz konusu üç öğeden sadece düşünme tümüyle insana bağlı olan, ona yapışık olandır. Dışdünyanın hem bir öğesi olan hem de ona belli bir uzaklıktan bakma becerisini gösterebilen insan, toplumsal nitelikli dil ile kendisi arasına belli bir uzaklığı yerleştirir. Dili kendi söylemi olarak sürekli kendisinin kılan insan, her varolan gibi tekillikler olarak kendisi olur; ancak düşünmesindeki kavramların bir yansıması olan dille dünyaya ve türdeşlerine uzanır, […] toplumsal dil aracılığıyla düşünmesini dışlaştırır. Düşünme tekile yönelişini tümel üzerinden, genel kavramlar üzerinden gerçekleştirir. Düşünme edimi zihinsel resimlerin kavramlarla sürekli buluştuğu bir süreci içerir. İnsan dünyası bu noktada tekil-tümel gerilimini sürekli yaşar."[75]

İnsanın ilkin dışdünyayla gitgide kavramsal olanla bağ kurmasını sağlayan dil olanağıdır. Ayrıca dil olanağı, insanın tekil olarak içe dönmesinin, bükülmesinin imkânı ya da "ayna etkisi" yapabilen potansiyel gücüdür.

İnsanın dünyaya yönelmesi, onun bilgi olan ve olmayanı edinmesiyle sonuçlanır. İnsan bu yönelmeyi, başlangıçta tekilliklerin içinde yaşarken yapar. İnsan tekil olanlarda yatayda eklemeli, kavramsal ya da tümel olanlar arasında dikeyde kesişimsel ilişkiler kurarak bilgisini genişletir. Bu ilişkilerin her iki çeşidinde de eklektik düşünmenin ürünü olan bilgiler söz konudur. Çotuksöken'e göre insan dünyaya yönelmekle, dünyadan bilgiyi temelde düşünme edimiyle dışarı çıkarmakla, hatta edindiklerini sözlü ve yazılı olarak kendi dışına taşımakla bilme ediminin her türüyle, farklı bilme türleriyle, onları bilme dereceleriyle dünyayı kendi dünyası yapmaktadır.[76] İnsanın farklı yönelme biçimleriyle bilen bir varlık olduğu söylenebilir. Kendisi dışındakileri bilme ediminin nesnesi haline getiren insan, önünde sonunda kendisi hakkında da bilgi edinir. Aslında başlangıçtaki amacından sapmış bir durum gibi görünse de –"[ç]ünkü insan elde ettiği bilgiyi yalnızca kendisine ait olan sözlü ve yazılı

[74] Çotuksöken, 2018, s. 14-15.
[75] Çotuksöken, 2018, s. 167.
[76] Çotuksöken, 2018, s. 51.

dille bir varolan haline getirmiş, kendisinin dışına atmıştır âdeta[…]"[77]– elde ettiği bilgiler temelde insanın dünyasını yansıtır.

İnsan ardı arkası kesilmeyen düşünsel edimleriyle yaşamaktadır ve bu durum çoğu kez yaşamsal bir zorunluluktur. Yalnızca dış dünya fenomenleri ve onların ilişkileri üzerine düşünmekle kalmayıp, kendi düşünme dünyası üzerine çeşitli bağlamlarda eğilen insan, bu refleksiyonlu düşünüşünü de dil olanağı aracılığıyla gerçekleştirir. Çotuksöken'e göre,

> "[t]ekil ile tümel arasındaki gerilimi yalnızca yaşamakla yetinmeyen, düşünme-bilme-eyleme/yaşama bağlamlarında bu gerilimin kendisi üzerine düşünen, bu gerilimleri bilmeye, anlamaya ve gerekirse de değiştirmeye çalışan özne-insan artık felsefi düşünme, felsefi bilme ve felsefi eylemenin/yaşamanın içinde yer alan bir özne haline gelmiş demektir."[78]

Felsefi düşünmeyle, insanın yaşama ortamını, diğer insanlarla, canlılarla ve nesnelerle ya da dışdünyadakilerle ilişkilerini bir biçimde karşılayarak somutlaştırdığı görülür. Bu karşılama bir tür duruş eşliğinde olur. İnsan, özne olma yolunda yaşadığı durumun ve duruma karşı duruşunun arasındadır. Çotuksöken'e göre tekil-tümel gerilimini yalnızca yaşamakla yetinmeyen, arada olan, bir özne olan, felsefi düşünmenin öznesi olarak insan bu duruşu bilmek istemekle kalmaz bu türden bir bilmenin gereği olarak eylemde bulunmak ister.[79] Özne için varolmak ve yaşamak artık yalınkat bir zemin üzerine kurulamayacağı gibi düşünüşte edilgenlik de ancak kötü bir alışkanlık olarak değerlendirilebilir.

İnsan, dünya üzerinde karşılaştığı tekil şeylerin ortak paydası üzerinden tümeli edinir. Tümeller arasında kurulan ilişkiler, insanın sahip olduğu dışdünya nesnelerine ilişkin bilginin niteliğine ve derinliğine bağlıdır. Düşünsel tümellerin nesnesine uygunluğu kadar, aralarında kurulan bağlantıların tutarlılığı ve genel-geçerliği de önemlidir. Böylece, bilgi ve bilgi olmayanın öncelikle dil bağlamında ortaya çıktığı görülür. "[…B]aşka bir deyişle bilginin ve bilgi olmayanın (sanı, kanı, tahmin, kestirim,

[77] Çotuksöken, 2018, s. 50.
[78] Çotuksöken, 2018, s. 42.
[79] Çotuksöken, 2018, s. 42.

inanç, önyargı, dilsel kurgu) ortak paydası dildir; bunların hepsi dilde/söylemde vardır."[80]

Tekil olanlar düşünsel olarak bir tümele bağlanmadığında, dilsel olarak bir tümelle dışlaşmadığında insan açısından onların bilgisi olamaz. İnsan için bilme ve dile getirme, tekillikleri aşan bir bağlantı kurmayı gerektirir. Başka bir deyişle düşünme için kavram, dilde de terim olarak varolan, insan dünyasının bilme sınırlarına dâhil olduğunda, insan için gerçek anlamda varlık kazanır.[81] Çünkü "[t]ekilleri birbirine bağlayan, onları derleyip toplayan, bir araya getiren, dağınıklıktan kurtaran düşünme ve dil çerçeveleridir. Düşünme ve dil çerçevesi de tümüyle insana özgü olduğu için, 'insan' bu yeni varlıkbilgisinin [antropontolojinin] vazgeçilmez yapıcı ögesi olarak ortaya çıkar."[82]

Antropontolojik yaklaşım bireysel olanların, tekil olanların varoluşunu önceler. Eğer tümel, soyut ya da kavramsal olan öncelenirse, insanı gerçek anlamda anlamak mümkün olmaz. İnsanla bağlantısı kesilmiş, yalnızca olması gerekenler, idealler üzerinden yapılan felsefe, kitaplarda kalmaya mahkûmdur. Çünkü yaşantılarla ve yaşantılardaki karşılaşmalarla, hayatın içinden gelen sorunlarla ve sorulara konu olanlarla, ideal olanlar kesişmezler. Bu bağlamda antropontoloji, nominalist bir ontolojiden yanadır.[83]

İnsan tekil durumlarla, tek tek insanlarla karşılaşmalarıyla belleğine yaşantılarını dâhil eder. Yaşantılarını, karşılamaları ve karşılaştırmaları eşliğinde bir biçimde biriktirir. İnsan için onlar, çok çeşitli bağlamlarda anlam yüklüdür. Bellekte birikenler, gelişigüzel değil de birbiriyle olabildiğince ilişkilendirildiğinde, insanda belli bir durumun karşısında bir biçimde duruşun gerekliliğinden kaynaklanan, varoluşsal gerilimin şiddeti azalabilir. Özneleşme yolundaki insanın kendisine, yaşantılarına mesafe koymasına çoğu kez bunalımlı, gerilimli durumlar aracı olur. İnsanın kendisiyle olan ilişkisinin, düşünsel temel üzerinden gerçekleştirilen bir tür karşılaşmaya,

[80] Çotuksöken, 2018, s. 27.
[81] Çotuksöken, 2018, s. 127-128.
[82] Çotuksöken, 2018, s. 127.
[83] Çotuksöken, 2018, s. 134.

karşılamaya ve karşılaştırmaya dayalı olduğu söylenebilir.[84] Bu durumda insan, kendisiyle karşılaşmalarının, kendisiyle karşılamalarının, kendisiyle karşılaştırdıklarının arasında düşünür, bilir, eyler ve her türlü tekil-somut görünümlerin arasında yaşar. "Arada olma" durumu, ilişki kurmayı gerektiriyor ya da antropontolojik, insan-varlıkbilgisel olan çeşitli bağlamlarda, farklı ilişkiler üzerinden insanı ve onun dünyasını anlamanın ve anlatmanın bir yöntemi olarak öğrenme, bilme ve açımlamanın bir yolu oluyor. Antropontolojinin, insanı yalnızca eylemlerinin sonucuyla değil, eylemin arka planındaki görünmeyen nedenleriyle anlama ve bilme çabası içinde, insanla ilgili her türlü sorunun çözümüne ilişkin bir bakış açısı olduğu söylenebilir.[85]

Özne-insan, dünya ile bilgi arasındadır. Bu durumu insan, felsefi düşünme, felsefi bilme ve felsefi eyleme yolunda fark edebilir. İnsan dünyasında varolanlar, olup bitenler ya da durumlar, durumların karşısında bir biçimde duruşlar, yaşantılar ve nice ilişki, felsefede dışdünya-düşünme-dil çoklu bağlantıları içinde değerlendirilir.[86]

> "Felsefenin arada oluşu, dışdünya-düşünme-dil arasında oluşu, insan-dünya-bilgi arasında oluşu, yapısı gereği antropontolojik oluşunu imler. Durum açık: Bir yandan dışdünya artık insanın dünyasıdır, düşünme tümüyle insansal olandır, dil yalnızca insana özgüdür; öte yandan dünya yine insanın dünyasıdır, bilgi de kaynağını insan ve insan olmayanda bulmakla birlikte yapıca, kuruluşça tümüyle insansaldır, insanla sınırlıdır, insan dünyasının ürünüdür."[87]

Antropontolojiyle, düşünsel denge yapısı pamuk ipliğine bağlı popülist anlayışların uyumlu olmadığı görülür. Çünkü antropontoloji insanı gelip geçici ya da belirlenmiş eğilimlerle kim olduğuyla değil, ne olduğuyla bağlantılı olarak, buradan yola çıkarak, ilişkilerden, yaşamdan uzaklaşmadan ama kavramsal, teorik yapıyla iç içe; naif, inisiyatifli dolayısıyla sorumluluk yüklü düşünmenin, bilmenin ve yaşamanın felsefi bir yoludur. Antropontolojiye dayalı insanı anlama ve bilme çabasındaki özne de arada olma duruşuyla, aceleci belirlemelerden olabildiğince uzak durmaya çalışır.

[84] Çotuksöken, 2018, s. 40-42.
[85] Çotuksöken, 2018, s. 40.
[86] Çotuksöken, 2018, s. 44-45.
[87] Çotuksöken, 2018, s. 45.

2.2.3 Olanaklar, Potansiyeller Varlığı Olarak İnsan

İnsan eksiklikler, biyo-psişik sınırlılıklar varlığı olmasına rağmen, türe özgü dilsel, düşünsel ve eylemsel olanaklarıyla, karşılaştığı engelleri aşmayı dener; genellikle de onları aşmanın bir yolunu, yöntemini bulur. Mengüşoğlu, insanın olanaklarını, potansiyellerini hiçbir insan topluluğunda eksik olmayan ve her insan topluluğunda gelişme düzeyi değişen "insan başarıları alanı" olarak değerlendirir.[88] Ona göre "[b]u başarılar, aynı zamanda, insan varlığı alanını deterimine eden anthropolojik kategorilerdir. Bu başarılar, insana doğuştan verilmemiştir; insan doğuştan hiçbir şey getirmez. O, ancak bu başarıların temeli olabilecek çekirdekler, biopsişik kabiliyetlerle dünyaya gelir. Bu çekirdeklerin geliştirilmesi gerekir."[89] İnsan başarıları, insanın yalnızca fiziksel sınırlılıklarının dışına çıkmasını sağlamaz; bilme edimini kullanarak bilmediklerine bilinenlerden yola çıkarak varsayımsal düzeyde de olsa onlara yaklaşmasına, keşfetmesine de imkân tanır.

Felsefi antropoloji çalışmalarına katkı sağlayan Özcan, birey ve kişi anlamında insanın olanaklarını üç türe ayırarak inceler: ilki her bir insanın, doğal varlığını devam ettirmesi için, herhangi bir iç ya da dış etken tarafından engellenmediği sürece sahip olduğu yetilere karşılık gelir. İkincisi, her tek insanın yaşadığı tarihsel dönemin içine doğmasından kaynaklanan, o döneme has olanaklardır.[90] "Ancak, bilebilme, değer ortaya koyabilme, bilim ve sanat yapabilme gibi şeylerle örneklendirilebilecek bu ikinci tür olanaklar: a) ne her insan tekinin doğuştan sahip olduğu olanaklardır, b) ne de her insan tekinin eşit ölçüde sahip olduğu olanaklardır."[91] Üçüncü tür ise, yalnızca o kişiye özgü olan, varolan her bir varlığın, türdeşleri arasında sahip olduğu küçük de olsa yapısal bir farklılık taşıması durumuna işaret eder. Bunlar, kimi insanın/kişinin örneğin uzun boylu olmasının ona basketbolcu olma olanağını sağlaması ya da işitme yetisinin

[88] Mengüşoğlu, Takiyettin (1977), "*Felsefi Antropolojinin Işığında Eğitim", Türkiye Felsefe Kurumu Seminerleri 1, 2, 3* içinde , (ss. 12-18), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 12.
Ayrıca bkz. Mengüşoğlu, 1988, s. 23.
[89] Mengüşoğlu, 1977, s. 13.
[90] Özcan, Muttalip (2016), *İnsan Felsefesi*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, s. 31-32.
[91] Özcan, 2016, s. 32.

diğer insanlara göre daha hassas olmasından dolayı müzik alanında başarılı olma olanağı taşıması gibi olanaklardır.[92]

İnsan, toplum denen neredeyse soyut bir yapının içinden öncelikle biyo-psişik ihtiyaçlarını karşılar; canlılığını duyumsar, devam ettirir. İnsanın canlı varlık olmasından kaynaklanan ihtiyaçları giderildiğinde/giderebildiğinde ya da ihtiyaçlar yaşamsal bir engel olarak karşısına çıkmadığında olanaklarını, potansiyellerini keşfetmesinin, gerçekleştirmesinin ve geliştirmesinin yolu açılır. İnsan toplumsallıkla, tarihsellikle, kültürellikle kolkola giden bu sürecin içinde yaşarken, onun ilişki ağlarının kurucusunun ve düzenleyicisinin, dil olanağı olduğu görülüyor. Dolayısıyla toplum, "toplumsal dil" üzerinden insana belleğini de verir. Aslında insanın bu bellek aracılığıyla tüm yaşamını sürdürdüğü, biçimlendirdiği söylenebilir.[93] Çotuksöken toplumsal dilin insan için önemini şöyle açıklar:

> "Belki de yabancılıkla, yabancı oluşla ilk karşılaştığım ortam toplumsal dil ortamı; içine doğduğum dil ortamının verdiği yabancılığı bir süre sonra yabancılığın yarattığı, neden olduğu bunalımı aşıyorum, o artık benden, ben de ondan oluyorum, artık birlikte varız. Ancak yeni bunalımı, başka dillerle karşılaşınca yeniden yaşamaya başlıyorum. Yabancı, farklı olanı bir bakıma karşılaştığım her türlü toplumsal-tarihsel-kültürel olanda yaşıyorum. Bunların hepsi aslında dil bağlamındaki yapılar."[94]

Dil, insanın yabancılığı yaşadığı ve gerilimini hissettiği ilk ortam olabileceği gibi yine onun sayesinde bu hislerin ortadan kaldırılmasına aracı olan mecradır. Dil insanın geçmiş, şimdi ve gelecek bağlantısını kuran hatta kimi zaman kurgulayan zamanlararası bir araç, bir olanaklar alanıdır. Zamansal kavrayışlara eşlik eden mekânsal kavrayışların nedenidir. Bütün bunlara rağmen insan, yine bir "arada olma" hali ile karşı karşıya: Toplumsal söylemle bireysel söylem arasında.[95]

İnsan, toplumsal dille birlikte bireysel dilini de oluşturur. Bireysel dili sayesinde insan kendisine "kulak kesilir"; bireysel dil alanı içinde tekliğini duyumsar. Toplumsal dili de duymazdan gelemez. Çotuksöken'e göre insan, toplumsal ve bireysel dili

[92] Özcan, 2016, 31-32.
[93] Çotuksöken, 2018, s. 88-89.
[94] Çotuksöken, 2018, s. 89.
[95] Çotuksöken, 2018, s. 89.

kullanmakla tüm yönelimlerini, düşünmesini, bilincini, belleğini harekete geçirir. Böylece şimdiyi yaşarken, "burada" olanın sınırlarını zorlayarak hatta "zamanı aşarak", farklı bağlamlar üzerinden geçmişe ve geleceğe de gider. Sonunda insan, bilincinde şimdiki ve zamansal kırılmalar içinde geçmişteki ve gelecekteki kendine, topluma, başka toplumlara uzanır; gerilir; taşınır. İnsan bu kez de belli bir zamanda biyo-psişik bütünlüğü, düşünmesi ve dili arasındadır.[96]

Sözlü dilin sınırlılıkları, yazılı dil sayesinde büyük ölçüde aşılır. Sözlü dilin simgesel yapısı, yazılı dile dönüşmesiyle "katlanır"; simgesel-imsel ya da göstergesel yapı derlenip toparlanır; düzenli ve kurallı bir duruma gelir. Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte dil de değişmekte, evrilmektedir. İnsan dünyasında tekniğe kıyasla teknolojinin ağırlık kazanması, dilin kod dizgeleri boyutuna indirgenmesine neden olmuştur. Bu dil, kullanılan bütün teknolojik araç-gereçlerin çalışma, işleme dili olmasının yanı sıra insanlar arasında özellikle iletişimsel ilişkinin temeli olmaya başlamıştır. Bu, çelişkili bir ilişkidir. İnsanların pek azı bu ilişkinin temeli olan kod dizgeleri konusunda bilgi ve deneyime sahiptir. Teknolojik aletleri hemen herkes kullanır ama onun temel işleyiş prensiplerini, dilini bilmekten çok az insan anlar. Yani bu dil gerçek anlamda herkes tarafından bilinmez; herkese çevrilmez; çoğu insan için saklı, yabancı kalır. Bu dil de sözlü dil, yazılı dil gibi insan için bir olanaktır.[97]

Çotuksöken insan dışındaki canlıların salt gereksinimlerinin belirlemesiyle, doyurulmayı en üst sınırda beklediklerinden kaynaklanan, kendini merkeze alma durumunun insan için de geçerli olup olmadığını şöyle sorar:

> "İnsan yönelimlerini salt bir canlı olarak mı gerçekleştiriyor, yoksa salt canlılığının dışında kalanları da dikkate alarak mı yönelimlerini gerçekleştiriyor? Başka bir deyişle insanı yöneten salt gereksinimleri, istemleri, arzuları, duyguları, şimdiki zamana ilişkin ya da zamanın salt şimdiki boyutunda yer alan 'kendisi' mi, yoksa tüm zamanlara yayılmış kendisi mi?"[98]

Yukarıda yer alan soruyu yanıtlayabilmek için Mengüşoğlu'nun belirlemelerine başvurulabilir. Mengüşoğlu, insanın biyo-psişik yapısından kaynaklanan disharmonik

[96] Çotuksöken, 2018, s. 88-89.
[97] Çotuksöken, 2018, s. 110-112.
[98] Çotuksöken, 2018, s. 53-54.

özelliklerinin, ancak belirli ilkeler üzerinde yükselen değer anlayışıyla bir düzene kavuşabileceği düşüncesindedir. Başka bir deyişle, insan ancak değer anlayışı sayesinde iyiyi kötüden ayırabilme ve olumsuzdan kaçınma olanağını edinebilir.[99]

Mengüşoğlu'ya göre, insanın değerleri istemesini belirler.[100] O, isteme ediminin arzu, istek, umut ve hayal gibi hissi yaklaşımlarla karıştırılmaması gerektiğini şöyle gerekçelendirir:

> "İnsanın sonsuz, sınırsız arzuları, istekleri, umutları, hayalleri vardır. Fakat arzular, istekler, umutlar, hayaller bir isteme değildirler. Çünkü isteme, istenilen şeyin gerçekleşmesi üzerinde durur, onu gerçekleştirmeye çalışır. Bu, insan gücünün kendisini bütünlüğü ile ortaya koymasını gerektirir. Bu güç ise, gelişigüzel bir güç değil, hesap edilen, ölçülüp biçilen bir güçtür. […Y]oksa, […] isteme ile arzu etme arasındaki sınır silinir."[101]

İstemenin, insanın olanaklarıyla, potansiyelleriyle de ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Arzular, istekler, umutlar, hayaller zaman zaman insanın potansiyellerini çeşitli bağlamlarda zorlayabilir. Bu zorlama karşısında insan bir değer aldanması içine girebilir. Çünkü kendini bir şeye verme, adama insanın bu uğurda çalışmasını, çaba göstermesini bekler. Bu çalışmanın, çabanın yerini insanın sınırlarını zorlayan bir arzu, istek, umut ya da hayal alırsa, süreç içinde yaşanan deneyimler değil de sonuçlar önemli duruma gelebilir.[102]

İnsanın eğitilebilir bir varlık olması onun yeteneklerini, potansiyellerini olgunlaştırdığı, gerçekleştirmesini sağladığı gibi onun değerleri duymasının, yaşatmasının ve geliştirmesinin, başka bir deyişle etik açıdan öncelikleri olan bir varlık olmasının yolunu da açar. Eğitim, devralınan başarılarla birlikte yeni başarıların hayata katılmasında, benzer bir biçimde değer anlayışının da nesiller aracılığıyla taşınmasında ve zamanın ruhuna uygun düşen ve sahiplenilen kimi değişimlerin aktarılmasında bir köprü vazifesi görür.[103]

---

[99] Mengüşoğlu, 1988, s. 290.
[100] Mengüşoğlu, 1988, s. 125.
[101] Mengüşoğlu, 1988, s. 127.
[102] Mengüşoğlu, 1988, s. 128.
[103] Çotuksöken, 2018, s. 103.

İnsanın yeteneklerini, potansiyellerini geliştirmesi bakımından eğitimi, teorik ve didaktik yanıyla sınırlandırmamak gerekir. Nutku'ya göre,

> "[e]ğitimde en önemli sayılabilecek konu, onu teorilerin değil, yaşamanın kendisinin yönetmesidir. Teoriler eğitimin biçimlerini, yöntemlerini bir sıra düzeninde tanıtabilirler, ama bunları öğrenmek eğitilmiş olmak demek değildir; tıpkı, mantıklı düşünmek için mantık kitapları okumanın önkoşul sayılamaması gibi. Bilim olarak mantık, tutarlı düşünmenin işleyişini ve ilkelerini araştırır ve bunları bilmek, öğreneni daha disiplinli düşünmeye sevkedebilir, ama deneyim zenginliği olmazsa, bu hiçbir işe yaramaz."[104]

Değerlerin eğitim yoluyla kazandırılması da yalnızca metin okumayla sınırlı kalırsa, hayatın konforlu bir taklidi aracılığında yaşam sığ biçimde değerlendirilir. Kitabı hayatla birlikte okuma, anlama çabası insanın, potansiyeller, gereksinimler ve değer ilişkisi içinde hem somut hem de soyut bağları uzlaştırmasına katkı sağlayabilir. Çünkü antropontolojinin belki de en belirleyici öğesi olan bilgi, bir bakıma deneyimlerle, yaşama dünyasıyla, dolayısıyla bu dünyanın özneleriyle, nesneleriyle karşılaşmakla edinilir.

2.2.4 Anlam Veren ve Değerleri Taşıyan Bir Varlık Olarak İnsan

Dilin dar ve geniş anlamda tanımı yapılabilir. Geniş anlamda aynı ya da farklı türden canlıların –bir tür hayvanla aynı tür hayvanın ya da bir tür hayvanla başka bir tür hayvanın– her türlü iletişim biçimine "dil" denebilir. Dar anlamıyla dil, yalnızca insana özgüdür ve "sözlü"dür.[105]

Çotuksöken'e göre insan, bilgi olanı ve olmayanı dili aracılığıyla dil alanında kurar. Dil, varolanları imler. İmleme, varolanların yerine kullanılan belli seslerin bir düzen içinde, sözsel ya da sembolik olana dönüşümüyle olur. Bu bağlamda varolanları, imlemini kavram aracılığıyla dışdünyada bulan yapılar, imlemi salt düşünmede yer

[104] Nutku, Uluğ (1997), "Takiyettin Mengüşoğlu'nun İnsan Felsefesi Işığında Eğitim Olgusuna Toplu Bakış", (Haz.) İ. Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde (Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına), (ss. 43-48), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 44.
[105] Altınörs, Atakan (2012), *Dil Felsefesi*, İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik Ltd. Şti, s. 21.

alanlar ve salt dilin kuruluşunda yeralan yapılar olmak üzere üç öbeğin altında toplamak mümkündür.[106]

Dışdünyada ya da düşünmede varolanlar, kavramlar aracılığıyla bilinçte anlaşılırlar; anlam kazanırlar. Kavramlar büyük ölçüde öznel, dilsel ve düşünsel anlam yüklü çerçevelerdir. Sınırlandırılan anlam çerçevesi yani kavram, düşünme-dil ya da dışdünya-düşünme-dil ilişkilerinin sonucunda bir varolan olarak ortaya çıkar. Çotuksöken, her düşünenin varolana ilişkin olarak bir kavramı olduğunu ve kavramın da bir tür varolan olduğunu belirtir.[107] Bir varolan olarak kavramın tam anlamıyla nesneleşmesi dil aracılığıyla, düşünmenin ve dilin dolayımında olur.

> "Kavram, salt düşünmenin alanı içinde kaldığı sürece tam anlamıyla özneldir; dilde anlatımını bulduğunda ancak nesneleşebilir ve nesneleşme olanağını elde edebilir. Kavram sadece dilde olmaz; kavramın asıl oluştuğu ortam düşünme ortamıdır; ama dışdünya ve dil bu oluşuma yardım eder ve ayrıca oluşumun öznelerarası hale gelmesini de yine dil sağlar. Yoksa, kavram ne dışdünyadadır doğrudan ne de salt dildedir."[108]

Çotuksöken'in yukarıda yer alan söyleminden kavramların varolanları olabildiğince yansıtabilmesinin, varolanların anlaşılmasına, düşünmede ve dilde açık-seçik kılınmasına bağlı olduğu anlaşılıyor.

Anlama, anlatma ve anlaşılma ortamında, kavramların ya da düşünsel varolanların çeşitli mantıksal bağlamlarca olabildiğince en üst noktada buluşmalarının gerekliliği açıktır. Zihindeki kavramlar, açık-seçik olduğunda ve kullanılan dilin zenginliği de bu duruma eşlik ettiğinde anlamada, anlatmada ve anlaşılmada kavramsal sınırlar birbirine karışmaz; olsa olsa çakışır; sınırdaş olur. Ancak insanın bu edimleriyle kolkola giden yorumlamaları, bakış açıları da görmezden gelinemez. Çotuksöken bu durumu şöyle açıklar: "Nesneler, olaylar, durumlar hepimizin gözü önünde; olup bitenler hepimizin gözü önünde olup bitiyor ama hepimizin tasarımı (belki de bilgisi) hiç de ortak değildir; anlık nesnelerimiz, yorumlamalarımız pek de aynı değil. Çünkü

[106] Çotuksöken, 1991, s. 48.
[107] Çotuksöken, 1991, s. 38.
[108] Çotuksöken, 1991, s. 40.

anlığımızla, farklı farklı bakış açılarıyla yöneliyoruz olup bitene."[109] Bu bağlamda, kavramların öğrenilebilir ve öğretilebilir olmasının, her bir insanın bu kavramları birbirinden farklı olarak tasarlamasına engel olmadığı söylenebilir. Aynı şeyi gören, aynı şeye bakan iki insanın bile anlama, yorumlama ve değerlendirme bakımından birbirinden farklı olmaları neyi gördüklerinin, neye baktıklarının ötesinde, bakış açılarının aydınlattığı ve karanlıkta bıraktığı alanların neleri gösterdiğinin ve neleri göstermediğinin, hatta söz konusu insanların ayrı ayrı neleri görmek isteyip neleri göz ardı etmek istediğiyle de ilişkili olabilir. Düşünenin zihinsel tasarımı, göstermek ya da işaret etmek istediğiyle sıkı ilişki içinde olduğundan, doğru bağlantı noktalarından birbirine bağlandığında, kavramların yansıtıcılığının artacağına kuşku yoktur. Ancak "bir şeyi ne ise o olarak" kesin bir biçimde anlamanın, bilmenin ve anlatmanın, insanın düşünsel ve dilsel sınırlarını zorlayan, aşan bir durum olduğunu da belirtmek gerekir.

Kuçuradi'ye göre farklı insanların, aynı insanı, kararı, eylemi, olayı, durumu, fenomeni, eseri v.b. farklı anladığı, yorumladığı, değerlendirdiği ve açıkladığı olgusuyla sıkça karşılaşmak mümkündür. Bununla beraber her farklı değerlendirmenin, biricik doğru değerlendirme olduğunun ileri sürülmesi, kişilerin birbiriyle çatışması ya da birbirine doğru gerilmesine neden olur. Bu bunalımlı süreç ve bu sürece eşlik eden yapıp-etmeler, insanların birlikte yaşama imkânlarını zorlayabildiği gibi imkânsızlaştırabilir de. Bu bağlamda doğru değerlendirme sorununun, insanlar açısından büyük bir önem taşıdığı söylenebilir.[110] Kuçuradi felsefe tarihinde değerlendirme problemine pek çok açıdan ışık tutan görüşler hakkında şunları söyler: "Ne var ki çoğu zaman üzerinde durulan, yaşamdaki değer problemleri değil, sadece kavramlardır. Fenomen analizi yerine, kavram analizleri yapılır çoğu zaman."[111]

Çotuksöken'e göre anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye, insanın bir başka türden öznel performansı olan imgelemenin, düşgücünün eklendiği durumlar da söz konusudur. Böylece görülen şey büsbütün değişiklik gösterir, kişiselleşir.[112]

---

[109] Çotuksöken, Betül (1989), "'Felsefi Söylem Nedir?' Üzerine", (Yay. Yön.) V. Hacıkadiroğlu, *Felsefe Tartışmaları 6. Kitap* İçinde, (ss. 101-107), İstanbul: Kent Basımevi, s. 105.
[110] Kuçuradi, İoanna (2010), *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 1-2.
[111] Kuçuradi, 2010, s. 2.
[112] Çotuksöken, 1991, s. 42-43.

> "Düşgücünün, imgelemin ürünleri de başkalarına şu ya da bu şekilde aktarılabildiği sürece, anlaşılma olanağını elde edebilirler; ama mutlaka *anlaşılırlar* demek değildir bu kesinlikle. Dil sanatlarıyla iş gören biri dille; teknik tasarımcı çeşitli malzemeyle, bir mimar ilkin planıyla, ardından da çok çeşitli malzemelerle oluşturduğu mimari yapıtıyla, bir ressam renk ve çizgilerle ve son yıllarda denendiği gibi çok çeşitli malzemeyle başkalarının düşünme gücünün önüne, kendi düşgücünün ürünlerini serebilir."[113]

Her türlü ürünün, eserin arka planındaki kavramsal çerçevenin belirginleşmesine imgelemenin canlılığı, dinamikliği eşlik ettiğinde, tasarımcının öznellik vurgusunu açığa çıkardığı söylenebilir.[114]

İster dışdünyayı ister düşünmeyi yansıtan kavramlar olsun, bunların hepsi insanın zihinsel tasarımlarını yansıtırlar. Zihinsel tasarımlar, dilsel varolan alanında gösterilenlere dönüşürler. Gösterilen, gösterenin ona verdiği, yüklediği anlamla varlığa katılır. Bir varolan olarak gösterilenin dışdünyada karşılığı olsun ya da olmasın gösterenin yüklediği anlamıyla artık o "vardır". Çotuksöken'e göre dilin sunduğu olanaklar ve zihnin kavramsal yanı, düşünen tarafından iyi değerlendirildiğinde anlamlı bir söylem ortaya çıkar. Ona göre, dilde en küçük anlamlı birim kelimedir.[115] Bu bağlamda, "kelime atomculuğu"* yaklaşımını benimsediği söylenebilir. Çotuksöken'in söylemiyle:

> "Konuşan, söylem üreten bir varlık olan insan, tam, belirgin bir biçimde dile dökmese bile, hatta birine seslenişinde bile temelde bir tümce kurar ve dilbilgisine ilişkin ögeleri kurduğu bu yapıya katar. Bu ögeler her söylemin olanağını içinde barındıran ortak dilin vazgeçilmez ögeleridir. Bu ögeler çoğun örtük biçimde de olsa aslında her konuşan bir tümce kurmaktadır."[116]

Dil, bir varolan alanı olarak insanın kendisiyle diğerleriyle iletişim kurmasının aracısı, zihinsel tasarımların yansıtıcısıdır; zihinsel düzlemde olup bitenlerin aynasıdır. Zihin, dil olanağının onu beslemesiyle, varolanların bütünlük içinde belli bir planda kurulduğu alandır. Ayrıca zihin kendi üzerine büküldüğünde yapılan planların

---

[113] Çotuksöken, 1991, s. 43.
[114] Çotuksöken, 1991, s. 42-43.
[115] Çotuksöken, 1991, s. 51.
* Ayrıntılı bilgi için bkz. Altınörs, Atakan (2012), *Dil Felsefesi*, İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik Ltd. Şti.
[116] Çotuksöken, 1991, s. 51.

gözlemlenebilmesini sağlayan bir tür mercek gibidir. İnsan fenomenlerinin, başarılarının, dilin ve düşünmenin çoklu bağlantılar içinde birbirini etkilediği, etkinleştirdiği ortak anlam zeminidir.[117] Bu anlam zemini o kadar önemlidir ki, "[i]nsan, içinde yaşadığı durumlara bir anlam veremediği, onlarda bir değer göremediği zaman, onun yapıp-etmeleri sona erer; o, artık yaşayamaz."[118] Ayrıca her tek insanın, kendi bilinci ile kurduğu ilişkide olduğu gibi, başka insanlarla ve şeylerle arasında oluşturduğu kat kat anlam motifi üzerinden bir tür ilişki, iletişim gerçekleşir. Başka bir deyişle, "[b]ir şeyi düşünmek bir anlam alanı oluşturmaktır. Anlam alanı her türlü bilinçsel ilişkide ortaya çıkan iletişim düzeneğidir. Onda işaretler bilinçlerden bilinçlere nesnel öğeler olarak, öznel öğeler olarak ve öznel-nesnel öğeler olarak taşınırlar ya da ulaşırlar."[119] Böylece her tek insan, anlam veren ve başkalarına anlam ileten bir varlık olarak, önceki zaman dilimlerindeki deneyimleriyle, yaşantılarıyla kazandığı birikimini, anlam yüklü sesler, kavramlar, sözcükler, simgeler aracılığıyla hem kendisi için düzenler hem de başkalarına iletir.

Dil, birbirine sıkı sıkıya bağlı insan fenomenlerinin ve başarılarının gerçekleşmesine, diğer insanlara ve nesillere taşınmasına aracılık eder. İnsan eyleyen, yapıp-eden bir varlık olarak edindiği her çeşit bilgiyi, dili ve düşünmesi aracılığıyla geliştirir. Eylemlerinin, yapıp-etmelerinin seçimi aşamasında insanın (Mengüşoğlu'nun düşünceleri bağlamında) önceden gören, belirleyen bir varlık olmasının, istemesinin, inanmasının, kendini bir şeye vermesinin ya da adamasının, ideleştirmesinin, öznel ve nesnel kararlar alabilmesinin de katkısı büyüktür. Ancak bütün bunlar dil ve düşünme olmadan gerçekleşemez. Ayrıca insan yapıp-etmelerine, temelde dili ve düşünmesiyle bir anlam yükler ve onlara değer verir.* Bu noktada tekil-tümel gerilimi kaçınılmazdır. Çotuksöken'e göre insan-dünya-bilgi (değer bilgisi) ilişkisi sürüp giderken,

> "[a]rada olduğunun farkında olmak, arada olma üzerine düşünmek, arada olduğunu bilmek, bu duruma koşut olarak eylemde bulunmak, yaşamak aynı zamanda genellikle sınırlar ya da sınırları üzerinde düşünmek, sınırlarının farkında olmak, sınırlarını bilmek eylemlerini sınırları bakımından mercek altına

[117] Çotuksöken, 2018, s. 126-127.
[118] Mengüşoğlu, 1988, s. 15.
[119] Timuçin, Afşar (2010), "Anlam Nedir?", (Der.) S. Kibar, S. A. Bayram, A. Sol, *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* içinde, (ss. 247-250), İstanbul: Legal Kitapevi San. ve Tic. Ltd. Şti., s. 250.
* Ayrıntılı bilgi için bkz. Mengüşoğlu, Takiyettin (1988), *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

> almak demektir. Aslında 'arada olmak' saptamasını yapmanın ardında, sınırlar üzerinde düşünmenin varolduğunu da altını çizerek ileri sürebiliriz."[120]

İnsan için eylem vazgeçilmezdir; kimi eylemlerin hayati önem taşıdığı bile söylenebilir. Bir bakıma hayat eylem üzerine kurulur. İnsan, temel ihtiyaçların giderilmesinden, gerilimin en sert biçimde hissedildiği karşıtlıkların, kutuplaşmaların içinde dahi –gereksinimlerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak– eylemde bulunur. Mengüşoğlu, insanın eylemlerine anlam yüklemesinde ya da ideleştirilmesinde yüksek, araç ya da davranış değerlerinin etkin olduğunu belirtir. Ona göre, yüksek değerler tarafından yönetilen eylemler doğrudan gerçekleştirilebilecekleri gibi dolaylı, refleksiyonlu bir biçimde de yapıp-edilebilirler. Yüksek değerlere sevgi, nefret, bilgi, saygı, adalet, hak ve haksızlık, dürüstlük, şeref, güven, güvensizlik, iyi ve kötü örnek olarak verilebilir. Negatif ve pozitif yüksek değerlerin doğrudan ya da dolaylı gerçekleştirilmeleri, değer duygusunun açıklığına ya da karmaşık olup olmamasına ve gerçekleştirilen eylemlerin niteliğine sıkıca bağlıdır.[121]

> "Eğer değer duygusu çok açık ise, eylemin niteliği karmaşık değilse, o zaman eylem doğrudan bir gerçekleştirme şeklinde olup-biter. […] Dolaylı bir yapıp-etmede insan duraksar, bazı düşüncelere kapılır[…] Sonunda onun eylemi ağır basan motiflere göre gerçekleşecektir. Yüksek değerler tarafından yönetilen eylemlerin gerçekleşme şekli değer duygusunun gücüne bağlıdır."[122]

Mengüşoğlu'ya göre düşünmenin refleksiyonlu olmasının tehlikesi, eylemin yüksek değerlerin yerini araç değerlere bırakabilmesindendir. Çünkü dolaylı bir düşünme edimiyle, insanın değer duyuşu bulanıklaşabilir; değerlerin bulanıklaşması insanı, durumları birbiriyle karşılaştırma yapma aşamasına ve yapıp-etmelerini çıkarları doğrultusunda hesaplanabilir duruma getirmesine neden olabilir.[123]

Araç değerler grubuna vital, çıkar, kuşku, çekememezlik, kıskançlık, yarar, ekonomik, teknik gibi ilgi alanına ilişkin her türlü maddesel ve ona bağlı değerler girer. Araç değerler çoğunlukla refleksiyonlu olarak gerçekleştirilirler. Mengüşoğlu, doğrudan araç değerlere bağlı yapıp-etmelerin icraatçılarını "çıkar çerçileri" olarak değerlendirir.

[120] Çotuksöken, 2018, s. 85-86.
[121] Mengüşoğlu, 1988, s. 102.
[122] Mengüşoğlu, 1988, s. 102.
[123] Mengüşoğlu, 1988, s. 103.

Bu insanlar daima kendi çıkarları üzerinden eylemde bulunurlar; çıkarları küçük dahi olsa gözden kaçırmazlar. Araçsal değerler grubu genellikle kendi alanının içinde kalmayarak, yüksek değerler grubunun yapıp-etmelerine müdahale etmeye, onları yönetmeye çalışır. Ayrıca araç değerlerin başka bir niteliği de gerilimleri, hesaplaşmaları, kavgaları, rekabeti beslemesidir. Yüksek değerler alanında böylesi çekişmelere, kıyasıya mücadeleye gereksinim duyulmaz. Bu aşamada, sözü edilen değer grupları arasındaki farka işaret eden bir genel kuralın geçerlikte olduğu belirtilmelidir. Genel kurala göre yüksek değerler insanları birleştirirken, araç değerler onları birbirinden ayırmakta, birbiriyle çatıştırmakta ve hatta onları düşmanca eğilimlere sürükleyebilmektedir.[124]

Mengüşoğlu'ya göre bu değer gruplarını mutlaklaştırmak, birbirinden kesin çizgilerle ayırmak da farklı sorunları insan hayatına dâhil edecektir. Çünkü insan hayatı, söz konusu iki değer grubunun gerçekleştirilmesine dayanmaktadır ve insan eylemleri kaçınılmaz olarak bu değer grupları tarafından yönetilmeyi beklemektedir. Peki, düşünsel alandaki bu değer grupları birbirinden koparılırsa neler olur? Mengüşoğlu'ya göre, insan somut hayatın yanından geçer; onlar mutlaklaştırıldığı zaman da insan hayatını iki heterojen alana bölerek, birisini göklere çıkarır ya da över, ötekini yadsır, yok sayar ya da aşağı görür. Böylece, insan dünyasında birisini ötekisine götüren metafizik "izm"ler oluşur.[125]

Davranış değerleri grubunda ise milletlerin geleneklerini, toplumun sosyal yapısını, beğenilerini, alışkanlıklarını, görgü kurallarını, modayı, üzerinde düşünülmeye gerek duyulmayan eylemleri yöneten değerler bulunur. Mengüşoğlu'ya göre insan, bu eylemleri çoğun neyin yönettiğini bilmeden ve onların gerçekleşmelerine aracılık eden değer duyuşlarını genellikle farkında olmadan gerçekleştirir.[126]

Mengüşoğlu, otomatlaşan eylemler ya da "sorumsuz sfer" diye ifade ettiği gruba giren yapıp-etmelerden, düşünülmeden yapılan, hayatı kolaylaştıran, bir bakıma karmaşık eylemler için gereken zamanı ve gücü kazandıran eylemleri kasteder. Örneğin:

[124] Mengüşoğlu, 1988, s. 105.
[125] Mengüşoğlu, 1988, s. 105-106.
[126] Mengüşoğlu, 1988, s. 107.

bir odanın kapısını açmak için, bir bilgisayar klavyesini ya da arabayı kullanmak için her an düşünmeye ihtiyaç duyulmaz. Aslında bu türden eylemler, başlangıcından beri böyle değillerdir. Bu eylemlerin amacı, hedefleri hakkındaki bilgisi zamanla, yapa-ede kaybolur. Ancak istendiği ve fenomenler geriye doğru izlendiği zaman amacı, hedefi saptanabilir.[127] Mengüşoğlu'nun deyişiyle:

> "'Sorumsuz sfer', üçüncü değer-grubunun öteki sferleriyle bir örgü gibi iç içedir. Biz, bu 'yapılmaz, edilmez', şu 'yapılır, edilir' deriz. Fakat burada 'yapılmaz, edilmez' 'yapılır, edilir' gibi deyimlerin belirsiz sahibi, belirsiz süjesi kimdir? Bu, sadece bir konuşma şeklinden, dilin bize verdiği bir olanaktan ibaret değildir. Bu herkesle ilgisi olan ortak bir alandır; bunun süjesi herkestir. Bu 'yapılmaz, edilmez', bu 'yapılır, edilir' derken, gözönünde bulundurulan ben, sen, o değil, belli bir insan grubuna giren bütün insanlardır."[128]

Davranış ve araç değerleri hayata yansımaları bakımından farklı tarzda eylemlerle kendilerini gösterirler; yüksek değerlerin yönettiği eylemler gibi belirlilik içinde değildirler. Yüksek değerler insandan insana, topluluktan topluluğa, toplumdan topluma, ulustan ulusa, çağdan çağa değişikliğe uğramazlar. Şu da bir gerçek ki insan için ideleşen hangi değer grubuna ait eylem olursa olsun, anlam yüklüdür. Anlam vermeyle başlayan tavır almayla, ideleştirmeyle ortaya çıkan eylemle, değer alanı ve eylemin sonucu arasında bağ bulunur.[129] Bu bağın bilinçlerdeki anlamsal izdüşümüyle insanlar, kendisinin ve kendisi dışındakilerinin yaşamına –arada kalan olarak, sorumluluk duyarak/duymayarak– yalnızca eylemlilikle değil, "eylemsizlikle" de etkinliğini, etkililiğini, varlığını duyumsar ve/veya duyumsatır.

Kuçuradi'ye göre ise, değer ve değerler birbirinden farklı fenomen alanlarıdır. Aralarındaki farkı şöyle açıklar:

> "'Değerler' var olan şeylerdir, var olan imkânlardır; 'Değer'se bir şeyin değeridir; bir şeyin bir çeşit özelliğidir. Bu bakımdan değerleme, değerlerin gerçekleşmesi oluyor ve bir eylem veya bir eserdir; değerlendirme ise insanın ve insanla ilgili var olan herşeyin değerinin gösterilmesidir. Değerlerin

[127] Mengüşoğlu, 1988, s. 107.
[128] Mengüşoğlu, 1988, s. 108.
[129] Mengüşoğlu, 1988, s. 102-106.

değerlendirilmesi felsefenin işi; değerlere değer biçmekse morallerin, estetiklerin işi oluyor insanların akan yaşamında."[130]

Kuçuradi değerin ya da bir şeyin değerinin, kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki özel yerine; bir şeyin değerliliğinin −ve derecelerinin− kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki yerinden dolayı insanla olan özel ilgisine, insan için taşıdığı özel anlamına karşılık geldiği belirlemesini yapar. Ona göre değerler ise, eserlerle ya da kişilerin yaptıklarıyla gerçekleştirilen insan fenomenleridir.[131]

Kuçuradi değerlendirme yapmanın, insanın bir varolma koşulu olduğunu belirtmekte ve kişilerin değerlendirmelerini çeşitli tarzlarda yapabildiklerine işaret etmektedir.[132] "Bu bakımdan değerlendirme bazan değerlendirilenin kendinde taşıdığı −onun bir yapı özelliği olan− değeri görme, bazan değerlendirilene değer atfetme, bazan da ona değer biçme olarak karşımıza çıkmaktadır."[133] Kuçuradi felsefede, hatta insan bilimlerinde bile karşılaşılan bu üç değerlendirme tarzının yalnızca birini diğerleriyle aynı görme durumunun, üç ayrı fenomeni aynı saymak olacağını söylemektedir. Bu bakış açısıyla, değer sorunuyla ilgili sorulara verilen yanıtların temellendirme bakımından genelleme içermesi de bu genellemelerin fenomenlerle çelişmesi de doğal karşılanabilir.[134]

Kuçuradi, Kant'ın "iyi" kavramıyla ilgili düşüncelerinin, "iyi"nin göreliliğine işaret etmesi bakımından çok önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü Kant, ilkin "iyi"nin ne olduğunu söylemez; eylemler için a priori bir yasa ortaya koyduktan sonra neyin "iyi" ya da "iyi"nin ne olduğunun söylenebileceği belirlemesini yapar. O böylece, "iyi" ile normlar arasındaki ilişkiyi tersine çevirmiş olur. Dolayısıyla Kant'ın "iyi"nin ne olduğunu söylemeden, a priori yasayla, ahlak yasasıyla ya da kesin buyrukla belirlenen istemeyle, kişinin eylem ya da özel değer yargıları için bir norm, bir ölçü ortaya koymuş olması ve diğer her şey bu ölçüye göre "iyi" ya da "kötü" olarak nitelendirilebileceğini belirtmesi etik tarihinde bir dönüm noktasıdır.[135] Bu bağlamda, Kuçuradi şunları söyler:

[130] Kuçuradi, 2010, s. 40.
[131] Kuçuradi, 2010, s. 41-42.
[132] Kuçuradi, 2010, s. 5.
[133] Kuçuradi, 2010, s. 7.
[134] Kuçuradi, 2010, s. 7.
[135] Kuçuradi, 2010, s. 14.

"[…'İ]yi nedir?' sorusunu bir kenara iten ve 'iyi'den 'değerli olma'yı anlayan Kant, kişiye kendi eylemlerini değerlendirmesinde bugüne dek aşılmamış bir ölçü verir. İnsan olmanın değerini korumayı isteme: olsa olsa buna iyi denebilir."[136]

Kant'ın bu çözümlemesi ve Kuçuradi'nin yukarıdaki açıklamaları, antropontolojik yaklaşımın önceliğinin görülmesine yardımcı olabilir. Antropontolojiye göre iyilik-kötülük, güzellik çirkinlik gibi belirlemeler insanla ilgisi bağlamında ortaya çıkar. Kavramsal, dilsel başka bir deyişle toplumsal, tarihsel, kültürel olan bu saptamalar, insanın bir duyu ve akıl varlığı olarak yaptığı değerlendirmelerinin, yargılamalarının niteliğidir. Bu gibi dilsel belirlemelerin dayandığı başvuru noktalarının neler olduğu yeterince açıklık kazanmadığında, söz konusu belirlemelerin toplumların zaman içinde geliştirdikleri tarihsel ve kültürel değer yargılarına bağlı olduğu anlaşılır. Antropontolojik yaklaşımın bu bağlamdaki önceliği, insanın aklını pratik olarak, etik olarak, evrensel etik değerlerle bağlantısı içinde kullanmasıdır. İnsanın eylemlerini, ilişkilerini, tanık olduğu bütün bağlantıları değerlendirmede kullandığı söz konusu bu akıl, toplumsal ahlakın, toplumsal, tarihsel ve yerel-kültürel inanç dizgelerinin sınırlarını aşar. İnsan kendisiyle, diğer insanlarla, doğayla ve varolan her şeyle ilgisinde araçsal aklına pratik aklını kılavuz ettiğinde, değerlendirmelerinde iyi-kötü, iyilik-kötülük gibi kavramları yerinde kullanabilir.[137]

2.2.5 "İsteme" Varlığı Olarak İnsan

Mengüşoğlu'ya göre, insan aktif bir varlıktır. Çünkü, insanın yaşamı devam ettiği sürece yapıp-etmeleri bitmek bilmez. Ayrıca insan, geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde oluş halindeki her durumu ve her eylemi –kendi yapıp-etmesi olsun, olmasın– anlamlandırır. Bu anlamlandırma bir bakıma insanın tek boyutlu süreklilik gösteren, akış halindeki dünü, bugünü ve yarını olmayan fizik zamanı, mekânın içine yerleştirip kendisini, dolayısıyla düşünmesini merkeze koymasıyla gerçekleşir.[138] "[…İ]lk kez insan, aktif bir varlık olarak, bir başlangıcı ve sonu olmayan, durağan bir

[136] Kuçuradi, 2010, s. 94.
[137] Çotuksöken, 2018, s. 178.
[138] Mengüşoğlu, 1988, s. 141.

noktadan yoksun olan, tek boyutlu kozmik-fizik zamanı üç boyutlu antropolojik zamana çevirmiştir."[139] Antropontolojik yaklaşımla bu ilişkiler, insanın düşünmesi, dışdünyası ve dili üzerinden okunabilir. Çotuksöken bu durumu şöyle açıklar:

> "Benim dili kullanıyor olmam tüm yönelmelerimi, düşünmemi, bilincimi belleğimi harekete geçiriyor ve beni salt 'şimdi ve burada' olana bağlanmaktan kurtarıyor; beni geçmişe ya da geleceğe götürüyor. Ben dil sayesinde şimdi ve burada olanın sınırlarını zorluyorum, hatta aşıyorum. Dil bir kaldıraç gibi beni kendime, başkalarına, topluma, başka toplumlara doğru uzatıyor, taşıyor, geriyor, kaldırıyor. Ben toplumsal dille, bireysel söylemim arasındayım. Benim tüm zaman ve mekânlarla olan ilişkim, zihnime, belleğime kazınmış toplumsal dilin olanakları aracılığıyla kuruluyor, başkalaşıyor, değişiyor. […] Bir olanaklar alanı olarak varolan toplumsal dilden devşirdiğim bireysel dilimle, başka bir deyişle sözümle, söylemimle, kendime, dünyaya, her görünümü bir çeşit dil olan bilgiye, hatta bilgi olmayana uzanıyorum."[140]

İnsan zamanı ve mekânı dili aracılığıyla insanlaştırırken, eylemleri bu duruma eşlik eder. Mengüşoğlu'ya göre, eylemlere taşıyıcılık eden "inanma"dır. Bu inanma sayesinde, günlük hayattaki yalın işlerden en karmaşık ilişkilere kadar geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde insan önceden görerek ve belirleyerek hayatını planlayabilir. İnsan geçmişten ve şimdiden çok geleceğe doğru gerildiğinden, genellikle planlarını rastlantılara bırakmak istemez. Çünkü, istemediği bir sonuçla karşılaşma tehlikesi insanda kaygı uyandırır ve eyleminin ya da eylemlerinin bir kerede olup bitmesine karşın etkilerinin süreceğini ve geleceğe iz bırakacağını bilir.[141]

> "Bir defa olup bitmiş olandan insan kurtulamaz; onların içinden geçerek hareket etmelidir. Fakat içinde bulunduğu durum, insana nasıl hareket edeceğini söylemez; sadece onun şöyle, ya da böyle hareket edebilmesi için bir hareket alanı verir. […] İnsanda etkilere karşı koyan, insana gayeler, ödevler, değerler gösteren özel ve önemli kuvvetler de vardır. İnsanda önemli olan, varlık yapısının ona serbest hareket edebileceği bir alan hazırlamış olmasıdır. Bunun manası şudur: İnsanın işlerinde izleyeceği yol ve yön, onun kendisine bırakılmıştır; insan hürdür."[142]

---

[139] Mengüşoğlu, 1988, s. 141.
[140] Çotuksöken, 2018, s. 89-90.
[141] Mengüşoğlu, 1988, s. 196.
[142] Mengüşoğlu, Takiyettin (1976), *Fenomenologi ve Nicolai Hartmann*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 82-83.

Hür olmak, özgür, serbest olmak demektir; hep arada olmak hep arayış içinde olmak demektir. Aranan şey nedir? Eylemlerin içinde bir eylem. Bu eylem, insanın düşünmesinin çetin yollarındaki saklı değerlerinin kendini bir biçimde açmasına eşlik eden yaşama dünyasındaki özerk duruşunu temsil eder. Özerklik, insanın yaşama yolunda olgunluğunun, inisiyatifli yapıp-etmesinin, kendisini ilkelere bağlı yönetmesinin ve düşünsel hesaplaşmasının göstergesidir.[143] "Bu belirlemelerin ışığında yapılan hesap verme çabaları çocukluktan, ergenlikten erginliğe, olgunluğa geçişte isteme edimimiz üzerinde düşünmenin ne denli önemli olduğunu bize gösteriyor."[144]

İnsanın temelde düşünmesiyle, kendisiyle ve eylemleriyle hesaplaşmasının, yaşamın içindeki karşılaşmalarını şüpheyle, karşılaştırmayla, bir biçimde karşılamayla ve temelde soru sormayla ilişkili olduğu söylenebilir. Soru sorma, bilgi birikimini gerektirir; bununla beraber daha fazla bilgiye ulaşmanın, yanıt bulmanın yolunu açtığı söylenebilir.[145] Çotuksöken'in bu durumla ilgili belirlemeleri şöyledir:

> "[…A]rada olan bir varlık olarak tam da bu duruş içinde özneleşen insan varolanın çeşitli dışavurumlarını, görünümlerini, onlarla karşılaşmalarını 'sorun' olarak saptar; sorunların her biri varolanın, nesneleşen, nesne kılınan varolanların durumlarıdır. 'Arada olma' bir durum ve aynı zamanda bir duruş biçimidir. 'Arada olma' olarak kendini vareden bu duruş biçimi ya da insansal duruş varlığın görünümlerini, varolanın durumları olarak saptamaya, sorunlu yapıları ortaya çıkarmaya çalışır. İnsan arada olan, karşılaşan, duruşu olan bir varlık olarak soru sorar, sorunları saptar. Arada olmayanın soru sorma olanağı yoktur. Öyleyse yalnızca insanın düşünme ve düşünmenin sonucunda 'düşünce' üretme, bilme ve bilmenin sonucunda 'bilgi' üretme, yapıp etme ve sonucunda 'eylem' oluşturma, 'eylem'de bulunma olanağı vardır. Arada oluş insanı tüm diğer varolanlardan farklı, ayrı kılar. Arada olma yalnızca insana özgüdür."[146]

İnsan, istemesi doğrultusunda eylemler arasından birini ötekilere tercih eder. İnsan tekil-tümel gerilimini burada da duyumsar. Her tek insan, olup bitenlerin karşısında kendine özgü durumunun etkisi altında bir biçimde duruşuyla, türdeşinin durumlarının ve onun başından geçenler karşısındaki duruşlarının arasında kalır; gerilir ve onları da bir biçimde karşılar. Hatta bu durumlar ve duruşlar karşılıklı, çoklu ilişkiler

[143] Çotuksöken, 2018, s. 196.
[144] Çotuksöken, 2018, s. 196.
[145] Çotuksöken, 2018, s. 40-42.
[146] Çotuksöken, 2018, s. 41-42.

halini alabilirler ve insanlar ortak durumları yaşama, karşılama bakımından hiç olmazsa "asgaride" buluşma zorunluluğu duyabilirler.[147]

Çok farklı eylem biçimlerinin öznesi, durumların ve duruşların belirleyicisi, karşılayıcısı ve karşılaştırıcısı olan insan, istemesiyle tüm bu ilişki içeren durumlardaki asal yönelimini belirlemiş olur. Mengüşoğlu istemeyi, insanın sonsuz, sınırsız arzularıyla, istekleriyle, umutlarıyla, hayalleriyle karıştırmamak gerektiğini vurgular. Çünkü bunlar, insan fenomenlerinin gücünün sınırlarını zorlayabileceği gibi aşabilir de. Ona göre insan, gelişigüzel değil de ölçüp biçtiği gücünü, bütünlüğüyle ortaya koymaya çalışarak halis istemesini yönetebilir. İnsanın istemesini gerçekleştirmeye çalışırken, isteme ile arzu etme arasındaki sınırı bildiği ya da bilmeye çalıştığı söylenebilir. İstekler "şimdi"ye bağlıdır. İnsanın biyo-psişik bir varolan olması nedeniyle bugün istediği bir şeyi yarın da isteyeceğinin bir garantisi yoktur. Yaşa bağlı olarak da istekler değişir. Öne sürülen nedenlerle isteklerin, vital değerler ve yarar değerleri arasında kaldığı söylenebilir. Oysa istemenin, araç değerlerden yüksek değerlere uzanan alanla ilişkili olduğu görülür. Söz konusu arzu olduğunda da hem yüksek hem de araç değerler iş başındadır. Arzu, geleceğe yönelik sınırsız beklentilerin belirsizliğini insana duyumsatabilir. İsteme ise gerçek olanla, sınırlı olanla bağ kurar. Yani isteme, yapabilme yeterliliğini, gerçekleştirebilme olanaklarını gerektirir; bir amaca, yeterli zamana ve sürekliliğe dayalı, gerektiğinde tekrar tekrar deneme, bıkıp usanmadan çalışma ve hedefe kilitlenme gücünün kaynağıdır.[148]

İnsan, yaşama yolunda geçmiş ile şimdi, şimdi ile gelecek arasında yaşayan, düşünen, anlayan, bilen, tasarlayan, planlayan, çabalayan, çalışan bir varolan olarak birbirinden farklı olay örgülerinin içinde kalır. Her tek insanın hayatı bu olay örgülerinin katkısıyla değişime uğrar. İnsanın başarılarla, başarısızlıklarla, mutlulukla, mutsuzlukla, iyiyle, kötüyle karşı karşıya gelmesi, yürünecek farklı yolların varlığına işaret eder gibidir. Mengüşoğlu'ya göre insan, biyo-psişik özelliklerine, yeteneklerine, olanaklarına, kültürüne, aldığı eğitime vb., kısaca varlık yapısına ve niteliklerine bağlı olarak farklı biçimlerde sahip olduğu bilgiyle yaşadığı durumları karşılayacaktır.*

[147] Çotuksöken, 2018, s. 42-43.
[148] Mengüşoğlu, 1988, s. 126-128.
* Ayrıntılı bilgi için bkz. Mengüşoğlu, Takiyettin (1988), *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi

Çotuksöken, insan-dünya-bilgi çoklu bağlantılarını antropontolojik olarak şöyle değerlendirir:

> "[…İ]nsan bu dünyada eylemektedir, davranmaktadır ya da etkin olmaktadır; insan bu dünyanın bir öznesi olarak kendisiyle, türdeşiyle, öteki dünya nesneleriyle kurduğu bağlantılar sonucunda deneyim kazanmakta, bilgiyi ortaya koymakta, bilgilerini sürekli olarak çoğaltmaktadır ve yine bu bilgiler dolayımında kendine ve dünyaya yönelmekte ve bu döngü sürekli başkalaşarak, verimlendirilerek devam etmektedir."[149]

İnsanın düşünmesinin, bilmesinin ve eyleminin ardındaki istemesinin dayandığı ilkelere yönelmesi, güçlü bir istemeyle onları mercek altına almaya çalışması, yüksek değerler alanıyla daha sıkı ilişkiler kurmasını sağlayacaktır. Bu durumda duyumsanan serbestlik, özgürlük, hürlük bilinçten bir biçimde taşıp yaşamdaki yapıp-etmelerle görünürlük kazanacaktır. Ne var ki, "[i]nsanların çoğu da bu güçlü istemenin ya çok dışında ve çok uzağındadır ya da bu bağlamdaki isteme bilgi olmayanla karşılanan bir istemedir, başka bir deyişle buradaki isteme tam tersine bilmenin dışına çıkmayı amaçlar; inanma edimi her şeyin önüne geçer."[150] Çotuksöken'in düşünmede "ekonomi" sağlayan, insanın inanma edimiyle bağlantılı genelleyici, toptancı, hatta indirgemeci, yer yer özcü varlık anlayışlarından ve "kolaycı" görme biçimlerinden kastettiği toplumsal, tarihsel, kültürel örüntülerdir.[151]

Antropontolojik açıdan var olana, insana, dünyaya ilişkin olan ve nesilden nesle aktarılan toplumsal, tarihsel, kültürel örüntüler yalnızca her tek insanın düşünmesini, eylemesini, durumlar karşısındaki duruşlarını etkilemekle kalmaz; onun içinde yaşadığı topluluğun, toplumun düşünme ve eylem dünyasını da yönlendirir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, toplumsal, tarihsel, kültürel örüntüleri ya da "gelenek"i kuran, taşıyan, devreden önünde sonunda insandır. Zaman içinde oluşan, bireysel ve toplumsal deneyimlerin iç içe geçmesiyle biçimlene biçimlene değişen geleneklerin elbette insanlara söyleyecek sözleri vardır. Bazı "antropologlar özellikle okur-yazar olmayan toplumlarda çalışırken 'Bunu neden böyle yapıyorsunuz?' sorusuna aldıkları bezdirici 'Çünkü atalarımız da öyle yapardı,' yanıtını 'gelenek' sihirli sözcüğüyle

[149] Çotuksöken, 2018, s. 76.
[150] Çotuksöken, 2018, s. 138.
[151] Çotuksöken, 2018, s. 139-140.

kuramsallaştırırken, ‘gelenek’in ne olduğu, nasıl aktarıldığı, aktarım sürecinde bir seçilime tabi tutulup tutulmadığı, tutuluyorsa bu seçilimi belirleyen etkenlerin neler olabileceği… vb. soruları göz ardı etmiş gözükmektedirler."[152] Emiroğlu ve Aydın’a göre toplumu meydana getiren her bir insanın, yaşadığı coğrafya ve sosyal çevre, cinsiyeti, yaşı, olanakları, eğitimi, sosyal sınıfı, mesleki uzmanlığı, ekonomik durumu, siyasi düşünceleri v.b. nice bireysel özelliğin yanı sıra insanın dâhil olduğu "[…] grup/tabaka ve sınıfların yaşam koşulları farklı olduğu ölçüde, toplumsal olgu, durum, koşul ya da olayları farklı algılamakta, yorumlamakta ve farklı tepkiler verebilmektedirler."[153]

Bu aşamada "gelenek" kavramının üzerinde durmakta yarar vardır. Onun,

> "[g]eleneğin ayırt edici yönlerinden biri, belki de en önemlisi, yani onu ‘gelenek’ kılan ana özelliği, bizatihi bir ‘seçilim’e tabi tutulmuş olmasıdır. Bir başka deyişle, kuşaklar ata kuşaklardan devraldıkları her şeyi gelenek olarak algılamaz ve aynen tekrarlamazlar. Devraldıklarını, mevcut koşullara göre yeniden değerlendirmeye tabi tutar, yeniden yorumlar, bazılarını tümüyle elerken, diğerlerini aynen, ya da kısmi değişikliklerle uygulamaya koyar."[154]

Mengüşoğlu’nun gelenekleri, davranış değerlerinin yönetimi altında belirlemesinin nedeni de yukarıda açıklanmaya çalışılan değişiminden ve göreceliğinden kaynaklanır.[155] Çotuksöken de toplumsal, tarihsel, kültürel örüntülerin, her bir insanın eylemlerinin temel kalkış noktası olan istemenin ya da istemelerinin ilkesi haline gelmesinin sonucunda, simgesel, imsel ya da göstergesel değerlerin işleyiş biçiminin, insanlar arasındaki ilişkileri kökten etkileyebilmesindeki ve böylece eylemleri etki-tepki sınırlarının çok ötesine, düşmanlığa taşıyabilmesindeki tehlikeye işaret eder.[156] Bu bağlamda, stereotiplerin bir kısmının geleneklerle ilişkili olduğu bir gerçektir.

Gelenekler çoğun değer yargısı yüklüdür; yaptırımcıdır ve geçmişi referans alır. Geleneğin yetkesel rolü, devralıcı neslin eylemlerinin "meşrulaştırıcısı" olması tam da

[152] Emiroğlu, Kudret-Aydın, Suavi (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 330.
[153] Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 330-331.
[154] Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 331.
[155] Mengüşoğlu, 1988, s. 108-109.
[156] Çotuksöken, 2018, s. 139-140.

bunlarla ilişkilidir. Bu "meşrulaştırma" iktisadi, siyasal, toplumsal, tarihsel ve/veya çevresel koşullar tarafından hem beslenir hem de onlarla bağlantılı olarak nesilden nesle aktarılır.[157] Ayrıca o toplumda hâkim olan dinin/dinlerin ve inanç sistemlerinin, mimarlığın, sanatın, zanaatın, edebiyatın hatta halk tıbbının geleneğe belirgin katkıları vardır. Tersinden düşündüğümüzde de, tüm bu koşulların ve bağlantıların sonucunda oluşan geleneğin, toplum tarafından zaman içinde ayıklamaya tabi tutulması söz konusudur. Başka bir deyişle, belli nedenlere bağlı olarak gelecek nesillere devredilmeye değer görülmeyen unsurların uygulayıcıları giderek azalabilir; hatta bunlar zamanla hiç kimse tarafından uygulanmayabilir.

İnsanın yaşadığı tarihsel arka planın ve günün getirdiklerinin yanı sıra yaşadığı coğrafyanın etkileri ya da zamanın ve mekânın çeşitli unsurlarla kesişip insanın karşılaştığı sorunlara bulduğu hazır yanıtlar, insan aracılığıyla dünyada eylemsel olarak görünürlük kazanırlar. İnsan çoğunlukla hiç düşünmeye ihtiyaç duymadan, edilgin bir eğitim süreciyle geleneğe dayalı eylemleri yaptığında, bir bakıma tekrarladığında, eylemler doğrudan davranış değerleriyle ilişkilendirilir. Ancak kimi geleneklerin eylemsel boyutundan düşünsel arka planına geçiş yaptığımızda araçsal ya da yüksek değerlerle bağlantısı ve hedefi saptanabilir. İşte burada insanın eğiten ve eğitilen bir varlık olmasının önemi tekrar hatırlanabilir. Eğitimle insan eğilir-bükülür. Mengüşoğlu'nun düşünceleri bağlamında, eğitim insanın yalnızca biyo-psişik ya da ham yeteneklerinin olgunlaşmasına aracılık etmemelidir; düşünmesinin olanaklarını geliştirmeli, hayat durumlarında değer bilgisine dayalı istemenin, insanın kendi kendisini yetiştirmesinin yolunu hazırlamalıdır. Ancak yine de özerklik ve sorumluluk bilinci bağlamında insanın kendisine iş düşmektedir.[158] Çünkü "[g]erçek bir 'kendisini yetiştirme'ye ancak insanın kendi çalışmalarıyla varılabilir. Okul, hatta üniversite, insanın kendi kendisini yetiştirmek için birer sıçrama tahtasıdırlar."[159]

Geleneğin insanın gözünü kör etme tehlikesi, eğitimde de söz konusudur. Salt araçsal değerlere hizmet eden, insanı, onun biyo-psişik bütünlüğünü, özerk yapısını örseleyen, "başını, boynunu eğen", onu yalnızca bir faktöre indirgeyen, hayal yatırımı

[157] Emiroğlu-Aydın, 2003, s. 332.
[158] Mengüşoğlu, 1988, s. 177-179.
[159] Mengüşoğlu, 1988, s. 179.

yapıp tümelin yararını hesaba katmayan eğitim de –modern zamanlarda eleştirilere hedef olan gelenek kadar– yıkıcı etkilere sahip olabilir. Hatta bu görünümünü meşru gösterecek her türlü gerekçelerle ve kırıntı gerçeklerle insanın gözlerini, düşünmesini tamamen kapatabilir. Şu halde, insana form verilirken gelenekte olduğu gibi eğitimde de hangi değerlerin, hangi niyetlerin ve hangi fikirlerin ilişkiselliğinden güç devşirdiğine dikkat etmek, insanın hem her yerde hem hiçbir yerde olmasının, zamanın ve mekânın içinde kaybolmasının önüne geçirebilir.

İnsanın potansiyeller, olanaklar varlığı olması dolayısıyla da disharmonik, uyumsuz olmasının meydana getirdiği gerilim, elinin erdiği, gücünü gösterebildiği her alanda kendini bir biçimde dışlaştırır. Diğer bir deyişle:

> "İnsanın bir olanaklar varlığı olması, onun birçok olanaklarla karşı karşıya gelmesi, bunlardan birini ya da birkaçını gerçekleştirmesi, hiçbir şekilde harmonik bir durum ortaya çıkarmaz. Çünkü hem gerçekleştirilen olanaklar hem de gerçekleştirilmeyen olanaklar arasında her zaman bir çatışma vardır. İnsanda ve onun yapıp-etmelerinde, alternatiflerle karşılaşırız. İlk kez insanda yalan ve doğru söylemek, söz vermek, verdiği sözde durmak ya da durmamak, vefalı ya da vefasız olmak, kendisini bir şeye vermek ya da verememek, birini bir şeyi sevmek, bir şeyden, birisinden tiksinmek vbg. karşıtlıklarla karşılaşırız."[160]

İnsan bu çift kutupların, zıtlıkların, karşıtlıkların, gerilimli durumların arasında kalan sırlanmış eylemlerinde, yaşamla ölüm arasında, durumları deneyimlemenin farklı farklı yollarını yaşar ve yaşatır.

2.2.6 Eylem Varlığı Olarak İnsan

İnsan dünyada sayılamayacak kadar çok eylemin gerçekleştiricisidir. "Dışdünya bir bakıma eylem alanını oluşturduğuna göre, eylem ile dil, […] eylem ile söz arasında da sıkı bir ilişki vardır. […] Ayrıca düşünme ile eylem arasında da bir bağlantı söz konusu olduğuna göre, dil-düşünme bağından dolayı, dil-eylem bağı da ortaya

[160] Mengüşoğlu, 1988, s. 290.

çıkmaktadır."[161] Mengüşoğlu'ya göre söz konusu eylemler, kabaca üç grupta toplanabilir: Birinci grupta, insandan doğrudan ya da refleksiyonlu yani dolaylı bir karar bekleyen eylemler bulunur. Bilim, felsefe, sanat, teknik, etik, siyaset, ekonomi alanlarıyla ilişkili olan insanın bütün yapıp-etmeleri bu gruba girerler. İkinci grupta, insandan koşulsuz bir gerçekleştirme bekleyen günlük hayata ve kaygılarına ilişkin, insanın canlılığını korumayı sağlayan, sağlığına hizmet eden eylemler yer alır. Birinci grup eylemlerle sıkı bir ilişki içinde olan bu eylemler, insanın beslenmesine, barınmasına, giyinmesine yönelik araç-gereçlerin sağlanması için gerekli olan çok önemli yapıp-etmelerdir. Üçüncü grubun kapsamına girenler, insanın onların üzerine düşünmesine çokça ihtiyaç duymadığı, "otomatikleşen" eylemlerdir. Sosyal çevreyle ilgili gündelik ilişkilerdeki eylemler, örneğin bir fabrikada ya da atölyede bir iş görmeyle, teknik bir araç kullanımında, bir evin ya da odasının kapısını açmada v.b. gibi eylemler bu grupta yer alır. İnsan hayatında, eylemler süreklilik gerektirdiğinden ve aralarında görünmez bir bağ varmışçasına gerçekleştirildiğinden, yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan üç eylem grubunun arasında sıkı bir ilişki olduğu belirtilmelidir. Öte yandan, eylem çeşitliliğinin gerçekleşmesi için eylemlerin birbirini desteklemesine ihtiyaç duyulur.[162]

İlk bakışta görünse de görünmese de her eylem bir değer vermeye ya da vermemeye bağlıdır. "'Eylem'in yapısında 'değer'in anlam katkısını izlediğimizde, genellikle 'değer', eylemselliğin dürtüsü, oluş biçimi, amacı olarak önemli bir anlam-ögesi niteliği gösterir."[163] İnsan, pek çok durumun ve duruşun arasında kendisiyle değerleri arasında kalarak duruşunu, eylemini belirler. Aslında insan, her eyleminde kendini arar; kendini bulur; bulamaz ya da bulmaya yaklaşır. Her gerçek olayın, durumların bir kerelik olması, bir kerelik yaşanması ve onun çevresini saran kimi bilinir kimi bilinmez nedensel bağlantılar biçiminde görünen anlam ağı karşısındaki insan, etkinlikleriyle kendine biraz daha yaklaşır ya da uzaklaşır. Bu bağlamda insanın, kendi içindeki uyumsuz durumların uzlaştırıcısı da kışkırtıcısı da olabildiği açıktır.

[161] Çotuksöken, Betül (1995), *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 66-67.
[162] Mengüşoğlu, 1988, s. 95-96.
[163] Uygur, Nermi (1996), *Kuram-Eylem Bağlamı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 111.

İnsanın potansiyellerinin, olanaklarının ve eylemlerinin birbirini desteklediği görülür.

> "[S]özgelişi birine aşağılayıcı bir bakış fırlatırken, farkına varmadan olup bittiği sanılan yerlerde bile, belli bir akıl, eğitim, yatkınlık, yönetim ve ayarlama uyarınca oluşup yoğrulan bir eylem-gerçekleşmesiyle karşı karşıya bulunduğumuzu unutmamalıyız. Her eylem uzak yakın nesneler, çeşitli dirençteki insanlar, arkaplanı çok kez geçmişin alacakaranlığına dayanan koşullar ortamında, kısaca etkileme ve yan-etkilemeler bakımından alabildiğine karmaşık bir uzay-zaman kesitinde biçimlene biçimlene bir süreç olarak görünür."[164]

Çotuksöken'e göre insan istemesiyle durumları duruşlarıyla yürütmeye, karşılamaya çalışır. Bu süreç içinde insan, gereksinimleriyle değerleri arasındaki çekişmenin gerilimini duyumsar.[165] "Burada asıl dikkati çekmesi gereken bir diğer nokta, insanın iradeli, bilinçli bir varlık olarak eylemlerinin ardındaki istemesi ve bu istemenin dayandığı gereksinimler, değerler, ilkeler üzerinde ne denli titiz bir biçimde düşündüğü ya da bunlar üzerinde hiç mi hiç düşünmediğidir."[166] Eğer insan, eylemlerinin arkasındaki ilkeler üzerine düşünme yolunu seçerse, kökleri geçmişe uzanan şimdinin koşullarının, durumlarının sorunlu yönlerini görme ve gösterme olanağını kazanabilir.[167] Bu kazanımla "[…] adına felsefe dediğimiz bu düşünme, bilme, eyleme/yaşama bağlamında varolana yönelmede, ulaşmada, varolana doğru yol almada insanın 'bir tür düşünmesi', 'bir tür bilmesi', 'bir tür eylemesi/yaşaması' gerçekleşir."[168] Söz konusu düşünsel başarımla, düşünmemize ve eylemimize yine düşünmemiz aracılığıyla eğilmemiz sayesinde, aslında "[n]asıl bildiğimizin, nasıl eylediğimizin hesabını veriyoruz."[169]

Çotuksöken, içinde yaşadığımız dünyada her şeyin birbiriyle iç içe girmiş ilişkiler içinde olup bittiği düşüncesindedir. İnsan da her an eylemleriyle dünyada

[164] Uygur, 1996, s. 112.
[165] Çotuksöken, 2018, s. 59.
[166] Çotuksöken, 2018, s. 59.
[167] Çotuksöken, 2018, s. 60-61.
[168] Çotuksöken, 2018, s. 61.
[169] Çotuksöken, 2002, s. 149.

varolma çabasındadır. İnsan, varolma çabasında her türlü olup bitene bilinciyle yönelerek, bu ilişkisel yapıya anlam vermeye, anlamaya çalışır.[170]

> "Bu bağlamda, insan hem olup bitenlerin dünyasında yaşar; hem de olup bitenleri ne iseler o olarak anlamayı, aktarmayı, dile getirmeyi ister. 'Olan'ın dünyası olarak dünya, kendi kuruluşu içinde bilgilerin kaynağıdır. […İ]nsan eyleyen bir varlık olarak görüldüğü andan itibaren, dünya, olması amaçlananların dünyası olarak belirir."[171]

Çotuksöken'e göre bilme bağlamında bilincin, eylem bağlamında istemeye dönüşmesiyle beraber insan, istemeleri doğrultusunda dünyadaki olup bitenleri belirlemeye çalışır. Dolayısıyla insanın bilme sınırları içinde dünyada kendi akışı içinde olan ne varsa, amaçlarına göre seçmeye, etkilemeye, yönlendirmeye, yönetmeye, dönüştürmeye, hatta istemesini bileyerek olup biteni zorlamaya, kışkırtmaya kalkışır.[172]

Bazı eylemler –belki de bunları "davranış"lar kavramı adı altında toplamak daha uygun düşebilir– insanın biyo-psişik bütünlüğüyle, canlılığıyla ilişkili olarak neredeyse bilinçsiz olarak gerçekleştirilirler. Bazı eylemler de yarı bilinçli yapılan ve "alışkanlık"lar kavramı altında toplanabilen türden davranış kalıplarıdır. İnsan alışkanlıkları üzerinde düşünmeye başladığı andan itibaren bunlar, insanın istemesine ya da istememesine bağlanırlar; gerçekleştirilme ya da vazgeçilme potansiyelini taşımaya başlayan eylemlere dönüşürler.[173] "[…B]u eylemler, kuşkusuz bizim canlı oluşumuzu gereksinirler, ama bu eylemler insan dünyasına aittir; bu andan itibaren insan dünyasına özgü olan 'başlamış' demektir."[174]

İnsanın olanaklarının zenginliği eylemlerine yansır. İnsan, eğitiminin eşliğinde çeşitlenen ve incelen olanaklarıyla dünyaya açılma olanağına kavuşur. Buna karşın, insan sahip olduğu olanaklarla, kendini ya da tutumunu, istemesini, düşüncesini de gizleyebilir. Çotuksöken bu durumu şöyle değerlendirir: "[…İ]nsan dünyasında, olanakların çokluğu, insanın yapıca açık oluşu, düşüneni paradoksal bir sonuca götürür:

---

[170] Çotuksöken, 2002, s. 150.
[171] Çotuksöken, 2002, s. 150.
[172] Çotuksöken, 2002, s. 150.
[173] Çotuksöken, 2002, s. 150-151.
[174] Çotuksöken, 2002, s. 151.

insan kendini gizler, hatta neredeyse ister istemez gizler."[175] Bu durum, insanın disharmonik ya da uyumsuz olmasından kaynaklanır. İnsanın olup bitene ne türden bir anlam yüklediğine bağlı olarak, bu anlam dolayımının sınırlarını bir biçimde çizer ya da çerçevelendirir. Bu çerçeveler, eylemin arka planını oluştururlar. Yaşanılan coğrafyanın, o yerin nüfus yoğunluğunun, cinsiyete bağlı etkilerin, ekonomik, teknik gelişmelerin v.b.nin etkileşimlerinin içinde toplum, tarih, kültür varlığı olarak insanın, eylem çerçevelerini –istese de istemese de– belirleyen yerel unsurların yanında, yerel ve/veya evrensel nitelikli olan hukuk da bireysel ve toplumsal ilişkileri taşımasında eylemini bir biçimde destekler.[176]

Değerlerin dışdünyada somut bir başvuru kaynağı olmamasına rağmen, gerek insanlararası gerekse insanlar ve diğer varolanlar arasındaki ilişkilerde –ailevi, ekonomik, toplumsal, kültürel, dini, siyasal, hukuki, teknolojik, sanatsal, etik ilişkiler v.b.– bir biçimde belirmesi, "görünmesi" söz konusudur. İnsanlar bu ilişkilerini, toplumsal rollerinin dayandığı statüleri ya da kimlikleri üzerinden kurarlar. Toplumsal roller ve kimlikler, bizim görünen yüzümüzdür. Görünmeyen yüzümüz ise ilişkiler içinde gerçekleştirilen eylemlerimiz aracılığıyla belirebilir.[177] Çünkü "[h]erbirimiz bu ilişkileri gerçekleştirirken, aslında değerleri hayata geçiriyoruz."[178] Çoğu kez eylem işaret edilebilir, belirlenebilir görünse de kişinin değerlere karşı duyarlılığı, niyeti ya da niyetleri, sorumluluk alıp almaması, adalet ve saygı duyuşu eylemin niteliksel izdüşümünde bir biçimde "görünürlük" kazanır.

Kimlikler insanın bireysel, toplumsal ve kamusal ilişkiler içindeki karşılaştığı durumlarda, kendisini bir biçimde konumlandırışına bağlı olarak oynadığı toplumsal roller aracılığıyla varlığını korur. Çotuksöken, toplumsal ve bireysel ilişkilerde genellikle üzerinde çokça düşünülmeden hayata geçirilen davranış kalıplarının, kamusal ilişkilerde ise hukukun önemine işaret eder[179] ve şöyle der:

[175] Çotuksöken, 2002, s. 154.
[176] Çotuksöken, 2002, s. 154-155.
[177] Çotuksöken, 2002, s. 157-158.
[178] Çotuksöken, 2002, s. 158.
[179] Çotuksöken, 2002, s. 158.

> "[…T]ek tek insanların ilişkilerinin çokluğunun ve yoğunluğunun neden olduğu bu farklı yaşama alanlarının –bireysel, toplumsal, kamusal– yine tek tek insanların –kişilerin– edindikleri, sahip oldukları değerlerle belirlendiği konusunda düşünmek gerekmektedir. İşte bu değerler, daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, dışdünyada belli bir başvurma noktası, referans noktası olmayan yapılardır. Zorluk da işte buradadır."[180]

Kendisi de bir tür ilişki biçimi olan etik ilişki, her türlü ilişkinin düzenleyicisidir. Hangi tür ilişkiye bakarsak bakalım, etik ilişkinin varlığı hem insanın kendisini hem de taşıdığı kimliklerin bilgiye dayalı yönetimi bakımından önem taşır.[181] Yaşam alanındaki sorunlar karşısında etik değerlere dayalı bir duruşun önemini Çotuksöken şöyle açıklar:

> "Bizden robotlar gibi davranmamız istenebilir ama biz robot değiliz; değerleri olan, onlara göre davranan, tutum takınan birer eylem öznesiyiz; kişiyiz ya da böyle olmamız gerekir ve hangi alana ilişkin eylemlerin öznesi olursak olalım, yaşadığımız her an etik ilişkiyi gerçekleştiren, gerçekleştirmesi gereken varlıklarız."[182]

İnsanın kendisiyle ve diğerleriyle ilişkilerinde keyfiliğe dayalı eylemde bulunmasının bedeli ağırdır. Çünkü her bir insanın böyle düşündüğü ve böyle eylediği bir dünyada gerilim, çatışma, bunalım kaçınılmaz olarak yaşanır ve yaşatılır. Tekil durumların belirleyiciliği, insan dünyasında dayatma biçimini aldığında, bu duruma maruz kalan insan/insanlar, insanlıktan çıkar; inisiyatifini kullanamaz; âdeta robotlaşır.[183]

Karşısındaki insanı sömürme nesnesi olarak gören hırslı, kibirli, bencil ve sabırsız tavırlı insanın aklı ablukaya bizzat kendisi tarafından alınmıştır. Çotuksöken'e göre böyle bir insan, diğer insanları kolayca harcayıverir; yargı gücünü kullanma zahmetine girişmez; karşısındaki insanı "kişi" olarak görmez; göremez. Onun düşünmesinde, karşısındaki insanın eylemlerinin arkasında durmayı istemesinin, eylemlerinin hesabını kendine vermeyi amaçlamasının, kendini yönetmesinin, kendine hükmetmesinin dolayısıyla da özerk bir yapısının olmasının bir değeri yoktur.[184] İnsanı diri diri toprağa gömen, insanlığı yabancılaştıran, bozan bu türden düşünmelerin art

[180] Çotuksöken, 2002, s. 158.
[181] Çotuksöken, 2002, s. 158.
[182] Çotuksöken, 2002, s. 159.
[183] Çotuksöken, 2002, s. 159.
[184] Çotuksöken, 2002, s. 162.

niyetindeki çıkar, beklenti yüküyle köleleştiğimizde aslında "[…] ne türden eylemler olursa olsun, gerçekleştirdiğimiz her eylemin ardında etik bir varlık olduğunun/olması gerektiğinin, her türlü ilişkinin temelde etik bir ilişki olduğunun farkına varmıyoruz."[185]

Öznenin değer duyuşuna bağlı yönelimselliği ya da niyeti eyleminin amacını, amacı da eylemini belirler. Söz konusu eylem olunca –insanın söyleminde, eyleminde kendini gizleyebilmesinin de katkısıyla– sorunlar kaçınılmaz olarak yaşama dünyasına katılır. İnsan dünyasını anlamanın bir yolu da bu sorunları görmek, göstermek, çözümlemek, gerekçelendirmek, çözmek ya da en azından çözmeyi denemektir. Bu eylemler bilmeyi, anlamayı, yorumlamayı dolayısıyla bilgiye dayalı değerlendirme yapmayı gerektirir. İnsanın kendi rahatını bozma pahasına, başına gelmesini istemediklerinin evinin kapısına dayanmış gibi sağlam bir değerlendirmeyle karşılaması, duruşuyla insanlığı sahiplendiğini gösterir. Çotuksöken'in söylemiyle:

> "[ö]yleyse, değerlendirmek, sessiz kalmamak ama değerlendirmeleri, gerekçelendirerek yapmak. Hatta bu değerlendirmelerde, salt yanı başımızda olanların durumuna yönelmekle de yetinmemek, 'yakınını sevmek'le yetinmemek; uzanabileceğimiz kadar ötesine uzanmak, olup biten her şeyden kendimizi sorumlu hissetmek. Neyse ki teknoloji bize bu olanağı sağlıyor. Bizi çok uzaklara kadar götürüp, orada olup bitenlerden haberdar edebiliyor ve birer kişi olarak yargıda bulunma olanağını hayata geçirmemize destek veriyor."[186]

2.2.7 Tekniği ve Teknolojiyi Yapan ve Kullanan Bir Varlık Olarak İnsan

Teknik kelimesinin anlamı, "[…i]nsanın doğal güç ve gereçleri kendisi için yararlı kılma sanatı[dır…] Bir yapıt ortaya koyma, bir işi başarmada kullanılan yöntem, yol, yaratma biçimi (düşünme tekniği, çalışma tekniği v.b.)"[187]dir. Teknoloji ise […e]ndüstri ile ilgili araçların ve aletlerin yapılıp, incelenmesi, bu alanla ilgili yol ve yöntemlerin belirlenmesi ile ilgilenen bilim dalı; uygulayım bilimi […]"[188]dir. Dolayısıyla bu tanımlara göre teknikteki pratik olanın, gündelik olanın sadeliğini,

[185] Çotuksöken, 2002, s. 162.
[186] Çotuksöken, 2002, s. 174.
[187] Akarsu, 1988, s. 174.
[188] Kavcar, Cahit v.d. (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin Yayınevi, s. 684.

bilimsel çalışmalarla desteklenen ve karmaşık yapılı olan teknolojide görmek mümkün değildir.

Teknik ve teknoloji söz konusu olunca başlangıçta, insan ile hayvan arasındaki başkalık üzerinde durmak yerinde olabilir. İçgüdülerle donatılmış olan hayvan besin arama, çoğalma, yuva yapma v.b. becerebilmesine rağmen insan, yetersiz içgüdülerinin ona verdiklerini çok aşan gelişmesini kendi gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. İnsan nesneleri tutup taşımak, nesneleri dönüştürmek −örneğin eşya yapmak− ve kendine özgü, yaşanabilir bir alan oluşturmak için önce alet olarak ellerini, ayaklarını ve kaslarının gücünü kullanmıştır. İçgüdülerinin yetersizliğini yeteneklerini, olanaklarını gerçekleştirmesiyle telafi eden insan, daha sonra özel biçim kazandırdığı nesneleri alet olarak kullanmıştır ve onları geliştirmeye çalışmıştır. Teknik kültürün ortaya çıkışı ve başlangıçlarının çok ötesine geçen aletlerin ve kullanım eşyalarının gelişimi, toplumsal kültürün ilerlemesiyle ve dilin gitgide yetkinleşmesine bağlanabilir.[189] İnsanın alet yapan bir varlık olmasıyla bir işi başarmasına ya da bir şeyleri araçsallaştırıp başka bir şeyin meydana gelmesine neden olan bu sürecin başlangıcı çok eski zamanlarında kalmıştır. İnsan, teknikteki tekâmülünü bilimle birleştirerek teknolojiyi üretmiştir. Şimdi, teknikten çok teknoloji aracılığıyla yaşamına yön vermektedir. Bu çağın serencamı, teknolojiden medet umuyor görünmektedir.

Teknolojinin sağladığı bir olanak olarak artık ağlar arasında da "yaşayan" insanın, dünyada elinin ermediği coğrafya, mekân yok gibidir.[190] Zaman bakımından sınırlılıkların da kalktığı bu "yok-yer"in kullanıcıları âdeta burada "yaşayanlar"a dönüşmüşlerdir. Periferisi belirsiz, neredeyse sınırsız görünen bu yok-yerin sakinleri, daha hızlı dönen dünyanın aceleci ritmine özgü yeni bir dil oluşturarak yetişmeye çalışıyorlar. Gündelik hayatta kullanılan daha az içerikli dolayısıyla daha sembolik bu dilin kısaltmalarla, emojilerle, benzetmelerle desteklenmesi, dünya yüzeyinde geçerliliği olacak ortak bir dilin habercisi gibi görünmektedir.

[189] Schıschkoff, Georgı (1997), "Teknik İlerlemenin Çekiciliği", (Haz.) İ. Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde (Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına), (ss. 223-235), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 224-225.
[190] Çotuksöken, 2018, s. 212.

Çotuksöken'e göre yazılı dil, teknolojinin de katkısıyla gitgide yalınlaşmaktadır. Günümüzde yazılı dilin şifre ya da kod dizgeleri oluşturma olanağı, insan dünyasında üst düzeyde etkili ve insanlar arasındaki her türlü iletişimsel ilişkinin bile temeli olmaya başlamıştır.[191]

> "Antropontolojinin ya da insan-ontolojisinin saptadığı bu olanak, başka bir deyişle simgesel-imsel ya da göstergesel yapılar ve onların belirleyiciliğinin insan dünyasındaki etkisi her geçen gün ağırlığını duyumsatmaktadır. Bedeni, düşünmesi, dili arasında olan insan, yukarıda da belirtildiği gibi, düşünmesine ve diline dayalı şifreleme, kodlama dizgeleriyle bedenini aşmakta, geçmişteki zamanın tinine dayalı ya da içinde bulunduğu zamanın tinine uygun kodlama, şifreleme biçemleriyle varoluşunu sürdürmektedir. Yazının tarihi bu ileri sürüşü haklı çıkarmaktadır."[192]

Kavramların oluşumunu ve içeriğini izlemede, anlamada bile çoğu kez zorlanabilen insan için, günümüzde bazen bir fotoğrafla ya da birkaç harfin yan yana getirilmesiyle ya da bir emoji kadar sığlaştırılmış kalibresi düşük bu dilin kullanımının gitgide artmasıyla ve bu duruma eşlik eden ya da bu durumun da etkisiyle gerçekleşen, yüz yüze ilişkilerdeki azalmanın ve/veya bu ilişkilerdeki niteliksel kayıpların etkisiyle insan, hem kendine hem başkalarına yabancılaşmaktadır. Bu yeni deneyim insana, sürekli değişen ve bildiğine emin olamadığı bu yeni dünyanın ve ona ait sistemin içinde kayboluşunu, yalnızlığını yaşatır. Çotuksöken'in söylemiyle,

> "[…] bilen bir varlık olarak insanın hem kendisiyle hem de kendisi olmayanla ilişkisi derin bir biçimde değişmiştir. İnsan bundan böyle dünyaya yine kendi ürünü olan teknolojiyle uzanmakta, dokunmakta; daha incelikli bir düzeyde varolana, dünyaya, küçük ölçekli ya da tam tersine çok daha büyük ölçekli yapılara ulaşabilmekte, nesnesinin gerçek boyutlarını aşarak daha mikro ya da daha makro düzeyde denemelere girişebilmektedir. Dünya artık insanın bir 'oyun alanı'dır ve insanın oluşturduğu dil de artık bir 'oyun dili'dir."[193]

Teknolojiye dayalı "yeni gerçeklik" ya da "sanal gerçeklik" ortamında imgesel kalıplarda kendini gösteren, peşinden gidilen, sevilen ya da nefret edilen "başka", "başkası"na ya da "öteki"ne karşı, "[ö]zcü antropontolojiye (insan-varlıkbilgisi) dayalı olarak kullanılan dil ve bu ortak dile dayalı olarak oluşturulan bireysel nitelikli söz,

[191] Çotuksöken, 2018, s. 110.
[192] Çotuksöken, 2018, s. 110.
[193] Çotuksöken, 2018, s. 211.

söylem yargılayıcı, buyurucu, ayırıcı, giderek suçlayıcı dil/söylem haline gelebilmektedir ya da gelmektedir."[194] Bu duruma antropontolojik açıdan bakıldığında, teknolojinin açtığı iletişim oluklarının insan-dünya-bilgi ilişkisinin yerini insan-dünya-inanma ilişkisinin aldığı tespit edilebilir. Günümüz dünyasında yaşayanlar, inanma edimine dayalı anlamanın kolaycılığına tutulduğu, savrulduğu, "bilme zahmeti"ne katlanamayıp özne olmaktan her geçen gün uzaklaştığı gerçeğiyle önünde sonunda yüzleşmek zorundadır. Özcü olmayan bir antropontolojiyle her türlü sanı, her türlü bilgi eleştiriye açık duruma gelir. Bu türden felsefi düşünme, felsefi bilme inanma-bilme gerilimine ışık tutar; bilmenin özgürleştirici gücünü duyumsatır. Bu sonucu duyumsamanın bedeli, bilgi olanı ve olmayanı çözümleme, anlama ve bilme aşamalarındaki gerilimli süreci yaşamak ve yaşatmak olacaktır.[195]

Bilgi temelde antropontolojiktir. Çünkü insanın, onu keşfetmesiyle ortaya çıkar; o insanın bir eseridir. Demek oluyor ki, insan yoksa bilgi de yoktur.[196] Sürekli değişim içinde olan bilimsel bilginin "[…] dünyayı değiştirici, dönüştürücü gücünün anlaşılması, bu bilginin, bilimsel bilginin sonuçlarının yalın bir teknik bilgi olmasının ötesinde, aktarılabilir, paylaşılabilir, üzerinde tartışılabilir teknolojik bir bilgi olması insan-dünya-bilgi ilişkisini köklü bir biçimde değiştirmiştir."[197] Çotuksöken'e göre günümüz dünyası, çoğunlukla insan-bilgi olmayan ilişkisi üzerinden diğer ilişkilerini sürdürmektedir. Ancak felsefi düşünme ve felsefe bilgisi bu işleyişi çözümleyecek, anlayacak durumda ve güçtedir. İnsan-dünya-bilgi çoklu ilişkilerine yönelen felsefi düşünme ve felsefe bilgisi, bilgi olmayanın işleyişini ve etkilerini görmeyi, çözümlemeyi ve çözmeyi sağlayabilir.[198]

İnsan istemesiyle, teknolojik bilginin bilgi olmayana nasıl hizmet ettiğini ve bilgi olmayana nasıl güç ve üstünlük kattığını gösterebilir. Disiplinlerüstü ve disiplinlerötesi olan felsefi düşünmenin ve felsefe bilgisinin eleştirel yaklaşımı sayesinde insan, olan-biten her ne ise ona, özcü belirlemelerden uzak antropontoloji kılavuzluğunda mesafe kazanabilir, böylece araçsallaşmanın ve/veya araçsallaştırmanın

[194] Çotuksöken, 2018, s. 141.
[195] Çotuksöken, 2018, s. 142-144.
[196] Çotuksöken, 2018, s. 208.
[197] Çotuksöken, 2018, s. 210-211.
[198] Çotuksöken, 2018, s. 142-143.

her türüne karşı bir tür duruşla karşılık verebilir. Günümüzde teknoloji "akıllandıkça", kullanıcıları ona bağımlı duruma geliyorlar. Oysa teknoloji, insanın deneyim kazanmasının, yaşamla temas etmesinin, ilişki kurmasının yollarından yalnızca birisidir ve teknoloji aracılığıyla edinilenin, bilgi olup olmadığı çok önemlidir. İnsanın teknolojik olana ağırlık vermesi, kendisini teknolojinin açtığı iletişim oluklarından edindiği inanışlarla sınırlandırması sonucunda, bu inanışların yaşama dünyasını doğrudan etkilemesi söz konusudur. Gelinen noktada belirleyici olan, etik nitelikli bilginin yerine –inanmanın neden olduğu– özcü anlama ve değerlendirme kalıplarının, yaşama dünyasını nasıl etkilediğine felsefece bakmaktır.[199] "[…F]elsefece bakınca görüyoruz ki insanın elindeki bilgi de teknoloji de artık masum değildir ve bu kez bilimsel bilme, bilimsel bilgi inanmanın hizmetindedir; neredeyse bu bağlamda gerilim azalmış ve hatta onlar özcü antropontoloji (insan-varlıkbilgisi) ortak paydasında barışmışlardır bile!"[200] Çotuksöken'e göre, inanmaya dayalı anlamanın kolaycılığına tutulmuş olanlar "bilme zahmeti"ne katlanamadıkları için, özne olmaktan gitgide uzaklaşırlar. Onların özne olmaktan, insan topluluğunun ya da kitlenin bir üyesi olmaya savrulması, her türlü derecesiyle ve görüntüsüyle şiddetin "öznesi" ve çoğunlukla da "nesnesi" olmalarına neden olmaktadır.[201]

İnsan hep bilmek ister; bilgiyle ilişkisini, bilgi olan ve bilgi olmayan üzerinden kurar. Buna rağmen insan, varolan durumlar karşısındaki duruşunun, bilme edimine değil de inanma edimine dayandığını fark edemeyebilir. İnsan, bu farkı ancak felsefeyle görebilir ve başkalarına gösterebilir.[202] "Felsefenin gördüğü ve gösterdiği, bilmenin özgürlüğe açılan bir yol olduğudur; salt inanışların etkisi altındaki yönelmenin ise tutsaklığa götüren bir yol olduğudur."[203] İnsanı, bilen bir varlık ve eyleyen bir varlık olarak iki ana eksende ele aldığımızda, felsefenin yukarıda ifade edilmeye çalışılan etkisi ortaya çıkabilir. Oysa insanın, inanma edimi işin içine girince, durumlar ve duruşlar çoğu kez rastlantısallığa teslim olur. İnsanın toplumsal, kültürel bir varlık olması, biyo-psişik yapısının belirlemeleri, değerleri duyması v.b. nitelikleri, inanma edimini harekete geçiren unsurlar olarak değerlendirilebilir.

[199] Çotuksöken, 2018, s. 142-143.
[200] Çotuksöken, 2018, s. 143.
[201] Çotuksöken, 2018, s. 142.
[202] Çotuksöken, 2018, s. 143.
[203] Çotuksöken, 2018, s. 143.

Birbirinden çok farklı niteliklerin toplamı olan, birbirinden ayrı olanaklara ve kapasitelere sahip her tek insanın her türlü yöneliminde, karşılaşmasında, karşılamasında ve karşılaştırmasında duruşunu belirlemek için ilişki/ilişkiler kurması ve duruma uygun olan soru/sorular sorması gerekli görünüyor. Bu çaba, insanın arada olan bir varlık olmasıyla beliren kör noktaları görmesinin bedeli olarak değerlendirilebilir. Günümüzde insanın, kendisi ve teknolojik olanakları arasında kalarak dünyaya yönelmesi bir insanlık durumudur. Bu insanlık durumunun içinde yaşayan insan, felsefi düşünmeyle ve felsefe bilgisiyle insan-dünya-bilgi çoklu ilişkisine yöneldiğinde,[204] "[…] teknolojik bilginin bilgi olmaya nasıl hizmet ettiğini, her türlü bilgi kullanımının insanın istemesiyle bilgi olmayana nasıl da güç ve üstünlük kattığını gösterebilmektedir."[205] Çotuksöken'e göre, felsefi düşünmenin, disiplinlerüstü ve disiplinlerötesi oluşunun temeli, her türlü sanıyı her türlü bilgiyi eleştirebilmesindedir.[206]

Teknolojik bilginin iyiliği ya da kötülüğü, insanla ilgisi kurulduğunda ortaya çıkar. Ancak bu ilginin, doğa durumlarıyla insan arasında kurulan ilgiyle ortaya konan iyilik-kötülük belirlemesinden farklı bir yanı olduğunu da belirtmek gerekir. Teknoloji, doğanın değil, insanın ürünüdür. Herhangi bir teknolojik ürünün, bir ürün olarak ortaya çıkmadan önce ve çıktıktan sonra insanın niyetine sıkı sıkıya bağlı bir formasyona tabi olduğu görülür. Teknolojinin insanlar arasında geniş çaplı yayılımı, insanların ona hızlı erişimi, başlangıcında belirlenen niyet/niyetlerden farklı, hatta zaman zaman tamamen karşıt görünümü/görünümleri insan dünyasına dâhil etmektedir.

Teknolojik bilgi gücünü, kavramsallığı, dilselliği, toplumsallığı, tarihselliği ve kültürelliği zorlayan, hatta aşan, küresel ölçekteki etkisinden alır. Bu bağlamda felsefi düşünmeyle ve felsefi bilgiyle −teknolojinin arada kalan ve aracı olan bir yaşama alanı olarak− insanın özgürlüğüne mi tutsaklığına mı hizmet ettiğinin, bilgiyi mi inanmayı mı öncelediğinin, özcü düşünme ve değerlendirme kalıplarını insanın eyleme ve yaşama dünyasına katıp katmadığının, her bir kişinin yaşamını ve/veya toplumsal, kültürel,

[204] Çotuksöken, 2018, s. 142.
[205] Çotuksöken, 2018, s. 142.
[206] Çotuksöken, 2018, s. 143.

siyasal ilişkileri v.b. ne yönde değiştirdiğinin çözümlenmesi, yorumlanması ve anlaşılması gerekir ki sorunlara, bunalımlara, krizlere çözüm bulunabilsin.[207]

Doğanın tek başına yeryüzündeki etkileri kısıtlı bir coğrafi alanda ve orada yaşayan insanların dünyasını etkilerken, teknolojik buluşların küresel çapta, insanın doğayla etkileşiminde dahi söz sahibi olduğu görülür. Günümüzde teknoloji, bu denli büyük etkileriyle, insanın dünyasını maddi ve manevi boyutta değiştirmektedir.

> "Doğa biliminin ürünü, uygulaması olan teknoloji insanın kendisiyle, bir bakıma kendisi gibi olan insanlarla, başkalarıyla olan ilişkisini öylesine değiştirmiştir ki artık bundan böyle yeniden insana yönelmek, onu anlamaya çalışmak, dünya-bilgi/teknoloji arasındaki ilişkiyi mercek altına almak, bu arada yeni bir varolma tarzı olarak insan dolayımında, insanın yarattığı teknoloji dolayımında kendini gösteren sanal gerçeklik üzerinde konuşmak felsefenin gelecekteki konumunu anlamaya çalışmak bakımından büyük önem taşımaktadır."[208]

Antropontolojik açıdan, ana sorunsalımızla bağlantısı içinde, Baudrillard'ın Batı'nın "teknolojik" uygarlığı hakkındaki belirlemeleri önemli görünmektedir. Ona göre, teknolojik uygarlık hem sağlam yapılı hem de dayanıksız bir dünyaya benzemektedir. Nesneler sisteminde düzenli bir hale getirilmiş bu dayanıksızlığın giderek kısalan üretim aralıklarıyla kendini ifşası, insanı doyumdan çok düş kırıklığına sürüklemektedir. Aynı süreç tükettiği nesnelere odaklanan insanı, bireysel ve toplumsal ilişkileri tehdit eden gerçek çatışmaların anlaşılmaz bir biçimde devredışı bırakıldığı sistemli bir dünya ile karşı karşıya bırakır. Tüketim toplumuyla dünya sahnesine çıkan, tersine çevrilmesi olanaksız görünen, doyum noktasını aşıp geçmiş ve onun yerine nesnelerden başka bir şey koymanın olanaksız olduğu bu sistemle bütünleşmiş örgütlü bir yapının arasında kalan insanın durumunun ve geleceğinin umut vaat ettiği söylenebilir.[209]

---

[207] Çotuksöken, 2018, s. 118-119.
[208] Çotuksöken, 2018, s. 118.
[209] Baudrillard, Jean (2014b), *Nesneler Sistemi*, çev. Oğuz Adanır-Aslı Karamollaoğlu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 165.

BÖLÜM 3. İLİŞKİLER AĞI İÇİNDE "ARADA OLAN" BİR VARLIK OLARAK İNSAN

3.1 Zamanlar ve Mekânlar Arasında

Antropontolojik olarak değerlendirildiğinde insan zamanın şimdiki boyutundaki kendisiyle, tüm zamanlara yayılmış "kendisi" ve herhangi türden bir mekânla dünya arasında yaşar. Mekânı da zamanı da kendisiyle uyumlu hale getiren insan, yaşadığı yeri ve anı tekillikler içinde deneyimler. İnsanın zamanı ve mekânı nesneleştirmesi, tekil-tümel gerilimini duyumsamasına kaçınılmaz olarak neden olur. Çotuksöken'e göre, insan dünyayla olan ilişkilerinde tekillikler içinde yaşamakla birlikte bütünü görmek, açıklamak, anlamak ve yorumlamak için bilimin dışında olan, bilimsel olmayan hatta bilgi olmayanlar üzerinden tekil olanla tümel arasındaki ilişkileri düşünerek farklı bilgiler edinebilir. Böylece tüm bilgiler insan-insan, insan-dünya, insan-bilgi ilişkilerinin sonucunda edinilen bilgi, insanın bilgisi, dünya insanın dünyası olur.[210] Başka bir deyişiyle, "[i]nsan dünyaya adım attığı andan başlayarak dünya artık eski dünya değildir."[211]

İnsan bilme edimi aracılığıyla kendini, kendi gibi olanı çok farklı bilgiler açısından incelemeye, anlamaya ve açıklamaya çalışır. Birbirinden farklı bilgi türlerinde olduğu gibi bir düşünme ve bir bilgi türü olarak felsefe de insana yönelmiştir.[212]

> "Bilimde bilme edimi insan da içinde olmak üzere her türlü varolana nedensellik ilişkilerini açıklamak üzere yönelir, felsefede ise amaç daha farklıdır. Varolana felsefe açısından bakmaya başlamak, şu anda adı geçen 'yönelme' edimi de içinde olmak üzere, salt insana ilişkin olanı anlamaya çalışmaktır. İnsanı anlama çabasındaki her türlü bilgi felsefenin anlama çabasına yardımda bulunabilir. Bu bağlamda bilen varlık olarak insan bilimden de sanattan da, hatta dinden de yararlanabilir."[213]

[210] Çotuksöken, 2018, s. 51.
[211] Çotuksöken, 2018, s. 51.
[212] Çotuksöken, 2018, s. 51.
[213] Çotuksöken, 2018, s. 51.

Yaşama dünyasının her anı tekillikler içinde varolmayla kendini gösterir ve her türlü bilme edimi insanın, bu tekillikleri aşma çabası olarak görülebilir. Felsefe, işte bu yaşanan tekilliklerle bilinen tümellik arasındaki ilişkiye yönelerek, bu çabayı daha ileri bir düşünsel boyuta taşır. Felsefece bu ilişkiye bakıldığında, insanın varolmayla bilme arasındaki ilişkiye yönelmesinin, insanın zamanı ve mekânı dili aracılığıyla insanlaştırmasıyla mümkün olduğu görülür.[214]

Çotuksöken'e göre, dilin özellikle yazılı görünümünü kullanmaya başlamasıyla insan kendisini geleceğe atmasının imkânını bulmuştur. Böylece, yazı aracılığıyla zaman da insanlaşmakta, artık insansal zaman olmakta ve her şey yazıyla birlikte "gerçekten" varoluşuna kavuşmaktadır. Zaman, geçmiş-şimdi-gelecek adı altında dilde antropolojik bir nitelik kazanmaktadır.[215] "Geçmiş ile şimdi, şimdi ile gelecek arasında olan, tekil-tümel gerilimini geçmişi düşünme, şimdiyi düşünme, bilme ve yaşama, geleceği düşünme, tasarlama, planlama olarak yaşayan, bilmeye-anlamaya çalışan, çabalayan bir varlık olarak insan varlığını, varoluşunu, özne oluşunu zamanlar arasında sürdürmektedir."[216]

Geçmiş-şimdi-gelecek arasında yaşayan insan, mekânla/mekânlarla da bir biçimde ilişki içindedir ve hep bir yerdedir. Bu yerler ona ait olabilir; başkalarına da ait olabilir; ortaklaşa kullanılanlar, yaşanılanlar da olabilir ama önünde sonunda hep dünyada, insanın dünyasındadır.[217] "İnsanın farklı alanlarda yaşıyor olmasını başka bir biçimde de dillendirebiliriz: İnsan farklı alanların iç içe geçtiği, çoğun sınırları pek de kolay belirlenemeyen ve temelde insansal olan ilişkiler ağında yaşar."[218] İnsan canlı, yer kaplayan, duyumlayan, algılayan, düşünen bir varlık olarak "arada oluşu" yaşarken, salt doğal olana bağlı kalmayarak/kalamayarak olanaklarını, potansiyellerini, gücül olarak onda bulunanları, toplum ve özellikle kültür dinamiklerinin biçimlendirdikleriyle ya da kendisine ait, kültürel, topluluk düzeni içinde olanlarla, belirli bir zamanda ve mekânda

[214] Çotuksöken, 2018, s. 51-53.
[215] Çotuksöken, 2018, s. 80.
Ayrıca bkz. Çotuksöken, 2018, s. 53.
[216] Çotuksöken, 2018, s. 85.
[217] Çotuksöken, 2018, s. 93.
[218] Çotuksöken, 2018, s. 93.

ilişki kurduklarıyla, birlikte yaşadıklarıyla, maddi-manevi boyutuyla biriktirdikleriyle hatta sakladıklarıyla hep bir aradadır. Bu nedenle antropontolojik açıdan insanın, kendisiyle, diğer insanlarla ve dünyayla çoklu ilişkiler içinde, bilgi ile bilgi olmayan üzerinden, zamanlar ve mekânlar arasında yaşamını sürdürdüğü de söylenebilir.[219]

3.2 Toplum, Tarih, Kültür Arasında

İnsan canlı bir varlık olarak, kendi gibi olanlarla yaşamak zorundadır. İnsan toplulukla, toplumla ilişki içinde yaşamakla, varoluş koşullarını biçimlendirme imkânına kavuşur. Buna karşılık toplum, kültür dinamikleriyle birlikte insan için, daha karmaşık bir ara alan halini alır. Soyut ve dilsel olan toplum, tarih ve kültür, insanın dil yetisini kullanmadaki yetkinliği kadar kendini açar; kendini görünür kılar. Söylemsel boyutta dil toplumda, tarihte, kültürde somut olanı imler.[220] Bu bağlamda ortaya şöyle bir sonuç çıkıyor: "Toplumsal-tarihsel-kültürel olanı dil/söylem taşıyor. Ben dil/söz varlığı olarak hem tekilim hem tümelim."[221] Çünkü insan, toplumsal dili biçimlendirerek söylemini oluşturur. Artık bu söylem, bütün eylemlerinde söz sahibidir. Kişinin başkaları tarafından da görünür kıldıklarıyla kendine sakladıkları, hep bu söylemin çerçevesi içinde belirlenir. Hatta bunları yalnızca sözlü olarak, düşünsel ve/veya eylemsel olarak değil, yazılı olarak da ortaya koyabilir; paylaşabilir. Dolayısıyla insan olarak, sözüyle/söylemiyle ve eylemiyle, kendisiyle tarih arasındadır.[222]

Tarih ve kültür dilde varlık kazanıyor; toplum, tarihi ve kültürü temelde dil bağlantıları aracılığıyla geleceğe taşıyor. Toplum denilen öyle dağınık öyle belirsiz ki, ancak her bir kişide bir biçimde görünürlük kazanabiliyor. Her bir kişide, toplum-tarih-kültür arasında olanların bir defalık oluşum içinde kendini göstermesi, soyut toplumun izlerini takip etmeyi zorlaştırıyor.[223] Çotuksöken'in deyişiyle, "[ç]ünkü elimizde olan, hemen ulaşılabilirliği olan tek tek insanlar; onların da her biri ayrı bir dünya; yukarıda

[219] Çotuksöken, 2018, s. 93-97.
[220] Çotuksöken, 2018, s. 90.
[221] Çotuksöken, 2018, s. 90.
[222] Çotuksöken, 2018, s. 90.
[223] Çotuksöken, 2018, s. 90.

da belirtildiği gibi, tekil ile tümelin harmanlanmış görünümü. Soyut toplumu taşıyan, yine toplumsallığın derin izleriyle yoğrulmuş olan tek tek insanlar."[224] Hatta toplumla kendisi arasında kalan tek tek insanlar. Kişi, yaşadığı toplumun tarihiyle kültürüyle, son derece karmaşık ilişkilerin arasında kendini sürekli yeniler. İnsan, ilişkilerin neden olduğu çokanlamlılık arasında kendi yolunu −soyut toplumsal dil ile kişinin ilişkisinde olduğu gibi− kendi anlam alanı üzerinde açar. Bu ilişkinin tekillik, somutluk, biriciklik üzerinden gelişmesi, insanın sabit bir özü olmadığı düşüncesini de destekler. Başka bir deyişle, insanın sabit bir özünün olmaması, toplum-tarih-kültür varlığı olmasından kaynaklanır.[225]

İnsan, insan olmayanla karşılaştırıldığında, elde kalan toplumsal-tarihsel-kültürel olandır. Diğerleri ise "[…] salt varolma, başka bir deyişle, inorganik olandır; ayrıca canlı olan ya da organik olan, bir başkası da psişik olandır."[226] İnsan ile öteki canlılar arasındaki ayrılığın göründüğü nokta dilde kendisine yer bulmaktadır. Çotuksöken'e göre insan, diğer varolanlar ve canlılar karşısında diliyle, özellikle yazılı dili kullanma olanağıyla apayrı oluşunu, özgünlüğünü ortaya koyar. İnsanın dilini, toplumsal-tarihsel-kültürel bir varlık oluşuna borçlu olması, insanın çok çeşitli ilişkiler aracılığıyla "kendisi" olabildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan toplum, tarih, kültür terimlerinin anlamları da birbirini dışarıda bırakmaz. Aralarındaki ilişki, birbirini akla getiren, çağıran ama birbirlerinin yerine geçemedikleri türdendir. Mantıkça tam olarak örtüşmeyen ancak birbirini tümden dışarıda da bırakmayan bu ilişki olsa olsa toplum, tarih, kültür alanlarının kesişimselliğini gösterir[227] ve "[…] onlar arasındaki ilişki dil/söz/söylem üzerinden kurulan bir alış-veriş ilişkisi[dir]."[228]

İnsan gerçekliğinde toplumsallığın, tarihselliğin, kültürelliğin önemi, insan dünyasını şu ya da bu biçimde biçimlendirmesinde, tek tek insanın kendi dünyasını onlar aracılığıyla, onlarla birlikte kurmasındadır. İnsan dünyasına yönelik her yorumun arka planında bir biçimde kendini gösteren bu durum, bu üç özelliği sürekli olarak hesaba katmayı, onların birbirinden çok farklı biçimlerde ortaya çıkışına dikkat etmeyi

[224] Çotuksöken, 2018, s. 90.
[225] Çotuksöken, 2018, s. 90.
[226] Çotuksöken, 2018, s. 52.
[227] Çotuksöken, 2018, s. 91.
[228] Çotuksöken, 2018, s. 91.

de zorunlu kılmaktadır. Antropontolojik bakış açısı hem bu tarzda bir görmeyi hem de "toplumsal olan", "tarihsel olan", "kültürel olan" söz konusu olunca, her bir özel değer ya da anlam yüklemeden uzak, olana/olanlara olabildiğince mesafe koyarak bakmayı ve saptamayı gerektirir. Zaten eleştirel yaklaşımın bilinçli olması, ancak bu türden bir görme çabasıyla mümkün olabilir.[229]

Öte yandan Çotuksöken, çokkültürlülüğün uzantısı olan çokkültürcülüğün romantik ve psişik nitelikli olduğu belirlemesini yapar. Ona göre çokkültürcülük, tekilciliği-tikelciliği ana dayanak noktası olarak alarak "hakikiliği", "halisliği", "otantikliği" öne çıkartmasıyla insanın düşünme, eyleme ve yaşama dünyasında çeşitli türden sorunlara yol açar. Antropontoloji ya da insan-varlıkbilgisinin hümanist metafiziğe dayanmasıyla ve özerklik ya da otonomi kavramlarını öne çıkarmasıyla, her türden kültür öğesinin yüceltilmesinin karşısındadır. Bu bağlamda Çotuksöken, antropolojinin, kültürel antropolojinin, sosyal antropolojinin, etnolojinin ve kültür çalışmalarının düşünme yolunu belirlediğini düşündüğü çokkültürcülüğü eleştirir.[230]

Çotuksöken, tekilci-tikelci ya da partikülarist durumların onunla özdeş bir duruşla karşılık bulmasını, bir varlık/varoluş bağlamında tekilde, tikelde oyalanma, tam da "orada kalma" olarak nitelendirir. Kavramsal olanın, tümel olanın, bilginin yolunu açanın bu türden bir "orada kalma"yla bulunamayacağını, bir araya getirilemeyeceğini, olup bitenleri ve karşılaşmaları anlamaya tekilde, tikelde kalmanın engel olacağı düşüncesindedir. Tek bir başvuru noktası olmayan her kavramın yazgısını paylaşan "kültür" adı/terimi/kavramı, böylece çokanlamlı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa, Çotuksöken'e göre her insanlık durumunun ve duruşunun da, her insan eyleminin ve ilişkisinin de tekillik içinde varolduğunu, nominalist bir varlıkbilgisine dayalı antropontoloji açıkça göstermektedir. Her tekil kültür öğesinin halis, hakiki olduğu iddiasının karşısında yerel kültür boyutlarının ayrıntılı olarak düşünülmesi, içselleştirilmeden önce insanın özerkliğine ya da otonomisine sağlayacaklarının, antropontolojik bakışla tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.[231]

[229] Çotuksöken, 2018, s. 92.
[230] Çotuksöken, 2018, s. 133-135.
[231] Çotuksöken, 2018, s. 133-135.

İnsanın antropontolojik bakışla, bu bakış açısının kazandırdığı bilincin ışığında kendisiyle yüzleşmesi, kendisini ilişki içinde olduğu her boyutta tanımaya çalışması çok önemli görünüyor. Ne var ki, insanın kendini tanıması da başkaları, ötekiler üzerinden gerçekleşir. İnsanın biyo-psişik yanıyla, toplumsal-tarihsel-kültürel olanlarla karşılaşması üzerinden kurduğu ilişkiler ağıyla, kendi doğallığı içinden gittikçe özneleşme yolunda yapacağı hesaplaşmalar onun yalnızca kendini değil, diğer insanları, kendi gibi olanları tanıması, anlaması bakımından da gereklidir. Bu nedenle, insan her duruma uygun bilgiyi derlemek, toparlamak ya da en azından bunu denemek için yalnızca teorik olanla değil, hayatın içinde, pratik alanda karşılaşmalarıyla, karşılamalarıyla ve karşılaştırmalarıyla da hesaplaşmalıdır. Bu yolda yürünecek her sağlam adım, insanın kendisini ve diğer insanların düşünme, eyleme ve yaşama dünyasını anlamada, tanımada katkıda bulunabilir.

3.3 Özel, Toplumsal, Kamusal Alan Arasında

İnsanın yaşadığı mekânlar, yaşama alanları, yerler toplumsal-tarihsel-kültürel nitelikler taşır. Bu bağlamda, insanla yaşadığı mekân arasında benzerlik söz konusudur ya da insan yaşadığı yeri kendine benzetir denebilir. İnsan, bu yaşama alanlarının bir bakıma tümelliği ve kendi tekilliği arasında yaşamaktan kaynaklanan gerilimi sürekli duyumsar. Çünkü insanın özel alanının temelinde bulunan salt bilincinde ve belleğinde sakladıkları, bireysel alanının dışına çıkar. Başkalarıyla ve başka varolanlarla kurduğu/kurmak zorunda olduğu ilişkiler, onun için yeni alanların oluşmasına neden olur. Toplumsal-tarihsel-kültürel bir varlık olan insandan başka türlüsü de beklenmez. Böylece, toplumsal ve kamusal alanlar olarak adlandırılan alanlar insan dünyasındaki yerini alırlar.[232]

Antropontoloji bakımından insanın özel alanı içinde olması, kişinin şimdiki kendisinin, kendisine sakladıklarıyla çoğunlukla simgesel olan tepkileri arasında kalması demektir. İnsan neyi/neleri kendine saklar? İnsan anılarını, o anda yaşadıklarını, beklentilerini, duygulanımlarını, kendisi ve kendisi olmayanla kurduğu ilişkiler

[232] Çotuksöken, 2018, s. 93-94.

üzerinden edindiklerini bireysel, özel alanında korur; biriktirir; onları kurar/kurgular.[233] "Kişinin zaman zaman kendisinin de bilincinde ol(a)madığı, açık-seçik bir biçimde farkına var(a)madığı bu saklananlar, korunanlar, biriktirilenler, kişiyi öyle kışkırtabilirler ki artık burada düz bir mantıkla işleyen etki-tepki ilişkileri yoktur; simgesel olan, kültürel olan bundan böyle işbaşındadır."[234]

İnsanın yapısı gereği toplumsal olması, her tek insanın toplumsal alan içinde yaşaması nedeniyle, topluluk ya da toplum düzeninde belirleyici olan toplumsal-tarihsel-kültürel nitelikli her yapının müdahalesine açıktır. Hatta bazen bu müdahalenin daha ciddi bir biçim aldığı, dayatma biçimine dönüştüğü görülür. Topluluk/toplum bu gücünü ister yansıtma ister dayatma biçiminde göstersin, bunu bir tür "değerlendirme"ye göre yapar. Çotuksöken'e göre, bu bağlamda gücünü en çok duyuran "toplumsal ahlaktır". Genellikle değer yargılarına dayalı bu türden değerlendirmeler, her tek kişinin eylem dünyasını biçimlendirir; belirler.[235]

İnsan/kişi bireysel dilini/söylemini, toplumsal-tarihsel-kültürel olanı taşıyan toplumsal dil üzerinden edinir. Bireysel dil aracılığıyla kendine, diğer insanlara, dünyaya yönelme olanağına sahip olur. Bu bakımdan insan hem tekil hem tümel olanı dil/söz varlığı olarak taşır. Dolayısıyla insan/kişi, bireysel dili/söylemi ile toplumsal dil arasındadır. Toplumsal alanda –çoğun "şunu yap!", "bunu yapma!" kalıplarıyla– kişinin eylem alanında yapması gerekenler belirlenir. Antropontolojik açıdan, yapılan belirlemelerin, değerlendirmelerin dayandığı ilkeler temelde iki türe indirgenebilir. İlki, insanın değerli bir varlık olmasıdır; diğeri insanın değerini bir kişinin, bir topluluğun hiyerarşik bir yapıyı besleyen türden belirlemeleridir. İkincisinde −tümü olmamakla beraber− toplumsal ahlak değerlerinin, sorgulanmadan yinelenen eylem kalıpları olarak geleneklerin, alışkanlıkların, önyargıların hâkim olduğu belirlemelerin temele alındığı söylenebilir. Toplumsal alan, yukarıda belirtilen ikinci tarzda bir yapılanışa tamamen teslim olduğunda, insanın değerinden, özgürlüğünden, eşitliğinden söz etmek çoğu

[233] Çotuksöken, 2018, s. 93-94.
[234] Çotuksöken, 2018, s. 94.
[235] Çotuksöken, 2018, s. 94-95.

zaman zorlaşır; imkânsızlaşır; dolayısıyla adalet yerini bulamaz duruma gelir. Bu durumun kamu alanına yansımaları, hiç de iç açıcı olmayan sonuçlar doğurur.[236]

Çotuksöken kamu alanının, toplumsal alanın neredeyse özeti gibi olduğu belirlemesini yapar. Kamusal alanın toplumsal alandan farkı, kurumsal-hukuksal yapılı olmasıdır. Her tek insanın karşısında toplumsal ve kamusal alanın bulunması, onun bireysel duruşunun tamamen edilgen olmasını gerektirmez. Bir bakıma soyut nitelikli bu alanların arasındaki somut-tekil varoluşuyla kişi, gerekçelendirdiği eleştirilerini, bu iki alan arasındaki ilişkiye ve ilişkinin niteliğine yönelttiği anda, felsefi sorgulama başlamış demektir. Böylece özne, düşünmesiyle, söylemiyle kendisini özel alanıyla sınırlandırmamış olur. Özne hem kendisi ile toplum/topluluk arasındaki gerilimi hem de bir biçimde ilişki içinde olduğu kurumsal-hukuksal yapılarla ya da kamusal alanla arasındaki gerilimi fark etmiş olmakla ya da bu bilinci edinmiş olmakla düşünmede yeni bir aşamaya geçer; özne artık bunalımın, gerilimin üzerine düşünmektedir.[237]

Çotuksöken, Kant'ın insan aklını kuramsal ve eylemsel yönden eleştirmesinin sonucunda öne çıkardığı aklın özel ve kamusal kullanımında nelerin belirleyici olduğunu araştırır. Ona göre, aklın iki işlevsellik tarzında da başvuru noktasının insanın kendisi olduğu açıktır. Çotuksöken aklın özel kullanımında insan-özne – insan-özne ve/veya insan-özne-toplum ilişkisini, aklın kamusal kullanımında da insan-özne-toplum ilişkisini temele alır. Aklın her iki kullanımında da ne yaptığını bilme tutumu görülür. Çotuksöken'e göre, aklını işlevsel kılan kişiden beklenen karşılaştığı durumu bilgiyle karşılamasıdır. Çünkü bu karşılama biçimi, aklın her iki kullanımını barışık duruma getirir.[238]

> "Ancak şu da dikkate alınabilir, hatta alınmalıdır da: Aklın eleştirel kullanımını tüm edimlerin ilkesi durumuna getirmek. Bu çerçevedeki yenilik, eylemleri konusunda karar verici durumunda olan kişiden, özgür insan- özneden şunu bekler: Özellikle acil durumlarda, bunalımlı durumlarda yapılması gerekeni yapmak, işin gereğini yerine getirmek; kurala, yasaya uymak, itaat etmek; ancak

[236] Çotuksöken, 2018, s. 94-95.
[237] Çotuksöken, 2018, s. 96-97.
[238] Çotuksöken, 2018, s. 161.

bir yandan da yasayı, alınan kararları eleştirmek, yargıda bulunma gücünü kullanabilmek."[239]

Aklın iki türlü kullanımında da ne yaptığını bilme tutumunun öne çıkması, antropontolojik bir aydınlanma olarak değerlendirilebilir. Bu durumda aklını işlevsel kılan kişiden, içinde bulunduğu durumu bilgiyle karşılaması ve bilgi olanla olmayanı ayıran aklın eleştirel kullanımını tüm edimlerinin ilkesi yapması beklenir.[240]

Bunalım, kriz ya da gerilim arada olmaktan kaynaklanan bir insanlık durumu olmakla birlikte onunla yüzleşmenin, hesaplaşmanın gerekliliği ortadadır. "Ancak söz konusu yüzleşmeyi gerçekleştirebilmek için krizi ya da bunalımı fark etmek, önceden görmek, ona ilişkin tavır takınmak, tutum belirlemek, çözümlemek, tartmak, aklın ışığında *logos*'la birlikte krizi ya da bunalımı ölçüp biçmek gerekiyor."[241] Çotuksöken'e göre bunalımı saptayıp çözümledikten sonra çözüme kavuşturmak, onu birbirinden farklı çerçeveler içinde hayatla buluşturmakla mümkündür. Krizler, özel çerçeve, toplumsal-tarihsel-kültürel çerçeveler ve kurumsal-kamusal çerçeveler içinde çözülebilir. Bireysel ilgiler, gereksinimler, çıkarlar bağlamındaki sorunları özel çerçeve; özel çerçeveleri kuşatan ve kişilerin asıl gerçeği içindeki sorunları toplumsal-tarihsel-kültürel çerçeveler; yaşama dünyasının hukuk kültürü alanına taşınmış sorunları kurumsal-kamusal çerçeveler içinde ve hukuk kültürünün eşliğinde çözülebilir. Özel çerçevelerin, toplumsal-tarihsel-kültürel çerçevelerin ve kurumsal-kamusal çerçevelerin hepsini birden kuşatan ve arkaplanını oluşturan ise duyulur-algılanır dünya ile sanal dünyadır.[242]

3.4 Gereksinim-Değer Gerilimi Arasında

İktisat alanındaki belli başlı kavramlardan biri "değer" kavramıdır. Bu "değer"in değerlerle herhangi bir ilgisi yoktur ama terim olarak etiğe, iktisattan geçtiği söylenir. Kuçuradi iktisattaki "değer" kavramının, değerlendirmelerin ortaya çıkardığı değerle de

[239] Çotuksöken, 2018, s. 161.
[240] Çotuksöken, 2018, s. 161.
[241] Çotuksöken, 2018, s. 147.
[242] Çotuksöken, 2018, s. 147-148.

ancak dolaylı bir ilgisi olduğunu belirtir ki buradaki değer, özel değer yargılarıyla şeylere biçilen "değer"le paralellik taşımaktadır.[243]

Kuçuradi iktisattaki "değer" teriminin, insan emeğinin ürünleriyle, nesnelerle ve parayla ilişkili olan "kullanım ve değiş-tokuş değeri" anlamlarında kullanıldığı görüşündedir. Bu bakımdan, bir nesnenin mal olması, mal sayılması gereklidir. "Kullanım değeri" malın "maddi" bir ihtiyacı karşılaması bakımından faydasına, "değiş-tokuş değeri" onunla satın alınabilen başka şeylere, fiyatına işaret etmekte ya da gönderme yapmaktadır. Her iki değerin göreli olması, iktisattaki değer teorileri açısından malın değerini belirlemeyi, "objektif" bir ölçü vermeyi olanıksızlaştırır. Başka bir deyişle bu başarısızlık, iktisattaki görüşlerin "değer" konusunda hareket noktalarının muğlaklığının sonucudur.[244]

Kuçuradi, bir malın "objektif değeri"nden onun fonksiyonu ya da fonksiyonuyla ilgili faydasının anlaşılabileceğini belirtir. Ona göre Marx, insan emeğinin değerini nesneye yüklemekle, malın "değeri" için objektif bir ölçü vermiş olmaz; çünkü insan emeği, aslında başka bir nedenden dolayı değerlidir. Bu değer, insan emeğiyle üretilen mala yüklenmiş ya da insan emeği bir mal olarak görülmüş olur. Bu bakımdan, iktisatta değer ile değerler arasında farkın görülmemesinin, bir şeyin değer taşımasının da değerlerin de doğrudan ya da dolaylı olarak insanla ve dolayısıyla anlam problemiyle ilgili olduğunun farkedilmemesinin ve değerleme, değerlendirme, değer atfetme, değer biçmenin birbirine karıştırılmasının sonucunda "değer"in anlamı iyiden iyiye bulanıklaşmış olur.[245]

Felsefi bir yöntem olan antropontoloji ya da insan-varlıkbilgisi açısından, insanın duyumsadığı gereksinim-değer gerilimine eğilmenin, insan gibi toplumsal-tarihsel ve kültürel olan gereksinimlerin, insan dünyasında nelere işaret ettiğini belirlemeye çalışmanın önemli olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan yalnızca şimdiki zaman boyutunda yaşamayan insanın, diğer canlıların aksine salt gereksinimlerinin

[243] Kuçuradi, 2010, s. 38-39.
[244] Kuçuradi, 2010, s. 38-39.
[245] Kuçuradi, 2010, s. 39.
Ayrıca bkz. Kuçuradi, 2010, s. 39. sayfanın 2. dipnotu.

kıskacında olmadığı da belirtilmelidir. İnsan dışındaki canlıların doyurulmayı, giderilmeyi en üst sınırda bekleyen gereksinimlerinin, onların şimdiki zaman boyutundaki eylemlerini belirlemesi, kendilerini o anda merkeze almalarının bir sonucu olarak görülebilir.[246]

İnsan, toplumsal-tarihsel-kültürel varoluşuyla kendi kurduğu dünyasının sınırlarını bir biçimde zorlar, aşar ya da aşamaz. Bu bakımdan, değerlerin insanla, insanın dünyasıyla ilişkili olması ve onları belirleme, koruma, değiştirme inisiyatifinin kendisinde olması nedeniyle gereksinim-değer arasındaki gerilimi duyumsar; gerilimin arasında yaşar ve/veya başkalarına yaşatır. İnsanın bilgi ve bilinç durumuna bağlı olarak kurduğu dünyasına dâhil ettikleriyle ve dünyasından çıkardıklarıyla, sırasında diğer canlılarda görülmeyen bir biçimdeki keskinlikle kendini merkeze aldığı da görülür. Hatta insan, bu keskin gücünü tayin edemediği eylemlerle yaşama dünyasını az çok tehlikeye sokar. İnsan bağlamında bu durum, salt gereksinimlerinin onu biçimlendirmemesinin bir sonucudur da denebilir.[247]

Çotuksöken'e göre diğer varolanlar gibi gereksinimler de kendini tekillik içinde gösterir. Gereksinim-değer ilişkisinde "[g]ereksinim tekilliklere işaret ederken, değer tümele, gereksinime nasıl yaklaşacağımıza işaret eder, salt insana özgü olana işaret eder. Gereksinim bizim diğer canlılarla, varolanlarla birlikte paylaştığımız dünyaya işaret ederken, değer insanca bakışa işaret eder."[248] İnsan-varlıkbilgisel olarak insan, bir yandan gereksinimler diğer yandan değerler varlığıdır. Birbirinden farklı gereksinimleri sürekli yeniden biçimlenen insan için gereksinimlerinin onu etkileme gücü de oldukça önemlidir. İnsanın toplumsal-tarihsel-kültürel olarak belirlediği gereksinimlerinin, insan dünyasında ya da çoğun dışdünyada nelere işaret ettiği de tartışmaya açık bir konudur. Bu bakımdan kişinin mi, toplumun mu, ekonomik değişkenliklerin mi, kamunun mu insan gereksinimlerini belirlemede söz sahibi olduğunun tartışılması gerekli görünmektedir. Bu tartışma, günümüz insanının

[246] Çotuksöken, 2018, s. 54.
[247] Çotuksöken, 2018, s. 54-55.
[248] Çotuksöken, 2018, s. 55.

gereksinimleri bağlamında yaşadığı ve/veya yaşattığı sorunları anlamada katkı sağlayabilir.[249]

Gereksinimleriyle değerleri arasında olan insanın/bireyin/kişinin eylemlerinin, toplumsal ve kamusal alan tarafından değerlendirilmesinin taşıdığı özellikler, her iki alanın işleyişini de yansıtan özelliklerdir. Bununla beraber toplumsal alan ve kamusal alan arasındaki gerilimin azlığı ya da çokluğu tek tek kişilerin eylemlerini de belirler. Doğal olarak, insan-gereksinim-değer çoklu ilişkileri için de bu durum geçerlidir. Bu bağlamda antropontoloji, insan-gereksinim ilişkisini, insan-olanak ilişkisiyle bağlantılı olarak açıklar. İnsan, olanaklar varlığı olarak, toplumsal-tarihsel-kültürel bir varlık olarak, varolana ilişkin bir değer anlayışının ve kavrayışının içinde yaşamını sürdürür. Tam bu noktada, olanak-gereksinim-değer arasındaki çoklu ilişkilerin insanın durumunu ve duruşunu belirlemedeki gücüne dikkat etmek gereklidir. Çünkü bu ilişkilerin, her türlü insan ilişkisinde belirleyici bir rolü vardır.[250] Özellikle gereksinim-değer ilişkisine dikkat ettiğimizde,

> "[…] ister olağan ister olağandışı ya da olağanüstü olmak üzere, bu ikilinin gerilimli ilişkisinde bireyin/kişinin gereksinimden ve değerden yana yaptığı tercihler son derece belirleyicidir, tüm yaşama dünyasını kuşatmaktadır. Bireyin/kişinin dünyaya tüm uzanışında çoğun kendince belirlediğini sandığı ama aslında hiç de öyle olmayan gereksinimler bir yandan hem kendi değerleriyle hem başkalarının gereksinimleriyle ve değerleriyle çatışabilir. […] İnsan ilişkilerinin karmaşıklığı da buradan kaynaklanmaktadır. […İ]nsanın bedeniyle, bilinciyle, tüm varlığıyla kendini gizleyebilen bir yapıda olduğu eklenince gerilim/bunalım daha da artmakta, hatta derinleşmektedir."[251]

Değerlerin dışdünyada somut-tekil karşılığının olmaması, tümüyle düşünsel alana ait olması, ad olarak dilde karşılığını bulması, insanın olanak-gereksinim-değer çoklu ilişkileri eşliğinde tüm eylemlerini, tüm yaşama dünyasını doğrudan etkilemektedir. İnsan dünyasının en temel varlık koşullarından biri olan "eğitim"in ve eğitime ilişkin edimlerin, yukarıda belirtilen ilişkiler üzerinde etkisi özellikle çok güçlüdür.[252]

---

[249] Çotuksöken, 2018, s. 100-101.
[250] Çotuksöken, 2018, s. 102-103.
[251] Çotuksöken, 2018, s. 102-103.
[252] Çotuksöken, 2018, s. 103-104.

İnsan eğitilen, gelişim ve değişim içinde olan, biçim kazanan bir varlıktır. Bu durum, insanın yaşama dünyasıyla kurduğu her türlü ilişkide kendini bir biçimde gösterir. Temelde "[f]arkına varılsın ya da varılmasın, bir önceki kuşak hep bir sonrakine şekil vermektedir; burada eşsüremlilik ve artsüremlilik bir aradadır."[253] Dolayısıyla insanın, toplum ve kamu yaşamına eğitime ilişkin edimler aracılığıyla katıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, eğitimle bağlantılı tüm edimlerin belirleyicisi de insanın değerler dünyasıdır. Çotuksöken, eğitimi belirleyen değerlerin toplulukçu ya da özgürlükçü oluşunun, insanın olanaklarını yaşama dünyasına geçirme bakımından farklı sonuçlar doğuracağı düşüncesindedir. Bu belirlemeye göre, toplulukçu değerlerle biçimlendirilen eğitim insanı kısıtlarken, insan haklarıyla yönetilen eğitim, insanı olanaklarını gerçekleştirme bakımından destekleyecektir. Kimi özcü belirlemelerden uzak insan kavrayışı ve adalet, eşitlik, fırsat eşitliği gibi değerleri içeren eğitim anlayışı, insanın olanakları-gereksinimleri-değerleri-hakları arasında yaşadığı gerilimin şiddetini azaltabilir.[254]

Yukarıda sözü edilen türde bir gerilimi yaşayan ve/veya yaşatan insanın/kişinin "ben kimim?" ya da "benim insan ve değerlilik anlayışım nedir?" diye sorması önemlidir. Kuçuradi'ye göre, bir kişi bu soruları kendi çabaları eşliğinde o andaki kendine bakarak ya da başka biri aracılığıyla, onun yardımıyla sahibi olduğu insan ve değerlilik anlayışının bilincine vararak yanıtlayabilir. Dolayısıyla Kuçuradi'ye göre bu yanıt, o anda onun olan insan ve değerlilik anlayışı ne ise odur. Her düşünen insan için bir sorun olan ya da olması gereken, insan ve değerlilik anlayışıyla ya da insanın olanakları-gereksinimleri-değerleri-hakları bağlamında kişilere yapılan haksızlıklar karşısında;[255]

> "[…i]nsanlığa hizmet (ya da memlekete veya herhangi bir kuruma ve düşünceye hizmet) adı altında veya hizmet etmek niyetiyle […] bu haksızlıkları önemsemeyen veya önemsemeye korkan ya da −en kötüsü− kendi çıkarları gerektiği için önemseyen insanların tutumu karşısında boğazı tıkanan, midesi bulanan kişi için tek çıkar yol, kendisini bir örnek olarak öne sürüp, insanca

[253] Çotuksöken, Betül (1996), "Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim", (Haz.) B. Çotuksöken, *Türkiye Felsefe Kurumu Seminer Bildirileri* içinde, (ss. 47-53), 17-18 Kasım 1995, İstanbul: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 49.
[254] Çotuksöken, 2018, s. 104.
[255] Kuçuradi, İoanna (2009b), *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 67-68.

> yaşamak, böyle bir yaşamanın her yönden gelen tehlikeleri ne olursa olsun, insana −kendi kendisine− yakışırcasına yaşamaktır."[256]

Kuçuradi böyle bir yaşamanın temel koşulunun, kişinin kayıtsız şartsız ana değer olduğunun gerçekten görülmesi olduğunu düşünmektedir. Ayrıca sözü edilen bu anlayışın yaşamın her alanında koşulsuz korunabilmesi ve buna uygun eylemde bulunulması için, bunu göremeyenlerin çıkaracağı güçlükleri bile bile ve onlara rağmen bir şeyler yapılması gereklidir.[257]

3.5 Özneler ile Nesneler Arasında

İnsan varolanı nesneleştirir. İnsanın varolanı nesneleştirmesi ilkin kavramlar aracılığıyla olur. Çotuksöken, insanın dünyayı "yaşama dünyası" haline getirmesini bu duruma bağlar. İnsan, her türlü varolana ilişkin olarak çizdiği kavramsal çerçeveyle, kendi başına varolanları belirginleştirir; o an ilgi alanı içine giren varolanları ötekilerden ayırır. "Her insan bu işleyişi doğal bir biçimde 'yaşar'; bu işleyişin kendisini konu edindiği anda da felsefi bilinç iş başında demektir artık."[258] Yaşanan bu insanlık durumu aslında, insanın yaşamla kurduğu tüm ilişkilerin temelindedir. İnsan "yaşamak nedir?" sorusunu bilinçli bir biçimde kendisine sorup aldığı yanıtta "arada olma" durumunu açık-seçik görebilir. Çotuksöken, belirtilen soruyu antropontolojik açıdan şöyle yanıtlar:

> "Yaşamak ben ve ben olmayanla birlikte dünyaya yönelmek, ben ve gereksinimlerimle dünyaya yönelmek, ben ve değerlerimle dünya yönelmek, insanları, şeyleri, olayları vb. karşılamaktır, insanlarla, şeylerle, olaylarla vb. karşılaşmaktır; sorunlara/krizlere çarpmak ya da sorunlarla/krizlerle yüzleşmek, sorunlarla/krizlerle hesaplaşmak."[259]

İnsanın söz konusu yüzleşmeyi, hesaplaşmayı gerçekleştirebilmesi, öncelikle krizi/bunalımı aklın ışığında fark etmesine bağlıdır. Hatta krizin/bunalımın önceden görülmesi insana, bu duruma ilişkin tavır takınmasında, tutum belirlemesinde, sorunu/sorunları çözümlemesinde ve durumları tartmasında hazırlıklı bir duruş sağladığı

[256] Kuçuradi, İoanna (2009a), *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 5.
[257] Kuçuradi, 2009a, s.5-6.
[258] Çotuksöken, Betül (1998), *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları, s. 7.
[259] Çotuksöken, 2018, s. 146-147.

söylenebilir. Aksi durumda insanın, krizin/bunalımın altında zaman zaman ezilmesi kaçınılmaz olarak gerçekleşir.[260]

Maddi, manevi, teknik, ekonomik, siyasal, sosyolojik, psikolojik, teknolojik, felsefi krizlerin/bunalımların altında ezilmemek için öncelikle, insanın kendine "elimde olanlar neler?", "elimde olmayanlar neler?", "önceliklerim neler?" sorularını sorması ve bilgiye dayalı olarak yanıtlaması gerekli görünüyor. Ayrıca, antropontolojik açıdan "bilgiyle ve bilgi olmayanla ilişkim ne durumda?", "gücüm ne?", "ben olmayanla ilişkim ne durumda?", "insanla ilişkim ne durumda?, "nesnelerle nasıl bir ilişkim var?", "varolanlarla ilişkimi bağımlılık üzerinden mi, bağlılık üzerinden mi kuruyorum?", "varolanlarla ilişkimdeki değer anlayışımın temeli ne/neler?" gibi, eylem-değer-bilgi ilişkisine odaklı bu soruları insanın kendisine sorması, hem kendisiyle hem de sorunlarıyla yüzleşmesi bakımından önemlidir.[261]

Yukarıda sözü edilen insanın krizleri, bunalımları ve onların nedeni olan sorunları görmesi ve onlarla baş etmesi için gerekli olan kendisiyle yüzleşme, eylem-değer-bilgi ilişkisi üzerine düşünmesiyle gerçekleşebilir. Kuçuradi, bu çoklu ilişki biçimini şöyle açıklamaktadır:

> "[…B]ir eylemin değeri onda olan bir özellik olmakla birlikte, o eylemin değerliliğinden-değersizliğinden, doğruluğundan-yanlışlığından söz edildiği anda −yani bir eylemin insan türü için, insan olan herkes için ifade ettiği anlama bakıldığı anda−, başka bir plânda olan bir tür bilgiyle, insanın olanaklarının bilgisiyle −yani felsefî bilgiyle− ilgi kurulmuş oluyor."[262]

Çotuksöken'e göre, insanın olanaklar varlığı olması ve yapıca açık olması üzerine düşünüldüğünde, paradoksal bir sonuç ortaya çıkar: insanın kendini gizleyen bir varlık olması. Gerçekten de insan dünyasında kimin ne düşündüğünü, ne türden bir eylemde bulunacağını ve niyetini kestirmenin güçlüğü ortadadır.[263] "İnsan;

[260] Çotuksöken, 2018, s. 146-149.
[261] Çotuksöken, 2018, s. 149.
[262] Kuçuradi, İoanna (2006), *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 183.
[263] Çotuksöken, 2002, s. 154.

Mengüşoğlu'nun uzun uzadıya üzerinde durduğu gibi, tam da burada 'disharmonik', uyumsuz bir varlık olarak belirir."[264]

Bu niyeti önceden kestirilemeyen, uyumsuz varlık ya da her tek insan, kendisiyle ya da belli bir nesneyle, içinde başkalarının da yaşadığı mekân/doğal çevre içinde, başka bir insan/insanlarla ilişki içindedir; bu ilişkileri de bireysel varlık olarak yaşam alanına yansıtır. İlişkiler içindeki insan, bireyselliğini, tekliğini yaşamın her alanına aktarmaya çalıştığında, kendisine, eylemlerine sınırlar çizmemesinden, çizememesinden dolayı bunalım/gerilim kendini göstermeye başlar. Ancak dikkate alınmayan her gerilim/bunalım kendini daha güçlü duyumsatan sorun/sorunların kaynağı olur. Her tek insanın ölçüt olarak kendini benimsemesinin ve benimsetmesinin yaşadığı ve yaşattığı gerilime karşı Çotuksöken, birtakım ortak belirlemeleri kavramanın, tekillikleri/yerellikleri aşmanın, daha tümel/evrensel olana ulaşmanın, insan ilişkilerinin her türünün dengeli ve sürekli olması için temel bir ihtiyaç olduğu düşüncesindedir.[265]

Eyleyen insanlar ya da eylemin özneleri ya da bu bağlamda kişi, niyetini, yönelimlerini belirleme aşamasında ve sonrasında, ilişkiler içinde, seçenekleri bir anda ve bir yerde gözünün önünde belirmeye, açılmaya başlar. İnsan niyetini, ereğini, değerlere göre ya da değer diye benimsediği yapılara, önem verdiği şeylere, amaçlara çıkarlarına, hırslarına, beklentilerine göre belirleyebilir. Kişisel belirlemeleri temel alan seçenekler daha aza indirgendiğinde araçsal değerler ortaya çıkar.[266]

> "Burada öznenin göz önünde bulundurduğu, ister belli bir nesne durumu, ister diğer insanlar söz konusu olsun, sadece kendisidir, çıkarlarıdır; yaşama isteğidir; varlığını ayakta tutabilme, acıdan kaçma, hatta mutlu olma isteğidir. Kendine göre daha iyi yaşamak, daha iyi kazanmak burada asıl amaçtır; böyle bir insan eylerken sanki tekil bir varlık olarak her şeye gücü yetermiş gibi kendini duyumsayabilir; başkalarını yok sayabilir; çıkarlarına dayalı eylemini gerçekleştirirken başkalarıyla birlikte olduğunu, ortak bir dünyayı paylaştığını unutabilir. Hatta öyle ki ne yakın çevresi, ne sevdikleri o an hiç mi hiç aklına gelmeyebilir. Hak etmediği şeylere yönelen bir insanın, salt çıkarlarının peşine düşen bir insanın kendini sorgulamaya hiç zamanı yoktur. Böyle bir insanın çıkarlarının kölesi olan bir insanın bir bakıma işi çoktur (!); çünkü o, hep bir şeyleri hesap etmek, hep yeni eylem planları yapmak zorundadır; değişen

[264] Çotuksöken, 2002, s. 154.
[265] Çotuksöken, 2002, s. 160-161.
[266] Çotuksöken, 2002, s. 164-165.

> durumlara ayak uydurmak zorundadır; artık onun için ne tutarlılık, ne hesap verme, ne sorumluluk… hiç bir şey söz konusu değildir. […A]sıl gerçeğin üstünü hep örtmek zorundadır."[267]

Toplum bireylerinin, insanların yalnızca kendisinin bir yönelimi olarak düşünmesinde ve eylemesinde araçsal değerlere öncelik verdiği gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Toplumun değer olarak benimsettiklerine daha yakından bakıldığında da çoğun çıkarlara dayalı araçsal değerlerin neden olduğu "konfor"a bel bağladığı, güvendiği, itibar ettiği söylenebilir.[268]

İster bireysel ister toplumsal olarak araçsal değerlere gösterilen rağbet artıkça kargaşanın, bunalımın, gerilimin yaşamın merkezine oturacağı kestiriminde bulunabiliriz. Çıkarlarına bağımlı yaşama tarzı içindeki insanın, yaşamın her alanına bir kişi olarak durma, bir duruşu belirleme imkânı yoktur. Her tek insan, kendisini yalnızca çıkar odaklı düşünme ve eylem boyutuyla sınırladığında ve insanlar arasında da salt çıkarlara dayalı ortaklıklar kurulduğunda, ortaya çıkan sorunlara kısa erimli çözümler üretebilseler bile uzun vadede yaşama dünyasında yaşayacakları/yaşatacakları bunalımların, kırılmaların önüne geçemezler. Zaten sürekli olarak çıkar çatışmalarının yaşandığı bir dünyada, insan dünyasında, böyle durumların ilişkilerde tıkanmalara, bozulmalara yol açmasını önleyecek ortada bir engel de yoktur. Ancak bütün bunları insanın yaptığını unutmamak gerekir. İnsan, çoğu kez bile isteye kendisini ve başkalarını çelmeliyor; bir yerde kendisinin de başkasının da özerk olması, işine gelmiyor. Bu durumun bir başarı olmadığını görmede ve göstermede, onun bakış açısı yetersiz kalıyor.[269]

Çıkar odaklı belirlemelere dayalı olarak devam eden yaşamda, bazı insanların "farkında olmadan" yer alması da mümkündür. Çotuksöken bu durumun nedenini şöyle açıklamaktadır:

> "Çünkü insan kendini gizleyen bir varlık; eylemin arkasında yer alan niyeti, amacı anlamak son derece güç; insan kendini diliyle hatta eylemiyle bile gizleyebiliyor. Birtakım iyilikleri, bir yerlere gelmek için, bir şeyleri elde etmek

[267] Çotuksöken, 2002, s. 165.
[268] Çotuksöken, 2002, s. 165.
[269] Çotuksöken, 2002, s. 166-167.

için yapabiliyor; birtakım tutumları çıkarları için benimsiyor görünebiliyor. Olanaklar varlığı olarak, açık bir varlık olarak dış görünüş bakımından genelin yararını düşünüyormuş gibi görünebiliyor; ama aslında salt kendi çıkarının peşinde olabiliyor. Günümüz insanı kendi özel çıkarı ya da grup çıkarı için çok daha incelikli yollar deneyebiliyor."[270]

Tüm bu açıklamalardan sonra insanın, hayatın akışı içinde karşılaştığı her şeyi şu ya da bu biçimde değerlendirmeye, hep bir karar vermeye hep bir eylemde bulunmaya zorunluluk duyduğunu tekrar etmekte fayda var. Kişinin karar verme aşamasında aceleci olmaması, duraksaması, karar vermemekte direnmesi eylemsizlik değil de olsa olsa belli bir duruşla durumu karşılaması, başka türlü eylemesi de olabilir.[271] Öte yandan bir insanın düşüncelerini, eylemlerini ve başkalarının düşüncelerini, eylemlerini değerlendirirken eleştirel olması, ilkelere, gerekçelere dayalı düşünmesi ya da değerlendirmelerinin hesabını vermesi, onun ezbere konuşmadığının, ezbere eylemediğinin, yaşama ezbere tutunmadığının kanıtı olarak gösterilebilir.

Çotuksöken antropontolojik yaklaşımında yukarıda açıklanmaya çalışılanları, temelde özne-nesne ilişkisi bakımından, öznenin karşılaştığı durumlar (*situations*) karşısında birbirinden çok farklı duruşlar (*positions*) içinde varoluşunu sürdürmesi bağlamında ele alır. Çotuksöken, ister dışdünyadaki varolana, ister düşünme dünyasındaki varolana, ister dil dünyasındaki varolana yönelmesiyle varolanı "nesne", kendisini de "özne" kılan insanın, durumları ve/veya duruşları değerlendirme aşamasında çoğun imgesel, tasarımsal, düşünsel temeli olan kültürel yapıları merkeze alan "düşünme"nin, "değerlendirme"nin aslında gereğince "düşünememe", "değerlendirememe" biçiminin bir sonucu olarak, her türlü başkalaştırmanın, ötekileştirmenin, ayırımcılığın başlangıç noktasını oluşturduğu görüşündedir.[272]

"Bu türden bir düşünme, imgeleme, tasarımlama biçimi ve buna eşlik eden dil/söylem bağlamı günümüz dünyasının teknolojiye dayalı 'yeni gerçeklik' ya da 'sanal gerçeklik' ortamında, sanallık çerçevesinde son derece kolay bir biçimde yayılmakta, çok sayıda kişiye ulaşmakta; öyle olduğuna inanılanlar, öyle olduğu sanılanlar her bir kişinin yaşamını ve/veya toplumsal, siyasal ilişkileri doğrudan etkilemektedir. Toplulukçu değerlerin, değer yargılarının, bilgi olmayanın denetimindeki yaşama dünyası bu durumda kimi insanların

[270] Çotuksöken, 2002, s. 167-168.
[271] Kuçuradi, 2010, s. 6-7.
[272] Çotuksöken, 2018, s. 136-141.

‘gerçekten cehennemi’ olabilmektedir; nedenler ya da arkaplan sanaldır, gerçek olmayandır, ancak sonuçlar gerçektir, ortadadır, herkesin algısına açıktır; olan olmuştur!"[273]

3.6 Teknolojiye Dayalı Sanal ve Gerçek Dünya Arasında

Günümüzde yaşayan insanlar varolan yetenekleriyle, olanaklarıyla, teknolojiye dayalı "yeni gerçeklikle" ya da "sanal gerçeklikle" bağlantı kurma zorunluluğu duymaktadırlar. İnsanın yeteneklerinin, olanaklarının, potansiyellerinin destekleyicisi bilme edimi, teknolojik olanaklarla kolayca ve hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Ne var ki, bu sanal alanda bilgi olan ve olmayan birbirine karışabiliyor. Hatta bu ortam, bireysel eğilimlerin ya da bir insan grubunun çıkarlarına odaklanmış sözde bilgilendirmelerinin ve kışkırtmalarının oyun alanı haline gelebiliyor. Bütün bu durumların etkilerini, yaşama alanına yansımalarında da görmek mümkündür. Geniş plandan bakıldığında, pek çok insanın sanal dünyada bilgi olanla olmayanı ayırmayla ilgili bir derdi yok gibidir. Onların derdi, bir tür güce en azından ortak olma, "seçilen dünyaya" aidiyetlerini kanıtlama çabası gibi görünüyor. Böylece adalet, liyakat ve hak kavramlarının içi boşalıyor; bir bakıma insanların birbirine görünmez bağlarla bağlı olduğu gerçeği ve dayanışmanın gerekliliği unutuluyor; yanılsamalı gerçeklik içinde akılların karışmasının bedelini yine insanlığın ödeyeceği gerçeği göz ardı ediliyor.

Geçmişten günümüze dek felsefe tarihinde varlığın, ideal ve real varlık olarak, iki ana doğrultuda ele alındığı görülür. Günümüzde bu iki varlık alanına, sanal varoluş alanı da eklenmiştir. Hatta sanal varoluş, diğer alanların üzerinde de gücünü gösterir duruma gelmiştir. Sanal varoluş, zamanın ve mekânın sınırlarını zorlayarak hatta aşarak özne-nesne ilişkilerine hükmetmeye başlamıştır. İnsan ilişkilerini köklü bir biçimde değiştiren, yüz yüze ilişkileri örseleyen, gözetleyici kimliğiyle kasıt gözeten sanallık, insan dünyasındaki etkisini her an artırarak gücüne güç katmaktadır.[274] Çotuksöken’in deyişiyle:

[273] Çotuksöken, 2018, s. 141.
[274] Çotuksöken, 2018, s. 211.

> "Salt bellek olarak varlığını sürdüren, hiç unutmayan sanallık insanın bir bakıma tüm gücüllüğünü taşıyabilmektedir. Sanal ortamda *imago humani* olarak kendini gösteren özne çoğun yitik bir öznedir; insanın kendini örten, gizleyen varlık oluşu sanal ortamda kendine yer bulabilmektedir. Sanal gerçeklik alanında arada oluşunu sürdüren özne artık ağdaş olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşama dünyasını ağlar arasında kuran, ağlararası dünyanın her öğesini yüzyüze yaşama dünyasının öğelerine öykünerek kurgulayan insan, varoluşunu kendisi gibi olanlara daha kolay biçimde duyurmakta, zamanaşırı-mekânaşırı olabilmektedir."[275]

Her şeyin kayıt altına alındığı ağlararası dünyada insan artık kendi eliyle yaptığı dizgeler, şifreler, kodlar arasında bir yerde, zaman ve durum bilinci değişmiş biçimde yaşama dünyasının hemen her alanına hükmetmektedir ya da en azından bunu denemektedir. Aslında dizgeleri, şifreleri, kodları oluşturanların, "oyunu kuranlar"ın gerçek anlamda gücü temsil etmelerine karşın, sanal dünya "sakinleri" bu gücü kullanımına izin verildiği ölçüde paylaşabilmektedir. Bu kör serviste, salt gücü temsil eden sınırsız kodların, şifrelerin karşısında, ağdaşların aciz oldukları söylenebilir. Çotuksöken, salt güç olmaktan başka bir şey olmayan sanallığın insan-insan, insan-yaşama dünyası, insan-bilgi hatta bilgi-bilgi ilişkisini kökten değiştirdiği düşüncesindedir.[276]

> "Bu bağlamdaki değişikliklerin hızı özellikle nesne-ağdaşların üzerinde büyüleyici bir etki bırakmaktadır. Bu andan itibaren de başlayan olsa olsa artık gönüllü bir kulluktur; tüm istençlerin sustuğu bir ortamdır böyle bir ortam. Artık sanal gerçekliğin dediği olmaktadır. Sanal ortamın sağladığı kolaylık, dakiklik, hız her ağdaşı hoşnut etmektedir."[277]

Zamana, mekâna ve duruma ilişkin algılayışı, anlamlandırışı ve düşünüşü değişen insanın, ağdaşın yaşamını kökten değiştiren etkilenimler, tutulmalar arasında, özgürlük, sorumluluk, cesaret kavramlarıyla ilişkileri de yeniden kurulmaktadır. Yüzyüze ilişkilerde bile bu kavramlarla arası serin olabilen ağdaş, oyun alanında eylemlerin sınırlarını zorlarken, tam da bu koşullar gereği olarak onun "istemesi",[278]

[275] Çotuksöken, 2018, s. 212.
[276] Çotuksöken, 2018, s. 213.
[277] Çotuksöken, 2018, s. 213.
[278] Çotuksöken, 2018, s. 212-213.

> "[…] çoğun sorumluluğu düşünemeyecek kadar 'güç istemi' olarak ortaya çıkmaktadır. İsteme güç istemi olarak oyun oynamayı sürdürmektedir. Bu teknolojik oyun, oyun kurucu öznelerin, özne-ağdaşların elinde gittikçe karmaşıklaşarak oyunun nesnesi konumundaki nesne-ağdaşları yönetmektedir. Bu yeni gerçeklik alanında teknoloji için teknoloji yaklaşımı her şeyin belirleyicisi olmaya başlamakta, neredeyse dönüşü olmayan bir yola girilmiş olunmaktadır."[279]

Tek tipleşen nesne-ağdaşlar, özgürlük yanılgısı içinde onun için belirlenen, üretilen her şeyin ve her fikrin tüketicileri olarak, ağdaşlar olarak durumdan vazife çıkarmaya çalışıyorlar; sorumluluk alıyormuş gibi görünüyorlar; ya da ün peşindeki sağlıksız egolarının etkisi altında, kendi istemelerinin sesini işitemediklerinden habersizler; tek tipleşmeyi yalnızca görünüşe bağladıklarını görmekten uzaklar. Bu bağlamda Çotuksöken, günümüzün gelişen teknolojisinin ve bu teknoloji aracılığıyla yaratılan sanal ortamların, çıkar ilişkilerinin çok daha yaygın bir biçimde belirmesine yol açabildiğini ileri sürüyor. Onun deyişiyle:

> "O günü kurtarmaya bakan, kısa erimli düşünen insanlar da bundan büyük bir memnuniyet duyabiliyorlar. […] Burada bir 'körleşme' söz konusudur diyebiliriz; sadece o günkü çıkarlarını düşünen insanın körleşmesi; […] sadece o gün için iyi yaşama koşullarına […] kavuşan insanların körleşmesi; birçok şeyin üstünün örtülmesi, sorumlulukların yerine getirilmemesi."[280]

Kitle kültürünün desteklendiği, çelişkilerle dolu bu yok-yerdeki durumlarla koşutluk içinde, şiddetin bu ortama uygun sürümleri de kaçınılmaz olarak artmaktadır. Eylemle bilginin, özellikle de etik değerler bilgisinin ediniminde varolan güçlükler, onları duymanın, onların yüklediği sorumlulukların, yükümlülüklerin bilinciyle düşünmenin, onları hesaba katan bir yaşamı talep etmenin ve onlara uygun eylemenin yolunu kapatıyorlar. Bu türden bir bilinç zehirlenmesi ve varolmanın bu tarzıyla arasına mesafe koyan, onu anlamaya, bilgiye dayalı sorunları çözmeye gönüllü −Çotuksöken'in deyişiyle− özne-ağdaşlara çok iş düşüyor.

Günümüz insanı çoğun ayakta kalabilmeyi, ayakları üzerinde durmaya tercih ediyor gibi görünüyor. Aslında çok önemli gerçeği de atladığımız da söylenebilir: Her birimiz toplumsal-tarihsel-kültürel birer varlık olarak geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde

[279] Çotuksöken, 2018, s. 213.
[280] Çotuksöken, 2002, s. 168.

birbirimizin adımlarının üzerinden hayata bir biçimde bakıyor ve yaşama alanına katılıyoruz. Bakışlarımızda gördüğümüz manzaralar âdeta birbirine karışıyor. Bulunulan anda gereksinimlerimiz de, olanaklarımız da, durduğumuz yer de, bakış açımız da, elimizdeki bilgi olan da olmayan da, duruşumuz da bir arada. Önemli ve çarpıcı bir ayrıntı olarak bu bir aradalık, bizi serinkanlı düşünmekten alıkoyuyor ve dağınık bir izlenim oluşturuyor gözümüzde ve gören gözler açısından üzerimizde.

Çotuksöken bilimsel bilgi ve teknoloji ilişkisine ilişkin şunları söylemektedir:

> "Kimileri diyebilir ki bilimsel bilgilerin artmasıyla, insanlar giderek kendilerine daha iyi bir dünyanın yolunu açabilirler. Bilimsel bilgilerdeki artış, bu bilgilerin teknoloji yoluyla doğrudan doğruya insan yaşamını etkiliyor olması ve bu bilgilerin artışıyla, teknolojinin de katkısıyla ilişkilerin neredeyse sonsuzcasına zenginleşiyor olmasıyla, yeniden biçimlenen bir işbölümüyle, insanlar arasındaki ilişkilerin de daha iyi duruma gelmesi arasında olumlu nitelikli bir ilişki kurulmuştur denebilir."[281]

Bilimsel bilgiler ve teknolojik uygulamalar insanın amaçsal değerleri duymasını, insanın kendi kurduğu dünyasına, yaşama dünyasına saygı duyan varlıklar olmasına aracı olamayabiliyor. Özellikle çıkarları üstünde yükselmeyi deneyen insanların düşünmesinde, bilim de teknoloji de ancak onların salt çıkarlarının aracı olmaktan öteye gidemez. Doğal olarak, böyle bir insan dünyayı kendi etrafında döndürmeye çalışırken, kendi çıkarlarının kölesi haline geldiğini anlaması, bu gerçeği görmesi zahmetli olacaktır.[282]

> "Tam da bu noktada insanlara gösterilmesi gereken şudur: salt çıkarını düşünen bir insan, üstünü ne denli kültürel ögelerle örterse örtsün, salt biyolojik varlıktır. Böyle bir varlık sadece biyolojik yapısının gereklerini yerine getiriyordur. Hatta öyle ki bu türlü yaşayışı, sadece biyolojik olanı, zaman zaman üst düzeyde olduğu sanılan kültürel ögelerle bezeyerek gerçekleştirmektedir."[283]

Günümüzde çıkarlar, genellikle ekonomik değişkenler üzerinden belirlenmektedir. Bazı insanlar ekonominin kamusal, toplumsal ve özel yapılı belirleyiciliği altında ezilmemek için günü kurtarmak,

---

[281] Çotuksöken, 2002, s. 169.
[282] Çotuksöken, 2002, s. 168.
[283] Çotuksöken, 2002, s. 170.

> "[…] büyük ölçüde ayakta kalabilmek için çıkarlarının (bireysel/grupsal) peşinde koşuyorlar. Daha büyük çıkarların peşinde koşanlar ise insanların zayıf noktalarını daha iyi kestirebildiklerinden çok daha ince yolları deneyerek, hatta yeni yeni kavramlar geliştirerek asıl yapılması gerekenleri değil, salt kendi amaçlarını, uzun erimli düşünülecek olursa, kör amaçlarını gerçekleştirmenin yollarını arıyorlar. Bilim ve özellikle teknoloji de bu türden amaçlara hizmet edebiliyor. Öyleyse ne yapmalı?"[284]

Yapılması gereken insanın eylemle bilgi arasındaki ilişkiyi yeniden ele alması, eylemlerinde kendini araması olabilir. Bu noktada, insanın eylemde bulunurken eylemleri ve niyetleri üzerinde uzun uzadıya düşünmesi, erdemle bilgi arasındaki ilişkiyi kurmada belli türden bir bilginin gerekliliğiyle yüz yüze getirebilir; ona amaçsal değerlerle çıkarlara dayalı araçsal değerler arasındaki farkı duyumsatabilir. Bu durum, her an çıkar ilişkilerine dayalı yaşanan olumsuzlukların ortaya çıkmasını önleyebileceği gibi, insanın kendiyle ve diğer varolanlarla daha açık, daha samimi ve daha gerçek ilişkiler kurmasının yolunu açabilir. Böyle bir duruş insana düşünme, eyleme ve yaşama yolunda özerklik kazandırabilir; "olması gereken"in dünyasını, amaçsal değerlere dayalı olarak eylem-niyet ilişkisi üzerinden düzenleyebilir ve insan her türlü etik ilişkiyi bu duruşuyla gerçekleştirebilir. İşte antropontolojik temelli düşünme yolu, bilme yolu ve eyleme/yaşama yolu her türlü varolana yönelmede, ulaşmada, varolana doğru yol almada insanın "bu tür düşünmesi", "bu tür bilmesi", "bu tür eyleme/yaşaması" için kılavuz oluyor.[285]

Antropontoloji insanları, farklı alanların iç içe geçtiği gerçeklik alanında ve düz bir gerçeklik alanı olmayan sanal gerçeklik alanında eylemde bulunurken, eylem-niyet ilişkisi üzerinde çok daha geniş açılı düşünmeye, gerçek anlamda özne olmaya, eyleminin arkasında durmaya, hangi durumda ve konumda olursa olsun, amaçsal değerlere dayalı gerekleri yerine getirmeye, dolayısıyla zamanın özellikle gelecek boyutunu hesaba katmaya davet ediyor. Çünkü duruma/durumlara daha geniş açılı bakma becerisi gösterilmediğinde, insanın soru sorma imkânı ortadan kalkıyor; sorun/sorunlar görünmüyor. Bu bakımdan gerek bilimsel bilginin gerekse teknolojinin

[284] Çotuksöken, 2002, s. 168.
[285] Çotuksöken, 2018, s. 38-49.

dönüştürücü niteliklerinin, insanın kimi olumsuzluklarını daha incelikli görünüşler ardına gizlediği, sakladığı da pekâlâ söylenebilir.[286]

> "[…G]ünümüzde 'esir ticareti' belki yapılmıyor ama […i]nsanlararası sömürü kalkmış mıdır yeryüzünden? Kim böyle bir soruya evet diyebilir? […] Elbette günümüzde çok daha fazla kavramımız var insan dünyasını daha iyi hale getirmeye yönelik olarak; ancak bunlar ne ölçüde hayata geçmiştir ya da geçmektedir? İnsanlar salt çıkarlarının kölesi olmaktan, bütün ilişkilerini salt çıkar ilişkileri olarak görmekten tümüyle uzaklaştırılabilmişler midir?"[287]

Yukarıda yer alan soru Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında değerlendirildiğinde, günümüz tüketim toplumu insanının istemelerini belirleyen ilke/ilkelerin, çıkara dayalı, iştah ve/veya kişisel tatminle hatta güdümlenen iştah ve/veya kişisel tatminle sınırlı kaldığı söylenebilir.

Günümüz dünyası, şimdiye kadar yapılan belirlemelerin ışığında, neredeyse tümüyle her şeyi, nesneleri ve insanlararası ilişkileri tüketen bir toplum olarak değerlendirilebilir. İşte Baudrillard'ın da sözünü ettiği böyle bir toplumdur. Baudrillard, eserlerinde "tüketim toplumu" olarak, Amerika'nın modern toplumunu ayrı bir yere koymaktadır. Özellikle bu toplumdan küreselleşen dünyaya dalga dalga yayılan tüketim toplumuna ait kodlar, bu kodlarla tam olarak tanışmamış ya da bu kodları henüz içine sindirememiş toplumların dünyasını bile kurgulamaya, biçimlendirmeye, dönüştürmeye başladığı fark edildiğinde yalnızca şimdi karşılaştırdıklarıyla değil, gelecekte insanı hiçe sayan sonuçları öngörüldüğünde, tüketim toplumu insanı ve onun dünyasını anlamanın önemi anlaşılabilir.

Toplumun, yaşamın tüm alanlarında teknolojinin desteklediği sınırsız tüketim düzenini benimsemiş olması, tüketim toplumu insanının kendi yaşamlarıyla beraber yaşamakta oldukları doğa, çevre ve dünyayı tüketmeye programlanmış varlıklar gibi eylemde bulunması, çelişkili gibi görünse de Adanır'a göre bu, bir tür kapalı toplumun söz konusu olduğunun işaretidir. Bu toplumsal yapıda işleyen sistem insanları, dünyaya gelişleriyle başlayan ve tüm yaşamları boyunca devam eden, sistemin değişmeyen kurum ve kuruluşları aracılığıyla ve yine onların varlıklarını sürdürmelerine hizmet

[286] Çotuksöken, 2002, s. 168.
[287] Çotuksöken, 2002, s. 169-170.

eden canlılara dönüştürdüğü söylenebilir. Baudrillard'a göre böyle bir toplumda sonuçlar nedenlerden önce gelir. Dahası her şeyin yazgısal bir belirlenmişlik içinde olmasına rağmen rastlantısal bir biçimde gerçekleştiği izlenimi verilir. Aslında insanların, dayatılan bu sistem dışında, yaşama şansları yok gibidir. İnsanlar robot gibi her gün aynı eylemleri yinelemekten başka bir şey yapmayan, yalnızca biyolojik-maddi varlık olmakla sınırlandırılmışlardır. Baudrillard için bu durum olsa olsa bir yaşam simülasyonu, bu toplumsal yaşama boyun eğmiş insanlar da birer insan simülakrıdır.[288]

Baudrillard'a göre ayrıca, tüketim toplumu insanı, yaşamını "iyi ve kötü" kavramlarının yerine "mutluluk ve mutsuzluk" kavramlarıyla belirler. "Tüketim kazazedesi […] simülakr nesnelerden ve mutluluğun karakteristik göstergelerinden oluşan tüm bir aygıtı işlerliğe sokar ve ardından (bir ahlakçının umutsuzca diyeceği tarzda) mutluluğun konmasını bekler."[289] Onun mutluluktan anladığı maddi süreçlerle elde edilebilen, insandan ve onun değerlerinden bağını koparmış, yalnız kendini ve şimdiyi hesaba katan, geçmişe ve geleceğe akıl erdirmenin zahmetine katlanamayan, gösterişe ve hazza dayalı bir düşünüşün ve onun eyleme geçirilişinin sonucunda elde ettikleriyle sınırlı olduğundan, mutsuzluk "doğal olarak tercih edilmeyen bir şey"dir.

> "Mutluluk" adına modern tüketim toplumları "[…] yeryüzünde neredeyse kusursuz denilebilecek bir yaşam biçimi oluşturmaya, herkesin kendilerine imrenmesini, hayranlık duymasını sağlamaya çalışırken çok temel kurallardan birini unutmuşlardır. Bu kural çelişki kuralıdır. Çelişki demek yaşam demektir. Kusursuzluk ise ölülere ait bir özellik olup, kusursuz olmaya çalışan bir sistemin ölü bir düzen olmaya çalışmakla aynı anlama geldiği söylenebilir."[290]

Öte yandan küreselleşmenin etkisiyle tüketim toplumu insanı hem her yerde hem hiçbir yerde, bilinci nesnelere, daha doğrusu onların göstergelerine sığınmış, yaşadığı anın kıymetini unutarak ölümü öldürmenin peşine düştüğü söylenebilir. Tüm bunların sonucunda diyebiliriz ki,

> "[…] modern toplumlar ölü ve ölüm kavramlarını tamamen dışlamaktadırlar. Ölüler şehir dışına, gündelik yaşamdan ve gözden ırak mekânlara taşınırken,

[288] Adanır, Oğuz (2016), *Baudrillard*, İstanbul: Say Yayınları, s. 53.
[289] Baudrillard, Jean (2017c), *Tüketim Toplumu*, çev. Nilgün Tutal-Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 23.
[290] Adanır, 2016, s. 42.

> ölüm de bilimsel, güncel yaşamdan silinmeye çalışılmaktadır […] Baudrillard, sistemin bütün bunları kendi ölümünü gizleyebilmek için yaptığını; çünkü ölümden uzaklaşmış bir sistemin doğal olarak yaşamdan da uzaklaşacağını dile getirmektedir."[291]

Baudrillard'ın asıl söylemek istediği nesneler çağında yaşadığımız:

> "[…N]esnelerin ritmine ve onların hiç kesintisiz art arda gelişine göre yaşadığımız. Geçmiş uygarlıkların tümünde dayanıklı nesneler, araçlar veya binalar kuşaklarca insandan daha uzun yaşamışken, bugün onların doğmasını, gelişmesini ve ölmesini izleyen bizleriz."[292]

Baudrillard'ın hiperrasyonelite olarak tanımladığı planlı, programlı, sistematik uygulamaların, tüketimin kesintisiz bir biçimde toplumun bütününü kapsayarak yürütülmesi, yukarıda sözü edilen özne-nesne ilişkisinin çetrefil bir hale gelmesinin nedeni olarak gösterilebilir. Tambaş'a göre, yaşamın her alanındaki bu karmaşık sistemin uygulamalarının özellikle 1929'daki Büyük Buhran'la ilişkisi yadsınamaz. Bu ekonomik çöküş sürecinin ardından üretici güçler tarafından kapitalizmin ayakta durmasının hem nedeni hem bedeli tüketicilerin sırtına yüklenmiştir. Bu kırılgan süreci desteklemek için psikolojiden reklamcılığa, piyasa araştırmalarından −özgün duruşunu bozma pahasına− sanata kadar pek çok çalışma alanı kapitalizmin araçsallaştırdığı, insanları tüketime yönlendirmede kullandığı enstrümanları olmuştur.[293] Tüm bu uygulamaların sonucunda,

> "[b]olluk ve demokrasi, refah ve mutluluk birbirini anıştıran bir kavramlar bütünü olarak bu toplumların ideolojisi oldular, tüketim toplumunun temel felsefi eğilimi olarak rasyonalite ise 'insanları en ufak bir kararsızlık belirtisi göstermeden kendi mutluluğunu aramaya' ve 'tercih önceliğini kendisine azami tatminleri sağlayacak nesnelere vermeye' yönlendirmektedir."[294]

Baudrillard'ın teknolojinin desteklediği tüketim anlayışına kapılmış insanlara dair yaptığı belirlemelerine antropontolojinin ışığında baktığımızda, onların gereksinimlerinin ya da ihtiyaçlarının toplumsal, tarihsel ve kültürel değil, salt

---

[291] Adanır, Oğuz (2001), "Çevirmenin Önsözü", Jean Baudrillard −*Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, s. xiii.
[292] Baudrillard, 2017c, s. 16.
[293] Tambaş, Ufuk (Bahar 2011), s. 29.
[294] Tambaş, Ufuk (Bahar 2011), s. 29.

göstergesel temelli olduğunu görürüz. Çotuksöken'e göre her insan ihtiyaçlarını giderebildiği ve olanaklarını gerçekleştirebildiği ölçüde gelişir ve daha yetkin bir insan haline gelir. Ancak insanın olanaklarının toplamı olan yapısını doğduğu toplum içinde hazır bulduğu, onayladığı, onaylamadığı, içselleştirdiği ya da reddettiği değerler dünyasının, düşünce ve eylem yönelişlerini belirlediğini hatırlamak gerekir. Bu aşamada keyfilikten uzak, bilinçli, bilmeye/bilgiye dayalı bir insan kavrayışına ihtiyaç vardır. Bu bilinç, sorunu/sorunları görmede ve göstermede, hâlihazırda tüketim toplumunda bireysel, toplumsal ve kamusal alanda hangi değerlerin dışta bırakıldığını, hangilerinin benimsendiğini, hangi türden değerlerin öne çıkarılarak sorunların aşılabileceğini görmede ve göstermede etkili olacaktır. Çünkü insanla bağlantılı olan her alanda farkındalık, eleştirel bir bakış olmazsa sorun/sorunlar artar, sorun/sorunların anlaşılması güçleşir. Bu bakımdan insanın −kolayca tüketemediği bir dünyada yaşaması ve bu dünyada kaybolmaması için− dünyaya gelme, yaşam ve ölüm düzleminde nesnelerle arasında kurduğu ilişkileri tekrar tekrar gözden geçirmesi ve bireysel mutluluğunu öncelemeyerek, böylece her türlü ilişkisinde yaşayacağı çatışmayı, bunalımı, gerilimi göze alarak, "arada olan" duruşu üzerine pazarlıksız düşünmeye başlaması gerektiği açıktır.[295]

[295] Çotuksöken, 2018, s. 202-203.

BÖLÜM 4. JEAN BAUDRİLLARD'IN FELSEFİ SÖYLEMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

4.1 Tüketim Toplumunu "Taşıyan Çağcıl Sacayağı": Simülasyon, Simüle Etmek, Simülakr Kavramlarının Değerlendirilişi

Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon* adlı eserinin "Gerçeğin Yerini Alan Simülakrlar" başlıklı bölümüne, insanın aklına gelebilecek en güzel simülasyon örneği olduğunu düşündüğü bir masalı anlatarak başlar. Borges'in masalında, bir imparatorluğun hizmetindeki haritacıların çizdikleri harita, imparatorluğun tüm topraklarını kapsayacak biçimde, topraklarının birebir eşit ölçülere sahip olduğu bir belgeye dönüşür. Ancak çökmeye başlayan imparatorlukla beraber parçalanan, lime lime olan harita parçaları da çöle karışır. Masalda, imparatorluğun şanına yakışan bu görünüm ya da harita önceden yapılmıştır. İmparatorluk bu haritaya göre genişler. Çökmeye başladığında da gerçeğiyle birbirine karıştırılan sahtesi gibi özüne yani toprağa dönüşür.[296]

Baudrillard bu örnekte, bir simülasyonun içindeki günümüz insanının suret çıkarmayla, yansıtmayla ya da kavramlarıyla ilişkisinin kesildiğini, harita üzerindeki bir toprak parçası, bir töz ya da referans sistemiyle hiçbir bağlantısı kalmadığı düşüncesini öne sürmektedir.[297] "Bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine […]"[298] çöle dönüşmüş gerçek, simülasyon ya da hipergerçek denir. Ona göre gerçekle gerçeğin simüle edilmiş modellerini üst üste bindirmeye, çakıştırmaya çalışan çağdaş simülatörler, bu fikri insanlara baskıcı bir yaklaşımla benimsetirler.[299]

[296] Baudrillard, jean (2017b), *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 13.
[297] Baudrillard, 2017b, s. 13.
[298] Baudrillard, 2017b, s. 13-14.
[299] Baudrillard, 2017b, s. 14.

Simülasyonla birlikte insanın düşgücü de devre dışı kalır; metafizik evren tarihe karışır. Bu durum, bir varlıkla çeşitli görünümleri, gerçekle gerçek kavramı arasında düşsel bir beraberlik kurulamayacağını ya da gerçekle gerçek kavramına özgü bir yansıtmadan söz edilemeyeceğini gösterir.[300]

> "Günümüzde gerçek artık minyatürleştirilmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından üretilmektedir. Böylelikle gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün olmaktadır. Bundan böyle gerçeğin akılcı bir görünüme sahip olmasına gerek yoktur, çünkü 'gerçek' ideal ya da olumsuz süreçlerle başa çıkabilecek (boy ölçüşebilecek) bir durumda değildir."[301]

Sentetik bir biçimde üretilmiş gerçek yani hipergerçek, atmosferden yoksun bir hiperuzamda ya da gerçekle, hakikatle bir ilişkisi kalmayan bir uzamda, artık tüm gönderen sistemlerinin işlevini yitirmiş olduğu bir simülasyon çağında karşımıza çıkmaktadır.[302]

Baudrillard'ın belirlemelerine göre simüle etmek, sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi yapmaktır; sahip olunan şeye sahip değilmiş gibi yapmak, gizlemek (dissimuler) ya da "− mış" gibi yapmak (feindre) değildir. Simüle etmenin aksine gizlemek ya da "−mış" gibi yapmak −bunlarla gerçeklik arasında her zaman gizlenmeye çalışılan belirli bir fark olduğundan− gerçeklik ilkesine zarar vermez. Örneğin, hastaymış gibi yapan bir kişi karşısındakileri buna yalnızca inandırmaya çalışır; bir hastalığı simüle eden ise, hastalıkla ilgili gerçek semptomların kendisinde görüldüğü kişidir. Bu kişinin nesnel bir biçimde ne hasta olduğu ne de olmadığı söylenebilir.[303]

Bir gerçeklik olarak kabul edilmeyi bekleyen simülakr ise "[…] gönderenden yoksun ve nerede başlayıp nerede bittiği bilinmeyen, hiçbir şeyin durduramadığı bir kapalı devre içinde, gerçeğin değil yalnızca kendi kendinin yerine geçebilen bir şeydir."[304] Baudrillard, simülakrlara Bizans ikonalarını örnek olarak verir. Tanrısal gücün yeniden canlandırılması olarak ikonaların, imgeler üstüne oturan görsel bir

[300] Baudrillard, 2017b, s. 14.
[301] Baudrillard, 2017b, s. 14-15.
[302] Baudrillard, 2017b, s. 15.
[303] Baudrillard, 2017b, s. 15-17.
[304] Baudrillard, 2017b, s. 19.

teolojiye dönüştürücü etkisi sayesinde, görüntüler aracılığıyla algılanabilen ve anlaşılabilen bir Tanrının yerini alabildiği düşüncesindedir.[305]

Tanrının dolaylı yansımalarını ikonalarda yakalayan ikonolatrların tersine, onları alaşağı eden, yadsıyan ikonoklastların, imgelerle oynanan bu Tanrı yaratma oyununda, resimler aracılığıyla gerçekleştirilen yeniden canlandırmanın, gerçekte hiçbir şeyi temsil etmediklerini anladıklarını söylemek mümkündür.[306]

Baudrillard'a göre imgelerle oynama yoluyla oynanan bu Tanrı yaratma oyununda, imgelerin maskelerle yeniden canlandırılması vicdanların yalnızca dünyevi ve görkemli bir biçimde güdümlenmesini sağlamakla kalmaz; Tanrının bir iktidar gösterisi aracına dönüştürülerek yok edilmesiyle, politikacıların barok imgelerin gerisindeki ya da perdenin arkasındaki ipleri eline geçirmelerine neden olur. Böylece imgelerin gazabına uğrayan Tanrı, gücül anlamda ortadan kaybolur; Tanrının ilahi kimliği, aşkınlığı yok edilir.[307]

Öldürücü bir etkiye sahip imgeye, gerçeğin görünen ve algılanabilen yanlarını sunan yeniden canlandırmanın "diyalektik" gücüyle karşı çıkılıyor olması, Batı'nın bu yeniden canlandırma olayında göstergenin derin bir anlamı taşımasına ve bunun önemine inanmasına, bir göstergenin anlamın yerini alabileceğine ya da bir şeylerin bu değiş tokuşun (bir ikonanın Tanrı yerine geçmesi) gerçekleşmesini sağladığına ilişkin güçlü bir inanca sıkı sıkıya bağlanmasından kaynaklanmaktadır.[308] Baudrillard'ın konuya ilişkin söylemi şöyledir: "Tanrı bile simüle edildikten, Tanrıya olan inanç, göstergelerine indirgenebildikten sonra gerisini varın siz düşünün! İşte o zaman bütün sistem yer çekiminin etkisinden kurtulmuş bir kütle, devasa bir simülakra dönüşmektedir."[309] Böylece Bizans ikonalarında bir yandan Tanrının ilahi kimliği yok edilirken bir yandan da tanrısal gücü yeniden canlandırmayla gösterge ve gerçeklik arasında bir eşdeğerlik ilkesi bulunduğu iddia edilmektedir. Algılanabilen ve anlaşılabilen bir Tanrı fikri böylece oluşur. Bizans ikonaları örneğinde olduğu gibi

[305] Baudrillard, 2017b, s. 18.
[306] Baudrillard, 2017b, s. 18-19.
[307] Baudrillard, 2017b, s. 18-19.
[308] Baudrillard, 2017b, s. 19.
[309] Baudrillard, 2017b, s. 19.

yeniden canlandırma, ikonalar aracılığıyla yapay bir biçimde diriltilmeye çalışılan Tanrıyı eritmeye, soğurmaya çalışırken, simülasyon da yeniden canlandırma düzeninin tamamını simülakra dönüştürür. Anlaşılacağı üzere yeniden canlandırmaya karşı koyan simülasyon, eşitlik ilkesi ütopyasına tamamen ters bir şeydir.[310]

İmgeler zaman içinde değişen nitelikleriyle insan dünyasında dolaşıma girerler. Baudrillard imgeye özgü aşamaları şöyle belirler: 1. "Derin bir gerçekliğin yansıması olarak imge": Bu aşamada imge, bir tür âyin görevi yaptığından olumlu bir niteliğe sahiptir. 2. "Derin bir gerçekliği değiştiren ve gizleyen imge": İmge, kötü büyü türünden bir şey olduğundan olumsuz niteliğe sahiptir. 3. "Derin bir gerçekliğin yokluğunu gizleyen imge": İmge bir büyüleme aracı olmaya, bir görünümün yerini almaya çalışır. 4. "Gerçekliğin hiçbir çeşidiyle ilişkisi olmayıp, yalnızca kendi kendinin simülakrı olan imge": Artık imge, görüntüsünü kaybetmiş bir halde simülasyon düzenine aittir.[311] Bu aşamalar bize, bir şeyleri gizleyen göstergeler aşamasından gösterilecek bir şeyin kalmadığını gizleyen göstergeler aşamasına nasıl adım adım geçildiğini göstermesi bakımından önemlidir. İlk aşamadan ikinci aşamaya geçişle, bir hakikat, sır ortadan kalkar. Simülasyon ve simülakrlar çağıyla birlikte artık ortada ne gerçekle sahte ne de gerçekle yapay bir biçimde diriltilmiş "gerçeğin" birbirinden ayrılmasını sağlayacak bir fark bulunur. Baudrillard'a göre, dünyanın oluşum sürecini anlatan efsane ve gerçekliğe ait göstergelerin sayıca artışı ya da aslına benzeyen ikinci hakikat bakımından nesnellik ve doğru sayısındaki artış, maddi üretim çılgınlığına koşut hattâ ondan daha ileri bir çılgınlık düzeyine ulaşan gerçek ve gönderen sistemlerinin üretimi böylelikle mümkün olur. İkinci türden, nesne ve tözden arındırılan bu hakikat, yaşanan olay ve görsellik düzeyinde sayısal bir artış biçiminde kendini gösterir.[312]

Baudrillard açısından gerçeğine benzetilerek yapay bir biçimde diriltilmiş bir simülasyon, hakikat halüsinasyonuna dönüşür. İnsanların yaşadığı dünya artık gerçeğe şantaj yapılan bir yerdir. Burası, simgesel biçimin önce öldürüldüğü ve sonra onun geri dönmesi için çılgınlık boyutunda uygulamaların her türünle karşılaşılan geçmiş ya da tarih araştırmasının yapıldığı bir yer olmuştur. Orijinalini korumak adına Lascaux

[310] Baudrillard, 2017b, s. 19-20.
[311] Baudrillard, 2017b, s. 20.
[312] Baudrillard, 2017b, s. 20-21.

Mağarası'nın ziyarete yasaklanması ve çok yakın bir mesafede onun kopyasının yapılması bu söyleme örnek oluşturur. Ziyaretçiler Lascaux Mağarası'nın kopyasının tamamını görebilirler. Baudrillard bu kopyalama işleminin, mağaranın aslını ve kopyasını yapaylaştırmaya yettiğini belirtmektedir.[313]

Lascaux Mağarası'nın yapaylaştırılmasında olduğu gibi, II. Ramses'in mumyası da önce öldürülüp sonra bilimsel yöntemler aracılığıyla diriltilmeye çalışan bir düzene uygun işlemlere maruz kalmıştır. Mumya kültürel birikimin bir anlama sahip olduğunu gösteren bir kanıtken, günümüz insanı için bu durumun ne kadar önemi vardır? Simgesel düzenin dört bin yıldan beri gözlerden ve ışıktan korumayı başardığı mumya, sergilenen müzede bilimin ve teknolojinin tüm olanaklarının zorlanmasıyla kurtarılmaya çalışılmaktadır. Ramses'in simgesel düzen içindeki anlamı yok olmuş; mumya paha biçilemeyen bir şeye dönüşmüştür. Bugün tüketim kültürü, kültürel birikimi değil, biriktirmeyi, geçmişin kültürel birikimini gün ışığına çıkarıp depolamayı, çürümeleri engellemek için de onarmayı ilke edinmiştir. Baudrillard, sahip olunan bilimsel düzeyin mumyaları onarmaktan öteye geçemediği, insanların bir biçimde görünmesi gereken bir düzeni onarmaktan başka bir şey yapmadığı görüşündedir ya da günümüzün tüketim kültürü biriktirmenin, birikim edinmenin ötesinde herhangi bir anlam katmanı oluşturamamaktadır.[314]

Geçmişin böylesine bir görüntüleme ve görsel sürekliliğe sahip olması isteğinin arka planındaki düşünceyi Baudrillard, her şeyin başlangıç noktasını görme ya da belirleme isteğine bağlamaktadır. Çünkü her şeyin "bir varmış bir yokmuş" durumu, kitlenin kendi sonunun da geleceğini anlamasına, kader birliği yapmasına ve rahatlamasına neden olur. Ayrıca kitle, kültürel birikimi sahiplenme, sahip olmadığını ele geçirme düşüncesiyle imgeyi yok edebilir. Baudrillard'a göre bu durum, Ramses'in mumyası için Orly Havaalanı'nda karşılama töreni düzenlenmesi olayında kendini ifşa eder.[315]

[313] Baudrillard, 2017b, s. 23-24.
[314] Baudrillard, 2017b, s. 24-25.
[315] Baudrillard, 2017b, s. 25.

> "Çünkü Ramses büyük bir asker ve despottu. Kuşkusuz öyleydi. Bu töreni düzenlememizin nedeni kendisiyle hiçbir ilişkisi olmayan kültürümüzün başka bir düzene ait ölü gücü kendine mâl edebilme isteğidir. En büyük arzusu budur, çünkü onu *kendi geçmişine ait bir şeymişçesine mezarından çıkartıp* yok etmiştir."[316]

Gün ışığına çıkarılıp, bir müzeye yerleştirilen Ramses yok olmuştur. Hatta Baudrillard, mumyanın kemirilip bozulmasının, yok olmasının asıl nedeninin, üstüne oturduğu temellerden nefret eden bir uygarlık olduğu düşüncesindedir[317] ve içinde yaşadığı düzeni şöyle eleştirmektedir:

> "[…H]içbir konuda yetkin olmayan ve kendinden önce var olan kültürleri çürümeye ve ölüme mahkûm etmekten başka bir şey bilmeyen, onları önce öldürüp sonra bilimsel yöntemler aracılığıyla diriltmeye çalışan bize özgü bir tarih, bilim ve müze anlayışıdır. Tüm bu sırlara sırdan yoksun bir uygarlık saldırmaktadır."[318]

Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında Batı'nın birikimi, biriktirmeyi, kendine mâl etmeyi bu kadar yüceltmesi, sahibi olduğu ekonomik göstergelerden bağımsız görünmediği söylenebilir.

Baudrillard'a göre kapitalist düşünüşün değeri merkezileştirme düşüncesine uygun olarak, Saint-Michel de Cuxa Manastırı'nın avlusunu çevreleyen üstü kapalı, kolonlu geçidin büyük paralar harcanarak Newyork'a getirilip sergilenmesi gibi, getirildiği yere, Fransa'ya geri gönderilmesi de yapay bir olaydır. Bu geri gönderme olayı, bir simülakra tur attırdıktan sonra "gerçeklikle" üst üste çakıştırılma uygulamasından öte ne anlama gelebilir? Böylece sahip olunmayan bir şey, önce alınarak öldürülmüş sonra iade edilerek diriltilmeye çalışılmıştır.[319]

Baudrillard Amerikalıların, kıtanın keşfinden önce Amerika'da yaşayan Kızılderili nüfusuna göre, günümüzde bu nüfusu artırmış olmakla övünmelerini eleştirir. Olan biten her şeyin üzerine bir kalem çekilmesinin ya da her şeye yeniden başlandığını söylemenin bir anlamı yoktur; olan olmuştur. Günümüz Batı uygarlığı böyle iddialarla

[316] Baudrillard, 2017b, s. 25.
[317] Baudrillard, 2017b, s. 26.
[318] Baudrillard, 2017b, s. 26.
[319] Baudrillard, 2017b, s. 26.

üstünlüğünü, gücünü kanıtlamaya çalışmaktadır. Ayrıca Kızılderili nüfusunun artışı, bir tür malın aşırı üretimi biçiminde değerlendirilemez.[320] Böyle değerlendirildiğinde de, "[…] aşırı üretim buradaki Kızılderililerin başka bir yöntemle yok edilmesi anlamına gelmektedir. Zira Kızılderili kültürü de diğer kabile kültürleri gibi sınırlı sayıda insanın varlığını zorunlu kılmakta […s]onuçta Kızılderili nüfusundaki artış simgesel bir cinayete dönüşmektedir[…]"[321] Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında Kuzey Amerikalı Kızılderili topluluklarının kültürel miraslarını kendilerine iade edilmesi adına hibe bulup ulusal müzelerini kurmaları ve kendi antropologlarını burada çalıştırmaları[322] ise gerçeğin gerçekliğini yitirmesiyle ortaya çıkan nostaljik bir durum olarak değerlendirilebilir.[323]

Baudrillard, 1971 yılında Filipinler'de bulunan vahşi ormanların derinliklerinde yaşayan, diğer insanlarla hiçbir ilişki kurmayan Tasadaylıların, antropologlar tarafından keşfedilmelerinin ardından yaşadıklarını, bulundukları mezardan açık havaya çıkartılmalarıyla birlikte toz haline gelen mumyaların durumuna benzetir. Antropologlar, bu insanların bulunduktan sonra yok olup gittiklerini gördüklerinde, ormandaki yaşamlarına dönmelerini istemek zorunda kalırlar.[324] "Öyleyse etnolojinin yaşayabilmesi için nesnesinin ölmesi gerekmektedir. 'Keşfedilen' nesne ölerek, hem intikam almakta hem de kendini çözmeye çalışan bilime meydan okumaktadır."[325] Baudrillard'a göre, gerçeğe benzetilerek yapay bir biçimde diriltilmiş bir simülasyonun karşısında bu kez nesne kazanmıştır. Oysa bilim nesnesine egemen gibidir; yalnızca bu sefer olmamıştır.[326] O, bu olayın sonucunu şöyle değerlendirmektedir: "Vahşiler, Vahşiliklerini bile etnolojiye borçlu olacaklardır! Ne büyük marifet! Kendini vahşileri yok etmeye adamış görünen bir bilim için ne büyük zafer!"[327] Bu söylemden de anlaşılacağı gibi Baudrillard, nesnesini elinden kaçırırmış gibi yaptığını düşündüğü etnolojinin, yapaylık halkasına bir halka eklediğini düşünmektedir. Başka bir deyişle

[320] Baudrillard, 2017b, s. 27.
[321] Baudrillard, 2017b, s. 27.
[322] Connerton, Paul (2011), *Modernite Nasıl Unutturur*, çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık, s. 12.
[323] Baudrillard, 2017b, s. 20.
[324] Baudrillard, 2017b, s. 21.
[325] Baudrillard, 2017b, s. 21.
[326] Baudrillard, 2017b, s. 22.
[327] Baudrillard, 2017b, s. 22.

tüm olup bitenler, etnolojinin nesnesini kurtarma adına, onu yeniden ele geçirme denemesinden başka bir şey değildir.[328]

Simülasyon, simüle etmek ve simülakr kavramlarını açıklamak için yukarıda örnek olarak verilen olayların nesnelerinin tamamının ortak özelliği, ölme hakkı gibi yaşama hakkının da ellerinden alınması durumudur.[329] "Tıpkı 'funeral homes'un (cenaze işleriyle ilgilenen şirketler) ölüye gömülmeden önce makyajla o insanın yaşarken sahip olduğu görünümünden daha doğal ve mütebessim bir görünüm kazandırmaları gibi."[330] Bu bakımdan Baudrillard bugün tüketimi ilke olarak benimsemiş kitlenin, yaşadığı evreni her yerde orijinaline benzeyen, şeylerin kendi ikizini ürettiği simülasyon evrenine dönüştürdüğünü söylemektedir.[331]

Tüm bu açıklamaların ardından antropontolojik açıdan insanın "unutan bir varlık" olduğunu söylemek doğru olabilir; bu durum insanın varlık yapısının bir özelliği olarak dile getirilebilir. İnsanın unutan bir varlık olması, yalnızca zihinsel bir sürecin ya da zihinsel çerçevenin içinde değerlendirilemez. Çünkü unutmanın bir de pratikle, uygulamayla, etkinlikle ya da eylemle bağlantısı olduğu gerçeği karşımızda durmaktadır. Aristoteles'in düşünceleri bağlamında, insan öğrenip yapması gerekenleri, nasıl yapa yapa ediniyor ya da öğreniyorsa ya da eylemde yineleme, öğrenmeyi pekiştiriyorsa,[332] kuşkusuz insan yapmaya yapmaya yetilerini, olanaklarını köreltiyor ve unutuyor. Bugün, bu saptama bilimsel olarak da ispatlanmıştır. Öte yandan erdemlerin de etkinliğe muhtaç olduğunu eyleye eyleye, yapa yapa öğrenildiğini biliyoruz. Yine Aristoteles'in söylemiyle "[b]u böyle olmasaydı bunları öğreteceklere gerek kalmazdı, herkes iyi ya da kötü doğardı."[333] Öte yandan, eylemsizliğin de zaman zaman bir tür erdemli duruş olabileceğini hatırımızda tutmak gerekiyor.

Tüketim toplumu insanı yaşadığı unutkanlık biçimiyle, zamanın "şimdi" boyutuyla sınırlı bir etkinlik çerçevesi içinde yaşamını sürdürür görünmektedir.

[328] Baudrillard, 2017b, s. 22.
[329] Baudrillard, 2017b, s. 27.
[330] Baudrillard, 2017b, s. 27.
[331] Baudrillard, 2017b, s. 27.
[332] Aristoteles, (2014), *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, s. 29-30.
[333] Aristoteles, 2014, s. 30.

Zamanın şu anda ya da şimdide asılı kalmasıyla, geçmiş ve gelecek hakkında düşünmek de gereksizleşir. Zihnimize şu sorular gelebilir: Bu tür bir unutma modeli nasıl bunca insanı ikna edebiliyor; −Baudrillard'ın söyleminden farklı bir bağlamda kullanarak− baştan çıkarabiliyor ya da ayartabiliyor? Acaba tüketim toplumu insanının unutması, bilinçli bir biçimde gizliden gizliye kışkırtılıyor olabilir mi?

Baudrillard *Baştan Çıkarma Üzerine* adlı eserinde "[g]ünümüzde cinselliğin, kötülüğün ve sapkınlığın değeri artarken, lanetlenmiş olan her şey genellikle programlanmış bir dirilişi kutlarken baştan çıkarmanın karanlıkta kalması − hatta kesin olarak karanlığa gömülmüş olması− paradoksal bir durum gibi görünebilir."[334] demektedir. Ona göre, baştan çıkarmanın bu derin karanlığın içine gömülmesine şaşırmamak gerekir. Zira hile niteliğinde olan baştan çıkarma hiçbir zaman enerji niteliği göstermemesine rağmen işaret ve ritüel olma nitelikleri taşıması nedeniyle, büyük üretim ve yorum sistemleri tarafından kavramlar alanının dışına atılmıştır.[335] Baudrillard'ın "baştan çıkarmanın karanlığa gömülmesi"ni, modernitenin enstrümanlarıyla ilişkilendirdiğini söylemek mümkündür. Tüketim çağında yaşanan kültürel amnezi ya da hafıza kaybı da baştan çıkarmanın ya da ayartmanın etkinliğinin giderek azalmasıyla, sınırlandırılmasıyla ilişkilidir.

Kültürel amnezi olgusunun varlığına, yazı öncesi toplumlardaki bilgi aktarımının özelliklerini inceleyen antropologlar ve farklı toplumsal düzenlere özgü yapısal unutkanlık türlerinin mevcut olduğuna klasik dönem tarihçileri dikkati çekmişlerdir.[336] Ancak çağımızda kitlesel düzeyde unutturmanın neredeyse küresel çapta yapılabilme, uygulanabilme olanaklarının bulunması, çok hızlı gelişen teknolojiyle ve onun aracılığıyla medyayla yaygınlaşması kaygı verici görünmektedir.

Baudrillard fikirlerini özellikle Batı toplumu açısından geliştirmiş olmasına karşın yüzünü Batı'ya dönmüş olan Türkiye'de de tüketim toplumunun izlerini görmek mümkündür. Bu bağlamda, günümüzde ülkemizde kentlerin gitgide genişlemesiyle,

[334] Baudrillard, Jean (2019a), *Baştan Çıkarma Üzerine*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 9-10.
[335] Baudrillard, 2019a, s. 10.
[336] Connerton, 2011, s.11.

toplumsal ve dolayısıyla kültürel hafızanın göç olgusuyla birlikte kaybolması örnek olarak verilebilir. Çok belirgin olması bakımından, yeni yerleşim alanlarında sokak isimleri yerine sayısal ifadelerin kullanılması (1. ya da 15. Sokak gibi), bu yaşama alanlarında toplumsal hafızayı temsil eden herhangi bir sokak adı görmememiz doğal karşılanabilir; zira bu yerleşim alanları bir geçmişten yoksundurlar. Ancak şehirlerin merkezinde toplumsal hafızayı temsil eden mekân adlarının, bu mekânları kullananların büyük şirketleri sponsor edinmesiyle birlikte onların adlarını mekânlarına vermelerine (İnönü Stadyumu'nun Vodofone Park'a dönüşmesinde olduğu gibi) ne denebilir? İnönü stadyumu bir dönem Mithat Paşa Stadyumu olarak da anılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken, her iki ismin de tarihte bir iz düşümünün bulunması, bir referans noktasının olmasıdır. Bir şirketin adının, kullanılan mekâna verilmesinin gerekçesi ise reklamdan öteye gitmez. Reklamın da önünde sonunda ekonomiyle ilişkili olduğu gerçeği görmezden gelinemez.[337] Günümüzde bu tür olgularla daha sık karşı karşıya kalma durumunun, asıl anlamda gelecek nesillerin toplumsal hafızasını tehdit edeceği öngörüsünde bulunabiliriz.

İnsanın unutan bir varlık olmasına karşın teknoloji unutmuyor. Bu bağlamda teknolojinin insana 1-0 galip geldiği söylenebilir. Gelecekte insanın robotlarla birlikte hareket edeceği, onlarla yan yana yaşamayı öğreneceği ve belki de onlara benzeyeceği söylemlerinin arttığı günümüzde, bizim ouroboros misali bir dönüşümün içinde olduğumuz belirlemesini yapmak mümkün görünüyor. Baudrillard bağlamında, ölmeden önce ölmek bu olsa gerek. 0/1 üstüne oturan bilgisayar programlarının simgesel karşılığı olarak insan ne ölü ne diri; "koma"da. Modern dünyada insanın, Çotuksöken'in antropontolojisinde dile getirdiğinden farklı bir tür "arada olma" durumunu deneyimlediği görülmektedir: Yaşamla ölüm arasında.

[337] Navaro, Daniş (2017), *İnsan Dünyasında Yabancılaştırıcı Akıl ve Etik Akıl*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, s. 357.

4.2 "Aslı Gibidir": Simülasyon Evreninde Gösterge ya da Çöle Dönmüş Gerçek

Baudrillard'ın imgelerin, imajların ya da işaretlerin zamanla değişen durumunu dört aşamalı olarak ele aldığı önceki bölümde belirtilmişti. Bu bölümde ise söz konusu aşamalar daha ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

Baudrillard, feodal düzenin yıkılıp yerini burjuva düzenine bırakması ve ayrımlayıcı ya da sınıfsal düzeylerde meydana gelen imajlar, göstergeler yarışıyla birlikte ortaya çıkan kopyalama modasını ya da Rönesans'la başlayan Sanayi Devrimi'ne kadar devam eden kopyalama sürecini birinci simülakr düzeni olarak belirler. İmgeler ya da imajlar bu dönem öncesinde de (Bizans ikonaları gibi) olmasına karşın kastlar, mevkilerden oluşan bir toplumda atama yöntemi geçerli olduğundan ve sınıf hareketleri olmadığından modadan söz edilemez. Koyulan yasak her biri bir mevkiye işaret eden tüm göstergeleri koruma altına alarak çok net bir anlama sahip olmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla böyle bir düzen içinde kopyalamaya gerek yoktur; zira bu göstergeler nedensiz değildir. Her insanın bunları kullanamaması, göstergelerin sınırlı sayıda olmasına bağlanabilir. Kastlardan oluşan feodal ve arkaik toplumlarda her gösterge hem bir yasak değerine hem de kastlar, klanlar ve kişiler düzeyindeki ilişkiler bağlamında karşılıklı uyulması gereken ve beklenen belirli yükümlülüklere sahiptir. Baudrillard'a göre gösteren, her iki kişiyi birbirine karşı aşılması mümkün olmayan bir karşılıklılık anlayışından uzaklaştığında ya da kendisine karşı bundan böyle kimsenin bir yükümlülük duymadığı bir duruma, o büyüsü bozulmuş gösterilene gönderme yaptığında, gerçek dünyanın ortak paydasına dönüşmüş olur. Baudrillard, zorunlu göstergeler döneminin sona ermesiyle sınıf ayrımına tabi olmayan, özgür göstergelerin dolaşıma girdiği düşüncesindedir. Artık, nedensiz gösterge dönemi başlamıştır.[338]

Bu döneme özgü olan prestij göstergelerinin ya da değerlerinin "özgürce" üretilmelerinin ve talebe göre üretilip yaygınlaşmasının, zorunlu göstergelerle hiçbir ilişkisi yoktur. Bunlar, ancak kopyalanan, zorunlu göstergelerin kesinliğinin

[338] Jean, Baudrillard (2016b), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 87-88.

sınırlandırılmasıyla üretildiklerinden ayrımlama özelliklerini kaybetmiş, rekabete dayalı olarak evrensel boyutta hizmete hazır göstergelerdir.[339] Toffoletti − Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında− bu göstergeleri açıklamak için, birinci simülakr düzenine ait Batı mimarisinden bir örneği 1658-79 yılları arasında Roma'da inşa edilen Cizvit Kilisesi Sant'Andrea al Quirinale'yi örnek gösterir. Ona göre Sant'Andrea al Quirinale simgesel bir kayıp yaşadığı gerçeğini ihtişamıyla, duyuları ele geçiren süsleme cümbüşü aracılığıyla gizlemektedir. Toffoletti, Barok aşırılığıyla ve tiyatralliğiyle dikkatleri üzerine çeken Sant'Andrea al Quirinale'de imgenin, işaretin ya da imajın sınırlı dolaşımda olmaktan çıkarak, ayinsel olmanın yerine estetik olmaya geçerek, dahası kamuya açık sergileme yoluyla, kitleler için kolayca ulaşılabilir bir duruma geldiği düşüncesindedir.[340]

Birinci simülakr düzeninin temel özelliklerinden belki de en önemlisi, rekabete dayalı bir oyun içinde, prestij göstergelerine sahip olmanın, gözün gördüğü her şeyi arzulamanın ve arzulamayı kışkırtacak sınırsız sürümleriyle birlikte hayatı biçimlendirmenin yolunun açılmasıdır. Baudrillard sahtenin, asılla birlikte Rönesans'ta, taklit edilen her şeyi her yerde −örneğin yalancı mermer (stucco) döşeli iç mekânlar, barok tiyatral görünümü yansıtan her şey− görmenin mümkün olmasını dönemin kusursuz bir tiyatro görünümü sunmasına bağlar.[341] Baudrillard o dönemi şöyle değerlendirir:

> "Tiyatro, Rönesans'tan sonra tüm toplumsal ve mimari yaşama egemen olan bir biçimdir. Kopyalama metafiziği ve yeniden doğmaya başlamış insanın sonu gelmeyen yeni isteklerine karşılık verebilmenin yolu, şatafatlı yalancı mermer dekorlar ve barok sanattan geçmektedir. Bunlar *dünyevi bir yaşam biçimi (mimari)*, her türlü doğa tözünün içi boşaltılarak tek bir töze indirgenmesi üzerine oturtulmuş isteklerdir. Tıpkı soy, mevki ya da kasttan kaynaklanan farklılıkların ötesine geçilerek burjuva değerler sistemi altında birleştirilerek, tiyatral bir biçim verilen toplumsal gibi."[342]

Başka bir deyişle Baudrillard'a göre toplum, kurgulanan oyun içinde kendine biçilen rolü sergileyen "oyuncu"luğa soyunmuştur ve birbirinden farklı kombinezonlarla

[339] Baudrillard, 2016b, s. 88-89.
[340] Toffoletti, 2014, s. 27-28.
[341] Baudrillard, 2016b, s. 88-89.
[342] Baudrillard, 2016b, s. 89-90.

kurulan her türlü oyun, her bir insan için sahtekârlığa açılan bir yolu temsil eder. Ayrıca yapay göstergeler bütününün oluşturduğu demokrasinin, tiyatronun ve modanın en üst düzeyde yüceltilmesi, mimari süslemelerde kullanılan yalancı mermer gibi sahte olana gönderme yapar ve göstergelerin ayrıcalığına son veren yeni sınıfın her şeyi yapabileceğine ilişkin inancını pekiştirir.[343]

Baudrillard, birinci simülakr düzeninin önemli mimari malzemesi olan yalancı mermerin, birbirinden farklı malzemelerin kullanımına son vererek tek bir yeni töz oluşumunu mümkün kılmasını ve diğer malzemelerin bir tür genel karşılığı almasını, onlara ayna görevi yapmasını ya da diğer malzemelerin böylelikle canlandırmasını, dolayısıyla da tiyatral prestijlerin başarısı bağlamındaki rolünün altını çizer. Bu durumda günümüzde yaygın kullanım alanına sahip plastik gibi, o döneme ait bir simülakr olan yalancı mermerin gösterge oyunlarında işbaşında olduğu söylenebilir.[344]

Gösterge oyunlarından ibaret olmayan simülakrlar, toplumsal ilişkileri ve toplumsal iktidarı da biçimlendirdiğinden, Baudrillard'a göre aynı bakımdan alçıyla üretim, gelişmekte olan bilim ve teknolojinin yüceltilişinin habercisi olarak düşünülebilir. Bu üretim biçimi, Barok stilin egemenliği altında[345] "[…] ilk kez Cizvitlerin denedikleri, modern bir iktidar anlayışına uygun bir karşı-reform, politik ve zihinsel dünya üzerine oturtulmuş bir egemenlik girişimidir."[346] Şeylerin doğal tözlerinden arınmasıyla ve onların yerine sentetik bir töz konulmasıyla yeni bir dünya kurgusu arasında paralellik gören Baudrillard, bu dönemde insanın da şeylerin de ideal bir işlevselliğe sahip olmasının beklendiğine dikkati çeker. Ancak bu beklentilerin, kapitalin üretken akılcılığından önce olduğu belirtilmelidir. Söz konusu dönemde, üretim yerine kopyalama yöntemi kullanılmıştır. Baudrillard'a göre, kopyalama yöntemiyle benzerlik gördüğü evrensel denetim ve egemenlik projesinin amacı, parçalanmış bir dünyayı türdeş bir öğreti aracılığıyla yeniden bir araya getirmektir.[347]

[343] Baudrillard, 2016b, s. 90.
[344] Baudrillard, 2016b, s. 90-92.
[345] Baudrillard, 2016b, s. 90.
[346] Baudrillard, 2016b, s. 90.
[347] Baudrillard, 2016b, s. 90-91.

Baudrillard birinci simülakr düzeninin ardından gelen, Sanayi Devrimi'yle başlayan yeni bir gösterge ve nesneler kuşağını ikinci simülakr düzeni olarak adlandırır.[348] Yeni göstergeler:

> "[…K]ast geleneğini tanımayan, statü kısıtlamalarından asla haberleri olamayacak göstergelerdir. Bu yüzden de *taklit edilmeleri* söz konusu değildir; çünkü doğrudan doğruya ve anında devasa boyutlarda *üretilmişlerdir*. Artık göstergelerin istisnai özellik ve de özgünlükleri diye bir şey olmayacaktır; çünkü kendilerini üreten teknik sayesinde, sınai bir simülakr olmayı başardıkları ölçüde bir anlama sahip olabileceklerdir."[349]

Seri özelliği taşıyan bu göstergeler, doğal olarak birbirlerinin aynısı olabilen, istendiği kadar çoğaltılabilen nesnelere özgüdür. Baudrillard'a göre eşdeğerlik, aynılık esasına dayalı, asılla kopyası arasındaki analoji ya da yansıma türünden bir ilişki olmayan bu sanayi nesneleri, birbirlerinin sonsuz sayıdaki simülakrı biçiminde üretilirler. Onları üreten insanlar da birbirlerinin simülakrına dönüşerek özgünlüklerini kaybederler. Özgün varlığı, referansı yutan, genel bir eşdeğerlik yasasıyla üretilebilme olasılığına kavuşan birbirinin aynısı olan ya da seri oluşturan varlıkların, teknolojinin potansiyeline dayalı olarak gerçekleştirilen söz konusu yeniden-üretim dönemi, birinci simülakr düzeninden daha geniş boyutlarda simülasyon modellerine sahiptir.[350]

Birinci simülakr düzeni ile ikinci simülakr düzeni arasında temel fark böylece belirir:

> "[…K]lasik döneme ait, nesneye görünümlerle oynayarak şekil verildiği imaj ve nesnelerin aksine, Baudrillard endüstriyel ölçekte yeniden üretimin, imaj ile resmettiği dünya arasındaki bu ilişkiyi aşındırmaya başladığını tespit eder. İkinci düzende, bizim imajlarla ilişkimizin zeminini teşkil eden bir güç olarak oyunun yerini üretim almıştır, bunun sonucunda imajlar artık bir şeylere benzemeyi hedeflemez. Artık nesneler ve imajlar resmettiği şeylerle denklik kurmak için yapılır ve birbirleriyle ilişki içinde anlaşılırlar."[351]

Toffoletti'ye göre, insanların imajlarla kurdukları ilişkilerin temelinde bir güç olarak bulunan oyunun yerini üretimin almasıyla, imajlar bir şeylere benzemeyi

[348] Baudrillard, 2016b, s. 96.
[349] Baudrillard, 2016b, s. 96.
[350] Baudrillard, 2016b, s. 96-97.
[351] Toffoletti, 2014, s. 29.

hedeflemezler. Bunun yerine nesneler ve imajlar resmettikleri şeylerle denklik kurmak için yapılırlar ve bu nesnelerle imajlar ancak birbirleriyle kurdukları ilişki içinde anlaşılırlar. Toffoletti'nin ikinci simülakr düzenine ilişkin olması açısından verdiği örnek Andy Warhol'un 1962 tarihli *Campbell's Soup Cans* adlı seri eseridir. Batı sanat tarihi içinde ikonlaştırılmış bu eser serisi, Toffoletti'ye göre Campbell's çorbalarını hiç içmemiş, tadından habersiz bir insanın bile bu markayı, Warhol'un serigrafiyle işlediği küçük sarı mühürlü kırmızı ve beyaz etiketlerle bağdaştırması mümkündür. Toffoletti'nin bu eser serisinin sahibi ve New York'ta bulunan Modern Sanat Müzesi'nde sergilenen, her biri yaklaşık 50'ye 40 cm. boyutlarında 32 kanvastan oluşan eser serisi hakkındaki düşünceleri çarpıcıdır.[352]

> "Eserlerinin konusu olarak sıradan tüketim nesnelerini resmetmekle Warhol, zihninin kültürün metalaşması ve kitleselleşmesiyle meşgul olduğunu göstermektedir. Hem içerik hem de biçim açısından *Campbell's Soup Cans* metanın seri üretimini, yani ikinci-düzen safhasını yansıtmaktadır. Bu kanvasların asılış şekli bir türdeşlik ve tekdüze denklik hissi yaratır. Her bir kutu seri halinde −art arda ve üst üste gelecek şekilde− sergilenir, bu da kutuların süpermarket rafında durduğu ya da üretim hattından yeni çıktıkları izlenimini verir. Tıpkı markette satılan Campbell's firmasının tavuk çorbası kutusunun yanındakiyle tıpatıp aynı olduğu gibi, Warhol'un kutuları da özdeş işaretlerdir, her bir kanvas bir diğeriyle yer değiştirebilir"[353]

Yukarıda anlatılan çalışmada saf bir gösterge yoktur. Gösterge kendi kendini üretebildiğinden, anlama son vermektedir. Baudrillard'a göre Andy Warhol'un tüm çalışmaları − Campbell's Soup Cans, Marilyn Monroe'nun tekrarlanan yüz görüntülerinde olduğu gibi− anlama son verildiğini kanıtlar niteliktedir.[354]

Warhol'un eserlerini üretirken, endüstriyel üretim biçimlerine başvurmasıyla amaçlanan simülakr etkisi ve analojidir; dolayısıyla özgünlükten eser yoktur. Warhol'un stüdyosunun adının "Fabrika" olması, otomatikleşmenin, mekanikleşmenin dışa vurumudur. Mekanik kopyalama tekniğiyle, baskı şablonuyla basılan "n" sayıda özdeş nesnenin tıpatıp aynılığı, dahası Warhol'un kendi ismiyle üretilen resimlere el sürmediği üzerine düşünüldüğünde sanatçının rolünü sorgulamak kaçınılmaz hale gelir.

[352] Toffoletti, 2014, s. 29.
[353] Toffoletti, 2014, s. 29-30.
[354] Baudrillard, 2016b, s. 125.

Warhol, resimlerin temelini oluşturan çorba kutusunu kendi çizmiş olsa bile, tanınmış bir ticari markanın kopyasını yaparak, özgün bir referans noktası düşüncesini yok etmiştir. Warhol'un sanatında gündelik ürünlerin kullanımı, onların kopyalanması ve istenilen sayıda çoğaltılması, sanat ve tüketim kültürü arasındaki ayrımın ne denli görünmez bir duruma geldiği konusunda insanı düşünmeye sevk eder. Ayrıca sanatta temsil edilenden daha fazla, onun mekanik araçlarla temsil edilişi üzerine düşünmek gerektiği söylenebilir.[355]

Düşsel açıdan yoksul bu düzenin, teknoloji, sanayi ve ekonomik destekli üretimi ya da sürece özgü "doğal" düzene karşı simülakr modelleriyle meydan okuma durumu, Baudrillard'ın belirlediği üçüncü düzende daha da geniş boyutlarda uygulama alanına sahip olmaktadır.[356]

Baudrillard, şeylerin seri olarak yeniden üretim aşaması süreci sona erdiğinde, mekanik bir biçimde üretilmek yerine daha tasarım aşamasından başlayarak yeniden üretilebilirlikleri ön plana çıkarıldığında ya da model olarak adlandırılan doğurgan bir çekirdekten yayılan tüm biçimlerin değişmesiyle üçüncü simülakr düzenine geçilmiş olunduğunu ileri sürer. Bu noktada, her simülakr düzeninin bir sonrakine boyun eğdiği belirtilmelidir. Birinci simülakr düzeninde asılın kopyası, ikinci simülakr düzeninde salt seriler söz konusuyken, üçüncü simülakr düzeninde modellere dayalı her türlü biçimle karşılaşmak mümkün olur. Üçüncü aşamayla beraber şeylerin bir modele teslim olması demek, böylelikle bir "anlam"a sahip olması demektir. Bu bağlamda şeylerin ereğine uygun bir biçimde değil, bir modele ya da referans olarak kullanılan gösteren'le benzerliğine uygun olması yeterli görünmektedir. Bundan böyle simülasyon evreninde olduğumuzu söyleyebiliriz.[357] Bu evrende egemen olan illüzyon ve olağanüstü düşler, insana yalnızca çelişki ve haz duygusu yaşatır.[358]

Baudrillard üçüncü simülakr düzenini temsil ettiğini düşündüğü, tüm simülakr düzenlerinin iç içe geçtiği kusursuz bir model olarak Disneyland'ın Amerika'nın

[355] Toffoletti, 2014, s. 30-31.
[356] Baudrillard, 2016b, s. 97.
[357] Baudrillard, 2016b, s. 98.
[358] Baudrillard, 2017b, s. 28.

minyatürleştirilmiş toplumsal mikro-kosmosuna benzeyen ve dini denilebilecek türden kolektif bir hazzın yaşandığı bir alan olarak belirtir.[359] O bu düşsel evreni, Disneyland'ı şöyle betimlemektedir:

> "Bir konsantrasyon kampına benzeyen otoparkla içerideki kalabalık arasında tam bir tezatlık vardır. Başka bir deyişle içerideki binbir çeşit oyuncak, insanları bir nehir misali oradan oraya sürüklerken, dışarı çıkan insan yalnızlığa (oyuncağına), arabasına doğru ilerlemek zorunda kalmaktadır. Olağanüstü bir rastlantı sonucu (bu türden rastlantılar kuşkusuz bu evrene özgü bir çekiciliğin ürünüdür) bu zamanın dondurulduğu çocuksu evren, bugün kendisi de dondurulan bir adam tarafından tasarlanarak hayata geçirilmiştir. Adı Walt Disney olan bu adam -180 derecelik bir ısı altında dünyaya yeniden döneceği günü beklemektedir."[360]

Baudrillard bir Amerika modeline uygun olarak tasarlanan Disneyland'ın, gerçeğin artık gerçeğe benzemediğini saklayabilmek ve gerçekliğin devamını sağlayabilmek için yapıldığını öne sürmektedir. Çocuksuluğun ya da ergin olmamanın tamamıyla her yere yayılmış, hâkim olduğunu gizlemek için kurulmuş bu minik evren, Disneyland, gelen yetişkinleri, kendilerine özgü olan "gerçek" evrenin varlığına, onların başka bir evreni olduğuna inandırma ortamıdır. Yetişkinler, illüzyon ve fantasmaların sergilendiği bu ortamda hem çocuklaşmakta hem de çocuk olmadıklarına inandırılmaktadırlar. Yine Amerika'da Los Angeles'ta karşılaşılan bu türden oyun ve eğlence merkezleri, gerçeğin enerjisinden yararlanan gerçekdışı bir düzenin varlığına işaret etmektedirler. Oyun ve eğlence merkezleri gibi onların bulundukları kentler de içlerinde gerçek bir sır taşımazlar; onlarda ancak dur durak tanımayan bir hareketlilik ve düşselliğin sefaleti gözlemlenebilir.[361]

Baudrillard özelde Disneyland'ta, genelde simülasyon evrenine ait sorunun, yeniden canlandırılmış gerçeklikten çok, gerçeklik ilkesinin devamını sağlamak ve gerçeğin gerçeğe benzemediğini gizlemek olduğunun altını çizmektedir. Bu durum, kitleleri gerçeğe benzemeyen simülasyon evreninin "sahiciliğine" ikna etme ve kendini kitlelere onaylatma çabası olarak da görülebilir.[362]

---

[359] Baudrillard, 2017b, s. 27-28.
[360] Baudrillard, 2017b, s. 28.
[361] Baudrillard, 2017b, s. 28-29.
[362] Baudrillard, 2017b, s. 29.

Hem çocuklara hem de yetişkinlere özgü düşlerin, hayallerin, tarihin, masalın, efsanenin güç aldığı düşselliğin bir kalıntıya dönüşmesi açısından Disneyland'ı −prototip olarak görecek kadar− özel bir yere koyan Baudrillard, Kaliforniya'da bulunan ve gitgide çoğalan cinsel, ruhsal, somatik geri kazanım (recyclage) enstitülerinin de benzer bir amaçla kurulduklarını iddia eder. Dolayısıyla imajların eski işlevlerini yitirdiği bu dönemde yaşananlar bir kurmacadan öteye gitmez. Kurmaca bu öyküde, eski düşleme biçiminden uzak, inanılması güç çelişkilerin içinde, tuhaf düşünce ve davranışlarıyla kitle, oradan oraya koşturarak hayatı kovalamaktadır.[363]

Toffoletti'ye göre, genellikle Baudrillard'ın düşünüşüyle ilişkilendirilen, aşina olunan hiper-gerçeklik ve simülasyon kavramlarının kaynağı üçüncü simülakr düzenidir. Çünkü imgeler, imajlar, işaretler ile gerçeklik arasında ayırt edilebilir bir farklılığın çöküşü, sözü edilen bu düzende başlamaktadır. Çöküşün kaynağı ya da imajların işlevindeki bu kaymanın yolunu açan en önemli etken, kapitalizm ve tüketim kültürünün, imajların kitlesel düzeyde medya ve iletişim teknolojileri aracılığıyla çoğalmasına ve yayılmasına neden olmasıdır. İmajların daha önce hiç görülmedik ölçüde çoğalmasına ve yayılmasına bağlı olarak kitlenin görsel ufkunu markalar, sloganlar, işaretler, grafikler biçimlendirmektedir.[364] Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarından özellikle −yaygın kullanımı bakımından− televizyonun, "hakikat" üretme konusunda araştıran, anketlerle seyircileri soruşturup yoklayan, sınıflandıran, bölen, edindiği bilgilere göre güdümleyen yapısı, kitleye olan etkisi göz ardı edilemez.[365]

Baudrillard, bir Amerikan televizyon kanalında (TV-Vérité=TV-Hakikat) 1971 yılında yayınlanan 300 saatlik bir filmini, televizyonun (aracı/medium) hakikatin tam da kendisi olduğunu göstermek için −ona göre, zaten kanalın adı da bu duruma işaret etmektedir− örnek olarak verir. Bu kanalda yayınlanan senaryosu, metni olmayan bir filmde, 7 ay boyunca sürdürülen çekimlerle Loud ailesinin günlük yaşamı seyirciye sunulur. Yönetmenin, Loud ailesinin TV kamerası orada yokmuş gibi davrandıklarını söylemesinin çelişki taşıdığı, hatta ütopik bir söylem olduğu açıktır. Ayrıca Loud ailesi, çekim ekibi o görüntüleri seyretmiyormuş gibi davranıyorsa, bu söylem televizyon

[363] Baudrillard, 2017b, s. 30.
[364] Toffoletti, 2014, s. 31-32.
[365] Baudrillard, 2017b, s. 51.

seyircisi için de geçerli olmalıdır. Baudrillard, seyirciyi baştan çıkaranın zaten bu durum olduğunu belirtir. Şu halde, seyirciler hem röntgencilik yapmaktadırlar hem de hile katılmış bir gerçeklik duygusuyla, anlamsızlığın yüceltildiği gerçek olamayacak görüntülerin büyüsüne kapılmaktadırlar.[366]

Baudrillard'a göre, Kaliforniya'da yaşayan ideal bir yaşam standardına sahip bu aile, kusursuzluğu temsil etmesi bakımından kameranın önünde, ışıklar altında, her şeyi gösterme arzusuyla, televizyon ekranına yansıyan yakın çekimlerle parçalanarak ölüme mahkûm edilmiştir. Aile de bunu kabul etmiştir. Yaşanan gerçeklik böylece ölmüştür. Filmin çekimlerinin bitmesiyle birlikte aile dağılmıştır. Televizyonda yayınlanan "reality show"a katılmasalardı aile yaşamı devam eder miydi bilinmez; ancak sürekli gözetlenme hissinin insan ruhunda açtığı gediğin, paranoyanın kaynağı öznenin ortadan kaybolmasına, nesneleştirilmesine ve gizli bir şiddetin varlığına bağlanabilir. Baudrillard, örnek verdiği Loud ailesinin gerçeği yok eden hipergerçeğin, toplumu da etkisi altına aldığı düşüncesindedir.[367]

> Bu "[a]rtık ikna etme değil (propaganda, ideoloji, reklâm vb.), caydırma üstüne oturan toplumsal düzen; başka bir deyişle […] yalıtılmayan yerleşik bir görünüm kazanmış, kronik, panik halindeki 'aracın' gerçeğin içine karışarak bulaşıcı bir hastalığa benzemesidir. Burada 'aracın', süzgeçten geçirerek sunduğu haber ya da bir lazer ışığının oluşturduğu üç boyutlu bir reklâm imgesi gibi bir hayalete dönüşen bir gerçekten söz ediyoruz. Tıpkı yaşamın içinde çözülerek eriyen televizyon ya da televizyonun içinde çözülerek eriyen yaşam gibi. Yaşamla televizyon birbirlerinden ayrılması imkânsız bir solüsyona benzemektedir; başka bir deyişle biz de Loud'lar gibi yalnızca medya ve modellerin şantajına, şiddetine, baskısına ve saldırısına değil aynı zamanda bunlara özgü elektrik enerjisine, bir süzgeçten geçirilme işlemine ve o hissedilip görünmeyen şiddetine maruz bırakılıyoruz."[368]

Kitlenin yaşamının, Jim Carrey'nin *Truman Show* filminde canlandırdığı Truman Burbank'ten çok da farklı olmadığı söylenebilir. Baudrillard'ın yukarıdaki örneğinde sorguladığı, insanın kitle iletişim araçları tarafından nasıl nesneleştirildiğidir. Özne ve nesne arasındaki zıt kutbun nasıl olup da tersine çevrildiği ve bu durumun eleştirel ve analitik bir yöntemle, nedensellik yöntemine uygun olarak yapıldığıdır. Bu

[366] Baudrillard, 2017b, s. 49-51.
[367] Baudrillard, 2017b, s. 49-50.
[368] Baudrillard, 2017b, s. 52-55.

anlamda kitle televizyonu değil, televizyon kitleyi izlemekte, kendine yabancılaştırılmakta, güdümlenmekte ve istenilen biçimde bilgilendirilmektedir. Öznenin ve nesnenin ya da aktifin ve pasifin arasındaki mesafenin kayboluşu o kadar örtülü, görünmez bir biçimde yapılıyor ki insan hâlâ düşünsel bir perspektifi olduğunu, karşılaştığı durumları çözümleyebildiğini, eleştirebildiğini sanıyor.[369]

Yukarıda açıklamaya çalışılan üçüncü simülakr düzeninin ardından gelen ve ona eklenen dördüncü simülakr düzeniyle halen içinde yaşadığımız kodun belirlediği evrene, ikili karşıtlıklar evrenine geçilmiştir. Bu evrene özgü metafizik ilkenin adı olan "dijitallik", günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Artık yaşananlar, doğrunun ve yanlışın olmadığı, gerçek ve düşsel arasındaki çelişkinin görünemez olduğu bir süreç içinde gerçekleşirler.[370] Toffoletti'nin söylemiyle:

> "Canlı haber akışını, etkileşimli sanatı, gen haritalarını, *Second Life* türünden sanal dünyaları, gözetleme teknolojilerini, dijital iletişimi ve benzerlerini hatırlayın. Dolaysız, kuşatıcı ve her yerdeler, bizi imajın içine girmek zorunda bırakıyorlar. Baudrillard'a göre o kadar yakınız (iç içeyiz) ki, bu her yerde hazır ve nazır teknolojilerin ve işaretlerin dışında var olmaya imkan verecek bir eleştirel mesafe mümkün değil."[371]

Baudrillard, insanların bu akıllı makineleri yapmasını gizliden gizliye kendi akıllarından umutlarını kesmeye ya da tehlikeli ve gereksiz bir aklın ağırlığı altında ezilmelerine bağlamaktadır. Bu akılla oynayabilmenin, eğlenebilmenin yolu da aklı makinelere devretmektir. Ona göre aklımızı makinelere emanet etmek bizi bilme iddiasından kurtarmaktadır. Yapay zekânın asıl etkileyici yanı belki de budur. Gerçek bir düşünceye dayalı eylemde − insanın yapısından kaynaklanan− hatalar, kusurlar, eksiklikler olabilir. Çünkü düşüne taşına, yapa yapa deneyim kazanan, gitgide yetkinleşen insan, düşe kalka düşüncelerini ve eylemlerini biçimlendirir. Bu bağlamda akıllı makinelere özgü yapay zekâ, gerçek anlamda zihin belirtisi göstermez. Her şey, başlangıcından itibaren zaten kodlarla belirlenmiştir. Her şeyin hesaplamalarla, olasılık

[369] Baudrillard, 2017b, s. 52-55.
[370] Baudrillard, 2016b, s. 99-100.
[371] Aktaran Toffoletti, 2014, s. 36.

hesaplarıyla oluşturulduğu sanal ortam, zaten gerçekliği üreten hiçbir şeyle ilgisi olmadığı, gerçekliği başkalaştırdığı için sanaldır.[372]

Baudrillard'a göre, insanlar bu akıllı makineleri kullanarak, düşüncenin kendisinden çok makinenin düşünce gösterisine kendilerini kaptırırlar:

> "Öyle görünüyor ki, işler değişmekte. Önceden imajlar bize orada, bizim dışımızda bir şeyler olduğunu hatırlatırdı. Gerçeklik hakkında fikir yürütmeye, yanılsama üzerine kafa yormaya ve dünyayı farklı bir ışık altında düşünmeye sevk eden bir rol oynardı. Hem temsil ile gerçeklik arasında hem de izleyen ile imaj arasında yaşanması gereken bir yüzleşme söz konusuydu, bu yüzleşme de belli ölçüde düşünüm ve hayret için uzam sağlıyordu."[373]

Geleneksel makinelerle insan ilişkisinde, işçinin makineyle yabancılaşması söz konusuyken, yeni teknolojilerde insan ve akıllı makine birbiriyle âdeta bütünleşmektedir. Baudrillard'a göre bilgisayarın insana, insanın da makineye tahsis edilmişliği yalnızca bilgisayarla sınırlı kalmaz.[374]

> "Makine, insan ne istiyorsa onu yapar; ama buna karşılık insan, makinenin yapmaya programlandığı şeyi gerçekleştirir yalnızca. İnsan sanallık işlemcisidir ve izlediği yol da görünürde bilgilenme ya da iletmedir; nasıl ki oyuncu oyunun tüm imkânlarını tüketmeyi hedefler ise insan da gerçekte bir programın tüm imkânlarını araştırır. Örneğin fotoğraf makinesi kullanımında bu imkânlar, dünyayı kendi görüşüne göre 'düşünen' öznenin imkânları değil, objektifin imkânlarını kullanan nesnenin imkânlarıdır. Bu açıdan fotoğraf makinesi her isteği başkalaştıran, her niyeti silen ve yalnızca fotoğraf çekmeye ilişkin katıksız refleksin hafifçe belli olmasına olanak veren bir makinedir. Bakışın kendisi bile ortadan kaybolmuştur; çünkü nesnenin ve dolayısıyla görüşteki ani değişmenin suç ortağı olan objektif, bakışın yerine geçmiştir. Büyülü olan şey, öznenin kara kutuya kapanması ve öznenin bakışının yerine makinenin kişisiz bakışının geçmesidir."[375]

Günümüzde özelde dijital fotoğraf makinelerinin genelde yapay zekânın başarısı, düşüncenin işlemsel sürecini aşırı büyüterek, düşünmenin ağırlığından,

---

[372] Baudrillard, Jean (2016a), *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 56-57.
[373] Toffoletti, 2014, s. 38.
[374] Baudrillard, 2016a, s. 61.
[375] Baudrillard, 2016a, s. 61.

düşüncenin belirsizliğinden insanı dünya karşısında bilemediklerinden kurtarmasında saklıdır. Çünkü, artık olanaklarını zorlamaya, aşmaya çalışan özne değildir; olanakları sonuna kadar zorlanan makinedir. Ayrıca insanın iradesi, özgürlüğü, yabancılaşma lüksünün de devre dışı bırakıldığı bu belirlenmişlik durumunun içinde, onun kendi durduğu yerini, özneliğini, elektronik bir devreye kaptırmış olduğu da söylenebilir.[376]

Baudrillard, dijital teknolojiye sahip fotoğraf makinelerini kullanarak seri halinde, çok sayıda çekilen fotoğrafın, imgeyi öldürdüğü düşüncesindedir. Fotoğraf, her şey parçalayan ama biçim oyunlarıyla yeniden oluşturan ve en ince ayrıntısına kadar görülebilmesini sağlayan teknolojik çılgınlığın göstergesidir.[377]

> "Bu türden imajlar her şeyi görünür kılar. Resmettikleri olay ve eylemlerin tümü bir ayrım gözetmeksizin sergilenmektedir adeta; bu ister güneşlenmekte olan bir reality şov yarışmacısı olsun isterse düşmana işkence uygulayan bir asker. Her şey ama her şey görüntüde yer alır. Hiçbir şey gizli kalmaz."[378]

Görsel olanın sürekli yinelenmesi, insanı duyarsızlaştırıyor; sunulan ne türden bir eylem olursa olsun, normalleşmeye, sıradanlaşmaya başlıyor ve üzerinde düşünmeye gerek duyulmayan bir şeye dönüşüyor. Aslında yaşanan, imge tüketimidir. Öznenin düşünmesinin temel bir unsuru olan nesnesine duyduğu "mesafe bilincinin" ortadan kalkmasıdır. İnteraktif süreçler kitlenin, birbirinden farklı olan şeyleri birbirine karıştırmasının hem nedeni hem destekçisi olmaktadır.[379] Baudrillard şöyle demektedir: "Cinsiyetler, karşıt kutuplar, sahne ve salon, oyuncular, özne ve nesne, gerçek ve ikizi arasındaki mesafe ortadan kalktı."[380] Böylece değerlendirme olanaklarını yitiren insan, kararsızlığa boyun eğmekte ve herhangi bir konuda konuşmakta zorlanmaktadır ya da başkasının, başkalarının düşüncelerini kopyalamaktadır. Bazen de insan kitlenin içinde olmak, "öteki" olmamak için, popüler olan her ne düşünceyse onu sahiplenmekte, âdeta kitlenin çekim gücüne kapılmaktadır. Çünkü, kitleden bağımsız düşünmenin ve eylemde bulunmanın bedelini ödemektense, hazır imaj modeline, şablonuna uygun davranmak daha kolay bir "duruş"tur.

---

[376] Baudrillard, 2016a, s. 63.
[377] Baudrillard, 2016a, s. 61.
[378] Toffoletti, 2014, s. 37.
[379] Baudrillard, Jean (2015), *Şeytana Satılan Ruh Ya Da Kötülüğün Egemenliği*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 70.
[380] Baudrillard, 2015, s. 70.

İmajların somutlaştığı, insanı çepeçevre kuşattığı bir ortamda, kitlenin çekim gücü ve neden olduğu tepkisizliğin giderek yoğunlaşması yeni bir tür şiddete yol açmaktadır. Umursamazlık, tepkisizlik yüklü bir tür şiddetin içinde insan onuru ayaklar altına alınırken, bu durum kitleler için gücün görsellik kazanmış biçimi olarak görülebilir. Toffoletti'ye göre, 2004 yılında basında yer alan, Amerikan askerlerini Irak'taki Abu Ghraib hapishanesindeki Iraklı tutuklulara işkence ederken ve aşağılarken gösteren fotoğrafları, bu imajların medya aracılığıyla sürekli yayılışı savaşın vahşetini başka bir boyutta sunmaktadır.[381] Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında yaptığı değerlendirmesine göre: "[…B]u imajların 'doğru' ya da 'yanlış' tasvirler olduğunu tartışmak anlamsızdır, çünkü bunlar savaşı 'tasvir' etmiyor, aksine savaş stratejisinin içinde yer alıyor, ötekinin aşağılanması üzerinden Amerikan gücünün bir simülasyonunu sunuyor."[382] Güç gösterisi temsil, imaj yoluyla kitleye hızlı bir biçimde ulaşırken; gerçek olanın, vahşetin, hukukun hiçe sayılmasının, izleyici için herhangi bir şey ifade etmemesi, Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında dışlaşmış bir şiddetten farklı, yepyeni, açıklanması olanaksız bir şiddet türü olarak değerlendirilebilir.[383]

Baudrillard'ın düşüncelerini antropontolojik olarak değerlendirmeye çalıştığımızda, günümüz kitle toplumu insanının, eylemlerinin ardındaki istemenin dayanağı durumundaki ilke/ilkeler üzerine düşünmediğini ve/veya eylemini belirleme bakımından ya da kendisi ve kendisi olmayanla ilişkisine odaklanmadığı söylenebilir. Dolayısıyla kitle, "arada olma" fenomenini yaşamına dâhil etmekten çok uzaktır. Oysa insanın ardı arkası kesilmeyen düşünme ve eylem hayatına geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde biçimlendirmesinde arada olma durumunun katkısı çok büyüktür. İnsan kararlarında, eylemlerinde arada olma durumunu korurken, kuşkusuz bir tür duruş için bu "zahmet"e katlanmaktadır.

İnsanın aklını araçsal olarak mı, amaçsal olarak mı kullanacağı kuşku yok ki duruşunu biçimlendirecektir. Aklın araçsal kullanımıyla başka, amaçlara göre kullanımıyla başka sonuçlar elde edilir. Bu bağlamda, insanın aklını kullanım biçimlerinin parçalı, bütünsel olmayan bir yapısı olduğunu söylemek mümkündür. İnsan

[381] Toffoletti, 2014, s. 36-37.
[382] Toffoletti, 2014, s. 37.
[383] Aktaran Toffoletti, 2014, s. 37.

aklını kullanma biçimiyle, düşünme ve eylem dünyasındaki belirlemeleriyle sadece toplumla değil, kendisiyle bile çelişebilir. Bu durum A. Gehlen'in belirttiği gibi, insanın doğadaki özel yerine ve insanın "eksiklikler varlığı" olmasına bağlanabilir.[384] İnsanın hem fiziksel hem düşünme boyutunda eksiklikleri söz konusudur. Fiziksel eksikliklerini teknik ve teknolojik gelişmelerle −burada da bir tür araçsal akıl olan teknik-teknolojik akıl iş başındadır*− önemli ölçüde aştığı halde, düşünme ve eylem boyutundaki eksikliklerini, bilme olanağının katkılarıyla birlikte zihnine kattığı yeni kavramlarla, her düşüncesini ve/veya eylemini tekrar tekrar gözden geçirerek aşmaya çalışır. Böylece karşılaşılan duruma bağlı olarak, her düşünme ve/veya eylemin arka planındaki karmaşık, çoklu ilişkiler aydınlanmaya başlar. Dolayısıyla antropontolojik açıdan değerlendirdiğimizde, bilme olanağının sınırlarını zorlamanın insanın yaşadığı sürece devam ettiği söylenebilir. Bilme ediminin bir biçimi olan, bilmede kesinliğin en kati biçimde amaçlandığı, neden-sonuç ilişkisine sıkı sıkıya bağlı, günümüzde teknolojik gelişmelerle de desteklenen bilimsel çalışmaların sonuçlarının ve uygulama biçimlerinin zaman içindeki değişimi, bu tespitin gerçekliğine işaret edebilir.

Bilme ediminin bir biçimine ilişkin olarak parçalı görünümlü çalışma alanının, bilimin, gelişim ivmesinin yükselişe geçtiği dönemlerin, savaşlar ve sonrasına denk düştüğü gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, aklın araçsal kullanımının bilimsel çalışmaları da etkisi altına alabildiği gerçeği ile karşı karşıya kalırız. O halde, bilimsel çalışmaların gücünü, etkisini, aklın ne türden kullanımıyla devşirdiği ya da "ne için" bilimin araçsal aklı devreye soktuğu da önemlidir. Günümüzde bilimsel çalışmaları etkinleştirmek için, savaşlara gerek kalmadığı da söylenebilir. Kitlenin kendi aklına olan inancı o kadar sarsılmıştır, öylesine zayıflamıştır ki sağlam bir bilimsel çalışmanın amaçsal hedefleri söz konusu olsun olmasın, uygulama alanlarına sorgusuz sualsiz katılma kolaycılığına tutulduğu gözlemlenebilir. Bu bağlamda, tekstil, gıda, sağlık bilimleri ve teknolojilerinin, özellikle de biyoteknolojinin kitle üzerindeki uygulamaları dikkati çeker niteliktedir.

---

[384] Mengüşoğlu, 1988, s. 23.

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Navaro, Daniş (2017), *İnsan Dünyasında Yabancılaştırıcı Akıl ve Etik Akıl*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Günümüzdeki teknolojik gelişmelerle birlikte insanların, birbirleriyle ve nesnelerle daha az temas ettikleri gözlemlenebilir. Kripto para, sanal market, sanal büro ve daha pek çok sanal alan üzerinden kurulan insan ve nesne ilişkilerinde, fiziksel temas gereksizleşir. Gelecekte robotlarla birlikte yaşanacağı öngörüsü − şu anda ütopik görünse de− belki de yalnızlaşan/yalnızlaştırılan insan için, Borges'in masalında olduğu gibi, simülasyonun başlangıcından itibaren belli olan bir durumdur ya da insan, illüzyon ve düşsel oyunun içinde olmanın körleştirici etkisi altında, olup bitenleri gerçek sanmaktadır.

4.3 "Ayartma"nın ya da "Baştan Çıkarma"nın Gücü Adına

"Ayartma" ya da "baştan çıkarma" kötülüğün bir stratejisi olarak kutsal metinlerde de karşımıza çıkmaktadır. Baştan çıkarma bir strateji olarak, dünyevi hayatın bir hilesi olarak genelde felsefeye, özelde etiğe, özellikle de bilime rağmen hiç değişmeden varlığını koruyabilmiştir. Baudrillard'a göre, baştan çıkarmanın karanlığa gömülmesine Burjuva Devrimi neden olmuştur. Diğer devrimler de onu kesin olarak karanlığa gömmüşlerdir.[385]

Baudrillard baştan çıkarmanın, Burjuva çağına özgü doğaya ve üretime adanmışlığın sahip olduğu enerjiye benzemeyen hile niteliği, işaret ve ritüel olma özellikleri nedeniyle karanlığa gömülmesinin, ortadan kaldırılmasının, dışarı atılmasının gerekli görüldüğünü belirtir. Bu nedenle o −Foucault gibi− cinselliğin kendisinin de söylemin, sözün ve arzunun üretimi ya da bir tür üretim sürecinin sonucu olduğunu düşünür ve bu çağın baştan çıkarmayı karanlığın derinliklerine gömmesine şaşırmamak gerektiğini söyler. Ancak baştan çıkarma bu terk edilmişliğiyle bile, büyük üretim ve yorum sistemlerini derinden derine meşgul etmeyi sürdürür.[386] Çünkü,

> "[b]aştan çıkarma daima, Tanrının kurduğu düzeni ortadan kaldırmaya bakar; bu düzen, üretimin ya da arzunun düzeni haline gelmiş olsa da. Bugün bile, her tür ortodoks görüş onu, bir lanet ve hile olarak görmektedir; bütün hakikatleri

[385] Baudrillard, 2019a, s. 10.
[386] Baudrillard, 2019a, s. 10.

> yoldan çıkaran bir kara büyüdür o; işaretleri efsunlar; işaretlerin uğursuz kullanımlarını yüceltir."[387]

Baştan çıkarmada, insanın doğada bulduğu neden-sonuç ilişkileri bulunmaz; ani bir tersinirliğin taşıyıcısı olduğu için tehditkârdır.[388]

Baudrillard'a göre büyük üretim ve yorum sistemlerine ait her bir söylem, kendi işaretleri tarafından soğurulmakla tehdit edilir. Bu tersinirlik, bütün disiplinlerin tutarlılıklarını ve ereklilliklerini meşgul eden bir lanet gibidir. O, kendi işaretleri tarafından tehdit edilmeyi, dişiliğin ve baştan çıkarmanın birbirine karışmasının bir sonucu olarak değerlendirir.[389] Ona göre "[h]er tür erillik, dişilikteki bu ani tersinirlikle meşgul olur. Cinselliğin, anlamın ve iktidarın arka yüzü olan baştan çıkarmanın ve dişiliğin önüne geçmek imkânsızdır."[390] Disiplinlerin, üzerlerindeki laneti kaldırmak için çok daha şiddetli ve sistemli yöntemler kullanmasıyla nihai çözüm yolları çağına geçiş desteklenmektedir[391]: "[…C]insel devrim çağı; eşikte ve eşik altında yer alan bütün hazları üretme ve yönetme çağı; arzu alanında mikroişlemden yararlanma çağı; en son serüven de, kadınlığı ve cinselliğiyle kendinden üreyen kadındır. Baştan çıkarmanın sonu."[392] Şu halde, çoğalan suretleriyle birlikte arzunun −henüz tamamen olmasa da− günümüz dünyasının biçimlendirilişi, yaşadığımız yeri daha az güvenilir bir alan haline getirdiği söylenebilir.

> "Günümüzde aynı anda birçok olay yaşanıyor: Erotik çokdeğerlilik, arzunun sonsuz potansiyel gücü, dallanma, kırınımlar, libidonun yeğinlikleri − özgürleştirici bir seçenek için akla gelebilecek bütün varyantlar; Freud'dan özgürleşmiş psikanalizin sınırlarından ya da psikanalizden özgürleşmiş arzunun sınırlarından gelen özgürleştirici bir alternatifin çeşitli değişkeleri; tümü, cinsel paradigmadaki kaynamanın ardında ve yapının farksızlaştırılmasında ve potansiyel yansızlığında birleşir."[393]

Baudrillard'a göre cinsel devrim tuzağına düşmüş dişil olan, tek yapıya hapsedilişiyle − yapı kuvvetliyse negatif ayırımcılığa, zayıflamışsa alaycı bir zafere

[387] Baudrillard, 2019a, s. 10-11.
[388] Baudrillard, 2019a, s. 10.
[389] Baudrillard, 2019a, s. 10.
[390] Baudrillard, 2019a, s. 11.
[391] Baudrillard, 2019a, s. 11.
[392] Baudrillard, 2019a, s. 11.
[393] Baudrillard, 2019a, s. 16-17.

mahkûm edildiği− erkek egemen toplumsal yapının karşısında, simgeler evrenine hükmetmeyi temsil eden baştan çıkarma gücünü dışlayarak durmaya çalışır. Simülasyon alanında gerçekle modeller arasındaki ayrımı ortaya koymanın imkânsızlığı ile dişil olanın çözümsüzlüğü, belirsizliği paralel bir seyirdedir.[394]

Baudrillard, cinselliğin özgürleşme evresine geçişle birlikte belirsizlik evresine de geçiş yapıldığını belirtir. Yokluğun, yasağın ve dolayısıyla sınırın olmadığı bu evre, gönderim ilkelerini yok eder. Ona göre iktisadi aklın tek dayanağının kıtlık olması gibi, arzunun tek dayanağı da yokluktur. İktisadi aklın hedefi olan kıtlık hayaleti ortadan kalktığı anda, bu akıl buharlaşır.[395] Benzer biçimde arzu, "[b]ütün varlığıyla talebin içine sokulduğunda, hiçbir kısıtlama olmaksızın kendini işlemselleştirdiğinde bütün gerçekliğini yitirir; çünkü imgelemi olmayan arzu her yerde, aynı zamanda da genelleşmiş bir simülasyon ortamındadır. Arzunun hayaleti, cinselin ölü gerçeğine musallat olur."[396] Dolayısıyla Baudrillard açısından özellikle dişil olanın yüceltilmesi, dişil hazzın yüceltilmesi, hazzın aşırı gerçekliği anlamına gelir. Cinsiyet gerçekliği ilkesi böylece yok olur ve belirsizlik ilkesi cinsel aklı böylece kuşatır.[397]

Baudrillard, tüketim toplumunda özdeşliği sürekli olarak tehdit eden, bozan yüz çizgilerine, kırışıklıklara, hastalıklara, cinselliğe, ölüme karşı insanın, bedeni bir yazgı olarak kabul etmemek, onu kusursuzlaştırmak, onarmak, ideal bir nesneye dönüştürmek adına, kendisinin yansıması olarak bedeni sahiplendiğini; arzuyu, görünüşü, imgeyi bireysel olarak sahiplendiğini; her türlü estetik cerrahiye başvurarak bir modeli sahiplendiğini ve bedenini ona benzettiğini düşünmektedir. Böylece beden, özdeşliğin büyüleyici etkisiyle bir baştan çıkarma kaynağı haline gelmektedir. Ancak bütün bunlar, bir kopyanın, fiziksel ve zihinsel bir zırhın oluşturulmasından başka bir şey değildir ya da bütün bunlarla çağdaş birey, kopyaları olmadan, özdeşlik döngüsünün yeniden cisimleşmesi trajik yazgısını kendinde taşımadan başkalarınca tanınamaz duruma gelmiştir. Dolayısıyla, bu çağda gerçek anlamda bireyden söz etme imkânı yoktur.[398]

---

[394] Baudrillard, 2019a, s. 16.
[395] Baudrillard, 2019a, s. 16.
[396] Baudrillard, 2019a, s. 16.
[397] Baudrillard, 2019a, s. 16.
[398] Baudrillard, Jean (2012b), *Kusursuz Cinayet*, çev. Necmettin Sevil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 151-152.

Baudrillard açısından, kadının özgürleşmesini hedefleyen feminizmin içine düşmüş olduğu duruma ilişkin söylemleri çarpıcıdır. Ona göre baştan çıkarılmada geçmişte dişilin güçlü bir ironisi vardı. Günümüzde söz konusu ironi yerini yine bu denli güçlü, radikal başka bir ironiye bırakmıştır. Yeni ironi dişilin belirsizleşmesinde ve muğlaklıklığında kendini gösterir. Şöyle de denebilir: Dişilin bu belirsizlik içinde bir özne olarak yükseltilmesi beraberinde onun nesne konumuna gelmesinin nedenine dönüşmektedir. Bu, özgürleşmeyi hedef alan feminizmin, özne ve nesne olma konumlarını birbirinden ayırmak isterken, bir çakışmaya neden olmasının sonucudur. Peki bu, bir başarı olarak görülebilir mi?[399]

Baudrillard'a göre tüketim toplumunda sınırların belirsizleşmesiyle beraber "baştan çıkarma" yok olmaya başlar; hakikat, artık çok uzaklardadır. Göstergenin yeniden canlandırmasının, baştan çıkarmasının ve dil yetisinin birlikte oynadıkları sahnenin kayboluşu, her şeyin ifşa edilmesine neden olmaktadır. Açık saçıklığın sınır tanımazlığı, sınırsız bir görünümü olması, gösterim niteliğinin derinlikleri ifşa etme isteği bir tür itki olarak değerlendirilebilir. Bu öyle bir itkidir ki diğer itkilerin yerini kolayca alabilir.[400] Baudrillard bu durumun sonuçlarını şöyle açıklamaktadır:

> "Her şey işaretin, görünür bir enerjinin ışığına teslim edilebilir. Her söz özgürleştirilebilir ve arzuya yönelebilir. Bu özgürleşme sürecine gömülüp kaybolacağız; oysa bu süreç, giderek etkisini artıran müstehcenleşme sürecinden başka bir şey değil. Gizlenmiş olan ve hâlâ yasaktan haz alan her şey mezarından çıkarılarak söze ve aşikârlığa teslim edilecek. Gerçek giderek büyüyor, gerçek giderek genişliyor, bir gün bütün evren bir gerçekten ibaret kalacak ve gerçeğin evrensel hale gelmesi ölümü getirecek beraberinde."[401]

"İşaretlere gömülmek" bu olsa gerek. "Arzu"nun ifade edilmesiyle, çoğaltılmasıyla, ikizinin oluşturulmasıyla insan arzusuna tutsak olmaz; arzuları tarafından öldürülür.[402]

Baudrillard'a göre radikal fetişizm evreni içinde karşımıza her türlü mecazın dışında olanlar ve yeniden saf bir nesneye dönüşen göstergeler, anlamsızlaştırma ve

[399] Baudrillard, 2019a, s. 39.
[400] Baudrillard, 2019a, s. 48-49.
[401] Baudrillard, 2019a, s. 48.
[402] Baudrillard, 2019a, s. 48.

sınır tanımayan işlemsel gerçekle ilintilidir. Ona göre her şeyin hile niteliği taşıdığı fetişizm evreninde, bunca zamandır mesafe bilinci aracılığıyla ayrımlamaya çalıştığımız ne varsa birbirine katıp, karıştırmaktan başka bir şey yapmıyoruz ya da gerçekliğin elinden aldıklarımızı zorla görsel gerçekliğe dönüştürmeye çalışıyoruz. Yapılan bu gerçekliği işlemselleştirme hareketi, son derece indirgemeci bir çaba olarak görülebilir. Simülasyonun altın çağında yaşanılan, gerçek dünyayla olan dışsal mesafeyle, göstergeye olan içsel mesafeyi ortadan kaldıran dijital evrende ya da integral hesapları, kapalı devreler içinde 0/1 ikili yapı üzerine oturtulan sanal gerçeklik alanında, gösterge gösterge olma özelliğini yitirerek varlığından vazgeçilmesi olanaksız bir şeye dönüşmektedir. Dolayısıyla gerçeklik kaybı içindeki düşüncenin, düşüncelerin gerçek yansımalarına sahip olmasının ve ona uygun eyleme dönüşüm olanaklarını taşımasının güçlüğü ortadadır.[403]

Baudrillard'ın söylemlerinden anlamlandırma sistemini altüst eden simüle edilen dünyanın, "baştan çıkarma" kavramının dışlanmasını dayattığını anlıyoruz.[404] Toffoletti'ye göre,

> "[y]anılsama bir gerçeklik duygusu ya da 'olduğu haliyle' bir dünya inşa etmenin gerekli bir parçasıdır. Dolayısıyla yanılsamanın kaybı akıl ermez bir olasılıktır, çünkü gerçekliğimizi kavramlaştırmak ve onun hakkında konuşabilmek için yanılsamaya ihtiyaç duyarız. Gerçekliği bizim için 'gerçek' kılar. Ancak 'gerçek' olduğunu düşündüğümüz aslında başka tür bir yanılsamadan ibarettir, her ne kadar Baudrillard'ın işleyen bir toplum için kritik önemde olduğunu söylediği 'yaşamsal önemde bir yanılsama' olsa da. Burada dikkat etmemiz gereken husus, baştan çıkarma ve yanılsamanın gerçeğe meydan okumasının aynı anlamlandırma sistemi içinden çıkmasıdır."[405]

Toffoletti − Baudrillard bağlamında değerlendirdiği− "baştan çıkarma" kavramının gerçek olanı hükümsüz kılan simülasyonun aksine, gerçek olana yönelik bir meydan okuma, gerçekliğin her yere sirayet etmesine karşı çıkma girişimi olarak imajlar aracılığıyla hakikatin üretimine karşı, yanılsamayı geri getirmenin yolu olarak görür.[406]

---

[403] Baudrillard, 2015, s. 72.
[404] Baudrillard, 2019a, s. 222.
[405] Toffoletti, 2014, s. 40.
[406] Toffoletti, 2014, s. 40.

> "Eğer Baudrillard'ın iddia ettiği gibi yanılsama gerçeklikle oynuyorsa, gerçekliğin simülakra şeklinde üretimi imajı yanılsama gücünden yoksun bırakır. Elimizde kalan ise, Baudrillard'a göre, bir ultra gerçekliktir, her şeyi kapsayan ve dolaysız, imajlara ve olaylara tepkimizi önceden belirleyen ve imajın bir zamanlar sahip olduğu her türden sürpriz veya özgünlük unsurunu yok eden bir aşırı gerçeklik biçimidir."[407]

Toffoletti'ye göre yanılsamalar üretme gücü olan bir kuvvet olarak görünümlerle oynayan baştan çıkarma, gerçeklik üretme gücüne sahip olan simülasyonun karşıtıdır. Çünkü simülasyon, her şeyi görünür ve bilinebilir kılma çabasıyla imajlara ve görünümlere tepkileri önceden belirleyen, özgünlük unsurlarını yok eden aşırı gerçeklik biçimidir.[408]

BBC News Türkçe'nin haberine göre, Güney Kore'de bir hastalık sonucu vefat eden bir kız çocuğunun, sanal gerçeklik aracılığıyla annesiyle sık sık gittikleri bir park görüntüsü içinde simülasyonla bir araya getirilmeleri, *Seninle Buluştum* adlı bir belgesel olarak izleyici ile buluşturulur. Çocuğun gerçek sesinin de kullanıldığı bu simülasyonun içinde, vefat eden çocuğun yerine bir çocuk manken geçer. Teknolojik donanımlar aracılığıyla anneye, manken çocuğun yüzüne ve vücuduna kızının görüntüsü yansıtılır. Habere göre anne bu duygusal karşılaşma anı için şunları söylemektedir: "Belki bu gerçek cennet. Nayeon'la buluştum. Beni gülümseyerek çağırdı. Çok kısa sürdü ama çok mutlu bir andı. Sanırım hep görmek istediğim rüyayı gördüm."[409] Bu aşamada, sözde "nesnel" bir gerçeklik sunma çabası söz konusudur. Her şey görülmek ve görünür olmak zorundaymış gibi, bir gerçeklik yeniden canlandırılmaya zorlanmaktadır. Baudrillard açısından bu olay, "bütünsel görünürlük"ün bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ona göre "bütünsel görünürlük", her şeyin görülmesi gerektiği ve dolayısıyla görülecek hiçbir şeyin kalmadığı bir sırada ortaya çıkmaktadır. Salt görülmek için üretilmiş, ne pahasına olursa olsun görselleşmeye çalışan bir gerçeklik gibi algılanmak istenen, görünürlüğün kusursuz bir örneği halini almaktadır. Oysa insanın gündelik yaşamını, mutsuzluklarını, arzularını ve sahip olduklarını bu biçimde sergilemesi onu bir imgeye dönüştürür. Bu bağlamda, tele-gerçeklik programlarının,

[407] Toffoletti, 2014, s. 38.
[408] Toffoletti, 2014, s. 38-39.
[409] BBC News Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51447691. Erişim Tarihi 15 Şubat 2020.

sırlarından tamamen arınmış olarak yaşamı ve/veya kendini yok etmenin bir aracısı oldukları söylenebilir.[410]

Baudrillard açısından yeniden canlandırma olayının arka planında, görünümlere özgü o bulunması zor ve değerli uzamın ele geçirilmesi söz konusudur. Yeniden canlandırmanın ya da saydamlığın gerçeğin tamamını görselliğin yörüngesine oturtması, bakışın rehin alınarak imgenin katline neden olmaktadır. Bir iktidar ve denetim aracı olarak panoptiğin sınırlarını aşan bu görme biçimiyle algılanan dış görünüşler değildir; bu görme biçimi görünüşleri saydamlaştırıp görünmez hale getirmektedir.[411]

> "İçselleştirdiği söylenebilecek denetim kapasitesi sayesinde insanlar artık kurban edilmek yerine imgeye dönüştürülüyor. […] İmgeye karşı gerçekleştirilebilecek en şiddetli saldırı, sayısal hesaplama ve bilgisayar aracılığıyla *ex nihilo* (yoktan var edilen) gerçekleştirilen imgedir. Sentetik imge, imgesel düşlemeye, imgesel düşlemenin neden olduğu o asal 'illüzyon' olayına bir son vermektedir, çünkü sentetik imgenin bir göndereni yoktur. Sentetik imge, Sanal Gerçeklik olarak anında üretilebilmektedir."[412]

Baudrillard'a göre, imgelerin gerisinde yok olup giden varlık Tanrı değil, insanlardır. Günümüzde imgelerin çalınması, sırların ifşa edilmesi aşamasının geçildiği, insanları sarıp sarmalayan bütünsel gerçekliğin içinde saklanıp gizlenebilecek bir şeyin kalmadığı bir sürece geçiş yapılmıştır. İmge talimatlar yoluyla, otomatikleşmiş bir sürecin içinde bilgisayardan, televizyon ekranına ya da cep telefonuna ya da bir dayanaktan diğerine geçerek sentetik olarak üretilebilmektedir. Sanal, sayısal, sentetik imge üretiminin sonucunda "zamansal farklılık" diye bir şey ortadan kalkmıştır ya da ortada ölen, yok olan bir şey kalmamıştır.[413]

Bir nesne imgeye nasıl dönüşür? Baudrillard, nesnenin bir imgeye dönüşürken sahip olduğu tüm boyutlarını ve doğal olarak anlamını teker teker kaybettiğini söylemektedir. Bir imge ne kadar yoğun, konsantre bir hale getiriliyorsa ve gösterdiğinden çok daha fazla başkasına benziyorsa, gerçekten de o kadar uzaklaşmış demektir. İmgeyi yansıttığı gerçeğe yakınlaştırabilmek için onun sahip olduğu boyutlara

[410] Baudrillard, 2015, s. 88-89.
[411] Baudrillard, 2015, s. 89-90.
[412] Baudrillard, 2015, s. 90.
[413] Baudrillard, 2015, s. 90-92.

−ağırlığı, üç boyutluluğu, zamansallığı, kokusu, vb.− devinim, düşünce, anlam ve arzu katarak simüle etmek aslında onu hedeflenene ulaştırmayacağı gibi istenen sonucun tersine doğru bir hareketin başlamasına neden olacaktır. Bu bağlamda Baudrillard teknolojinin, gerçeğe yakınlaştırmak amacıyla imgeye eklediği her yeni boyutun öncekileri geçersizleştirdiği düşüncesindedir. Örneğin fotoğraf imgesi, derinlikten yoksunken ya da iki boyutluyken, bir imgeye katılan üçüncü boyutla gerçek ve yeniden canlandırmaya yaklaştıran bir durum meydana gelir. Zaman ve tarih, ses ve devinim ya da düşünce ve anlam, üçüncü boyut edinen imge ya da imgeye katılan rölyef, gerçekliğe koşut bir evren olarak nitelendirilebilecek şeyler, saf imgeyi yıkmaya yönelik bir şiddet olarak görülebilir.[414]

Baudrillard'a göre imgeye eklenen sanal, sayısal ve bütünsel gerçeklik boyutu ya da dördüncü boyutsa diğer boyutları geçersizleştirir. Aslından, boyuttan yoksun bu hiperuzam, imgenin gerçek anlamda var olmadığı ekran yüzeylerinden oluşmaktadır. Gerçek ve yeniden canlandırmanın söz konusu olmadığı hiperuzamdan saf imgeye ulaşabilmek için boyutların teker teker kaldırılması gerekir. Bu işlem, imgenin anlatmaya çalıştığından daha önemli olduğunu −dil yetisinin anlamlandırmaya çalıştığı şeyden daha önemli olması gibi− göstermektedir. Gerçek imge boyutunda ise karşımıza dünyaya ait holografik özelliklere sahip, görünümlere özgü hatların biçimini değiştiren, bütünü yansıtan küçük bir parçası çıkar. Belki de bu nedenle "gerçek", sanıldığı kadar açık seçik bir şey değildir. Bu bağlamda Baudrillard, her hareketin, jestin öncesinde bir titreklik, tereddüt ya da bir kararsızlık anının olduğunu ve bu kararsızlığın hareketin, eylemin üzerinde iz bıraktığı düşüncesindedir. Ona göre bu belirsizlikten, titreklikten arındırılmış, tamamen işlemsel ve kusursuz bir görünüme sahip görünümün sahibi, deliliğin sınırındaki bir kişiden başkası olamaz.[415]

Gerçek imge, duruma ve nesneye işaret etmenin ötesinde bu dünyaya özgü titrekliği ön plana çıkarır. Gerçek imgenin olmadığı yerde poz verirmiş gibi yapan görüntüler arasında kalan insan, görselliğin yörüngesinde, bakışının rehin alındığı bir tür teşhirciliğin karşısında büyülenir. İnsana bir bakıma illüzyonu duyumsatan gerçek imgenin yerini alan gerçeğin hep yeniden üretilebilen görüntüleri yüzünden imge,

[414] Baudrillard, 2015, s. 92-93.
[415] Baudrillard, 2015, s. 93-94.

istisnai olma özelliğini yitirir. Baudrillard'ın "görsel akıntı evreni" diye adlandırdığı yerde imgeler seline kapılmış insanın da istemesini kaybetmiş olduğu söylenebilir.[416] Her türlü düşünme, bilme ve eylemenin istemeye dayandığı, onunla geliştiği, kışkırtıcı bir unsur olarak öznenin duruşuna yüklediği sorumluluk bilinci Demokles'in kılıcı gibi başımızın üstünde sallana dursun, günümüzde dışlanmış bir alternatif olarak unutulmaya ya da unutturulmaya başlanmıştır. Antropontolojik bağlamda tüketim toplumu insanının, özellikle eylem alanı söz konusu olduğunda bir özne duruşunun ya da istemesini düzenleyen ilkelerin peşini çoktan bıraktığı, tüketilen bir yaşamın belirsizliğine gizli kapaklı bir ortaklıkla katılımının olduğu söylenebilir.

Dur durak tanımayan düşünce dolanımını durdurabilen ve yansıtabilen bir varlığın, insanın, imgeler seli içinde imgeyi yitirmesi trajik olarak değerlendirilebilir. Herhangi bir yansımaya yol açamayacak düşünce evreninde öznenin kaybolması kaçınılmazdır. Ayrıntılara boğulmuş, doğal olandan kopmuş tüketim toplumu insanı imgeyi, nesne ve bakışın yansıttığı ışıkların çakışma noktasında aramaktadır. Baudrillard'ın söylediği gibi, aslında ışık için nesneler bir bahane ve nesneler de ışığı durduran ve onu yansıtan şeydir.[417] İnsan, özne olmaktan uzaklaştıkça, bilincini şeylerin yansımalarına kapadıkça görünüşün pervanesi, nesnelerin dolayısıyla kendi kendinin rehinesi, tutsağı haline gelmektedir. Nesnelerin arasında kalan, nesneleşen insanın bakışı ekranlar arasındadır. Bu nesneler oyununun içindeki görüntüler ancak ekranın şeffaflığında aynı kalır.

4.4 Yabancılaşmanın Sonu Üstüne

Baudrillard, *Tüketim Toplumu* eserinin sonuç bölümüne "Praglı Öğrenci" başlığıyla giriş yapar. Alman ekolünün dışavurumcu filmi olan *Praglı Öğrenci* 30'lu yıllarda çekilmiş sessiz bir filmdir. Bu filmde Prag'da yaşayan yoksul ama ihtiraslı, daha rahat yaşama olanaklarına erişmek için sabırsızlanan bir öğrencinin yaşamı anlatılmaktadır.[418]

[416] Baudrillard, 2015, s. 95.
[417] Baudrillard, 2015, s. 96.
[418] Baudrillard, 2017c, s. 245.

Söz konusu filmde Praglı öğrencinin aynaya yansıyan imgesi, simgesel olarak edimlerini temsil etmektedir. Praglı öğrenci üzerinden değerlendirdiğimizde gerçekleştirdiğimiz edimlere uygun olarak çevremizde oluşturduğumuz dünyayla ilişkilerimizin şeffaflığı, dünyayla aramızdaki gerçek bir karşılıklılığın olduğuna işaret eder.[419] "Demek ki simgesel olarak bu imge bize uymayacak olursa, bu, dünyanın saydamsız olduğunun, edimlerimizi denetleyemediğimizin göstergesidir; özetle kendimiz hakkında bir perspektiften yoksunuz demektir. Bu teminat olmaksızın artık kimlik mümkün değildir: Kendim için bir başkası oluyorum, *yabancılaşıyorum*."[420] Ayrıca filmde öğrencinin imgesinin rastlantı eseri kaybedilmemiş ya da ortadan kaybolmamış olması, satılmış olması, imgenin meta alanına girdiğinin de kanıtıdır. Bu durum, insanın somut olarak toplumsal yabancılaşma yaşaması anlamına gelmektedir. İnsanın kendisiyle ya da dünyayla ilişkisindeki şeffaflığın parçalanmasıyla hayatın anlamı ortadan kaybolur.[421]

Baudrillard, Şeytan'ın öğrencinin imgesini alıp cebine koymasını ya da bir nesne muamelesine maruz kalan imgenin durumunu, gerçek meta fetişizm sürecinin fantastik örneği olarak değerlendirmektedir. Çünkü ona göre emeğimiz gibi eylemlerimiz de üretildiği zaman bizim dışımıza çıkar ya da denetimimizden ayrılır. Bunlar nesnelleştiğinde tam olarak Şeytan'ın eline geçer. Ayrıca filmde yabancılaşmanın merkezine altının ya da metanın ve değişim değerinin mantığının konulması, Şeytan'la yapılan anlaşmanın arka planındaki tüketici gücü açıklaması bakımından etkilidir.[422]

Praglı öğrenci kendisinin bir parçasını ya da imgesini satmasının ardından, aslında imgesi tarafından kovalanmaktadır. Bu kovalamaca neredeyse o ölünceye dek sürer.[423] Baudrillard'ın bu sürece ilişkin düşünceleri şöyledir:

> "Bize ait olup yabancılaştığımız hiçbir şey yine de bizle ilgisiz bir ortama, karşısında özgürlüğümüzü koruyabileceğimiz −elimizden alınanlar yüzünden acı çekerken, yine de kendi 'özel' alanımızda kendimize sahip olduğumuz ve temelde bütünlüğümüzü koruduğumuz− bir 'dış dünya'ya düşmez. Hayır: Bu,

[419] Baudrillard, 2017c, s. 247.
[420] Baudrillard, 2017c, s. 247.
[421] Baudrillard, 2017c, s. 248.
[422] Baudrillard, 2017c, s. 248.
[423] Baudrillard, 2017c, s. 247.

> ruhun dünyadan muaf olduğunu söyleyen ve 'vicdan'ı güvence alan bir uydurmacadır. Yabancılaşma çok daha ileriye gider. Bizden kurtulan parçanın elinden kurtulamayız."[424]

Ruh, gölge, imge, emeğin nesneye dönüşmüş ürünü vb. kısaca nesneye dönüşmüş her şey öç almak için insanı rahat bırakmaz. Yoksun kalınan her şey olumsuz bir tür bağlılık yüzünden insanın huzurunu kaçırır. Çünkü Baudrillard'a göre satılan, unutulan parça bizi temsil etmeye devam eder. Bu parça, bizim yerimizi alan ve satıldığı, unutulduğu için bizden öç almaya çalışan hayaletimizdir. Sonuç olarak öznenin ve nesnenin bu tersine çevrilişi, huzursuz bir yaşamın çok ötesine geçen uzun süren bir intihar süreci olarak değerlendirilebilir.[425]

Yabancılaşan insanın tek sorunu küçülmesi, fakirleşmesi değildir. Bütünlüğünü devam ettiremediği gibi kendi kendinin kışkırtıcısı olarak düşmanı da kendisi olmaktadır. Kötülüğe bu kadar yakın bir duruş, kendine dönen bu yakın mesafeden engellenme, Baudrillard'ın deyişiyle − Frued'un başka bir bağlamda kullandığı− bastırma, bastıran merciyle bastırılan arasında yabancılaşmaya neden olur. Kişi kendi kendine bu kötülüğü yapmaktadır. Yabancılaşma yalnızca diğer insanların edimlerine yönelik olduğunda, insanın yaşadığı çatışma ve/veya duyumsadığı yalnızlık içinde soyut olarak aşılabildiği halde, yabancılaşma insanın hem kendine hem de somut toplumsal yaşama ilişkin radikal bir biçim aldığında, bu durumu aşmaya yönelik düşünülen her ideal çözümün başarısızlığa uğraması kaçınılmazdır.[426]

Baudrillard, meta merkezli düşünüşün yönettiği bireysel ve toplumsal yaşamın genel yapısının *Praglı Öğrenci* filminde oldukça iyi bir biçimde sergilendiği düşüncesindedir. Ona göre Ortaçağın sonlarından itibaren Şeytan'la yapılan anlaşmanın merkezi parolası, doğanın tarihsel, teknik, teknolojik olarak hakimiyet altına alınmasıdır.[427] Baudrillard tüketim çağının temellerinin atıldığı bu dönemi şöyle açıklamaktadır:

---

[424] Baudrillard, 2017c, s. 249.
[425] Baudrillard, 2017c, s. 249.
[426] Baudrillard, 2017c, s. 249-250.
[427] Baudrillard, 2017c, s. 250-251.

> "Batılı ‘acemi büyücü’ Şeytan’a endekslenmiş Kötülük’ün güçlerinde püriten ve Prometheusvari İlerleme, yüceltme ve emek, rasyonellik ve verimlilik uğraşına bağlı devasa suçluluğu izlekleştirmiştir. Bu nedenle bastırılanın yeniden ortaya çıkması, bastırılan tarafından korkutulma ve ruhun satılması (‘anlaşma’ pazar süreçlerinin ilk burjuva toplumunda ortaya çıkışını yansıtır) gibi ortaçağa özgü bu izleğin ‘Sanayi Çağı’nın ilk zamanlarında romantikler tarafından yeniden diriltildiği görülür. Bu çağdan itibaren izlek genellikle (tekniğin mucizesine paralel olarak) *tekniğin ölümcüllüğü* söyleninin ardında koşar. Günümüzde hâlâ bu izlek nükleer facia tehlikesinden (uygarlığın teknik intiharı) teknik ilerleme ve insanların ahlakı arasındaki kaçınılmaz kopukluk izleğine kadar tüm bilim-kurgumuzu ve tüm günlük söylenceyi derinden etkiler."[428]

Tüketim çağı, sermaye biçiminde hızlandırılmış tüm üretkenlik sürecinin tarihsel sonucu olduğu ya da bu süreç insana ait tüm maddi ve manevi ilişkileri meta mantığı üstüne konumlandırıldığı için radikal yabancılaşmanın çağı olmuştur.[429]

Baudrillard’ın radikal yabancılaşmanın kaynağı olarak işaret ettiği meta mantığının, insanı çepeçevre kuşatan ve bir biçimde katılımını bekleyen ilişkilerle yakın bağlantısını da denetim altına aldığını söylemektedir. Yalnızca emek süreçlerini ve maddi ürünleri değil, tüm kültürü, insani ilişkileri de kapsayan bu denetim, bireysel fantezileri ve itkileri de rahat bırakmaz. Tüm işlevleri, ihtiyaçları kâr terimleriyle nesnelleştirilmesi bağlamında olduğu kadar her şeyin gösteriselleşmesi, yani her şeyin tüketilebilir olmasını çağrıştırması bağlamında da bu "mantık" insanları kışkırtır. Bunun sonucunda da insan, kendine rağmen yabancılaşmış özü etrafında dönüşüyle ya da kendisinin başkalığı etrafında pervane oluşuyla imgesiyle yüzleşme fırsatını elinden kaçırmaktadır.[430]

Baudrillard’a göre şeyleri ve kendini tüketme süreci, göstergeleri soğurma ve göstergeler tarafından soğurulma süreci olarak da ifade edilebilir. Göstergelerin yayınıyla ve alımlanmasıyla beraber varlık gibi görünüş de bir problem alanı olmaktan çıkmaktadır. Genelleşmiş tüketim anlayışı, bireysel varlığın göstergeler bileşkesinde ve onun lehinde ortadan kaybolmasının nedenidir. İnsanın ruh, gölge, ikiz, yansıtılmış olma türünde bir imgesinin yokluğu ya da insanın imgesiyle çatışmasının imkânsız

[428] Baudrillard, 2017c, s. 250-251.
[429] Baudrillard, 2017c, s. 251-252.
[430] Baudrillard, 2017c, s. 251.

olduğu böyle bir sistem, işleyişini hazza dayandırır ve bu nedenle de gerileticidir. Tüketim sürecinin bu biçimde işleyişi, aşkın amaçların oluşumunun da engelidir.[431]

> "Tüketimin insanı, emeğinin ürünüyle yüz yüze olduğundan daha fazla kendi ihtiyaçlarıyla yüz yüze değildir[…] *Bu insan düzenlediği göstergelere içkindir*. Artık ne aşkınlık, ne ereksellik ne de amaç söz konusudur: Bu toplumu niteleyen şey, kendi üstüne 'düşünce'ye, perspektife sahip olmayışıdır. Dolayısıyla zenginliğe ve şana ulaşmak için Faustvari bir anlaşmayla pazarlığa girişilen, Şeytan gibi, bir *kötücül merci* yoktur, çünkü zenginlik ve şan size anaç ve *iyicil bir merci,* yani bolluk toplumunun kendisi tarafından verilmiştir. Ya da Şeytan'la sözleşme yapan, bolluk adına tüm aşkınlığını ve tüm erekselliğini Şeytan'a satan ve artık amaç yokluğu tarafından rahatsız edilen şeyin toplumun tamamı 'Anonim Toplum', Sınırlı Sorumlu Toplum olduğunu varsaymak gerekir."[432]

Bolluk, altın ve zenginlik getiren Şeytan'ın yerini alan, anlaşmanın yerine geçen sözleşme, kendi varlığına insanları inandırır. Bununla beraber bolluk miti o kadar etkilidir ki, çağdaş toplumun tek nesnel gerçekliği olan tüketim fikrinin temelini oluşturur. Çağdaş toplumun kendisiyle konuşma tarzı, kendisi üzerine bir söz, sağduyu gücüne ulaşmış bu yansımalı söylemsel bileşim, toplumu tükettiği ölçüde fikirlerin de tüketildiği bir düzlemde gerçekleşir.[433]

Baudrillard'a göre gerçeklik ilkesinin yerini alan sermayenin yabancılaştırma görevinin gitgide radikal bir biçim alması, her türlü yaratıcı gücün yerini işlemsel bir mekanizmaya bıraktığı bir düzenin başlamasına neden olmuştur. Hem dünyanın hem insanın tamamen ortadan kaybolmasına aracılık eden bu sayısal, elektronik, sanal soyutlama sistemini icat eden tek canlı, insandır. Ayrıca bu durumun kuşkusuz doğa yasalarıyla hiçbir ilişkisinin olmaması çarpıcıdır. Ortadan kaybolmanın nedeni, özgürlük, irade ve sorumluluk kavramlarının insanlar dolayısıyla toplum üzerinde büyük bir etkileme gücüne sahip olmalarına rağmen, adı geçen kavramların hayatın içine ve neredeyse küresel çapta yaşanan sorunların çözümüne eser miktarda katılımları olabilir.[434]

---

[431] Baudrillard, 2017c, s. 251.
[432] Baudrillard, 2017c, s. 251-252.
[433] Baudrillard, 2017c, s. 253-254.
[434] Baudrillard, Jean (2012a), *Karnaval ve Yamyam*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 31-32.

Bu aşamada "yabancılaşma" kavramının "öteki" kavramıyla ilişkisi üzerinde durmak faydalı görünüyor. Örneğin şöyle bir soru sorularak konu açımlanabilir: İnsan için ötekinin varlığı neden önemlidir? Baudrillard'ın bu soruya yanıtı şu olabilir:

> "Bilgisayar için öteki yoktur. Bu nedenle akıllı değildir. Çünkü akıl bize her zaman ötekinden gelir. Bu nedenle bilgisayar böylesine başarılıdır. […] Soyutlamanın gücüdür bu. Makineler daha hızlıdır, çünkü her tür ötekilikle bağlantıları kesilmiştir. Bilgisayar ağları da akıl ve ikiz akıl arasındaki dev bir göbek bağı gibi onları birbirine bağlar. Ancak, aynı olandan aynıya giden bu homeostazın içinde ötekiliğe makine tarafından el konulmuştur."[435]

Günümüzde sergilenen oyun içinde ötekinin olmamasının, kişinin kendi öznelliğinin, kendisinin dışındakileri umursamazlığının sonucu, gölgesi, imgesi, ötekisi olmayan bir töz haline gelmişliğidir.[436]

Ötekilik terimini, farklılık teriminden ayırmak gerekir. Baudrillard'a göre, ötekiliği öldüren farklılık olabilir. Farklılığın umutsuz sanrısı da ırkçılıktır. Başka bir deyişle öteki öteki, yabancı yabancı olarak kaldığı sürece ırkçılık ortaya çıkmaz. Öteki yerini farklı olana bıraktığında ya da farklı tehlikeli bir biçimde yakınlaştığında gerçek anlamda ırkçılık ortaya çıkmaya başlar ve onu uzakta tutma isteği böylece uyanır. Bu bağlamda, örneğin Amerika'daki yerlilere yaşama hakkının yalnızca belirli bölgelerde kalmaları şartıyla tanınması, farklılık düşüncesinin beklenmedik sonuçlarından biri olabilir. Irkçılık ise farklılık mantığının karşısında ani bir tepki olarak, öteki olma fantezisi ve takıntısıdır; farklılığın fetiş haline getirilmesidir denebilir.[437]

Baudrillard'a göre farklılık yelpazesi döngüsel, tam tur görünümlüdür ama dengesizdir. Farklılık, sonsuz büyükle sonsuz küçük arasında gidip geldiğinden onları ılımlı biçimde yönetebilmek ancak bir ütopyadır. Çünkü farklılık hakkına ilişkin mit, farklılıklar ve farklılık kültü hızla çoğalırken, artık yeni farklılıkların söz konusu olmadığı noktada, sistemde öngörülmemiş bir boşluk, ölüme terk edilmiş ötekilerin bir araya gelmesine neden olacaktır. Dolayısıyla farklılığın doğru kullanımı diye bir durumun olmadığı belirtilmelidir. İster ırkçılık ister herhangi bir farklılığı sürdürmeye

[435] Baudrillard, 2016a, 129.
[436] Baudrillard, 2016a, 128.
[437] Baudrillard, 2016a, 131-132.

ve/veya korumaya, insanlığı bu bağlamda birleştirmeye yönelik çaba boşunadır. Baudrillard'a göre, Batı'nın farklılıklara hoşgörüyle yaklaşması, özellikle folklor ve sefalet göstergeleri üzerinden kendini göstermektedir. Bu durumda Batı'nın ikiyüzlü hoşgörüsünün altında yatan derin küçümseme de görünenin aksine en kökten anlayışsızlık biçimidir.[438]

Herkes için, her topluluk için bir ötekinin olup olmadığı önemlidir. "Kimi ilişkiler tamamen asimetriktir: Biri, ötekinin ötekisi olabilirken, öteki ötekinin ötekisi olmayabilir. Ben, onun ötekisi olabilirim, ama o benim için bir ötekisi olmayabilir."[439] Baudrillard bu belirlemeyi aydınlığa kavuşturmak için, Tierra del Fuego'da yaşayan Alakaluflar'ın Beyazlarla olan ilişkisinin üzerinde durur. Beyazlar'ın, onları anlama yollarını denemeden yok edişi nasıl açıklanabilir? Konuşma, pazarlık etme gibi ilişki biçimleri atlanarak, kesin bir çözüm olarak görülen "ortadan kaldırma"nın gerekçesi ne olabilir?[440]

Beyazlarla Alakaluflar aynı yerde üç yüzyıl yaşarlar. İlk aşamada Alakaluflar, Beyazlar'ı farklı değil, anlaşılmaz bulurlar. Beyazlar'ın sahip oldukları teknikten ve zenginlikten etkilenmeyen Alakaluflar, onlar orada değilmiş gibi gündelik yaşamlarına devam ederler. Alakaluflar'ın kökten öteki ilân edilişinin sonucu olarak[441], "Beyazlar'a, onları farklı olarak tanıma şerefini bile vermeden ölmüş olacaklardır. İflah edilemezdirler. Buna karşın Beyazlar için onlar 'ötekiler'dir; farklı ama en azından Hıristiyan-laştırmak, sömürmek, sonra da ortadan kaldırmak için yeterince insan olan varlıklardır."[442]

Alakaluflar'ın ve Beyazlar'ın karşılaşmalarının sürdüğü süreçte, Alakaluflar'ın yaşama biçimleri gibi kendilerine verdikleri adlar da değişir. Egemen oldukları dönemde kendilerine "insan", "[a]rdından Beyazlar Alakaluflar'ı, onların Beyazlar'ı belirtmek için kullandıkları adla adlandırdılar: Yabancılar. Muhtemelen Alakaluflar da

[438] Baudrillard, 2016a, 132-135.
[439] Baudrillard, 2016a, 136.
[440] Baudrillard, 2016a, 137.
[441] Baudrillard, 2016a, 137.
[442] Baudrillard, 2016a, 137.

kendi dillerinde kendilerine ‘yabancı’ derler."[443] Son aşamada kaybolan egemenliklerinin göstergesi olarak "Alakaluflar" adını, Beyazlar’ın karşısında söyledikleri tek sözün "ver, ver" olmasından alırlar. "[…A]rtık yalnızca dilenciliklerinin adıyla adlandırılıyorlar. Önce kendileri, ardından kendilerine yabancı, daha sonra kendilerinde namevcut: İsim üçlemesi yok edilmelerini yansıtıyor."[444] Baudrillard, bu cinayetin evrensel bakış açısını ellerinde tutanların, ötekiliği kendi yararına kullanmaları ve Alakaluflar’ın da "öteki"ni kavramaktan bile uzak olmaları nedeniyle bu yenilginin gerçekleştiği düşüncesindedir.[445]

Batılı yaşam tarzına özenen dünya halkları ya bu sistemin merkezinin dışında dururlar ya da genellikle bağnazca Batılılar’dan daha çok Batılı olma tarzını benimserler. Zaten dünya halklarının Batılı yaşama tarzına hiçbir zaman tam anlamıyla katılamayacağını düşünen Baudrillard, bu durumu onların Batı ile pazarlık yaptıkları, anlaştıkları sırada bile kendi kurallarını esas almalarına bağlar. Öngörüsüne göre, onlar da belki bir gün Alakaluflar gibi Beyazlar’ı ciddiye almayarak yok olabilirler. Batı’nın dışındaki halklar karşısındakileri ciddiye almamasına rağmen, Batı soğurmak, yok etmek için onları çok ciddiye alarak, kendi değer sistemine göre onları olumsuz gönderme noktasına dönüştürdüğü görülmektedir.[446]

Batı kendini, sistemini, değerlerini bu kadar merkezileştirmesine rağmen, kültürlerin hiçbir zaman evrensellik ve farklılık iddiasında bulunmadıklarına dikkati çekmek gerekir. Baudrillard’a göre evrensel anlayış ilkesi, farklılıkların kurala bağlı olduğu bir yasadır. Bir oyun olarak da değerlendirilebilecek bu yasa, ahlaksal, politik ve ekonomik akılcılıkla iş görür.[447] Ancak birbirine indirgenemeyen dillere baktığımızda,

> "[d]illerin her biri kendi kuralına, keyfiliğine, acımasız mantığına göre önceden belirlenmiştir. Her biri iletişim ve mübadele ilkesine boyun eğer, ama eşsüremli olarak yok edilemez bir iç tutarlılığa da boyun eğerler; dil olarak birbirlerine tercüme edilemezler ve sonsuza değin böyle kalırlar. Hepsinin de böylesine ‘güzel’ olması bu nedenledir, çünkü birbirlerine yabancıdırlar."[448]

[443] Baudrillard, 2016a, 137.
[444] Baudrillard, 2016a, 137.
[445] Baudrillard, 2016a, 137.
[446] Baudrillard, 2016a, 138.
[447] Baudrillard, 2016a, 142.
[448] Baudrillard, 2016a, 142-143.

Ebedi ve kökten bir yabancılığın iz düşümü dildedir. Bu, istemeye bağlı olmayan bir kuraldır. Kural olduğu için de önceden belirleme içerir ve insana kaçınılmaz olan egzotizmi duyumsatır.[449]

Baudrillard'a göre öteki bir konuk, bir yabancıdır (extraneus).[450] Ötekinde sır vardır. Ötekinin sırrı, karşısındaki insana tam olarak kendi olma imkânını vermemesindedir. Çünkü insan var olmasını ötekinin onu saptırmasına borçludur. İnsanın varoluşunun bu sapmayla anlam kazandığını ya da anlamsızlaştığını söylemek mümkündür. İşte, Batı sahip olduğu kibirle hem ötekine sahip olmaya hem de onun sırrını zorla elde etmeye uğraşırken, ötekinin yaşamını perde arkasından yöneten kişi olmayı amaçlamakta ve görülmemiş bir köleliği tesis etmeye çalışmaktadır.[451]

Baudrillard "öteki var, onunla karşılaştım" yerine "öteki var, onu izledim" denmesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre karşılaşma, her zaman aşırı gerçek, aşırı doğrudan olduğu için bir sır yoktur. Karşılaşan insanların kendilerini tanıtma, kimliklerini ortaya serme çabalarında bu durumun açıkça görüldüğünü belirtir.[452] İzlemek,

> "[d]ıştan gelen tüm belirlemelere öncelik tanımaktır. Bunlar okunamaz, deşifre edilemez olsalar da fark etmez; önemli olan herhangi bir olayın, herhangi bir nesnenin, herhangi bir beklenmedik varlığın yabancı biçimiyle birleşmektir; çünkü asla kim olduğunuzu bilemezsiniz. İnsanların gölgelerini yitirdikleri günümüzde, biri tarafından izleniyor olmak son derece gereklidir[…B]urada simgesel bir zorunluluk biçimi, bağlanmanın ve kopmanın bulmacamsı bir biçimi söz konusudur."[453]

İzleyen, ötekinin yaşamını izlerken aslında kendi izini sürmektedir; var olmaktadır ya da izleyen izi sürülenin, ötekinin aynasından kendisini görmenin imkânına kavuşmaktadır. Bununla birlikte birisinin yaşamı, başka birisinin yaşamında etkili olduğu için kendine sır haline gelir. Ötekinin kendisi için belki de ebediyen sır olarak kalacak bir şeye çekilmesi, baştan çıkarmanın gerçekleşmesi demektir. Evrensel

[449] Baudrillard, 2016a, 142-143.
[450] Baudrillard, 2016a, 144.
[451] Baudrillard, 2016a, 167-168.
[452] Baudrillard, 2016a, 161.
[453] Baudrillard, 2016a, 168.

sıradanlığın içinde, sırların, dolayısıyla baştan çıkarmanın yanılsamalarını sezmek mümkün görünmüyor. Baudrillard'a göre karar verme sorumluluğunu bilgisayarlara, görme sorumluluğunu makinelere devretmenin eşiğine gelen insanın artık ekranlar, videolar, röportajlar arasında olması nedeniyle yalnızca başkaları tarafından görülmüş olanı görmektedir.[454] Bu aşamada insan için istemek, yapmak, bilmek eylemlerinin yerine −bunlar tamamen terk edilmese de− ikinci bir mercinin gösterdikleriyle yetinme söz konusudur.

Ayna olarak ötekinin olmaması, ötekinin şeffaflaşması, bilincin kendi belirlemelerini oluşturma aşamasını engelleyen bir belirsizliğin içine düşmesine neden olmaktadır. Hem öznenin hem ötekinin konumunun belirsizliğine yol açan bu referans eksikliği yabancılaşmanın da bittiğine işaret etmektedir.[455] Çünkü,

> "[b]elirsizlik içinde özne artık ne biri ne diğeridir, bundan böyle yalnızca Aynı'dır. Bölünerek çoğalma karşısında bölünme yok oluyor. Oysa öteki her zaman bir diğerini barındırabilirken Aynı, kendinden başkasını asla barındırmaz. Güncel ideal-klonumuz bu: Öteki'nden arıtılmış, bölünmeden arıtılmış ve kendinin metastazına, katıksız yinelenmeye mahkûm özne. Bu artık öteki cehennemi değil, kendi cehennemi."[456]

Kişinin artık ötekiyle yüz yüze gelmemesiyle, doğal gönderme olarak öteki yok olmaktadır. Ötekinin etkisizleştirilmesine rağmen, yadsınan tüm ötekilik hayaletlerinin dirilmesi ise dikkate değerdir. Baudrillard bu durumu "kötülüğün şeffaflığı" adıyla ileri sürmektedir. Bu varsayım, evrensel iletişim ütopyasıyla karşıtlık oluşturur ve her yerde gerçeklik tarafından yalanlanır.[457]

Ayırt etmeyi ve/veya ayırt edilmeyi sağlayacak ayrıntıların yokluğunda, herkesin görülmek istediği ama kimsenin görünmediği bir yerde ve işlenmiş görüntüler arasında kalan insanın kendisiyle yüzleşememesi, kendine gelme, kendinde kalma fırsatını elinden kaçırmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle farklılık illüzyonu karşısında çırpınan insan, kaçınılmaz olarak aynılık çemberi içine düşmektedir.

---

[454] Baudrillard, 2016a, 162-169.
[455] Baudrillard, 2016a, 125.
[456] Baudrillard, 2016a, 126.
[457] Baudrillard, 2016a, 142.

Antropontolojik açıdan değerlendirdiğimizde, öznenin karşısında artık ötekinin var olmaması yapay bir içe kapanışın, içe dönüşün varlığına işaret etmektedir. Bu noktada öncelikle göz ardı edilen durum, Baudrillard'ın belirttiği gibi felsefenin sırrı olabilir mi? Ona göre "[…] felsefenin sırrı, belki de kendini tanımak veya nereye gittiğini bilmek değil, ötekinin gittiği yere gitmektir; kendi kendine düşlemek değil, ötekilerin düşlediğini düşlemektir; kendi başına inanmak değil, inananlara inanmaktır[…]"[458] Öncelik tanınan bu belirlemelerin, kişinin kendi yolculuğunun rotasını çizme aşamasında büyük katkı sağlayacağına kuşku yoktur. Kişinin yapay olarak içe dönüşü, kendinle bir aradalığı, kendine mesafe koymasına ve kendini izleme aşamasına geçmesine engel olmaktadır. Ayrıca ekranlar aracılığıyla kendini izleme serüvenine kıyasla kişinin isteğini, iradesini, geleceğini, başka insanı ya da insanları belirli mesafeden izleyerek biçimlendirmesi daha insanca görünmektedir. Burada ikili olarak − özne-öteki arasında− gerçekleşen sürekli aktarım, kişinin yaşamının her alanında etkisini sezebileceği, ötekini izlemenin ve başkası tarafından da izlenmenin iç içe geçtiği döngüsel bir hareketin sonucudur. Oysa yapmacık ve özgün olmayan içe dönüş hareketinde insan, bir anlamda bedenine mahkûm yaşamaktadır. Antropontolojik bağlamda "aradasızlık" içindeki insan, hazza dayalı bu yaşam tarzı içinde kendinde kaybolmakta, dünyada boğulmaktadır. Kendisiyle sanallık arasındaki öznenin durumu ve duruşu sorunu burada dikkati çekmektedir.

[458] Baudrillard, 2016a, 167-168.

BÖLÜM 5. JEAN BAUDRİLLARD'IN TÜKETİM TOPLUMUNUN DÜNYASINDA NELER OLUYOR?

5.1 Tüketim Toplumunun "Vitrininde" Ne Nesne, Ne Özne?

Toplumsalın enerjisinin azalması, özgünlüğünü yitirmesi, tarihsel niteliğinin ve idealinin buharlaşması, dahası bütün bunların sistemin devamlılığı için yapılması, onun anonimleşmesiyle sonuçlanmakta, anonimleşen toplumsal da genelleşmenin saydamlığı içinde kitleye dönüşmüş olmaktadır.[459]

Baudrillard'a göre toplumsal alandakiler gibi politika da aynı sistemin içinde, stratejik bir alan düzenlemesi olmaktan çıkmıştır.[460]

> "Bir başka deyişle [politika] aynı sistemin içinde aynı göstergelerin çoğullaştırılmasıyla uzayıp giden ve artık hiçbir şeyi temsil etmeyen −belli bir 'gerçeklik' ya da toplumsal gerçeklik içinde hiçbir 'eşdeğerlisi'nin bulunmadığı bir şeye dönüşmüştür. Artık politik örgütleri güçlendirebilmek için bir toplumsal tanımı bile yoktur (bir halk, bir sınıf, bir işçi sınıfı, nesnel koşullar)."[461]

Toplumsalın kayboluşuyla ortaya çıkan −Baudrillard'ın "sessiz çoğunluk" olarak adlandırdığı− kitle, bütün güncel sistemlerin üstünde çalıştığı bir modeldir. Varlığı toplumsal değil de istatistiksel olarak belirlenen kitleler artık temsil edilmekten uzaktır. Düşünceleri hakkında bilgi edinmek için referandumlarla, anketlerle sık sık yoklanan kitleler, karşıtlıkların, kutupların birinden ötekine geçerek sessizliklerinin yanıltıcılığını duyumsatırlar. Kutupların birbirine karışmasıyla, çökmesiyle birlikte kitlelerin, geçmişteki sınıf ya da halk gibi kendilerine başvurulan bütünlere benzemedikleri ve bu nedenle de temsil edilemedikleri belirtilmelidir. Baudrillard'a göre, kitle kendi üstünde ne türden bir iktidarın etkin olduğunu bilmemektedir. Kitle, hayali bir politik sınıfın

[459] Baudrillard, Jean (2017a), *Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 24.
[460] Baudrillard, 2017a, s. 25.
[461] Baudrillard, 2017a, s. 25.

elinde düşsel bir gönderen ve simülasyon modeline dönüşmüş, politika da kitlenin içinde bir irade ve temsil etme gücü biçiminde eriyip gitmektedir. Baudrillard kitleyi, artık bir olumsuzlama ya da patlama alanı değil, soğurma ve merkezden dışa doğru dalga dalga yayılım alanı olarak değerlendirmektedir.[462]

Kitlelerin pasifliğine, tepkisizliğine karşı onları biçimlendirmek üzere iletişim araçlarıyla onlara ileti gönderilmektedir. Baudrillard'a göre içerik, çoğu zaman aracın gerçek işlevini bizden saklamakta ve kendini ileti olarak sunmaktadır. Oysa gerçek ileti, insan ilişkileri üstünde derinlemesine gerçekleştirilen yapısal değişimdir. Bu bakımdan kitle iletişim araçlarının iletisi, yeni bir dünya görüşü, edinilecek yeni statülerdir. İletilerle imgeler değil, yeni ilişkiler ve yeni anlayışlar gösterilmektedir. Böylece topluluğa ve topluluğu oluşturan ailelere, sahip oldukları geleneksel yapıların değişimi dayatılır.[463]

Kitle iletişim araçlarıyla herhangi bir gönderenden daha çok tüm gönderenlerin potansiyelliği tüketilmektedir. Dünyanın yaşanan benzersiz ve olaysal karakterleri, kitle iletişim araçlarıyla türdeş bir görünüm kazanır ya da nötrleşir.[464] Toffoletti, bu durumun sonucunu −Baudrillard bağlamında− şöyle açıklamaktadır: "[…T]elevizyon, sinema ve bilgisayar ekranları bir şekilde bizim 'gerçek' dünyamızdan ayrı bir gerçekliği yansıtmakla kalmaz, bizim gerçekliğimiz haline gelirler."[465] Böylece anlam bunalımı yaşanmaz. Çünkü o kadar çok anlam üretilmektedir ki, sistem içindeki asıl sorun talep üretimi haline gelmiştir. Talep üretimi de her zaman yapay bir üretim olarak karşımıza çıkmaktadır.[466]

Baudrillard'a göre sistem, kitle hakkında bilgi edinmek istemektedir. İstatistikler aracılığıyla kitle hakkında edinilmeye çalışılan bilgiler nesnel bir açıklamayı ne kadar yansıtabilir? Kodlanmış ve yönlendirilmiş bir sorgulama biçimiyle kitlelerin eğilimleri nasıl açıklanabilir? Aslında bu çalışmalar, bir kitle hayali yaratımını desteklemektedir. "Bu hayali ise önceden bilinen yanıtlar, sözüm ona kitleyi ve arzularını belirleyen bir

[462] Baudrillard, 2017a, s. 25-28.
[463] Baudrillard, 2017c, s. 155.
[464] Baudrillard, 2017c, s. 155.
[465] Toffoletti, 2014, s. 103.
[466] Baudrillard, 2017a, s. 31.

kapalı devre gösterge sistemi aracılığıyla 'üretmektedir'."[467] Kitle, üretilen mesaj karşısında eleştirel boyutta bir düşünce geliştiremediği ya da bir seçim ve ayırım yapamadığı için büyülenir. Büyülenmenin, anlamla bir ilişkisi olmadığından araç yararına mesajın, simülasyon yararına da doğrunun nötralize edilmesi söz konusudur. Şu halde, kitle iletişim araçlarının ilkesinin "büyüleme", kitleyi büyüleyenin de anlamın nötralize edilmesi olduğu söylenebilir. Gönderenin, gösterilenin yok olması, anlam kutuplarının da yok olmasına neden olmaktadır. Bu nesnel belirsizlik durumu, kitle iletişim araçlarının meydana getirdiği bu kararsızlık küreselleşme yoluyla, dünyanın her yerine yayılma potansiyeli taşımaktadır.[468]

Baudrillard'a göre, bir bilim insanını incelediği maddenin ya da canlının "nesnel bir biçimde" yanıt vermediğine inandırmanın ve/veya sorduğu bilimsel sorular karşısında aldığı aşırı nesnel yanıtlara ilişkin şüphe duymamasının güçlüğü açıktır. Baudrillard, bu "inandırıcılık aksiyomu"nun her alanda geçerli olduğunu savunur. Buna göre örneğin reklamcılar üretmiş oldukları reklamlara insanların inandıklarını varsayarlar. Aksi bir düşünceye yer yoktur. Anlamın nötralize olduğu reklamları izleyen seyirciler de çoğun büyülenmeyi, eleştirel bir düşünce geliştirmeye tercih ederler. Bu bağlamda anlam, büyülenmeye karşıdır denebilir.[469]

"İnandırıcılık aksiyomu"nun reklamcılık alanında olduğu gibi politikada da izi sürülebilir. Kitlelerin eylemlere ve söylevlere karşı geçirgen olduklarına, sahip oldukları görüşün sondajlarla, istatistikler aracılığıyla somut verilerin edinileceğine ilişkin politikacıların duyduğu inanç, politikanın varlığının kanıtı olarak gösterilebilir.[470]

> "Oysa politika uzun bir süreden bu yana yarı sportif yarı eğlendirici bir özel eğlence programına dönüşmüştür (Amerika'da seçimler sırasında çekilen piyangolar ya da seçim akşamları yayınlanan radyo ve televizyon programları). […] Halkın gözünde seçimler çoktandır bir televizyon oyununa dönüşmüştür. Politikaya yataklık eden televizyon oyunları sonunda politika sahnesi ve oyunlarını *teatralleştirerek* intikam almaktadır. Halk yalnızca *seyirci*dir."[471]

[467] Baudrillard, 2017a, s. 34.
[468] Baudrillard, 2017a, s. 34-37.
[469] Baudrillard, 2017a, s. 35-37.
[470] Baudrillard, 2017a, s. 37.
[471] Baudrillard, 2017a, s. 37.

Baudrillard maçın, filmin ya da çizgi romanın, politika için birer örnek algılama modeline dönüştüğü düşüncesindedir. Kitle, televizyon karşısında, kendi kişisel görüşündeki değişiklikleri günlük sondajlarla eğlenerek izlemenin hezeyanına kapılmaktadır. Sinema artık evlere taşınmıştır. Bu gösterinin karşısında vakit geçirmenin belki de en cazip tarafı, seyircinin ya da kitlenin sorumluluk almasını gerektiren bir durumun olmayışıdır.[472] Baudrillard kitleye ilişkin şu belirlemeleri yapmaktadır: "Onlar her zaman sorumsuzluğu seçmişler ve her zaman aptalcasına ölmüşlerdir. Bu politikadan kaçmak değildir. Bu toplumsallaşmanın, politikanın, kültürün başını çeken kastla; biçimsiz, kalıntı değerine sahip, anlamsız yığın arasındaki onarılmaz karşıtlıktır."[473] Kitlelerin bu evine kapanmış ve kendine dönmüş durumu, onların özel yaşama ne kadar değer verdiklerine işaret edebilir. Gündelik yaşama düşkünlük, politikanın soyutlaşmasının ve saydamlaşmasının nedeni olarak belirir.[474]

Toplumsalı anlamlı kılmaya çalışanlarla onları nötralize edip alaşağı eden kitle arasındaki çekişmenin galibi hangi taraf olacaktır? "Çünkü bu kavganın bir benzeri tarihsel olanla günlük olan, kamusalla kişisel dünya arasında da vardır."[475] Baudrillard'a göre, 1960'lara kadar sesini yükselterek kendini kabul ettirmeye çalışan tarihin yerini, günümüzde kişiye özel ve gündelik olan almıştır. Bugün politikanın karanlık yüzünü temsil eden "kişiye özel ve gündelik olan", tarihin sesini, soluğunu kesmiştir. Günlük olayların baskın sesi karşısında, bir tüketim sürecinin metaı haline gelen tarih gibi, politika ve evrensel olanlar da yitip gitmektedir.[476]

Baudrillard kitlelerin politikanın ilerisine geçtiklerini belirtir. Aslında beklenen ya da umulan, onların politikanın gerisinde olmalarıdır. Politikanın sonunu getiren, kitlenin temsil edilmesinin önüne geçen günlük olayları, özel yaşamları ve onlara ilişkin olanları merkeze almaları, dolayısıyla kendi yaşama sınırlarını taşırmaları ve taşkınlıklarıdır.[477]

[472] Baudrillard, 2017a, s. 37-38.
[473] Baudrillard, 2017a, s. 38.
[474] Baudrillard, 2017a, s. 38.
[475] Baudrillard, 2017a, s. 38.
[476] Baudrillard, 2017a, s. 38.
[477] Baudrillard, 2017a, s. 39.

Baudrillard, kimi entelektüel sıçramaların, anlam düzeyine çıkarabilmek, yücelmek ve politika sınırlarının içine girebilmek için, küçük ayırımlara, körü körüne uygulamalara, anonim marjinalliklere ve mikro arzular coşkusuna devrimci bir görünüm vermeye çalıştığı düşüncesindedir. Ayrıca sıradanlıkların gerçekleştirdiği bu mikro devrimler "özgürlükçü" olduklarını belirtirler. Ancak bu türden "özgürleşme" ancak nesne ya da gösterge olarak özgürleşmeye karşılık gelebilir. Aslında kitlelerin özgürleştirilebilecekleri gücül enerjiye ve gerçek anlamda istemeye sahip olmaması, güncel olanda sıkışıp kalmalarına neden olmaktadır.[478] Baudrillard bu bağlamda kitleyi şöyle tanımlamaktadır: "Onların gücü *güncel*dir. […] İsterseniz havası alınmış bireysel taneciklerin, toplumsal artıkların ve kitle iletişim araçlarına ait içtepilerin bir araya getirilişine 'kitle' diyebilirsiniz. […] Kitle: Toplumsalın içinde kaybolduğu kara bir deliktir."[479] Bu kitle tanımı, sosyolojinin olumlu ve kesinleşmiş bir toplumsallık varsayımı temelinde yaptığı tanımın tam tersidir. Dolayısıyla sosyolojinin toplumsalın ve aşamalarının yaygınlaşmasını belirtirken, toplumsalın soğurulmasını, dağılmasını ve içten içe yok oluşunu görmezden geldiği söylenebilir. Bu durum da sosyolojinin kendi varlığının garantisinin toplumsalın varlığı olmasına bağlanabilir. Başka bir deyişle toplumsal ölürse, sosyoloji de ölecektir.[480]

Baudrillard'a göre eleştirel bir sosyolojik yaklaşım, "kitle" teriminin gerçek bir kavramsal zeminin üstünde yükselmediğini görür. Bu bağlamda sosyolojik araştırmaların temelini oluşturan çeşitli kavramların −toplumsal ilişki, sınıf, güç, kurum, statü vb.− açık seçik olduklarından yana şüphe duyulmaması durumunun, bu kavramlar üzerinden çalışmalar yapan diğer bilim dalları için de geçerli olduğu belirtilmelidir. Aslında oldukça karmaşık bu kavramların "apaçık" görünümlerinin nedeni, bir biçimde üzerlerinde uzlaşım sağlanmış olmalarından ve çözümlenebilmeleri için belirli bir koda sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.[481]

Baudrillard açısından "kitle" terimini özgünleştirmek demek, onu kavramlaştırmak ya da anlam katmanları katarak onu diriltmek anlamına gelir. Kitle

[478] Baudrillard, 2017a, s. 39.
[479] Baudrillard, 2017a, s. 12-13.
[480] Baudrillard, 2017a, s. 13.
[481] Baudrillard, 2017a, s. 13.

ancak simgesel zorunluluklardan arındırılmış olanlarca ve istatistiksel artıklar üretimiyle meydana getirilebilir. Ona göre bugün örneğin "emekçiler kitlesi", "köylü kitlesi" denilmesine rağmen ne bu kitleler, ne de başka bir toplumsal özne ya da nesneye ait kitle vardır. Artık onların tam, kesin bir biçimde tanımlanmasını ve tanımlanamamasını sağlayan bir ayrıcalığın, bir yüklemin, bir niteliğin ve bir gönderenin olmaması bu duruma neden olmaktadır. Kitleyi nitelendirmek neden bu kadar zordur? Çünkü, gerçek nüfusun herhangi bir kesimiyle ilişkilendirilememektedir. Dahası toplumun bütünüyle arasında da bağlantı kurulamamaktadır. Örneğin, kitlenin bir meslek kurumuyla ilişkisi kurulabilir mi? Bu sorunun yanıtı, net bir biçimde "hayır"dır.[482] Çünkü "[k]itleyi nitelendirebilmek için yapılabilecek her türlü girişim, onu sosyolojiye devretme çabasından başka bir şey olamaz (sonsuz sayıda eşdeğerli birey: 1+1+1+1 − sosyolojik tanım işte budur). Oysa tanımı yapılan şey eşdeğerli olanınki değildir; *nötr* ya da *ne biri, ne de diğeri* olanınkidir."[483] Dolayısıyla −Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında− kitlenin bir boşluk meydana getirdiğini söyleyebiliriz. Bu boşluğun nedeni, gerçek bir sistemin − karmaşık olup olmamasına bağlı olarak− kutupların varlığına ihtiyaç duymasına karşın, kitlenin bu kutuplaşmaları çökertmesi durumudur.[484]

Baudrillard kitlenin yabancılaşma deneyimini yaşamamasını, onda kutuplaşmanın olmamasına bağlamaktadır. Ona göre, anlatacak şeyleri olmayan sözcülere karşın sesi çıkmayan sözsüz kitle arasında ya da söyleyecek hiçbir şeyi olmayanlarla, konuşmayan kitleler arasındaki "birlik" vardır. Söylevlerin kökeninde yer alan büyük boşlukta, başka bir deyişle kitlede, yitirilmiş gönderenlerin devrik simülasyonları bulunur. Bu bağlamda kitle, toplumsala ait her şeyin unutulduğunda geriye kalandır ya da "artık"tır.[485]

Düzenlediği göstergelere içkin kitle insanının, kendi üstüne düşünmemesi, nesneleri ya da göstergeleri takip etmekle yetinmesinin sonucu, onlar tarafından soğurulmasıdır.[486] Baudrillard bu durumu şöyle açıklamaktadır:

[482] Baudrillard, 2017a, s. 13-14.
[483] Baudrillard, 2017a, s. 14.
[484] Baudrillard, 2017a, s. 14.
[485] Baudrillard, 2017a, s. 14.
[486] Baudrillard, 2017c, s. 252.

> "Modern düzende artık insanın daha iyi ya da kötü için imgesiyle çatışabileceği ayna ya da cam yok, sadece *vitrin* var […] toplumsal statünün gösterenlerinin düzeninde soğurulduğu tüketimin düzenli yeri olarak vitrin. Birey vitrinde yansımaz, orada soğurulur ve yok olur. *Tüketimin öznesi göstergelerin düzenidir*. Tüketimin öznesi ister yapısal olarak kod mercii, isterse de ampirik olarak nesnelerin genelleşmiş ambiyansı olarak tanımlansın her halü kârda öznenin içerimlediği şey artık terimin felsefi ve Marksist anlamında 'yabancılaşmış', yani yabancılaştırıcı bir merci tarafından yoksun bırakılmış, ele geçirilmiş, kendi kendisine yabancı hale gelmiş bir öz değildir. Çünkü doğruyu söylemek gerekirse, artık ne 'Kendi' ne 'Kendi-Özne' ne de dolayısıyla Kendi'nin başkalaşması, yani kelimenin doğru anlamında yabancılaşma vardır."[487]

Tüketim toplumundaki insan, bir "model" oyununda imgesiyle, bir göstergeden diğerine kişiselleşmesiyle oynamaktadır. Tüketici, model oyunuyla arasında düzenlenmiş bir anlaşma ve içerimlemenin sonucu olarak çelişkiyi ve dışlayıcı karşıtlığı ortadan kaldırır. Bu bağlamda tüketimin oyunculluğu, giderek kimliğin trajikliğinin önüne geçerek, tüketicinin model oyunuyla bütünleşmesine aracılık etmektedir.[488]

Tüketimin tüketilen imgesi, modern toplumun ya da tüketim toplumunun ahlakını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle günümüzde bolluk ve tüketim, modern ahlakın başat unsurları haline gelmiştir. Burada artık yalnızca maddi unsurların, metanın, ürünlerin, hizmetlerin tüketimi yoktur; çünkü tüketmekten, iştahtan, istifçilikten ayrı düşünemeyeceğimiz böyle bir toplum, tükettiği ölçüde kendini tüketmektedir. "Toplumsal bilinç"te hazların öncelenmesi, hazların tekrar tekrar farklı sürümlerde potansiyelliğini sergilemesi durumu tüketime değil, olsa olsa tüketimin tüketilmesine işaret etmektedir. Toplumsal bütünleştirme gücüne sahip görünen bu türden bir tüketim, hep daha "fazla"sına odaklanır.[489] Geçmişle günümüz tüketim anlayışı arasındaki temel farkı Baudrillard şöyle özetlemektedir:

> "Bugüne kadar yalnızca bir hayatta kalma biçimi (yeme, içme, barınma, giyim) ya da ayrıcalıklı sınıfların gösterişçi tüketimi (süs, şatolar, mücevherler) olan şeyi toplumsal değer olarak, gönderge söylemi olarak adlandıracak hiçbir şey yoktu. Ne kök yemenin ne de şölen vermenin adı vardı: tüketmek. Bizim çağımız günlük beslenme harcamalarının olduğu kadar prestij harcamalarının da hep birlikte 'TÜKETMEK' olarak adlandırıldığı ilk çağdır ve bu bütünsel bir

[487] Baudrillard, 2017c, s. 252.
[488] Baudrillard, 2017c, s. 253.
[489] Baudrillard, 2017c, s. 254.

> oydaşma uyarınca herkes için geçerlidir. XX. yüzyılda tüketim *söyleninin* tarihsel olarak ortaya çıkışı, ekonomi bilimindeki ya da düşüncesindeki kullanımı oldukça eskilere dayanan teknik tüketim kavramının ortaya çıkışından radikal olarak farklıdır."[490]

Tüketim toplumu insanları ihtiyaçları ekseninde kendisine atfettiği imgeyle karışmaya başlamıştır. Yaşanan bu toplumsal narsisizmin bedeli −kendine rağmen− belirlediği imge tarafından soğurulmaktır. İhtiyaçlarımız mı üretim sistemini harekete geçirmektedir yoksa üretim sistemi mi ihtiyaçlarımızı belirlemektedir? Bu önemli bir sorudur. Çünkü sorunun ilk kısmı başka, ikinci kısmı −hayatımızı belirleyen kritik öneme sahip− başka başka sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Baudrillard günümüz tüketim toplumunda üretim sisteminin, ihtiyaçlar sistemini belirlediği düşüncesindedir. Bu bağlamda üretim düzeninin, ihtiyaçlar bakımından tüketicinin tatmin düzenini yadsıyarak, üretici güçleri tekrar düzenleyerek tatmin düzeninin yerine geçtiği açıktır.[491] Baudrillard'ın belirlemelerine göre, sanayi sisteminin tarihinin −geleneksel aletlerle üretim düzeninden tamamen farklı rasyonelleşmiş üretim düzeninin aşamalarını temsil eden− soykütüğü şöyledir:

> "1. Üretim düzeni makine/üretici gücü, yani geleneksel aletten radikal olarak farklı olan teknik sistemi üretir. 2. Üretim düzeni sermaye/rasyonelleşmiş üretici gücü, yani 'refah'tan ve önceki değiş tokuş tarzlarından radikal olarak farklı rasyonel yatırım ve dolaşım sistemini üretir. 3. Üretim düzeni somut emekten, geleneksel 'çalışma'dan radikal olarak farklı olan ücretli emek gücünü, sistemleştirilmiş soyut üretici gücü üretir. 4. Böylece üretim düzeni rasyonelleşmiş, bütünleşmiş ve üretici güçlerle üretim süreçlerinin bütünsel bir denetimi sürecinde diğer üçünü tamamlayan bir bütün olarak ihtiyaçları, ihtiyaçların SİSTEM'ini, talep/üretici gücü üretir."[492]

Üretimin ihtiyaçların önünden gitmesi, insanın nesneyle olan ilişkisini koparmaktadır. Üretim güçlerinin ihtiyaç üretimi konusundaki atılımları sayesinde, nesnenin bir güçmüşçesine esrarengiz bir kılığa bürünmesi, potansiyelleştirilmesi karşısında insan âdeta nesnenin seyircisi olmaktadır. Akılları meşgul eden, artık nesnenin üretimi değil, tüketimidir. Baudrillard'a göre tüketimi içten içe canlandıran, zorlayıcı ve sınırsız niteliğiyle tüketime yön veren, yüceltme, aşma, bastırma

[490] Baudrillard, 2017c, s. 254-255.
[491] Baudrillard, 2017c, s. 255.
[492] Baudrillard, 2017c, s. 86-87.

aracılığıyla ihtiyaçların yakasını hiç bırakmayan püriten ahlak anlayışıdır. Kendisi de tüketim süreci tarafından yeniden canlandırılan ve tüketim sürecini, toplumsal bütünleşme, denetim etkenine dönüştüren bu anlayış, bir ideoloji biçimini alarak işlevselleşmektedir.[493]

Tüketimi yalnızca tüketicinin haz odaklı perspektifiyle ilişkilendirmek, bizi sistemin işleyişini görmekten uzaklaştıracaktır. Sistemin tepe noktasına doğru, daha bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme girişimi, ihtiyaçların da tüketimin de aslında üretici güçlerin örgütlü bir yayılması olduğunu gösterecektir.[494] Dolayısıyla özünde insani çizgilere sahip bir şey olması beklenen, içinde doğal bir ilişkinin parçasını taşıması gereken insan ile nesne arasındaki kökensel ilişkinin yerini yeni niteliklere bağlı bir tür ilişkiye bıraktığı görülür.[495] Bu türden bir ilişkiselliğin yaşandığı dünya, "[…h]er şeyi kısa yoldan kavramsallaştırıp soyut bir anlam atfeden bir hesap kitap dünyasıdır. Bu doğa üstü bir güç tarafından yaratılmış bir dünya değil, egemenlik altına alınmış, güdümlenebilen, sınıflandırılıp denetlenebilen, yani üretilen, *satın alma ve kullanma* üstüne oturan bir dünyadır."[496]

Baudrillard'a göre dünyada kurulan oyunda, her şeyin birbiriyle iletişim halinde, işlevsel olmasını sağlama saplantısı, toplumsal örgütlenme biçiminin yapısını da biçimlendirmektedir. Böyle bir toplum içinde sırlar, gizemler barındırmaz. İnsanlar da nesneler de belli bir düzene boyun eğmeye zorlanırlar.[497]

Özgünlüklerini yitiren hem birbirleriyle hem de ait oldukları bütünle zorunlu bir ilişkiye giren, işlevselleşen, işlev değiştirebilme kapasitesine sahip modern nesnelerin karşısında geleneksel nesneler somut simge görevi yaparlar. Örneğin, ahşaptan yapılan ağır mobilyaların üzerinde nesiller boyu yaşanmışlıkların izini sürmek mümkündür.[498]

[493] Baudrillard, 2017c, s. 87-88.
[494] Baudrillard, 2017c, s. 88.
[495] Baudrillard, 2014b, s. 36-37.
[496] Baudrillard, 2014b, s. 37.
[497] Baudrillard, 2014b, s. 37-38.
[498] Baudrillard, 2014b, s. 44-47.

Baudrillard açısından ahşap gibi kesme taş, doğal deri, ham keten, dövme bakır, yün vb. malzemelerin de insanla kurduğu sıcak ilişki çarpıcıdır. Onun malzemeleri bu biçimde değerlendirmesi, yalnızca nostaljik bir bakış açısının sonucu olarak görüldüğünde, Baudrillard'ın asıl derdini anlama imkânı ortadan kalkacaktır.[499]

Günümüzdeki kitle toplumu insanının, yukarıda adı geçen malzemeleri Baudrillard'ın düşüncelerine benzer bir biçimde değerlendirdiği söylenebilir mi? Bu soruya olumlu bir yanıt vermek neredeyse imkânsızdır. Çünkü,

> "[y]aşadığımız dünyada işlevsel açıdan organik ya da doğal malzemelerin neredeyse eşdeğerlisi sayılabilecek plastik ve 'çok biçimli' tözlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin, yün, pamuk, ipek ya da keten yerlerini naylon ya da bu malzemenin çok değişik çeşitlerine bırakabilmektedir. Ahşap, taş ve metalse yerlerini beton, formika ve polistirene terk edebilmektedir. Böyle bir gelişmeyi yadsıyıp bu malzemelerden eski nesnelerin sahip oldukları biçimsel sıcaklığa sahip olmalarını beklemek ya da istemek olanaksızdır."[500]

Bu aşamada zihnimize şöyle bir sorunun gelmesi beklenebilir: Nesnel açıdan tözleri gerçek ya da sahte, doğal ya da yapay olarak ayırmak mümkün müdür? Yanıtımız olumlu olduğunda, örneğin betonun taş kadar "gerçek" olmadığını iddia edebilmenin yolu açılır. Öte yandan cam da kâğıt gibi belli işlemlerin ardından ortaya çıkabilmesine karşın, hiç işlem görmemiş, doğal bir malzeme gibi kabul edilir. Baudrillard'a göre buradaki asıl sorun, yeni bakış açılarının gündelik yaşama etkileri gibi yeni malzemelerin, malzeme sözcüğünün anlamını nasıl ve ne biçimde değiştirmiş olduğudur.[501]

Çevremizi kuşatan nesnelerin sahip olduğu renklerin üzerinde de durmak gerekir. Baudrillard'a göre günahkâr sayılan renkler artık özgürlüklerine kavuşmuştur. Örneğin, otomobiller ya da daktilolar kuşaklar boyunca siyahtan başka bir renge sahip olamamıştır. Benzer bir biçimde, buzdolapları, lavabolar da yakın zamana kadar beyazdan başka bir renge sahip değildiler; ayrıca bu açıdan özgürlüklerine kavuşması − otomobillere ve daktilolara kıyasla− daha uzun süre almıştır. Her biçimi alan sentetik

[499] Baudrillard, 2014b, s. 47.
[500] Baudrillard, 2014b, s. 47-48.
[501] Baudrillard, 2014b, s. 48.

maddelerle, işlevsel ya da çok işlevli modern nesnelerin ortaya çıkışına paralel olarak, nesneler gibi onların renklerinin de özgürleştiği görülmektedir.[502]

Günümüzde "özgür" renklerin, doğaya bir doğallık rolü biçen sisteme boyun eğdikleri söylenebilir. Baudrillard'ın deyişiyle "modeller düzeyi" aşaması, renklere soyut anlamlar yüklenerek çok çeşitli kombinezonlar üretilmesine izin vermiştir. Bu aşamada nesnelerin biçimleri gibi onların renkleri de önce yüceltilir sonra alaşağı edilir. Soğuk ya da sıcak ortam oluşturma konusunda, renklerin tonları gibi egemen tonlar da önemlidir. Ton farklılıklarıyla "ritm" kazanan mekânlarda, mobilyalar gibi renkler de özgün değerlerini yitirmektedir. Onlar da birbirleriyle ve ait oldukları bütünle zorunlu bir ilişki içine girerek bir bakıma işlevselleşmektedir. Renklerin biçimden bağımsız bir şey haline gelmesi ya da soyutlaşması, sahip oldukları nitelikler önemsenmeden karşıt alanlar oluşturabilmesine neden olmaktadır. Baudrillard'a göre, renklerin ritm oluşturma aşamasında çözüm bulmaya yarayan bir unsur olarak değerlendirilmesi, "renksel nesnellik aşaması" olarak nitelendirilebilecek bir süreçle ilişkilidir.[503]

Günümüz insanı artık tüm nesneler konusunda belli bir kültüre sahip olmak zorundadır. Eskiden her mobilya nasıl bir işleve sahip olduğunu açıkça belli ederken, günümüzde bu durumdan söz etmenin neredeyse imkânı yoktur. Baudrillard'a göre, geçmişte kullanılan anaç bir görünüme sahip kocaman, ağır masa ve büfeler beslenmeye yönelik bir işleve sahip olduklarını açıkça ortaya koymaktaydılar.[504] Ayrıca,

> "[i]şlevsel açıdan kutsal bir öneme sahip olmakla birlikte, yatak gibi ara bölmelere gömülmeye razı olmaktaydılar. […] Oysa günümüzde neredeyse yatak diye bir şeyden söz edemiyoruz; zira yatak bir koltuğa, divana, kanepeye, sıraya dönüştürülmüş ya da bu kez ahlâki kurallar yerine biçimsel mantığa boyun eğen bir ara bölmeye sıkıştırılmış durumdadır."[505]

Nesnelerin işlevsel olması takıntısının, sistemli görünümüyle karşı karşıyayız. Dekorasyonun merkezindeki işlevsellik anlayışıyla birlikte kullanılan "zevk sahibi" deyimi, kültürel çelişkiyi ortaya koymaktadır. Belirleyici hale gelmiş dekorasyon

[502] Baudrillard, 2014b, s. 40-41.
[503] Baudrillard, 2014b, s. 44-45.
[504] Baudrillard, 2014b, s. 58.
[505] Baudrillard, 2014b, s. 58.

anlayışında, artık aileye özgü simgelerin yerini toplumsal ilişkileri ortaya çıkaran işaretler almaktadır. Baudrillard'a göre çağdaş mobilya ve nesnelere alıcı gözüyle bakıldığında, onların eve gelecek konuklar kadar yetenekli ve onlar gibi özgür bir biçimde yakınlaşıp uzaklaşabilmelerine izin veren karşılıklı bir muhabbet düzeni kurmuş oldukları görülür. Ayrıca, tüketim toplumu insanının nesnelerle kurduğu ilişkileri sınırlandırdığı, gözden çabuk çıkaracak ölçüde onları yaşamına dâhil ettiği de belirtilmelidir. Bu bağlamda, nesnelerin işlevselleşmesiyle birlikte dekorasyon anlayışındaki yalınlaşmanın, tüketim toplumu insanının işini kolaylaştırdığına kuşku yoktur.[506]

Gerçek dünyaya özgü sorunların ötesine geçen bu işlevsellik takıntısı, insanın belli kalıplar içine sıkışıp kalmasına neden olmaktadır. Dahası bu kültürel biçim halini almış anlayış, insanı belli bir amaca hizmet etmesi bakımından sistemin bir parçası olması dışında, alternatif bir eylem geliştirmesinin önündeki engeldir. Bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalıştığımızda, teknolojiye dayalı bu sistemli işleyişin, şu ya da bu bakımdan insanla ilişkili sorunlarla karşı karşıya kalmaması için bir kültür organizasyonuna ihtiyaç duyduğu görülür. Baudrillard, nesneler düzeyinde tanık olunan bu sistemli görünüme sahip kültüre "ortam" demektedir.[507] Ortamla birlikte oluşan işlevsel biçimlerin stil kazandırılması ya da insan elinin değmesi şöyle olmaktadır:

> "Birincil işlevlerin, ilişki ve çıkar gibi ikincil işlevler yararına, içtepilerin kültürel özellikler yararına saf dışı edildikleri; bu süreçlerin uygulama ve tarihsel anlamda çaba gerektiren jestlerin nesneler bağlamında tamamıyla saf dışı ettikleri, yani *emeğe dayalı evrensel jestlerden denetime dayalı evrensel jestlere geçilmiş olduğu görülmektedir*. Bu noktada nesneler binlerce yıldan bu yana sahip oldukları insani statüyü, enerji kaynaklarının soyutlanma sürecinde kesinlikle yitirmişlerdir."[508]

İnsanın nesneyle kurduğu ilişki üretim güçlerine devredilmiştir. Nesne, özgürleşen enerji ya da yer değiştirebilen, bulunduğu yerden başka yerlere taşınabilen enerji aracılığıyla nesnel bir tartışma ortamına çekilebilmektedir. Bu durum −insan ve nesne dolayımında− insanı dolayısıyla toplumsalı zorlama biçiminde bir ilişkiye

[506] Baudrillard, 2014b, s. 59.
[507] Baudrillard, 2014b, s. 59.
[508] Baudrillard, 2014b, s. 60.

sürüklemektedir. Geleneksel düzende, insanın her istediği nesneyi üretme özgürlüğüne sahip olmaması ve nesnenin insandan bağımsız bir biçimde düşünülememesi durumu, enerjinin serbest dolaşımıyla bir sorun olmaktan çıkmıştır. Nesnel bir toplumsal gelecek düşüncesi, insan ve nesne ilişkisi üzerinde oynanan çelişkilerle yüklü hamlelerle oluşturulur. Hamleyi yapanlar kitleler değil, sermaye ve onun enstrümanlarıdır. Kitle, yaşadığı ortamın koşullarına ilişkin asgari uyuma zorlanır ve/veya uymak zorunda bırakılır.[509]

İnsan ve nesneler arasında tükenip giden ilişkilerin diğer bir nedeni, nesnenin üretiminde olduğu gibi kullanımında da onları kontrol edebilmek için, doğrudan herhangi bir insani yeteneğe değil, asgari bir enerji ya da kişisel müdahale düzeyiyle sınırlı, tamamen düzenli bir biçimde gerçekleştirilen komutların yeterli olmasıdır.[510] Baudrillard'a göre gerek gündelik yaşamda gerek iş dünyasında karşı karşıya kalınan kumanda jestlerinin egemenliği,

> "[…] basma, vurma, hızla çarpma, bedensel denge, hacim, güç dağılımı ve el becerisinin yerini almıştır. Bütün bedeni devreye sokan nesneleri tutma, yakalama gibi hareketlerin yerini temas etme (el ya da ayak) ve kontrol (göz kimi zaman da kulak) almıştır. Özetle işlevsel çevrede insanın yalnızca 'en uç bölgelerinde' yer alan organları aktif olarak iş görmektedir."[511]

Son 25 yıldaki teknolojinin hızlı değişimi ve küresel ölçekte görece gelişimi göz önünde tutulduğunda, gelecek yıllarda sözü edilen bu asgari düzeydeki biçimsel müdahale gücünün de insanın elinden alınabileceği öngörülebilir. Her şeyi önceden planlayan, soyutlama kapasitesi yüksek bir zekânın ürünü olan yeni teknolojik yapıların ve onların aracılığıyla üretilen nesnelerin karşısında insan, ürettiği teknolojik nesnelerin gerisinde, kaybolup giden soyut bir varlığa dönüşmekte ya da onlara boyun eğmektedir.[512]

> "[…D]urmadan yenilenen bu nesneler aracılığıyla oluşturulan ortamın insanın davranış biçimini belirlemeye çalıştığı görülmektedir. Örneğin, çamaşır makinesinin sahip olduğu dış görünüm ve çalışma biçimi itibarıyla çamaşırla bu

[509] Baudrillard, 2014b, s. 60-61.
[510] Baudrillard, 2014b, s. 60-61.
[511] Baudrillard, 2014b, s. 62.
[512] Baudrillard, 2014b, s. 62-63.

makine arasında bir ilişki kurabilmek oldukça zordur. Zaman ve mekân içinde yıkama işleminin özgünlüğünü yitirmiş olduğu görülmektedir."[513]

Yukarıda açıklanan durum, geleneksel düzende nesnelerin üretiminde olduğu gibi kullanımında da gücünü gösteren sözün gücünü kaybetmiş olduğunun delilidir. Asgari düzeye çekilen insan hareketi, sistemin işleyişine katkı sağlamaktan, mekanik ve/veya elektronik bir denetime katılmaktan öteye geçmediğinden, sözün gücüne, onun üretim ve kullanım ilişkilerini düzenlemesine gerek duyulmamaktadır. Bugün, insanın ve nesnenin geleneksel araç gereç evreninde olduğu gibi işlenecek malzeme ve onu işleyecek kişi arasındaki ilişkiye benzer, dikey ya da yoğun bir ilişki kurulması söz konusu değildir. Bundan böyle yatay, gevşek bir ilişki düzenine geçilmiştir. Plastik ve türevlerinin yayılmasıyla sağlanan ekonominin, gelişen teknolojiyle birlikte insanın davranışları, hareketleri, jestleri açısından da geçerli olduğu görülmektedir.[514]

Modern nesnelerde işlevselliğin, belli bir biçimin diğeriyle uyumunun öncelenmesi, insanın eli ve kas gücüyle bir ilişkisi olmayan işlemlerin gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu aşamada insanın elinin ve kas gücünün, nesnenin kullanım kolaylığının soyutlanmış göstergesine dönüşmüş olduğunu söylemek mümkündür.[515]

Baudrillard günümüzde insan bedeninin bütününün ya da parçalarının, onun kusursuz bir ikizine benzetilmeye çalışılan işlevsel nesnenin ya da eşyanın soyut bir gerekçesi haline geldiğini belirtmektedir. Çağımızdakilerden farklı olarak, geleneksel aletlerin ve nesnelerin, insan vücudununun tamamını sarıp sarmalaması söz konusu değildi. Onların daha çok harcanan enerjiyle ve gerçekleştirilen jestlerle uyumluluğunun yerini bugün işlevselliğinin aldığını söyleyebiliriz.[516] "*İşlevsellik artık gerçek bir çalışma sürecinin dayatılması olarak değil, belli bir biçimin diğerine uyumu* (anahtarın ele oturması) *ve bu uyum aracılığıyla gerçek çalışma süreçlerinin göz ardı edilip unutulması anlamına gelmektedir*."[517] Baudrillard'a göre danışıklı dövüş üstüne oturan bu sistem, mucizevi işlemlerin gerçekleştirildiği işleyişiyle modern bir ritüeli

[513] Baudrillard, 2014b, s. 64.
[514] Baudrillard, 2014b, s. 63-64.
[515] Baudrillard, 2014b, s. 67-68.
[516] Baudrillard, 2014b, s. 60-68.
[517] Baudrillard, 2014b, s. 67.

andırmaktadır. Çünkü nesnelerin sahip oldukları kullanım rahatlığı −otomatik çalışma özellikleri vb.− , kusursuz biçimleri, onlarla insan arasındaki mantıksal kopukluk, onların insanın sahip olduğu bir gücün göstergesiymişçesine neredeyse hiç çaba harcanmadan kullanılabilmesi ve insanın onlara karşı herhangi bir sorumluluk hissetmesine gerek olmayışı, insanı kendi yapımı nesneleri seyretme ve duyarsızlık aşamasına getirmiştir. Bu ortamda, işlevselleştirilen yalnızca nesneler değildir. İnsan zihninin de işlevselleştirmeden nasibini aldığı, yeni bir ortam olarak değerlendirildiği söylenebilir.[518]

Baudrillard'ın söylemleri doğrultusunda, günümüzde ülkelerin işgaline kıyasla zihinlerin işgalinin −önceden belirlenen hedefler ve olasılıklar dolayımında− daha hızlı, kestirme sonuçlar ortaya çıkarabildiği açıktır. Hileli, apaçık olmayan operasyonel girişimlerle yaratılmaya çalışılan alternatif dünyanın gelecekte ve hatta yakın gelecekte, insan açısından hiç de iç açıcı sonuçlar doğurmayacağını öngörmekse zor değildir. Durumumuzu bu bağlamda değerlendirdiğimizde, yine insan aklına güvenmekten başka çaremiz yoktur. Hileli bir oyun düzeninin karşısında insanın, sistemin çarkını döndüren bir dişli olması ya da bu dişlilerin arasında kalıp yok olup gitmesi yerine, sistemi bütüncül olarak kavramasının getirdiği sağlam bir duruşla doğrulması gerektiği söylenebilir.

Neyin ihtiyaç, neyin tercih, neyin meta olduğunu ayırt etmeyi başaramayan insan, kendi mutluluğuna sığınmaktadır. Bu durumda da birbirinden ayrı gibi görünen özne, nesneye bağımlı olmaktadır. Antropontolojik açıdan değerlendirdiğimizde, burada rasyonalite pelerininin arkasına gizlenmiş, aklın bir tür kullanımıyla, aklın araçsal kullanımıyla karşılaşmaktayız. Aklın böylesine araçsal yaklaşımı, insanı, doğayı daha iyi anlamaya çalıştığı iddiasındaki bilimin, nesnesini daha çok sömürebilmenin yolunu açabilir.

Artık savaş her yerdedir. Her alanda karşı karşıya gelebilecek potansiyelde olduğu düşünülen sanal çift kutup kapıştırılmaktadır. Bu çift taraflı sömürünün izleri, yaşamın her alanına ekonominin enstrümanları aracılığıyla yansıtılmaktadır. Her iki

[518] Baudrillard, 2014b, s. 70-73.

tarafı da yöneten araçsal akıl gitgide güçlenmekte; buna karşın oyunda kaybeden hep insan olmaktadır. Sistem geliştirdiği sanal kutupları, sürekli olarak ekonomiyi −pergelin sabit bacağı biçiminde düşünülebilir− merkeze alarak tur attırır. Akıl yürütme biçimi tümdengelim olan bu araçsal aklın karşısında, insanın düşünce ve yaşama dünyasında gerçek anlamda ne kutupları ne de farklılıkları vardır.

5.2 Tüketim Toplumunda "Hikmetinden Sual Olunmayan": Teknoloji

Baudrillard'a göre nesnelere stil kazandırmak, biçimsel yan anlam olarak moda sözcüğüyle özetlenirken, nesnelerde büyük mekanik başarının ya da teknik yan anlamın özetlendiği sözcük otomatikleşmedir.[519] "Otomatikleşme demek, sahip olduğu özel işlev nedeniyle nesneye hiç değişmeyen bir yananlam yüklenmesi demektir. Dolayısıyla otomatikleşme hemen her yerde *teknik bir model* olarak sunulmakta ve kabul edilmektedir."[520] Baudrilard açısından bir makinenin otomatikleştirilmesi, ona tek tip bir işlev yüklemek bağlamında belki de teknik bir yan anlamdan daha çok teknolojik bir duraksama olarak görülür. Başka bir deyişle nesne, otomatikleşmediğinde daha geniş kapsamlı işlevler yüklenebilmesine karşın, otomatikleştiğinde teknik bir soyutlama yoluyla önceden belirlenen işleve uygun hale gelmektedir. Biçimsel açıdan kusursuz bir teknoloji ürününün ya da nesnenin sorunlu tarafı, onun daha kırılgan olması, kısa sürede eskimesi ve onarılması sırasında fiyatının beklenmedik biçimde artmasıdır. İnsana ilişkin sorunlu tarafı ise, sorumsuz bir izleyici konumunda kalması, hareketlerinin kısıtlanması ya da hareketlerinin işlevsel bir yineleme biçimini almasıdır.[521]

Güncel görüşlerin ağırlıklı olarak, yukarıda açıklanmaya çalışılan Baudrillard'ın görüşleriyle karşıtlık içinde olduğu belirtilmelidir. Genel düşünce eğilimi, teknolojik ürünlerin insan tarafından belli bir biçimde oluşturulma, yapılandırılma ve kullanılma bakımından gelişmeye açık oldukları ve onların dış dünyadan gelen bilgilere duyarlı oldukları noktasında kesişir.[522]

[519] Baudrillard, 2014b, s. 137.
[520] Baudrillard, 2014b, s. 137.
[521] Baudrillard, 2014b, s. 138-140.
[522] Baudrillard, 2014b, s. 140.

Otomatikleşmenin kitleler üzerinde böylesine büyük bir büyüleme gücüne sahip olmasının nedeni teknik akılcılığın ürünü olmasıdır. Her şeyin otomatik, kendi kendine çalışıyor biçimde düşünme ya da bu düşsel perspektif doğrultusunda "gelişen" tepkisizlik, nesnenin yapısıyla ve somut işleviyle pek fazla ilgilenmemeye ve nesnenin kendisine atfedilen işlevi, en az çabayla kusursuz denebilecek kadar "mucizevi bir başarı"yla sonuçlandırmasına bağlıdır.[523]

Otomatikleştirilen nesnenin "kendi kendine çalışması" ile bağımsız birey arasında kurulmaya zorlanan benzerlik ya da nesneye yüklenmeye çalışılan antropomorfizm, insanın nesnenin karşısında büyülenmesine neden olmaktadır.[524] Günümüzde kusursuz teknolojik nesnelere "[…] birincil işlevler yerine üstyapısal olarak nitelendirilebilecek işlevler, yani otomatikleştirilmiş nesnelere insanın kendi jestleri, enerjisi, gereksinimleri ve vücut hatları değil, zihinsel özerkliği, denetleme gücü, bireysel özellikleri, kendisiyle ilgili düşüncelerini yansıtan bir simgesellik yerleştirilmiştir."[525] Bilincin işlevsellik ötesi özelliğinin nesnedeki karşılığı gibi gösterilmeye çalışılan otomatikleşme, insana özgü biçimsel üstünlüğün mantıksal uzantısı gibi sunulmakta, böylece yapısal hatalar, savunma mekanizmaları ve nesnel tanımlamalar konusunda düşünce üretilmesine engel olunmaktadır. Bu bağlamda Baudrillard'a göre otomatikleşme ve kişiselleşme birbirine yönelik olarak kesinlikle karşıt süreçler değildirler ve otomatikleştirmek, nesneye bir kişisellik kazandırmaktan başka bir anlama gelemez. Peki, böyle bir teknolojik egemenliğin altında yaşayan insanın konumu ne olmaktadır? Baudrillard çok açık bir dille insanın, her işe yarayan en güzel nesne, araçsal bir model olduğu söylemektedir. İnsanlığın geldiği bu aşamada, nesnelerin otomatikleşmesiyle saplantı haline gelen işlevselliğin, insan bilincini akıldışı bir biçimde yansıttığı görülmektedir. Baudrillard'a göre bu "şizoid özelliklere sahip işlevsel" dünya ya da üretim düzeyindeki akıldışı boyutlara ulaşan karmaşıklık, ayrıntı saplantısı, ayrıksı teknik özellikler ve biçimsel özgürlüğe boyun eğen nesneler evreni, durmadan yenilenen biçimleriyle ve yapımında kullanılan malzemeleriyle bir yandan

[523] Baudrillard, 2014b, s. 139-140.
[524] Baudrillard, 2014b, s. 140.
[525] Baudrillard, 2014b, s. 140.

bireyci bir söylev çekerler, diğer yandan dünyayı yeniden yaratma olarak nitelendirilebileceğimiz bir anlayışın göstergeleri olarak "çalışırlar".[526]

Baudrillard, sanayi toplumunun simgesi olarak "makine"yi, sanayi sonrası toplumunun simgesi olarak da "gadget"i merkeze alır.[527] O, "gatget"in kesin bir tanımının olmadığını belirtmekle beraber onu şöyle açıklamaya çalışmaktadır:

> "[…E]ğer tüketim nesnesini, gösterge işlevinin yararına nesnel işlevinin görece olarak kaybolmasıyla tanımlayacak olursak, eğer tüketim nesnesinin bir tür *işlevsel faydasızlıkla* (tüketilen tam olarak 'faydalı'dan başka bir şeydir) belirlenmesini kabul edecek olursak, bu durumda *gadget tüketim toplumundaki nesnenin hakikatidir* ve bu nedenle her şey gadget haline gelebilir ve potansiyel olarak her şey gadget'tir. Gadget'i tanımlayacak olan, potansiyel yararsızlığı ve bileştirici oyuncul değeridir."[528]

Baudrillard'a göre gadget bir oyuncak olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü çocuk için oyuncağın simgesel bir işlevi olmasına karşın, o böyle bir işlevden yoksundur. Bununla birlikte, moda olan bir oyuncağın gadget olduğu belirtilmelidir.[529]

Saf gadgetin zihindeki karşılığı tam bir faydasızlık, anlamsızlık olacağından, zihinlere şöyle bir soru takılabilir: "Nesnel faydasızlık" nerede başlar, nerede biter? Baudrillard, bir ölçüt geliştirmediğinde söyleminin sağlam bir zemine oturmayacağını bildiğinden, nesnelerin işlevlerine odaklanarak bu soruyu uzun uzun şöyle yanıtlamaya çalışır: Örneğin,

> "[b]ir otomobildeki krom parçalar, iki hızlı cam siliciler, otomatik camlar gadget midir? Hem evet hem hayır: Bunlar toplumsal prestij açısından bir faydalılığa sahiptir. Terimdeki küçümseyici yan anlam yalnızca nesnelerin aletselliğine ilişkin *ahlaki* bir perspektiften ileri gelir: Nesnelerin bazılarının bir işe yaradığı, bazılarınınsa hiçbir işe yaramadığı kabul edilir. Hangi ölçütlere göre? En marjinal ya da dekoratif şey bile olmuş olsa hiçbir işe yaramayan nesne yoktur, hiçbir işe yaramadığı ve bu nedenle ayırt edici bir göstergeye dönüştüğü için olsa bile. Aksine, bir şekilde hiçbir işe yaramayan (yani yapılış amacından başka bir şeye hizmet etmeyen) nesne yoktur. İkincil işlevlere adanmış olan şeyleri gadget olarak tanımlamadıkça bundan kurtulamayız. Dolayısıyla sadece krom

[526] Baudrillard, 2014b, s. 141-142.
[527] Baudrillard, 2017c, s. 138.
[528] Baudrillard, 2017c, s. 138-139.
[529] Baudrillard, 2017c, s. 140-141.

> değil, aynı zamanda sürücü mahalli ve bütünüyle araba, eğer bir moda ve prestijin mantığına ya da fetişist bir mantığa giriyorsa, gadget'tir. Üstelik nesnelerin sistematiği tüm nesneleri bugün bu yöne itmektedir."[530]

Gadget, gündelikliği gösteri tarzında ele geçiren sistemin parçası olarak, tüm insani ve toplumsal ilişki çevresini yapaylık, hile ve yararsızlık suçlamasıyla karşı karşıya bırakır. Çünkü her nesne, şu ya bu biçimde çevresini ve insani toplumsal ilişki biçimini etkilemektedir.[531]

Baudrillard, IBM'in not defterini gadgete örnek olarak verir. Bürodan eve, tatilden günlük gezilere kadar her yerde kullanılabilen, küçük boyutlara sahip olması nedeniyle taşıma sorunu yaşatmayan bu araç, kaydedilen her şeyi hafızasında saklar ve istendiğinde de geri getirir. Bu "sekreter" talimatlara kusursuzca uyar. Peki, onu gadget yapan tam olarak nedir? Baudrillard'a göre, ondan daha yararlı ve daha yararsız hiçbir şey olamaz. Tekniğin sihirli zihinsel bir pratik ya da toplumsal bir pratik haline getirilmesine paralel olarak, onun ürünü olan nesnenin kendisi de gadget haline gelmektedir. Bu durumda gadgetin, − insanla ereksellik ve faydalılık açısından bir bağlantı kurulsa bile− modaya, prestije bağlı oluşu, oyun içindeki konumu bakımından simgesel özgürlüğüne kavuşamamasının nedeni olur. Baudrillard'ın diğer nesnelerin de bir tür yapay hızlandırıcısı olan gadgetlere yönelttiği küçümseyici söyleminin nedeni ise kullanım değerinin ve simgesel işlevin yok oluşuna duyduğu can sıkıntısıdır.[532]

Nesnelerin genelinde olduğu gibi gadgetlerde de yeniliğin yüceltilişiyle karşı karşıyayız. İnsanların onlara karşı, aşktakine benzer ama niteliksel olarak başka, somut bir ilişkinin ve simgesel bir değerin olmadığı, yalnızca duyguların coşkulu yükselişi biçiminde duyumsadıkları yoğun bir ilgisi söz konusudur. Bir başka açıdan bu durum, nesnedeki çekiciliğin insanı mutlak çocukluğa geri göndermesi olarak görmek mümkündür. İnsanın nesnelerle ilişkisinin bir devamı biçiminde dallanıp budaklanarak − toplumsalla, kültürle, kişilerle, politikayla, eğlenceyle hatta çalışmayla− kurduğu

[530] Baudrillard, 2017c, s. 139-140.
[531] Baudrillard, 2017c, s. 140.
[532] Baudrillard, 2017c, s. 139-141.

ilişkiler, oyuncul düzene dayanan genel bir alışkanlığa dönüşmektedir.[533] Bu aşamada, Baudrillard'ın verdiğe örnekle konuyu biraz daha açık hale getirmeye çalışalım:

> "Pinball makinesine bakınız: Oyuncu makinenin gürültüsüne, sarsıntılarına, ışıkların yanıp sönmesine kendisini kaptırmıştır. Elektrikle oynamaktadır. Düğmelere basarak kimi akışları ve akımları sinir sistemi kadar karmaşık olan çok renkli bir kablolar evreni aracılığıyla zincirlerinden boşandırmanın bilincindedir. Bu oyunda bilime büyüsel bir katılım etkisi vardır. Buna ikna olmak için bir kafeteryada makineyi açtığı anda tamircinin etrafında toplanan kendinden geçmiş kalabalığı gözlemlemek gerekir. Hiç kimse bu bağlantıları ve şebekeleri anlamaz, ama herkes bu tuhaf dünyayı birincil ve tartışılmaz veri olarak kabul eder. Bunun, binicinin atıyla ya da işçinin aletiyle ya da amatörün sanat yapıtlarıyla ilişkisiyle ortak bir yanı yoktur: Burada insanın nesneyle ilişkisi tam olarak büyüsel, yani büyülenmiş ve güdümleyicidir."[534]

Baudrillard açısından oyuncul etkinlik içinde tutku davranışı biçimine bürünebilen ama asla tutku olmayan − çünkü tüketim tutkuyu dışlar− , moda değişkenlerindeki soyut prestij göstergelerinin güdümlemesiyle açığa çıkan dışsallık, tüketim mantığının dayandığı ana motif olarak değerlendirilmektedir.[535]

Nesnenin nesnel erekliliğini ve işlevini kaybetmesi, aslında onun simgesel anlamını kaybetmesi demektir. Öte yandan simgesel yaratı değerlerinden, simgesel içsellik ilişkisinden yoksun nesne, nesneler bütününün bir öğesi haline gelmektedir. Antropomorfik statüsünü kaybeden nesneler, kendi aralarındaki ilişkisellikten değer kazanmalarının bir sonucu olarak, totaliter kültürel bir sistem çevresinde, kaynaklandıkları tüm anlamlandırmaları bütünleştirebilen bir yan anlamlar söyleminde tükenmeye doğru itilirler. Birbirine yönelik görecelik taşıyan bir yan anlamlar söyleminde anlam erozyonuna uğrayan nesnelerle birlikte, onları tüketen insan da tükenmektedir. Prestij ve modaya boyun eğerek göstergelere boğulan insan, durumundan çoğun habersizdir; belki de bu nedenle totaliter kültürel sistem, uygulamalarında ona bir araç olmanın ötesinde değer vermemektedir.[536]

[533] Baudrillard, 2017c, s. 141-142.
[534] Baudrillard, 2017c, s. 142.
[535] Baudrillard, 2017c, s. 142.
[536] Baudrillard, 2017c, s. 143.

Baudrillard modern nesnenin önemli kategorilerinden birinin "kitsch" olduğunu belirtir. Ona göre söylemdeki "klişe"nin eşdeğerlisi, "[k]itsch-nesne genel olarak yalancı mermerden yapılmış, tüm 'taklit' nesneler, aksesuarlar, folklorik biblolar, 'anı eşyaları', abajurlar ya da siyahların ürettiği maskeler yığını, her yerde, özellikle tatil ve eğlence yerlerinde hızla çoğalan tüm tecim malları müzesidir."[537] Gadget gibi güçlükle tanımlanabilir olan kitsch, sözde-nesne olarak da ifade edilebilecek türden, bu bağlamda gerçek nesneyle karıştırılmaması gereken bir kategori olarak ele alınmalıdır. Bir binalar kompleksinin planından yapay çiçeğe, fotoromandan plastik biblolara kadar kitsch kültürel bir kategori olarak her yerdedir.[538] Kitsch "[…] simülasyon, kopya, sahte, basmakalıp nesne olarak, gerçek anlamlandırma yoksulluğu ve gösterge, alegorik gönderme, uyumsuz yan anlam boşluğu olarak, ayrıntının yüceltilmesi ve ayrıntılar aracılığıyla doygunluk olarak tanımlanacaktır."[539] Sanayiye dayalı olarak dizi dizi yığılan, çoğalan kitsch, bir toplumda toplumsal olarak yükselme ya da yer değiştirme göstergesi olarak talep edilir. Klasik çağda bir sanat eserinin kopyası bile "otantik" bir değere sahipken, bir nesnenin kitsch biçiminde serpilmesi büyük toplumsal hareketlilik çağlarına özgüdür. Bu bağlamda, Fransa'da özellikle 19. yüzyılın 2. çeyreğini, Almanya'da 19. yüzyılın son çeyreğini ve genel olarak Batı toplumunda 19. yüzyılın sonunu, ticaretin verimliliği bakımından temel dönüşüm çağı olarak değerlendirmek mümkündür. Baudrillard, toplumların potansiyel olarak sürekli hareketlilik içinde olması nedeniyle, bu dönüşüm çağının sonunun olmadığını belirtir. Bu bağlamda, modern nesnenin önemli kategorilerinden biri olan kitschin üretiminin de son bulmayacağı öngörüsünde bulunabiliriz.[540]

Baudrillard'a göre kitsch, nadir, kıymetli, benzersiz nesneye, sınırlı miktarlarıyla ilintili olarak maksimal ayırt edicilik niteliği yüzünden yeniden değer kazandırır. Buna karşın kitsch, zayıf bir ayırt edici değere sahip olmasına rağmen −istatistiksel olarak maksimal verimlilik ilintisi nedeniyle− geniş sınıflar ona dört elle sarılır. Önünde sonunda ayırt edicilik niteliği, sosyolojik bir işleve sahiptir.[541]

[537] Baudrillard, 2017c, s. 136.
[538] Baudrillard, 2017c, s. 136.
[539] Baudrillard, 2017c, s. 136.
[540] Baudrillard, 2017c, s. 137.
[541] Baudrillard, 2017c, s. 137.

Toplumsal katmanların bir gösterge kategorisine dönüşmesiyle üst sınıflar, sınırlı miktardaki göstergeler aracılığıyla kendileri ile diğer toplumsal katmanlar arasına bir mesafe koyarlar. Bu ayrımda kitsch yoksul değerini, sınırsız çoğalmasıyla edinmiş olur. Nesneler sistemi hiyerarşisinin tepesindeki nesnelerin nitelikleri artar, nadirleşir ve böylece yenilenirler ama kitsch yayılır, çoğalır. Baudrillard'a göre, teknik açıdan kitschin, gadgetin türdeşi olarak değerlendirilmesine yol açan temel etken "yayılarak çoğalması" durumudur. Kitsch, nesnelerin doğalından daha küçük ya da daha büyük olarak yeniden üretilir; üretiminde malzemelerin taklitleri kullanılır; uyumsuz tarzda biçimleri, planları taklit eder; sahibi olmadığı tarzı tekrarlar ve güzellik, orijinallik estetiğinin karşısına simülasyon estetiğini koyarak, yaygın kopyalamanın yoksul değeriyle tanımlanabilir hale gelir. Toplumsal üst sınıfa duyulan özlemin, bu sınıfın sahip olduğu kültürün göstergelerine sihirli katılımın dışlaşması, simülasyon estetiği ya da bir nesne alt-kültüründe kültürlüleşme estetiği olarak karşımıza çıkar.[542]

Rekabetçi tüketim toplumunda yaşayan insanın, sahibi olduğu takdirde −hatta kimi zaman sahibi olmasa bile− kendini kültürel olarak değerli kılmanın bir aracısı olarak gördüğü kitsch-nesne artık iş başındadır. Baudrillard'a göre bireyin yaygınlaşmış kişiselleşmesi, kültürel bir yeniden çevrime paralel olarak, nesnenin hoş görünür hale getirilmesi ya da estetik bir yeniden çevrimi söz konusudur.[543]

Endüstriyel estetiğin ya da biçimlerin işlevsel olarak rasyonelleşmesinin nesnelere kazandırdığı kültürel yeniden çevrime, nesneleri ambiyans içine yerleştirmeye benzer uygulamalara, toplum bireylerinin de maruz kaldığı rahatlıkla söylenebilir.[544] "Kültürel tasarımcılar", "[b]ireylerin işbölümü ve parça parça yaptıkları işlerle damgalandığı bir toplumda bu bireyleri yeniden 'tasarımlamaya', onları aynı biçimsel görüntü içinde bütünleştirmeye, kültürel ilerleme göstergesi altında değiş tokuşu kolaylaştırmaya[…]"[545] çalışıyorlar. Nesneler açısından, teknolojinin desteklediği sanayi tipi üretimle yakalanan genel uyum, kültürlenmiş insanlar arasında hem toplumsal hem de mesleki olarak daha iyi bütünleşme sağlanarak ortaya

[542] Baudrillard, 2017c, s. 137-138.
[543] Baudrillard, 2017c, s. 134.
[544] Baudrillard, 2017c, s. 135.
[545] Baudrillard, 2017c, s. 135.

konulmaktadır.[546] Baudrillard'a göre insanların kendi aralarında yaşadığı bu bütünleşme, "senkronize olma", "uyuşma" durumu ya da "[i]nsani ilişkilerin işlevciliği kültürel ilerlemede en sevdiği zeminlerden birini bulur −'human design' burada 'human engineering'e katılır."[547] İşte günümüzde çoğun "kültür" diye adlandırılan, Baudrillard'ın "sanayisel kültürlülük" biçiminde ifade ettiği bu kodlanmış yapı böyle ortaya çıkmaktadır.[548]

Baudrillard, simgesel yapı açısından "estetik" teriminin "güzellik" kavramıyla ilişkisini kurabilmenin imkânı olmasına rağmen, "kültür" kavramı için aynı işlevi yerine getirebilecek bir terimin bulunmamasına dikkati çekmektedir. Günümüz tüketim toplumunda iletilerin, metinlerin, imgelerin, başyapıtların vb.nin işlevselleşmiş özü, esin ve duyarlılığın yerini almıştır ve/veya kodlanmış "yaratıcılık" ve "alıcılık" aracılığıyla, anlamlandırmalar ve iletişim üstünde gerçekleşen "yönetim" ve "yönlendirme" söz konusudur. Baudrillard, çağlar boyu devam eden kültürlerin karmakarışık biçimde endüstriyel ya da sanayisel kültürlülüğün içine girmesiyle, âdeta her şeyin birbirinin içinde kaybolduğunu belirtir. Şu halde "endüstriyel kültürlülük", yönetilen toplumsal bir çalışmanın sonucudur denebilir.[549] Bu aşamada Baudrillard'a şu soru yöneltilebilir: Tüketim toplumunda tüm olup bitenler ya da yapıp-etmeler "endüstriyel/sanayisel kültürlülük" çerçevesi içinde gerçekleşiyorsa, sözü geçen bu yapı hâlâ "kültür" olarak adlandırılmaya nasıl devam edebilmektedir? Baudrillard'ın olası yanıtı şöyle olabilir: "[…'K]ültür' olarak adlandırmaya devam ettiğimiz 'sanayisel kültürlülüğü' […] tüm yanlış anlamalar pahasına ve her zaman, tüketilen kültürün aşırı işlevselliğinde evrenseli, söylencesel üstün yapıtlar olmadan çağımızı deşifre edecek söylenleri, modernliği deşifre edecek, ama orada yok olmayacak bir sanatı düşleyerek yapıyoruz."[550] Sistemin bu alanda yaptığı −teknolojide olduğu gibi− düşgücünü ve/veya zihnin üretkenliğini de bir modele bağımlı kılmaktır. Bununla beraber sistem, ideal olarak belirlediği modele uyumlu olanı desteklerken, ayak uydurmayanı/uyduramayanı, işlevsel olmayanı en iyi ihtimalle görmezden gelerek cezalandırır.

[546] Baudrillard, 2017c, s. 135.
[547] Baudrillard, 2017c, s. 135.
[548] Baudrillard, 2017c, s. 135.
[549] Baudrillard, 2017c, s. 135
[550] Baudrillard, 2017c, s. 135.

Egemen sistem, modellerin oyununda, modellerin hareketli bileşimi oyun evreninde, kendi modellerini alternatif gerçeklik olarak oyuna katarken, "mutlak mıknatıslanma" çevrimiçi çalışır.[551] Baudrillard'a göre "mutlak mıknatıslanma":

> "Cevabın soruyla, gerçeğin modelle, 0'ın 1'le, ağın kendi varlığıyla, okuyucuların bağlantı kurabildikleri tek noktayla mıknatıslanması; sinyalin saf dokunsallığı, 'bağlantı'nın saf erdemi, bir terminal ile öteki arasında bulunan saf yakınlık: Günümüzde bütün sistemlere yerleşen yaygın ve dağınık baştan çıkarıcılık imgesi bundan ibarettir – kendini baştan çıkarma/kendini yönetme ağların çembersel hareketini yansıtmaktan, onların taşıdığı her bir atomun ya da her bir parçacığın kısa devre yaptığını göstermekten başka işe yaramıyor (bazıları bu durumu narsisizm olarak adlandıracaktır, neden olmasın? […])"[552]

Elektronik ve bilişim alanlarındaki sistemlerin otomatik, soğuk, oyuncul baştan çıkarıcılığı söz konusudur. Narkissos'un sudaki yansımasına çekilmesine benzer biçimde sistem de katılımcıları kendine doğru çekmektedir. Katılımcıların duyguları, düşünceleri, bilinçdışı yoklamaları yapılarak sistemin işe yararlığı kanıtlanmaya çalışılır.[553] Tam da bu noktada:

> "'Seyircilerin isteği' daire düzeninde sergileniyor, hiç bitmeyen isteklerden oluşan entegre bir devre oluşturuluyor. Bu simülakrı ayakta tutmak için, simülasyonun birdenbire ortadan kalkmasına yol açıyor ve bizleri anlamı kaybetme gerçekliğiyle karşı karşıya bırakacak bir gelişmeyi önlemek için her alanda müthiş enerji harcanıyor."[554]

Kapalı devrede çalışan iletişim ve toplumsal içinde, gerçekliği göstergeler aracılığıyla çoğaltma ya da kopyalama etkinliğinin, simülasyona dayanan bir anlaşma halini aldığı söylenebilir. İşlemsel baştan çıkarmanın, simülasyonu yapılmış bir bilgiyi ve sunulan modelleri göstergeye dönüştürme yoluyla edinilen üstünlüğe katılma biçiminde, bir yan anlam düzeyiyle sınırlı kaldığı görülmektedir.[555]

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dil "bağlantı kurma" işlevini üstlenmektedir. Her şeyin işlevselliğiyle değerlendirildiği tüketim dünyası, dilin özgün anlamını

[551] Baudrillard, 2019a, s. 209.
[552] Baudrillard, 2019a, s. 209.
[553] Baudrillard, 2019a, s. 210-211.
[554] Baudrillard, 2019a, s. 206.
[555] Baudrillard, 2019a, s. 206.

yitirmesiyle karşı karşıyadır. Kısıtlanan, küçük bir alana hapsedilen dil, emanetçileri tarafından, binlerce yıldır edindiği anlam yükünü boşaltmaya zorlanmaktadır. Oysa, çok açık bir durumun varlığı göz ardı edilmektedir.[556] Baudrillard bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Dil, kendini ifade edebildiği ölçüde ifade edecektir."[557] Dil, "sözel" bir belirti olarak yaşama katıldığında, "bağlantı kurma" elbette mucizevi sayılacaktır. Bu ilişki, bir zincir gibi birbirine eklenerek kurulur.[558]

Baudrillard'ın söylemlerinden, günümüz tüketim toplumunun ikili ilişkilerinin yerini alan yapıda sıcak bir ilişkinin ya da bir meydan okumanın söz konusu olmadığı anlaşılır. Bu durumu, başka bir örnek üzerinden açıklamayı deneyelim: Geçmişte göğüs göğse karşılaşılarak yapılan savaşlarda bir meydan okuma vardır. Sözlü ya da sözsüz karşılaşmada, sınayarak, tartarak yüz yüze yapılan sıcak mücadelede, simülasyona ait işaretlerin hiçbiri yoktu. Teknik gelişmelere paralel olarak savaşlarda kullanılmaya başlayan yeni çağ silahları, anlamların ve bedenlerin çarpışmasını gereksizleştirmiştir. Bu aşamada güç gösterisine ilişkin sembolik anlamlar varlığını yitirirken, gücü ele geçiren silah olmuştur. Silahın, – başka bir açıdan parada olduğu gibi[559]– "kopyalanabilir güç"ü temsil ettiği de söylenebilir. Günümüzde ise teknolojik gelişmeler kullanılarak, bir düğmeye basacak kadar zayıf ve soğuk bir güç kullanımıyla, geniş bir coğrafyayı, orada yaşayan canlı, cansız hemen her şeyi yıkıma sürüklemek mümkündür. Burada bir savaş yoktur; simüle edilen savaş ya da savaşın varlığına inandırma vardır. Karşılaşmanın yaşattığı deneyimin ağırlığı tek tarafa yüklenmiştir. Kutupsallığın aşıldığı, tekilliğin yüceltildiği, işlevselliğin ön plana çıkıp, bütün sembolik değerlerin yerle bir edildiği ortamda "gizli kahraman" teknolojidir; ama kendini kahraman ilan edenler günümüzün Narkissos'larıdır.

Baudrillard'a göre, "Narkissos nekrozu"na en iyi örnek klonlamadır. O, klonlamanın insanın "öteki"nden geçmeden, "aynı olan"a geçmek olarak kendini baştan çıkarmasının en uç biçimi ya da kalıtsal kodun aynasına yansımak için kurgusal aynaya gömülmesi olduğunu düşünmektedir.[560]

[556] Baudrillard, 2019a, s. 207.
[557] Baudrillard, 2019a, s. 207.
[558] Baudrillard, 2019a, s. 208.
[559] Baudrillard, 2016b, s. 161.
[560] Baudrillard, 2019a, s. 210-211.

Baudrillard'a göre beden simülasyonunun en üst evresi olan klonlama, özneyi sürekli meşgul eden ölümün öldürülmesinin bir yöntemi, cazip önerisidir. Ancak maddeleşen kopyanın, içkin olarak ölümün tam da kendisi olacağı, ölümsüzlük hayalinin klon aracılığıyla gerçeğin içinde zorlamayla zaten yok olacağı durumu düşünsel olarak atlanmaktadır. İkili eylem gerektiren döllenme ortadan kalktığında, insani olmayan bir cinsellik durumunda ortada ne anne ne de baba kalır; onların yerini alan ise işlemsel bir kipten yararlanarak sonsuz kere kopyalanabilme potansiyeline sahip bir kod, matris olur.[561]

Baudrillard'a göre, eşeyli çoğalmanın yerini sonsuz sayıda ikiz aracılığıyla çoğaltmaya bırakması, sanayi nesnelerinin yol açtığı metastaz olacaktır. Çünkü kanser, kodun yarattığı tehlikenin ta kendisi olarak çağdaş patolojiye yön veren bir hastalıktır. Günümüzde henüz modelin kopyalanmasına imkân veren yumuşak teknolojiler −aynı olanın kendini devam ettirmesi için tek matris sürekli çoğalarak ya da zihinsel ve biyolojik "yazılımlar" aracılığıyla− kullanılmaktadır.[562] Bu bağlamda, kitleleri bir klon düzeneği olarak değerlendiren Baudrillard şöyle bir açıklama yapmaktadır: "[…B]u düzenek, ötekilerden geçmeden aynılar arasında işler. Aslında kitleler, bütün sistemlerde bulunan terminallerin toplamıdır −dijital impulsların yol açtığı bir ağdır: Kitleyi kitle yapan da budur."[563] Nesnelerle aynı akıbeti uğrayan insanlar −kendilerine rağmen− bu altüst oluş sürecine, benzerlik sanrısına katılımı yücelterek ve entegre devreler oluşturarak, devasa bir simülasyon sürecini birlikte yaşayarak görmezden gelirler.[564]

Webtekno internet sitesi, yeni bir algoritma aracılığıyla kavrama yeteneği geliştirilen robotların üretimi projesinde −projenin asıl sahibi olan şirketin adı gizli tutuluyor− yardımcı rol üstlenen Geomiq Şirketi'nin, geliştirilen robotlarda yüzünü kullanabileceği bir kişiye 128.000 Dolar ödeneceği haberini vermektedir. Bu robot projesi için adaylarda aranan nitelik "kibar ve arkadaş canlısı" bir yüze sahip olmasıdır.

[561] Baudrillard, 2019a, s. 213.
[562] Baudrillard, 2019a, s. 216-217.
[563] Baudrillard, 2019a, s. 218.
[564] Baudrillard, 2019a, s. 218.

Haberden, robotların gelecek yıl potansiyel olarak dünya çapında üretimine ilişkin hazırlıkların devam ettiği bilgisini ediniyoruz. Haberin ayrıntılarından, özellikle yaşlı insanlara "sanal arkadaş" olması için geliştirilen robotlarda, şirketin aradığı yüzü kullanacağını öğreniyoruz. Ayrıca, şirketin sahte yüzler oluşturmak için, Generative Adversarial Network ya da GAN teknolojisinin neden kullanmadığının merak konusu olduğu belirtiliyor.[565] İşte bugün itibarıyla, teknolojinin insanın fiziksel ve düşünce düzeyinde kopyalama uygulamalarında geldiği aşama budur. Henüz başlangıç düzeyinin aşıldığı belirtilen bu teknolojik gelişmede, insanın mı nesneye, nesnenin mi insana hizmet ettiğini ayırt etmenin zorluğunun yaşandığını ve böylece insan-nesne ilişkisinin kökten değiştiğini söylemek mümkün görünüyor.

Baudrillard, özgünlüğün kaybolduğu, onun yerini − kaynağı nostalji olan− "otantizm"in aldığı ortamdan, bugün teknolojik araçların ve onların aracılığıyla biçimlendirilen bir yaşama geçildiği düşüncesindedir.[566] Her şeyin hemen ve sınırsız biçimde çoğaltılıp, çoğaltılamadığına göre değerlendirildiği böyle bir ortamda, antropontolojik bakış açısına göre insanın en temel duygularından biri olan ilişkiselliğin ya da "bağlanma"nın yerini, çok alanla bağlantılı "bağımlılık"ın aldığı söylenebilir. Bu duruma bağlı olarak, tüketim toplumunda bağlanma duygusunun pekiştirdiği "güven"in yerini de "korku" almıştır. Bu "korku"yu, hayatta kalıp kalmamayla ilişkili olan derin ve hayâti korkuyla karıştırmamak gerekmektedir. Sözü edilen korku maddeye bağımlıdır; yaygındır; kaygıyla beslenir ve gerçekle örtüşmez. Kendini kitleden bağımsız düşünemeyen ve onun belirlenmişliğinin dışında varlığına işaret eden her şeyi kaybedeceği kaygısını taşıyan insan için göstergelere sığınmaktan, onlar tarafından kuşatılmış olmaktan ve kendisini hücresine kapatmaktan başka bir yol yokmuş gibi görünür. Tüketim toplumu insanı, tamamen somut ve maddeye indirgenmiş bakış açısını yaşama yansıttığı için, her durumun ve duruşun ev sahibi olmaktan çıkar; maddeye bağımlı güdümlenen içsel çabasının tedarikçisi olur. İnsan doğasının güvenilmezliğini yansıtan en son aşamaya gelinmese de, eşiğinde olabileceğimizi işaret eden zamanlardan geçtiğimiz bugünlerde, ödünç yaşama tarzlarını bir kenara bırakıp, durup düşünmeye başlamanın zamanı gelmiş olabilir. Beden ve zihin hapsinden

[565] WebTekno. https://www.webtekno.com/yuzunun-robotlarda-kullanilmasina-izin-veren-bir-kisiye-128-000-dolar-verilecek-h78018.html. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2020.
[566] Baudrillard, 2019a, s. 215.

çıkmanın yolu ilkin gözlenen değil, sistemin gözlemcisi olmaktan geçmektedir. Diğer bir deyişle tüketim toplumunda edilgin düşünmenin, düşündürülmenin yerine etkin bir düşünme eylemi geçtiğinde ancak bu zor oyun bozulacaktır.

5.3 Tüketim Toplumunun İletişim "Akrobatı": Medya

Baudrillard'ın insanların birer terminale dönüştüklerine, toplumsallığın da denetlenebilen ve ortak bir biçimde kullanılamayan yan yana konmuş iletişim uzamından ibaret olduğuna ilişkin söylemine, sisteme tamamen dışarıdan bir gözle bakmak mümkün olmasa da belirli bir mesafeden bakmayı denediğimizde, haklılığını teslim etme isteği duyabiliriz. O, küresel bir güç olduğunun işaretlerini her alanda, her yerde gösteren, küresel hedeflere uygun işleyen sisteme karşıdır. Adanır'a göre sistemin penceresinden bakan insanların, Baudrillard'ın betimlemesini yapmış olduğu dünyayı görebilmeleri kolay değildir. Ayrıca sisteme ilişkin düşünceleri, salt politika merkezli olarak değerlendirilemez. Onun asıl derdi ne merkez sağ ve ne merkez soldur.[567] Adanır, onun asıl dert edindiği genel insanlık durumunu şöyle özetler:

> "Bir anlamda özünü, ruhunu, manevi, insani değerlerini yitiren bireyler robotu andıran basit birer biyolojik varlığa dönüşmekte ve insanlığını yitirince geriye kalan tek duygusal yanının yani arzularının kölesi haline gelmiş bir varlığa benzemektedirler. Tüketim toplumu bir arzu üretim ve paradoksal bir şekilde arzuları tatmin etmeme sisteminden başka bir şey değildir."[568]

Tüketim toplumuna arzu üretmede en etkin rolü medyanın üstlendiği söylenebilir. Hemen her eve kolaylıkla girebilme ayrıcalığı nedeniyle teknolojinin desteğini yanına alan medyanın, tüketim düzenine hizmet etmesini engelleyici bir faktörle karşı karşıya kalmadığı görülür.

Medya, gerçekle modelin birbirine karıştıkları simülasyon uzamını çok iyi bir biçimde yansıtmaktadır. Gerçekle model arasındaki uzaklığa eleştirel ve spekülatif yaklaşılmadığında, medya enstrümanları aracılığıyla gönderilen iletiler, istenen biçimde yansıtılma olanağına kavuşurlar. Baudrillard'a göre, iletişim gibi toplumsal da kapalı

[567] Adanır, 2016, s. 54.
[568] Adanır, 2016, s. 53-54.

devrede işleyen işaretlerin yardımıyla gerçekliği çoğaltır. Medya ve bilişim arasında kalan toplumsal da simülasyona dayanan bir anlaşmanın kendisi gibi görünür. Medya organları arasında −özellikle yaygın kullanımı göz önünde tutulduğunda− televizyonun önemli bir yeri vardır. Artık evlenmeler, ziyafetler, tartışmalar, kavgalar hatta savaşlar bile televizyon aracılığıyla ve yeni bir anlayışla sergilenmektedir.[569]

Baudrillard pek çok söylemiyle eleştirilmiştir. Bu eleştirilere ilişkin en bilindik olanının, yakın geçmişte gerçekleşen "Körfez Savaşı" hakkında yaptığı değerlendirmelere ilişkin olduğu söylenebilir. Baudrillard "Körfez Savaşı yaşanmadı" derken, aslında savaşın bilinen biçimlerinin yerini alan belli bir kurguya göre ekranlara yansıtılan birleştirilmiş görüntülerin, seyirci ya da izleyici açısından soyut ve belirsiz bir olay niteliğine bürünmesine aracı olan medyanın eleştirisini yapmaktadır.[570] Toffoletti'nin Baudrillard'ın söylemine ilişkin düşünceleri şöyledir:

> "[…] Baudrillard'ın yaptığı savaşın yarattığı acıları görmezden gelmek değil, savaşın medya imajları aracılığıyla kurgulanmasını, bu kurgunun bizim olaya dair algımızı reddederek bizi ondan uzaklaştırmasını eleştirmektir. Aslında Baudrillard bu görselleştirilmiş savaş biçiminin müstehcenliğini belirtmek için büyük çaba harcar. Sebep olduğu ölümler ve yıkım, yaygın şekilde haber yapılmasına rağmen, bu savaş ne küresel düzende belirgin bir değişiklik getirmiş ne de Amerikalıların, Kuveytlilerin ya da Iraklıların güvenlik ve refahını sağlamıştır. Velhasıl, savaşın kendi imajının ağırlığı altında aşınması bağlamındadır ki, Baudrillard 'Körfez Savaşı yaşanmadı' der."[571]

Baudrillard'ın yaşanan olayları patafizik yorumlama biçimi, söylemlerinin başkaları tarafından yanlış anlaşılmasının bir nedeni olarak gösterilebilir. Ayrıca "Körfez Savaşı"na ilişkin yorumlarının, savaşın yıkıcılığının, olumsuzluklarının reddi olarak değerlendirilmesi, onun düşüncelerine ve söylemlerine ilişkin olabildiğince bütüncül bir bakış açısını geliştirememekten de kaynaklanabilir.

Toffoletti'nin − Baudrillard'ın düşüncelerine paralel çizgide− Irak Savaşı'na ilişkin yorumları dikkate değerdir. O, Bağdat'ın merkezindeki Saddam Hüseyin

[569] Baudrillard, 2019a, s. 204-206.
[570] Toffoletti, 2014, s. 109-111.
[571] Toffoletti, 2014, s. 111.

heykelinin devrilişinin, Baudrillard'ın "olay-olmayan-olay" kavramına iyi bir örnek olduğunu düşünür.[572]

> "ABD askerlerinin destek verdiği, Iraklıların kendiliğinden gelişmiş görünen bu özgürlük jesti kayıttaki kameraların önünde olup bitti. Bu kendiliğinden ve anlık gelişen eylemin TV kameralarınca kolayca görüntülenmesi, haber medyasında tartışma konusu oldu. Bu olayın televizyonlar ve haber servisleri için sahnelenmiş olduğu iddiası gerçek olayı gölgeler hale geldi. Başka bir deyişle, televizyon artık sadece olayları bildirmez, kendi başına bir olay haline gelir − ve sonra bunu haber yapar."[573]

Baudrillard "olay-olmayan-olay" kavramını, özellikle canlı yayınlarda olayı olay yapan şeyin ortadan kaldırılmasına ya da özgün bir olay olarak değerlendirilmesini mümkün kılan niteliklerin yok oluşuna işaret etmek için kullanmaktadır; yoksa söylemeye çalıştığı hiçbir şeyin olup bitmediği değildir.[574] "Tam tersine olay-olmayan-olayla herşeyin durmadan değiştiği, sonu gelmeyen bir güncellemeyle gerçek zamanlı kesintisiz bir sürekliliğin yaşandığı yerde karşılaşılmaktadır. Bu herşeyi aynı düzeye indirgeme anlayışı, bu duyarsızlık, olayın sıfır derecesi denilebilecek bu pespayeliğe yol açan şey de zaten budur."[575] Olayların aslında haber aracılığıyla denetlendiğini ifade eden Baudrillard, haberlerin tarihin yok olmasına hizmet eden en etkili yapı olduğunun altını çizer. Ona göre değer yaratmaya yarayan ekonomi-politik gibi, haber sistemi de gösterge/olaylar pazarında bir değere sahip mal örneği olarak değiş tokuş edilerek olaysızlık üretimini gerçekleştirir. Dolayısıyla bu bağlamda değerlendirildiğinde haber sistemi, gösterge niteliğine sahip evrensel ideoloji, gösteri, savaş, felâket vb. pazarında olay üretmeye yarayan düzendir.[576]

Günümüzde olayların artık gerçekten olup bitmediğini iddia eden Baudrillard, bir tür üretim artışı olarak değerlendirdiği haber düzeninin "canlı yayın" adı altında üretilip dağıtılan haberlerle − yaşamın bütünüyle kusursuz bir eskime ve zorlayıcı değişim gücü olan modada olduğu gibi− modellerin egemenliği altına giren farklılık kültürüne boyun eğerek, tarihsel sürekliliğe son verdiği düşüncesindedir. Olaylara

[572] Toffoletti, 2014, s. 111-112.
[573] Toffoletti, 2014, s. 112.
[574] Baudrillard, 2015, s. 116.
[575] Baudrillard, 2015, s. 116-117.
[576] Baudrillard, 2015, s. 116.

ilişkin söylev ve imge bolluğu boşlukta art arda dönüp dururken, "olay borsası" karşısındaki izleyiciler/seyirciler kendilerini şaşkın, savunmasız ve çaresiz hissederler. Bu durumun, yalan haber ya da insanları habere boğma sorunuyla ilişkisi yoktur.[577]

> "[…Ç]ünkü yalan haberi doğuran şey haber bolluğu, haberin büyüleme gücü ve durmadan yineleniyor olmasıdır[…]"[578] Baudrillard'ın derdi, habercilerin olay yaratmalarına, olay kışkırtıcılığı yapmalarına ya da olay spekülatörlüğüne soyunmalarına ilişkindir. Ona göre, dünya çapında dengelerin bozulmasına yol açan kimi olaylar vardır ki −dünya kupası, kimi filmler, Diana'nın ölümü gibi− onlar üretilmiş olsalar da olmasalar da olay-olmayan-olay olarak piyasalara uygun hale getirilerek, "[…] haber ağları tarafından sessiz bir salgın hastalık gibi yönlendirilmişlerdir. Bunlar sahte olaylardır."[579]

Tarihsel sürekliliğin sonuna işaret eden modellere uygun habercilik anlayışı, habere ilişkin imgelerin ve yorumların gerçeğin yerini almasına neden olmaktadır. Baudrillard'a göre günümüzde var olmayan, tarihsel zaman içinde ortaya çıkmış tarihsel olaylar gerçeklik ilkesine bağlı kalırdı. Daha açık bir deyişle, tarihsel olaylar aracılığıyla, geçen zaman sürecinin bir noktada kesintiye uğraması ve bu kırılımın bütünsel bir diyalektiğin parçası gibi düşünülmesi, tarihsel olayların çözümlenmesini mümkün kılıyordu. Buna karşın, gerçeklik ilkesinin yitirilmesiyle programlanmış izlenimi veren sistemin içinde, ilkesiz, hazır, bütünsel bir gerçeklik olarak insan zihnini meşgul eden olay-olmayan-olay tipi ortaya çıktı. Bu olay-olmayan-olay düzeninin belirgin özellikleri: Tarihsel nedenlerle ilgisizliği dolayısıyla tarihe özgü terimlerle açıklanmasının mümkün olmaması, öngörülememesi ve kitlesel olarak bunalıma yol açmasıdır. Bu olayların tuhaflığının, ölçüsüzlüğünün her yeri ve her şeyi tehlikeli bir biçimde sarıp sarmalamasının sonucu, insanları mutlak bir kargaşanın tam ortasında bırakmasıdır. Öyle ki, bu olaylara doğru dürüst bir açıklama getirmek mümkün görünmez ve sanki her şey, sonucu konusunda herhangi bir fikre sahip olunamayan bir film senaryosuna uygun bir biçimde sürdürülmektedir.[580]

Baudrillard'a göre bir film nasıl titiz bir çalışma gerektiriyorsa, bir haber de arka planında oldukça profesyonel kalabalık bir kadronun özenli çalışmasını gerektirir.

[577] Baudrillard, 2015, s. 116-117.
[578] Baudrillard, 2015, s. 117.
[579] Baudrillard, 2015, s. 119.
[580] Baudrillard, 2015, s. 120-122.

Baudrillard, François de Bernard'ın Irak Savaşının sinema kuramı ve pratiğinin birebir karşılığı olduğu düşüncesini[581] şu sözleriyle destekler: "Gördüğümüz şeyler oturduğumuz koltuklarda sürekli kasılmamıza yol açmıştır. Bu 'bir filme benzeyen bir şey' değil, filmin ta kendisidir. Bu savaşın dekupajı yapılmış bir senaryosu vardır, bu yüzden olayı sahneye koyma sürecinde bu metne uyulması bir zorunluluğa benzemektedir."[582] Baudrillard, 11 Eylül'ü, hiçbir şeyin rahatsız edemeyeceği dünya düzenine ya da olay-olmayan-olaya mahkûm edilmiş kitlelerin durumuna son verebilmiş, istisnai bir olay olarak değerlendirir. Diğer taraftan 11 Eylül olayının, Afganistan ve Irak Savaşlarının gerekçesi olduğunu, evrensel stratejinin, naklen en açık ve seçik biçimde medya evrenine yansıtılan olay görüntülerinin desteğini arkasına alarak, gerekli gördüğü biçimde önlem ve caydırma stratejisini yürütebildiğini hatırda tutmak gereklidir.[583]

Baudrillard, "evrensel strateji"yi birkaç filmin konusu üzerinden açıklamayı dener. Örneğin Steven Spielberg'ün *Azınlık Raporu (Minority Report)* filminde yakın gelecekte işlenebilecek suçlar, özsezilere sahip olanlar tarafından önceden tespit edilir. Belirlenen suçlu adayı, daha suçu işlemeden komandolar aracılığıyla etkisiz hale getirilirler. Adı *Ölüm Bölgesi (Dead Zone)* olan diğer bir filmin konusu, bir kaza sonucu insanüstü yeteneklere kavuşan bir akademisyenin, gelecekte savaş suçlusu olacağını öngördüğü bir politikacıyı öldürmesidir. Baudrillard, yukarıda adı geçen filmlerin senaryosunu, Irak Savaşının "senaryosu"ndan farklı görmez.[584] Bu benzerliği şöyle açıklar:

> "Henüz gerçekleşmemiş bir eylem (yani Saddam'ın kitle imha silahlarını kullanma iddiası) bahane edilerek 'suç' daha kuluçka aşamasındayken saf dışı edilmeye çalışılmaktadır. Doğal olarak burada sorun suçun gerçekten işlenip işlenmeyeceğini tespit edebilmektir. Ancak bunu hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Önemli olan sanal suçun sözcüğün gerçek anlamında cezalandırılmış olmasıdır."[585]

Sistem tarafından dünya çapında uygulanan denetim mekanizmalarının gelişimi kaygı uyandırıcıdır. Bu bağlamda düzeni korumak adına, önlem ve caydırma stratejisi

[581] Baudrillard, 2015, s. 119.
[582] Baudrillard, 2015, s. 119.
[583] Baudrillard, 2015, s. 112-113.
[584] Baudrillard, 2015, s. 112-113.
[585] Baudrillard, 2015, s. 112-113.

aracılığıyla, ulus devletlere ve onların vatandaşlarına yönelik uygulamalarla gerek bireysel ve gerek toplumsal düzeyde her türlü iradi yapıp-etmenin görmezden gelindiği söylenebilir.[586]

Baudrillard'ın söylemlerinden şöyle genel bir sonuç çıkarılabilir: Günümüzde kitlenin, maruz bırakıldığı genel politik belirsizliğin sonuçlarına katlanmaya zorlandığı gözlemlenir. Diğer yandan kitlenin küresel ölçekte egemenliğini ilan eden bu belirsizlik karşısındaki tutumu, sistemin onu yönetmesini kolaylaştırır. Kitleye benimsetilmek istenen düşünce ve davranış modeli için ya koşullar oluşturulur ya da kitle bu koşulların varlığına inandırılır. Böylece kitle, genel olarak sistemin ve onun bir parçası olan politik yapının devamlılığını sağlayan bir faktör olarak nedenlere değil, sonuçlara odaklı hale gelir. Artık stratejik belirlemelerle, geleceği biçimlendirmeye çalışan sistemin gücüne güç kattığı gerçeğiyle karşı karşıyayız. Dünya çapında bir güç haline getirilen denetim ve güvenlik saplantısı nedeniyle, insanların yaşadıklarına ilişkin bir fikir geliştirme, medya evreninde dolaşan fikirlerin, onları oradan oraya savurmasına karşı bir ana yönelim belirleme yoksunluğu yaşadıkları görülür. Onlar tam da bu nedenle, kendilerini tutsak edene çaresizlik içinde − Stockholm sendromunda olduğu gibi− tutkuyla bağlanırlar.[587]

Gelecekte bir gün olay olmadan cezalandırma yönteminin −potansiyel açıdan tehlikeli ya da suçlu görülen devletlere, toplumlara uygulanan− insana uygulanan sürümüyle karşılaşma olasılığımızın olması ütopik bir düşünce midir? Baudrillard gelecek hesaba katıldığında, Steven Spielberg'ün *Minority Report* adlı filminin anakronik bir öykü olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Çünkü öyküde hâlâ baskı unsuru devrededir.[588] Baudrillard, bilimsel çalışmaların yönelimini göz önünde tutarak, geniş perspektifli bakış açısını bugünden geleceğe çevirir ve insan-suç ilişkisini kontrol altında tutmak amacıyla gelecekte insana uygulanabilecek genetik müdahalelere ilişkin şunları söyler: "Gelecekle ilgili yapılan programlarda önlem almanın genetik ya da intra-genetik bir şekilde olması düşünülmektedir. 'Suç geni' daha bebeğin doğum

[586] Baudrillard, 2015, s. 112.
[587] Baudrillard, 2015, s. 113-114.
[588] Baudrillard, 2015, s. 25.

aşamasında cerrahi bir müdahaleyle alınacak, hattâ daha ileri gidilerek doğum öncesinde müdahale edilerek […] bir tür profilaktik sterilizasyona başvurulacaktır."[589]

Baudrillard'ın söyleminde belirttiği gibi gelecekte insanlar, bugün dolaylı olarak uygulanan baskının bile hafif kaldığı durumlarla karşı karşıya kalırlar mı bilinmez ama söyleminin dikkati çekici olduğuna kuşku yoktur. Ayrıca bu söylemin, insanın kendi kendini öteki gibi düşünmesinin söz konusu olmadığını, olayları kontrol altında tutmak adına geliştirebileceği bir dünya tasavvurunda "ideal insan" özelliklerine sahip olsa da asla kendi olmayacağını, insanın rektifiye edilmesiyle ortaya çıkan "iyi" ya da "kötü" anlamında hiçbir şeye yabancılaşamayacağını ve bu türden bir yabancılaşmanın da "insan olma" ve "insan kalma" bağlamındaki önemine işaret etmesi bakımından önemli olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, metafizik ve ahlaki bir ilke olan kötülük, küresel düzeyde ortadan kaldırılabilecek bir gerçekliğe dönüştüğünde − olasılıklar düzeni ortadan kalkacağından− iyilik anlamını yitirecektir. İyilik-kötülük ikiliği varlığını, birinden birinin özgürleştirilmesine borçludur; biri yoksa, öteki de yok olur.[590]

Olay-olmayan-olay düzenini −iyi-kötü, güzel-çirkin gibi− tarihe özgü terimlerle değerlendirmek zorlaşır. Bu durumu −Baudrillard'ın belirlemeleri doğrultusunda− her şeyin her şeyle değiş tokuş edilebildiği dünyada, herhangi bir değer ifadesinin anlamının, dolayısıyla da yerinin olmamasına, günümüzde sistemin küresel boyutta her alanda kusursuzluğu oluşturmaya çalıştığı için çelişkilere son verme amacı gütmesine bağlayabiliriz.[591]

> "Bundan böyle diyalektik, sentezle sonuçlanan tez ve antitez oyunu sona ermiştir. Tüm çelişkiler aynı düzeye indirgendiğinde karşıt terimler birbirlerini karşılıklı olarak çürütmeye başlamışlardır. Oysa bu karşılıklı çürütme olayının sonsuza dek sürüp gideceği düşünülemez, zira her türlü diyalektik çözümlemenin ortadan kalktığı bir dönemde aşırı uçların tırmanışa geçtiği görülmektedir."[592]

[589] Baudrillard, 2015, s. 25.
[590] Baudrillard, 2015, s. 25-26.
[591] Baudrillard, 2015, s. 124
[592] Baudrillard, 2015, s. 124.

Sürekli gelişen bir tarih anlayışı içinde insanı bunalımları, deneyimleri ve çelişkileri yönlendirirken, günümüzde yaşanan baş döndürücü değişim karşısında, insanın süreklilik gösteren akılcı çözümlemelere ve çelişkileri çözümleyecek bir diyalektik hesaplaşmaya zamanı yok gibidir. Bu nedenle kitle insanı, yaşadıklarının arka planının üzerine düşünmek yerine, onları "normal" kabul ederek, zihnini rahatsız edebilecek her türlü çelişkiyi kendinden uzaklaştırmaktadır.[593]

Baudrillard olayı, olay-olmayan-olaydan ayıran belli başlı özellikleri şöyle açıklar:

> "Olayda başka bir gezegene özgü, yazgısal, hiçbir gücün engelleyemeyeceği bir takım özellikler vardır. İşte bu anlamda olay karmaşık ve çelişkili bir şey olup, düşgücünü çok derinden etkileyebilmektedir. Olay bir yandan şeylerin akış sürecine müdahale ederken, bir yandan da insanın ağzını açık bırakan kolaylıkla gerçeğin bir parçası haline gelebilmektedir."[594]

Bu bakış açısından olay, paradoksal biçimde ürkütücü tuhaflığa sahip, beklenmedik, gerçekleşmesi olanaksız gibi görünen, engellenmesi mümkün olmayan bir şeyin aniden ortaya çıkmasıdır. Baudrillard, Irak Savaşını bir "olay" olarak değerlendirmez. Savaş öncesinde yapılan uzun ve ayrıntılı programlama sonucunda daha savaş başlamadan bütün olasılık hesapları tükenmiş olduğundan, bu savaş olay olma özelliğini yitirmiştir. Böylece olmasına gerek kalmayan, insanı ürküten ve coşku uyandıran bir olay olmaktan çok uzak, sanal bir savaş haline gelmiştir. Gerçeğin bittiği yerde başlayan ve sanalla çakışan bu savaş insanda, birinciye koşut ikinci bir evrende, senaryolaştırılmış yaşam biçiminde bir oyunun gerçekleştirildiği izlenimini uyandırmaktadır.[595]

Günümüzde yaşamın senaryolaştırılmasının pek çok yolu vardır. Örneğin eğlence parkları nasıl sıradan yaşama ait tüm alanların onlara benzetilmeye çalışıldığını gizliyorlarsa, sinema da benzer bir işlevsellik kazanmıştır. İşlevsellik kazanan her şey gibi sinema da üstlendiği misyondan gitgide uzaklaşmaktadır. Baudrillard sinemanın giderek sinema olma özelliğini yitirmesinin nedeni olarak, sinemanın gerçeğin −

[593] Baudrillard, 2015, s. 124.
[594] Baudrillard, 2015, s. 125.
[595] Baudrillard, 2015, s. 125-126.

toplumsal ve politik yaşamdan, manzaraya, savaşa vb. kadar– yerini almaya çalışmasıyla ilişkilendirir.[596] "Gerçek giderek sinemayı yok ederken; sinema da giderek gerçeği yok etmektedir. Bu olay her ikisinin de özgünlüklerini yitirmelerine yol açan bir tür karşılıklı kan alış verişi işlemine benzemektedir."[597] Bu bağlamda sinemanın sisteme uyumlanarak, tıpkı medya gibi işlevselleştiğini söylemek sıra dışı bir söylem olmayacaktır. Sinema ve medya ilişkisi söz konusuyken, Baudrillard'ın düşüncelerinden esinlenildiği söylenen – 1999 yapımı serinin ilk filminin başlarında, Baudrillard'ın *Simülakrlar ve Simülasyon* kitabı görüntülere girer–[598] ancak Baudrillard'ın eleştirilerinden payını alan, Wathowski kardeşlerin yazıp-yönettiği *Matrix* filmini hatırlamakta fayda olabilir. Filme ilişkin Baudrillard'ın yorumu şöyledir:

> "*Matrix*'in kusursuz şekilde temsil ettiği olay-olmayan-olay, küresel tipte bir enstalasyon, total bir küresel olgudur. Hem bu filmden yola çıkarak üretilmiş ürünler, hem de dünyanın her yerinde aynı anda gösterilen film ve milyonlarca seyirci küresel bir olay-olmayan-olay yaratma konusunda bir bahane olarak kullanılmışlardır. Küresel ve interaktif bir bakış açısından hepimiz bu total küresel olgunun oyuncularıyız."[599]

Yukarıdaki söylemle Baudrillard aslında özgün sanatsal çekirdeği saptamanın olanaksız hale geldiğini, estetik ve ticari çeşitliliğin artık yapıtın bir parçası olduğunu, multimedyatik biçimlendirmenin yol açtığı sonsuz olanaklarla modern izleyicinin zihnine sızma kolaycılığını, küresel bir karşılaşmanın içinde gerçekleşen "yaratıcılar" ve izleyicilerin arasındaki suç ortaklığını eleştirmektedir. Bu suç ortaklığının, gerçeklik ilkesinin kayboluşunu gizlemek için olduğu da söylenebilir.[600]

Bütünsel gerçeklik, ürettiği ütopyayı da yok etme özelliğine sahiptir. Baudrillard sinemanın giderek sinema olma özelliğini yitirmesini, gerçeğin yerini almaya çalışmasına bağlar. Logaritmik bir biçimde gelişen, ilkesiz, olasılıkların hepsini hayata geçirmeye çalışan ve "öldükten sonra yaşamaya devam eden bir şey gibi"

[596] Baudrillard, 2015, s. 119-120.
[597] Baudrillard, 2015, s. 120.
[598] Bilgi Rehber. https://www.bilgirehber.com/jean-baudrillard/. Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2021.
[599] Baudrillard, 2015, s. 104.
[600] Baudrillard, 2015, s. 104.

görünen bu bütünsel gerçeklik ilkesinin, sinema aracılığıyla da kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.[601]

Günümüzde, Baudrillard'ın sanalın temel özellikleri olarak belirlediği "içine gömülme", "içkinlik" ve "anındalık" sayesinde[602] yaşamı senaryolaştırma mümkün görünüyor. Onun, yakın gelecekte simülakrın yalnızca aktüaliteyle iç içe geçmekle yetinmeyip tümüyle tarihi devre dışı bırakarak "gerçeğin", "gerçek zamanlı" canlı yayına benzeyebileceği[603] biçiminde özetlenebilecek öngörüsünün, hemen herkesin ekranlar aracılığıyla can bulduğu, küresel çapta COVID-19 salgınının yaşandığı bugünlerde büyük ölçüde gerçekleştiğini söylenebilir.

Baudrillard'a göre, gerçek anlamda her türlü karşılaşmanın yerini alan sinyallerin dolanımı ve onların dolandığı ağlara önem veren bir dünya düzeninin dayatmasıyla her türlü temasın, etki-tepki ilişkisinin, tüm zıtlıkların önü kesilmeye başlanmıştır. Bununla beraber, tarihsel olaylarda gözlemlenebilen ama günümüzdeki olay-olmayan-olay düzeninde diyalektik sürecin yokluğu, sanal zıtlık, farklılık senaryolarıyla ve hatta yaşanan kaoslarla gizlenmeye çalışılır.[604] "Yeni Dünya Düzeni'nde devrimler sona ermiştir. Bundan böyle içsel sarsıntılardan söz etmek gerekecektir. Kusursuz bir şekilde çalışan bir mekanizma gibi, kusursuz bir sistemde de bunalımlardan söz edilemez. Olsa olsa işlevsel bozukluklar, boşluklar, eksiklikler, damar genişlemelerinden söz edilebilir."[605] Baudrillard'ın bu genel dolanım düzeninin, tarihsel açıdan onun atası sayılabileceğini düşündüğü Aydınlanma Çağıyla ilişkisel kopuşunu açıklamaktaki tutarlılığı dikkatleri üzerine çekmeyi hak etmektedir. Düşünce yapısıyla, idealleriyle ve onların en büyük destekleyicilerinden biri olan sahip olduğu düşgücüne rağmen Aydınlanma Çağı, geçen zaman içinde nasıl tüm amaç ve değerlerin yok oluşuna tanık olunan sahte bir modernleşme biçimini aldı? Baudrillard'a göre tüm bu olup-bitenin sorumlusu, ele avuca sığmaz bir maddi gelişme sürecidir.[606]

[601] Baudrillard, 2015, s. 121.
[602] Baudrillard, 2015, s. 126.
[603] Baudrillard, 2015, s. 120.
[604] Baudrillard, 2015, s. 120-121.
[605] Baudrillard, 2015, s. 122.
[606] Baudrillard, 2015, s. 121.

Baudrillard'a göre kapitalizm kesin sonuçlar peşindedir. Küresel gücün elindeki kapitalizm, kesin sonuçlara ulaşmak için ortaya çıkan bir açık alan, bir meydan gibidir. Bu meydana bağlı olan ara yollar kapitalizmin işlevini yerine getirmesine güç kaynağı sağlar. İnsanlar da hayatları pahasına enerjileriyle bu işleyişi çekip çevirenlerdir. Sistem bu işleyişinde insan varlığına geçmişte, günümüzden daha fazla ihtiyaç duyuyordu. Bugün sistemin işleyişi için, gerekli olandan fazlası mevcuttur. Belki de bu nedenle insanların zapturapt altında tutulabilmesi için her şeyle ve herkesle minimal yoğunlaşma düzeyinde ilişki kurması yeterli görünüyor. Baudrillard tarafından, günümüzde minimal yoğunlaşmanın yeterli olduğu değişim süreci içinde ya da her türlü akım, ağ değiş tokuşunun genelleştirildiği evrensel bir iletişim sürecinde, izleyicilerin sanki hiçbir şey değişmiyormuş izlenimine kapılması, bir felâket olarak değerlendirilir. İnsanları bu kendi kendini yadsıma noktasına getireni, gerçeklik kat sayısındaki bir azalma eğilimi olarak düşünmek mümkündür. Gerçek bir olayda, gerçek, olası ve düşgücü aynı zaman dilimi içinde birlikte çalışmasına karşın[607] Baudrillard'a göre,

> "[d]ünya üzerindeki bütün bilgi ve haber ağlarının aynı anda güncel olaylar üzerinde yoğunlaştığını düşündüğünüzde, zamanı, olabilecek en küçük birim yani: An'a indirgeyebilmek mümkün olmaktadır −ki, bu artık bizim yaşamakta olduğumuz (şimdiki zamana ait) bir An değil tüm gerçekliğiyle canlandırılan, tamamıyla soyutlanmış bir zaman dilimidir.− Soyutlanmış böyle bir "An" ise, aniden ortaya çıkan her türlü olay ve ölüm olasılığının önüne geçmiştir."[608]

Yukarıda açıklanmaya çalışılan durum, izleyicinin habere maksimum yoğunlaşmasının önündeki engel olmaktadır. Duyarlılık bakımından büyük kaybın yaşanmasına neden olan bu durum, izleyicinin olayla kurduğu ilişkiyi, bağı dayanıksız hale getirmektedir.[609]

Baudrillard medyanın insanları anlama boğmasının sonuçlarından birinin, mutlak bir anlamsızlığın yol açtığı korku düzeninin içinde yaşamak olduğunu belirtir. Diğer bir sonuç ise, insanların gösterdiği orantısız duygusal tepkilerdir. Haber aktüel bir model biçimini aldığında, diğer bir deyişle birbirini ayırt etmenin zorlaştığı olaylar silsilesine dönüştüğünde, izleyici için "sıradan" ya da "normal" olarak

[607] Baudrillard, 2015, s. 124-128.
[608] Baudrillard, 2015, s. 127.
[609] Baudrillard, 2015, s. 128.

değerlendirilmeye başlayacaktır. Ancak daha kötüsü, izleyici tarafından gerçek bir ilgiyi ve titiz yaklaşımı hak eden haber de bu duyarsızlıktan payına düşeni alacaktır.[610]

Baudrillard'a göre insanların bir olay-olmayan-olay karşısında dışlaşan abartılı duygu gösterisi aslında, olay arzusunun ve olayın öngörülemez oluşunun duyumsattığı heyecandandır. İnsanın durumu, "iyilik" ve "kötülük" arasında olan güç dengesinin, gizli bir oyunun kuralına uygun olarak, tamamıyla doğal felâket örneklerinde olduğu gibi rastlantısal denilebilecek bir olay görünümünde aniden ortaya çıkan "kötülük" tarafından yeniden oluşturulmasını öngören günahkârca bir arzuya, içtepiye teslim olma biçiminde özetlenebilir. İnsanların yaşamla ölüm arasında defalarca karşı karşıya kaldıkları temelde bir duruş sorunu olan, bu bağlamda hem görünmeyen düşünsel hem de dışlaşan eylemsel performansını değerlendirme ve değerlendirilme bakımından belirleyici görünen "iyi ve "kötü" aksının, medya-izleyici arasında suç ortaklığına dönüştüğü söylenebilir. Belki de tam da bu nedenle, bir düşünceyi ya da eylemi yeniden oluşturmak, biçimlendirmek için gerekli çabaya çoğun ihtiyaç duyulmamaktadır.[611]

Çelişkilerle dolu bu saydam ilişkinin, maddi ve manevi kayıplardan öte yaşamların sonlanması pahasına uzlaşması, hiçbir eleştirel düşüncenin zihinlere yaklaşmaması, bireysellik anlayışıyla desteklenen kitlesel biçim almış narsisizmle ilişkili olduğu görülür. Sürekli onaylanmak ve yüceltilmek arzusuyla yanıp tutuşan kitle insanı, görünmek, varlığını kanıtlamak için beklediği takdirin arayışı içindedir. Kibri o denli büyüktür ki, yolunda gitmeyen hiçbir duruma tahammülü yoktur. Yaşamın dalgalı seyri çoğu kez bu kontrol saplantısını zorlar. Dışarıdan iyi, başarılı ve prestij sahibi görünmenin, hayranlıkla seyredilmenin verdiği hazzı sürekli arayan, kendine âşık kitle insanının esnek olmayan, kırılgan yapısı, herkes tarafından ulaşılabilir olmadığı, başkaları tarafından görünmediği zaman ya da başkalarının gözünde kendini göremediği zaman çöküntüye uğrar. Dışarıdan onu gözetleyen bir göz biçimine dönüşen medya ve dolayısıyla kitle iletişim araçları, narsistik karakterlerin oluşumunu hem güncelde hem görselde hızın, değişimin ve kolaylığın gücünü sürekli olarak −bir tür zorlama biçimi alan− hatırlatmasıyla destekler. Bu duruma ilişkin olarak Bayrı şöyle demektedir: "Görselleştirilmiş gerçeklik, kitleleri görüntüye bağlı duruma getirmenin yanı sıra

[610] Baudrillard, 2015, s. 129.
[611] Baudrillard, 2015, s. 130.

düşünce alanındaki her şeyi de ele geçirmekte ve kontrol etmektedir; üstelik bu kontrol, görme eyleminin sonucu olan teknoloji ile sınırsız bir boyuta ulaşmaktadır."[612] Teknolojinin dönüştürme –gerçekliği sanal gerçekliğe– faaliyeti içindeki başat rolüne biçilen uygulamaları aracılığıyla, tüketim toplumu insanına kala kala, kitle iletişim araçları aracılığıyla sunulana erişim ve istediği mecradan ulaşma "özgürlüğü" kalmaktadır.

Günümüzde "şimdi ve burada" temel mottosuyla biçimlendirilmeye çalışılan "özgür" yaşam stili, zor koşullara karşı direnme ve dayanma gücüne karşı güçlü bir alternatif olarak sunulmaktadır. Doymak bilmeyen bir haz ve çıkar çemberi içinde, her şeyin kolaylıkla elde edilmesini "başarı" kabul eden bir yaşam stiliyle karşı karşıya kalan kitle insanları arasında, açgözlülük ile açıkgözlülük bulaşıcı bir durum halini alır. Böylece özgürlüğü yalnızca maddi güçten beslenen görünüşte arayan, eksantrik ve kendinle uyumlu olduğunu düşünen ama temelde hazza yönelik egosantrik ve istemeyle bağdaşmayan davranışlar sergileyen insan modeli oluşturulmuş olur. Bu model ile tam uyumlu, hazzı ve çıkarı etrafında dönen insanın, kendini ve olanaklarını geliştirebilme, zenginleştirebilme yollarını, ötekini ve onun ihtiyaçlarını görmekten uzak düştüğü gözlemlenebilir. Ayrıca söz konusu modelle uyumlu insanın, manevi açıdan kaybedecek bir şeyi olmadığından, davranışlarını sergilerken oldukça cüretkâr olduğu da söylenebilir.

Baudrillard'ın söylemleri bağlamında özgürlük arayışı içinden çıkan, ancak paradoksal biçimde insanların özgürlüğün çok uzağında kalmasına neden olan kaba konformizmin kitlesel etkisi bakımından başka bir sonucu da kitle insanının kendi iç dünyasına yapamadığı gerçek, büyük yolculuklara ve dış dünyaya açtığı küçük penceresini genişletmeye bulamadığı zamanın, onu âna hapsederek intikam almasıdır. Ayrıca hazzı duyumsadığı her ânın tamamlayıcısı olan mekân da bir cep telefonunun içinde yaşayabilecek kadar daralmaktadır. Şu halde, antropontolojik açıdan kitle insanının "şimdi ve burada" temel mottosuna bağlı kalarak zamanı geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde değil ânda, "başarı ve prestij"in göstergesi olarak gördüğü her şeyi kendine mâl ederek, hazzı kesintisiz duyumsadığı ve öteki/ötekiler için sorumluluk

[612] Bayrı, Derya (Bahar 2011), "Gözün Egemenliği Tarihin Sonu mu?", *Özne 14. Kitap* içinde, ed. Oğuz Adanır, Adana: Karahan Kitabevi, s. 96.

almanın zahmetini taşımadığı yer neresiyse, nerede durmayı arzuluyorsa "orada" yaşamını sürdürmeyi benimsediği söylenebilir. Kitle insanının bir model üzerinden kendini "kopyalaması", arzuladığı gibi benzersiz ve kusursuz olmasına değil, sistemin istediği türden türdeş, meta-insan olmasıyla sonuçlanmaktadır.

5.4 Tüketim Toplumunun Nesnelerinin "Derin Tuzakları": Reklamlar

Baudrillard, günümüzde nesneler sistemini reklamdan ayrı bir biçimde, nesneleri kendilerine özgü ölçütler çerçevesinde değerlendirmenin imkânsızlaştığını vurgular. Çünkü bugün nesne üzerine çekilen bir söylev ve/veya görüntü-söylev birlikteliğiyle ya da mesajıyla reklamın nesneye ilişkin salt bilgilendirme amacını gütmediği kolaylıkla tespit edilebilir. Küresel olarak işleyen sistemin bir aracı, ayrılmaz bir parçası haline gelen reklam, nesnelerin varlığını borçlu olduğu garantörü gibidir. Onun ulaşmış olduğu güç, aşırılaşmış bir güçtür ve tam da bu nedenle sistem için "işlevsel"dir. Öte yandan, artık reklamın da bir tür nesne olduğunu söylemek doğru olacaktır. Reklamın, nesnelerin üretim ve kullanım aşamalarında doğrudan hiçbir rol üstlenmemesi ve görevinin nesne üzerine çekilen yararsız bir söylevle sınırlı olması durumu, onun kültürel bir tüketim nesnesine dönüştüğünü göstermektedir. Reklam, nesneler sistemini doğrudan değil, dolaylı yoldan anlatarak, bu anlamda da ikincil olarak nitelendirilebilecek bir işlevi üstlenerek dikkatleri üzerine çekmeyi başarmaktadır.[613]

Baudrillard'a göre "nesnel" işlevi bakımından günümüzde tüketicilere bir ürün hakkında bilgi vermenin, tüketicileri ikna ederek bir ürünün satışını artırmanın ötesine geçerek tüketimi yönlendirmeyi hedefleyen reklamın, tekrarlar ve onların tüketicilerde duyumsattığı alışkanlığa, onların gözündeki sıradanlaşmaya bağlı olarak etkisizleştiği gözlemlenir. Ayrıca bir nesneyi reklam aracılığıyla satın almaya zorlama ve/veya ikna etme yöntemlerinin, karşıgüdümleme ve karşı koyma yöntemlerinin üretimini tetiklediği de belirtilmelidir. Reklamın asıl işlevinden uzaklaşarak ikincil bir işlev üstlenmesi, tüketicinin bir markaya yönlendirilmesini bile aşan başka bir amaca hizmet ettiğinin kanıtı olabilir mi? Baudrillard, tüketicilerin gitgide reklama daha dirençli hale

[613] Baudrillard, 2014b, s. 201-202.

gelmesine karşın, paradoksal biçimde ikincil bir tüketim ürünü ve kültürel bir kanıt olarak sunulan reklama karşı direnmekte zorlandıklarına dikkati çekmektedir. [614]

Reklama ancak yukarıda belirtilmeye çalışılan koşullar çerçevesinde "inanan" tüketicilerin, bir ürünü satın alma aşamasında ürüne gerçek anlamda ihtiyaç duyduğuna ilişkin bir kanıtın peşinde olmadığı ya da akılcı bir amaçla ürüne yaklaşmadığı söylenebilir. Baudrillard'a göre bunun abartılı bir söylem olduğunu düşünenler ya da reklamın ve genelinde kitle iletişim araçlarının koşullandırma gücünü hafife alanlar bu gücün mantığını anlamakta zorlanmaktadırlar.[615] Bu mantık,

> "[…] belli bir konuda üretilen sözlere ve kanıtlara değil; bir masal ve bu masala inanmaya dayanan bir mantıktır. Bu masala inanmayız ama yine de dinleriz. Bir ürünün 'sahip olduğu niteliklerin gösterilmesi' aslında kimseyi ikna etmez, zira reklam akılcı amaçların dışına taşan satın alma eylemini akılcılaştırma gibi bir amaca hizmet eder. Başka terimlerle ifade etmek gerekirse o ürüne 'güvenmem' ama *beni o ürünü satın alma konusunda ikna etmeye çalışan reklama inanırım*. Bunun adı Noel Baba mantığıdır[…]"[616]

Baudrillard "Noel Baba mantığı"nı, çocukça bir inanmayla sürdürülen, özellikle ebeveynin hediyeler aracılığıyla çocukların kahramanı haline gelmesine neden olan Noel Baba'yla ve onun tüketilmesine dayanan masaldaki ilişkiselliğiyle, ürünlere ilişkin güzel sözler söyleyen, satın alacak olanın arzuları konusunda bilgilendiren, onun ikna edilmesi yolunda harcanan bir çabanın ürünü olan reklamlarla ve ürünü satın alan kişiyle benzerliğine dayandırmaktadır.[617]

Yukarıda adı geçen "mantığı" aydınlık kılmayı denemek, konuyu daha iyi kavramak için yararlı olabilir: Baudrillard'a göre başlangıçta Noel Baba'nın varlığının, neden-sonuç ilişkisine dayanan türden bir sorgulamaya değil, çocuklara verilen hediyeler ile Noel Baba arasındaki masallaştırma sürecinin sonucu gelişen bir inanca dayandırılmaya çalışıldığı belirtilmelidir.[618]

---

[614] Baudrillard, 2014b, s. 202-203.
[615] Baudrillard, 2014b, s. 203.
[616] Baudrillard, 2014b, s. 203.
[617] Baudrillard, 2014b, s. 204.
[618] Baudrillard, 2014b, s. 203-205.

Baudrillard açısından inandırıcılığını yitirdiğinde bile kendisine inanılan Noel Baba'nın buradaki önemi, anne, baba ve çocuk arasında sürdürülen suç ortaklığının bir bahanesi olmasıyla sınırlıdır. Karşılıklı olarak verilen hediyeler de, bu suç ortaklığındaki uzlaşmanın onaylanmasına işaret etmektedir.[619]

Baudrillard'a göre reklam, ürün hakkında söylediği pek çok etkileyici ve güzel söze rağmen, satın alan kişide herhangi bir etkisi olmaması açısından Noel Baba'yla benzerlik taşımaktadır. Onun, burada çocuksu bir sürecin işleyişine dikkati çektiği görülmektedir. Ayrıca reklamın ve dolayısıyla ürünün, tüketicilerini inandırma ve çocuklaşma konusunda desteklediği gibi bir sonuç da çıkarılabilir. Reklamın tüketiciler üzerindeki plasebo etkisi bir yana, hedef kitlesini çocuklaşma yönünde cesaretlendirişiyle beraber onlar açısından arzu ve isteme arasındaki farkın ortadan kalkması durumu önemli görünmektedir. Bu etkileyici süreç içinde, isteme-değer ilişkisinin yerine arzu-değerli hissetme ilişkisinin geçtiği söylenebilir.[620]

Baudrillard, yukarıda açıklanmaya çalışılan masal mantığına Airborne marka koltuk reklamını örnek olarak vermektedir.[621] Reklamda yer alan ifadeleri sırasıyla inceleyen Baudrillard, ilanın başlığında yer alan "'Gerçek konforu yoktan var edemezsiniz'" ifadesinin, konforun aslında kolaylıkla elde edilemediğinin, konforun sağlanması için bir çabanın gerekli olduğunun ve söz konusu ürünü yapan şirketin modern ve bilimsel çalışmalarına ilişkin vurgunun yapıldığı görüşündedir. İlanın devamında yer alan "'İyi bir koltuk şu dört unsurun birbirleriyle kaynaştırılmasından ibarettir: estetik, konfor, sağlamlık, döşeme… Böyle bir şaheseri artık usta bir mobilya zanaatçısı yaratamaz. Ancak mobilya ustalarının sahip olmaları gereken geleneksel niteliklerden vazgeçmek de söz konusu değildir.'" ifadesinde ise, Sanayi Devrimi'yle beraber geleneğin hem korunup hem değiştirildiğinin, bu bağlamda da sağlamlık ve deneyimin önemine işaret edildiği söylenebilir. "'Ancak çağımızda iyi bir koltuğun, modern ekonomi dünyasının boyun eğdiği normlar ve yöntemlere göre üretilmesi gerekir'" diyerek devam eden reklamın, ürünün −koltuğun− basit yapılı bir şey olmadığı ve onu satın alan kişinin, kendini teknolojiyle her bakımdan birleşen bir toplumun üyesi

[619] Baudrillard, 2014b, s. 204.
[620] Baudrillard, 2014b, s. 203-205.
[621] Baudrillard, 2014b, s. 205.

olarak hissetmesi gerektiğinin zihinlere yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Reklamda verilen belki de en dolaylı mesaj, satın alan kişinin, koltuk aracılığıyla bir dönüşüme uğrayıp, sanayi toplumu yurttaşı olmanın ayrıcalıklı konumunu ve konforunu hissedeceğidir. Reklam şöyle devam eder: "'Binlerce Fransız ailesinin konfor gereksinimine yanıt veren bu şirket (Airborne) aslında tasarım ofisleri, mühendisleri ve yaratıcı ekibin yanı sıra makine parkı, hammadde stokları, satış sonrası hizmet ve pazarlama ağıyla vb. tam bir sanayi kuruluşuna dönüşmüştür.'"[622] Bu cümle, tüketicilerin Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinde asal bir rol üstlendiğine gönderme yapmaktadır. Sözü edilen koltuğun niteliklerinin oluşumunda etkili olan kolektif yapının her bir unsurunun, tüketicinin kişililiğiyle ve kişisel gereksinimleriyle örtüştüğüne ilişkin ima, reklamın bir sonraki bölümünde şöyle dile getirilmektedir: "'İyi bir koltuk tüm aile üyelerinin üstünde kendilerini rahat hissettikleri koltuktur. Onu ağırlığınıza ve boyunuza göre ayarlamaya gerek yoktur, çünkü bu koltuk sizin vücut hatlarınıza uyum sağlamak zorundadır.'"[623] Sanayi Devrimi'yle gerçekleşen teknolojik düzen sayesinde, her bir tüketiciyle uyumlu olabileceği düşünülen bu koltuğun, tüketicinin kendini değiştirmesi yerine tüketiciye uyum sağlayarak, tam da tüketim çağı anlayışına uygun bir çizgide üretilmiş olduğunun açıklanışı, kitle toplumu insanı açısından artık yadırgayacağı türden bir iddia olmaktan uzaktır. Reklamın devamı şöyledir: "'Bir Airborne koltuğunu diğerlerinden ayırmanızı sağlayan özellikler şunlardır: Oturduğunuzda onun sanki ölçüleriniz göz önünde tutularak SİZİN için üretilmiş rahat bir koltuk, bir sandalye ya da bir kanepe olduğunu bilirsiniz.'"[624] Baudrillard buradaki mesajı, tüketim çağına özgü bir değerlendirme biçimi olarak bireyin, gereksinimlerinden önce gelmesiyle ve gereksinimlerini kendine uydurmaya çalışmasıyla ilişkilendirmektedir. Tüketim toplumu insanının gereksinimlerine ayak uydurmaktansa, −kendini merkeze alarak− onların kendisiyle uyumlu olması beklentisi içinde olduğu söylenebilir.[625] Baudrillard'a göre bireyin bu denli merkezileştirilmesi, insanın toplumla olan bağını da gitgide çözmektedir. "Eskiden ahlak normları bireyi topluma uymaya zorlamaktaydı; ancak bu ideoloji üretim çağında sanki sona ermiştir;

[622] Baudrillard, 2014b, s. 206.
[623] Baudrillard, 2014b, s. 206.
[624] Baudrillard, 2014b, s. 206.
[625] Baudrillard, 2014b, s. 206.

çünkü tüketim çağında ya da kendisini bu şekilde sunan bir çağda toplumun tamamı bireye ayak uydurmaya çalışmaktadır."[626]

Baudrillard açısından koltuk reklamına ilişkin ideolojik söylevin, bize gerçekte neler anlatmaya çalıştığına döndüğümüzde, reklamın üretim aşamasında kullanılan malzemeye ve kendini beğendirmek isteyen koltuğun biçimine ilişkin belirlemelerle devam ettiğini görürüz: "'Bunlar çağdaş bir stil oluşturulmasını sağlayan yeni malzemeler olup; taş ve ahşap devrinden sonra şimdi de çelik mobilya çağında yaşamakta olduğumuz söylenebilir.'"[627] Çeliğin, sert ve soğuk görünümünden kurtuluşu, renkli kumaşlara bürünerek kılık değiştirmesiyle mümkün olmaktadır. Böylece çelik malzemenin etkili ve özellikle de ürkütücü görünümünün yerini esnek, yumuşak ve estetik görünüm almıştır. Nesnelerin kişilik kazandırıldığı günümüzde ve/veya kitle insanının dünyasını paylaştığı kişiselleşen nesnelerin görkemli tüketim düzeni ortamında, reklamların nesnelere "sıcaklık" ya da "ruh" kattığı açık-seçik görülmektedir.[628]

Tüketim toplumunda nesnelere bir işe yaramaktan öte, tüketicinin kendini tanımaya aracı olması ve ona eşlik ederek niteliklerine katkıda bulunması açısından yüklenen anlamlar, nesneyi satın alma eylemini ikincil bir "eylem" haline getirmektedir. Öncelikli görünen, nesnenin tüketim toplumu insanına ait olmaya çalışması ve tüketim toplumu insanının da onlar aracılığıyla var olduğunu duyumsamasıdır. Ait olmanın ve var olmanın dönüşlü etkileşimi, önünde sonunda tüketici üzerinden kurulacağından, kitleleri harekete geçirici bir kavram olarak belirlenen "sevgi"nin reklamlarda sıklıkla kullanıldığını görürüz. "Sevgi"nin satın alma davranışının harekete geçiricisi, ateşleyicisi olması, insanın temel duygularından biri olmasından ve kitle toplumu insanının mutluluk anlayışıyla olan göbek bağından kaynaklanır. Baudrillard, günümüz reklamcılık anlayışının, bir ürünü satın almayı sağlayacak "nedenler üretmesi" ile "sevmeyi üretmesi" arasında bir fark görmemektedir. Ürün bolluğunun kıtlığa, reklam bolluğunun duyarlılığa son vermesiyle oluşan çetrefil durum, reklamın kitle insanını

[626] Baudrillard, 2014b, s. 206.
[627] Baudrillard, 2014b, s. 207.
[628] Baudrillard, 2014b, s. 207-208.

harekete geçirmesi görevini üstlenmesiyle çözüme kavuşmaktadır.[629] Baudrillard'ın, kitle toplumu insanının olası aksi bir süreçte yaşayabileceklerine ilişkin öngörüsü şöyledir:

> "O zaman herkesin kendi kendini tanımadığı, kendi varlığından bihaber, kötü niyetli ve tedirginlik içinde yaşadığı ortaya çıkacaktır. Ben de, ne istediğimi ve kim olduğumu bilmemek gibi bir suçluluk duygusundan kurtarmayı başaramayacak her nesneyi kötü olarak nitelendireceğim. Nesne beni seviyorsa (beni sevdiğini reklam aracılığıyla gösterebilir) bu yükten kurtulmuş olduğum söylenebilir. Aynı şekilde reklamlar da (tüm *halkla ilişkiler* gibi) muazzam boyutlara varan bir tüketime katılma çağrısında bulunarak psikolojik duyarlılığımıza nasıl bir son veriyorlarsa, bizler de bizden bir karşılık bekleyen bu sürece onu içselleştirerek yanıt veriyoruz. Tüketim toplumu olarak da adlandırılan bu muazzam şirket yalnızca mal değil, aynı zamanda sıcak insani duygular da üretmektedir."[630]

Kendisi de bir ürün olan reklam, pazarlama stratejisinin stratejik bir unsur olarak belirlediği bir duyguyu, "sevgi"yi araçsallaştırmaktadır. Böylece çok önemli bir insani duygu olan sevgi, ticari ilişkilerin içine sızdırılarak "ucuz" ve değersiz hale getirilmiş olmaktadır.[631]

Baudrillard reklamın, −tüm tüketicilere açık olarak sunulması nedeniyle− herkes tarafından paylaşılan en demokratik ürün olduğunu belirtir. Buna karşın satılan herhangi bir ürün ya da nesne, genel olarak benzer nesneler arasından, çoğun yalnızca biri satın alma eyleminin konusu olduğundan, böyle bir nitelik taşımadığı söylenebilir.[632] "Reklamcılar böylelikle bir yandan ilkel bir bağış ve armağan ritüeli, diğer taraftan da çocukluk dönemindeki ebeveynler tarafından ödüllendirilme süreciyle ustaca bir bağlantı kurmaktadırlar. Her iki durumda da tamamıyla ticari olarak nitelendirilebilecek bir ilişkinin kişisel bir ilişkiye dönüştürülmeye çalışıldığı söylenebilir."[633] Anlaşılacağı üzere Baudrillard reklamın üstlendiği işlevi, "potlatch" ritüeli ile doğaüstü bir ilişki üzerine kurgulanan ödüllendirme oyunu olarak tanımladığı "Noel Baba mantığı" dolayımında açıklamaya çalışmaktadır.

---

[629] Baudrillard, 2014b, s. 208-209.
[630] Baudrillard, 2014b, s. 209.
[631] Baudrillard, 2014b, s. 209.
[632] Baudrillard, 2014b, s. 210.
[633] Baudrillard, 2014b, s. 209-210.

Tüketici açısından değerlendirildiğinde, satın alma eyleminin konusu olabilecek bir ürünü satın alma gücüne sahip olsa da olmasa da onun varlığını hissetmesinin önemli olduğu söylenebilir. Bu durum geçmişten günümüze dek yaşayan toplumlar için de geçerlidir.[634] Baudrillard bu duruma şöyle açıklık getirmektedir:

> "Bütün toplumlar her zaman zorunlu harcamalar ötesinde har vurup harman savurmuş, harcamış ve tüketmiştir, çünkü toplum gibi birey de sadece var olmadığını, ama yaşadığını aşırı, gereğinden fazla bir tüketimde hisseder. Bu tüketim özgül bir toplumsal işlev üstlenen '*bitirme*'ye, salt ve basit yok etmeye kadar vardırılır. Böylece potlatch'ta toplumsal örgütlenmeyi sağlamlaştıran şey değerli malların rekabetçi biçimde yok edilmesidir. Kwakiultlar 'mevkilerini korumak', değerlerini teyit etmek için kumaşlarını, bakır eşyalarını, kanolarını, armalı bakırlarını yakarak ya da denize atarak kurban ediyorlardı. Bütün çağlarda, aristokrat sınıflar da mutlak üstünlüklerini *wasteful expenditure*'le (faydasız müsriflik) teyit etmişlerdir."[635]

Baudrillard'ın bakış açısına göre böyle bir tüketim, üretken bir savurganlığa dönüşürken hem bireysel hem de toplumsal planda gereksiz bolluğun önüne geçilmeye aracı olmaktadır. Bu durumun zorunlu ihtiyaçlar konusunda, insanı ve/veya toplumu sürekli olarak uyanık tutması açısından da önemli olduğu söylenebilir. Rasyonel ve ekonomik bakış açısı zorunluluk, birikim ve hesap üzerine kurulu olduğundan, tüketimi ve bolluğu gerektirir ya da aynı anlama gelmek üzere, bu düzende bolluk ancak savurganlıkta anlamlı olacaktır denebilir. Potlatch, yaşattığı ekonomik eşitlik nedeniyle tüm toplumu etkilemektedir. Günümüzde ise ekonomik eşitlik söz konusu olmadığı halde reklamlar, günümüzün geçer akçe iktisat anlayışının "sınırsız ihtiyaçlar ve kıt kaynaklar" masalına ters düşecek biçimde tüm topluma seslenerek, tüketicileri bir ürünü satın almaya ve harcama yapmaya zorlamaktadır.[636]

Reklamlar ödüllendirici ve çocuklaştırıcı yönüyle, insanın ya da tüketicinin bütün toplumla suç ortaklığı yaptığı bir oyunu andırmaktadır. Reklamlarda açık bir biçimde olumsuz bir imge sunulmaması, insanların kendilerini güvende hissetmelerine ve onlara duyulan inancın pekişmesine neden olmaktadır. Reklamlar, ürünü almaya teşvik etme biçimine güveni katıştırdığı gibi, cinselliği çağrıştıran imgeleri de

[634] Baudrillard, 2017c, s. 40.
[635] Baudrillard, 2017c, s. 41.
[636] Baudrillard, 2017c, s. 41-47.

kullanmaktadırlar. Zaman zaman cinselliği çağrıştırmanın ötesinde, tüketicinin ürün seçimini doğrudan etkileyen bir rol biçildiği de görülür. Baudrillard'a göre bu durum cinselleştirilmiş bir seçimin dışavurumudur.[637]

Baudrillard yukarıda belirtilen iddiasını daha da ileri götürür. Genel yaşama düzenine sindirilmeye çalışılan yalın kat cinselliğin, reklamlarda modernliğin bir göstergesi olarak gösterilerek teşvik edilmeye çalışıldığını belirtir.[638] O, günümüzde tüketimin reklam ve yaşama düzeni ilişkisinin geldiği noktayı, neden-sonuç bağlamında şöyle özetlemektedir:

> "İçinde yaşamakta olduğumuz modern dünya ve özellikle de kentlerde gece gündüz yanan ışıklar ve sergilenen görüntüler, insanı saygın ve narsist olmaya, duygusal ve istenmeyen ilişkiler kurmaya zorlamaktadırlar. Bu ortam bir tür zoraki, biçimsel bir şöleni andırmakla birlikte duygusal açıdan insanı nedensiz bir şekilde heyecanlandırıp, ödüllendirir gibi yaparak; […] satın alma ve tüketim sürecini gösterip, insanı buna katılmaya ya da karşı çıkmaya itmektedir. Eskiden şölenler aracılığıyla nasıl bir yapıya sahip olduğunu ve herkesin bu tüketim sürecine nasıl katılabileceğini gösteren toplum, bugün aynı şeyi reklamlar aracılığıyla yapmaya çalışmaktadır."[639]

Reklamların işinin, ürünü ve özelliklerini tanıtmaktan çok toplumu biçimlendirme işlevini üstlendiği görülmektedir. Reklam sektörü bu başarısını, tüketicilerin psikolojik temelli kararlarını hem yöneterek hem iktisadi düzenin işleyişini destekleyerek yapmaktadır. Ancak reklamın kendisi de tüketilen bir şey olduğundan, sektörün iktisadi düzene uygun düşen söylevi, görüntüyü ve modeli tüketicilerin arzularına seslenerek yeniden ve yeniden sunma zorunluluğu duymakta olduğu söylenebilir.[640]

Nesneleri özgürlük ya da refah göstergesine dönüştüren reklam, duygusal ve sisteme katılım anlamında suç ortaklığı biçimine dönüşümünü, bireyi topluma ve toplumu bireye bağlayarak gerçekleştirmiş olur. Baudrillard'a göre kitle, bireysel ve

[637] Baudrillard, 2014b, s. 210-211.
[638] Baudrillard, 2014b, s. 210-211.
[639] Baudrillard, 2014b, s. 211.
[640] Baudrillard, 2014b, s. 211-213.

toplumsal olarak bir oyun oynama ve düş görme olanağı sunan reklamdan mahrum bırakıldığında, insanlar kendileriyle ilgilenilmediği duygusuna kapılacaklardır.[641]

> "İnsanlar içinde bizzat yer alamayacakları böyle bir toplumsal çevreyi özleyeceklerinden, reklamların görüntüleri aracılığıyla bile olsa daha sıcak, daha anaç ve renkli bir toplumsal ortama katılmak isteyebilirler. Belli bir refah düzeyine ulaşmaya çalışan insanların ilk talep ettikleri şeylerden biri arzularıyla ilgilenilmesi, bu arzuların onların istedikleri şekilde dile getirilmesi ve sunulmasıdır[…] Reklam bu bir işe yaramama, çocuklaştırma, önemsizlik gibi çok derinlere kök salmış bir işlevi yerine getirmektedir."[642]

Toplumsal bütünleşme, bireysel arzu düzeyinde bir uzlaşma temeline konumlandırıldığında, toplumdaki kolektif bilincin maddi süreçlerle sınırlı kalacağına kuşku yoktur. Maddi, fiziksel ihtiyaçların çok ötesine geçen arzuya dayalı talepler, gerçek anlamda bir toplumsalın oluşmasının önündeki en büyük engeldir. Toplumu birbirine bağlayan temel unsurlar yerini gel-geç bir iştaha, ölçüsüz arzuya ve sahip olma anlayışıyla biçimlenen bir yaşam stiline bıraktığında, yalnızca toplumsal değil, bireysel bilincin de büyük ölçüde sınırlanacağı söylenebilir.[643]

Baudrillard, reklamları düşlere benzetmektedir. Bunun nedeni her ikisinin de öznel, bireysel özelliklere sahip olması ve yine her ikisinde de olumsuzluğa ve muğlaklığa yer olmamasıdır. Ayrıca, uyku sürecini besleyen, onun sürdürülmesinde önemli bir işleve sahip olan düşler gibi reklamlar da, tüketicilerin −tüketimin toplumsal değer olarak sunduklarını olumlamasına ya da onlarla uzlaşmasına dayalı olarak− düşünsel açıdan çocukluk evresine dönüşlerine katkıda bulunmaktadır.[644] Baudrillard bu ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: "Reklam ister anne imgesi isterse oyuna benzer bir işleve sahip olsun; her iki durumda da emek, üretim, pazar ve değer gibi *gerçek süreçlerin ötesinde ya da berisinde yer alan bir çocuklaştırma/zihinsel geri dönüş sürecini hedeflemektedir*."[645] Gerçeklerle karşılaşılması halinde, yaşanacak hayal kırıklığını önlemenin tek yolu budur. Çünkü tüketim toplumunda aslında hiç kimse sizi düşünerek, sizin için bir şey yapmamakta, sanayileşmenin kopyalama faaliyetiyle ürettiği sıradan

[641] Baudrillard, 2014b, s. 212-213.
[642] Baudrillard, 2014b, s. 213.
[643] Baudrillard, 2014b, s. 213-214.
[644] Baudrillard, 2014b, s. 211-212.
[645] Baudrillard, 2014b, s. 213.

bir ürün size, yalnızca sizin için ve sizi düşünerek tasarlanmış bir ürün gibi sunulmaktadır. Tüketicinin bu işleyişi anlaması, görmesi satın alma sürecini olumsuz etkileyeceğinden, reklamların süreci kontrol etme çabası normal karşılanabilir.[646]

Ortada bir hile vardır. Kuşkusuz malı üreten reklam sektörü değildir. Buna rağmen reklam sektörü malı üretim sürecinden koparark, ürünü âdeta sahiplenmekte, kendine mâl etmektedir. Bu durumun, bireysel ve toplumsal düzeyde bir tür gizli baskıya eşlik eden hiçleştirmeyi yaşattığı söylenebilir. Ürün ile üreticisi arasında kopan ilişkiye işaret edecek, hatırlanmasını sağlayacak doğrudan ya da dolaylı herhangi bir delilin varlığına izin verilmeden, ürün reklamın arkasına gizlenir; böylece üretici-ürün ilişkisi geri dönülmez biçimde yok edilmiş olur.[647]

Reklamlar ürünlerin geçirdiği süreçlerin, üreticilerin emeklerinin ve dolayısıyla üretilen nesnelerin toplumsal tarihlerinin artık görünmez olduğu aşamayı yansıtmaktadır. Baudrillard, oluşturulan reklam psikolojisinin arka planında bir politik söylevin, demagojinin bulunduğunu, bu söylevin başka bir açıdan tekrar uygulanan ikiye bölme taktiğini kullandığını belirtir. Buna göre toplumsal gerçeklik, biri gerçek diğeri imgesel iki ayrı süreç üzerine konumlandırılmakta ve ikinci süreç, birinci süreci karmakarışık bir biçime dönüştürmektedir. Anne-çocuk ilişkisinin kurulmasına izin verecek türden bir ortam oluşturmaya çalışan süreç, ikincisine karşılık gelmektedir.[648] Baudrillard, bu iki ayak üzerinde yürütülen çalışmayı şöyle açıklamaktadır:

> "'Toplum size bütünüyle uyum sağladığına göre siz de onun ayrılmaz bir parçası olun' diyen reklamdaki karşılıklılık ilkesi aldatıcıdır; zira size uyumlanmaya çalışan süreç imgeselken, sizin uyumlanmaya çalıştığınız süreç gerçektir. 'Bedeninizin biçimini alan' koltuk aracılığıyla uyum sağladığınız ve boyun eğdiğiniz bir şey varsa o da toplumsal bir teknolojik ve politik düzenin kendisidir. Topluma anaç bir görünüm kazandırma çabasının kökeninde yatan şey baskı altında tutma düzenini sürdürme düşüncesidir."[649]

Baudrillard'a göre baskı altında tutma düzeninin sürdürülebilir olması için topluma kazandırılan anaç görünüm, giderek yaygınlaşan, önem kazandırılan ürün

[646] Baudrillard, 2014b, s. 213.
[647] Baudrillard, 2014b, s. 214.
[648] Baudrillard, 2014b, s. 213-214.
[649] Baudrillard, 2014b, s. 214.

dağıtımı ve reklam teknikleri aracılığıyla belirginlik kazanmaktadır. Diğer yandan ürün dağıtımı ve reklam teknikleri, −onlara biçilen politik rol gereği− geçmişte varolan ahlaki ve politik ideolojilerin görevini üstlenirler. Ancak onlar, tüketicilerin toplumsal süreç ve normları tüketim davranışları aracılığıyla içselleştirmiş olmaları nedeniyle, ahlaki ve politik ideolojilerin yüz yüze geldiği güçlüklerle karşılaşmazlar.[650]

Baudrillard açısından reklamların asıl söylemek istediği, toplumun ve her tek insanın kendisine, arzularına uyum sağlıyor oluşudur. Reklamların her alanda ve her yerde gün geçtikçe yerini sağlamlaştırması, tüketicinin bu çabayı karşılıksız bırakmadığının delili olarak gösterilebilir. Ayrıca, toplumda reklamlara karşı bir duruşun geliştirilemeyişi de bize bu durumun varlığını açıkça göstermektedir. Baudrillard'a göre reklam göstergeleri insanları, kitleleri derinden etkileyebilmeyi, ödüllendirme ve baskı altına alma yoluyla gerçekleştirmektedir.[651]

Reklam, tüketicilerin gerçek dünyayla ilişkisini eksiklik ya da mahrumiyet düşüncesini ön plana çıkartarak kesmektedir. Çünkü doyuma ulaşma sistemi oluşturmak için, bu düşünceyi zihinlere yerleştirmek ve amaçlanan doğrultuda kullanmak gerekmektedir. Aksi takdirde reklamın, tüketicilerin ihtiyaçlar yelpazesini genişletme ve onları ikna etme olanağı ortadan kalkacaktır. Tüketiciler, reklamlar aracılığıyla satın alma, sahip olma konusunda heveslendirilirken edilgindirler. İmge bolluğu karşısındaki insanın edilgin hali, ancak tüketiciye dönüşmesiyle ortadan kalkacaktır. Edilginlikten etkinliğe dönüşüm, düşsel tatminin imge bolluğuyla sürekli kışkırtılmasıyla gerçekleştirilir. Ancak tüketicilerin karşısına gerçek dünya, satın alınmak istenen nesnelerden çoğu kez daha önemli olan, onların imgelerine sahip olma aşamasında maddi ve manevi açıdan pek çok engel çıkarır. Bu bağlamda reklamların, çoğu tüketiciye düş kırıklığı yaşatması kaçınılmazdır.[652]

Baudrillard'a göre reklamın, göstermek ve düş kırıklığına uğratmak gibi iki işlevi vardır ki bu iki işlev tüketici üzerinde bir tür sahip olma ve mahrum olma duyumsaması yaşatır. Reklamın hem imgesel bir gerçekliğe hem de yokluk hissine

[650] Baudrillard, 2014b, s. 214-215.
[651] Baudrillard, 2014b, s. 216-217.
[652] Baudrillard, 2014b, s. 216-218.

gönderme yapması, toplumla bütünleşme sürecinin olmazsa olmaz iki unsuru olan ödüllendirme ve engelleme/mahrum bırakma biçimiyle uyumlu olarak gerçekleşmektedir.[653] "Başka bir deyişle tüketim toplumu ne kadar ödüllendirici bir sistemse o kadar da baskıcıdır. O baskıcı gerçeklik ilkesini haz ilkesinin merkezine yerleştiren reklam imgeleri ve söylevleri bu iki süreci birlikte algılamamızı sağlamaktadırlar."[654] İnsanı her şeyi arzulamaya iten reklamın, toplumsal düzeni bozacağına şüphe yoktur. Çünkü reklamlar aracılığıyla arzular, sınır tanımayan bir biçimde özgürleştirilmeye çalışırken, böyle bir özgürlüğün ancak düşsel olabileceği gizlenmektedir. Reklamın hitap ettiği kitleyi, aslında bireysel rekabet çemberinde kışkırttığı görmezden gelinmektedir. Arzuların toplumsalın yapısına uygun, kolektif bir biçimde üretilmesi doğaldır. Doğal olmayan, bu sürecin reklamlar aracılığıyla yönetilmesidir.[655]

Baudrillard açısından reklamı bir araç olarak kullanan sistem, oluşturmak istediği sanal toplumsal süreci, talep stratejisi aksı üzerinde denetlemekte, gözetim altında tutmaktadır. Bu sanal toplumsal, arzuların özgürleştiği düşsel bolluk evreninde yaşamaktadır.[656] "Sonu gelmek bilmeyen bu düşsel bolluk evreni birileri tarafından yönlendirilmektedir. Burada her türlü sapkınlığın düzen yararına çözüme kavuşturulduğu bir çocuksulaştırma çabasından söz edilebilir."[657] Çocukça bir özdeşleşmenin gerçekleştiği toplumsal sürecin belirsiz işleyişinde tüketici, yönlendirilmiş bir arzuya kaygı ve suçluluk duygusunun belirleyiciliğinde, kitleyle suç ortaklığı yaparak boyun eğmektedir. Tüketici açısından rekabet kaygıya, tüketim bakımından kalabalıktan ayrılmak suçluluk duygusuna neden olmakta ve kolektif suç ortaklığı düzeni böylece kurulmaktadır.[658]

Kolektif suç ortaklığının, önünde sonunda anlam verme sorunuyla bağlantılı olduğu görülür. Baudrillard dünyanın çokanlamlılığının, tamamını bir metin olarak değerlendirebileceğimiz reklamda olmayışını onun olabildiğince basit bir dili

[653] Baudrillard, 2014b, s. 217.
[654] Baudrillard, 2014b, s. 218.
[655] Baudrillard, 2014b, s. 217-219.
[656] Baudrillard, 2014b, s. 219.
[657] Baudrillard, 2014b, s. 218.
[658] Baudrillard, 2014b, s. 220.

kullanmasının bir sonucu olarak görür. Ayrıca Baudrillard reklamın hızla anlaşılması için, tüketiciye sunulan metnin bilinçli olarak basitleştirildiğini ve reklamda verilen görüntünün, bir alt yazı ve/veya ikinci bir metin gibi reklamın anlamını daha da sınırlamasına karşın yoruma açık olma durumunu koruduğunu da vurgulamaktadır.[659] "Her reklam imgesi algılama düzeyinde her zaman başka imgelere göndermede bulunur. Sonuç olarak reklam, yönlendirilen bir toplumsal anlambilim aracılığıyla insanları yatıştırmaya çalışırken, bu yönlendirme işini toplumun kendisi olarak adlandırılabilecek tek bir gösterilenle yapar."[660] Bu bakımdan, aslında reklamlar toplumu hem gösterir hem göstermez; ama gösterdiği/göstermediği toplumun, gerçek olduğuna kesinlikle inanılmasını bekler. Çünkü aksi halde, tüketicinin sanal bir biçimde katılabildiği düşsel toplum oluşmayacaktır. Reklam dünyası, insanları kitle halinde koşullandırma becerisine, yönlendirme gücüne o kadar güvenmekte ve her türlü rolün altından kalkabileceğine o kadar inanmaktadır ki, insanlar bu sahte özgüvenin karşısında durmak için bile kendilerini değersiz, önemsiz ve/veya yetersiz hissedebilirler.[661]

Baudrillard'a göre reklam görüntülerinde sıklıkla kullanılan büyük ve tanımlanması olanaksız kalabalık, aslında bireysel tüketicinin kendisidir. Her şeyin tüketimini amaçlayan bir ideoloji tarafından desteklenen reklam kampanyaları, "ürünü arzula!" değil; "ürünü arzuluyorsun!" demenin yolunu, amaçlarına uygun düşen kolektif bir tözü −huzur, mutluluk, saygınlık, saflık, vb.− reklam içeriğine yerleştirerek, bireysel tüketicinin diğer tüketiciler ya da herkes gibi aynı şeyi arzuladığı konusunda yüreklendirmektedir.[662]

Reklam, satın alma ve kullanma düzeyinde bireysele, ürün düzeyinde ise toplumsala seslenmektedir. Bir yandan her tek insan satın almaya yönlendirilirken, diğer yandan tüketiciye satın aldığı nesne aracılığıyla, onun diğerlerinden ayrı ya da farklı olduğunun vurgusu yapılmaktadır. Ancak reklamı yapılan nesnenin, potansiyel ve aktüel açıdan pek çok insan tarafından satın alınabilmesi/alınışı, nesnenin kişiye herhangi ayrıcalıklı bir konum sağlamaktan yoksun olduğunu göstermektedir.[663]

[659] Baudrillard, 2014b, s. 217.
[660] Baudrillard, 2014b, s. 217.
[661] Baudrillard, 2014b, s. 217-218.
[662] Baudrillard, 2014b, s. 218-219.
[663] Baudrillard, 2014b, s. 219-220.

Tüketim toplumunda sistemli bir biçimde birbirini izleyen ve belli aralıklarla yinelenen modeller arasından, tüketicilerin öncelikli tercihi genellikle en son modele sahip olmaktır. Bu seçim, en iyisine sahip olma gerekçesiyle yapılır. Alım gücünün sınırlılığı nedeniyle, hemen her tüketicinin ürün çeşitliliği içinden yalnızca birine, en son modele yönelmesi ve/veya onu satın alması, kitlesel bir harekete dönüşmektedir. Bu duruma aracılık eden reklam, bizi rekabete zorlamaktadır. "Gerçek"ten çok uzak bu düşsel rekabet aracılığıyla biz, oldukça sıkıcı bir dünyada yaşamaya âdeta itilmekteyiz. Bu dünyada, her birimiz tek tip bir düşünce biçimine sahip olmaya yönlendirilişimize eş zamanlı olarak biz de bu tek tipleşmekten keyif alan tüketici kitleye katılırız.[664] Rekabete dayalı bu ideoloji, tüketiciye işlevsellik kazandırmak, herkesi tüketim evrenine dâhil etmek amacıyla, bireysel ve sosyal psikolojinin tüm çıktılarını kullanmaktadır.[665]

Bugün, kişisel başarının ve gelişmişlik düzeyinin bile tüketim miktarına bakılarak belirlendiğini gözlemleyebiliriz. Bu bakış, bireysel özgürlüğün tüketim yoluyla gerçekleştiği gibi bir yanıltmaca, bir hile üzerine kuruludur. Artık kişi, ne istiyorsa onu satın aldığında ya da tükettiğinde özgür olabilmektedir. Kurnazlıkta sınır tanımayan küresel çaplı akıl oyunu, keyfince yaşam sürmeyi üretimle ilişkilendirmede, hatta üretime dayandırmada, toplumsal düzene uyum sağlamanın yolunun tüketimden geçtiğini göstermede ve inandırmada, tüketimle duyumsanan tatminin de özgürlüğe karşılık geldiği gibi bir algı oluşturmada o kadar "başarılı" olmuştur ki, tüketim toplumunu oluşturmada ve işleyişinde tüketiciler, − akıldışı ve çocukça davranma pahasına− üzerlerine düşen görevleri gönüllülükle yerine getirmektedir.[666]

İnsanın kendisiyle ve toplumla barışması, kendisiyle ve diğerleriyle çatışması tüketilen nesneler aracılığıyla gerçekleştirilirken, aslında olup-biten çelişkilerle dolu insan ilişkilerinin nesnelerle kurulan kişisel bir ilişkiye dönüşmesidir. Bu nedenle insan-insan ilişkisinin yerini, insan-nesne-insan dolayımında kurulan bir ilişkiye bıraktığı söylenebilir.[667]

---

[664] Baudrillard, 2014b, s. 224.
[665] Baudrillard, 2014b, s. 225.
Ayrıca bkz. Baudrillard, 2014b, s. 235.
[666] Baudrillard, 2014b, s. 227.
[667] Baudrillard, 2014b, s. 228.

Günümüzde üretim ve tüketim eksenini harekete geçiricisi olmakla birlikte özgür bir değiş-tokuş biçimi olarak değerlendirmenin mümkün olmadığı satın alma, çoğun eylem değil de psikolojik süreçlerle biçimlendirilen ve desteklenen bir insan davranışı biçimine dönüştürülmüştür. Sistem, insanın satın alma davranışlarında üretilen nesnelerle uyumlu olmasını beklemektedir. Çünkü nesneyle uyumsuz birey, sistemle uyumsuz birey demektir. Gereksinimler sisteminin, üretim sistemi içine yerleştirilmesiyle uyumsuz bireyle karşılaşma sıklığı azalır. Bir de bu duruma, insan-nesne ilişkisine kişiselleştirme boyutu eklenince hem üretim hem reklam hem de tüketim açısından karşılaşılabilen zorluklar büyük ölçüde giderilmiş olmaktadır.[668]

Tüketim toplumunda bir yandan toplumla aynı özellikleri taşımayan kişi, değişik kategorilere bölünmüş tüketiciler olarak gereksinimleriyle çok dolaylı bir ilişki içine girer; öte yandan söz konusu toplum kendi içinde çeşitli kategorilere parçalanarak, oluşan statü ya da hiyerarşik grupların herhangi bir nesne grubuyla özdeşleşmesi sağlanır.[669] "Her şey sanki toplumsal bir diyalektiğe değil de toplumsal bir bölünmeye uygun bir şekilde olup bitmekte ve bu bölümlenme aracılığıyla her gruba belli bir düzen ve bu düzen aracılığıyla da bir tür nesnel (nesnelerin somutlaştırdıkları) gelecek düşüncesi dayatılmaya çalışılmaktadır."[670] İnsan böylece işlevselleştirilir; işlevselleşir. Bu durum, genel bir insan ilişkileri stratejisinin, yeni bir insan projesinin ve teknolojinin egemenliğindeki bir yaşam tarzının habercisi gibidir.[671]

Baudrillard'a göre kuşaktan kuşağa aktarılan metaforik, simgesel düzene ait anlam ve değerleri yansıtan dil yetisinin yerine nesnelere özgü işlevsel bir dil yetisi konulmasıyla beraber insanlar sahip oldukları nesneler üzerinden, kendilerine değer biçmeye zorlanırlar. Aslında bu zorlamayla insanın ahlak, etik, dil yetisi safdışı edilmeye çalışılmaktadır.[672]

> "'Yaşam düzeyi' denilen temel kural günümüzde herkesin kolaylıkla anlayabileceği türden evrensel bir anlam ve algılama düzeni oluşturup, hiyerarşik listede yer alan tüm toplumsal grup ve düşünce biçimlerinin

[668] Baudrillard, 2014b, s. 229-232.
[669] Baudrillard, 2014b, s. 232.
[670] Baudrillard, 2014b, s. 232.
[671] Baudrillard, 2014b, s. 233-234.
[672] Baudrillard, 2014b, s. 233-234.

> birbirleriyle hiç zorlanmadan ilişki kurmalarını sağlasa bile saydam bir kurala benzediği söylenemez. Yalancı bir saydamlıkla, yalancı bir insan ilişkileri tablosu sunan bu temel kuralın gerisinde yer alan gerçek üretim düzenine ait yapılarla, açıklanması zor toplumsal ilişkilerin yer aldıkları görülmektedir."[673]

Günümüzde, tüketim toplumlarında bilgisayar programlarına özgü bir dilsel soyutlamanın nesneyle göbek bağı oluşturarak haberden reklama, gündelik yaşamdan toplumsal iletişime kadar her şeyin, bir model üzerinden gerçekleştirildiği gözlemlenebilir. Oysa gerçekten saydam olan bir toplumda, anlam üretim düzeniyle toplumsal yapı ve ilişkiler düzeni arasında fark olmayacağından, önceden belirlenen modellere, kodlara ihtiyaç duyulmayacaktır. Bu bağlamda reklam ve nesneler sistemi anlamlandırma kodunu, genel sistemle tutarlı bir görünüm sunmak için kullanmak zorundadır.[674]

Çoğu zaman markalar, ürünlerden daha çok anlam yüklüdürler. Baudrillard sentetik bir duygusallığa yol açan sentetik sözcüklerin ya da markaların, tüketicilerin karşısında psikolojik etiketler olarak mucizevi bir etkileme gücüne sahip olduğunu belirtir. Hemen her yerde karşılaşılan, yan yana asılan, görüntülenen, arka arkaya sıralanan marka isimleri yaşayabilmelerini, reklamlarda tekrar edilmelerine borçludurlar. İsimler sürekli değişerek birbirini anlamsızlaştırsa da âdeta refleksif bir durum oluşturulmak istenircesine tekrarlanarak, anlam yükünün korunumu sağlanmaya çalışılır.[675] "Bu, aşırı anlamla yüklü görünmesine karşın anlamsal açıdan bomboş, yani akla gelebilecek en yoksul dilyetisidir. Bu göstergelerden ibaret bir dilyetisine benzerken, bir markaya gösterilen 'sadakatin' de şartlı refleks türünden duygusal bir güdümlemeye benzediği söylenebilir."[676] Reklamın çektiği söylev, çok teknik, teknolojik ya da bilimsel şeyleri birkaç sözcükle kullanarak ifade etse bile, tüketicilerin arzularını harekete geçirmeyi başarmaktadır.[677]

İnsanın nesneyle bütünleşerek kusursuz bir varlığa dönüşeceğine ilişkin − reklamlar da dâhil olmak üzere− her türlü anıştırmanın, insanın nesneleştirilmesinin

[673] Baudrillard, 2014b, s. 238.
[674] Baudrillard, 2014b, s. 236.
[675] Baudrillard, 2014b, s.233-234.
[676] Baudrillard, 2014b, s. 234.
[677] Baudrillard, 2014b, s. 234-235.

yolunu açan oportünist eylemleri gerçekleştirmeyi kolaylaştırdığı söylenebilir. Sistemin aklın araçsal kullanımını heveslendirici, kışkırtıcı ve zorlayıcı yapısı insanın, çocukça bir masumiyetle kitlesel boyutu aşan bir suç ortaklığı arasında kalışına neden olmaktadır. Antropontolojik açıdan, sistemin, tüketim toplumunu ve her tek insanı faydayı maksimize etme noktasında buluşturması, −böylesi sınırsız talebi karşılayacak arzın, potansiyel ve aktüel açıdan reel olmaması nedeniyle− insanlar arasında uyumu değil, rekabeti ve çatışmaları tetikleyeceği açıktır. Ayrıca küresel rekabet oyununun her açıdan sermayeye odaklanışı, insana ve topluma çok çeşitli bakımdan indirgemeci bir yaklaşımla yaklaşılmasına ve herhangi bir nesne gibi, insanın ve toplumun da işlevsellik çerçevesinde değerlendirilişine neden olmaktadır. İşlevsel değerlendirme tarzı insan-nesne ilişkisinden, insanın kendisiyle ve diğer insan ve/veya insanlarla ilişkisine taşındığında hemen her şey atfedilen göstergelere bağlı olarak değerlendirilmeye başlanmaktadır. Başta aile olmak üzere küçüklü, büyüklü gruplarda ve giderek toplumda aidiyet duygusunun zayıflaması, bu göstergelere indirgenmiş anlamlandırma biçiminin sahteliğine ve insan-toplum ilişkisinin bu sahteliği kaldıramayacak kadar kırılgan yapılı olmasına bağlanabilir. Sistem kendini, insanı ve toplumu varlıkla yokluk arasında tutmayı nesneleri kullanarak sağlamaktadır. Nesnelerin uyuşturucu etkisinin sistemin bütün olarak görülmesini engellediği, bağımlılık yapan etkisinin insanın/insanların göstergelere boyun eğmesine neden olduğu söylenebilir.

Yaşamda insan-nesne ilişkisinin merkezi yer tutuşu, insan-insan ilişkisine olduğu gibi insan-doğa ilişkisine de zarar vermektedir. İnsanın günlük hayatında bile neredeyse bir alışkanlığa dönüştürmüş olduğu nesneleştirme eğilimi kaygı uyandırıcıdır. Tüketim toplumunda özellikle insan-insan ilişkisinin gerçek, yüz yüze ve olasılıklarla yüklü olmaması ya da güdümleyici, tatmine yönelik ve denetimli olması, kusursuz bir birey ve/veya toplum yaratma düşüncesinin sıklıkla konu edinildiği bilim-kurgu romanlarında ya da filmlerinde karşılaşabileceğimiz türden, insanın ve/veya toplumun nesneyle yalnızca sahte bir duygusallıkla değil, fiziksel ve zihinsel olarak da bütünleştiği durumları çağrıştırmaktadır.

5.5 Tüketim Toplumunda Modanın Çift Kutbu: Yüceltme ya da Alaşağı Etme

Moda göstergelerinin karşılıklı olarak yer değiştirdiği, keyfi bir biçimde birinin yerine diğerinin geçişinin özgürlükle ilişkilendirildiği bir dönemden geçmekteyiz. Yinelenen göstergelerin modayla neredeyse özdeşleşmesi, modanın kendine özgü belirleyiciliğinin olmayışının nedeni olarak belirir. Aslında modanın yapaylığı tam da bundan kaynaklanmaktadır. Ancak moda, toplumsala nüfuz etme açısından o kadar etkindir ki, bütün yapaylığına rağmen yinelenen kodları, küreselleşmenin etkisiyle neredeyse bütün toplumlar tarafından kabul görmektedir.[678]

Baudrillard modanın paradoksal biçimde her zaman "retro" olmasını, geçmişi yok sayma koşuluyla sağlayabildiğine işaret etmektedir. Dahası, modanın tüm biçimlere kökenlerini unutturabilmesi ve onları yinelemeye mahkûm edebilme gücüne sahip oluşu, günümüzde kimlik ilkesi düzeyinde değerlendirilebilecek hemen her şeyin onun etkisi, belirleyiciliği altında kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda, kimliği belirleyen önemli unsurlardan biri olan cinsiyetin de modanın büyüleyici etkisiyle belirsizliğe doğru sürüklendiği gözlemlenebilir. Dişile eril, erile dişil göstergeler eklenerek karşıtlar birbirine dönüşmektedir.[679] "Moda göstergesi altında, bizzat nesneyle olan ilişki *cool* ve özgür bir cinsellik kapsamında değerlendirilerek yok edilmektedir."[680] Baudrillard'a göre modanın güdümleyiciliği ve kültürlerle yaptığı bu suç ortaklığı, toplumu kadınsı −ne kadın ne erkek olan− imgelerle karşı karşıya getirme açısından kolaylıklar sağlamaktadır. Ticari mal göstergesine dönüşen kültürün alınıp satılma kolaylığı ve söz konusu imgeler üzerinde düşünmeye gerek duyulmaması, düşsel bir evrene ait fetiş unsurlarının toplumsalda yayılım göstermesiyle sonuçlanmaktadır.[681]

Baudrillard'a göre modanın etkileme gücü ve belirleyiciliği altındaki toplumsalda hiçbir durum öylece olup bitmez. Moda, "[b]içimlere her zaman önce bir ölme, bir tür soyutlanma süresi tanımaktadır. Böylelikle zamandan etkilenmeyen

[678] Baudrillard, 2016b, s. 152-155.
[679] Baudrillard, 2016b, s. 153-154.
[680] Baudrillard, 2016b, s. 154.
[681] Baudrillard, 2016b, s. 153.

biçimler etkin göstergelere dönüşmekte ve eğilip bükülen bir zaman anlayışına uygun olarak günceli o güncel olmayan görünümleriyle taciz etmek üzere geri gelmektedirler."[682] Moda, ölümün karşısına ikinci bir yaşama kavuşma şansını koyarak, ölü göstergelerin diriltilmesine neden olmaktadır. İnsanın, unutan ve bildiğinden daha fazla bilmeyen bir varlık olması modanın işine gelmektedir. Çünkü simülasyon düzeni, insanın bu iki özelliğine büyük ölçüde ihtiyaç duymaktadır. Henüz yaşanmadığı için katışıksız, saf olduğu düşünülen bir gelecek anlamında moda, bir gelecek simülasyonundan başka bir şey değildir.[683]

Baudrillard'a göre, "[y]ineleme üzerine kurulu bir görünümler düzeni anlamında moda, bir geri kazanım sürecinden başka bir şey değildir."[684] Modernlik çerçevesinde değerlendirilen moda, bir kopuş, gelişme ve yenilik şeması kapsamında kendini gerçekleştirmektedir. Aslında, modernliğin radikal bir kopuş anlamına sahip olup olmadığı üzerinde düşünülmesi gerekir. Baudrillard bakımından bu durum, çelişki içeren bir arka planın varlığını gözler önüne sermektedir. Akla gelebilecek herhangi bir kültürel bağlamın "eski" ve "modern" biçiminde açıklıkla yer değiştirebilmesi, çizgisel bir zaman anlayışına gönderme yapmaktadır. Bir de modaya özgü tekrarlardan oluşan döngüsel bir zaman anlayışı vardır. Çizgisel ve döngüsel zaman anlayışının birlikteliği, apaçık bir çelişkiye neden olmaktadır.[685]

Modernlik radikal bir kopuş olmadığı halde, öyle değerlendirilmeye Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi'yle eşzamanlı başlamıştır. Bundan böyle geleneğe, moda üzerinden değer biçme yolu tutulmuştur. Buna karşın geleneğin yeni ve eski olana bakışı üzerinde düşünmek gerekir.[686] "[…G]elenek eski ve yeninin ne olduğundan bihaberdir. Eskiyi ve yeniyi üreten şey modernliktir; çünkü böylelikle hem *neo* hem *retro*, hem modern hem de çağdışı olabilmektedir."[687] Sistemin −önceden belirlemeleri aracılığıyla− politikanın, tekniğin, sanatın ve kültürün tahammül edebileceği değişim oranında, temel düzeni keskin bir biçimde değil de aşamalı olarak değiştirdiği

[682] Baudrillard, 2016b, s. 154.
[683] Baudrillard, 2016b, s. 154-155.
[684] Baudrillard, 2016b, s. 155.
[685] Baudrillard, 2016b, s. 156-157.
[686] Baudrillard, 2016b, s. 156-157.
[687] Baudrillard, 2016b, s. 157.

gözlemlenebilir. Bu durum, önemli bir ayrıntıyla moda için de geçerliliğini korumaktadır. Baudrillard'ın deyişiyle, moda değişim efsanesine sahip çıkarak, gündelik yaşamın içine tamamen nüfuz ederek, en sıradan görünümleri bile yüceltmek ve en önemli değer olarak göstermek açısından tüketim toplumu ve insanına oldukça "seçkin" belirlemeler sunmaktadır.[688]

Moda, yüzeysellikle ve güncellikle sınırlı olmasıyla ya da yineleme üzerine kurulu bir görünümler düzeni oluşturmasıyla geri kazanım sürecinden başka bir şey olmamasına rağmen güçlü hipnotik etkiye sahiptir. Bu nedenle, toplumsalı düzenli bir uygulama alanı olarak kullanmayı sürdürebilmektedir.[689] Çünkü, "[…] cinsellikten iletişim araçlarına, sanattan politikaya, modernlik düzeninin tamamı bu mantığın egemenliği altındadır."[690] Her alanda bir gösteriye benzeyen moda acaba neyi amaçlamaktadır? Baudrillard modanın, dil gibi toplumsal bir varlık olmayı amaçladığını söylemektedir. "Anlamlı olmayı hedefleyen ve onun ardında yok olup giden dilyetisine karşılık, moda, tiyatral bir toplumsallığı hedeflemekte ve kendi kendine yetmektedir. Bu da onun herkesin yaşamında yoğun bir yer kaplamasına − kendi imgesini görmeyi arzuladığı bir aynaya benzemesine− neden olmaktadır."[691] Görülüyor ki, dil iletişim kurmayı hedeflerken, moda iletişimin kendisi olmaya çalışmakta ve bir meydan okuma oyununa dönüştürmeyi denemesine aracılık eden gereksiz, mesajdan yoksun bir anlamı ya da yansımayı zamanın sonuna kadar sistem içinde sürdürebileceğine inanmaktadır.[692]

Yukarıda açıklanmak istenenleri bir internet sitesinden edinilen örnek üzerinden daha aydınlık kılmaya çalışalım: Venedik merkezli lüks moda markası Golden Goose tarafından üretilen "Superstar taped sneakers" model ayakkabı çarpıcı bir görünüme sahiptir. Üreticilerin 2018 yılında İtalya'da 375 avroya, A.B.D'de 530 dolara sattıkları ayakkabı, özellikle yıpratılmış, bir bantla tutturulmuş ve kirletilmiş görünümüyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. 2016 yılında tepkiyle karşılanan başka bir ayakkabı modelinin de üreticisi olan söz konusu şirket, gördüğü tepkiyi reklamının bir parçası olarak değerlendirmiş olmalıdır ki, 2018'de benzer bir biçimde ürettiği

[688] Baudrillard, 2016b, s. 157.
[689] Baudrillard, 2016b, s. 155.
[690] Baudrillard, 2016b, s. 158.
[691] Baudrillard, 2016b, s. 164-165.
[692] Baudrillard, 2016b, s. 165.

ayakkabıları piyasaya sürmek konusunda çekince göstermemiştir. Şirketin 2016 yılında ürettiği ayakkabılar için, sosyal medya kullanıcılarının bazıları fakirlikle alay edildiğini ve bu durumun gaddarca bir yaklaşım olduğunu belirtirken, bazıları da bu ürünü "fakirliğin kutsanması" ve "fakirlik fetişizmi" olarak yorumlamıştır. Ayakkabı için kimisi kapitalizmin zirvesi derken, kimisi de "beğenmiyorsanız almayın" tarzında ironik bir değerlendirmede bulunmuştur. Şirket, yıpranmış görünümün modanın en büyük trendlerinden biri olduğunu söyleyerek kendini savunurken, A.B.D.'nin Batı Yakası'ndaki kaykaycı kültüründen ilham aldıklarını dolayısıyla da fakirlikle alay etmediklerini belirtmiştir. Bir Twitter kullanıcısının yorumu da şöyledir: "[…] 'Fakirlik gerçek bir şeydir, ben eski püskü kıyafetlerim nedeniyle zorbalığa maruz kaldım, o zamanlar bu kıyafet moda değildi. Şimdi ise lüks markalar çok sayıda insanın geçmişteki ve bugünkü yoksulluk kaynaklı dertlerini paraya çeviriyor'[...]"[693] Bu açıklamada, Baudrillard'ın anlatmaya çalıştığı anlamın kayboluşunun, modanın iletişimin kendisi olmak için neleri deneyebildiğinin, tüketimin evrensel bir ideoloji biçimini almak için ne kadar cüretkâr olabileceğinin izlerini sürmek mümkün görünmektedir.[694]

Moda görünümler bir logoyla özdeşleşerek bir fiyat etiketinin arkasında sergilenirler.[695] Fakat bu görünümleri elde etmenin bedeli, yalnızca onlara ödenen ücretle sınırlı, alıcısının gereksinimini giderme yolunda sunduğu katkıyla, kalitesiyle ilişkili olmamaktadır. Moda görünüm hem etiketiyle hem de tüketim toplumunun içine sinmiş gücüyle bir gösteri sunmaktadır. Baudrillard'a göre moda bir bakıma şiddet yüklü güç gösterisini, yararsızlıktan ve yapaylıktan devşirmektedir.[696]

Geçmişte göstergelerin göstergesi olarak değerlendirilen giysiler, zamanımızda ritüel, törensel özelliklerini yitirmiştir, anlamın yaşattığı coşkuyu kaybetmiştir. Dış görünüm giysiye, vücut da doğayı temsil etmeye başladığından beri ortaya çıkan yeni oyun, moda, giysi ve vücut arasındaki karşıtlık üzerine kuruludur.[697]

---

[693] Uzman Para. https://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem2/dunya-karisti-3340-tlye-fakir-ayakkabisi/86000/86498/. Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2020.
[694] Baudrillard, 2016b, s. 165.
[695] Navaro, 2017, s. 350.
[696] Baudrillard, 2016b, s. 167.
[697] Baudrillard, 2016b, s. 170-171.

Modanın bir gönderenler sisteminin olmamasıyla birlikte kendisinin yadsınmasının bile modaya dönüşmesi çarpıcıdır. Moda, her şeyi ele geçirebilecek tek gönderge sistemidir.[698] Baudrillard'ın konuya ilişkin bir örneği, yadsınarak modaya dönüşmüş olan blue-jean tarihidir. Onun bu örnek üzerinden durumu değerlendirişi şöyledir: "İçeriğin gerçeklik ilkesinden her zaman kaçılabilir, oysa kodun gerçeklik ilkesinden asla kaçılamaz. Hatta içeriklere başkaldırdıkça kodun mantığına giderek daha çok uyulduğu bile söylenebilir. Bu durumda ortaya 'modernleşme' denilen bir diktatörlük çıkmaktadır."[699] Baudrillard modanın diktatörlüğünü, yalnızca kurduğu oyunun kurallarını belirleme açısından değil, değer sistemlerini bozan bir şeyleri taşıması açısından, iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin, rasyonel/irrasyonel gibi yargılama güçlerini tanımaması açısından da eleştirmektedir. Göreceleşen her şey, önünde sonunda düzeni yıkma potansiyeli taşır. Belirsizleşen her durum karşısında, bir duruş belirleme olanağından mahrum kalacağımız gerçeğini zihnimizden uzaklaştırmamamız gerekiyor. Göstergelerin göreceleşmesi amaçsız bir direnişi de beraberinde getireceğinden, düşüncelerin oturtulacağı zemin ancak kopyalama düzeyinde, moda biçiminde toplumsalda yayılım gösterebilir. Bu durumda özgün bir düşünüşün, moda kapsamında simüle edilmiş "akılcılık"la değiş tokuş edilmesi normal karşılanabilir.[700]

Baudrillard'a göre, modanın amaçsız direniş biçimi iktidarı zorlar.[701] Özellikle genç kesimin bir yere ait olma ihtiyacını, moda düşünme biçimleri aracılığıyla karşılanması olasıdır. Kurtuluşa erme fikri moda akımlara bağlandığında, kolektif bir tutkuya dönüştüğünde,

> "[…] kısırdöngüye benzeyen bu çevrimsellik (koleksiyonda da bir çevrimsellik vardır) tutkusu modalaşan bir biçimin piyasaya çıkarak tüm toplumsal yapı içinde baş döndürücü bir hızla yayılmasına ve böylelikle bu yapı içindeki yerini sağlamlaştırarak, tüm özdeşleşme biçimlerini bünyesinde toplamasına neden olmaktadır (tıpkı koleksiyonu yapılan şeyin sınırlarının özneyi durmaksızın yinelenen çevrimsel bir süreçle buluşturması gibi)."[702]

[698] Baudrillard, 2016b, s. 160.
[699] Baudrillard, 2016b, s. 174.
[700] Baudrillard, 2016b, s. 174.
[701] Baudrillard, 2016b, s. 174.
[702] Baudrillard, 2016b, s. 163.

Kendiliğinden bulaşma özelliği gösteren moda günümüzde ister giyim ister düşünme ya da yaşam stilinde kendini açığa çıkarsın, aslında ekonomiyle sıkı bir ilişki içinde olduğu görülür. Günümüzdeki ekonomik sisteme bağlı olarak moda da vahşileşmiştir. Baudrillard'a göre yasaklamaların ortadan kaldıramadığı vahşi modanın bir arzusu vardır. Bu arzu, anlama bir son vermektir ya da saf göstergeler içine girerek ortadan kaybolmak ve gelişi güzel, anlık bir toplumsallaştırmaya neden olmaktır. Radikal toplumsal yapıya özgü şeylerin modada vücut bulması ile modanın varlığını kanıtlayabilmek için kendinden başka bir şeye ihtiyaç duymama özerkliğine sahip olması modanın aynı özelliğine gönderme yapar: Moda, "bulaşma" potansiyeliyle yüklüdür ve bu duruma bağlı olarak ekonomiye ilişkin unsurlar aracılığıyla insanları birbirinden uzaklaştırmaktadır. Moda, göstergelerin sahip oldukları her türlü değer ve duyguyu çekip alır. Böylece o, bir tutkuya, yüzeysellik tutkusuna dönüşür. Her türlü moda göstergesi gel-geç niteliğe sahip olduğundan, ilkel bir düzenin tersine kategorik zorunlulukların tümünün tersine çevrildiği, ancak total bir görecelik çelişkisi içinde rastlanabilecek türden, göstergelerin biçimsel anlamsızlığıyla insanları karşı karşıya getirmektedir. Nedensiz göstergelerin, birbiriyle sorun çıkarmadan değiş tokuş edilebilir oluşu, sistemin görünüşte kusursuz ya da her alanla uyumlu, işleyişinde bulaşıcı ve içeriksizliğiyle ölümcül etkisinin nedeni olarak gösterilebilir.[703]

Baudrillard'a göre tiyatral bir toplumsallığı hedefleyen modanın, kendi kendine yetmesini sağlayan yaşamın içinde yoğun bir yer kaplamasıdır. İmgesini görmeyi arzuladığı yer, yaşamın bütününe karşılık gelir. Bu anlamda moda hem dil gibi toplumsal bir varlık olmayı amaçlamakta hem de dilin tersine iletişimin tam da kendisi olmaya çalışmaktadır. Mesajdan yoksun anlam bir meydan okumaya dönüşmek istediğinden, estetik hazzın güzellik ve çirkinlikle ilişkisi kalmamaktadır.[704]

Anlam dolanımı işlevsel harcamalara neden olmakta, ancak simgesel harcamalar gibi gösterilmeye çalışılarak aklanmaktadır. Bu durumun yine ekonomiyle ilgili olması artık şaşırtıcı gelmemektedir. Baudrillard'a göre ekonominin, yararlık ilkesiyle

[703] Baudrillard, 2016b, s. 162-164.
[704] Aktaran Toffoletti, 2014, s. 90.

işlevsellik cenderesini toplumsala yoğun bir biçimde dayatması nedeniyle, ekonominin ötesine geçen şeylerde bile hemen bir oyun ve yararsızlık aranmaya girişilmektedir.[705]

Modeller aracılığıyla değer yasası da ekonominin ötesine geçmiştir ki bu yasa, göstergelerin kendisine ve göstergeler aracılığıyla toplumsala baskı yapmaktadır. Dolayısıyla günümüzde gerçekçi göstergenin, gerçeğin yerini almasından kaynaklanan değiş tokuş edilebilen ritüel göstergeden radikal bir kopuş yaşandığını söylemek mümkündür.[706] Bununla beraber modelin tek gönderge sistemi olmasıyla ancak farklılıklar değiş tokuş edilebilir.[707] Diğer bir deyişle bir biçim, kendine özgü belirleyici unsurlar tarafından üretilmez. Modellerin biçimsel genel eşdeğerlik ölçüsü biçiminde işlevselleşmesiyle, her alanda modanın yer değiştirmesinin, yönetilmesinin, alanlar arasında geçişinin imkânı sağlanmış olur. Şu halde, "modeller bir tür iletişim aracıdır" demek doğru olacaktır. Bir modelin sonsuz sayıda yeniden üretim olanağı sunması, modayı moda yapan şeydir. Modanın kopyalama, yineleme ve çevrimsellik boyutlarına sahip olması, sabit bir pariteye bağlı olmaması nedeniyle, çizgisel ve süreklilik gösteren bir düzenin değil de salt spekülatif bir düzenin varlığında kendini gösterebildiği anlaşılmaktadır.[708]

Ekonominin ve dolayısıyla para piyasalarının genel bir yer değiştirme aracı olma yolundaki "başarı"sını bile gölgede bırakacak kadar potansiyel ve aktüel güce sahip moda, eleştiriye ve yasaklamaya karşı son derece dirençlidir. Her biçimde, her tarza uygun olarak üretilen ve satılan bir şey olarak ya da meta olarak moda, insanın fiziksel, düşünsel ve duygusal sınırlarına ek olarak toplumsal, kültürel ve coğrafi sınırlarını aşmada da engel tanımamaktadır.[709] Toffoletti, modanın kendi imajının ya da imgesinin de meta haline gelişini şöyle açıklamaktadır:

> "Moda reklamcılığı, sadece satın alabileceğimiz bir şeylerin temsilinden ibaret değildir; dergiler, televizyon, sinema ve internet sayesinde kendi başına bir tüketim nesnesi olmuştur. İmaj aracılığıyla tüketimi tüketiriz[…] Baudrillard, görsel gösteriyi tüketme sürecinde bizim imajlarla ilişkimizin değiştiğini

[705] Baudrillard, 2016b, s. 164-166.
[706] Baudrillard, 2016b, s. 166-167.
[707] Baudrillard, 2017c, s. 110.
[708] Baudrillard, 2016b, s. 161.
[709] Baudrillard, 2016b, s. 158-160.

> düşünür. Gösteri toplumunda imajlar ile gerçeklik arasında bir ayrım varken (imajlar bizi gerçekliğe yabancılaştırır), hipergerçeklik çağında sadece temsil edileni değil, temsilin gerçekleştiği mecrayı da tüketiriz[…]"[710]

Hesaplanmış modası geçmişlik ya da gelip geçiciliğe mahkûm edilmiş nesneler dünyası, "lüks" bir savurganlığa neden olmaktadır. Kullanım değerinin öncelikli görülmediği tüketim toplumunda, üretilen nesnelerin kullanım süresi de hesap edilmektedir.[711] Peki, tüketim toplumundaki nesne üretiminde öncelikli olan nedir? Baudrillard'a göre üretilen her şey, "[…] hızı ancak fiyatların enflasyonunun hızıyla karşılaştırılabilecek *yok oluşuna göre* üretilir. Sadece bu, tüm ekonomi biliminin fayda, ihtiyaç vb 'rasyonalist' postulatlarını yeniden sorgulamaya yetecektir."[712] Buna göre üretim düzeninin ya da sisteminin, nesnelerin hesaplanmış yok oluşu pahasına devam ettiği görülmektedir. Nesneler dünyasındaki bu kesintisiz yok oluş, daha doğru bir deyişle "yok edilme" nasıl oluyor da sürdürülebiliyor?[713] "[…B]u operasyonun teknolojik 'sabotaj'a ya da moda biçiminde örgütlenen bu geçersizleşmeye dayandığı biliniyor."[714] Tabii, reklam dünyasının bu süreçteki katkısını da unutmamak gerekir. Çünkü reklam, nesnelerin kullanım değeri üzerinde spekülatif hareketin kaynağıdır. Baudrillard bu konuya ilişkin olarak şunları söylemektedir: "Reklam, nesnelerin kullanım *değerini* artırmak değil, yalnızca *azaltmak*, onları moda/değerine ve hızlı yenilenmeye tabi kılarak zaman/değerini azaltmak amacıyla harcanan bu hatırı sayılır bütçe mucizesini gerçekleştirir."[715] Reklam, tüketimin ve tüketicilerin nesnelere duyduğu açlığın, tüketim toplumunun var olmak için nesneleri yok etmeye duyduğu ihtiyacın garantisi olarak üretim düzenindeki yeniden üretim faaliyetlerinin sürekliliğine aracılık eder. Bu bakış açısından reklamın, üretim düzeni ve doğal olarak moda dünyası için hayati bir öneme sahip olduğu söylenebilir.[716]

Baudrillard açısından tüketim toplumunun gerçek bir vatandaşı olmanın kuralları vardır. Bu kurallara uymayanların "tuhaf" karşılanacaklarına şüphe yoktur. Öncelikle tüketim toplumu vatandaşı, modaya ilişkin her şeyden haberdar olmalıdır. Giyimden

[710] Toffoletti, 2014, s. 92.
[711] Baudrillard, 2017c, s. 43-44.
[712] Baudrillard, 2017c, s. 46.
[713] Baudrillard, 2017c, s. 47.
[714] Baudrillard, 2017c, s. 46.
[715] Baudrillard, 2017c, s. 46.
[716] Baudrillard, 2017c, s. 47.

otomobile, beyaz eşyadan kozmetik ürünlerine varıncaya dek aklımıza gelebilen her şey hakkında aya, mevsime, yıla, özetle zamana, statüsüne, tarzına, yaşam stiline vb. uygun düşen nesneleri tüketmesini bilmeyen, bu toplumun gerçek bir vatandaşı olduğunu iddia etmemelidir. Bunları bilmenin ilerlemeci bir tutum olduğu yanılgısı tüketim toplumu insanını sürekli rahatsız, huzursuz ettiğinden hiç kimse modadan geri kalmak istemez.[717] Ancak "[m]oda keyfi, hareketli ve çevrimseldir ve bireyin içkin niteliklerine hiçbir şey katmaz[…]"[718] Öte yandan bireye, "marjinal" farklılıkların tâbi olduğu bu ayrıntılara uygun olarak biçimlenen hiyerarşik düzen, görüntüde seçkin ve ayrıcalıklı olmayı vaat eder. Moda bu durumu, markalar aracılığıyla hayata geçirir.[719]

Baudrillard'a göre nesneler, takım ya da koleksiyon biçiminde düzenlenir ve moda, model, marka bütünlüğünde kolektif bir vizyon olarak tüketiciye sunulurlar. Bir mağazada ister giyim eşyası ister elektrikli ev eşyaları satılıyor olsun, satılan nesneler ya birbirine seslenir, birbirine yanıt verir ya da reddeder bir biçimde bir araya getirildikleri gözlemlenir.[720]

Tüketicilerin, tüketim ağına düşürüldüğü bir alan olan alışveriş merkezleri, geniş sınıfların yaygın tüketim mallarıyla buluşturulduğu mekânlardır. Tüketiciler buralarda en yeni metaları tek seferde satın alma kolaylığını yaşamakla kalmaz; "'Tüketim'in tüm yaşamı kuşattığı, tüm etkinliklerin aynı birleştirici bir biçime uygun olarak zincir oluşturduğu, insanı ödüllendirme yollarının saat be saat önceden ayarlandığı, 'çevre'nin bir bütün oluşturduğu, bütünüyle iklimlendirildiği, düzenlendiği, kültürelleştirildiği […]"[721] bir mekânı solurlar. Tüketicilerin boş zamanını değerlendirebildiği bir yer de olabilen alışveriş merkezlerinin, bu açıdan üstlendikleri en önemli misyonun eğlendirmek olduğu söylenebilir. Alışveriş merkezleri için nesnelerin, metaya iliştirilmiş statünün, total ambiyansın, hatta zamanın tüketilebildiği mekânlardır diyebiliriz.[722]

[717] Baudrillard, 2017c, s. 123.
[718] Baudrillard, 2017c, s. 123.
[719] Baudrillard, 2017c, s. 113.
[720] Baudrillard, 2017c, s. 17-18.
[721] Baudrillard, 2017c, s. 20.
[722] Baudrillard, 2017c, s. 22-23.

Geldiğimiz bu noktada, internet üzerinden yapılabilen alışverişler üzerine dikkatimizi yöneltebiliriz. Günümüzde, henüz küresel boyutta satıcı ve tüketicinin yüz yüze, ürünle sıcak temasın kurulduğu düzen tamamen ortadan kalkmasa da, gelecekte daha çok tercih edilebileceğini öngörebileceğimiz dijital düzene ait satış noktalarının ya da sanal alışveriş merkezlerinin, tüketiciye parmağının ucu kadar yakınlaşması söz konusudur. Acaba bir kopyalamanın ürünü, özel bir nesne olan para[723] gibi endüstriyel olarak kopyalanan nesnelere tanınan "özgürlük", gerçekte insanın özgür olmadığını mı gizlemektedir? İnsanlar bir nesneyi satın alma aşamasında bile özgür değilken, sınırlılıklarla karşı karşıya kalırken, yapay, sahte, içi boşaltılmış bir özgürlük idealinin ya da bir özgürlük yanılsamasının, çevrim içinde ikilik, zıtlık, paradoks yaşattığı görülmektedir. Bu durumun gerekçesi, günümüz insanının özgürlüğünün nesnelere −ister para ister endüstriyel nesne olarak− bağlanmış, nesnelerden medet umuyor; onların işaretlerine sığınıyor olmasıdır.[724] Toffoletti, insan bedeni, moda ve özgürlük ilişkisini şöyle özetlemektedir:

> "[…] Prada ayakkabılar ve Fairtrade kahve anlam sağlamanın aksine bir işaretler ağı içinde dolaşıma girerek anlamı yok eder. Üstelik, işaretler arasındaki sonsuz oyunda hiçbir anlam ya da 'derinlerde' bir değer bulunmadığını gizlemek için tüketim aracılığıyla serbest seçim ve bireysellik yanılsaması yaratan işaret-nesneler halinde dolaşıma girerler. Bedeni de bu şekilde düşünebiliriz. Bedenlerimizle özdeşleşir, kendimizi onların üstünde yansıtır, görünümümüze odaklanır ve bedenlerimizi diğer işaret-nesnelerle yaptığımız gibi yönlendiririz. Beden öylesine simüle edilmiş bir model halini alır ki, görünümün ardında bulunacak 'gerçek' bir beden kalmaz. Artık işaretler haline gelmişizdir."[725]

Bu aşama mutlak simülasyon aşamasıdır. İnsanın kendisiyle olan özgün ilişkisinden kaynaklanan doğal nitelikleriyle değerli olmasının yerine, en son aşamada −sınırsız/mutlak simülasyon aşamasında− modellerin başarıyla uygulandığı bir nesneye dönüşen insan vücudunun, bir koda göre değerli kılınma aşamasına geçilmiş olur.[726]

Toffoletti, modanın dolayısıyla reklamcılığın işaret olarak dolaşıma mahkûm edilişinin, insan bedeni için de geçerli olduğunu ileri sürer. Ona göre her sezon "yeni"

[723] Baudrillard, 2016b, s. 161.
[724] Toffoletti, 2014, s. 97.
[725] Toffoletti, 2014, s. 98.
[726] Toffoletti, 2014, s. 98-99.

olarak kullanıma sokulan giyim tarzlarına paralel bir biçimde model olarak sunulan beden de bir sezon modadır, başka bir sezon değildir.[727] Böylece kadın ve erkek bedenleri simüle edilmiş imajlara dönüşmekten kurtulamaz. Ayrıca,

> "[…m]edyada dolaşımda olan bir dizi beden tarzını iştahla tüketiriz. *The Biggest Loser, What Not to Wear, Extreme Makeover ve The Next Top Model* gibi reality şov programları bize imaj halinde bedenler sunar. Tümüyle maddi bir varlık olarak anlaşılan beden, giyim, egzersiz ve cerrahi aracılığıyla idealleştirilmiş bir moda bedene işaret edecek şekilde işlendikçe kaybolur."[728]

Ülkemizde de aynı formatta yapılan programların varlığı, küresel ölçekte zihinleri formatlamanın bir yolu olarak medyanın, nasıl araçsallaştırılabildiğinin üzerinde bizi düşünmeye yönlendirmelidir.

Baudrillard'a göre moda-beden ilişkisi bağlamındaki açıklamaları çarpıcı görünmektedir. Ona göre giysinin, bedenin cinsellik ve doğallık göstergesine dönüşmesi, bedenin gösterilenlerin egemenliği altındaki bir şeye, nesneye dönüşmesi durumu, tüketim toplumlarında özellikle kadınlara ve gençlere özgürlük yanılması yaşatarak bedenlerini kemirmektedir.[729]

> "Söylemek istediğimiz, bu somut görece özgürleşmenin, doğrudan doğruya işlevsel bir pratiğe endekslenmiş *kategoriler olarak* kadınların, gençlerin, bedenin özgürleşmesinden başka bir şey olmadığı için, söylensel bir aşkınlığı beraberinde getirdiği ya da daha ziyade söylensel bir aşkınlıkta, *söylen olarak bir nesnelleşmede* bütünlüğünü yitirdiğidir. Bazı kadınların özgürleşmesi (ve tüm kadınların görece özgürleşmesi, neden olmasın?), *cinsel özgürleşmenin tüm toplumsal tehlikesini kadın ve beden fikrinde sınırlandırmaya*, cinsel özgürleşme *fikrinde* (erotizmde) kadının özgürleşmesinin tehlikesini sınırlandırmaya, Kadın/Nesne üstünden kadınların özgürleşmesinin tüm toplumsal tehlikesini bertaraf etmeye dayanan bu sınırsız stratejik işlemden başka bir şey değildir."[730]

Antropontolojik açıdan değerlendirdiğimizde tüketim toplumu insanının özellikle görünenle, dolayısıyla somut olanla arası sıcaktır. Onun açısından soyutluk, bilinmezlik cazibesini kaybetmektedir. İnsanın her şeyi bilmediği, bilemediği ve bu

[727] Toffoletti, 2014, s. 94.
[728] Toffoletti, 2014, s. 95.
[729] Baudrillard, 2017c, s. 175.
[730] Baudrillard, 2017c, s. 177.

güçten yoksun olduğu da bir gerçektir. Bu durum hep böyleydi; hep böyle kalacak ya da insan hep bir şeyler öğrenerek gelişecek ama hep bilmedikleri/bilemedikleri yüzünden zorlanacaktır. Bu gerçek, günümüzün korkulu rüyasıdır; bilinme sınırlarını zorlayan şeylere tahammülümüz yok. Belki de bu nedenle modern dünyada güvensizliği, korkuyu bastıracak hatta yok edecek öğe hızla değişen, demode olan maddi unsurlarmış gibi gösteriliyor. Yaşamda hep somuta bağlı kalmanın bedeli, görünümler arasında kaybolmadır. Görünümlerin ötesiyle bağını koparan, kavramlardan uzaklaşan, soyut düşünme faaliyetlerini askıya alan insanın, düşünme gücü kaçınılmaz olarak sığlaşır, maddi boyutla sınırlanır. İnsanın fiziki yanı bu maddi unsurlarla ne kadar doyuma ulaştırılırsa ulaştırılsın, insanı insan yapan asıl unsurlardan mahrum bırakılınca bunalımın kendine yer açışı kolaylaşacaktır. Elbette bu bunalım, insanın doğuştan özgür bir varlık olmasından kaynaklanan tercih etme yükünün yaşattığı gerçek bir bunalımla aynı tutulamaz. Aksine bu "yeni" bunalım, kültür varlığı olan insanın karar verme özgürlüğünün elinden alınmasının sonucu olarak ortaya çıkan sanal bir bunalımdır. Yüzyıllardan beri içinde bulundukları kültürlerinden apar topar uzaklaşan insanlar, bu sanal bunalımdan kurtulmak için ne geçmiş kültürlerinden ne de tam tutunamadıkları yeni düzenden medet umabiliyor. Bugünün insan ve ilişkilerini denetim altına almaya çalışan sistem, bolluğu ve tüketimi, sömürünün ve savaşın alternatifi olarak görmektedir. Sistem, ailenin, toplumsallığın, kültürün ve dinin yerine, insanı ekonomi tabanlı yapısına büyük bir inançla ve sadakatle bağlamaya çalışarak, sözde şiddet kullanmadan varlığını sürdürme koşullarını oluşturmaktadır.

5.6 Tüketim Toplumunda "Haraç Mezat Satılık" Sanat

Eksiltmenin gücünü duyumsattığı ya da gücün yokluktan doğduğu zamanların üstünden çok zaman geçti. Modern zamanlar, yığmak, eklemek, artırmak "moda" ya da "moda" olan modern yanılsamayla, gerçekliğin ikizi aracılığıyla yok edildiği ve yaratıcı yanılsamanın ortadan kalktığı zamanlardır. Baudrillard'a göre imgelerin boyutları üzerinde oynamanın bedeli, simgesel olanların insanlardan uzaklaşması, insanların da

onlardan ayrı kaldığı için âciz düşmesidir. Peki, imgeler insan yaşamında nasıl bu kadar etkili olabiliyor?[731] Çünkü:

> "[…İ]mge, tamı tamına, dünyanın iki boyuta soyutlanmasıdır; gerçek dünyadaki boyutlardan birini saf dışı ederek yanılsamanın gücünün devreye sokulmasıdır. Sanal görüntü ise, bilakis bizi imgenin içine sokarak, üç boyutlu gerçekçi bir imgeyi yeniden yaratarak (hatta gerçekliğe dördüncü bir boyut katmak suretiyle onu hipergerçek kılarak) bu yanılsamayı yok eder (bu işlemin zamandaki muadiline 'gerçek zaman' deniyor; bu zaman döngüsünü bir anda kendi üzerine döndürerek her türlü geçmiş veya gelecek yanılsamasını ortadan kaldırır). Sanallık, kusursuz yanılsamaya meylediyor. Ama imgenin (göstergenin, kavramın vs.) sahip olduğu yaratıcı yanılsama onda kesinlikle yoktur. Bu, 'yeniden-yaratıcı' gerçekçi, mimetik*, hologramatik bir yanılsamadır."[732]

İmge hayalgücünden, dolayısıyla yanılsamadan yoksunlaştıkça gerçeklik artırılmış, fazlalaştırılmış olmaktadır. Gerçeklik üretilen bir şeye dönüşüp nesnelleştikçe, başta insan olmak üzere onunla ilişkilendirilebilecek her şey metaya dönüşmekte; aşırı görünürleşmektedir.[733]

Baudrillard'a göre göstergelerin çevriminin etkisi, sanatı da özgün bir uğraşı alanı olmaktan çıkarır; çekim alanında, tüketim endüstrisinin bir faktörüne dönüştürür.[734] Lotringer'in bu durumun nedenine ilişkin belirlemeleri şöyledir:

> "[…D]ünya çapındaki Yeni Sanat Düzeni, aslında *star* sistemiyle ve şöhretle besleniyordu, düşünceyle değil. Bu yeni düzen öylesine güçlü ve göz kamaştırıcıydı ki, kendisine yönelik her türlü olası tehdidi kışkırtmaya da, bu tehditleri sindirip massetmeye de muktedirdi. O kadar ki, sanatı eleştirmek, sanat alanında parlak bir kariyer edinmenin en iyi yolu haline gelmişti ve bu olay da bir istisna değil, bizatihi kuraldı."[735]

Nesne olmayan bir nesnenin eşdeğeri hakkında yorum yapmak mümkün mü? Hiçliği hiçliğin sınırlarında maddileştirilmesiyle ortaya konan şey, bir sanat eseri adını

---

[731] Baudrillard, Jean (2018b), *Sanat Komplosu*, çev. Elçin Gen-Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 30.

* Sözü geçen kavrama "Tüketim Toplumu İnsanının 'Durumu' ve 'Duruşu'" bölümünde tekrar değinilecektir.

[732] Baudrillard, 2018b, s. 30-31.

[733] Baudrillard, 2018b, s. 29-30.

[734] Baudrillard, 2018b, s. 35.

[735] Lotringer, Sylvere (2018), "Sunuş", Jean Baudrillard - *Sanat Komplosu*, çev. Elçin Gen-Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 11.

alarak insanın düşünce dünyasına nasıl bir katkı sağlayabilir? Baudrillard'a göre sanat ikonkırıcı hale gelmiştir ama modern ikonkırıcılık artık imgeleri yok etmemektedir; görülecek hiçbir şeyin kalmadığı bir imge bolluğu üretmektedir. Hiçbir iz bırakmayan, gölgesiz imgelerin estetik bir sonuca yol açması beklenemez; çünkü gerçek dünyayı ortadan kaldıran bir şeyin, gerçek dünyanın varlığına ilişkin bir soru sormanın ya da yanıt vermenin aracısı olma imkânı yoktur. Yapay bir dünyada her şey, kendini göstermek, görülmek, ifade etmek, okunmak, fotoğraflanmak ve kaydedilmek istemektedir. Öznenin elinden gelen tek şey, oyunu sürdürmektir.[736] "Oyunun efendisi artık özne değildir, ilişki tersine çevrilmiş gibidir. Nesnenin gücü, simülasyon ve simülakr oyununun arasından, hatta ona dayattığımız hilenin içinden kendine bir yol açar. İronik bir intikam gibidir bu: Nesne bir tuhaf çekiciye dönüşür."[737] Baudrillard'a göre günümüzde sanat eseri de bir nesne, bir fetiş nesnesi olarak, estetiğin ötesinde trans-estetik bir nesne olarak anlamsız, yanılsamasız, değersiz ve aurasız haliyle, dünyamızın radikal yanılsama kaybının aynası gibidir.[738]

Tüketim toplumu insanı, artık sanata değil, sanat fikrinin cazibesine inanmaktadır. Baudrillard açısından günümüz sanatının, bir fikir, gösterge, imâ, kavram olarak hiçbir anlam ifade etmeyen ama yine de bir şeyler söyleyen ikili yapısı vardır; tıpkı toplumsal gibi.[739] Bu benzerlik, Baudrillard'ın şu söylemiyle desteklenebilir:

> "[…B]iz öyle bir toplumda yaşıyoruz ki, kendi gerçekliğimizi, kendi kimliğimizi başımızı döndürecek, sersemletecek noktaya varana dek yutmuşuz ve onu aynı kuvvetle reddetme derdindeyiz; öyle bir toplumda yaşıyoruz ki gerçekliğin tamamı kendi ikizini baş döndürecek, sersemletecek noktaya varana dek yutmuş ve onun her formunu başından atmaya çalışmakta."[740]

Yukarıdaki söylem, reklamcılığın, elektronik ve teknolojik gelişmelerin, medyanın, sanal gerçeklik uygulamalarına varıncaya dek tüm modern yapıntıların ve nesnelerden modellere, ağlara kadar her şeyin, iletişim sağlamaktan ve bilgi vermekten çok, özneleri yutsun, sersemletsin ve toplum da onları kovsun, reddetsin diye yapılmış

[736] Baudrillard, 2018b, s. 35-36.
[737] Baudrillard, 2018b, s. 40.
[738] Baudrillard, 2018b, s. 41.
[739] Baudrillard, 2018b, s. 43.
[740] Baudrillard, 2018b, s. 41.

olduklarına işaret etmektedir. Toplumsal alana içkin olanlar gibi sanat da yukarıda belirtilmeye çalışılan kısır döngüyü yaşamakta ve yaşatmaktadır.[741]

Baudrillard, "Pop" ile "çağdaş sanat"ı birbirinden ayırmaktadır. Ona göre,

> "Pop perspektifin sonu, çağrıştırmanın sonu, tanıklığın sonu, yaratıcı edimin sonu ve bunlar kadar dünyayı içinden yıkmanın ve sanatın lanetliliğinin sonudur. Pop sadece 'uygarlaşmış' dünyanın kaçınılmazlığını değil, aynı zamanda tümüyle bu dünyayla bütünleşmeyi hedefliyor. Pop'ta çılgın bir ihtiras söz konusu: Tüm bir kültürün, aşkınlık kültürünün görkemini (ve temellerini) ortadan kaldırma ihtirası. Belki de söz konusu olan yalnızca bir ideolojidir."[742]

Pop'un amacı, derinliğine bir dünya görüşü üstüne kurulmak değil, göstergelerin endüstriye özgü olan seri haldeki üretimiyle ve çevrenin yapay olarak oluşturulmuş düzeniyle türdeş olmaktır. Bununla beraber ticari başarıları esas kabul etmekte bir çekince duymamasından dolayı Pop'un nesneler dünyasına ters düşmeden, dünyanın sistemini keşfedip, genel sistemin bir parçası haline geldiği görülür. Böylece, herhangi bir sanayi nesnesi ile sanat eserinin arasındaki fark ortadan kalkmaktadır.[743]

Baudrillard'a göre Pop'Art, nesneler dünyasına ters düşmeyen, dünyanın sistemini keşfeden bir sanat olarak ve bu duruma uygun düşen ticari başarılarından dolayı kınanamaz. Bu sanat anlayışı, dünyada var olan sistemi anlamış ve çekince duymadan o sisteme girmiştir. Baudrillard zaten bu durumu, ikiyüzlülüğün ve radikal mantıksızlığın sonu olarak değerlendirdiği için temsilcilerini ayrı bir yere koymaktadır.[744]

Pop'art geleneksel estetik anlayışına ters düşse, aşırılık sınırlarını zorlasa bile alıcı, seyirci onaylamamazlık etmez. Bütünleşmiş bir toplumun bakışına uygun olması nedeniyle, tüm bir kültürün yüzyıllar boyunca biriktirdiklerini, geliştirdiklerini görsel olarak kırarak "sıradanın sanatı" olmayı istemesi bile bu duruma izin vermez.[745] Baudrillard'ın konuya ilişkin ironi yüklü yorumu şöyledir:

---

[741] Baudrillard, 2018b, s. 40-41.
[742] Baudrillard, 2017c, s. 144.
[743] Baudrillard, 2017c, s. 144.
[744] Baudrillard, 2017c, s. 145.
[745] Baudrillard, 2017c, s. 148.

> "[…] Ama sıradan, metafizik bir kategori, yücelik kategorisinin modern bir değişkeni değilse nedir? Nesne sadece kullanımında, bir işe yaradığı anda sıradandır[...] Gösterge haline geldiği, gösterdiği anda nesne sıradan olmaktan çıkar: Oysa, çağdaş nesnenin 'hakikat'inin artık bir işe yaramak değil, göstermek olduğunu, araç olarak değil, ama gösterge olarak güdümlenme olduğunu gördük. Ve en iyi durumda bu nesneyi bize böyle göstermek Pop'un başarısıdır."[746]

Sanat bu biçimde rasyonelleşerek ve projeleşerek, özgün bir yapıtın ortaya konmasının önündeki asıl engele ya da bir üst-gösterge olan eser yerine bir ticaret nesnesi üretim biçimine dönüşmektedir.[747] Bugün "[…] sanatın eşsiz, önemli ve anlamlı kalmasını sağlayan tam da bu ticari pratiklerdir. Hem […] kurumlar hem de izleyicinin ve sanatçının oynadığı roller aracılığıyla sanat hükümsüzlüğünü gizlemek üzere kendi önemini kendisi yaratır."[748] Baudrillard günümüz yapıtlarının açık saçıklığı karşısında seyircilerin, mizaha mı ticari suç ortaklığına mı dayalı olduğu belirsiz gülüşünü ya da en azından gel-geç gülümseme isteğini, sanat camiasının içindeki gizli anlaşmanın işareti olarak görmektedir.[749]

Baudrillard Andy Warhol'u, sanatında en radikal yönteme sahip kişisi olarak değerlendirir. Warhol'u resim sanatının icrasındaki kuramsal çelişkiyi ve Pop'un −bu çelişkinin neden olduğu− hakiki nesneyi düşünme zorluklarını en iyi biçimde dile getiren kişi olduğunu belirtir.[750] Sanatın icrasındaki kuramsal çelişki şöyle özetlenebilir: "[…] Hep o sanatı içine alıp eritmek, soğurmak arzusu; bu arzuda aynı anda hem Amerikan Pragmatizmi −faydalının terorizmi, bütünleştirme şantajı− hem de kurban etmenin gizeminin bir yankısı bulunur[…]"[751] Baudrillard'a göre sıradanın bir özü olmadığından, gündeliğin sanatı olmaz ve gündeliğin sanatına duyulan inanç var olduğunda da, sanatın ve sanatsal edimin statüsü konusunda bir yanılsama oluşacaktır.[752] O bu gizemli çıkmazı, "Warhol" örneği üzerinden şöyle açıklar: "[…K]alıplarla, serigrafiyle resim yapan Warhol, 'Bir makine olmak isterdim' diyor. Oysa, ne sanat için kendini makine yerine koymaktan daha beter bir kibir, ne de istesin ya da istemesin yaratıcı statüsü taşıyan kişi için kendini dizi otomatizmine adamaktan

[746] Baudrillard, 2017c, s. 148.
[747] Baudrillard, 2017c, s. 148-149.
[748] Toffoletti, 2014, s. 61.
[749] Baudrillard, 2017c, s. 151-152.
[750] Baudrillard, 2017c, s. 148.
[751] Baudrillard, 2017c, s. 148.
[752] Baudrillard, 2017c, s. 148-149.

daha büyük bir yapmacıklık vardır."[753] Warhol gibi Pop uygulamacılarının taleplerinin güçsüz kaldığı nokta, sanatın toplumsal ve kültürel statüsüdür. Onların arzusu, sanat pratiklerini kutsal olmaktan çıkarmaktır. Ancak toplum onlara, onları daha fazla kutsallaştırarak yanıt vermektedir.[754]

Baudrillard'a göre sanatın estetik, duygusal ve simgesel yanı Pop'ta ortadan kaybolur ve/veya insandan uzaklaşır. Pop, araçsal merakı talep eder; estetik kendinden geçme, duygusal ya da simgesel katılımı talep etmez. Yine bir tür katılım vardır ama bunu "soyut katılım" olarak adlandırmak mümkündür. Pop insana, çağrıştırma, endüstriyel teknikler, bölme, ikileme, soyutlama, tekrar şemalarını dayatır. Pop'ta gerçeklik düzeni yoktur, anlamlandırma düzeyleri vardır; gerçek mekân yoktur, farklı gösterge-öğelerinin, onların bağlantısının yan yana konulmasıyla oluşan mekân vardır; gerçek zaman yoktur, nesnenin ve imgesinin ayırt ediciliğinin okunmasının zamanı vardır.[755] "[…B]izler de artık sanata değil, (elbette kesinlikle estetik olmayan) sanat fikrine inanıyoruz."[756] Çünkü sanat özgül bir faaliyet olarak temsil etme özelliğini yitirmiştir; sanatçıların hakikati de simülakr olmuştur. Sanat nesnesinin kendini fetiş nesnesi, kesin bir nesne olarak sunmasıyla,[757]

> "[…] sanat ya sonunda bugün her yerde gördüğümüz gibi elektroniğe aktarılan saf tekniğe ve zanaatkârlığa rücu eder, ya da tıpkı dinsel sanatın Saint Sulpice *kitsch*'inde son bulması gibi sanatın da evrensel *kitsch*'te son bulacağı, her şeyin estetik bir alet işlevi gördüğü ilksel ritüele rücu eder. Kim bilir… Sanat olarak sanat belki de sadece insan türünün tali, geçici bir lüksü, bir parantez olagelmiştir."[758]

Günümüz sanatının bir sanat modeli esas alınarak uygulanması, hayale dayalı formların ve özgün içeriklerin alternatifi olarak dolanımdadır. Bu noktada sanat nesnesinin fetişist ve dekoratif bir ideolojiyle sınırlandırılması, estetik yanılsamanın önündeki bir engele dönüşür.[759]

---

[753] Baudrillard, 2017c, s. 149.
[754] Baudrillard, 2017c, s. 149.
[755] Baudrillard, 2017c, s. 150-151.
[756] Baudrillard, 2018b, s. 43.
[757] Baudrillard, 2018b, s. 47.
[758] Baudrillard, 2018b, s. 44.
[759] Baudrillard, 2018b, s. 44.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan nedenle sanatçıların −düşünsel özgürlüklerinin olmamasıyla da ilişkili olarak− uygulamalarındaki formları, figürleri bir modele bağlanır.[760] Baudrillard'a göre, böylece "[s]ırlarını dışavurumlarından, temsili formlarından değil, tersine yoğunlaşmalarından ve bunun sonucunda metamorfoz döngüsünde dağılmalarından devşiren nesneler"[761] ortaya çıkmaktadır. Bu durumda sanat nesnesinin değeri, klişe bir değere dönüşmektedir. Sanat bu krizi yaşarken, hükümsüzlüğün güler yüzlülükle paylaşılması sanatın komplosudur. Baudrillard açılışlarda, sergilerde, teşhirlerde, koleksiyonlarda, restorasyonlarda vb. karşılaşılan bu zoraki güler yüzlülüğün sanatın komplosunu yayma biçimi olduğunu belirtmektedir. Bu komploda herkes oyunun suç ortağı, herkes oyunun kurbanıdır. Bu iki yüzlü oyun, sonsuz bir döngü içinde topyekûn katılım ve kolektif bir tüketimin yaşattığı etkileşimi beklemektedir. Muhalefetin kitlede yer bulamaması, sanatta âdeta kültürel bir seferberlik durumunu yaşatmaktadır. Bu seferberlik ya da aynı saflara dizilme düzeni, herkesi aynı çemberin içine hapsetmektedir. Baudrillard siyasette olduğu gibi sanatta da mitomaniye tutulmuş gibi olan zümrenin, mizansene uygun hareket etsinler diye oyuna davet edildikleri düşüncesindedir. Son derece elitist standartları olan zümrenin, sanatı sanat yapan temel belirlemelerin kaybolduğunu fark etmemesi nedeniyle, gözleri hükümsüzleşen sanatı görmemektedir.[762]

Genel olarak sanat hakkında olumsuz düşündüğünü söyleyebileceğimiz Baudrillard'ın, Pop'Art'ın bir temsilcisi olan Andy Warhol'u ayrı bir yere koyup övdüğü görülür.[763] Baudrillard onu estetik belirlemeleri zorlamaktan öte aşan tavrı dolayısıyla modernliğin kurucularından biri olduğunu düşünür. Warhol'un, sanatı sanat yapan özgün yaklaşımından kendini çekmesi ve bu durumu hiç saklamaması karşısında Baudrillard, onun çoğu sanatçının yaptığı gibi avangardın ve ütopyanın bir parçası olma yolunu seçmeyişini alkışlamaktadır.[764]

Warhol sanat ve estetik kaygısı gütmeyen çalışmalarını, reklam ve ticaretle bütünleştirerek radikalliğini kanıtlamıştır. Doğal, tözsel ve ilkesel belirlemelerden uzak

[760] Baudrillard, 2018b, s. 45.
[761] Baudrillard, 2018b, s. 45.
[762] Baudrillard, 2018b, s. 52-60.
[763] Aktaran Toffoletti, 2014, s. 46-47.
[764] Baudrillard, 2018b, s. 57-59.

bir dünya karşısında Warhol'un duruşunu ayrıcalıklı yapan, imgelemden yoksun dolayısıyla da imgeler dünyası olmayan günümüz tüketim insanının genel düşünme dünyasını bir biçimde dışlaştırılmasının aracısı olmasıdır.[765]

Baudrillard'a göre, tüketim toplumu bir söylence oluşturmaktadır. Hatta, kendi söylencesinde âdeta kaybolmaktadır. Bu durum, insanın dünyaya ilişkin bir bakış açısı yoksunluğu çekmesine neden olur. Bir bakış açısının olmadığı yerde, doğal olarak eleştiri de yoktur. İnsanın kendisiyle ve dünyayla kurmayı denediği her türden ilişkisine olduğu gibi, sanatla olan bağlantısına da müdahale eden bu söylence, koşulsuz olarak kendine inanılmasını talep etmektedir. Söylencenin etkileme gücünü artıran "özgürlük", başka bir hakikatin olmadığı, belki de daha doğru bir deyişle hakikatle bağlantı kurulmasına izin verilmeyen dünyada insanın, sınırlandırılmış bir varlık olarak yaşamını sürdürdüğünü gizlemek adına ona verilen afyondur. Özgürlük "uygarlaşma"nın işlevselleştirilmiş bir aracı olarak, insanın ağırlıklı olarak fizik boyutuyla ilişkilendirilir. Cismanileşen, bir tür ifade aracı olarak özgürlük, bir alt söylen olarak dış görünüşe dayandırılır; dışsallaştırılır: Ta ki gösterilecek bir şey kalmayana dek. Sanat da bir insan faaliyeti olarak ve maddi boyutla doğrudan ilişkisi nedeniyle, Baudrillard'ın "iç aydınlık" olarak adlandırdığı geçmişteki tüm resim sanatının çekiciliğini oluşturan unsurlardan uzaklaşmaktadır. Ona göre yaratıcı edimin, tanıklığın, çağrıştırmanın, perspektifin hatta bunların ötesinde dünyayı içinden yıkmanın, sanatın lanetliliğinin sonunu getiren, aşkınlık kültürünü ortadan kaldırma ihtirasıdır.[766]

İşte bu noktada Baudrilard, Warhol gibi Duchamp'ı da ayrıcalıklı bir yere konumlandırır. Baudrillard tarafından Duchamp, olağanüstü ve dramatik bir dönemin başlatıcısı olarak görülmektedir.[767] Sanat açısından tertipçilerinin ve kurbanlarının tespit edilemediği sanatın komplosunda, insanların bir mizansene iki yüzlü katılımına karşı, Duchamp'ın insanları düşünmeye yönelik kışkırttığı fikrini paylaşan Toffoletti, Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında Duchamp'ın bir çalışmasını şöyle değerlendirmektedir:

[765] Baudrillard, 2018b, s. 59.
[766] Baudrillard, 2017c, s. 143-144.
[767] Baudrillard, 2018b, s. 69

> "[…O]nun *readymade*'leri geleneksel sanat estetiğinden kopuşun başlangıcını temsil eder. Bir galeriye pisuar koyarak (*Fountain* ismiyle bilinen çalışma), Duchamp sanat galerisini ve ona iliştirilen estetik değeri sorgulamıştır. Daha önemlisi, Baudrillard için anlamlı olan bu hareketteki oyuncaklı ironidir. Pisuarı −sanata dair yerleşik düşünüşten böylesine uzak bir nesneyi− en beklenmedik yere yerleştiren Duchamp ona farklı bir anlam yüklemiştir. Yani pisuar artık işlevsel bir nesne olmaktan çıkmış, estetik bir nesne haline gelmiştir."[768]

Baudrillard'ın Duchamp'ı değerlendirişinde, alışılagelmiş yorumlardan farklı, yeni bir bakış tarzı görmekteyiz. Bir şeylerin yolunda gitmediğine ilişkin şüphelenen biri olarak Baudrillard, sistemli işleyiş içinde sıra dışı görülen şeylerin, durumların ve duruşların üzerine −göstergelerin tuzağına düşmemek için− düşünmenin önemini bize hatırlatması bakımından dikkatleri üzerine çekmeyi hak etmektedir.

Baudrillard'a göre gösterge kendi ikizi tarafından yinelendiğinde anlama bir son verilmekle kalmaz; orijinalin ölümüne ve kısırdöngünün başlamasına neden olur. Çağdaş sanat da bu belirsizlikten, estetik yargıları temellendirmenin imkânsızlığından yararlanır. Bu sanatı anlamayanlara ya da ortada anlaşılacak bir şey olmadığını idrak edemeyenlere ise suçluluk duygusu hissetmeleri için, bu kısırdöngünün temsilcileri ve kurbanları tarafından baskı uygulanır.[769]

> "Sonuçta, sanatın karşısında sus pus olan bu insanların, salt şaşkınlıkları bile sezgisel bir zekânın kanıtı olduğuna göre, gerçekten onu anladıkları da düşünülebilir: Kötüye kullanılan bir gücün kurbanı olmuşlar, oyunun kurallarına vâkıf olmaları engellenmiş, arkalarından iş çevrilmiştir. Başka bir deyişle, sanat (yalnızca sanat piyasasının finansal bakış açısından değil, bizatihi estetik değerlerin idaresinde de), bu genel sürece, içerden bilgi sızdıranların faaliyetlerine dahil olmuştur."[770]

Baudrillard'a göre aşılacak ya da geliştirilecek sırlardan yoksun sanatın "hükümlülük" oyununu devam ettirebilmesi, kolektif bir uzlaşıma bağlı olduğu görünüyor. Bu kolektif uzlaşmanın ya da suç ortaklığının arka planında ise görünümlerin aldatmacasına boyun eğme durumunun bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.[771]

---

[768] Toffoletti, 2014, s. 47.
[769] Baudrillard, 2018b, s. 53.
[770] Baudrillard, 2018b, s. 53.
[771] Baudrillard, 2018b, s. 52-53.

Mimaride de kendi ikizini üretme, kopyalama geçer akçe; tekelci mimari düzen binaları, göğe doğru tırmandırmakta ve yatayda birbirini görmezden gelen bitişikliğe mahkûm etmektedir. Böylelikle belki de asıl yapılmak istenen, sıradanlığın yaşandığı bir yok-yer oluşturmak ve buradan varlığa geçmenin hazzını üretmek ve dışlaştırmaktır. "İkiz" ya da "kopya" ile "gökdelen" kelimeleri aynı cümle içinde kullanıldığında, akıllara "İkiz Kuleler"in gelmesi beklenebilir. Baudrillard, ilk kez 1976 yılında −İkiz Kuleler'in yıkılmasından yıllar önce− yayımladığı *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* adlı eserinde onlardan da bahsetmektedir.[772] Ama öncelikle kulelerin bulunduğu New York'taki kent-ekonomi ilişkisi ve bu ilişkinin görsellik kazandığı mimari yapılanma hakkındaki Baudrillard'ın düşüncelerine değinmek yararlı olabilir:

> "New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nde neden iki gökdelen vardı? Oysa Manhattan'daki tüm büyük gökdelenler dikeylemesine mücadeleye dayalı bir *rekabetin* ürünü olduklarından kapitalist sisteme uygun bir mimari manzara oluşturmuşlardır. Burası birbirlerine saldıran piramit biçiminde gökdelenlerin oluşturduğu vahşi bir orman gibidir. Sistem, New York'a deniz tarafından gelindiğinde ortaya çıkan, ünlü görüntüsüyle örtüşen bir manzara sunmaktaydı. Bu görüntü birkaç yıl içinde tamamen değişmiştir. Kapitalist sistemin piramite benzeyen çehresi sanki bir delikli karta dönüşmüştür. Gökdelenler artık birer dikilitaş şeklinde değil birbirine meydan okumaktan vazgeçmiş, bir istatistik grafiğinin kolonlarını andıran, bitişik düzen şeklinde inşa edilmektedir. Bu yeni mimari sistem ise artık rekabete değil muhasebeye dayalı, rekabetin karşılıklı bağıntılar lehine ortadan kaybolduğu bir görüntü sunmaktadırlar."[773]

Baudrillard'a göre New York, kapitalist sistemin kalbidir ve dahası, sistemin güncellenmesine uygun biçim alarak sistemin her zaman merkezi olduğunu ifşa etmektedir. Dolayısıyla sistemdeki değişiklik New York'a yansır; New York da bu değişikliği dünyaya yansıtır ve bu ayrıcalık, dünya yüzeyinde yer alan başka kentlere tanınmaz.[774]

İkiz Kuleler'e gelince, kopyalamanın mimari iz düşümü olan, özgün gönderenin sona erdiğine işaret eden ve birbirlerine kusursuz bir biçimde paralel, yükseklikleri aynı, Dünya Ticaret Merkezi'ni oluşturan birbiriyle tıpatıp aynı iki gökdelenden bahsediyoruz. Onlar, temelleri birer kare biçiminde, kusursuz bir şekilde dengelenmiş

[772] Baudrillard, 2016b, s. 124.
[773] Baudrillard, 2016b, s. 124.
[774] Baudrillard, 2016b, s. 124-125.

ve birbirlerini görmeyen birleşik kaplar biçiminde inşa edilmişlerdir. Kendi kendini tekrarlayan sistemin, somutlaşmış göstergesi haline gelmiş bu kuleler diğer kulelerden yüksek oluşlarıyla da büyüleyicidirler.[775]

Baudrillard'a göre, İkiz Kuleler'den önce inşa edilen gökdelenlerde, bir bunalım, bir meydan okuma ve bunların üzerine yükselen bir kendi kendini aşma çabası varken, İkiz Kuleler'in birbirlerinin eşdeğerliğini ve sistemi temsil eden ikili yapı özelliğini taşıdıkları görülür. Önceden belirlenmiş ve yineleme temeline dayalı inşa edilmiş olduklarından −aynı biçim, aynı yükseklik, aynı malzeme kullanımı vb.−, doğal olarak kendini aşma çabasına gerek duyulmadığını düşündürürler. Ayrıca yükseklikleri açısından kıyaslanamamaları onlar açısından rekabet edecek bir şeyin yokluğuna işaret etmektedir. Eşdeğerlik sistemi yakın geçmişe kadar bütünsel sürecin merkezileşmesini zorunlu kılsa da, artık bu durumun pek önemi yoktur. Artık onun yerine simülasyon vardır. Simülasyonun hedefi, düzenleyici role sahip modellerin dünyayı baştan sona kuşatacak biçimde yaygınlaşmasıdır.[776]

Baudrillard'ın görüşlerine, sistemin işleyişinin kent mimarisine yansıyışına verdiği başka bir örnek üzerinden devam edelim: New York'taki Rockefeller Center'ın iki gökdeleni. Onlar hakkında şunları söylemektedir:

> "Rock[e]feller Center'ın iki gökdeleni cam ve çelikten oluşan yüzeylerinde birbirlerini yansıtmaktadırlar. Tıpkı bütün kentte olduğu gibi. Gökdelenler körleşince dış yüzeylerini yitirmişlerdir. Manhattan Chase Bank ya da 1960'lı yıllara ait en cesur mimariye sahip binalarda hâlâ karşılaşabileceğimiz yapının içi ve dışıyla ilgili gönderenler sistemi, örneğin binanın çehresi olarak kabul edilen dış yüzey bugün ortadan kalkmıştır. Dikeylik üzerine kurulu söz sanatının ortadan kaybolmasıyla birlikte ayna/yansımaya dayalı söz sanatı da ortadan kalkmaktadır. Geriye iki sayısının içine tıkılmış bir seri kalmaktadır. Sanki mimari de sistem gibi kusursuz bir model, yerinden kımıldatılması olanaksız bir genetik koda uygun bir şekilde davranmaktadır."[777]

Yukarıda açıklanan durum, nesnesinden kurtulan nesnelliğin, düş ile sansürü kısırdöngüsel biçimde sürdürdüğü bir oyundur. Bu oyunda aşkınlığa, metafiziğe yer

[775] Baudrillard, 2016b, s. 124.
[776] Baudrillard, 2016b, s. 125-126.
[777] Baudrillard, 2016b, s. 125-126.

yoktur; hipergerçeklikle uyumlaşma vardır. Oyun alanı haline gelen dünyanın sakinleri, insanlar, ya seyirci olarak hiçbir şeyi değiştiremeyeceklerini düşündüklerinden ya da rahat koltuklarında seyrin büyüleyiciliğine kapıldıklarından, hipergerçek bir dünyanın yurttaşı olmayı istese de istemese de sürdürmektedirler.[778]

Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında, nesneler açısından olduğu gibi sanatta da gidilebilecek en uç noktaya kadar gitmek, sınırları her fırsatta zorlamak, bunu bir model olarak izleyiciye sunmak ve bunu yaparken gerçek ile sahte arasındaki farkı kapatırcasına canlı kılmaya özenmek, toplumsalda dolayısıyla insanda düşsel olanı yok etmenin bir yolu olarak görülebilir. Yeni sanat düzeninin ve çağdaş estetik anlayışının gereği olarak sanatçının rolü, sıradanı ve gündelik olanı sunma çabasına dönüşmekte, sanatçının potansiyeli sınırlandırılmaktadır. Öte yandan izleyiciye ya da seyirciye, gerçek ile düşsel olanın aynı bütünsel çerçeve içinde verilmesi ve sinsi/gizli bir zorlama biçimine dönüşen eserin itibar talebinden dolayı estetik büyülenme, seyirci açısından kendi kendini yineleyerek içkinleşen yapay bir yüceltmeye dayalı kendini savunma biçimiyle sınırlı kalmaktadır. Bu durumda sanatta estetik, dokunaklı bir göstergeye ve seyirci açısından eser de illüzyona dönüşmektedir.[779]

Anlaşılan o ki düşselliğin gündelik, politik, toplumsal, tarihsel, ekonomik vb. alanlardan çekilip alınışına benzer bir sürecin izleri sanatta da takip edilebilmektedir. Diğer bir deyişle günümüzde tüketim toplumu insanının, genel olarak kurduğu her türlü ilişkisinde olduğu gibi sanatta da bizzat gerçekliği değil, hipergerçekliği yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz. Hipergerçekliğin simüle edici yapısıyla gerçeklik, gerçeklik oyununa dönüşmüştür. Bu durumda, sonsuz bir yeniden-üretim süreci içinde kendi kendinin yansımasına dönüşebilen her şey bir sanat nesnesine dönüşebilmekte ya da estetik bir boyuta sahip olabilmektedir. Aynı bağlamda sanatın uzun süredir, endüstriyel üretimde olduğu gibi, her türlü içerik ve amaca son verdiği söylenebilir.[780] Baudrillard'a göre gerçek anlamda sanat, her zaman kendi yok olma düşüncesi tarafından kışkırtıldığı ve biraz da yasak çiğnemek için kendi kendini yadsımıştır. Oysa günümüzde sanat

[778] Baudrillard, 2016b, s. 129-133.
[779] Baudrillard, 2016b, s. 133-136.
Ayrıca bkz. Baudrillard, Jean (2018b), *Sanat Komplosu*, çev. Elçin Gen-Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.
[780] Baudrillard, 2016b, s. 132-135.

kendi kendini yetersizliği dolayısıyla yadsımakla kalmaz; daha da ileri giderek kendi ölümünü yadsır. Sanatın giderek karmaşıklaşıp, hiçe dönüştüğü bu aşamada, maddi değerinin ve genel olarak değerinin artması bir paradoks olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle sanat, seyirci karşısında kendini bir yandan ondan kurtulunması gereken ve gösterileşmiş bir durum olarak ortaya koyarken, bir yandan da iyi bir kazanç kaynağı olarak kendini sunmaktadır. Artık sanat nesnesi, yararsızlıktan ve anlamsızlıktan beslenmektedir.[781]

Anlamsızlık ve yararsızlık, gerçekliğin ölümünün ifşasından başka ne olabilir? Baudrillard'a göre gerçekliğin sistematik olarak yok edilişine tanık olduğumuz günümüzdeki analojik imgenin sayısal imgeye dönüşümü, "nesnel gerçeklik" peşinde koşan insanın teknolojiye yansıtma görevi yüklemesi yerine ona sanal, dokunmatik, enformatik ve sayısal bir "gerçeklik" kazandırılmasıyla olmuştur. Teknolojik gelişmeler açısından gelinen bu aşamada, değişik imge üretim tekniklerinin uygulama açısından kolaylıkları, imgenin insan açısından öneminin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Baudrillard'ın "antropolojik devrim" olarak adlandırdığı teknolojinin hemen her alandaki güç gösterisi, insanı onun karşısına başka bir şey koymadığı/koyamadığı, rekabete kapalı bir kısırdöngünün muhatabı haline getirmektedir.[782]

> "Bu devrimin insanın kafasında en güzel şekilde canlandırılmasını sağlayacak örnek negatif şerit zorunluluğu ve gerçek dünyaya boyun eğmekten kurtularak sayısal bir görünüm kazanan fotoğraftır. Bu negatif şeritten ve gerçekten kurtulma süreci değişik boyutlarda sayısız sonuca yol açmıştır. Artık gerçek bir nesneye gerek kalmamıştır, çünkü bu nesnenin görüntüsü sayısal bir şekilde üretilebilmektedir."[783]

Baudrillard, fotoğraf çekmenin özgün bir eylem özelliğini yitirmiş olmasını, imgenin makineden anında silinerek yeni baştan çekilebilmesine bağlamaktadır. Geçmişte negatif kopya ya da şerit, nesne-imge ilişkisine işaret eden bir tanıklık görevi üstlenirken, dijital teknoloji aracılığıyla çekilen fotoğrafta böyle bir ilişkinin varlığına yönelik olarak elimizde bir kanıt kalmamaktadır.[784]

---

[781] Baudrillard, 2015, s. 106-107.
[782] Baudrillard, Jean (2019b), *Neden Her Şey Hâlâ Yok Olup Gitmedi*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 26-27.
[783] Baudrillard, 2019b, s. 27.
[784] Baudrillard, 2019b, s. 28.

Baudrillard'a göre fotoğrafın ortaya, açığa çıkma sürecinde negatif kopya çıkarımı aracılığıyla, nesne ve imgesinin birbirinden zorunlu olarak ayrılması söz konusuydu. Bugün,

> "[…] nesne ve imgeyi birbirlerinden ayıran banyo, baskı ve mesafe olayı da devre dışı bırakılmıştır. Banyo edilen film şeridi üzerinde yer alan imge dünya tarafından üretiliyor ve bu şerit sayesinde yeniden canlandırma özelliğine sahip olabiliyordu. Oysa doğrudan ekran üzerinde görülebilen sayısal imge, ekran üzerinde görülebilen yığınla imgeden yalnızca bir tanesidir. Otomatik makinenin çalışma biçimine boyun eğen yığının bir parçasıdır. Sayısal, dijital teknoloji biçime; bilgisayar programı bakışa egemen olduğunda hâlâ bir fotoğraftan söz edebilmek mümkün müdür?"[785]

Her şeyin görüntüye dönüştüğü bir döneme çoktan girildi. Bilgisayar programları aracılığıyla imge üretiminin mümkün oluşuyla, nesnenin yansıttığı ışığa ve bu ışığın bakışla birleşmesine gerek kalmadı.[786]

İnsanın düşünce dünyası ve düşüncenin erişebildiği her yer/alan sayısallaşmaya boyun eğerse, insanın insan olma yolunda karşılaştıkları neler olacaktır? Çelişkinin, yanılsamanın, düşlemenin, "doğru"nun ve "yanlış"ın, "iyi"nin ve "kötü"nün, "güzel"in ve "çirkin"in vb. olmadığı bir dünya tasavvuruyla karşı karşıya kalmaz mıyız?

İnsanın kavramları yoksa dil yetisi zaten yoktur; doğal olarak düşüncesi de olmayacaktır. Bilgisayarın 0/1 üzerine kurulu yapısının,[787] ancak insan zihninde anlam bulabilen doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi kavramlarının karşılığını üretmesi ya da alternatifini oluşturabilmesi kesinlikle mümkün olmadığı halde, küresel çapta her soru/sorunun dijital yöntemle çözümlenebileceğine ilişkin bir algı oluşturma çabası, insanı küçük düşürmenin ve onu bulunduğu yerden aşağı çekmenin bir yolu olarak görülebilir. Tam da bu nedenle, insan zihninin tüm yetilerinin karşısına konulan yapay zekânın yüceltilmesiyle,

> "[h]angi nedenle olursa olsun beyni bir alıcı, sinaptik bir terminal, gerçek zamanlı zihinsel bir imge ekranına benzetmek kadar yanlış bir şey olamaz[…]

[785] Baudrillard, 2019b, s. 27.
[786] Baudrillard, 2019b, s. 28.
[787] Baudrillard, 2019b, s. 29.

> Kısaca tüm iletişim kuramlarının ileri sürdükleri […] önvarsayım doğrultusunda ('Hepimiz birbirinden habersiz birer alıcı ve verici' olup), beyin enformatik bir model, diğer sayısal makinelere benzeyen süper bir makine olarak görülmeye başlandığı andan itibaren beyin ve (sanal) gerçeklik aynı şekilde programlanmış bir ara yüz, bir döngüsel süreç ya da ayna görevi yapmaktan başka bir işe yaramamakta ve sonuç olarak hepsi yapay zekâ olarak adlandırılan şeyle ilişkilendirilmektedir."[788]

İnsanın dijital düzenin bir parçası haline getirilmesi, onun her türlü ilişkisinde karşılaşabileceği çelişkilerin karşısındaki üstlenmesi beklenen sorumluluk kavrayışını ortadan kaldırmaktadır. Bugün ödenecek bedelin, "insanın insanlıktan çıkması" büyük ölçüde göz ardı edilse bile, "[…] insanın bu teknoloji karşısında var olabilmek için ölmeyi kabul etmek zorunda olduğu görülmektedir. İnsanın ölümsüz olabilmek için teknolojik anlamda ortadan kaybolması, sayısal düzenin bir parçası haline gelmesi gerekmektedir."[789] İnsana özgü olan tarihsel ve öznel çelişkinin dijital teknolojide olmamasına karşın, insanın onun bu durumuyla uyumlanmada çekince görmeyişi, bütünsel gerçeklik diktatörlüğünün etkisi altına girip, güçsüz ve savunmasız kalışına paralel olarak sorumluluk bilincinden de gitgide uzaklaşmasıyla sonuçlanmaktadır.[790]

Normal şartlar altında insan kendisiyle, yapıp-ettikleriyle ve genel olarak dünyayla uyumlu bir varlık değildir. Uyumsuzluğu aracılığıyla insan kendini geliştirme fırsatını bulabilir. Ancak bu uyumsuz varlık, muhatap kabul ettiği teknoloji karşısında, basit bir varlığa dönüşmekten kaçamamaktadır. Acaba teknolojik güdümlemenin ve teknolojinin, insanı egemenlik ya da denetim altına alışını örten özendirici ve konforlu görünümü mü insanın bu koşullar altında yaşamını devam ettirmesini bir sorun olmaktan çıkarmaktadır?[791] Baudrillard'a göre bunlar,

> "[…] ikili ve içinden çıkılamayan düşünceleri kafalarından silerek gerçekliğe, kendi ürettikleri gerçekliğe inanan insanlardır. Gerçek dünya, gerçek olması gereken dünya hakkında kuşkular duyulmasına son veren bu olumlu yoğunlaşmanın sırrı henüz çözülememiştir. Bu da bizi kötülüğün zekâsının nasıl bir şey olduğunu sormaya itiyor."[792]

---

[788] Baudrillard, 2019b, s. 30-31.
[789] Baudrillard, 2019b, s. 41.
[790] Baudrillard, 2019b, s. 43.
[791] Baudrillard, 2019b, s. 44-45.
[792] Baudrillard, 2019b, s. 45.

Belki de her şeyin teknolojik güdümlemeye tâbi olmasından daha kaygı verici olan sayısal teknolojidir. Çünkü böylece insanın karşısındaki nesneler radikalleşmekte, eleştirel düşünce insanı terk etmektedir. Karşıtlık üstüne oturan enerjiyi kazandıran dualite ya da ikilik boyutu, insan zihninden çekilip alındığında insanlar tek tipleşmekten kaçamazlar ya da dualite, ikilik yoksa insan dünyasında gelişme yoktur. Bu koşullar altında insanın, kurduğu ilişkilerde saplantılı, bağnaz, fanatik bir duruş sergileme tehlikesi baş gösterir. Normal koşullar içinde insan, eylemsel, toplumsal, düşsel proje olarak bir modeli örnek alabilir, almayabilir ya da bir modele karşı meydan okuyabilir. Bir hareket, insanın güdümlenmesinin de karşı bir duruş geliştirmesinin de nedeni olabilir. Ancak böylesi bir duruş, tüketim toplumunda yaşayan bir insan için imkânsız olmasa da zorlu bir deneyim olacaktır.[793]

Antropontolojik açıdan değerlendirdiğimizde sistemin, yaşam ve ölüm arasındaki insana alternatif bir dünya yaratmanın yolunu bulmuş olduğu görülüyor. İnsanın başlangıçtan beri oynadığı oyunun kurallarının dışına çıkması, zihninin kapana kısılmasıyla, kuralları başka bir oyunda kaybolmasıyla sonuçlanmaktadır. Biz insanlar dualiteler arasındaki bir yerlerde yaşayan −eylemlilik ile eylemsizlik, sorumluluk ile suçluluk, güç ile zayıflık, söz ve sessizlik vb. arasında bir yerlerde durabilen− bir varlık olduğumuzdan, kendimizi, dünyayı sürekli, tekrar tekrar okuma zorunluluğu içindeyiz. Bu durum, bizim dünyaya bir anlam üzerinden yaklaşmamızın bir sonucudur. İnsan pek çok olanağa, imkâna sahip ayrıcalıklı bir varlıkken, bugün küresel çaptaki sistemli yapı onu bir hayalete dönüştürmeye çalışmakta ve onu insan yapan şeylerle arasına mesafe koymaya zorlamaktadır.

Sistemin, insana bir nesne gibi işlevsellik kazandırabilmek için, her şeyden önce onun zihnini tekelinde tutması gerektiğini görmüş olması ve onu tamamen bedenine hapsetmeye çalışması arasında çelişki yoktur. Çelişki, insanın sahip olduğu olanaklar ile kendisiyle ve dünyayla kurduğu her türlü ilişkisindeki inançsızlığında ya da zayıf inancı arasındadır. Çünkü güçlü bir inanma eyleminde, insanın imkânları kolay kolay tükenmez; tüketilemez. Sanayi Devrimi'nden günümüze dek, tekniğin ve teknolojinin, insanın elinden aldığı imkânları kendinde topluyor gibi görünmesi ya da insanla rekabet

[793] Baudrillard, 2019b, s. 44-46.

ediyor görünüşü ve bu durumun görünüşte ekonomiyle olan sıkı ilişkisi, insanın hem imkânlarını, olanaklarını unutmasına hem de her bakımdan gözden düşmesine neden olmaktadır. İnsan bu kez de sistemin belirleyiciliği ve enstrümanları karşısında, var ile yok arasında, radikal belirsizliğin tam ortasındadır.

5.7 Tüketim Toplumunda Anlam "Erozyonu"

Günümüzde yapay zekâya olan rağbetin nedeni, insanlıktan umut kesilsin diye midir yoksa insanlar kendi özgünlüklerinden umut kestikleri için midir? Ya da insan bilme iddiasından, aklın ağırlığından kurtulmanın bir aracısı olarak mı bu makineleri görmektedir? Aslında −Baudrillard'ın görüşleri bağlamında− şimdilerde nedenler değil, sonuçlar önem kazandığından bu soruların bir değeri yoktur.

Baudrillard'ın tüketim çağında düşüncenin kendisinden çok onun gösterisine önem verildiğine ilişkin açıklamaları önemli görünüyor. Düşüncelerini, hareketlerini ve görme edimini teknolojiye devreden insan için yapay zekâ ve teknolojik dayanaklar, insanın onlar olmadan bir şey anlamadığı, bir şey yapamadığı ve bir şey göremediği bir protez işlevi görmektedir. Ayrıca yapay zekânın ve teknolojik dayanakların, insan üzerindeki uyuşturucu etkisi de bu bütünleşmeye bağlanabilir. Günümüzde insanın ekranın karşısından ayrılmadan neredeyse tüm yaşamını sürdürebilmesi, yaşamın nereye doğru evrildiğini gösteren can sıkıcı bir durumdur. Bir uyuşturucu gibi, kapalı devre bir çılgınlık düzeyine vardıran bu karşılıklı etkileşim sürecinin insana katkısı ne olabilir? Karşısındaki nesne aracılığıyla insanın kendini kaybetme düzeyine varan bir etkileşim sürecinden, insanın kendinden geçmesine neden olan bir iletişim türünden söz ediyoruz. Bu noktada insanın bir terminal görevi üstlenmekten başka ne görevi vardır? Her şey önceden belirlenmiş, her sorunun yanıtı önceden verilmiştir. İnsan, "önceden belirleyen bir varlık olma" özelliğini teknolojiye devretmiştir.[794]

İnsan, teknoloji dayanaklı sanal uzamda ortadan kaybolabilir ya da gizlenebilir. Baudrillard'a göre bu aşamadaki ayırıcı nitelik bireylerde değil, internettedir. Sanal

[794] Baudrillard, 2015, s. 70-77.

ortamda hiç kimsenin ulaşamayacağı birine dönüşmek mümkün olduğundan her türlü kimlik ve ötekilik sorunu olmayacaktır. Baudrillard, insanın sanal olana aracılık eden makinelere, bilgisayarlara yüklenen çekiciliğin kaynağını, onun haber ve/veya bilgi açlığıyla değil, hayali bir birlikteliğin içinde eriyip gitme olanağına bağlamaktadır. İnsanın diğer ilişki biçimlerinde karşılaşabileceği sorunları, bu sanal makinelerle ve/veya makinelerin sağladığı sanal ortamlar arasında yaşamıyor oluşu göz önüne alındığında, Baudrillard'ın bu konuda yapmış olduğu tespitini abartılı bulmak mümkün görünmüyor. Peki bu durumda insanın istemesine, istencine ne olmaktadır?[795]

> "İstencimiz, sahte bir gebelik ya da yapay olarak sinir dokusu kazandırılmış takma bir organ gibidir. Veya, gerçek organın kesilmesinin ardından, hayalet organın 'sanal acısı' gibidir (her türlü sanal gerçeklik, böyle, gerçek dünyaya cerrahi bir işlem yapılmasından kaynaklanır). İstenç de aynı türdendir. Dünya işlerinde bir taraf oluşturması, arzunun ya da hayalet organın acısının yayılmasından başka bir şey değildir."[796]

Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında değerlendirmeye çalıştığımızda, sanal dünya gerçek dünyanın engellerini, sorunlarını önümüzden kaldırmanın bir yolu olarak mı cazip, arzulanan bir yer haline gelmektedir? Yoksa sanal dünyanın çekiciliği arzuların yerine getirilişine bağlı olarak, −çoğun güdümlenen− düşsel tüm biçimlerin bir hiçe dönüşmesinin insanda duyumsattığı, onları yönettiğine ya da sonlarını belirlediğine ilişkin yanılsamadan mı kaynaklanmaktadır? Büyük olasılıkla her iki durum da son derece belirleyici olmaktadır. Çünkü sanal uzam, insanın varoluşunu duyumsamasına aracılık eden en kestirme ve en yüzeysel yol gibi görünmektedir.

Baudrillard'a göre dünya olmadan bilinç, bilinç olmadan dünya düşünülemez ve düşünülen dünya ile düşüneni düşünen yapan dünyayı da birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu açıdan, insanın gerçeğe cepheden bakması yeterli olmaz. Gerçekle yüz yüze olduğumuzu düşünmek bir yanılsamadır. Baudrillard nesnelliğin de öznelliğin de olmadığını belirtir. Ona göre aksini düşünmek, ikili bir yanılsamanın içinde kalmak demektir. Duruma biraz daha açıklık getirmeyi deneyelim: İkili yanılsama içinde dünya hakkında üretilen bilgi, dünyanın bir parçası haline gelirken, dünyanın bir parçası olan insan bilinci de dünyayı yansıtma hakkının kendisine ait olduğunu düşünen bir varlık

[795] Baudrillard, 2015, s. 78.
[796] Baudrillard, 2012b, s. 24.

konumunu almaktadır. İnsan hem büyük yanılsamanın bir parçası hem de onu yansıtmaya çalışan bir ayna görevini üstlenirken, dünya denilen büyük bir yanılsamanın içinde, bir yandan öznel diğer yandan nesnel yanılsama birbiriyle karşılıklı bağlantı içine girmektedir.[797] "Ayna yansıttığı nesnenin bir parçası olduğundan asla nesnel bir gerçeklik sunamayacaktır."[798] Baudrillard, bu durumu "mucizevi" bulmaktadır. Günümüzde kuantum fiziğinin dünyanın bir yanılsamadan ibaret olduğuna ilişkin kuramsal söylemi, bu bağlamda Baudrillard'ın söylemiyle örtüşmektedir.

Öznenin nesneyi ve nesnenin özneyi belirlediği oyun içinde, "[n]esnel bir gerçeklik var mıdır türünden bir soru bu dünyayı kesinlikle ilgilendirmemektedir. Bizi şekillendiren/belirleyen dünya aynı zamanda kendisini bir gerçeklik olarak sunan düşüncenin de yaratıcısıdır."[799] Özne ve nesne arasında yakın ilişki, sürekli döngüsel bir hareket olmasına rağmen, böyle bir bakış açısından öznenin ve nesnenin konumunu belirleyebilmek mümkün olmaz. Bu durumda özne, ancak nesne edinilenleri, nesnel gerçeklik olarak düşündüğü bir gerçeklik bağlamında zihninde canlandırabilir. Baudrillard felsefenin görevinin, işte bu "nesnel gerçeklik" adındaki yanılsamanın maskesini düşürmek olduğunu düşünmektedir.[800]

Baudrillard ayna aşamasından sanal gerçekliğe özgü olan aşamaya, gerçekliğe görüntüler ya da ekranlar aracılığıyla yaklaşma aşamasına geçildiğinde, insanı nesnel gerçeklik tuzağına düşüren doğanın ötesine geçilerek başka bir alana, hipergerçeklik alanına geçilmiş olduğunu belirtmektedir. Bu aşamada geriye, artık hiçbir şeyi yeniden canlandıramayan kusursuz bir boşluk kalmaktadır. Boşluk ya da ekran herhangi bir biçimde doldurularak kime ve neye hizmet etmektedir? Aslında baş döndürücü bir hızla olup-biten, gitgide büyüyen soyut evren ve her yanı kaplayan bütünsel hipergerçeklik kendinden önce gelenleri izlemekten başka bir şey yapmayarak bu aşamaya gelmiştir.[801]

Dünya ile insan arasındaki boşluk, özne-nesne arasında sürekli ilişkinin hareket alanıdır. Gerçekliğin bu boşluğu doldurma koşulları zorlandığından, simülasyon

[797] Baudrillard, 2015, s. 35-37.
[798] Baudrillard, 2015, s. 37.
[799] Baudrillard, 2015, s. 38.
[800] Baudrillard, 2015, s. 36.
[801] Baudrillard, 2015, s. 39-41.

düzenine ve onun içindeki −bugün, en yüksek aşama olan− sanal gerçeklik aşamasına geçildiği anlaşılıyor. Bulunulan aşamada nesnel gerçeklik varsayımının, insanın yaşamı kolaylaştırdığına, zihninin içinden çıkamadığı sorularla meşgul olmasını engellediğine ve onu çoğun rahatlattığına kuşku yoktur. Ancak, bu çözüm yolunun kişiyi huzursuz ettiği durumlar da olamaz mı? Her türlü bunalımı göz önüne alarak, doğru varsayımın peşine düşenleri ne bekliyor olabilir? Baudrillard'a göre "[d]oğru varsayım insanın özgür olmadığını; dünyanın gerçek, nesnel ve rasyonel olmadığını söyleyendir. Ancak bu varsayımı sorgulamak, kanıtlayabilmek mümkün olmadığı için kabul edebilmek de mümkün değildir. Karşıt ya da en kolay varsayımın başarısının nedeni de zaten budur."[802] Belirsizliğin ve radikal illüzyonun insanda ortaya çıkardığı umutsuzluk ortadaki durumla mücadelesini zorlaştırdığından, sunulan gerçekliği kabul etmek daha kolay bir çözüm olmaktadır. Baudrillard'ın bu açıklamalarına dayanarak gerçeklik düzeyinin, nesnel gerçeklikten bütünsel gerçekliğe geçtiğini söylemek mümkündür.[803]

Baudrillard'a göre insanın kendi eylemlerinin sorumlusu olduğu yanılsamasına kanmasının, özgür olduğuna inanmasının nedeni bir öznel illüzyondur; bunun adı "özgürlük"tür. Özgürlüğün karşısında duran ötekilik, ayartma, ikili ilişki, yazgı gibi kavramların kolay kolay çözümü olmadığından, bir yanıta ulaşmanın yolunda insana dünyada düş kırıklıkları ve katlanması zor süreçlerden başka bir şey vaat etmediklerinden tercih dışı bırakılmaları kolaydır. Tam da bu yüzden söze ilkin ideal özneye özgü olduğu düşünülen bireysel özgürlükle başlayıp, sonra özgürlük hakkı ve sonunda koşulsuz özgürlükle bitiriyoruz. Oysa "özgürlük hakkı" ile "zorunlu özgürleşme" başka başka durumlara işaret etmekte ve tutulan yol açısından her ikisi de farklı sonuçların doğmasına neden olmaktadır. Koşulsuzluk içeren zorunlu özgürleşme biçiminin, yoğun duygusal düşünme biçimlerine ve eylemlerine son derece açık olduğu gözlemlenebilir. Herkesin özgürleşme çabası yaşamsal bir illüzyona dönüşmüş olduğundan, çılgınca eğilimlerin bile özgür olmanın bir göstergesine dönüştüğü görülebilir. Sistem, özgürlüğü doğal istek olmaktan çıkarıp, bir zorunluluğa dönüştürmenin yanı sıra bir de bu durumun ötesine geçip, bu iki durumun arasında

[802] Baudrillard, 2015, s. 43-44.
[803] Baudrillard, 2015, s. 44.

hiçbir fark yokmuş gibi göstermektedir. Belki de insanın duyarsızlaşmasının, tamamen kendine dönmesinin nedeni budur.[804] Özgürlük yanılsaması,

> "[…] diğerlerine karşı simgesel manevî bir huzursuzluk hissedilmesine ve genel bir düzen bozukluğuna (kuralsızlık) yol açmaktadır. Özgür elektronların (bireylerin), istedikleri görünüme bürünebildikleri genel bir mübadele sistemine boyun eğmiş evrende, bu her şeyi mümkün kılabilen düzene karşı, en az özgürlük arzusu kadar derin bir karşıt içtepinin, direnişin giderek büyüdüğü görülmektedir."[805]

Çelişkilerle dolu bir özgürlük anlayışına karşı olarak bu gel-gitlerden kurtulmayı sağlayacak çözümler de kaçınılmaz olarak, kural yanlısı yaklaşımların güçlenmesine neden olacaktır. Bu bağlamda Baudrillard, insan hakları tarafından güvence altına alınmış özgürlüğün doğal bir hak görülmesini eleştirmektedir. Ona göre, modern ve demokrat insanın kurtuluşunun bu özgürlük vaftizine bağlı oluşu ancak bir ütopya olabilir.[806] Baudrillard'ın insanlığa, geleceğe ve dolayısıyla genel olarak dünyaya karşı duyduğu umutsuzluğun izini, insan haklarına yaklaşımında da sürmek mümkün görünmektedir.

İnsanın özgür olduğuna ilişkin yanılsaması, onun kendi irade ve yaşantısı pahasına ona yansıtılan süreçlere boyun eğmesiyle sonuçlanmakta, bu bağlamda öznel illüzyonun adı "özgürlük" olmaktadır.[807] Benzer bir yaklaşımla "[…] nesnel gerçekliğe olan inanç da olayların asıl nedenini keşfetmek ve öyleyse dünyayı hakikat ve akıl düzeninin egemenliği altına alabilmektir."[808] Bu durumda nesnel illüzyonun adı da "gerçeklik" olmaktadır. Bütünsel gerçeklik aşamasında, yoğun bir duygusal boşalmayla ya da olumsuz karşı transferle amaç olarak belirlenen "mutluluk"tur. En kolay çözüm yolu ya da kurtuluşun anahtarı gibi görülen bu "standart", başlangıçta bir ideali ve onun gerçekleştirilmesiyle tepe noktasına ulaşan ve noktalanan bir durumu yaşatmaktadır. Amacın gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi durumuna bağlı olarak, − bütünsel

[804] Baudrillard, 2015, s. 44-48.
[805] Baudrillard, 2015, s. 46-47.
[806] Baudrillard, 2015, s. 47-51.
[807] Baudrillard, 2015, s. 44.
[808] Baudrillard, 2015, s. 44.

gerçeklikte, bütünsel özgürlükte olduğu gibi− duygusal bir boşalma kendine yer açacağından ya mutluluk ya da kurban ideolojisi kazanacaktır.[809]

Gelinen bu aşamada, bir de insanın bilme edimine, insan-bilgi ilişkisine odaklanmakta yarar var gibi görünüyor. Baudrillard'a göre artık insanı doğrudan doğruya dünya biçimlendirdiğinden ve insan düşünmekten uzaklaştığından ve/veya uzaklaştırıldığından, insanın karşılaştığı sorunlar için genellikle elinin altındaki en kolay yola, teknolojik bir çözüm olan yapay zekâya başvurduğunu yukarıda belirtmiştik. Yapay zekânın bütünsel bilgiyi temsil etmesine de bir tepki beklenebilir. Baudrillard'ın öngörüsüne göre, "[b]u kez tepki, belki enformatik bilgi nesnesine dönüştürülen şeylerden gelecek ya da büyük bir kaza kılığına bürünmüş bir sistem çöküşü şeklinde olacaktır."[810] Anlaşılacağı üzere Baudrillard, egemen varsayımlara karşı tüketim toplumu insanının kolay çözümlere başvurma yatkınlığının, onun açısından bir felâketle sonuçlanacağını düşünmektedir.

Buraya kadar anlatılmaya çalışılanların, egemen varsayımlar ve çözümler ekseninde, Baudrillard'ın onlara ilişkin düşünceleri bağlamında özetlenişi şöyle olabilir: Belirsizlik varsayımına karşı hakikat ve gerçeklik, yazgı varsayımına özgürlük, kötülük varsayımına mutsuzluk, düşünce varsayımına yapay zekâ illüzyonu ile karşı çıkılmaktadır. Bu karşı çıkış biçimleri, yapay dünyanın ortaya çıkışını destekleyen temel faktörlerdendir. Kopya, gerçek dünyanın yerini aldığında net bir biçimde yapay ve gerçek ayrımı yapmak mümkün görünmemektedir. Dünyaya yanılsamalar üzerinden anlam verme çabasındaki insana, yeni bir seçenek gibi sunulan "yeni dünya" stratejik arka planıyla insanın düşüncelerini, eylemlerini yeniden biçimlendirmeye çalışmaktadır. Dünyadaki oyunun kuralları değiştiğine göre, ona yüklenen anlamlar da değişmelidir; değiştirilmelidir. İnsanın ilişki içinde olduğu her yerden her şeyden yanılsamanın çekip çıkarılması gerekir.[811] Çünkü,

> "[…] dünya kökten bir yanılsamadır. Bu da birçok benzerleri gibi bir varsayımdır. Ne olursa olsun, katlanılamaz bir nitelik sunar. Ve bu varsayımı defetmek için dünyayı gerçekleştirmek, ona gerçeklik gücü kazandırmak, var

[809] Baudrillard, 2015, s. 44-45.
[810] Baudrillard, 2015, s. 45.
[811] Baudrillard, 2015, s. 45.

> etmek ve ne pahasına olursa olsun anlamlandırmak, her türlü gizemli, keyfi, rastlantısal niteliğini ortadan kaldırmak, dış görünüşlerini kovmak ve anlamını çıkarmak, amacına ve en üst etkinlik derecesine ulaştırmak için her türlü yazgısallıktan kurtarmak, özüne kavuşturmak için biçiminden koparmak gerekir. Yanılsamadan çıkmaya yönelik bu dev girişim −sözcüğü sözcüğüne: Salt gerçek olan bir dünya adına dünyanın yanılsamasına son verme−, işte tamı tamına simülasyon budur."[812]

Baudrillard'a göre, simülasyonun karşıtı yanılsamadır; gerçek değildir. Yanılsama insana, gerçeğin özel bir hali olan gerçekliği duyumsatır. Simülasyonla üretilip çoğaltılan gerçeklik de hızla yayılır; doğal olarak simülasyon da nesnelleşerek, insana gerçek olarak görünür. O halde simülasyon, global ölçekte kitlesel dönüşümün, zihinlerin yıkımına ve yeniden inşasına bağlı paradoksal bir strateji olarak görülmelidir.[813]

Baudrillard açısından söz konusu bilme düzlemi olunca, insanın insan olmasının yanılsamaya bağlı olduğu görülüyor. Aksi durumda, insanın her şeyi bilen bir varlık olması gerekirdi. Bu nedenle "[ç]oğu kez bizi doğrudan saptıran bir düşlem düzeyine indirgenmiş olan yanılsamaya, temel gücünü ve anlamını geri vermek gerekir: Şeylerin, ne olduklarını gizlemek için büründükleri kılıftır bu."[814] "Görünüş açısından şeyler neye benziyorsa odur" denebilir; bu açıdan şeylerin asıl ne oldukları bir gizdir, sırdır. Söz konusu dünya olunca, onun insana topyekûn bir yanılsama yaşatacağından kuşku yoktur. Ayrıca şeylerin dünya sahnesinden tek tek geçerken bir görünüp bir yok olması durumu, insanın onlara ilişkin kesin, tam ve gerçek bilgi edinmesini de engellemektedir.[815]

Simülasyonda, anlam aşırılaşır. Gerçekliğin aşırılığı karşısında gerçekliğin çökmesine paralel olarak, anlamın aşırılığı ya da anlam bolluğu karşısında da anlam çökmektedir.[816] "Anlam ve gerçekliğin aynı kefenle gömülmesidir bu."[817] İnsan bu sonuç uyarınca, yapay olarak üretilen bir ortamı ikinci bir doğa olarak görebilir; âdeta otomatikleşen tepkileri yapmaya zorlandığında, kolaylıkla ikna olabilir ya da dünyanın

[812] Baudrillard, 2012b, s. 30.
[813] Baudrillard, 2012b, s. 30-31.
[814] Baudrillard, 2012b, s. 31.
[815] Baudrillard, 2012b, s. 30-31.
[816] Baudrillard, 2012b, s. 31.
[817] Baudrillard, 2012b, s. 32.

yanılsamasını, dünyaya karşı kullanıp tepkisiz kalabilir. Bu durum, sistemin işleyişi açısından kitlesel dönüşümün baş döndürücü bir başarısı ya da bir devrimi olarak görülebilir.[818] Baudrillard bu duruma ilişkin şunları demektedir: "Her devrim, bir tür azalan sarmal uyarınca genel bir gerilemeye yol açar. Bu olumsuz sarmala, ancak tersine bir güçle, onu daha da artırarak karşı konulabilir −anlamsızlığa hiçle, görülebilire görünümle, yanlışa yanılsamayla, kötüye daha kötüyle…"[819] Onun açısından bunlar, bir devinimin en uç noktasında karşılaşılabilecek durumlarla mücadele biçimleridir. Baudrillard'ın söylemleri, sistemin insana kestiği tek taraflı hesaba, bedel ödemeye, onun oyununa karşı geliştirilmiş düşüncelerdir. Günümüzde Baudrillard'ın dünyanın yapay sentezlerinin aldatıcı görünümleriyle, ancak daha yüksek bir yanılsamayla ya da iki kat yanılsamayla baş edebileceğini öne sürmesini, kimilerinin bir değer yozlaşmasıyla ilişkilendirmesi kimilerinin de gerçekçi bir insan ve dünya görüşü olarak değerlendirmesi olasıdır.[820]

Göstergelerin öldürülmesiyle, bütünsel gerçekliğin önündeki engeller kalkmıştır. Gösterge-değer ilişkisindeki dengeler bozulmuştur. Baudrillard'a göre piyasalardakine benzer bir biçimde göstergenin dengesi bozulunca, tüm anlam ve iletişim dünyasının da dengesi bozulur. Hattâ ona göre ilkin iletişimdeki, sonra piyasalardaki dengenin bozulduğunu söylemek mümkündür. Çünkü anlam, göstergeye muhtaçtır. Göstergenin olmadığı bir yerde dil yetisine ne olmaktadır? Dil fanatikleşmektedir.[821] Dilin özgül yanılsaması,

> "[…] bu şiirsel işlev, eşdeğerliğin eksiksiz olduğu, karşılıklı etkileşimin soru-yanıt türünden kapalı devrelerdeki kadar iyi hesaplanabildiği ve gücün de, ısı kaynağının gücünün kaptaki su tarafından alımlanması kadar dolaysız bir biçimde iletilebildiği sanal ya da sayısal dillerde artık yer almaz. Sentetize edilmiş görüntüler görüntü olmaktan ne denli uzaksa, bu diller de dil olmaktan o denli uzaktır."[822]

Baudrillard'a göre 0/1 ikili dil yapısı üzerine kurulan sayısal işlem evreni, gerçek dünyaya dışsal mesafeyi ve göstergeye olan içsel mesafeyi ortadan kaldırır ve

[818] Baudrillard, 2012b, s. 32-33.
[819] Baudrillard, 2012b, s. 33.
[820] Baudrillard, 2012b, s. 33.
[821] Baudrillard, 2015, s. 63-64.
[822] Baudrillard, 2012b, s. 72-73.

artık bu durum dil yetisindeki göstergelerin anlam ve özgün yapılarının ötesine geçmesini, birbirini baştan çıkarmasını engeller.[823]

Baudrillard'a göre yanılsama, yanılsama olarak göründüğü an yanılsama olmaktan çıkar ve bir yanılsamanın değeri, bir gerçekliğin değeriyle aynıdır. Bu açıdan öznel yanılsama, gerçeklik konusunda yanılma, gerçekdışını gerçek görme ya da en kötüsü gerçeği gerçek olarak görme olarak gerçekleşebilir ve ortaya çıkan öznel yanılsama ve metafizik yanılsama karşısında dünyanın nesnel yanılsaması bulunur.[824] Acaba böyle bir durumdan nasıl nesnel yanılsama çıkabilir?

> "Nesnel yanılsama, bu evrende hiçbir şeyin, ne cinslerin, ne yıldızların, ne bu bardağın, ne şu masanın, ne kendimin, ne de beni çevreleyen şeylerin gerçek zamanda bir arada var olmaması olgusudur. Işığın dağılması ve görece hızı nedeniyle, her şey, birbirlerinden kaçınılmaz bir biçimde uzak bulunan zaman dilimlerinin sözle anlatılamaz düzensizliği içinde ancak banttan yayındaymış gibi sonradan var olur. Demek ki bunlar, gerçekte hiçbir zaman aynı anda bir arada olmadıkları gibi, birbirleri için 'gerçek' de değildirler. Bu kapatılması olanaksız mesafe ve bu olanaksız eşzamanlılık olgusu nedeniyle, bir yıldızı algıladığımda, onun daha önceden yok olmuş bulunması −bu bağıntı, bütün farklılıklar göz önünde bulundurularak herhangi bir fizik nesneye ya da canlı varlığa değin yayılabilir−, yanılsamanın bu aşılması olanaksız temeli, deyim yerindeyse onun maddi tanımıdır."[825]

Teknolojik-bilişimsel yapının kesintisiz varoluşu sunup, varoluşun ardındaki sır perdesine izin vermeyişi, insanlığı yaşamsal düzlemde belirsiz bir yere kapatır. Öte yandan tüketim toplumunda her şeyin ve tüm anların ağlar arasında kusursuz bir biçimde aydınlatıldığı, insanın elinden geçmişin ve geleceğin alınması, insanın "an"da sıkışıp kalması ya da zamana ilişkin bir yanılsamasının, mesafesinin olmaması, her şeyin eşanlı biçimde "ben" olması söz konusudur. Oysa zamana ilişkin yanılsama, yaşamsal bir öneme sahiptir. Zamana ilişkin bir yanılsama olmadan, herhangi bir şeyi, ilkin algılamak sonra anlamak mümkün değildir. Diğer bir deyişle, insanın ötekinin varlığını kavraması −bir sapma gibi görünse de− bu yanılsamaya bağlıdır ve onun yaşamında vazgeçilmez bir öneme sahiptir.[826]

---

[823] Baudrillard, 2015, s. 65.
[824] Baudrillard, 2015, s. 70.
[825] Baudrillard, 2012b, s. 71.
[826] Baudrillard, 2012b, s. 71.

Ben'in mutlak gerçekliğine kapanması ya da gerçek zamanda yaşaması varsayımı, mutlak bir iç içelik, tek bir noktada ve tek bir anda kendi kendisine karşı varolma durumunu gerektirdiğinden acaba şöyle mi dememiz gerekir?: "Neyse ki bizler gerçek zamanda yaşamıyoruz! […] Neyse ki, dilde bir dizi saptamaya indirgenemeyecek bir şeyler vardır, öznede kimliğin saptanmasına indirgenemeyen bir şeyler vardır, takasta karşılıklı etkileşim ve iletişime indirgenemeyen bir şeyler vardır."[827] Algımız ve kavrayışımız bakımından gerçek dünyaya olan mesafemiz, nesnel gerçekliğin olanaksızlığına açıklık getirmektedir. Özne ve nesneyi birbirine bağlayan ve ayıran bu mesafe açılır ya da daralır; ama hiçbir zaman özne, neyi nesne edindiyse onunla/onlarla kaynaklarında, kendinde gerçekliğinde ya da doğrudan gerçekle buluşamaz. Acaba özne, nesne edindiğini sandığı şey tarafından keşfedilirse sonuç ne olur? Bu durum, kamerayı gören insanın anında poz verme eğilimi göstermesine benzetilebilir. Özellikle bu bakış açısıyla insan bilimlerine yöneldiğimizde, özne-nesne ilişkisi üzerinden elde edilen sonuçlar tikel belirlemelerden öteye geçemeyecekleri için sağlam bir zemin üzerinde gelişmekten uzak göründükleri söylenebilir.[828]

Günümüzde modern fiziğin bulguları bilimsel olarak nesnenin gerçekliği içinde kavranamayacağını açıklarken, insan bilimleri söz konusu olunca elde edilen sonuçların tümele işaret etmesi zorlama ve kurmaca olarak görülebilir. Olguların karmaşıklığıyla beraber ondan daha etkili olan olguların aşırı nitelikleri, belirsizliğin yaşamın tüm alanlarını etkilemesine neden olur. İnsan bilimlerindeki gelişmelerden yararlanan iktisat, siyaset gibi bilimlerin yukarıda açıklanmaya çalışılan özne-nesne ayrımsızlığını hesaba katmamaları varolan belirsizlikleri göz ardı etmelerine neden olmaktadır. Dünyanın temel yanılsamasını kabul etmek, belki de öznenin araştırdığı her türden nesneye öncelikle itibarını geri vermesi demektir.[829] Son birkaç yüzyıldır, nesneyi bulmakla övünen öznelere Baudrillard, kışkırtıcı ve ironik tarzıyla kurnazca bir soru yöneltmektedir:

> "[…] Ya tüm bu geçmiş içinde bizi keşfetmiş olan nesneyse? Bizi icat etmiş olan nesneyse? Buradan, yalnızca denklemlerle egemen olunacak bir kararsızlık ilkesi değil, daha temel, daha saldırgan bir tersine dönüşürlük ilkesi de çıkabilirdi.

[827] Baudrillard, 2012b, s. 72-73.
[828] Baudrillard, 2012b, s. 72-75.
[829] Baudrillard, 2012b, s. 74-75.

> […]Aynı biçimde, en azından bizim onları keşfettiğimiz gibi virüsler de getirdikleri tüm sonuçlarıyla birlikte bizi keşfetmemişler midir, açığa çıkarmamışlar mıdır? […]"[830]

Mutlak bir gerçeklik tasarımı içinde gerçeği gerçek olarak gören, öznel ve metafizik yanılsamaları göremediğini kabul etmeyen öznenin böyle bir soruyu gereksiz, hattâ saçma olarak değerlendirmesi doğal karşılanabilir. Çünkü doruk noktasına varan bir gerçeklikten ve nesnellikten ortaya çıkan aşırı gerçeklik, öznenin duruma ilişkin herhangi bir olumsuzlama ve onu aşma düşüncesine izin vermez. Peki bunların hepsi insanın, önünde sonunda anlam veren bir varlık olmasıyla doğrudan ilişkili değil midir?

İnsan karşı karşıya geldiği her olaya bitmez tükenmez bir biçimde anlam verme eğilimi içindedir. İnsanın hep anlamak hep bilmek istemesine karşı, dünyanın da boşluğa kaçış ve insana yabancılığını duyumsatması biçiminde kendi stratejisini devreye sokması söz konusu gibidir.[831] Bu durumda, "[o]layın hem oluşumunu hem de tikelliğini, şeylerin hem görünüşünü ve hem de anlamlarını aynı anda kavrayamayacağımıza göre şu iki durumdan yalnızca biri geçerlidir: Ya yalnızca anlama egemen oluruz ve görünüşler bizden kaçar − ya da anlam kavrayışımızdan kaçar ve görünüşler kurtulur."[832] Baudrillard'a göre çoğunlukla anlam bizden kaçmakta ve dolayısıyla dünyanın yanılsaması hiçbir zaman ortadan kaldırılamaz bir özellik taşımaktadır. İnsanı, dünyanın yanılsaması kendine bağlamaktadır; bu durum insanın kusursuz bir varlık olmamasının da bir sonucudur denebilir.[833]

Gerçekliğin olmaması durumu ütopya ve imgelemle telafi edilebilirken, bugün "gerçeklik" − aslında aşırı gerçeklik− aşamasına gelmiş dünyada tamamlanmışlık, eksiksizlik ve kusursuzluk içinde telafi edilecek bir şey kalmadığı düşünülüyor olmalı ki, artık insanları, toplumları heyecanla kendine çekecek, harekete geçirecek, birleştirecek ve/veya öteki/ötekiler durumuna çekecek bir düşünce biçimiyle karşılaşmıyoruz. Hattâ, "ısmarlama" denebilecek düşüncelerin birbiri içinde âdeta eridiği, diyalogların monologa dönüştüğü bile söylenebilir.[834]

---

[830] Baudrillard, 2012b, s. 74-75.
[831] Baudrillard, 2012b, s. 74.
[832] Baudrillard, 2012b, s. 76.
[833] Baudrillard, 2012b, s. 76.
[834] Baudrillard, 2012b, s. 84-87.

Teknolojik ilerlemenin her basamağında, bilişim ve iletişim alanındaki her aşamada insan gitgide gölgesinden uzaklaşmıştır. Gölgenin yerini alan saydamlık, insanı âdeta kendine doğru çekerek, onu yaşadığı yeni uzama yaklaştırarak görünür ve görünmez etkilerini dayatır. Tüm göstergelerin tersine döndüğü bu uzam, tarihin deviniminin kaynaklık ettiği ortak düşünceleri, beklentileri, amaçları insanlardan ayrı düşürür. Sözcükler ve etkiler birbirinin yerine geçer, aynı olaylar farklı anlamlara bürünür, yeni devinimle tarihin devinimi birbiriyle karşıtlaşır. Ortada tatsız-tuzsuz bir dünyadan, katlanarak artan yavanlıktan başka bir şey kalmaz.[835] Böyle bir ortamda,

> "[…] insanın kendi olma olasılığı yoktur. Düşüncenin, kendi olma olasılığı yoktur. […] Bugünkü dünya, sürekli bir düş kırıklığı ve çözülme devinimine, kendisini düzene ve − aşırılığının, düzensizliğin aşırılığından daha fazla bir karışıklık yarattığı− saçma bir konformizme iten bir devinime kapılması bakımından eleştirinin dışına taşar."[836]

Eleştirel bir duruş insandan, kopya edilmiş ama içselleştirilmemiş ya da anlaşılamamış düşünceleri tekrar etmenin ve böylece varoluşuna ilişkin uzam-zamanda bir iz bırakacağına inanmanın ötesinde bir şeyler bekler.

Baudrillard'ın söylediği gibi bir şeyin simülakr olduğunu, birinin yalnızca simülasyon ürünü olduğunu söylediğimizde, zoraki ve küçümseyici bir gülüşle karşılaşırız ama "dünya gerçektir" dediğimizde büyük olasılıkla karşılaşmayız. Oysa ona göre, düşüncenin gerçeklikle örtüşmesi kavramın can çekişmesi, düşüncenin gerçekle örtüşmesi kavramın ölmesi anlamına gelecektir. Belki de öncelikle bu nedenle "gerçek" denilen şey üzerine düşünmeyi deneyerek, onun dünyaya içkin maddi bir yanılsama, bu dünyanın sanki başka bir dünya içinde karşı kutbunu oluşturmasına benzer bir görünüşü olup-olmadığının üzerinde düşünmeye başlayarak eleştirel düşünmeye giriş yapılabilir. Kuşkusuz durulan yer açısından gerçek kabul edilirse ayrı, gerçeklik ve hatta aşırı gerçeklik kabul edilirse − insanın kendisini ve dünyayı değerlendirişi bakımından− farklı sonuçlarla karşı karşıya kalınacaktır. Bu bağlamda eleştirel düşünmeyle, eleştirel düşünceyle, insanın yanlış yerde durmasının ve kavramlarının çöküşünün önüne geçilebileceği öngörüsünde bulunabiliriz. Ancak

[835] Baudrillard, 2012b, s. 86-87.
[836] Baudrillard, 2012b, s. 90.

günümüzde düşünce son derece az bulunan bir şey olduğundan, bu olasılığın gerçekleşmesi güç görünüyor. Ayrıca bugün, düşüncenin üretilen bir şey olması bile söz konusu olabilir: Evrensel bir çerçevenin içinde, görünüşte modern ve aydınlanmış, her aşaması yeraltından yürütülen ve değiş tokuş edilmeye değil, itirazsız kabul edilmesi beklenen düşünceler olarak… Kim bilir?[837]

Antropontolojik olarak değerlendirdiğimizde tüketim toplumu insanının, neredeyse tamamen aşırı-gerçeklik içinde, kendisi için biçilen düşüncelerin gerisinde, sahte saydamlığın gölgesinde yaşama iliştiğinden, dünyayı ona verildiği gibi alan tarafı temsil ettiği söylenebilir. Düşüncenin dünya karşısında önde olması doğaldır; doğal olmayan, belirlenen ve biçilen bir düşüncenin dünyanın önünde olmasıdır. Düşünceler önceden belirlenmiş ve insana bu düşünceler dayatılmışsa, insanın dünya ile arasında olması beklenen mesafeden artık söz edilemez.[838] Bu nedenle:

> "[d]üşünce sıra dışı, önceleyici ve sınırda olmalıdır − gelecekteki olayların yansıtılmış gölgesi. Oysa, günümüzde olayların akışıyla sürükleniyoruz. Bunlar bazen geriledikleri izlenimi uyandırırlar, aslında bizleri uzun bir süreden beri aşmışlardır. Şeylerin simülasyonları yapılmış karmaşası bizlerden daha hızlı yol almıştır. Hızlanma karşısında gerçeklik etkisi silinmiştir − hızın anamorfozu. Olaylar oldukları haliyle, kendilerine göre hiçbir zaman gecikme içinde değillerdir, her zaman anlamlarının ilerisindedirler. Öngörülemez olayın, artık geriye yönelik betisinden başka bir şey olmayan yorumun gecikmesi de buradan kaynaklanır."[839]

İnsanın bu sistemli işleyişteki mağduriyeti bitmez; bitmesi istenmez. "Tasarım", "proje" dünya dönmelidir ki, maddeye tapılsın; duyarsız bir toplum, fikirsiz, düşüncesiz "birey"ler artsın; toplumlarda aileler ortadan kalksın; her şeye kan kokusu sinsin; her yerde kan, ter boşuna dökülsün. Ama bu yapının çarkı hep dönsün; ta ki insan açısından "anlam" tamamen ölene dek.

[837] Baudrillard, 2015, s. 120-121.
[838] Baudrillard, 2015, s. 127.
[839] Baudrillard, 2012b, s. 127.

5.8 Tüketim Toplumunda Kullanım, Değişim, Gösterge ve Fraktal Değer Arasındaki "Afili" Muamma

Baudrillard'a göre, Mandeville'in *Arı Masalı* eserinde toplumsal mutluluğa, ilerlemeye ermenin yolunun, insanların ölümsüzmüşçesine gerçekleştirdikleri kötülüklerden geçtiğine ilişkin görüşleri, günümüzde büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Ayrıca zengin toplumların bolluğunun savurganlığa bağlı oluşu, Mandeville'i haklı çıkartmaktadır. Baudrillard da rasyonel, gerçek bir sistemin gizli kusurlarla, dengelerle, zararlarla ve kötülüklerle gelişip büyüdüğü düşüncesindedir.[840] Bu bakımdan, danışıklı dövüşle insanın ekonomik motivasyon kaynağının "ihtiyaç"lar olarak gösterilmesi şaşırtıcı gelmez. Zaten tüketim toplumunda toplumsal ve ekonomik anlamda refah adına her şeyin mubah olması, üretim düzenine gerekçe olarak gösterilenin de açık-seçik olmasına gerek duyulmaması, günümüzde nesneler için kullanılan işlevsel ya da değil, zaruri ya da lüks, yararlı ya da yararsız vb. sıfatların yerli yerinde kullanma imkânının nerede başlayıp nerede bittiğinin belirsizleşmesi, yukarıda sözü edilen "motivasyon"la ilişkilendirilebilir. Bu bakımdan ihtiyaçlar kavramının refah kavramıyla güçlü bir dayanışma içinde olduğunu söylemek mümkündür. Eşitliğin gizemli sisteminde ihtiyaçlar, güven veren bir erekler sistemine gönderme yapmakla kalmazlar, evrensel anlamda bir eşitlik teminatı olarak da iş görürler. Böylece tüm insanlarda, ihtiyaç ve tatmin ilkesi ya da nesnelerin ve malların kullanım değeri önünde eşit olduğu algısı oluşur.[841]

İhtiyacın kullanım değeriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Marx'a göre,

> "[k]ullanım değeri dendiğinde, toplumsal olarak tanınmış bir yarar taşıyan, ister üretime isterse tüketime girerek, 'özellikleriyle herhangi bir çeşit insan gereksinimini karşılayan' her şey anlaşılmalıdır. Burada, her topluma uyan genel bir kavram söz konusudur. Emek, sonucu meta biçimini alsın ya da almasın, genel olarak kullanım değeri üretimi olarak tanımlanır."[842]

[840] Baudrillard, 2017c, s. 40.
[841] Baudrillard, 2017c, s. 53.
[842] Aktaran Bensoussan, Gerard-Labica Georges (2012), *Marksizm Sözlüğü*, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul: Yordam Kitap, s. 193.

Anlaşılacağı üzere, kullanım değeri dendiğinde ortada nesnel bir faydalılık ya da doğal ereksellik ilkesi olmalıdır ve bu ilkenin önünde toplumsal ya da tarihsel eşitsizlik, ayrıcalıklı bir sınıfa atıf yoktur.[843]

Baudrillard'a göre refahın ve ihtiyacın birbirini tamamlayıcılığı, toplumsal ve tarihsel açıdan eşitsizliğin ortadan kalkmasına yönelik ideolojik işleve sahiptir. Niceliksel olarak eşitleme ve bütünsel bir refah perspektifi, mal artışıyla sağlanmaya çalışılır. Tüketim toplumunun tüm politik oyunu, refahı denge düzeyine çekme ve böylece çelişkileri aşma üzerine kuruludur.[844]

Komünist toplumlar değiş tokuşların toplumsal şeffaflığının yerine, değiş tokuşlarda malın biçimsel eşitliğine vurgu yaparlar. Bu toplumlar kendi içlerinde toplumsal ayrım, sınıfsal anlamlardan arındırılmış "doğal", birbiriyle "uyumlulaştırılmış" bireysel ya da toplumsal ihtiyaç terimleriyle konuşurlar. Anlaşılacağı üzere, söz konusu toplumlarda politik bir çözüm değil, bolluk aracılığıyla kesin bir çözüm elde etme yoluna geçiş yapılmıştır. Benzer bir biçimde sosyalist ülkelerde, toplumsal ve politik devrimin yerini refah devrimine bıraktığı görülür.[845]

Her ikisinde de tüketim potansiyelinin eşitlenmesi ile insanların eşitliği arasında bir korelasyon kurulmaya çalışılıyor gibidir. Ancak bu durum, büyük bir yanılsama olmanın ötesine geçen başka türden bir sonuçla insanı karşı karşıya bırakmamaktadır. Yine her iki durumda insana ilişkin gerçek sorunlar görmezden gelinmekte, insana nesnelerin ve göstergelerin peşinden koşmanın dışında alternatif bir "eylem" kalmamaktadır.[846]

Büyümenin bollukla, bolluğun demokrasiyle ve dolayısıyla haklarla özdeşleştirildiği günümüz idealist yorumuna karşılık ne söylenebilir? Baudrillard'a göre aslında sistem bolluğu ve tüketimi, sömürü ve savaşın yerine geçirir ama yalnızca kendi yasalarına itaat ettiğinden hiç kimse bu durumdan tatminkâr bir sonuç beklemeyi

[843] Baudrillard, 2017c, s. 53.
[844] Baudrillard, 2017c, s. 53.
[845] Baudrillard, 2017c, s. 53.
[846] Baudrillard, 2017c, s. 52.

ummamalıdır. Bu bakış açısına göre sistem, kendi varlığını sürdürmesini sağlayan her şeye kucak açarken, toplumsal ve bireysel içerikler söz konusu olunca yadsıma yoluna sapmaktadır. Sistem insandan yalnızca ona inanmasını beklemektedir. Bu nedenle Baudrillard, insanları toplumsal-reformist yanılsamalara karşı uyanık olmaya davet etmektedir. Örneğin, içerikler üzerinde oynayıp sistemi değiştirmeye inanmanın yanılsamalarına. Sistemin içinde çokça karşılaşılan ama çoğun farkına dahi varılamayan paradoksların da insanın − onun için çizilen− yol haritasının dışına çıkmasını güçleştirmek ve dolayısıyla sorun çıkarmasının önüne geçmek için yapıldığı söylenebilir.[847]

Aynı bağlamda dikkatleri üzerine çekmesi gereken diğer bir durum da, sistemin bolluk dışındaki her alana erişim gücü ve kendi varlığını devam ettirmek için alternatif kaynak üretimidir. Tüketim toplumu insanları zararlar bakımından da köşeye sıkıştırılır. Baudrillard'a göre örneğin kent ve sanayi ortamının etkisiyle, mekân ve zaman, temiz hava, yeşillik, su, sessizlik vb. yeni kıtlıklar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla geçmişte bedava olan ve bol bol kullanılanlar, günümüzde yalnızca ayrıcalıklıların erişimine izin verilen üretilmiş lüks mallar, hizmetler biçiminde sunulmaya başlanmıştır. Görüldüğü gibi, dengesizliğin ve eşitsizliğin azalıyor görünümü, zorunlu mallar ve/veya yaygın tüketim nesneleri bakımından görece türdeşleşmenin, yeni çıkar hiyerarşisinin oluşumunun önüne geçememektedir.[848]

> "Şimdiden toplumsal hiyerarşinin çok daha ince ölçütlere kaydolduğu görülüyor. İş ve sorumluluk tipi, eğitim ve kültür düzeyi (yaygın malları tüketme *tarzı* bir tür 'ender bulunur mal' olabilir), kararlara katılım. Bilgi ve iktidar bolluk toplumumuzun iki önemli az bulunur malıdır ya da öyle olacaktır."[849]

Anlaşılacağı üzere soyut ölçütler, somut göstergeler gibi birer ayırımcılık unsurlarına dönüşmekten kurtulamıyor ya da alt yapının üst yapıyı belirliyor gibi gösterilmesi eşliğinde, günümüz ekonomisinin ve dolayısıyla tüketimin sömürgen yapısının, soyut ölçütleri de metaya dönüştürmekten geri kalmadığı görülüyor.[850]

---

[847] Baudrillard, 2017c, s. 62.
[848] Baudrillard, 2017c, s. 62-63.
[849] Baudrillard, 2017c, s. 63.
[850] Baudrillard, 2017c, s. 63.

Şimdi de, somut göstergelerden biri olan konut düzeyinde durumu ele almaya çalışalım. İnsanlık tarihinde uzunca bir süredir konut, ayırımcılık açısından baş tacıdır. Baudrillard'a göre yeni olan, konutun giderek çok yüksek düzeyde az bulunurluğunu perçinleyen kronik spekülasyondur. Coğrafi ayırımcılık, ikamet edilen mekânın içi ve dışı ve/veya birden fazla konut edinme, sözü edilen kronik spekülasyonun parçalarıdır. Günümüzde mekânın ve mekânların toplumsal sınıflama, kategorileme bakımından nesnelerden daha önemli olduğu belirtilmelidir. Diğer tüketim nesnelerinin tersine konutun ayırımcı, mekân ve yerleşme ilişkileri bakımından nesnelerin türdeşleştirici işlevi vardır.[851]

Mekânın, şehrin merkezinde mi ya da şehrin kenar bir mahallesinde mi, gettoda mı ya da banliyöde mi, müstakil mi, apartmanda mı yoksa gökdelende mi bulunduğuna bağlı olarak işlevsellik kazandığı söylenebilir. Ayrıca yerleşim yerinin özelliklerine alıcı gözüyle bakıldığında karşılaşılan manzaranın −doğa, mekân, temiz hava, sessizlik vb. açılardan− durumunun fiyatlara yansıtıldığı görülür. Ender bulunan bir mal haline gelmekle, fiyatının artmasıyla bu yerler, iki uç toplumsal kategoriyi birbirinden ayırır. Toplumsal kategoriler, farklılaştırıcı harcamalar göstergelerinde okunabilir duruma gelir.[852] Baudrillard açısından bu söylenenleri "çevre" ve "ambiyans" kavramları adı altında toplamak mümkün görünmektedir. Bu kavramlar,

> "[…] gerçekte öbür insanların yakınında, onlarla yüz yüze ve onların söyleminde yaşamaktan çok, bize her gün şaşırmış gücümüzün, potansiyel bolluğumuzun, birbirimizden uzaklaşmamızın söylemini tekrarlayan itaatkâr ve yanıltıcı nesnelerin sessiz bakışı altında yaşamaya başladığımızdan bu yana böylesi bir rağbete kavuştu. Kurt çocuğun kurtlarla yaşaya yaşaya kurda dönüşmesinde olduğu gibi demek ki biz de yavaş yavaş işlevselleşiyoruz."[853]

Sistemin daha büyük zaferler kazanmak için, insanı fiziksel ve düşünsel açıdan çepeçevre kuşatacak ne türden nesne varsa hepsini keşfetme, gerçekleştirme ve örgütleme noktasında iş başında olduğu, insanın da bu durumu karşılıksız bırakmadığı görülmektedir.

---

[851] Baudrillard, 2017c, s. 63.
[852] Baudrillard, 2017c, s. 63.
[853] Baudrillard, 2017c, s. 16.

Baudrillard'ın "kullanım değeri" kavramını değerlendirişi, Marx'tan farklı olduğu görülüyor. Say şöyle demektedir: "Gerek kullanım değeri tanımının muğlaklığı gerekse salt kullanım değerine işaret eden *meta*lar dünyasında değil, göstergeler dünyasında yaşıyor oluşumuzdan ötürü Baudrillard, Marx'ın kullanım değeri analizini epeyce eleştirir."[854] Çünkü Baudrillard'a göre "[a]sla kendinde (kullanım değeri içinde) nesne tüketilmez; gerek sizi ideal gönderge olarak kendi grubunuza ilişkilendirerek, gerekse de üst bir statü grubuna göndergeyle sizi grubunuzdan ayırarak ayırt eden göstergeler olarak nesneler (en geniş anlamda) her zaman güdümlenir."[855] Temel bir toplumsal süreç olarak herkesin topluma kaydolduğu statü, farklılaştırıcı olduğu kadar zorlayıcıdır. Baudrillard'a göre bu durumu ihtiyaç ve tatmin eğrisiyle açıklamak mümkün görünmemektedir. Bu aşamada nesnelerin, kullanım değeri açısından kişileri doyuma ulaştıramadıkları da gözlemlenebilir. Kişinin statüsü artıkça, ona yönelik talep zorlaması da artar.[856]

Say, Marx'ın "kullanım değeri" kavramı ile Baudrillard'ın geliştirdiği "saf nesne" kavramını gösterişçi olmayan tüketime atıfta bulunmaları bakımından birbirine benzetir[857] ve şöyle değerlendirir: Baudrillard, "[…] *Çaresiz Stratejiler* adlı çalışmasında en az Marx'ın kullanım değeri kadar muğlak bir *saf nesne* tanımlaması yapar."[858] Baudrillard'a göre "'[s]af nesne, sahip olduğu güç nedeniyle elde edilmesi ya da değiş tokuş edilmesi olanaksız tek şeydir. Saf nesne demek, insanın kendisinden nasıl kurtulacağını bilemediği çok değerli bir şey demektir.'"[859]

Meta açısından "kullanım değeri" kavramı dendiğinde "değişim değeri" kavramı da hemen akla gelmelidir. Çünkü, bu iki kavram birbirini tamamlama özelliği taşımaktadır.[860] Marx'a göre değişim değeri, metalararası nicel ilişkidir. Bu ilişki, salt niceldir. Metalarda ortak olan, metaların onun aracılığıyla karşılaştırılabilmelerine

[854] Say, Hüseyin (2018), *Gösterişçi Tüketim Bağlamında Karl Marx Jean Baudrillard Mukayesesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı), s. 70. http://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/3336/H%C3%BCseyin_Say.pdf?sequence=1, Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2020.
[855] Baudrillard, 2017c, s. 68.
[856] Baudrillard, 2017c, s. 68-69.
[857] Say, 2018, s. 70.
[858] Say, 2018, s. 70.
[859] Aktaran Say, 70.
[860] Navaro, 2017, s. 323.

imkân veren şey de içlerinde billurlaşmış olan emektir. Dolayısıyla değerin maddesini emek, değerin niceliğinin ya da büyüklüğünün ölçüsünü de emek için harcanan zaman oluşturur.[861] Ayrıca "[…] değişim değeri ile gösterişçi tüketim arasında doğrudan bağlantı vardır. Altın, şato, aristokratik ve burjuvaya özgü tüm şatafat, özündeki değişim değeri sebebiyle gösterişçidir."[862] Bu bağlamda, Baudrillard'ın metinlerinde arayacağımız kavramlar "gösterge değeri" kavramı olmalıdır. Çünkü adı geçen kavram, ona göre "fazladan bir şey"e gönderme yapmaktadır.

> "Değerin kendini gösterdiği bu 'fazladan şey', 'sahip olunan şey' haline gelebilir. Önemli olanın her zaman zorunlunun ötesinde olmasını sağlayan bu simgesel değer yasası en iyi şekilde harcamada, kayıpta ayırt edilir, ama aynı zamanda sahiplenmede de doğrulanabilir, yeter ki sahiplenme fazlanın, 'fazladan şey'in ayrıştırıcı işlevine sahip olsun."[863]

Demek ki, bolluğun bir değere dönüşmesi için yeterinden fazla olması ve sahip olunan şeyin ayırt edici bir özellik taşıması gerekiyor. Bu durum, sistem ile savurganlık arasındaki bağlantıyı kurmak açısından önemlidir.[864] Baudrillard'ın savurganlığa ilişkin belirlemeleri şöyledir:

> "Yalnızca hayatta kalmak için yapılanın ötesindeki her üretim ve harcama savurganlıkla suçlanabilir (sadece giysi modası ve besin maddeleri 'çöplük'ü değil, ama aynı zamanda askeri süper-gadget'ler, 'Bomba', bazı Amerikan köylülerinin gereğinden fazla zirai donanımı ve makine aksamlarını eskitmek yerine her iki yılda bir yenileyen sanayiciler: Sadece tüketim değil, ama aynı zamanda üretimin kendisi de fazlasıyla gösterişçi süreçlere itaat eder[…]"[865]

Bu söylemde, bağlam açısından dikkati üzerine çekmesi gereken sözcük "gösterişçi"dir. Marx'ın "değişim değeri" ya da Baudrillard'ın "gösterge değeri" kavramına göre, kapitalistler önünde sonunda "gösteriş"le buluşmak durumunda kalırlar. Çünkü yüksek statüdekilerin bir biçimde "gösteriş"le yolu kesişir; istese de istemese de bulunduğu ortam, onu bu buluşmaya zorlar.[866]

---

[861] Aktaran Bensoussan-Labica, 2012, s. 193-194.
[862] Say, 2018, s. 71.
[863] Baudrillard, 2017c, s. 43.
[864] Baudrillard, 2017c, s. 44.
[865] Baudrillard, 2017c, s. 44.
[866] Baudrillard, 2017c, s. 47.

Nesneler, kullanım düzeyinde yavaş bir yok olma süreci içindedir ama tüketim toplumunda uygulanan şiddetle daha hızlı ve daha yoğun bir ortadan kaybolma süreci içine girerler. Baudrillard'a göre tam da bu nedenle "yok etme", üretime alternatif olmaktadır. Yoksa, tüketime nasıl anlam kazandırılabilirdi? Üretimle yok etme arasındaki aracı terim olan "tüketim"deki eğilimin, kendisini yok etme bakımından aşmaya, dönüştürmeye yönelik derin eğilimin ona anlam kazandırdığı belirtilmelidir. Yönlendirilen tüketiciliğin üretkenlik düzenine bağımlı kılınması, nesnelerin çoğu zaman ortada olmaksızın üreticilik düzeninde yer almasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum nedeniyle nesneler bolluğu bile çelişkili bir biçimde kıtlığı simgelemektedir. Üretilen bir şey olarak kıtlık da stoklamayı yüceltme işlevini üstlenmektedir.[867]

> "Stok, yokluğun gereksiz yinelemesi ve kaygının göstergesidir. Nesneler sadece yok etmede gereğinden *fazla olarak* vardırlar ve yok oluşlarında zenginliğe tanıklık ederler. Her durumda yok etme ister şiddetli ve simgesel biçimi altında […] olsun, isterse de sistematik ve kurumsal yok edicilik biçimi altında olsun sanayi-sonrası toplumun başat işlevlerinden biri olmaya yazgılıdır."[868]

Buna göre günümüzde ne özgür bir piyasa ne de Marx'ın dile getirdiği gibi piyasayı biçimlendiren bir arz-talep ilişkisi vardır. Ekonomide rekabetçi işleyişin yerini tekelci işleyiş almıştır. Daha sinsi ve daha tehlikeli olan tekelci sistem, yalnızca emek gücünü sömürmez; çelişki içeren rekabetçi sistemin yerine geçmek için yanıltmacalar da üretir. Öngörüye dayalı bir hesap kitap anlayışı diyalektiğe kısa devre yaptırdığından, tekelci sistemdeki arz ve talep arasında diyalektik ilişki olduğu söylenemez. Sistem her alanda rekabet öyküsünden güç devşirmektedir ve üretim söz konusu olduğunda sırtını arz talep öyküsüne yaslamaktadır. Ancak döngüsel süreçteki yönlendirilen tüketim talebiyle ortaya çıkan yeni stratejik güçler, yeni yapısal unsurlar −ihtiyaçlar, bilgi, haber vb.− bu döngüde kopuşa neden olacak güçte değildirler.[869]

Baudrillard açısından talep ya da ihtiyaçlar bir simülasyon modeline benzedikçe, yeni üretici güçler sisteme uyumlanır. Yeni sistem gerek gördüğünde işleyişe müdahale etme gücünü ele geçirdiğinden, gözetim altındaki ihtiyaçları isterse ortaya çıkarır;

---

[867] Baudrillard, 2017c, s. 47.
[868] Baudrillard, 2017c, s. 47.
[869] Baudrillard, Jean (2013), *Üretimin Aynası*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 114-115.

isterse üstünü kapatır; istediğinde göstergelerle oynayarak yapay çelişki ve diyalektik üretebileceği gibi, isterse her türlü devrim göstergesini kendine mâl edebilir. Tekelci sistemin insan açısından belki de en trajik belirleyiciliği, her türlü yanıtı kendi ürettiği için soru sorulmasına gerek kalmamasıdır; çünkü böylece insan açısından sonuçlar nedenlerden daha önemli hale gelecektir. Halbuki kusursuz bir varlık olmayan insan, yaşadığı dünyayı nedenler dünyası olarak görmelidir ki eksikliklere, yanlışlıklara karşı uyanık bir duruş sergileyebilsin.[870]

Sorulabilecek ve yanıtlanabilecek soruların bir kod tekelinde olması, tüketim toplumunun ve insanının dünyasını biçimlendirme olanağına el konulmasıyla sonuçlanmaktadır. Sistemin ya da oyunun kendi kuralları, kendi ürettiği terimleri ve göstergeleri vardır. Sorulacak soru ve verilecek yanıt bunlara bağımlı kılınmıştır. "Çerçeve" çizilmiştir; başta ekonomiye ilişkin olanlar, sonra insanın geriye kalan her türlü eylem ve düşünce dolanımına dâhil olanlar, bu çerçevenin izin verdiği ölçüde dünyada bir tür "gerçeklik" kazanmaya mahkûm edilmiştir.[871]

> "Öyleyse bu aşamaya geçiş rekabetin sonundan çok, toplumsal emek süresi denilen şey üstüne oturtulmuş bir mantığın egemen olduğu rekabete dayalı bir emek gücü, sömürü ve kâr sisteminden devasa bir işlemsel soru-yanıt oyunuyla tüm değerlerin değişime uğradıkları ve sahip oldukları işlemsel göstergeler çerçevesinde değiş tokuş edilebildikleri devasa bir kombinezonlar düzenine geçildiğini göstermektedir. Tekelci aşama (asla hepsine sahip olunamamış) üretim araçlarından çok *kodun tekelleştirilmesi* anlamına gelmektedir."[872]

Baudrillard'a göre tekelci aşamada kod hem fetişleşir hem de mutlak gönderen örneği olur. Gösterge o kadar işlevselleştirilir ki, artık hiçbir şeyi açıklayamaz duruma gelir.[873]

Baudrillard, radikal bir değişikliğe uğrayan anlam üretim biçimini ya da göstergenin işaret edemezliğini ironi yüklü anlatımıyla şöyle açıklamaktadır:

---

[870] Baudrillard, 2013, s. 115.
[871] Baudrillard, 2013, s. 115-116.
[872] Baudrillard, 2013, s. 116.
[873] Baudrillard, 2013, s. 116-117.

"Bu, göstergenin prestij, farklılık gibi geleneksel konumuna, yani gösterenin bir gösterilene, biçimsel bir fark, (şu giysinin kesimi, bu nesnenin stili gibi) ayrımlayıcı karşıtlığın hâlâ göstergenin kullanım değeri − farklı bir kâr anlayışına, somut bir ayrıma (sahip olunan değer)− olarak adlandırılabilecek şeye gönderme yaptığı evredir. Bu hâlâ klasik dönem anlamlama, psikoloji (ve felsefe) anlayışına uygun bir gönderenler sistemine benzemektedir. Bu aynı zamanda göstergelerin güdümlendiği bir *rekâbet çağıdır*. Gösterge/biçim bambaşka bir örgütlenme biçimi, yani gösterenlerin gösterilen ve göndereni saf dışı ettikleri ve kodun kendi mantığından başka hiçbir öznel ya da nesnel 'gerçekliğe' gönderme yapmayıp kendi gönderenine dönüştüğü ve göstergenin kullanım değerinin de bir komütasyon ve değişim değeri yararına ortadan kaybolduğu genel bir biçimin betimlemesini yapmaktadır."[874]

Baudrillard'a göre ortada bir kod, arzu nesnesine dönüşen mutlak bir gönderen örneği olmayan geleneksel göstergeye geri dönüp bakıldığında, hem bilinçli bir anlam verme süreciyle hem de gösterilenlerin akılcı bir yoldan değerlendirilme çabasıyla karşılaşılır.[875]

Baudrillard, gösterge evreni ile meta evreninin işleyişi ve dönüşümü açısından büyük bir benzerlik görmektedir.

"(Kapitalizmin rekabetçi dönemine kadar) 'geleneksel' meta gerçek anlamda bir değişim ve kullanım değerine sahipti. Tıpkı göstergenin klasik örgütlenme düzenindeki gösterilenin kullanılma değeri gibi, son aşamada, üretilen nesneyle özne arasındaki özel ilişki sayesinde ürün hâlâ tüketilmesi gereken bir şey olmayı sürdürmekteydi. Genel olarak üretim konusunda (değişim değerinin soyutlanmasından kaynaklanan) bir eşdeğerlikten söz edilebilirken, tüketim konusunda böyle genel bir eşdeğerlikten söz edilememektedir. Başka bir deyişle burada ürünler hâlâ somut bir amaca hizmet etmektedirler. Tekelci kapitalizmle birlikte yukarıda sözü edilen mutasyonla yalnızca gösterge evreninde karşılaşılmaktadır; yani bu evrende ürünlerin nihai amaçları ve kullanım değerleri gerçekten de ortadan kaybolmaktadır. Bu evrende özerkliklerini tamamıyla yitiren gereksinimler kodlanmaktadır. Haz vermekten başka bir işe yaramayan tüketim, bundan böyle üretimle aynı amacı paylaşmak zorundadır. Buna karşın üretimin üretime benzemekten başka bir sorunu yoktur."[876]

Yaşanan süreçte değişim değerinin kullanım değerini, kodun göndereni bahane edişiyle karşılaşmaktayız. Onlardan birinin diğerini bir bahane olarak öne sürmesi, kapitalist sistemin gelişmesi olarak görülebilir mi? Baudrillard'a göre bu durum,

[874] Baudrillard, 2013, s. 116.
[875] Baudrillard, 2013, s. 116-117.
[876] Baudrillard, 2013, s. 117.

gelişmeden öte mutasyona uğrama olarak değerlendirilmelidir. "Üretim olsun diye üretim yapma" söz konusu olunca, üretim bütünüyle soyut bir hâl alır. Sistemin, gerçekliğini yitirmiş bir kod gücünü eline geçirmesi hem tüketimi hem de çelişkiler alanı olan üretimi etkisizleştirmektedir. Diğer bir deyişle, sorgulanma ihtimali kalmayan kod gücüne karşı üretim de tüketim de anlamını yitirmektedir.[877]

Baudrillard'ın sistem ve üretim-tüketim ilişkisine yönelik başka bir tespiti de şöyledir:

> "Hem gönderenler (üretim sisteminin 'nesnel' tözü) hem de devrimci (üretim biçiminde karşılaşılan çelişkilerin asıl nedeni) gönderenler sistemi anlamında etkinliklerini yitiren üretim güçleri ve üretim ilişkileri diyalektiği, göstergelerin tözü ve göstergeler arasındaki 'diyalektik' gibi anlamını yitirmektedir."[878]

Görüldüğü gibi sistem, herkesi ve her şeyi işlevsel olmaya zorlamaktadır. Finansal kapitalizm küresel ölçekte yersiz-yurtsuz özerkliğini, neredeyse tamamen devletler üstü konumunu örgütlü yapısına, her şeyi ve herkesi işlevselleştirebilmesinin önüne geçecek çelişkilerin ya da diyalektik bir zorlayışın olmayışına borçludur. Üretime ilişkin çekincelerin ortadan kalkması ve alım-satımda altının yerine kağıt ve hatta dijital para kullanımı, artık paranın bir ölçüye tâbi olma yükümlülüğünden kurtulmasına, sözü edilen değiş-tokuş araçlarının kendi alanını açmasına neden olmuştur. Tüketimi güdümleme alanı olarak bu alan, oldukça "serbest"tir. Gerçek bir üretim, bu alan tarafından sürekli korkutulmakta; tehdit edilmektedir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılanların sınırlarını belirleyen sistem, bir koda dönüşmektedir. Bu kod, dünyada gözün görebildiği her alanla ilişkili olarak zaferini ilan etmiş gibidir. Akılcı, soyut, genel kodun ya da çağdaş sistemin merkezinde artık maddi üretim süreci yoktur.[879] Baudrillard'a göre,

> "[a]nlamlama kodunun evcilleştirdiği dilyetisi, yeniden canlandırma düzenine ait tüm toplumsal ve simgesel ilişkilerin evcilleştirilmesi ekonomi politiğin çağdaşı olmakla kalmayıp aynı zamanda *onu üreten süreçtir*. Günümüzde bu 'üstyapısal'

[877] Baudrillard, 2013, s. 117-118.
[878] Baudrillard, 2013, s. 118.
[879] Baudrillard, 2013, s. 117-118.

> alanlar ekonomi politiği biçimlendirmekte ve ona radikal bir görünüm kazandırmaktadır. […] Dil, gösterge ve yeniden canlandırma üstüne oturan ekonomi politiğin, maddi üretimden çok daha önce ortaya çıktığını yalanlayabilecek biri var mıdır?"[880]

Anlaşılacağı üzere Baudrillard, −Marx'tan farklı olarak− üstyapının altyapıyı belirlediği görüşündedir. Günümüzde, emeğe dayalı zorunlu toplumsallaşmanın ya da üretim güçlerinin yoğun bir biçimde harekete geçirildiği kapitalizm kapsamına giren süreçlerin çok ötesine geçilmiş oluşu, ekonomi politiğin genel bir görünüm kazanmasıyla ortaya çıkan sürecin kökeninde Marksist ekonominin öne sürdüğü gibi üretici güç olarak sömürülenin emek olmayışı kadar açık-seçiktir.[881]

> "Artı değer, kâr, sömürü −kapitalizme özgü bütün bu 'nesnel gerçeklikler' hiç kuşkusuz olayın yalnızca *taktik* yanını yansıtan devasa bir toplumsal evcilleştirme süreciyle üretim sürecinde yer alan devasa bir yüceltme girişimini gizlemeye yönelik gerçekliklerdir. Oysa sistem bugün bunun tam tersi sayılabilecek bir taktiğe başvurmakta, yani tüm toplumu harekete geçirmek yerine tekno-yapısal akılcılığa başvurarak değişik kategorilerin tamamını ya da her kategoriden giderek artan üretici toplumsal zamanın büyük bir bölümünü yolundan saptırmaktadır."[882]

Baudrillard'a göre günümüzde bu yolundan saptırma eylemi çeşitli yollar aracılığıyla yapılmaktadır. Çelişkileri apaçık görünmeyen ve oyalayıcı olan kod evreninde, zorunlu sanayileşme ve üretime yönelik doğrudan sömürünün yerini alan enstrümanlar toplumsal zaferler vaat ederek, yoluna çıkacak engelleri ortadan tek tek kaldırmaktadır.[883]

Baudrillard'a göre uzatılmış eğitim süresi, mali açıdan yirmi beş yaşına kadar desteklenen öğrenim, meslek içi sürekli eğitim, başka mesleki alanlara yönlendirme gibi toplumsal üretkenliği artırmaya ve çeşitlendirmeye yönelik olarak atılan adımlar, gerçekte sistemin ihtiyaç duymadığı türden şeylere karşılık gelmektedir. Zira sistem açısından, aşırı uzmanlaşmaya yönelik bu çok işlevli eğitim, ancak çok üst düzeydeki, dolayısıyla sınırlı sayıdaki insan için gereklidir. Biraz daha ileri giderek, sistemin çok

[880] Baudrillard, 2013, s. 118-119.
[881] Baudrillard, 2013, s. 118.
[882] Baudrillard, 2013, s. 120.
[883] Baudrillard, 2013, s. 120.

işlevli ve dinamik bir teknokrat kadrosu tarafından yönetildiği söylenebilir. Sistemin tüm kararlarını alma sorumluluğunu üstlenmiş olan bu kadronun karşında, toplumsal bakımdan hiçbir sorumluluk almayan kitleye kala kala hemfikir olma ve eğitim görme yanılsaması kalır.[884]

Baudrillard bütün bunları, geçmişte mülkiyet hakkı ve gerçek hak kapsamında sayılı kişiye nasip olan, buna karşın diğerlerine −üretici güçler tarafından nötralize edilmesi için− sunulan çocuk yuvası, kreş, toplumsal denetim altına alma türünden şeylerden farklı olmadığını düşünmektedir. Ona göre "gelişmiş bir demokrasi"ye ait olduğu söylenen bütün bu yapıp-etmeler ve buna aracılık eden kurumların asıl amacı, insanların üretken olması için değildir. Ortada bir oyun vardır; oyunun kuralları gereği böyle yapılmaktadır. Bu bakış açısıyla sistemin, kişileri himayesi altına alarak aslında geri plana atması, vahşi sömürüsünü gizlemenin incelikli bir yolu olarak değerlendirilebilir.[885]

Bu aşamada, Baudrillard ve Marx arasındaki "üretim"e ilişkin görüş farkının belirginleştiği söylenebilir. Marx'ın, insanı maddi üretim mantığı ve üretim biçimlerinin tarihsel diyalektiği içine yerleştirmiş olması, Baudrillard'a göre üretim biçimlerini farklılaştırarak, belirleyici bir aşama olan üretim adındaki gerçekliğin ötesine geçememek demektir. Bunun nedeni rasyonel bir ekonomi anlayışının insanlığın gelişme sürecinde genel bir yöntem olduğu fikrini kabul etmek ve bunu tüm insanlık tarihi için geçerli kılmaya çalışmaktan başka bir şey değildir. Bu durumda, insanlık tarihinin tamamı çok büyük bir simülasyon modeli olarak sınırlandırılmış olur. Baudrillard'a göre Marx'ın geliştirdiği ideolojik belirlemeler bir çözümleme aracına dönüştürülerek, bugünkü tekelci kapitalist düzene diyalektik bir karşı çıkış olduğu düşünülebilir. Peki, öyle midir? Ona göre bundan daha önemli olan, sistemin kendi diyalektiğini, kendini yeniden üretip üretemediği sorusudur.[886]

Baudrillard'a göre günümüzde ekonomik açıdan sömürülenlerin ayaklanmamasına karşın, gençler söz hakkından mahrum bırakılma sürecine, ten rengi

[884] Baudrillard, 2013, s. 120-121.
[885] Baudrillard, 2013, s. 121.
[886] Baudrillard, 2013, s. 26-27.

farklı olanlar ekonomik sömürüden çok daha radikal ırkçı bir koda, kadınlar belli belirsiz bir kadın koduna karşı çıkmaktadırlar. Ona göre yukarıda belirtilenler gibi birer uyduya dönüştürülen bütün kategorilerin, bu yapısal ve hiyerarşik karşıtlıklar üzerine oturan saf dışı bırakma stratejisi karşısında yapılması gerekenler vardır.[887]

> "Sistemin merkezileştirilme ve bir teknokrasi piramidine dönüştürülme süreciyle birlikte öğrenciler, gençler ve daha ilk baştan bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde saf dışı bırakılanlarla çizgi ötesi (marjinal) ve merkez dışına itilenler (periferi), yitirilmiş duygular ve sorumsuzlukla karşılaşılan bir yerde, her türlü toplumsal kategoriyle bölgesel, etnik ya da ayrı dilleri konuşan cemaatlere önemli görevler düştüğü sonucuna varılmaktadır."[888]

Yukarıda kısaca belirtilmeye çalışılan yapısal ve hiyerarşik karşıtlıkları oluşturan grupların seslerini olabildiğince çıkarması Baudrillard'ın söylediği gibi kodun dayatılmasına karşı mıdır? Yoksa biçimlendirilmiş üstyapının çatlak sesleri midir? Aslında, her ikisi de aynı yolda buluşmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, günümüzde karşı duruşların çoğun değere ilişkin bir talep çerçevesinde değil de, yapısal ve hiyerarşik karşıtlıklar çerçevesinde gerçekleşmesi, üstyapıda gerçekleştirilecek kimi kırılmaların, altyapı açısından parçalı olarak yapılacak değişiklerin nedeni olarak gösterilmesinden endişe edilmelidir.

Baudrillard'a göre sistem, toplumsal nitelikli doğal ayrılmalar, yarılmalar üretmektedir. Yeniden üretim gücü sayesinde, dönemin ruhuna ve yapısal duruma bağlı olarak çelişki görüntüsü verebilen unsurları, kendi lehine çevirerek kullanmakta oldukça "başarılı"dır.[889] Baudrillard'ın deyişiyle:

> "Bugüne kadar üretim biçimi denilen 'belirleyici sürecin' ardına gizlenen çatlak, sistemin genişletilen yeniden üretim mantığı sayesinde su yüzüne çıkmaktadır. Bu tarih boyunca bürokratik merkeziyetçiliğin köleleştirdiği, etnik, dil ayrımına dayalı, baskı altına alınmış azınlıklar adlı çatlakla − ailenin, kadınların, çocukların, gençlerin keza yaşlıların geri plana itilmesi; üretim düzenini yeniden üreten yapı olarak az insandan oluşan aile adlı çekirdek etrafında örgütlenen bütün bir baskı ve ehlileştirme sürecinin yol açtığı çatlak−[…b]u üretken bir güç olarak bütünüyle yağmalanması gereken doğal bir çatlaktır, başka bir deyişle kapitalist süreç tüm doğal, toplumsal, cinsel, kültürel güçler ağıyla tüm

[887] Baudrillard, 2013, s. 123.
[888] Baudrillard, 2013, s. 122-123.
[889] Baudrillard, 2013, s. 126.

> dilyetileri ve kodları kapsamaktadır. Kapitalizmin sürüp gidebilmesi için doğaya, cinselliğe egemen olması, bir iletişim *aracı* olarak dilyetisine akılcı bir görünüm kazandırması; etnik gruplarla kadınlar ve gençlerin, soykırım, etnik kırım, ırk ayrımı gibi şeylerin geri plana itilmesi gerekmektedir."[890]

Baudrilllard sözü edilen toplumsal hareketlerin, katı Marksistlerin düşündükleri gibi, basit, normal olmayan gelişmeler ya da sınıf mücadelesinin bir türü olarak değerlendirişini doğru bulmamaktadır. Yaşanan olayların temel belirleyicisi olarak "ekonomi" gösterilmek ve insanlar hep ona doğru yönlendirilmek istense de bütün bunlar, ekonomik çelişkileri etkisizleştirmek için "üstyapısal" ideolojilerle oynayan kapitalizmin stratejisinin tersine dönüş hareketidir.[891]

> "Başka bir deyişle bugün sistem ekonomik referansı (rahatlık ve tüketimin yanı sıra çalışma koşulları, ücret, üretkenlik, gelişme) simgesel düzeni tehdit edebilecek en ciddi tehlike olarak sunmaktadır. Bugün ekonomik sistem kısmi çelişkilerinden ideolojik bir bütünleşme unsuru olarak yararlanmaktadır. Kapitalizm, bu sapma sonucunda kendisiyle suç ortaklığı yapan Marksizmi ideolojik (kendiliğinden ve karşılıksız) bir emek gücü olarak sömürmektedir."[892]

Bütün bu açıklamalardan çıkarılabilecek sonuç şöyle olabilir: Çelişkiler birer çelişki olmaktan çıkartıldığında ve kod tarafından diyalektik baskı altında tutulduğunda, ortaya çıkan sonuçların başka türlü olması beklenemez. Referans noktaları koda uygun ve dilyetisi de koda tâbi olduğunda, sistemi sorgulayan, geniş kapsamlı değişikliklere ilişkin düşüncesi olan bir özne ve özne topluluğundan söz edilmesi zor görünmektedir.

Bu aşamaya kadar anlatılmaya çalışılan Baudrillard'ın değer üçlemesini şöyle özetlemek mümkündür: Doğal bir göndermenin uygun düştüğü doğal evrede değer, dünyanın doğal bir kullanımına gönderme yaparken (kullanım değeri), ticari evrede genel bir eşdeğerlik uygun düşmekle beraber değer, ticari bir mantığa gönderme yaparak gelişir (değişim değeri) ve yapısal evrede de bir kod etkindir, değer bir modeller kümesine gönderme yaparak yayılım gösterir (gösterge değeri).[893] Baudrillard bu düzenlemeye sonradan bir ekleme yapar. "Değerin fraktal evresi" adını verdiği yeni evreye ilişkin şunları söyler: "Dördüncü evre olan değerin fraktal − hatta viral; ışın gibi

[890] Baudrillard, 2013, s. 126-127.
[891] Baudrillard, 2013, s. 127.
[892] Baudrillard, 2013, s. 127.
[893] Baudrillard, 2016a, s. 11-12.

yayıldığı− evresinde artık kesinlikle hiçbir gönderme yoktur; değer her ne olursa olsun hiçbir şeye göndermede bulunmadan katıksız yan yanalık yoluyla tüm yönlerde, tüm zaman aralıklarında ışır."[894]

Doğal ve genel bir dengeye sahip olmayan fraktal evre, tüketim toplumuna gerçek anlamda değer yasası sunamaz; onun yerine bir tür değer salgınını devreye sokar. Baudrillard değerin genel metastazının yaşandığı bu evrenin kendisini, rastlantısal hızla çoğalmayla ve dağılmayla gösterdiğini düşünmektedir. Bu evre −diğer evrelerde olduğu gibi− yalnızca nesneler açısından değerlendirildiğinde bütünü görmekten uzaklaşılır. Aslında bu evre, insan-nesne, insan-gösterge ve insan-eylem ilişkisinin kavramla, düşünceyle ilişkisinin kesilmesine işaret etmektedir.[895]

Kapitalizm, dördüncü boyutta ouroboros misali kendi kendini tüketmektedir. Bu aşamada, yeni bir "sosyalizm" masalı altın tepside önümüze konulmaya başlanmıştır bile. Malum, ekonominin kitleye karşı taktik bir unsur, bir saptırmaca olarak kullanımına devam edilebilmesi için sömürünün biteceği yanılsaması yaşatılması gerekmektedir. Bu durumda Marx, haklı çıkartılmaya mı çalışılmaktadır?

> "Ütopyanın gerçekleşme aşamasında Marx'ın bir ütopya ötesinden söz ettiği görülmektedir. Onun açısından bütün bunlar sanki aşılıp geçilmiş bir evreye ait şeylerdir. Hangi Siriusçu bakış açısından yola çıkılarak, Marx'ın haklılığı sorgusuz sualsiz peşinen kabul edilmektedir? […] Uluslararası komünizm bugün tarihin vereceği hükmü gerçekliğinin tek kanıtı olarak görmektedir. Başka bir deyişle kanıtı diyalektik akılda değil, olguların içkinliğinde aramaktadır."[896]

Baudrillard'a göre Marksist eleştiri de, insanı önce kendine yabancılaşmış bir varlık olarak sunmaya, sonra kusursuz bir varlığa dönüştürmeye çalışmaktadır.[897] Bu belirlemeler çerçevesiyle sınırlandırılan insan, tüm yaşamı kapsayan projenin parçası olmanın ötesinde bir misyonu üstlenememektedir.

Antropontolojik açıdan değerlendirildiğinde, insanın görünüşte ekonomiye bağlı özerkleşmesine paralel olarak, toplumsal alanda evrensele ve eşitliğe vurgu yapan

[894] Baudrillard, 2016a, s. 12.
[895] Baudrillard, 2016a, s. 12.
[896] Baudrillard, 2013, s. 151.
[897] Baudrillard, 2013, s. 153.

ideolojiler arasında kaldığı söylenebilir. Ekonomi özerkleştikçe, insanın toplum, kültür, din vb. ile olan ilişkisine artan ölçüde yön verme gücünü elinden kaçırdığı görülmektedir. Bu bakımdan söz konusu ister komünizm ister kapitalizm olsun, sonucun değişmediği gözlemlenebilir. Ayrıca her ikisinin de insanın yalnızca insan olmasından dolayı değil de, nesnel üretim düzeni karşısında hukuken tanınan eşitliğine vurgu yaptığı belirtilmelidir. Bu bakış açısıyla, günümüzde insanın haklar açısından eşit olması, ekonominin temel belirlemelerinden biri olan arz-talep ilişkisine bağlanır ve dolayısıyla hakların ekonomiye paralel bir düzen içinde değerlendirildiği gibi bir sonuç kolaylıkla ortaya çıkarılabilir.

5.9 Tüketim Toplumunda "Kendini Harcayarak Yeniden Üreten" Kötülük

Baudrillard "modernlik" ve "özgürlük" kavramlarının birlikte, zamandaş ve her alanda ortaya çıkışına dikkati çekmektedir. *Kötülüğün Şeffaflığı* adlı eserinin başlangıcında konuyu şöyle açımlamaktadır:

> "[…] Politik özgürleşme, cinsel özgürleşme, üretici güçlerin özgürleşmesi, yıkıcı güçlerin özgürleşmesi, kadının, çocuğun, bilinçdışı itkilerin özgürleşmesi, sanatın özgürleşmesi. Tüm temsil ve karşı-temsil modellerinin göklere çıkarılması. […] Nesne, gösterge, ileti, ideoloji ve zevklere ilişkin her türlü sanal üretim ve aşırı üretim yollarını katettik. Şimdi her şey özgür, kartlar açıldı […]"[898]

Baudrillard'a göre, − yaşadığını düşünen− insanın elinden özgürleşme simülasyonunda imajlarla, göstergelerle oynamaktan başka bir şey gelmemektedir. Ütopyaların gerçekleşmesinden dolayı bunları gerçekleştirme umudu kalmayan insan, bundan böyle ancak simülasyonun içinde onları hiper-gerçekleştirerek, yeniden üretilmesi gereken düşleri çoğaltarak varlığına ilişkin bir kanıt oluşturmayı denemektedir.[899]

[898] Baudrillard, 2016a, s. 9-10.
[899] Baudrillard, 2016a, s. 10.

Özgürlük ideali bağlamında özgür kalan her şeyin her alanda dolaşıma girmesi, birbirini etkilemesi ve birbirinin yerine geçmesiyle, keskin bir belirsizlik ve şüphe ortaya çıkmaktadır. Her şeyin birbirinin içine girmesi nedeniyle kavramların ayırt edilmesi güçleşmektedir. İnsan, kavramlarının gerçeklik içindeki yansımasının yok oluşuyla ya da ölümüyle karşılaşmaktansa, simülasyon evrenine sığınmakla kolaya kaçmaktadır. Bu nedenle, değerler alanında gelişme beklenemez. Birbirine dolanıp, kendi üzerine katlanan değerler bir yineleme biçiminde kendi sınırlarının ötesine geçmekle meşguldürler. Baudrillard bunu bir tür metastaz, bir tür hummalı kendini zehirleme biçimi olarak görmektedir.[900]

Şeyler, göstergeler ve eylemler kavramlarından, değerlerinden, amaçlarından vb. kurtulduklarında kendilerini sürekli yeniden üretme, içeriklerini işleme potansiyeline kavuşurlar. Bu bir paradoks olsa da Baudrillard'a göre ilerleme düşüncesinden üretime, politikadan medyaya her alanda gizli bir umursamazlık içinde sürdürülen bu metastaz düzeni/düzensizliği, kendi kendini gerçekleştirme gücüne sahiptir.[901]

İnsan dünyasında her şeyin bu düzensizliğe mahkûm oluşunun başlangıcını elbette onun düşünmesinde, düşüncesinde aramak gerekir. Çünkü "[d]üşüncesini yitiren bir şey gölgesini yitirmiş adama benzer; bu şey, kendini kaybettiği bir çılgınlığın içine düşer."[902] İşte, metastaz tam da bu gelinen noktada başlamaktadır. İnsanın biyolojik boyutunda genetik koda boyun eğmeyen metastaz gibi, düşünme boyutundaki metastazın ilk tükettiği alan insanın değerleri olmaktadır. İnsan ruhunun bireysel ve kolektif düzeyde akılla ilişkili, onun dünyasını biçimlendirmeye yarayan bu yüklemlerinin tüketimi, kendi varlığını zehirlemesiyle ve yok etmesiyle sonuçlanabilir.[903] "Akıl" zehirlendiğinde, kaçınılmaz olarak "duygu" da zehirlenecektir. Tüketim insanının umarsızlığı, insanı insan yapan bu iki yapının ölümcül derecede zehirlenmesine bağlıdır.

[900] Baudrillard, 2016a, s. 10-11.
[901] Baudrillard, 2016a, s. 12-13.
[902] Baudrillard, 2016a, s. 13.
[903] Baudrillard, 2016a, s. 12-13.

İnsanın bir makineye dönüşmesi ya da yok olması mı istenmektedir? İnsanın hiç olmazsa biyolojik devamlılığı göz önüne alındığında, bununla ilişkili görülebilecek "cinsel özgürleşme"ye ilişkin bunca söylem, insanın yok oluşunun önüne geçemeyecek midir?

> "Cinsel özgürleşme döneminde parola, en az üreme ile en çok cinsel ilişki oldu. Bugün, klonik bir toplumun düşü daha çok bunun tersi olurdu: Olası en az cinsel ilişkiyle en çok üreme. Vaktiyle beden ruhun metaforuydu, ardından cinselliğin metaforu oldu, bugün artık kesinlikle hiçbir şeyin metaforu değil; beden metastaz yeridir, simgesel düzenlenme olmadan, aşkın bir hedef olmadan, iletişim ağlarının ve entegre devrelerin yan yanalığına benzer katıksız bir yan yanalık içinde, tüm bu süreçlerin sonsuza değin programlandığı ve mekanik biçimde birbirine eklendiği yerdir."[904]

Baudrillard'a göre tekhücrelilerde, sadece aynı olanın bölünmesi ve kod aktarımıyla üreyen ölümsüz ve cinsiyetsiz varlıklarda olduğu gibi, bugün cinselliğin, cinsiyetli varlıkların, büyük serüveninin her alanda canlılığını yitirdiği görülmektedir. Bu durum yalnızca cinsellikle sınırlandırılamayan, insanın ilişki içinde olduğu her şeyin genel bir görünümü olarak değerlendirilmelidir. Baudrillard'a göre bu trans-seksüel görünüme bilimden ekonomiye, spordan sanata değin her alanda karşılaşılmaktadır. Artık, kategorilerin karşılıklı olarak birbirine karışması durumuyla karşı karşıyayız. Bu bakımdan türlerin karışması ya da evrensel bir süreçte viral bir benzeşim, zincirleme tepkime, rastlantısal ve anlamsız çoğalma, farklılıktan ve farklılık yanılsamasından uzak düşüren metastazın ve dolayısıyla kategorilerde görülen bir çözünmenin sonucu olarak değerlendirilebilir.[905]

Baudrillard'a göre her kategorinin özgüllüğünü yitirmesiyle, genelleşmesiyle ve diğer kategorilerle iç içe girmesiyle, "görecelik" taşkınlık biçimini alıyor. Özgürleşme ve kolektif kitlesel süreçler alanına girdiği ölçüde şeyler politikleşiyor, arzu nesnesi haline geliyor. Topyekûn göstergeleşme beraberinde kültürün fotokopileşmesini getiriyor. Bu nedenle her şey politik olduğunda trans-politik, her şey cinsel olduğunda trans-seksüel, her şey estetik olduğunda trans-estetik bir evrenin ortaya çıkmasına şaşırmamak gerekir. Kendini yeniden üretme ve sonsuz simülasyon potansiyeli taşıma,

[904] Baudrillard, 2016a, s. 14.
[905] Baudrillard, 2016a, s. 13-16.

bu alanların yok olmasıyla sonuçlanmıştır. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış kavramlarını mümkün olduğu ölçüde yerli yerine oturtulması açısından gerekli ilkenin artık olmayışı, onlar hakkında bir eleştiri geliştirebilmenin önündeki en büyük engel gibi görünmektedir. Kendi kendini aşma olanağından yoksun bırakılan, aşkın bir idealden yoksun bu kavramlar, yeniden üretime ve sonsuz simülasyon sürecine mahkûm kalmaktadırlar.[906]

Bütün bunlarla bağlantılı olarak bir de toplumsal ilişki alanına bakmak gerekmektedir. Baudrillard'a göre iletişim ve enformasyondaki başarılara ya da iletişim ağlarının çokluğuna rağmen artık gerçek anlamda toplumsallığın izinin sürülemeyişi, toplumsal ilişkinin kendi kendini, kendiliğinden aşmasının olanaksızlaşmasına bağlanabilir.[907]

Söz konusu iletişim olduğunda, insan zihni ile bilgisayar ekranının iç içe geçmesine bağlı olarak toplumsal biçimin farksızlaşması gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. İnsan zihninin, zihinsel bir ekrana, arayüze dönüşümü yakınla uzağın, içle dışın, nesneyle öznenin bitişikliğine neden olmaktadır. Bu durumu enformasyon açısından değerlendirdiğimizde, bilginin fazlasının rastlantısal bir biçimde dağılması ya da yer değiştirmesi kaçınılmaz olarak gerçekleşir.[908] Baudrilllard enformasyon ve iletişim ilişkisini bir benzetmeye dayanarak şöyle açıklamaktadır: "Enformasyon ve iletişim […] bir halkalanma içinde; özneyle nesnenin, içle dışın, soruyla yanıtın, olayla görüntünün vb. yüzeysel ayrımsızlığı içinde, bu Möbius modeline göre, birbirleri etrafında sürekli dönerler. Bu biçim, matematikteki sonsuz işaretinin döngüsel taklididir."[909] Görüntüler ve iletiler kesintisiz bir biçimde boşluğa akarken, kusura, sessizliğe yer yoktur. Büyülenme, insan zihininin kesintisiz bir kurmacanın içinde, nesne lehine işleyen süreç karşısında duyduğu şaşkınlıktan başka ne olabilir?[910]

Bilgisayar ekranı ile zihinsel ekran arasında kaybolan fark, bugün tüketim toplumu insanının talep ettiği her şeyin hızla karşılanması konusundaki sabırsızlığına

[906] Baudrillard, 2016a, s. 15-16.
[907] Baudrillard, 2016a, s. 18.
[908] Baudrillard, 2016a, s. 60-61.
[909] Baudrillard, 2016a, s. 61.
[910] Baudrillard, 2016a, s. 61.

açıklık getirebilir. Sabırsızlık, yavaşlığı ve sessizliği kesin bir biçimde reddetmektedir. Baudrillard'a göre düz anlamda görüntüler olarak video, resim, plastik sanatlar, görsel-işitsel ve sentez görüntüler ya da çağdaş görüntülerin pek çoğu görülecek hiçbir şeyin olmadığı izsiz, gölgesiz ve sonuçsuz görüntülerdir. Her şeyin gösterge endüstrisinin bir parçası olmasıyla, marjinal, sıradan ya da sınırları zorlayan bir şey olması, fark etmeden estetikleşmesi, sahte bir kültürel arka plan oluşturularak istiflenmesi ve korunması, Batı'nın tüm dünyayı ticarileştirmesinin de ötesine geçen bir "başarısı"dır. Batı reklamlar, medya ve görüntüler aracılığıyla, dünyanın estetikleşmesine önayak olmuştur. Her şeyin söyleniyor oluşu, her şeyin gösterge gücüne, tavrına bürünüyor oluşu, genel anlamda sistemin ticaretin artık-değerinden çok göstergenin estetik artık-değerine uygun bir biçimde işlediğini göstermektedir.[911] Baudrillard'a göre kitleler sistemin bu oyununda, istatistik ve görüntü borsasına spekülasyon yaparak, onlara ne öğretildiyse onu oynayarak kazanmaya çalışıyorlar. Gerçeklik ilkesinin yerini alan belirsizlik ve caydırma, aydınlatılması mümkün olmayan olayların ortaya çıkışına neden olmaktadır.[912] Baudrillard bu konuya açıklık getirmek için şöyle bir örnek vermektedir:

> "Amerika'nın bütün bilimsel ve askeri bilgisayar ağını beş saat boyu kırıp geçiren bilgisayar virüsü *belki de* yalnızca bir sınamaydı (Virilio), bizzat Amerikan gizli askeri servislerinin bir deneyiydi. Üretilmiş ve simüle edilmiş bir olay. Yani ya virüslerin yadsınamaz zehirliliğini kanıtlayan gerçek bir kazadır, ya da günümüzde en iyi stratejinin hesaplı istikrarsızlık ve aldatmaca olduğunu kanıtlayan tam bir simülasyon."[913]

Yukarıda anlatılan örneğin deneysel simülasyon olması virüslerin tepkiselliğini denetim altına almayı mümkün kılabilir mi? Zincirleme tepkileri denetlemenin zorluğu açıktır. Eğer bir simülasyon kazası ise, gerçeklik ilkesinin ihlali söz konusudur. Baudrillard'a göre bu durum, gerçek bir saldırıdan daha ciddi saldırıdır.[914]

Durum ne olursa olsun olayların içine belirsizlik sızdığında, insan zihninde varsayımlar bitmek tükenmek bilmez. Nesnenin ve bilginin nesnel gerçekliği karşısındaki kesin belirsizlik durumunun nedeni, deneysel arayüzey içinde öznenin ve

[911] Baudrillard, 2016a, s. 22-23.
[912] Baudrillard, 2016a, s. 46-48.
[913] Baudrillard, 2016a, s. 46-47.
[914] Baudrillard, 2016a, s. 47.

nesnenin karşılıklı konumlarını yitirmelerine bağlıdır. Bilim, ekonomi ve enformasyon alanında dolaşan bilgi, sözü edilen karar verilemezliğe bağlı olduğunda, olasılıklar hesabının ötesine geçmeyen hafiflikte işlemsel bir canlılık yaşatır. İstatistiki düzen/düzensizlikten, istatistiki toplumsal bir düzen çıkarılmaya mı çalışılmaktadır? Öyleyse, bu toplumda kesin, belli, açık-seçik olmayan olayların ortaya çıkmasına şaşırmamak gerekir. Baudrillard'a göre, geçmişte bir olay kendiliğinden gerçekleşmesine rağmen, günümüzde bir olay tasarlanan, sanal, yapay bir ürüne dönüştürülebilme potansiyeliyle yüklü olabilir.[915]

Yapay zekânın "başarı"sını, düşüncenin işlemsel sürecini aşırı büyütmesiyle, insanın karşısında kesintisiz bir biçimde dönüp duran bilinmeyenlerin dünyasından, dolayısıyla düşüncenin belirsizliğinden ve insanın kendi aklını kullanma zahmetinden kurtarıyor oluşuyla ilişkilendirebiliriz. İnsan, yapay zekâ karşısında ne özne ne nesnedir. Teknolojik başarılar karşısında insanın, öteki olmanın yaşattığı "arada olma" halinden eser yoktur. Herkes özdeşliğin yapay cennetine geçtiğinde, insandan uyumlanmanın ötesine geçen iradi bir eylem beklenebilir mi? İrade insandan, kendinin ve ötekinin düşüncelerine, eylemlerine belli mesafede kesin duruş bekler.[916] Oysa,

> "[i]letişim alanı içinde sözcükler, jestler ve bakışlar sürekli yan yana olmalarına karşın birbirlerine asla değmezler. Çünkü ne bu mesafe ne de bu yakınlık, bedenin etrafını çevreleyen şeye olan mesafe ve yakınlığın aynısıdır. Görüntülerimizin ekranı, interaktif ekran ve telematik ekran hem çok yakın hem çok uzaktır: Hakiki olmak için (bir sahnenin heyecan verici yoğunluğuna sahip olmak için) çok yakın, sahte olmak için (yapayın suç ortağı olacak bir mesafeye sahip olmak için) çok uzaktır."[917]

Bu bakımdan bir elektronik devrenin kendi düşünmesinin yerini alması tehlikesiyle karşı karşıya kalan insanın, irade yoksunluğuna bağlı savunma kaybı yaşayabileceği öngörüsünde bulunabiliriz.[918]

Baudrillard'a göre düşünce, bir antikor ve doğal bağışıklık içeren bir savunma ağı olmaktan gitgide uzaklaşmaktadır. İnsan savunma ağını oluşturan bitkilerle,

[915] Baudrillard, 2016a, s. 46-47.
[916] Baudrillard, 2016a, s. 60-63.
[917] Baudrillard, 2016a, s. 60.
[918] Baudrillard, 2016a, s. 64.

hayvanlarla ortak taraflarından ve metafizik yapısından arındırıldığında, yapay bir bağışıklığa ve aşırı korunmuş bir alana hapsolacağından, ona edilginleşmekten başka bir çıkar yol kalmayacaktır. Düşünsel ve eylemsel edilgenlik yaşayan bir insanın, her türlü dış saldırıya açık hale gelmesi kaçınılmazdır. Baudrillard bu duruma "ameliyat salonları" örneği üzerinden açıklık getirmektedir. Söz konusu yerler mikroplara ve bakterilere karşı çok sıkı bir biçimde korunurlar ama aynı zamanda buraları anormal viral hastalıkların doğum yerleridir. Böylesine korunan yerlerde mikropların, virüslerin çoğalması beklenmedik bir durumdur. Eski enfeksiyonlarından arındırılmış bir dünyada ya da klinik dünyada da bu arındırılma işleminin neden olduğu amansız bir patolojinin yerleştiği görülmektedir ya da tezin karşısına antitez çıkaramayan düşüncenin dayanıksızlığı, insan zihnini yapay, hastalıklı her türlü düşünceye açık bir ortama dönüştürmektedir.[919]

Baudrillard'ın tüketim toplumu insanının "enfeksiyon"dan arındırılmış düşüncelerinin yanı sıra, onun bedeninin aşırı korunmasına ilişkin belirlemelerinin de önemli olduğu söylenebilir.[920] Ona göre:

> "İçinde bulunduğumuz toplumlarda müsamahakâr ve edilgenleştirilmiş bir toplum paradoksundan doğan yeni bir şiddetle baş etmemiz gerektiği gibi, yapay, tıbbi ya da bilgi-işlemsel kalkanın aşırı biçimde koruduğu bedenlere ait yeni hastalıklarla da baş etmemiz gerekmektedir. Tüm virüsler karşısında, en 'sapkın' ve en beklenmedik zincirleme tepkiler karşısında dayanıksızız. Bu patoloji, artık kazadan ya da kural yokluğundan değil, *anomaliden* doğmaktadır."[921]

İlkin birinin, birilerinin muzdarip olduğu bir hastalık, sonra salgın bir biçim aldığında tüm sistemin içinden geçen bir şeye dönüşmektedir. Sistemin savunmasızlığı, sistemin kendisinden ya da bu bozulmaya bütün gücüyle katılmasından kaynaklanmaktadır. Görülüyor ki, toplumsal "beden" gibi insan bedeni de sistem tarafından sürekli tehdit edilmektedir.[922]

---

[919] Baudrillard, 2016a, s. 66-67.
[920] Baudrillard, 2016a, s. 66.
[921] Baudrillard, 2016a, s. 67.
[922] Baudrillard, 2017b, s. 143.

Gelecekte insanın, dijitalle daha içli dışlı ilişkiler yaşayacağı öngörülebilir. Bu nedenle günümüzde, insan ile dijital varlık arasında ortaklıklar mı kurulmaya çalışılmaktadır? Örneğin,

> "[d]ijital makine olarak tasarlanmış insan varlığı nasıl viral hastalıkların tercih ettiği bir alana dönüşüyorsa bilgisayar ağları da elektronik virüslerin tercih alanına dönüşüyor. Burada da önleyici tedbirler ya da etkili bir tedavi yoktur; metastazlar tüm ağı istila eder, simgesizleştirilmiş makine dilleri virüsler karşısında, simgesizleştirilmiş bedenlerden daha dirençli değillerdir. […] Biçimle ilgili hastalıkları iyileştirmeyi biliyorduk, formül patolojileri karşısında ise savunmasızız."[923]

Eski safdil tıbbı biçimle ilgili hastalıkları iyileştirebiliyorken, şimdiki modern tıp yetki aşımı nedeniyle formül patolojileri karşısında çaresiz kalmaktadır. Kod ve formülün yapay birlikteliği her alana yayıldığında, insan için "doğal denge" feda edilen ilk şey olmaktadır. Bu durum, insanın kurduğu bütün ilişkileri tehdit etmektedir. Böylesi bir yapılanmadan, düzen ve istikrar çıkabilir mi?[924]

Baudrillard'a göre bedeni ve dili yapay zekâya mahkûm sistemler haline getirmek için aklıbaşındalığı harcamakla kalmadık, onları bu yapaylıktan ortaya çıkan tüm viral sapmalara da mahkûm ettik. Olup-biten her şey, ötekiliğin yokluğundan kaynaklanmaktadır. İnsan ya da dijital makine olması fark etmeden; kapalı devrede kendi kodlarıyla her türlü karışım, benzerin benzerini öldürmesi biçiminde zincirleme bir tepkimeye neden olmaktadır.[925]

"Moda" virüsler ya da elektronik virüsler, terörizm ya da iflas, hepsi birer aşırı fenomen olarak istikrarsızlaştırma potansiyeli taşırlar. Onların viral etkilerini sınırlandırmak mümkün görünmemektedir. Anormal seyri olan aşırı fenomenleri ve şeyleri ya da genel olarak felaketin ayrıcalığını taşıyan bu gizli düzen, tüm bu süreçlerin kendi aralarında kurdukları yakınlıklarıyla ve sistemin bütünüyle türdeşlikleriyle beraber düzensizlik içinde bir düzen oluşturur. Baudrillard'a göre bu düzeni oluşturan

[923] Baudrillard, 2016a, s. 69.
[924] Baudrillard, 2016a, s. 69.
[925] Baudrillard, 2016a, s. 69.

unsurları ortadan kaldırmak −sistemler geliştikçe fenomenler de gelişeceğinden− tam bir yanılsamadır.[926]

Baudrillard bu fenomenlerin daha da aşırılaşmasını, sistemi tedavi edecek en gelişmiş yöntem olması bakımından olumlu karşılamaktadır. Çünkü ona göre, böylesi sistemler için, kötülüğe karşı iyilik stratejisi geçerli değildir. Artık kötülüğe karşı kötülük stratejisi, hatta en kötü stratejisi, sistemler içinde homeopatik bir etkiye neden olacaktır.[927]

Günümüzde ekonomi, politika, sanat, dilbilim, kültür, cinsellik, iletişim, moda ya da kuramsal ve bilimsel süreçler, anlam sınırlarını aşma ve ani bulaşma yoluyla hareket etme olanağını edinmişlerdir. Hangi etkiler altında bu durumun gerçekleştiğini açıklığa kavuşturmak mümkün görünüyor.[928] Örneğin, ekonomik değişimlere bir göz atalım: "Bir taşkınlık olarak spekülasyon gerçek değişimin tam yayılımını olanaksız kılmaktadır. Spekülasyon, değerin anlık dolaşımını kışkırtarak, ekonomik modele elektrik şoku uygulayarak, *tüm* değişimlerin serbestçe birbirlerinin yerine geçebilmesi anlamına gelen felakette de (bu tam özgürleşme, değerin hakiki felaketidir) kısa devre yapar."[929] Durum, moda açısından da değişmez. Baudrillard'ın biçimlerin mucizevi salgını ve zincirleme tepki virüsü olarak tanımladığı moda, farklılık zemini üzerinden (tam da buna aykırı bir biçimde) göstergeler oyununda çok hızlı ve ani uzlaşmalara neden olmaktadır. Viral, ani ve anlamın aracılığından geçmeyen bu fenomen, hızlı dolaşan iletişim biçimleriyle benzerlik taşımaktadır. Baudrillard felaketi, her şeye rağmen − tersinirlik etkisine dayanarak− koruyucu, ılımlı bir strateji olarak görülebileceğini belirtmektedir.[930] Bu bakış açısıyla

> "[e]n iyiyi de en kötüyü de salgına, bulaşmaya, zincirleme tepkiye ve hızla çoğalmaya borçluyuz. En kötü olan şey kanserde metastaz, politikada fanatizm, biyoloji alanında zehirlilik ve enformasyon alanında dedikodudur. Ama aslında tüm bunlar en iyinin de parçasıdır; çünkü zincirleme tepki süreci ahlakdışı,

[926] Baudrillard, 2016a, s. 72.
[927] Baudrillard, 2016a, s. 72-73.
[928] Baudrillard, 2016a, s. 74.
[929] Baudrillard, 2016a, s. 73.
[930] Baudrillard, 2016a, s. 74-75.

> iyiyle kötünün ötesinde ve tersine çevrilebilir bir süreçtir. En kötüyü de en iyiyi de aynı büyülenme ile karşılıyoruz zaten."[931]

Düşünmeye dayanmayan etkilenimler insana zamandan "tasarruf" sağlar. Söz konusu "tasarruf", insana her türlü ilişkisine yönelik olarak kestirme bir yol açmasıyla ilişkilidir. Gidilecek yere, hedefe en kısa yoldan varma arzusu, hızın insan yaşamına ne kadar sinmiş olduğunu gösteren bir işarettir. Ancak etkilenimler ve ona yapışık hız, insanla nesnesi arasında mesafesizliğe ve anlam kaybına/yokluğuna neden olduklarından insan zihni bulanıklaşır. Böylece kitleler, herhangi bir şey, konu için olumlu görüş belirtmede olduğu gibi yerinde bir eleştiri geliştirmede de pasif ve isteksiz duruma gelirler.[932] Bu noktada sorulması gereken sorular şunlar olabilir: Kitlelerin yadsıdıkları, dışladıkları bir şeyler yok mudur? Varsa, bunları nasıl ortaya koyuyorlar?

> "Ayrışmamış bir güçleri vardır yalnızca, bir reddetme güçleri. Yalnızca dışladıklarıyla, yadsıdıklarıyla güçlüdürler, ve öncelikle kendilerini aşan her tür tasarıyı, kendilerinden üstün olan her tür sınıf ya da zekâyı dışlayarak güçlü olurlar. […] Artık hiçbir şeyin bizi hakikaten tiksindirmediği de doğru. Tüm diğer kültürlerin bozulmasıyla ve iç içe girmesiyle örtüşen eklektik kültürümüzde kabul edilmeyecek hiçbir şey yok, tiksinti bunun için büyüyor; bu izdihamı, en berbat şey karşısındaki bu umursamazlığı, karşıtların bu yapışkanlığını kusma arzusu bu yüzden var. Her şeyi toptan reddetmenin alerjik çekiciliği, yavaşça zehirleme, yavaşça aşırı beslenme, hoşgörü, güçbirliği ve uzlaşma şantajı."[933]

Her şeyin birbirine katıldığı tüketim toplumunda insanların, şeylerin farksızlaşması dünyayı hem tiksinti uyandıran hem de büyüleyen bir yere dönüştürmektedir. İnsanın simgesel alanını koruyamaması ile zihinsel karşılaştırma alanını koruyamaması durumu birleşince insandan, şiddetli bir tepkinin ya da savunmaya geçmenin dışında alternatif bir eylem geliştirmesini beklemek fazlasıyla iyimser bir yaklaşım olmaktadır.[934] Baudrillard'ın söylemiyle sorunu açımlamaya çalışalım: Günümüzde,

> "[b]ağışıklık, antikor, nakil organ ve reddin bu kadar söz konusu olması bir rastlantı değildir. Kıtlık evresinde yutma ve sindirmeyle uğraşılır. Bolluk

[931] Baudrillard, 2016a, s. 74.
[932] Baudrillard, 2016a, s. 75-77.
[933] Baudrillard, 2016a, s. 77-79.
[934] Baudrillard, 2016a, s. 78-79.

> evresinde sorun, atmak ve kovmaktır. Genelleşmiş iletişim ve enformasyon fazlası insanın tüm savunmalarını tehdit ediyor. […] Neyin güzel neyin çirkin olduğuna, neyin orijinal neyinse orijinal olmadığına ben karar veremediğim gibi biyolojik organizma da kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğuna karar veremiyor artık. Bu durumda her şey kötü nesne olur ve yegâne savunma, ani tepki veya reddetmedir."[935]

İnsan bedeni yaşamı pahasına organlarının, hücrelerinin "rastgele" değiş tokuş edilmesine direnirken, insanın simgesel alanındaki her şeyin değiş tokuş edilmesiyle ve birbirine katılmasıyla ortaya çıkan sorunları görmezden gelmesi şaşırtıcıdır. Tüketim toplumu insanının suskunluğu, iyilik söylemleriyle birleşse de her türden kötülüğün insanın yakasını bırakmaması rastlantısallıkla açıklanamaz.[936]

Baudrillard'a göre modern hiper-toplumsallık, kitleden katılım bekler. Ancak katılımın nerede başlayıp nerede bittiği üzerinde düşünmek gereklidir. Bu bakımdan katılımı trajik sınırına dek ilerletip, sonra şiddet ve tasfiyeyle caydırma, teröristlere ve holiganlara özgü güncel modeldir. Bu tür olayların hem kınanması hem de bütün dünyaya televizyon vb. aracılığıyla gösterilmesi bir paradoks olarak değerlendirilebilir. Tüketim toplumundaki bu genel eğilim, spor, politika, sanat da dâhil olmak üzere her alanda karşılaşılabilen prestij ya da şiddet gösterisi, kurmaca diyalektik, ötekinin kaybı istenci ve güç istenci arasında bir yerlerde sürekli hareket zemini bulmaktadır.[937]

Kötülükten korkan, dile getirmeyi bilmeyen tüketim toplumunun, "öteki"ni yok etme gücünü elinde tutması ve çokça bu gücü uygulamaya dönüştürmesi, işin içinden çıkılamaz bir zıtlık oluşturmaktadır. Baudrillard, insan haklarını da zayıf bir çare ve politik bağışıklık yetersizliğinin bir parçası olarak görmektedir.[938] Bu bağlamda şunları söylemektedir:

> "[…B]u İyilik, bu ideal değer her zaman koruyucu, zavallılaştıran, olumsuz ve tepkisel biçimde kavranmıştır. Bu, kötülüğün en aza indirgenişi, şiddetten korunma ve güvenliktir. İyi niyetin alçakgönüllük gösteren ve çökertici gücüdür

[935] Baudrillard, 2016a, s. 79.
[936] Baudrillard, 2016a, s. 79.
[937] Baudrillard, 2016a, s. 80-82.
[938] Baudrillard, 2016a, s. 90-91.

> bu; ve bu güç dünyada olsa olsa doğruluk hayal eder ve kötülük eğrisini, kötülüğün akıllığını göz önünde bulundurmaya yanaşmaz."[939]

Bu noktada tüketim toplumunun "hakları" ne biçimde ele aldığı ya da değerlendirdiği üzerinde durmak gerekli görünüyor. Yoksa, gelecekte günümüzdekileri de aşan hak talepleri tartışılıyor olacaktır. Baudrillard'ın ironi yüklü anlatımıyla,

> "[n]eden erkek ya da kadın olma 'hakkı' istenmesin? Neden Aslan ya da Kova ya da Yengeç olma hakkı istenmesin? Peki böyle bir hak varsa, erkek ya da kadın olmak ne demektir? Heyecan verici olan şey, yaşamın sizi erkek ya da kadın yapmış olması ve sizin de kabullenmenizdir. Bu simgesel bir oyunun kuralıdır ve bu kuralı ihlal etmenin hiçbir anlamı yoktur. Satranç atını düz çizgi üzerinde ilerletme hakkı isteyebilirim, ama bunun ne anlamı olabilir?"[940]

Baudrillard, ideolojinin sıfır noktası olarak değerlendirdiği insan haklarını, insanın yetersizliğini ve yanıltıcılığını, bir özne olma yolundan sapmış, göndermesi kendi olan ve kendi kendisiyle rekabet eden insanın esnek, hareketli ve değişken yapısıyla âdeta bir taktik uzmanı ve kendi varoluşunun reklamcısı olması durumuyla ilişkilendirmektedir. Böyle bir insanın hukuksal bir zemin arayışı içinde olması, Baudrillard tarafından gerçekçi bulunmaz. Örneğin yaşama hakkının gitgide ölüm hakkının da referansı olma noktasına evrilmesi söz konusudur. Ya da söz, bireyin "özgür" ifadesi olarak değil de, çatıştırmaya, saptırmaya ya da suç ortaklığına hizmet ettiğinde, ifade özgürlüğünün asıl derdiyle ilişkisi kesildiği söylenebilir.[941]

Korkuyla büyülenmiş zamanlar yaşandı ve yaşanıyor. Baudrillard'ın söylediği nazizm ve toplama kampları, Hiroşima'da olup-bitenler ya da bizim bir çırpıda ekleyebileceğimiz Bosna'da olan savaş, Bulgaristan'ın Türklere uyguladığı asimilasyon politikaları ya da Filistin topraklarında yaşananlar bugün artık değiştiremeyeceğimiz olaylardan birkaçıdır.[942]

---

[939] Baudrillard, 2016a, s. 91.
[940] Baudrillard, 2016a, s. 91.
[941] Baudrillard, 2016a, s. 91-93.
[942] Baudrillard, 2016a, s. 95-96.

İsteyen filmini, dizisini, belgeselini çeksin ya da programının konusu yapsın; her şey için artık çok geç. Bu olaylar zamanında anlaşılmayı, bir duruş belirlemeyi bekliyordu ama umulan olmadı.[943]

> "Herkes suçlu olduğuna göre kim genel af ilan edecek? Otopsiye gelince, olayların anatomik doğruluğuna kimse inanmıyor artık: Modeller üzerinde çalışıyoruz. Olaylar burada, apaçık, gözümüzün önünde olsa bile ne bir şey kanıtlayabilir ne de bir şeye inandırabilirler. […] Olayları aydınlattıkça, belleğe kaydettikçe, bu olayların kimlikleri bile bulanıklaşır. Belleğin umusamazlığı, tarihi umursamazlık, tarihi nesnelleştirme çabalarına denktir."[944]

Dün olanlar gibi, bugün olanlar da bu umursamazlık şiddetinden payını almaktalar. Bu nedenle Batı, Baudrillard'ın gözünde özgürlük ve insan haklarının yalnızca "koruyucusu"dur.[945] Bu koruyuculuk, kuramla eylem arasında bağlantı kuramayışın ve/veya özellikle kurmayışın bir sonucu olabilir. Bu durum aklın araçsal kullanımının bir sonucu olarak değerlendirilemez mi?

Eylem alanıyla sıkı bir bağlantısı olan insan hakları, zihinlerin uzak bir mecrasında, performansa dönük bir kışkırtmaya neden olamayacak kadar cılız fakat bu durumla tam zıtlık içinde, gösterişli bir imâ olarak kullanıma her bağlamda açık oluşuyla umulan, beklenen gücü gösterememekte olduğu söylenebilir.

> "Baudrillard'ın insan haklarını hor görmesi, bu tür değerlerin bitmek bilmeyen olumluluğunun dünyayı aşağılayan bir bakış açısını sakladığı şeklindeki argümanına temellenir. Dolayısıyla Baudrillard, hayata saygı gösterilmesi gerektiğini (hiçbir düşüncenin uğruna ölmeye değmediğini) savunan lobicileri, fikirlerin ve insanların önemsizleştiği bir hali, risk ve fedakârlık gerektirmeyen bir alana çekmekle suçlar. Hayatını riske atmayı reddetmek, hayatını mahvetmekten daha kötü bir şeydir ve temelden nihilizmdir. İşte Baudrillard bu nihilizmi reddetmektedir."[946]

Hangi bakış açısıyla yaklaşılırsa yaklaşılsın iyilik ve kötülük söz konusu olunca biri olmadan diğerinin olmayacağı ortadadır. Baudrillard bu duruma "lanetli pay

---

[943] Baudrillard, 2016a, s. 95-96.
[944] Baudrillard, 2016a, s. 96-97.
[945] Baudrillard, 2016a, s. 99.
[946] Horrocks, Christopher (2000), *Baudrillard ve Millenyum*, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Everest Yayınları, s. 54.

teoremi" demektedir.[947] İyi ve kötünün ayrılmazlığını kabul etmekten başka alternatifimiz olmadığı gibi, bu durum etik alanda yapılabilecek olanları yapmaktan geri durmanın bir gerekçesi olarak da gösterilemez.

Bugün olumlama stratejisinin bir parçası olarak, günümüzde ekoloji alanında yapılanlardan söz etmek yerinde olabilir. Bu açıdan insanların aşırılıklarından kaynaklanan tehlikeler, doğal kaynaklar üzerinde büyük bir baskı oluşturur. Bununla beraber insanların çoğun bir yandan çevrenin yeniden dengelenmesine yönelik çalışmalara bir yandan da denge-dışı, dizginsiz performanslara ve bunların sonucunda yıkıma katıldıkları görülür.[948]

Yukarıda açıklanmaya çalışılan yönelim, teknolojik gelişmelerle ve enerji üretimleriyle işbirliği halindedir. Elde edilen enerji ve zenginlik de harcandıkça artan türdendir. Baudrillard buna "felaketin enerjisi" adını vermektedir. Bu enerji, eşdeğerliği kabul etmez. Tersine çevrilebilir olmayı ve aşırılığı kabul eder ki, bu nedenle hiçbir ekonomik ölçüm tarafından hesabının tutulması mümkün olmaz; ekonomi postulatlarını tersine çevirir ve tüketim toplumundaki zihinsel süreçlere benzer bir biçimde, maddi süreçlerde de kendinden geçme halini yansıtır. Bu bakımdan günümüzde yaşananlar Baudrillard'a, bir topluluğun enerjisini, zenginliğini ve ışıltısını zayıflıklarından, kusurlarından, aşırılıklarından, kötülüklerinden devşirdiğini anlatan Mandeville'in *Arılar Masalı*'nı hatırlatmaktadır. Tüketim toplumunda yapılan en iyi işlere inat, en kötü, sömürgen, akıl ve vicdan dışı işlerin bir biçimde gerçekleştiriliyor oluşunun çelişki taşımaması, kolektif bir biçimde her türden şeyi ve durumu olumlu karşılamasıyla, normalleştirilmesiyle, yadırgamayarak içine almasıyla ilişkilendirilebilir.[949]

Bütün bu olup-bitenlerden felaketin insanın yolunu gözlediği gibi bir sonuç mu çıkarmalıyız? Çünkü Baudrillard'a göre görülüyor ki,

[947] Baudrillard, 2016a, s. 109.
[948] Baudrillard, 2016a, s. 107-108.
[949] Baudrillard, 2016a, s. 106-107.

> "[b]ir çeşit heyecanlı yas faaliyeti içinde bu yüzyıla damgasını vuran tüm olayları örtmekle, yüzyılı *aklamakla* meşgulüz; sanki bu süre içinde olup biten her şey −devrimler, dünyanın paylaşılması, soykırım, devletin şiddetle uluslar ötesine geçişi, nükleer gerilim−, kısacası tarihin modern evresi, çıkışsız bir açmazdan başka bir şey değilmiş ve sanki herkes tarihi yaparken duyduğu heyecanla bu tarihi bozmaya koyulmuş gibidir. Eski sınırların, eski farkların, özelliklerin, dinlerin onarımı, gerilemesi, rehabilitasyonu ve canlanması; gelenekler düzeyinde bile pişmanlık."[950]

Baudrillard'a göre toplumsal, tıbbi, ekonomik ve politik alanda uygulanan denetim mekanizmalarının zorlayıcılığı tersine çevrilebilir hareketlerin, aşırılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bir de bu duruma iyi-kötü karşıtlığının ortadan kalkması, uzlaştırılması eklendiğinde, lanetli payın enerjisi insanın yakasını bırakmamaktadır. Her türlü çekincenin dile getirilmesini zorlaştıran bir toplumda, kibir ve dalkavukluğa dayalı duygusallık ile kolektif uyumlanma zorlayıcılığının varlığı, gerçek, samimi içerikli öznel ve kolektif enerjiyi yok etmektedir.[951] Diğer bir deyişle, "[…] bir zamanlar insanlığa has olan işaretlerin artık ortadan kaybolduğu aşikardır. Rüyalar, ütopyalar, idealize edilmiş projeler, ölüm ve bedenin hayati yanılsamaları ile sembolik uzamı 'yeni düzen' tarafından yok edilmektedir."[952] Bu bakımdan tüketim toplumu ve dolayısıyla insanının, zihinsel imânın insandan alınıp nesneler üzerine konumlandırılışı hareketini engellememesi/engelleyememesi sistemin işini kolaylaştırmaktadır.[953]

Tüketim toplumu ve insanını "kötülük" kavramı bağlamında değerlendirirken, Baudrillard'ın enerji konusunu nasıl ele aldığına da değinmek gereklidir. Baudrillard enerjinin "serbestleştirilecek" ilk şey olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşıma biraz daha yakından bakmayı denediğimizde, söz konusu durumun sadece enerji kaynaklarına ilişkin bir belirleme olmadığını görürüz. Onun açısından tüm özgürlüklerin modeli olarak belirlenen enerjinin "serbestleşmesi", doğal bir enerji kaynağı olarak görülen insanın da serbest bırakılma noktasına getirilmesiyle ilişkilidir. Bu serbestlikle insan, tarihin ve onun hızlanışının devindirici gücü haline gelmiştir.[954] Ancak bu serbestleşme

[950] Baudrillard, 2016a, s. 102-103.
[951] Baudrillard, 2016a, s. 108-109.
[952] Horrocks, 2000, s. 62.
[953] Baudrillard, 2016a, s. 63.
[954] Baudrillard, 2016a, s. 104-105.

neye bağlı olarak gerçekleştirilmiştir ve tüketim toplumu insanının karşılaştığı bu süreç ve sonucu nasıl yorumlanabilir? Baudrillard'ın bu soruya olası yanıtı şöyledir:

> "Enerji modernliğin tüm sanayi ve teknik düşlerini besleyen, fantastik bir yansıtma türüdür; insan anlayışını da bir irade dinamiğine indirgeyen odur. Bununla birlikte, hortum, kaos ve felaket olaylarına ilişkin en yeni modern fizik buluşları sayesinde herhangi bir akışın, herhangi bir doğrusal bir sürecin, hızlandırıldığında felaket eğrisine benzer tuhaf bir eğrilik edindiğini biliyoruz."[955]

Baudrillard'ın dikkatleri üzerine çekmeye çalıştığı asıl sorun, enerji kaynaklarının tükenmesi değil, enerji sisteminin çok kısa vadede öldürücü bir dengesizlikle insanı karşı karşıya bırakmasıdır. Sistemin, enerji kaynakları ve insan enerjisi aracılığıyla tam bir salgın biçiminde dünyayı dönüştürme ve global felakete neden olan zincirleme tepki potansiyelini eline geçirdiği söylenebilir.[956]

Güneş enerjisinin, nükleer enerjinin, gel-gitlerin, depremlerin ya da volkanların enerjisinin çok uzun vadede tükenmeyeceği teknik imgeleme güvenerek pekâlâ söylenebilir. Nükleer enerjinin serbest bırakılmasıyla Hiroşima, Çernobil, Fukuşima'da olanlar göz önünde tutulduğunda, Baudrillard'ın bu duruma ilişkin hassasiyeti anlaşılabilir. Öte yandan insan enerjisi de çılgın bir özerkleşmeyle, aşırılığa bağlı bitmek tükenmek bilmeyen talepler üretimi ile ölçüsüz, denetimsiz, devingen ve hızlı bir tüketici olarak hem kendini hem toplumsalı yok etme noktasına geldi; geliyor. Kolektif yaşamda hızın ön plana çıkarılması, hem enerji kaynakları hem insan enerjisi açısından tasarruf etmeyi olanaksızlaştırıyor.[957]

Baudrillard'ın söylemlerinden, yüksek bir yaşam anlayışında dengeli ve yerinde bir kolektif bilincin oluşturulmasının, her türlü aşırılıktan uzak kalmaya ve hatta onlara yaklaşmamaya bağlı olduğu anlaşılıyor. Aksi halde, tüketim toplumunda olduğu gibi, "iyi"nin ve "kötü"nün bir denge düzeyine oturması beklenemez. Ne tam iyi ne tam kötü olan insan, koşullar çerçevesinde kötünün lehine işlemeye başlayan bir sürecin ister

[955] Baudrillard, 2016a, s. 105.
[956] Baudrillard, 2016a, s. 105.
[957] Baudrillard, 2016a, s. 105-107.

istemez taşıyıcısı olduğunda, "kötü"nün aşırılaşmasına ve "iyi"nin baskı altına alınmasına yol açmaktadır.

Tüm bu olup-bitenler antropontolojik açıdan değerlendirildiğinde, insanın tüketim toplumunun kurallarına uyumlanışıyla ortaya çıkan belki de en belirleyici sonuç, onun "iyi" ile "kötü" arasında olduğu bir yerlerden uzaklaşması olabilir. Sistemli bir biçimde iyinin dünyadan uzaklaştırılma çabasının şiddet yüklü aşırılığı, onun kendini açma potansiyelini sınırlandırmaktadır. Kötülüklerin enerjisi serbestleştikçe, çatışma kaçınılmaz olarak kendi aralarında bir hesaplaşmaya dönüşmektedir. Kötü-kötü arasındaki gerilim −hem ne yazık ki hem de iyi ki− kısıtlı, cılız bir biçimde de olsa iyinin kendini göstermesine yol açabilmektedir. "İyi"nin eksikliği en çok böyle zamanlarda hissedildiğinden midir bilinmez; insanın yönelimlerine, kendi ve diğerleri açısından hiç olmazsa asgari düzeyde bir eleştiri geliştirme olanağını ele geçirdiği gözlemlenebilir. Zaten insanı gerçek bir karşılaştırma yapmaya en çok zorlayan, oluşan bir kaosun içinde yol bulma arayışı değil midir? İnsanın bir arayışa dönük umudu ve dengesizliğin içinden bir denge çıkarmaya duyduğu belli belirsiz bir inanç, onu iyi olana biraz daha yaklaşmaya zorlamaktadır. Ancak her türlü "kötü"yle uyumlanmış insanın kaostan kaos çıkarmaktan başka bir düşüncesi olmadığını da belirtmek gerekir. Bu durum, insanın arada oluşunda edinebildiği gücü, artık devşirememesinden kaynaklanmaktadır. Kötülükte aşırılığın yaygın olduğu bu sistem, insanın potansiyel açıdan "iyi" ile "kötü" arasında bir yerlerde duruyor olduğunu, onu diğer varlıklardan ayıran yaşamsal ayrıcalığının bir tür duruş olduğunu ve bu duruşun yönünü belirleyen insanın iyinin ve kötünün sınırları hakkında düşünebilme ve eyleme dönüştürebilme açısından aktif belirleyici olabildiğini görmesini istememektedir. Kötünün kutup şiddeti sistem tarafından ne kadar artılırsa artırılsın; sistem, "kötü" ile "iyi" arasındaki mesafeyi insanın istemesinin yönünün belirleyeceğini bildiğinden işini şansa bırakmamak için her türlü denetim aracını devreye sokarak gücü kendinde toplamaya çalışmaktadır. Sistemin hem çekince duyduğu hem saldırdığı varlık aslında insandır. Sistemin en zayıf noktası ne yapacağı kesin olarak belirlenemeyen insan olduğundan, onu her türlü denetim aracılığıyla gözetlemeye çalışmaktadır. Bu durum, sistemin insan karşısındaki güç istencinin asıl nedeni olarak gösterilebilir.

BÖLÜM 6. ANTROPONTOLOJİNİN IŞIĞINDA TÜKETİM TOPLUMU İNSANI VE DÜNYASININ DEĞERLENDİRİLİŞİ

6.1 Tüketim Toplumu İnsanının İlişkiler Ağı İçindeki Yeri

6.1.1 Tüketim Toplumu İnsanının "Durumu" ve "Duruşu"

Antropontolojik açıdan her bir insanın, dünyaya kendi gerçeklik penceresinden baktığını söyleyebiliriz. Bu pencereden gördükleri, bakış açısının zorunlu bir sonucudur. Afşar'ın düşüncelerini temele aldığımızda, insanın kendi gerçekliğini, ötekinin gerçekliğiyle birleştiren unsurların mantık ilkeleri olduğunu görürüz. Ona göre, bu ilkeler doğa yasasının yansısı gibidir ve kendi yasaları olan bir dünyada, insanın da belli ilkeleri olması doğaldır. İnsan zihni dünyayla ilk ilişkilerinden gitgide edindiği bilgiler dolayımında gerçekliğin bilgisine varmasına aracılık eden donanımı, ilk ilkeyi, özdeşlik ilkesini edinmiş olur. İnsan, bu ilkeyi zamansal ve uzamsal çeşitlilik içinde ben ile öteki ayrımı üzerinden kurar ve dış dünyayla ilişkisi üzerinden kendini vareder.[958]

İnsan düşünceleri özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü halin imkânsızlığı ve yeterli neden ilkesine dayandığı ölçüde en azından kesişimsel birtakım sonuçlara ulaşabilir. Ancak kesişimsellik, çoğunlukla örtüşme biçimine dönüşmez; dönüşemez. Bu durum anlamın her özne tarafından farklı kurulan, inşa edilen bir şey olmasından kaynaklanır. Yalnızca sözlü dil kullanımı sırasında değil, yazılı dilin yapısal özelliği de söylemin özneler açısından anlam yükünde kimi değişiklikler meydana getirir. Sözlü dil, yazılı dile geçtiğinde çeşitli açılardan anlam yükünden kurtulur. Bu durumu Ong şöyle açıklamaktadır:

> "Fiziksel yapısı sesten oluştuğu için, söylenen söz insanın içinden gelir ve insanları birbirlerine bilinçli iç yapılar, kişiler olarak bağlar; birbirine sımsıkı

[958] Timuçin, Afşar (2006), *Düşünce Tarihi*, İstanbul: Bulut Yayınları, s.13.

> bağlı insan kümeleri oluşturur. Konuşmacı bir topluluğa seslenirken, dinleyiciler, hem kendi aralarında hem konuşmacıyla bir bütündür. Konuşmacı bir metin dağıtıp dinleyiciden okumasını isterse, metni okumaya başlayan her kişi kendi dünyasına çekilir ve bu birlik, konuşmacının tekrar sözü almasına dek dağılır. Yazı ve matbaa, yalıtır. Tüm okurları temsil eden 'dinleyici' karşılığı bir isim veya kavram da yoktur. 'Bu derginin iki milyon okuru var' türünden 'okur' birliği, abartılmış derecede soyut bir kavramdır. Okurları birbirine bağlı bir birlik olarak ifade etmek için, âdeta okurlar dinleyiciymiş gibi, 'hitap edilenler' kavramından yola çıkarız. Söylenen söz, insanları çok daha geniş çapta da birleştirir; bugün Kanada, Belçika ve gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi birden fazla dilin konuşulduğu ülkelerin ulusal bütünlüğünü sağlaması ve koruması ciddi bir sorundur."[959]

İnsan söz konusu olduğunda dilin, onunla bütünleşmiş bir toplum için ne denli önemli olduğu açıkça görülüyor. Ancak yeri geldiğinde, savaşın yapamadığını kışkırtılan bir dilin yapacağını da hatırda tutmak gerekiyor.

Bugün, sözün teknolojileşmesine geçişin küresel çapta yüceltilişine, yükselişine şahit olmaktayız. Ong'a göre,

> "[i]letişimin 'medya' veya 'medium' [ya da araç] aracılığıyla gerçekleştiğini düşünürsek, iletişim, 'bilgi' denen nesne birimlerini bir yerden başka bir yere aktaran boru hattına benzer. Bu durumda zihnim bir kutu olur. Ve ben bu kutudan bir 'bilgi' birimini alıp, birimi düzgüleyip (yani borudan geçebileceği biçimde şekillendirip) borunun (yani aracın, 'medium'un) bir ucuna koyarım. Bu 'bilgi' benim koyduğum uçtan öbür uca ulaşınca önce düzgüsü çözülür (alıcı birime özgün şeklini ve boyutunu tekrar kazandırır) ve alıcının kendi kutumsu, zihin denen kabına yerleştirilir. İlk bakışta hiçbir aykırılığın göze çarpmadığı bu modeli incelersek, aslında insan iletişimiyle pek bağdaşmadığını, hatta tanınmayacak derecede iletişimi çarpıttığını görürüz."[960]

Ong iletişimin çarpıtılmasını, insan iletişiminin hem sözel hem araç modeline uymayışıyla ilişkilendirmektedir. Çünkü iletişimin gerçekleşmesi için bir geri iletim beklentisinin var olması gerekir. Ona göre, "medya" modelinde ileti tek yönlüdür ve bu hareket, gönderenden alıcıya doğru yol almaktadır. Gerçek insan iletişimi söz konusu olduğunda, gönderenin herhangi bir şey göndermeden önce hem gönderen hem alıcı

[959] Ong, Walter J. (2013), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları, s. 93.
[960] Ong, 2013, s. 206.

durumunda bulunması gerekmektedir.[961] Dolayısıyla bu tek yönlü iletişimde, medya modelinde atlanan, görmezden gelinen bir şeylerin varlığı söz konusudur.

Gerçek bir iletişimde bir tür alış-veriş vardır. Normal koşullar içinde bu alış-verişte, insanlararası düşünsel ve duygusal dolanımın yönü, yoğunluğu ve şiddeti hissedilebilir; duyumsanabilir. Günümüzde "internet dili" olarak adlandırılan fenomen, insan yaşamında yer edinmiş ve dünyanın neresinde olunursa olunsun kendine yer açmada sıkıntı çekmemiştir. Harfler ve diğer sembollerle anlatılmak istenenin, benzetme amacıyla yan yana getirilişine ve emojiler aracılığıyla insan "durum"larının ve/veya "duruş"larının özetlenmeye, anlatılmaya çalışıldığına tanık olmaktayız.* Sınırlı zamanı olan, olmayan her kişinin kendini ifade etme aracı olarak bu "dil"i kullanması yolunda teşvik edilişinin gerçek nedeni ne olabilir? Sözün büyüsünü kaybetmesi mi istenmektedir?

Günümüzde tüketim toplumunun iletişimi hem çok önemsediği hem de gitgide daha kestirme, daha cılız iletişim yollarını benimsediği gözlemlenebilir. Oysa özellikle yazılı kültüre geçmeden önce, "söz"ün insan yaşamı için hayati öneme sahip olduğuna ilişkin varsayımda bulunmak mümkün görünüyor. Bu noktada ses, söz ve dil ilişkisinin üzerinde durmak yararlı olabilir. Ong'a göre dil söz, söz ses üzerine kurulur. Kelimeler, göze görünen nesneleri temsil ederler; bununla beraber onlar görsel bir varlık olmayı yazıya borçludurlar. Kelimeler, sözler sesten ibaret olduklarından, onları hatırlamaya çalışma eylemi somut bir kaynak bulmaktan yoksundur. Sözlerin, kelimelerin bir odak noktası, bir izi, ağızdan çıkmasıyla vardığı yer arasında somut bir yörüngesi yoktur; onlar başlı başına bir olay, eylemdir.[962]

Yazıya geçirilmemiş söz, ses aracılığıyla, insanın işitme duyusuna hitap eder; dolayısıyla o bir muhataba ve onun tarafından dinlenmeye muhtaçtır denebilir.

---

[961] Ong, 2013, s. 206.

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Karahisar, Tüba (2013), "Dijital Nesil, Dijital İletişim ve Dijitalleşen (!) Türkçe", *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi* içinde, 4 (12), 71-83, DOI: 10.5824/1309-1581.2013.3.006.x
https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867597.pdf. Erişim Tarihi: 03 Haziran 2020.

[962] Ong, 2013, s. 46.

> "Tüm duyular, zaman içinde algılanır; ancak sesin zamanla ilişkisi apayrı olup, kaydedilen diğer insan duyularının zamanla ilişkisine benzemez. Ses, ancak varlığını yitirirken işitilir. Yalnız yok olabilir değil, özünde geçicidir ve geçici niteliğiyle duyulur. Ben 'kalıcılık' kelimesini söylerken '-lık' hecesine geldiğimde 'kalıcı-' heceleri çoktan yok olmuştur ve olmalıdır."[963]

Bu kadar hızlı bir biçimde yitip gitmesine karşın etkisi olağanüstü geniş olan "söz"ün kendisi gibi, toplumda simgesel olarak değerlendirilebilecek ne var ne yok her şeyi taşıdığını, yüklendiğini görmekteyiz. Söz "büyüsel" gücünü önce sesten, sonra insanın etkileşimde olduğu her şeye yüklediği anlamdan devşirmektedir.

Sözün gücüne önemli katkısı olan sesin, öncelikle ele avuca sığmaz yapısı dikkati çeker. Sesi durdurup ona hâkim olmak mümkün mü? Kesinlikle mümkün değil. İstenen görüntü ekranda dondurulabilir ama ses kaydının dural çekimi yoktur. Ses akışı durdurulduğunda sessizlikten başka geriye ne kalır? İşitme dışındaki duyular, zaman içinde durdurulmaya, sabitlenmeye bu kadar meydan okumazlar.[964]

Sözlü kültürlerin sözün gücüne ilişkin sahip oldukları bilincin, matbaa kültüründe zayıfladığını düşünen Ong bu durumu, yazıyı kullananlar açısından kelimelerin nesnemsi bir niteliğe bürünmesine bağlamaktadır. Ona göre kelimeler başlı başına bir olay ya da eylem olma durumundan, nesnemsi bir niteliğe büründüğünde dinamikliğini kaybetmektedir. Peki Ong, sözlü kültürde sesin ve onun aracılığıyla oluşan kelimelerin, bir olay ya da bir eylem olarak değerlendirilişini nasıl gerekçelendirmektedir? Ong'un deyişiyle:

> "Güç kullanmadan ses çıkmaz. Örneğin bir avcı, hareketsiz veya ölü bir bizonu görünce onu koklayabilir, tadabilir veya ona dokunabilir; ancak bizonu duyduğu anda bu hareket karşısında dikkat kesilmesi gerekir. İşte bu anlamda her tür ses ve özellikle canlı organizmaların içinden çıkan sesli söylem 'dinamiktir'."[965]

Söz konusu insan olduğunda, içinden çıkan sesin dolayısıyla kelimelerin, onların anlamlarının ve simgesel gücünün ötekiyle arasındaki iletişimde çok güçlü bir etkiye sahip olduğunu hatırda tutmak gerekiyor. Diğer bir deyişle insanın kendisini, çevresini,

[963] Ong, 2013, s. 46-47.
[964] Ong, 2013, s. 47.
[965] Ong, 2013, s. 47.

dünyayı değiştirebilme türünden olanaklara sahip oluşu, onun arka planında yer alan insanın söylemlerinin ne kadar önemli ve hatta hayati olabileceğine işaret etmektedir.

Kelimeler yazıya geçirildiğinde büyüsel gücünden bir şeyler kaybetmektedir. Bu nedenle matbaa kültüründe kelimeler, harflerden oluşan yazılı, görünüme dayalı bir biçim aldığından birer işaret ya da imâ biçiminde değerlendirilebiliyorlar. Ong'un düşüncesi, kelimelerin yazılı duruma gelişinin "ikincil bir biçimlendirme sistemi" olduğu görüşüyle uyuşmaktadır. Ona göre düşünce metinde değil, konuşmada barınır. Metin, sembollerle ses dünyasına gönderme yaparak anlam kazanır. Sayfada görülenler, gerçek kelimeler değildir. Onlar bir okura sunulan şifreli simgeler olup, belirli bir eğitim görmüş herkesin bilincinde gerçek ya da hayali bir sesle çağrıştırılmayı beklerler. Metindeki kelimeler bir anahtar olarak kullanılmadığında, kâğıda karalanan çizgilerden farkı kalmaz.[966]

Öte yandan yazı bir teknoloji olarak, kopyalanmaya olanak vererek insanların ortak kullanımına izin veren bir ara alan açmaktadır. Ong yazı, matbaa ve bilgisayar arasında en zorlayıcı teknolojinin yazı olduğu düşüncesindedir. "Çünkü gerek matbaa gerekse bilgisayar, dinamik sesi suskun mekâna indiren, kelimeyi yaşanan andan koparan yazının açtığı yolda ilerlemişlerdir yalnızca."[967] Bu haliyle, Platon'un yazıyı yabancı bir teknoloji olarak görmesine şaşırmamalıyız.[968] Doğal konuşma dilinin yazı diline göre içten, daha samimi ve olabildiğince "gerçek" olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle:

> "Doğal konuşma dilinin tersine yazı her şeyiyle yapaydır. Yazı 'doğal' yazılamaz. Halbuki konuşma insanın doğal yeteneğidir; bedensel veya ruhsal engeli olmayan herkes, her kültürde konuşmayı öğrenir. Konuşma, bilinçli yaşamı yürürlüğe koyar; fakat bilinç düzeyine, bilinçdışı kaynaklardan −elbette toplumun gerek bilinçli, gerek bilinçdışı katkısıyla− çıkar. Nitekim dilbilgisi kuralları da bilinçdışında yaşar; kuralların ne olduğunu söze dökemeden de onları kullanmak ve yenilerini yaratmak mümkündür."[969]

[966] Ong, 2013, s. 94.
[967] Ong, 2013, s. 101.
[968] Aktaran Ong, 2013, 101.
[969] Ong, 2013, s. 101.

Bütün bu açıklamalardan sonra, insan için gerçek iletişimin başlangıcının karşılıklı olarak konuşmaya, yüzyüze gelmeye − bazen de susmaya, sessizliğe− dayandığını söylenebilir.

Tüketim toplumu insanının, sözünden, söyleminden yola çıkarak, beklentisinin "mutluluk" olduğu görülüyor. Ama bu, ele avuca sığmaz, insanı hazların belirsizliği içinde sürekli bir arayış içinde bırakan, gerçekten çözüm bekleyen sorunların hep üstünü örten, ucu bucağı olmayan taleplerin arzına dayanan ve hep yatay bir düzlemde hareket eden gel-geç yapılı bir mutluluktur. Bugün tüketim toplumu insanı elde etmeyi arzuladığı, elde ettiğinde "mutlu" olacağını düşündüğü ve ifade ettiği şeyleri çoğun "ihtiyaçlar"la ilişkilendirmektedir. Bu bakımdan onların, arz-talep dengesizliği içindeki "ihtiyaçlar" adı verilen şeylerin arasında kaldığı ve bu dengesizlikten bir denge çıkarabilmeyi arzuladığı gözlemlenebilir. Bauman'a göre teknolojik gelişmelere bağlı olarak artan ihtiyaçlar, insanların mutluluk arayışını tamamen yeni bir bağlama sokmaktadır. Aslında ihtiyaçların bir noktada tatmin olacağına ilişkin umut belki de hep umut olarak kalacaktır. Günümüzde bu umut gerçeklikten uzak bir görünüm taşımaktadır ve "gerçek", "sahte" ya da ayıplanan "yalancı" ihtiyaçlar arasındaki kutsal sınırlar silinip gitmiştir.[970]

İnsanlar, onun için üretilen ihtiyaçlara karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirememiştir. Tek tek insanın mücadele gücünün sınırlarını aşan sistemin ihtiyaçlar ayağına karşı, − gerçek bir toplumsalda beklenen türden− insanların ortak kararlar alması, ona uygun tavır takınması ve uygulamalara yönelik ortak duruşlar gerçekleştirmesi gerekmektedir. Toplumsaldaki eksen kayması, görünüşte "mutluluk" adına yapay başka sorunlarla meşgul bırakılırken, yaşamsal öneme sahip gerçek sorunlar insanların bakış açısından uzaklaştırılmaktadır.

Bauman'a göre tüketim toplumunda, günümüzün ihtiyaçları gibi geleceğin tahmin edilemeyen ihtiyaçları ve/veya bugün için hayalini bile kuramadığımız gelecekteki ihtiyaçlarımız gibi, yokluğunu derinden duyumsadığımız ihtiyaçlarımız da "gerçek" olarak kabul edilmektedir. Bu durum, dünyamızı çepeçevre kuşatan teknolojik

[970] Bauman, 2018a, s. 203.

gelişmelerin bitmek, tükenmek bilmeyen enerjisinin bir sonucudur. Teknolojinin bitiş çizgisi diye bir şey var mıdır? Teknolojinin hedefi nedir? Teknoloji aracılığıyla insanların tüm ihtiyaçlarının karşılanmasıyla, onların "tüm sorunları"nın çözüme kavuşacağını düşünmek gerçekçi görünmüyor. Çünkü teknoloji geliştikçe sorunlar azalmıyor, aksine giderek büyüyor.[971]

Tüketim toplumlarında, ihtiyaçlar ölçeğinin potansiyel ve güncel güçleri ile insanların ihtiyaç nesnelerini tüketme güçleri sürekli olarak karşı karşıya getirilmektedir. Bu bitmek bilmeyen karşılaşmaların tetikleyicisi gibi görünen ekonomi, araçlarını devreye sokarak, insanın hazlarını coşturarak ve/veya yeniden üretilen ihtiyaçların karşılanmasını ve tekrarlanmasını insan açısından zorunlu bir eylem kılığına büründürerek, tüm bunlar deneyimlenmemiş olduğunda insan için yaşamın anlamsızlaşacağı inancını pekiştirmektedir. Tam da bu nedenle, Navaro'nun deyişiyle: "Teknik aklın katıksız ürünü olarak beliren teknoloji, 'erdem' sahibi değildir."[972] Teknoloji, tüketim toplumu insanına her seferinde hep en iyisini, hak ettiği en yeni ve üst modeli koşulsuzca sunduğu yanılsamasını yaşatarak, aklın araçsal kullanımının egemen olduğu oyunun içindeki başka bir oyununu sunmaktadır.

Teknoloji, bilimsel çalışmalarla işbirliği içindedir. "Teknoloji, kapitalist sanayi toplumunda ulaştığı nokta itibarıyla, bu anlamda, amacı-kendinde bilimsel aklı, araçsal aklın bir ürünü olan teknik akla havale etmiş, teknik akıl da artık bu bağlamda yönlendirilmiş pozitif bilimlerin tüm nimetlerinden faydalanarak insan ile var olan arasında, var olanı insan yararına sömüren salt-aracı durumuna düşmüştür."[973] Ortada büyük bir iddia vardır: "İnsan doğanın hâkimidir." Oysa insanın egemenliğini kurmayı denediği doğa, onun olmadığı ya da yaşamadığı yerde, zamanda da mevcuttur.

İnsanın doğanın varlığına duyduğu ihtiyacın aksine, doğanın onun varlığına ihtiyacı yoktur. Bu noktada insan başka bir varlıksal niteliğine, dönüştürme gücüne, doğanın kendiliğinde bulunan her türlü şeyi kendi yararına kullanma olanağına güvenmektedir. Navaro'nun deyişiyle:

[971] Bauman, 2018a, 202-203.
[972] Navaro, 2017, s. 242.
[973] Navaro, 2017, s. 236.

> "İnsana önceden hazır olarak verilen doğa, teknik akıl dolayımında işlenerek yeni bir tasarıya, yeni bir projeye dönüştürülmüştür insan tarafından. Bu doğa, eski doğa değildir artık; bu doğa şehirlerin, evlerin, fabrikaların, yolların, köprülerin, gökdelenlerin, viyadüklerin, barajların ve benzeri tüm el-zihin emeği ürünlerin yer aldığı insanllaşmış başka bir doğadır. Bu, tabii ki, insanın kendisini doğadan dışsallaştırmasını da beraberinde getiriyor."[974]

Tüketim toplumunda insan, doğaya dönük elde ettiği her türlü bilgiyi, hem doğaya hem de kendine karşı kullanıyor gibidir. Bu duruşta, bilginin araçsallaşması söz konusudur. "Bilgi, 'teknik akıl'ın en temel sermayesi haline gelmiştir ve sadece bu açıdan çok değerlidir."[975] İnsan açısından bilgi hem dönüşebilen hem de dönüştürebilen bir yapıya sahiptir. Edindiği bilgiye bağlı olarak insan, doğadaki varolanları başka tür varolanlara dönüştürebilmektedir. İnsanın bu potansiyeli teknik akılla birleştiğinde doğa, onun istemesine, niyetine bağlı olarak daha radikal bir biçimlenmeye mâruz kalmaktadır. Başka bir deyişle: "Teknik akıl ile insan ve doğa arasındaki tüm süreçler birer 'üretim merkezi'ne; 'fabrika'ya dönüşür."[976] Teknik aklın ve genel olarak araçsallaştırıcı aklın bilgisiyle insan, yalnızca onu çepeçevre saran doğayı değiştirmez; kendi doğasını da çeşitli müdahalelerde bulunmak suretiyle dönüştürür.

Aklın araçsal kullanımı, yapısı gereği yönetmeye, düzenlemeye, kontrole ve modeller üzerinden dönüşüme büyük önem verme gereği duyar; dolayısıyla uygulama açısından bir proje ya da tasarım gerektirdiği açıktır. İnsan aklının durmaksızın bir projenin parçası haline getirilmesi demek, onun düşünme biçiminin de sistemle uyumlanması demektir ve bu aşamada, insanın iradesine müdahale edilmesi gerekmektedir. İşlevselleştirilen insan iradesi içe değil, dışa dönük "çalıştırılır". Çünkü özne varoluşsal bağlarına uygun hareket etmemekte ve belirlenen "dış amaç", insanı harekete geçirici bir nedene dönüşmektedir. Öznenin doğal iradesini belirleyen varoluşsal dürtüleriyle ilişkisi kesilir; akılcı irade, araçsal akıl, özneyi dışarıdan dürtülme suretiyle, harekete geçmeye teşvik etmeye çalışır.[977] Bireyin ve toplumsalın karşılıklı etkileşimleri sonucu ortaya çıkan doğal iradeyi saf dışı bırakan akılcı irade,

[974] Navaro, 2017, s. 237.
[975] Navaro, 2017, s. 241.
[976] Navaro, 2017, s. 241.
[977] Navaro, 2017, s. 172-173.

öznenin bir biçimde kurduğu dünyasını ve onu yansıtan amaçlarını unutturur; öznenin zihninde saklı kalmış amaçlarını geri çağırmasına ket vurur. "Sonuçta, özne kendinde-kaybolur; yaptığı işi neden yaptığını, doğrulayamaz, hatırlayamaz hale düşer; özne hem araçlarla hem de amaçlarla arasındaki bağları kopartır, boşluğa düşer."[978] İnsanın, öznenin derinden duyduğu boşlukta kalma hissinin temelinde, kendini güvende hissetmeyişi yatmaktadır. Güvenin olmadığı yerde "korku", mutlaka ve bir biçimde kendine yer açmaktadır. Bu açıdan korku, "dış amaç"tan sonra, sistemin insanı harekete geçirici ikinci sanal nedeni olarak gösterilebilir. Yalnızca bireysel değil, kolektif olarak etkileme gücü olan "korku", kaypak yapısı yüzünden insanın tüm ilişkilerine sızar, kopyalanır ve yayılır. Çünkü korku türlü maskeler kullanmakta ve varoluşsal ve dolaysız deneyimlerin, dolayısıyla bol sayıda tedarik ettiği belirsizliklerin, güvensizliklerin ve güvencesizliklerin dilini konuşabilmektedir. İnsan örgütlü korkunun büyük bir kısmına hâkimdir, çok korkmamakta ama korku içindedir. Korku nefreti, nefret korkuyu beslemektedir.[979]

Örgütlü korku ile örgütlü nefret birbiriyle takas edilebilir duygulara dönüştüğünde, tüketim toplumu insanı bir yol ayrımına gelir; ya kendinden nefret edecek ya da kendini narsistçe beğenecektir. Zaten, ötekine/ötekilere sağlıklı bir eleştiri geliştiremeyen insanın, kendini dengeli bir biçimde değerlendirmesi nasıl mümkün olabilir?

Değersizleşme ve yüceltme, zıt gibi görünen bu ikili yapı, insanın ortalama bir etki-tepki ilişkisini değil de uçlarda yaşanan, aşırılıklarda buluşan varoluşsal bir mücadelenin ortaya konuşu olabilir. Bu ikili yapının kutupsallığı esas alması, insanın sağlıklı bir ilişki kurmasını engelliyor olabilir. Dengeli bir ilişki, eleştirel düşünceyi dışlamaz.

> "Sağlıklı bir eleştiri, alternatiflerin inşa edilmesi, düşüncelerin yahut eylemlerin mantıksal açılarla ve bilgiyle ya da bilinen düşünce yöntemleriyle yargılanmasıdır. İnsanların birbirini ahlaken yıktıkları sözlü ve zihinsel yamyamlığın sadece tek bir anlamı vardır: Serbest ve açık tartışmaların henüz

[978] Navaro, 2017, s. 173.
[979] Bauman, Zygmunt – Donskis Leonidas (2020), *Ahlaki Körlük*, çev. A. Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 123-124.

> başlamadan reddedilmesi ve boğulması. Sadist dil, kontrol kurup işkence etmek ve bu yolla tartışılan nesneyi alaşağı etmek için kullanılırken, mazoşist dil bir bireyin veya ülkenin kendisini, en azılı düşmanlarının dahi hayal edemeyeceği yorumlarla simgeleşir."[980]

Yukarıda belirtilen ikili yapılı insan modeli, işe yaradığı ölçüde ve kullanılacak alanla uyumluluğu göz önünde tutularak tüketim toplumuna medya aracılığıyla sunulur. Özgürlük yanılsaması altındaki bu yapılar,

> "[a]slında birbirleriyle yakından ilişkilidirler ve tam da aynı kaynaktan doğdukları için, yani yalnızlıktan, dünyanın reddetmesinden ve yalıtılmışlıktan duyulan korku onları ortaya çıkardığı için, sık sık tek bir sado-mazoşist düğümde iç içe geçerler. Özgürlük, genelde zayıf bireyler tarafından karanlık ve düşmancıl bir dünyanın önünde çıplak ve savunmasız kalmak şeklinde kavrandığı için, insanın kendisini korumasının tek yolu bir yabancının cesaretini kırması veya kendi kişiliğini değersizleştirmesidir."[981]

Sistemin dünyayı "işletmesi", hileli yapısını sürdürebilmesi için toplumların ve dolayısıyla insanlarının her türlü ilişkisini belirlemesi, onları saran, kuşatan görünmez iplere dönüştürmek suretiyle birbirine bağlaması, çıkarlarına uygun düşmektedir. Bu durum, insana yöneltilmiş alaycı bir tavır, aşağılayıcı bir bakıştır. Söz konusu yapılanma, insanın katıldığı yaşamı bir simülasyona ya da gözü kapalı − sistemin vaatleri ve yaşattıklarının cazip gelişinin de etkisiyle− katıldığı bir "ritüel"e dönüşmektedir. Alışılmışın dışında, bu "ritüel"de "sevgi"ye yer yoktur.

Günümüzde insanlar arasında "sevgi" kavramı çeşitli bağlamlarda sıklıkla kullanılsa ve önemi üzerine uzun uzun konuşulsa da, "sevgi"nin düşünsel ve eylemsel planda "nefret"in önüne geçemediğine tanık oluyoruz. Bu durumun nedeni, zamanımız insanının kendini sevmeyi öncelemesi olabilir. Diğer yandan "saygı" kavramı da tüketim toplumu insanının hem kendinden hem diğerlerinden almaya hazır olduğu bir beklentiye dönüşmüştür. Oysa "[k]endine saygı duyma özelliğinin, bireyin içinden biçimli ve kusursuz olarak çıktığı fikri, tamamen bir efsanedir. 'Kendimiz' algısını, öncelikle başkalarıyla etkiletişime girerek geliştiririz. […] Öyleyse neden insanlara hâlen başkalarından önce kendilerini sevmeleri gerektiğini öğütlüyoruz?"[982] İnsan önce ötekini anlamayı denerse kendini anlayabilir; önce ötekini affedebilirse kendini

[980] Bauman, Zygmunt – Donskis Leonidas, 2020, s. 163-164.
[981] Bauman, Zygmunt – Donskis Leonidas, 2020, 164.
[982] Twenge, Jean M. (2013), *"Ben" Nesli*, çev. Esra Öztürk, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 313.

affedebilir ya da önce ötekini severse kendini gerçekten sevebilir. Zaten "ayna etkisi" denilen şey de budur. Öznenin dıştan içe, içten dışa, dairesel ve dönüşlü yapısıyla deneyimlediği gerçek sevgi,

> "[…] gerek bireyin kendisi ile kurduğu ilişkide, gerek toplumla kurduğu ilişkide, gerek doğa ve tüm dış nesnelerle kurduğu ilişkide, ortak-yaşam-birliğini sağlayıcı önemli bir kaynaktır ve tüm bu olguların karşıt kuvveti olarak beliren yabacılaşmaya karşı durabilecek temel varoluş biçimidir. Sağlıklı bir toplum, hisseden-düşünen-isteyen bireyin varoluşsal kaynaklarını sevgi üzerine temelleyen bir yaşam-biçimini gerektirir. Sevgi, kuşatıcı karakteriyle etik aklın da kapsayıcı bileşenlerinden biri olarak kabul edilebilir."[983]

Tüketim toplumunda "sevgi"nin yalnızca bir tür ihtiyaç olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür ama sevgi öyle bir "ihtiyaç"tır ki yalnızca alınarak karşılanmaz. İnsan için sevgiyi almak kadar, vermek ya da paylaşmak da bir "ihtiyaç"tır.

Tüketim toplumunda "otorite" bir ihtiyaca dönüşmüştür. O olmadan hiçbir iş yürümezmiş ya da o olmadan hiç kimse düşünemezmiş gibi. "Otorite, 'bazı' çıkarları, amaçları temsil eder."[984] İnsan çıkarlarını bu kadar önemsemeye, denetimin gücünü gözünde bu kadar büyütmeye ne zaman başlamıştır? Aslında "[i]nsanın doğayı boyunduruk altına almak çabalarının tarihi, insanın insanı boyunduruk altına almasının da tarihidir. Ego, benlik kavramının gelişimi, bu iki yanlı tarihi yansıtır."[985] Öte yandan, akıl ve zekâ kavramlarının keskin bir biçimde yaşamın merkezi noktasına oturtulması da bu döneme denk gelmektedir. Aslında söz konusu "akıl", aklın bir tür kullanım biçimi olan araçsal yanına, kestirimine gönderme yapmaktadır; söz konusu "zekâ"nın ise, günümüzde çıkarlarını görmeye ve buna uygun amaçlar geliştirneye, kestirme yollar bulmaya yönelik bir tür başarı göstergesi olarak değerlendirildiği söylenebilir. Oysa zamanı, mekânı, diğerlerini, kendini ve nesneleri okuma biçimi olan zihinsel etkinliklerin tümünde özel bir bileşim söz konusudur. Bu durumda insanın zihinsel bütünlüğünü parçalayan günümüzün yaygın bakış açısı,

[983] Navaro, 2017, s. 199.
[984] Navaro, 2017, s. 269.
[985] Horkheimer, Max (2018), *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları, s. 136.

> "[a]klın modern bilimden ayrı olan her türlü spekülatif yeteneğini bir yana atmaktadır. Gerçekte, anlığın içgüdüsel hayattan bağımsızlaşması, onun zenginliğinin ve gücünün hâlâ somut içeriğine bağlı olduğu ve bu içerikle bağları kesildiğinde kötürümleşmek ve kuruyup gitmek zorunda olduğu gerçeğini değiştirmez. Zeki bir insan, sadece doğru akıl yürüten değil, zihni nesnel içerikleri algılamaya açık, onların özsel yapılarından etkilenebilen ve bunu sözle ifade edebilen insan demektir[…]"[986]

Yeni durumlara uyum sağlamanın zekâyla ilişkilendirilmesi üzerinde de durmak, düşünmek gerekir. Bazen uyum sağlamamak/sağlayamamak ya da uyum sağlıyor görünüp "bildiğini okumak" da insanın zekâ pırıltısını yansıtabilir. Günümüzde zekânın sınıflandırılması, insanlar arasında başka türden bir farklılık yanılsamasına yol açmaktadır. Benzer biçimde,

> "[d]avranış problemleri de sıklıkla sınıflandırılıyor. 1994'te çocukların %5'ine ADHD −yani Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu−teşhisi konuldu. […] Bu çocukların kendi davranışlarından dolayı herhangi bir hastalığı suçlamalarına gerek yoktu, kim bilir belki de sadece çocukluklarını yaşıyorlardı. *Running on Ritalin* (*Ritalin'e Bağlanmak*) kitabının yazarı Dr. Lawrence Diller, 'Tom Sawyer veya Huckleberry yarın muayenehaneme gelse ne olurdu?' diye soruyor. 'Tom'un eğitime olan ilgisizliği ve Huck'un muhalif davranışları muhakkak endişe uyandırırdı.'"[987]

Psikoloji profesörü Twenge'ye göre, son 30-40 yıl öncesine kadar davranışları böylesi kılıflara sarıp sarmalamak sıradan bir durum değildi. Peki, şimdi neden bu kadar sıradan? O, duruma uygun düşen ironik yaklaşımıyla şöyle diyor: "Günümüzde, davranışın denetlenemez güçler tarafından belirlendiğine inanıyoruz. Sahi bazen Ritalin'le denetleyebiliyorduk, değil mi?"[988] Bir çocuğun yetişme koşulları, ailesinin ve sonra yakın çevresinin yaşam koşullarıyla sıkı sıkaya bağlıdır. Bu bağlamda tüketim toplumu ve ona gıptayla bakan diğer toplumların zihnine yansıtılan yeni gerçekliğe ilişkin dikkatli okumalar yapmanın gerekliliği ortadadır. İnsanın diğerleriyle birlikte biçimlendirdiği düşüncelerinin duygularını, duygularının düşüncelerini etkilediği zamanlardan geçtik, geçiyoruz. İnsanlığın ortak mekânı olan dünyada, artık varolan küreselleşen düzenin yapısının denetim yüklü, baskın karakterinin, insanların

[986] Horkheimer, 2018, s. 98.
[987] Twenge, 2013, s. 217.
[988] Twenge, 2013, s. 217.

düşüncelerini, duygularını çoğun dolaylı bir biçimlendirmeye maruz bıraktığı söylenebilir.

Denetim mekanizmaları, insan zihnine yönelik harcıâlem oyununu aklın yansızlaşması üzerine kurmuş gibidir. Aklın yansızlaşmasını Horkheimer şöyle tanımlamaktadır: "Aklın yansızlaşması (*neutralization*), onu nesnel içerikle her türlü ilişkiden ve bu içeriği yargılama gücünden yoksun bırakarak, 'ne?' sorusuyla değil, 'nasıl?' sorusuyla uğraşan bir yürütme organı durumuna düşürerek, olguları kaydeden cansız bir aygıta çevirmektedir aklı."[989] Anlaşılacağı üzere öznel akıl "ne?" sorusunun yerine, öncelikli ve/veya genel olarak "nasıl?" ile başlayan bir soruyu karşılaştığı duruma yönelttiğinde, − bu sorunun dolaylılığa, araçsallığa açık bir yönelimsellik barındırması nedeniyle− özne yargıda bulunma potansiyelinden uzaklaşmaktadır. Böylece "[ö]znel akıl bütün kendiliğindenliğini, üretkenliğini, yeni içerikler bulma ve öne sürme gücünü, tek sözcükle, öznelliğini yitirmektedir. Fazla sık bilenen bir traş bıçağı gibi, bu 'araç' da sonunda fazla incelmekte ve kendisini sınırlamış olduğu sırf biçimsel görevlerin bile üstesinden gelemez olmaktadır."[990] Sistemin istediği de bundan başkası değildir. Yönlendirmeye, yönetmeye açık ve araçsallaşma potansiyeli yüklü insanı bünyesine çekmek, sistemin varoluş mücadelesinin önemli bir parçasıdır.

Genel çerçevede doğaya, doğanın bir parçası olan bitkilere, hayvanlara ve insanlara karşı araçsal aklın kullanımının ve üstten bakışın insanlık tarihinde yeni bir durum olmadığına kuşku yok; ama bu kadar katılımlı ve örgütlü oluşu yeni bir durumdur. Horkheimer'a göre bu durumun altında yatan felsefe, belki de kendisi de bir araç olarak görülen insan aklının yalnızca araçlarla ilgili olduğudur. Bugün bu düşüncenin çok açık bir biçimde ifade edilmesiyle ve yaygın bir kabul olarak benimsenmesiyle karşı karşıyayız. Böylece egemenlik ilkesi putlaşmakta ve her şey onun için feda edilmektedir.[991] Egemenlik ilkesine bağlı olarak, insanlar arasında şeyler, durumlar ya da duruşlar da putlaştırılır. Kimileri parayı, kimileri maddi boyutu göz önünde tutulan bir nesneyi, kimileri de "seçkin", "şöhret sahibi" ya da "bilgi sahibi" olmayı, hatta sistemin yansıttığı insan modelinin vücut bulmuş hâli "fevkalade" bir

[989] Horkheimer, 2018, s. 98.
[990] Horkheimer, 2018, s. 98.
[991] Horkheimer, 2018, s. 135-136.

insanı vb. putlaştırılabilmektedir. Egemenlik ilkesinin putlaştırıcı etkisinin, tüketim toplumu insanının kendisini de "ego" kavramı üzerinden dönüşüme zorladığı söylenebilir.

Horkheimer "ego" kavramının tarihsel gelişimini, başlangıcı kaba güce dayanan egemenlik ilkesiyle ilişkili görmektedir. Verilen emirlerin insanın iç sesinin, dışardaki efendinin yerini alışı, bu ilkenin zaman içinde daha ruhsal bir nitelik kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Horkheimer Batı uygarlığının tarihinin, egonun gelişiminin tarihi olarak da yazılabileceği düşüncesini öne sürmektedir. Piramidin üst basamağındakilerin kurduğu egemenlik alt basamaktakilerce, özdisiplini ve egosu evvelce gelişmiş olan efendilerin yüceltilmesiyle, içselleştirilmesiyle sonuçlanmıştır.[992]

> "Bu açıdan, önder ve seçkinlerin, günlük hayatın çeşitli ilişkileri arasında bir mantıksal bağıntı ve tutarlılık sağladığı söylenebilir. Yöneticiler, ne kadar ilkel de olsa üretim sürecinde sürekliliği, düzenliliği hatta standartlaşmayı zorla gerçekleştirmişlerdir. Her öznenin içindeki ego, yöneticinin temsilcisi olmuştur. Çeşitli insanların çok farklı yaşantıları arasında bir bağ kuran da egodur. Nasıl yönetici adamlarını piyade ve atlı sınıflarına ayırırsa, ego da yaşantıları kategorilerle ya da türlerle sınıflandırmakta ve bireyin hayatını planlamaktadır."[993]

Ego keskinleştikçe, egemenlik söylemindeki vurgu ve denetim artırıldıkça, eylemdeki yansımaları sertleşerek akıldışı görünümlere bürünmektedir. Başka bir deyişle ego, bir yapıp-etme görünümünde aşırılaştıkça âdeta bilenmektedir. Bu duruma karşı bireysel ve/veya kolektif direnme beklenebilir bir şeydir; ama çeşitli nedenler öne sürülerek olmayabilir de.

> "Psikanaliz terimleriyle, uysal, boyun eğmiş bireyin bilinçdışının, gerçek ana-babasına karşı bastırılmış bir isyan düzeyinde sabitleşmiş olduğu söylenebilir. Bu isyan, toplumsal ya da bireysel koşullara bağlı olarak, ya işgüzar bir uyumlulukta ya da suç eğiliminde gösterir kendini. Direnen insan kendi süperego'suna ve bir anlamda da, baba imgesine sadık kalır. Ama bir insanın dünyaya direnci sadece ana-babasıyla çözülmeden kalan çatışmalarından çıkarılamaz. Tam tersine bu çatışmayı aşmış olan insanın direnmesi mümkündür."[994]

[992] Horkheimer, 2018, s. 136.
[993] Horkheimer, 2018, s. 136.
[994] Horkheimer, 2018, s. 142.

Peki, "aile" kavramının zihinlerde büsbütün bulanıklaştığı günümüz toplumlarında, bireyler bu duruma bağlı olarak yaşadıkları çatışmaları nasıl aşabilecek ya da gerçek bir direnme gücünü nereden devşirebilecektirler? Dürtülerin zapturapt altına alma sürecinde günümüzde − Freudyen bakış açısıyla− özellikle babanın yönetiminin yerini, bugün kim/kimler almakta ve bu süreç nasıl idare edilmektedir?

İnsan ne yaparsa yapsın doğadan kopamamaktadır. İlkin, insanın içindeki doğanın dizginlenmesi aşamasında, bir güç halindeki insan doğasına karşı dayatılan toplumsal temelli "yapay" gücün karşılaşmasında bu duruma tanık olmaktayız. Dünyaya geldiği andan itibaren insan için vazgeçilmez olan topluluklar, toplumlar halinde yaşayabilmenin kolaylaşması, kendi doğasına yabancı gelen kurallarla sınırlandırılmasına bağlı görünüyor. Bu aşamada referansın yine de doğa olduğunu, ona bağlı olarak yeni belirlemelere gereksinim duyulduğunu unutmamak gerekiyor.

Dünyaya gözlerini açmış insan yavrusunun doğumla başlayan yeniden biçimlenme süreci onu çokça zorlayan durumlarla karşı karşıya bırakır.

> "Her insan, doğuştan başlayarak, uygarlığın baskıcı yüzüyle tanışır. […] Babanın yönetimi, doğadan, doğanın etkilerinden bağımsız akıldır: amansız, aldırışsız bir ruhsal kuvvet. Çocuk bu kuvvete boyun eğerken acı çeker. [...] Bu talepler, çocuğun karşısına çıkan uygarlığı temsil eder. Dürtülerinin dolaysız basıncına karşı direnmesi istenir ondan, kendisiyle çevreyi birbirinden ayırdetmesi, becerikli olması, kısaca, Freud'un terminolojisiyle, babasının ve öteki baba modellerinin kendisine sunduğu ilkeleri içeren bir süperego sahibi olması istenir."[995]

İlkin, çocuğun karşısında bir grup yoktur. Teke tek karşılaşmanın yerini, akranlarından oluşan bir grup aldığında kuşkusuz bu süreç daha sıkıntılı olmaktadır. Çünkü artık sevgi görmeyi ümit ettiği ve/veya cezalandırılma korkusuyla kendisine çekidüzen vermesi gereken muhatapta sayıca artış söz konusudur. Çocuğun karşı karşıya kaldığı grup baskısı, onu varolma mücadelesine dönük adımlar atmaya zorlar ve genellikle bu adımlar onun aleyhinde gelişir. Sanayi toplumunda ise çocuğa bu geçiş dönemi, kendini daha da şiddetli bir biçimde hissettirecektir. Horkheimer'a göre sanayi

[995] Horkheimer, 2018, s. 139.

toplumunun yeni bir evreye, çocuğun doğrudan doğruya kollektif güçlerle karşı karşıya kaldığı evreye geçmesiyle beraber çocuk için konuşmanın, tartışmanın ve tüm bu sonucunda düşünmenin yeri daralır. Çocuğun vicdanı, süperegosu çözülür ve böylece onun psikolojik dünyasında büyük bir değişim meydana gelir.[996] Vicdan çözüldüğü zaman özgürlük de doğal olarak çözülecektir. Asaleten bir yönetimi gerektiren vicdan, tüketim toplumunda kendini vekâleten yönetecek bir merci arama noktasına belki de böylece gelmektedir.

Bu aşamada Kant'ın vicdan hakkında söylediklerini hatırlamak yararlı olabilir:

> "Bir insan, anımsadığı yasaya aykırı bir davranışını, istemeden yapılmış bir hata, hiçbir zaman tam olarak kaçınılamayacak salt bir dikkatsizlik, dolayısıyla doğa zorunluluğunun akışınca sürüklenip götürdüğü bir şey olarak istediği kadar süslemeğe ve kendisini suçsuz ilân etmeğe uğraşırsa uğraşsın, yine de farkındadır ki, savunmasını yapan avukat, içindeki davacıyı bir türlü susturamamaktadır; meğer ki bu haksızlığı yaptığı sırada sırf kendinde olsun, yani özgürlüğünü kullanıyor olsun."[997]

Kant'a göre ahlaksal niyetin yol açtığı, acı veren bir duygu ya da vicdan sayesinde insan, geçmişte yapmış olduğu yasaya aykırı bir eylemi her anımsadığında pişmanlık duymaktan kaçamaz.[998] Dolayısıyla bugün tüketim toplumu insanının, vicdanının sesini duyamaz duruma gelişi, acıdan kaçınmasıyla da ilişkili görülebilir. Vicdanın yargılama yetisinin, haz yaşamıyla uyuşmadığı söylenebilir. Ayrıca bu yaşam biçiminin dürtülerin dizginlenmesine değil de coşturulmasına izin vermesi, insanı baştan çarpık bir özgürlük anlayışına uygun tasarımın nesnesi haline getirmektedir. Kişisel düşlerin, tutkuların peşinde koşması için "programlanan" tüketim toplumu insanının ötekini umursamazlığı, onu pek çok açıdan sürekli olarak bedel ödemek zorunda bırakır. Bu bedel ödeme, aslında onun her adımının en büyük beklentisi olan mutluluktan gitgide uzaklaşmasına neden olmaktadır.

---

[996] Horkheimer, 2018, s. 139.
[997] Kant, Immanuel (2016), *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s. 107.
[998] Kant, 2016, s.107-108.

Tüketim toplumu insanları, bireyselliklerine zarar verecek ne varsa onları dünyalarının yörüngesinden dışarı fırlatıyorlar; vicdan başta olmak üzere. Diğer yandan beklenmedik biçimde,

> "[…h]erkes kendi başının çaresine bakmaya girişince bireysellik zedelenmektedir. Sıradan insan siyasete karışmaktan vazgeçtiği zaman toplum orman kanunlarına geri dönmekte, bu da bireyselliğin son kalıntılarını bile silip süpürmektedir. Toplumdan mutlak olarak kopmuş birey her zaman bir yanılsamaydı. Bağımsızlık, özgürlük tutkusu, halden anlamak ve adalet duygusu gibi en beğendiğimiz insani özellikler bireysel olduğu kadar toplumsal özelliklerdir. Gelişmiş birey, gelişmiş bir toplumun ürünüdür. Bireyin kurtuluşu, toplumdan kurtuluş değil, toplumun atomlaşmadan kurtuluşudur − doruk noktasına kolektifleşme ve kitle kültürü dönemlerinde çıkabilen bir atomlaşma."[999]

Öte yandan bu atomlaşmanın, belirlenen insan modeline uygun olarak gerçeklik kazandırıldığını da unutmamak gerekiyor. Tüketim toplumu insanının dünyaya gelişiyle başlayan bir süreçten bahsediyoruz. Bu süreçte insanda doğal olarak bulunan bir yeteneğin, mimesisin araçsallaştırılarak kullanıldığını görmekteyiz. "Bugünün bunalımında mimesis sorunu özel bir ivedilik kazanmıştır. Uygarlık, insanın doğuştan gelen mimesis yeteneğiyle başlar, ama onu aşmak ve dönüştürmek zorundadır. Bireysel eğitim kadar, bir bütün olarak kültürel ilerleme de büyük ölçüde, mimetik tavırların bilinçli davranışlara dönüşmesi demektir."[1000] Horkheimer, çocuğun mimetik dürtülerinin, duygu ve düşüncelerden başlayarak her şeyi ve herkesi taklit etme isteğinin, onun hem öğrenme yollarından biri olması hem de sonradan karakterini belirleyecek olan bir temel oluşturması açısından önemli olduğunu belirtmektedir. İlkin bilinçsiz bir öykünme biçiminde başlayan bu süreç, bilinçli bir öykünmeye ve akılcı bir öğrenmeye evrilerek devam eder.[1001] Bu genel bilginin günümüz sistemi tarafından, başta tüketim toplumunda olmak üzere neredeyse küresel boyutta uygulanışını desteklediği kopyalama faaliyetinde kullanıldığı söylenebilir. Sözü edilen durum içinde, tüketim toplumunda küreselleşme ve kopyalama faaliyetinin eşzamanlı olarak sürdürülebilmesini sağlayan baskın gücün adı "medya" olmaktadır. Anlaşılacağı üzere tüketim toplumunda çocukların ilkin ebeveynlerinden devşireceği düşüncelerin,

[999] Horkheimer, 2018, s. 158.
[1000] Horkheimer, 2018, s. 143.
[1001] Horkheimer, 2018, s. 142-143.

duyguların, jestlerin, mimiklerin, davranışların, eylemlerin kaynağı büyük oranda değişmiştir.

Horkheimer'ın üzerinde düşünülmesi gereken başka belirlemesi de, sanayi toplumlarında babaya eşlik eden diğer ebeveynin, annenin rolünde görülen değişime ilişkindir. O, annenin tutumunda biçimsel rasyonelliğe geçişin yol açtığı değişimi şöyle açıklamaktadır:

> "Psikanalize dayalı çeşitli aydınlanma biçimleri bazı kentsel gruplara ruh sağlığı açısından çok yararlı olmuştur, ama bu yararın önemli bir yönü, çocuğun gelişmesinde belirleyici olan annenin çocuğa karşı daha rasyonel ve bilinçli bir tutum almasıdır. Anne bir hemşireye dönüşmekte, sıcaklığı ve dikkati giderek bir tekniğin parçası haline gelmektedir. Anneliği bir bilim durumuna getirmekle toplumun kazanacağı çok şey vardır ama, bu durum eskiden toplumsal hayatta bağlayıcı gücü olan belirli etkilerden yoksun bırakmaktadır bireyi."[1002]

Güven, şefkat, merhamet, halden anlama ve insanların birbirine karşı düşünsel, duygusal ve fiziksel temasının önemi giderek azalmaktadır. Temsili olarak annenin doğaya, babanın toplumsala dönük yüzü tüketim toplumunda değiştikçe, kuşku yok ki yeni nesle "evlilik" kavramının çağrıştırdıkları da değişmektedir. Horkheimer'a göre:

> "Evlilik, artık sadece toplumsal aygıt içinde kullanışlı bir uyum sağlama aracı olarak görülmektedir. Güçlü kurumların gözetimi altındadır ve reklam ajanslığını eğlence üstlenmiştir. Toplum müthiş bir gayretkeşlik içinde küçük fuhuş çeteleriyle, aşkı ticarileştiren fuhuş merkezleriyle mücadele ededursun, içgüdüsel hayatın bütün dalları ticari kültürün ruhuna teslim olmaktadır. Bu eğilimin doğurduğu doyumsuzluk ve sıkıntıların en derin kökleri, uygarlaşma sürecinde yatmaktadır; sorun sadece bireylerin gelişimi içinde kalınarak kavranamaz, tüm insan türünün tarihi içinde ele alınmalıdır[…]"[1003]

Horkheimer'ın söyleminde belirttiği eğilim yalnızca bireylerin gelişimi içinde sınırlı kalınarak değerlendirildiğinde, birey ve toplumsal olan birbirinden kopuk olarak anlaşılacaktır ki, bunun böyle olmadığını zaten biliyoruz. Ayrıca yalnızca bireylerin gelişimi temel alındığında kişi tek başına ayakları üzerinde duruyor; dünya bireyin etrafında dönüyor ya da yalnızca toplumsal süreçler temel alındığında, kişiye özgü durum-duruş karşılaşması olmuyor; özgün bir kimlik imkânsızlaşıyor yanılsaması

[1002] Horkheimer, 2018, s. 140.
[1003] Horkheimer, 2018, s. 140.

yaşanacağı kestiriminde bulunmak mümkün görünüyor. Bu açıdan bir insanı ne tam bireysel ne tam toplumsal çerçeve içinde sınırlandırarak açıklamak olasıdır; temelde toplumsal insana, insan toplumsala bağlıdır; hatta bağımlıdır.

Bireyselliğin net vurgusu içinde yaşayan günümüzün tüketim toplumu insanı, kendi sınırlarına ve başkalarına bağımlılığın kötülenişiyle karşı karşıya kalmaktadır. Sennett bu durumun pratik sonucunu şöyle açıklamaktadır: "Kişinin kendi sınırlarına ve başkalarına bağımlılığına olumlu bir gözle bakması, ekonomi politiğin değil de dini etiğin alanına giriyormuş gibi gelebilir. Ancak bağımlı olmaktan utanç duymanın pratik bir sonucu vardır. Bu utanç, karşılıklı güven ve bağlılığı aşındırır; bu sosyal bağların yok oluşu da bütün kolektif yapılar için bir tehdit oluşurur."[1004] Halbuki artık biz biliyoruz ki kendi varlığımızı kanıtlamanın yolu bile "öteki"nden, onun kendince bizi yansıtmasından geçmektedir. Dolayısıyla kendimizi bir anlamda görmemizin aracısıdır, "öteki". Sanayileşme, insan nüfusunun artışı, ekonomik belirlemeler, teknolojik gelişmeler vb. insanları görece olarak bağımsızlaştırmıştır; ama insanı gerçek anlamda kurduğu ilişkiler büyütmekte, geliştirmektedir. Ötekinin varlığının da hesaba katılma zorunluluğu, kuşku yok ki insanı pek çok bakımdan zorlamaktadır. Bu zorlama insanı, yaşamda mücadeleye, uzlaşmaya, karşılıklı güven duygusunu güçlendirilmeye dönük adımlar atmak yolunda düşünme edimini kullanma ve ortaya çıkan düşünceleri dış edimlere bağlama ve taşıma açısından sürekli kışkırtmaktadır. Diğer türlüsü, çoğun "görece" maddi gereksinimleri ortadan kaldıran, insanı bu açıdan bağımsızlaştıran bir sürecin tedarikçisi olmaktadır. Bir önceki cümlede "görece" ifadesi özellikle kullanılmıştır; çünkü bu süreçte maddi gereksinimlerin karşılanmasının bir garantisi yoktur. Bu durum başka bir bağlamda görülebilecek güven sorunlarını devreye sokacaktır. Konuya ve yaşanan sürece ilişkin olarak Sennett şunları söylemektedir:

> "Güven sorunu iki biçim alır; birincisinde, sadece ortada güven yoktur, ikincisindeyse, kişi diğerlerinden aktif biçimde şüphe de etmektedir. […] Güven ilişkileri, asıl olarak, insanların sorun yaşadığı ve yardım ihtiyacının yoğunlaştığı dönemlerde sınanır. […] Anthony Sampson'a göre, IBM işten çıkarmalar sürecinde, şirkette kalan çalışanlarına, yalnız olduklarını ve şirketin koruması altında olmadıklarını hissettirerek güveni yok etti. Bu davranış şu güçlü mesajı

[1004] Sennett, Richard (2017), *Karakter Aşınması*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 163.

> verdi: Kriz sırasında kendimizi toparlamamız gerekli; eğer adımlarına dikkat etmezsen yola sensiz de devam ederiz."[1005]

İnsan için şüphe duyumunun, güvensizliği beslediğini, büyüttüğünü ve çoğun birlikte iş gördüklerini hatırda tutmak gerekiyor.

Günümüzde insanın şöyle ya da böyle başkasına/başkalarına bağımlı, muhtaç olmadığı söylemi bir aldatmacadan ibarettir. İnsanların birbirine bağımlı varlıklar olduğunu, özellikle küçük gruplar halinde yaşarken gözlemlemek mümkündür. Bu durum, onlar açısından utanç duyulacak bir durum değildir; çünkü, genellikle karşılıklıdır ve birarada yaşamanın gereğidir. Hatta küçük gruplara dâhil insanlarca bu yapılanma, günümüzdeki yaygın bakış açısının aksine, bir bağımlılık olarak bile değerlendirilmez; çünkü olması gereken tam olarak budur. Tüketim toplumunda ise bu karşılıklı insan yönelimi, yerini başka türlü bir ilişkiye bırakır. İnsanın muhatabının yerini alan para da dâhil olmak üzere her türlü meta, metanın edinimine aracılık eden kurum, teknoloji ya da nesne, insanı tek yönlü ve karşılamalarıyla sınayan gizli saklı bir bağımlılıkla tanıştırmıştır. İnsanların birbirine muhtaç olmadığı yanılsamasını uyandıran bu bağımlılık, aşikâr olduğunda bir utanca neden olacağı bilindiğinden olsa gerek, insanda "bağımsızlaşma" duygusu uyandırmak gerekli görülmüştür. Sennett'e göre bu duygu bile, insanların muhtaç olmaktan kaynaklanan utanç duygusunun yaşattığı şüpheciliğin ve güvensizliğin önüne geçememektedir.[1006] Tüketim toplumunda insanların birbirine inanmamasının bedeli, o çok arzu ettikleri mutluluktan uzaklaşmalarına, onlar açısından dünyanın çekilmez bir hâl almasına neden olmaktadır. Sonuç: İnsanın gözünde dünya bencilleşir; insan bencilleşir; yaşantıların içi büsbütün boşalır.

Tüketim toplumunda "bağımsızlık" aracılığıyla umulan sonuç elde edilmediği gibi, çokluk içinde hemen herkes kimsesizleşmektedir.

> "Bağımlılık kavramını daha olumlu ele almak için, öncelikle bağımlılık-bağımsızlık şeklindeki bildik zıtlığı sorgulamak gerekir. Zayıf ve bağımlı bir kişilikle güçlü ve bağımsız bir kişilik arasındaki tezadı neredeyse hiç

[1005] Sennett, 2017, s. 163-164.
[1006] Sennett, 2017, s. 164.

> düşünmeden onaylarız. Ancak, başarı ve başarısızlık arasındaki tezat gibi, bu zıtlık da gerçekleri çarpıtır. Psikolog John Bowlby, 'Kendi ayakları üzerinde durabilen insan, hiç de kültürel klişelerde varsayıldığı kadar bağımsız bir varlık değildir' diyor; yetişkinlik döneminde, 'sağlıklı biçimde kendi ayakları üzerinde durabilen bir kişi, koşullar gerektirdiğinde diğerlerinden yardım ister ve kime güveneceğini bilir.' Yakın ilişkilerde, birisine bağımlı olmaktan korkmamız, o kişiye güvenemediğimizi ve savunma güdümüzün baskın çıktığını gösterir."[1007]

Tek tek insanın sözde bağımsızlığı uğruna feda ettiklerinin karşılığı olarak elde ettiği şeyler ve/veya olanaklar, toplumsal düzeyde yaşanan yalnızlaşmanın tesellisi olamayacak hafiflikte ve güçsüzlüktedir. İnsan-insan ilişkisinde beden, düşünce ve duygu etkileşimine yönelik her türlü geri bildirim, varoluşumuza ilişkin birer kanıt olma açısından da değer taşımaktadır. Tüketim toplumunda bu tür etkileşimlerin kurulmasının zor, sınırlı ve zayıf oluşu, bir bakıma insanın varoluşuna ilişkin soru sormasının önündeki engeli olabilmektedir. Bu tür toplumlarda yaşanan bireyselleşmenin en uç noktada hissettirdiği yalnızlaşmayı, seçilmiş bir yalnızlıkla karıştırmamak gerekir. Günümüzde tüketim toplumu insanının yalnızlığı seçme özgürlüğü kalmış mıdır? Yoksa zaten yapayalnız mıdır?

Kapitalizmin özgürlük vurgusu "ekonomik özgürlüktür" ki, sistemin sürekliliği için asıl olan da budur.

> "Kapitalizm, ekonomik işlevi gömüldüğü yerden çıkararak, yani ekonomik faaliyeti tüm diğer toplumsal kurum ve işlevlerden koparak, eylemin seçme hakkına sahip olması için gerekli koşulları sağlar. Ekonominin 'gömülü' (ve insanlık tarihinin çoğu, aslen on sekizinci yüzyıla kadar olan kısmı için, genel toplumsal yaşamdan kavramsal olarak bu derece isabetli bir şekilde ayırt edilemeyecek halde) kaldığı süre boyunca, üretici ve dağıtıcı faaliyet, doğrudan faaliyetin kendisini amaçlamadan diğer yaşamsal kurumların hayatta kalması ve çoğalmasına yöneltilmiş sayısız toplumsal normun baskı öznesi olmuştur. Dolayısıyla üretim ve dağıtım, tanıdık yükümlülüklere, komünal bağlılıklara, ortaklık dayanışmalarına, dini ritüellere ya da yaşam örgüsünün hiyerarşik katmanlaşmasına tabi tutulmuştur. Kapitalizm, tüm dışsal normları yersiz hale getirmiş ve böylelikle ekonomi alanını neden-sonuç hesabı ve seçme hakkına sahip eylem türü için özgürleştirmiştir."[1008]

[1007] Sennett, 2017, s. 161-162.
[1008] Bauman, Zygmunt (2018b), *Özgürlük*, çev. Kübra Eren, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 63-64.

Bauman'ın yukarıdaki söyleminden çıkarabileceğimiz sonuç, bu sistemli işleyişin temelinde insanın kim olduğuna ilişkin bir soruşturma yapmasına aracı olan özgürlükten başka, çok farklı bir özgürlük anlayışının olduğudur. Gerçek özgürlüğün okunması bir bakıma serbesttir; ama çetrefil ve dönüşlü yapısını takip etmenin zorlayıcı etkisi nedeniyle gözden kaybolması kolaydır. Ayrıca yeni özgürlük anlayışı, onunla eşzamanlı gelişen süreğen bir hareketi gerektirmektedir. Bu süreğen hareket, maddi süreçlere dönük yapısıyla, insanın gerçek amaçlarını unutturma potansiyeliyle yüklüdür. Bu hareketi ateşleyen motivasyonun adı da "başarı" olmalıdır. Tüketim toplumu insanının varoluşunu kanıtlamanın anahtarına dönüşen "başarı", bugün adalete dayalı sorumluluk almanın mı yoksa rekabete dayalı risk almanın mı bir sonucudur?

"Başarı", tüketim toplumunda yaşayan hemen herkesin umduğu ama çok az sayıda insanın yakaladığı bir deneyimdir. "Başarı"nın karşısında duran "başarısızlık" ise, insanın onu genellikle diğerlerinden ayırdığını düşündüğü bir hayal kırıklığının ve utanç yükünü taşımanın, ayrıca onların yaşattığı kırgınlığın, kızgınlığın, hatta öfkenin nedeni olmaktadır. Senneth'e göre insanların bu iki kavramın birbirinin zıttı olarak kabul etmesi, başarısızlıkla yüzleşmekten kaçınmasının bir yoludur. İnsanlar arasında kolaylıkla dile getirilen bu basit ayrım, belirli bir maddi kazanım elde etmeyi yüceltir. Kazanım varsa, insanın yetersizlik, beceriksizlik türünden cendere acısını duymasına gerek kalmaz. Peki, başarısızlık duygusunu parayla dindirmenin mümkün olmadığı durumlar bize neyi imâ eder? Hayatı anlamlı kılmayı, onda kendinde değerli bir şeyi görmeyi ve/veya salt varolmanın ötesinde gerçekten yaşamayı başaramamak türünden daha derinden hissedilen duyguları.[1009]

Genellikle maddi kazanımların "başarı" olarak gösterilişi kimilerini kariyer planlarının bir gereği olarak, ekonomik nedenlerle yapılan kitlesel göç hareketleri yönünde, aynı ülkede büyük kentlere ya da yurdundan kopma pahasına "gelecek vaat eden" ülkelerin büyük kentlerine gitmeye zorlamaktadır. Belirtmek gerekir ki, "[k]endine özgü yaşam koşullarıyla kentler, kırsal alanlardan farklılık gösterir. Kentler heterojen, kan bağına dayalı akrabalık ilişkilerinden uzaklaşarak meslekî örgütlenmelerin ön plâna çıktığı, sosyal baskı mekânizmalarının sınırlandığı, bireyin

[1009] Sennett, 2017, s. 136.

‘ben’ olarak toplumsal ilişkilerde yer aldığı örgütlü toplumlardır."[1010] Ayrıca kentler kırsal alanlara göre, "ben" ve "biz" ayrımının keskinleştiği, başarının ağır kapitalist koşulların oluşturduğu rekabet ortamında arandığı, bu nedenle de kişide başarının tek başına edinildiği türünden bir yanılsama uyandırma gücüne sahip organizasyonlarla çekip çevrildiği yerlerdir. Bu durum, rekabetin insanları dışta olana yönelik aşırı kayıtsızlaştırma işleviyle bütünleştiğinde, kişinin karşısında "biz"liği çağrıştıran bütün güçler zayıflamaktadır.

Tüketim toplumunda yaşayan insanlar bir yandan "ben"liği inşa etmeye çalışırken, bir yandan da aidiyet duygusunu, "biz"liğini duyumsayacağı yeni alanlara ihtiyaç duyar. Çünkü insan denen varlık, hem "ben" hem "biz" olmadan "kendi" olamaz. Bu noktada kişinin imdadına, topyekûn bir biçimde hareket eden modern kitle kültürü yetişir; o da hayatta kalmanın bir yolu olarak ona sıkıca sarılır.

> "Birey çevresini yankılayarak, tekrarlayarak, çevresine öykünerek, içine girdiği bütün güçlü gruplara ayak uydurarak, kendini bir insandan bir örgüt üyesine dönüştürerek, bu tür örgütlerde etkili olabilmek adına gizligüçlerinden vazgeçerek becerir hayatta kalmayı. Bu, biyolojik sağkalma yöntemlerinin en eskisiyle, taklitle gerçekleştirilen bir kalımlılıktır."[1011]

Tüketim toplumu öncesine ilişkin neredeyse nesnelleşmiş bir kanının, "ben" ve "biz" arasında oynanan oyunun galibi olarak görülen "biz"in, tüketim toplumunda yapay, sanal ve belki de daha önemlisi görünmez bir biçimde insanı etkisi altına aldığı görülmektedir. Bu oyunun gerçek işlevi aslında eğlendirmektir ve insan yaşamı, önünde sonunda mutluluğun duyumsanacağı bir eğlence anlayışına teslim olmaktadır.

Bu yeni "kültür", basit bir oyun oynamaktadır: İnsanın ezeli özelliklerini kullanmaya yönelik, tekrara, kopyalamaya dayalı ama yeni sürüm bir oyundur bu. Oyun, insanın gelişimi için çok önemli olan kimi öğelerini ve geçmişini kınar, hor görür ama onları kullanmak zorunda olduğunu da bilir. Horkheimer, bu yeni kültürün geçmişteki haliyle benzerliğini şöyle kurmaktadır:

[1010] Tatlıdil, Ercan (2003), "Kentleşme ve Göç", *Sosyolojiye Giriş* içinde, ss. 326-361, Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi, s. 342.
[1011] Horkheimer, 2018, s. 163.

> "Tıpkı annesinin sözlerini tekrarlayan bir çocuk ya da kendine eziyet eden yetişkinlerin kıyıcı tavırlarını benimseyen bir genç gibi, sınai kültür denen o dev hoparlör de, ticarileşmiş eğlence-dinlencelerin ve her gün birbirine daha çok benzeyen reklamların sağır edici gürültüsünde, gerçekliğin yüzeyini sonsuza kadar tekrarlayıp durmaktalar. Eğlence sanayisinin bütün ustalığı, o bayatlamış hayat sahnelerini tekrar piyasaya sürmekten ibarettir; ama bunda yine de başarılı olduğu görülmektedir çünkü yeniden-üretimin teknik ustalığı, ideolojik içeriğin yanlışlığını örtmektedir; bu içeriğin oldukça keyfi bir biçimde işin içine sokuluşunu da."[1012]

Toplumsalda varolan temel bir uygulamanın, mimesisin alınıp, çarpıtılarak tüketim piyasasına nasıl sürüldüğünü görmekteyiz. Bu uygulama hem tüketim piyasasını oluşturur hem de bu piyasanın sürekliliğinin kanı, canı olur. Belli belirsiz, neredeyse görünmez ve insanın muhatap kabul edemeyeceği kadar şeffaf bu etkilenim süreci içinde yaşayan tüketim toplumu insanlarını, durum-duruş karşılaşmalarından daha çok önceden belirlenmişlikler, sınırlandırılmış bir toplumsal etkinlik silsilesine katılmaya ve onları karşılamaya zorlamaktadır. Bu zorlamaya muhatap olan tüketim toplumu insanı ya da "HAYATIN yüksek amaçlarını belirleme yetkisi elinden alınan ve karşısına çıkan her şeyi basit bir araca indirgemekle yetinmek zorunda bırakılan akıl için, geriye kalan tek amaç, bu düzenleyici faaliyetin sürdürülmesidir."[1013] Anlaşılacağı üzere, insan aklı dümenini, yeni kültürün tuzağına düşerek elinden kaçırdığında aklı ve varlığına ilişkin bütün unsurlar oyunun içinde, yeni düzenin elinde bir araç haline gelip kullanılmaktadır.

Tecrübe edilen bu süreç içinde insanın yeniden sorumluluklarını hatırlaması gerekmektedir. Sorumluluk duyuşu, zamana ve koşula bağlı gerekli yükümlülükleri de taşımayı bilmektir. Bu bakımdan, insan-insan ilişkisinde hem gerekenin belirlenmesi hem de gerekenin yapılabilmesi, iyi isteme kadar doğru değerlendirmeye de bağlı görünüyor.[1014] Söz konusu yeni düzen, bir yandan her tek insanın düşüncelerini, eylemlerini, duygularını ve hatta bedenini yönetirken, bir yandan toplumların genel hayat görüşünü, yaşam tarzını, isteklerini ve ilişkilerini yöneterek ve yönlendirerek, kişinin kendisiyle ve diğer kişilerle olan ilişkisindeki sorumluluk duyuşunu yok

[1012] Horkheimer, 2018, s. 163.
[1013] Horkheimer, 2018, s. 126.
[1014] Kuçuradi, 2006, s. 65.

etmektedir. İnsanın içine düştüğü bu düzene uyumlanması belki onun hayatta kalmasını sağlar; ama onu insan olmanın gerektirdiklerden uzaklaştırır. Horkheimer'ın deyişiyle:

> "Popüler Darwincilik'te İyi sadece iyi uyarlanmış demektir; organizmanın kendini uyarladığı şeyin değeri ise ya hiç tarışılmamakta ya da sadece bundan sonraki uyarlanmalar açısından ölçülmektedir. Ne var ki, insanın çevresine iyi uyarlanmış olması, bunlarla başa çıkabilmesi anlamına, insanın karşılaştığı kuvvetlerin üstesinden gelebilmesi anlamına gelir."[1015]

İnsanın kurduğu ilişkilerde, her zaman ve her koşul altında, ölçülü, dengeli olması ya da yaşanan duruma uygun düşen bir duruşu taşıması mümkün olmasa da bunların insan için birer imkân olabildiğini belirtmek gerekir. İnsanın kendinden ve ötekilerden ümidini kesmemesi, söz konusu durum-duruş karşılaşmasındaki uygun eşleşmelerin varlığına ve durum-duruş olanaklarının zorlanabilir, dönüştürülebilir, değiştirilebilir olmasına inanmaya, güvenmeye bağlanabilir. İnsan açısından durum-duruş ilişkilerinin sürekli duyumsanan bir "risk", kâr-zarar hesabı üzerinden kurgulanışı, onun yalnızca mutsuz olmasının değil, umutsuz olmasının da bir nedeni olarak gösterilebilir.

İnsan, "ben" ve "biz" arasında sürekli zihinsel bir yolculuk yaparak yaşamını sürdürmek zorundadır. Tüketim toplumuyla uyumlu bir yaşam, aslında birbirine benzer yaşama biçimlerini onaylamakta, diğerlerini çoğun önyargılı, yerinde olmayan bir eleştirel bir bakışa hapsetmektedir. Bu değerleme biçimi tüketim toplumu insanının, samimi ilişkiler kurma olanağının önündeki engeli olmaktadır. Bauman'a göre karmaşık ve işlevsel olarak bölünmüş tüketim toplumunda,

> "[…] yalnızca samimi grupların ve çiftlerin sunabildiği 'dostane sıcaklığa' duyulan ihtiyaç, muhtemel eskisinden bile daha kuvvetlidir. Bununla birlikte, böyle grupların yeni ve kötü niyetli birer baskı kaynağına dönüşmesi ihtimali de aynı şekilde kuvvetlenmiştir. Gruplar karşılanması neredeyse imkânsız ve boşa çıktığında karşılıklı suçlamaya sebebiyet veren beklentilerle aşırı yüklenmiştir. […Ç]ağdaş samimiyetin böylesi aşırı yüklenme halinin izini, insanların artık bireysel kimlik onayını ve 'toplumsal doğrulamayı' seven/sevilen partnerde aradıkları gerçeğine kadar sürmüştür."[1016]

[1015] Horkheimer, 2018, s. 151.
[1016] Bauman, 2018b, s. 70.

Amorf toplumsal, ilkesiz düşünüşün bir sonucudur. Bu toplumsalda söylemler "özgürlük"le başlar; ama insanları faşist eğilim gösteren davranışlara yönlendirme konusunda cesaretlendirmeyle sürer gider. Bu yüksek gerilim, insanın düşünsel bunalımlarını destekleyicisi bir faktöre dönüşür ve onun baştan sona ilişkiler üzerine kurduğu dünyasını gitgide daraltır. Bu daralan dünyada çıkan beklenmedik tersinirlikler daha zorlu, çekilmez bir dünya kurgusuyla insanı karşı karşıya getirmektedir. Antropontolojik açıdan değerlendirmeyi denediğimizde, insanın kendisiyle ve her tek insanın şu anki dünya kurgusundaki karşılaşmaları, karşılamaları ve karşılaştırmaları açısından adalete dayanan sorumluluk bilincinde açılan gedik büyümekte, dolayısıyla yaşadığı gerilim yükselmektedir. Buna karşın tüketim toplumunda, çoğun ekonomik bunalım ön plandadır ve öyle gösterilmesi, günümüzde genel-geçer sistemli işleyişin işine gelmektedir.

6.1.2 Tüketim Toplumu İnsanının "Karşılaşmaları", "Karşılamaları", "Karşılaştırmaları"

Tüketim toplumunda nesnelerin kullanım değerinin herhangi bir anlamı nasıl yoksa, insanın da öncelikle insan olmasından dolayı değerli olduğunun toplumsal alanda herhangi bir anlamı yoktur. Bu açıdan insan, tüketime merkezi önem ve öncelik tanınan toplumlarda üretilen her metayla aynı "kader"de buluşturulmaktadır. Bu buluşma şöyle açıklanabilir: Bugün insan açısından,

> "[i]stenen, rağbet gören, satın alınan ve tüketilen simgelerdir. Malların kişinin bedenini ya da zihnini geliştirme […] kapasiteleri için değil, bedene ve ruha büyülü bir şekilde özel, seçkin ve dolayısıyla arzu edilen bir biçim (farklılığın doğru tarafında aidiyet belirten bir rozet işlevi gören özel bir görünüş) verme potansiyelleri için istendiklerini söyleyebiliriz."[1017]

Günümüzde insanın çoğun ne satın aldığı hatta ne de satın almadığı/alamadığı nesnelerin kendisine, üretim aşamalarına ilişkin samimi bir merak eşliğinde yönelme ya da onlara belirli nedenlerden dolayı maddi değerinin dışında −örneğin onları üretenlerin emeğine− değer verme olanaklarını atlayıp doğrudan, çeşitli yollarla çoğaltılmış, aşırılaştırılmış ve salgın haline getirilmiş fraktal değerlerine odaklı bir biçimde ilişki

[1017] Bauman, 2018b, 82.

kurduğu görülmektedir. Bir malın fraktal değerlerinin cazibesine ya da çekim gücüne, hemen herkes kendi biricikliğini hissetmenin bir yolu olarak kapıldığında, insanın düşüncelerini, eylemlerini ve en azından eğilimlerini doğrudan doğruya kısıtlamaya gerek kalmayacaktır. Çünkü onlar kalıpların dışına çıkma yanılsaması yaşarlarken, toplumsal kontrol çoktan uygulanıyor olmaktadır. Bauman'ın deyişiyle: "Kontrolün masraflı, 'panoptikal' yöntemleri görüş ayrılıklarıyla dolu olduğundan, elden çıkarılabilir ya da daha az masraflı ve daha etkili bir baştan çıkarma yöntemiyle değiştirilebilir. Daha doğrusu 'panoptikal' yöntemlerin görevlendirilmesi, nüfusun herhangi bir sebeple tüketici pazarına entegre olmamış azınlığı için sınırlı olabilir."[1018] Bauman, toplumsal kontrol işlemini, sistemsel varlıklarla ilişkilendirmekte haklı görünmektedir. İnsanın nesnelerle kurduğu ilişki gibi, kurduğu/kurmayı düşündüğü bütün ilişkileri, hayalleri de bunlara dâhil olmak üzere dolaylı ya da dolaysız kontrol altındadır.

Hayalleri, insanın olanaklarını, potansiyellerini geliştirmesinin bir aracısı olarak görmek artık mümkün müdür? Şimdilerde, kimi hayallerin kimileri tarafından −neredeyse hiç zorlanmadan− gerçekleştirilebiliyor oluşu ile potansiyellerinin belki de tamamını ortaya koymuş insanların kimi hayallerinin hüsranla sonuçlanması bir çelişkiyi gözler önüne serer. Hayaller bile birer proje olarak sistem tarafından önceden belirlenmişse ve/veya bu bakımdan insanların, toplumların kendi projeleri gizli-açık bir zorlamayla karşılaşabiliyorsa, aslolan sistemin kurduğu hayallerin gerçekleştirilmesi, insanların yanına kâr kalan da yalnızca kendilerine rağmen bu hayallerin bir parçası olmak değil midir? Yalnızca bireysel, toplumsal olanlar değil, ülkelerin kurduğu hayallerin de boş yere harcandığı, kendileri gibi hayallerinin de küçük düşürülmeye çalışıldığı bir dönemin tanıklarıyız. Bu tanıklığın bir farkındalığa dönüşmesi sistemi sarsacağından, insanlar onun tarafından kurulan türlü kutuplar ve rekabet ortamları aracılığıyla sahte bir narkozun etkisine maruz bırakılmaktadır.

Yetenekler açısından bakıldığında da durum yukarıda anlatılmaya çalışılanlardan pek farklı değildir. Sistemin bütün gücüyle, insanın yeteneklerini gerçekleştirmesi ve

[1018] Bauman, 2018b, s. 85.

geliştirmesi konusunda gizli saklı ama ısrarlı bir rekabet ortamı oluşturduğuna kuşku yoktur. Bauman'a göre,

> "[ç]oğunluğun iyiliğini sağlamanın en iyi yolunun az sayıda insanın yeteneğini cilalayıp parlatmak ve destekleyip ödüllendirmek olduğuna inanmak doğrultusunda eğitildik ve talim ettirildik. Yeteneğin, doğası gereği düzensiz dağıldığına inanıyoruz; bu nedenle bazıları, başkalarının ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar yapamayacakları şeyleri yapmaya yatkındırlar. Herhangi bir yeteneği olmayan veya yeteneğin bir alt türüne sahip olanların sayısı çokken, yetenek bahş edilmiş olanlarınki son derece azdır; aslında, insan türünün üyeleri olarak çoğumuz bu ilk kategoriye dahiliz. Bu nedenle bize ısrarla, sosyal konum ve ayrıcalıklar hiyerarşisinin piramide benzediği söylenir: Ne kadar yukarı çıkılırsa, oraya erişebilenler kümesi o kadar daralır."[1019]

Bauman, kimilerinin vicdan azabını yatıştıran kimilerinin de egolarını pohpohlayan bu türden inanışların herkes için iyi bir haber özelliği taşıması nedeniyle, hiyerarşinin tepesindekileri memnun ettiklerini belirtmektedir. Ona göre aslında bütün bu olup-bitenler, sosyal eşitsizliğin şiddet gösterisinin sürmesine ve derinleşmesine hizmet etmekten başka bir özellik taşımamaktadır. Çünkü piramidin her aşaması bir üst aşamanın gizemli, baskıcı ve ürkütücü soluğunu arkasında hisseder. Yatay insan koridorlarının arasından dikeyde gerçekleştirilen bir hareketin sahibi, maddi olanakların kapılarını aralasa da bedelini önünde sonunda maneviyatıyla ödemek zorunda kalacaktır.[1020]

Piramitteki aşamalar, insanı şöyle ya da böyle dikey bir hareketi gerçekleştirmeye zorlamaktadır. İnsanın sahip olduğu olanaklar çerçevesinde değerlendirilebilecek yetenekler ise (Aristoteles düşünceleri bağlamında) yapa yapa geliştirilebilme potansiyeliyle yüklü olduklarından, çoğun geniş zamanlara ihtiyaç duymaktadır. Tüketim toplumlarında ise zaman oldukça sınırlandırılmış ve/veya kesintilere açık olduğundan yatayda, ayakları yere basan deneyimler görmezden gelinir ve değersizleştirilir. Bu bağlamda ülkemiz insanlarının tüketim toplumu olma yolunda atmış olduğu genişçe adımlarının izlerini, özellikle geleneksel el sanatlarına yönelik yaklaşımlarında görmek mümkündür. Usta ile çırak arasında kurulan ilişkinin

[1019] Bauman, Zygmunt (2019), *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, çev. Hakan Keser, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 57.
[1020] Bauman, 2019, s. 57.

alçakgönüllü hali midir insanları bu üstten bakışa yönlendiren yoksa taklitten taklidin çıkmasına alışmış olmanın, gelişen teknolojinin her şeyi metaya dönüştürme kolaycılığının duyumsattığı sabırsızlık mıdır bilinmez ancak insanın özgün bir yol-yordam belirlemesi için, usta-çırak ilişkisinin taklitten yola çıkarak ama yapılan işe ilişkin soruşturma olanağını geliştirme konusunda destekleyen bir bakış açısıyla yüzyıllarca sürdürülmüş olduğunu hatırımızda tutmamız gerekiyor.

Olanaklarımız, yeteneklerimiz gereksinimlerimizin hizmetindedir. Bugün, gereksinimlerimizin neredeyse tamamı alışveriş edilerek karşılanmaktadır. Mutluluk anlayışımız da bu durumun yöneticisi olarak görevinin başındadır. Dolayısıyla diyebiliriz ki,

> "[*m*]*utluluğa giden yol alışverişten geçer*. Nasıl ki ulusun alışveriş faaliyetinin toplamı, toplumun mutluluğunun esas ve en güvenilir ölçüsüyse, kişinin bu toplamdaki payının büyüklüğü de kişisel mutluluğun esas ve en güvenilir ölçüsüdür. Mağazalarda, rahatsız edici ve zorlayıcı her şeye (kolay, konforlu ve sürekli tatmin edici bir yaşam biçimi ile aramızda duran irili ufaklı tüm dert ve sıkıntılara) karşı güvenilir bir ilaç bulabilirsiniz."[1021]

Bauman'a göre, insan için mağazalar bir eczane işlevi görmektedir. Hastalığın adı da "[g]erçeğin üretimi ve yeniden üretimi denilen şeydir."[1022] Bu, "gerçek"ten uzaklaşmanın, uzaklaştırmanın en kestirme, buna karşın durumu tersine çevirmenin en zor ve hatta imkânsız yoludur denebilir. İnsan olanaklarının zapturapt altına alınması, söz konusu durumun neden ve sonuç ilişkisini birbirine bağlamaktadır. Antropontolojinin yaşama felsefesiyle ilişkisi açısından bu durumu şöyle değerlendirmek olasıdır: İnsanın olanaklarının sınırlı-sorumlu eksenine dışardan dâhil edilen, maddi ve manevi sınırlarını zorlayan hatta aşan gereksinimler, onun mutluluk anlayışında sapmalara neden olmaktadır. İnsanın dünyaya tutunma biçimi, bu sapmaları kaldıramadığında onun kendi gerçekliğini aşanlar ya da ötesine geçenler cazip hale gelebilmektedir. Tüketim toplumlarında insanların yalnızca gereksinimlerini değil, yaşama biçimlerini de kopyalanmalarının başlangıcı bu duruma bağlanabilir.

[1021] Bauman, 2019, s. 46.
[1022] Baudrillard, 2017b, s. 42.

Serbest bir yaşamsal enerji ve güç kaynağı olma özelliği kazanan nesneler, metalar, tüketim toplumu insanı için kendini gerçekleştirme ideali de dâhil olmak üzere hemen her şeyi temsil etme özelliği göstermektedir. Bu durum, insan ile dünya arasındaki samimiyeti ortadan kaldırsa da küresel "kültür", dolanım serbestliği gücünü kullanarak bu durumu görünmez kılar. Taylor'a göre çağdaş sahicilik kültürünün bir getirisi de kişisel olarak kendini gerçekleştirme anlayışının yolunu tam olarak açmasıdır. Bu durum, kişilerin her türlü birlikteliği ve topluluğu araçsallaştırmasıyla sonuçlanmakta ve onların genel toplumsal düzeyde bir toplulukla bütünleşmesine karşıtlık oluşturmaktadır. Söz konusu siyasal toplum ve buna bağlı olarak görev duygusu içeren siyasal yurttaşlık olduğunda da gitgide marjinalleşme, aşırılaşma geçerli olur.[1023]

Topraklarına, devletine ve halkına bağlanamayan, dünya vatandaşı olma idealiyle yanıp tutuşan bir kitleden de söz edilebilir. Aynı bağlamda hiç de gerçekçi olmayan söz konusu dünyayla tam uyumluluk anlayışı, her nedense hümanizmle ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Ne yazık ki, öyle bir dünya yok. Durumlar ve duruşlar çerçevesinde düşündüğümüzde, artık ya da "çok geç olmadan" dünyanın tam ve kesin çift kutuplu gidişatının görülmesinin gerektiği düşüncesindeyiz. Her bakımdan mutluluğumuzu bu kadar öncelersek, gelecek nesiller bizimkinden çok daha mutsuz bir dünyaya gözlerini açabilirler.

Bir bakıma "mutluluk", insan için olanaktır. Sistem mutluluğu sevdirmeye, mutluluğa özendirmeye ve ona farklı açılardan işlevsellik kazandırmaya çalışırken acaba neden bu durumu "haz"larla, daha doğru bir deyişle haz-aşırılıklarıyla ilişkilendirmeye çalışmaktadır? Belki de bunun nedeni, mutluluğun "haz" duyuşundan bağımsız görünmemesinden kaynaklanmaktadır. Baudrillard, mutluluk ve haz ilişkisini şöyle açıklamaktadır: "Hiç kuşkusuz, en büyük mutluluk rastlantıların yarattığı hazla birlikte gelir. Aksi takdirde, mutlu olmanın hazzından söz edebilir miydik?"[1024] Peki, "mutluluk" ve "haz" kavramlarını, başka hangi bağlamlarda yan yana getirmek mümkündür? Bauman'a göre modern mutluluk söylemi, "olmak" ve "elde etmek"

[1023] Taylor, Charles (2017), *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 46.
[1024] Baudrillard, Jean (2014a), *Cool Anılar I-II (1980-1990)*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 136.

arasındaki ayrımın etrafında dönmekteydi. Bu açıdan da birbirine rakip olan bu iki alternatifin, insan tercihlerini yönettiği söylenebilir. Bauman'ın "olma" alternatifi eşliğinde, tüketim toplumu insanının ne gibi durumlarla karşı karşıya kalabildiğine ilişkin görüşlerine bakalım. Ona göre, "eksiksiz bir varoluş için ne gereklidir?" sorusuna "elde etme" alternatifi "sahiplik" diyecektir. Bu bakımdan metaların sahipliği yolunda "olma"ya hizmet eden "elde etme"dir.[1025] Anlaşılacağı gibi bugünün insanının bakış açısına göre "olma"nın gerçekleşmesi için "elde etme"si gereklidir; "elde etme" yoksa "olma" da yoktur. Diğer bir deyişle "[e]lde etmek için var olma, yani şeyleri ele geçirmeye, sahip olunan malları biriktirmeye adanmış bir varoluş, aracı amaca dönüştürmek gibi hastalıklı bir eğilimin veya dikkatsizce şişesinden çıkarılmış kötü, habis bir cinin başka bir örneğidir."[1026] Araçla amacın yer değiştirme durumunun başlangıcının, maddi boyutta "sahiplenme"yle ve dolayısıyla "elde etme"yle ilişkili olduğu görülüyor.

Bauman açısından "elde etme" ve "olma" kavramlarının, tüketim toplumlarında nasıl değerlendirildiğine daha yakından eğilmeden önce, onların gerçekten birbirine karşıt olup olmadıklarına bakmak yararlı olabilir:

> "Belki 'elde etme' ve 'olma' birbiriyle karşıtlık içindeydiler ancak ortak kabul görmüş varsayımlar onları ortak bir zemine atmış olmasaydı, birbiriyle asla zıtlaşmazlardı. 'Elde etme' ve 'olma' farklı yaşam felsefelerini takip etmiş olabilir ancak her iki felsefe de insani koşullarla ilgili benzer açıklamalarda bulunmuştu. 'Elde etme' odak noktasına kişinin beraber olabileceği *şeyler*i koymuş, 'olma'ysa kişinin birlikte olabileceği *insanlar*ı koymuştu. Fakat her ikisi de 'birlikte olma'yı uzun vadeli, belki kalıcı, uzun süre boyunca dikkat edilmesi ve her gün ilgilenilmesi gereken bir koşul olarak ele almıştı."[1027]

İnsanın temelde maddi âleme bağlı yanı, dünya nimetlerinin ne kadarını kendisi için yeterli görmektedir ya da böyle bir sınırlandırma edimi neden herkese cazip gelmemektedir? İnsanın genelde maddi kaynaklarla, özelde parayla olan ilişkisinin aşırılıkta buluşmasının arka planında başka bir şey olabilir mi? Bauman, R. Sennett'in çocukken gördüğü bir çizime ilişkin bir alıntıya yer verdiği *Kuşatılmış Toplum* adlı eserinde, çizimin ana kahramanı olan J.D. Rockefeller'ın "bir şeylere tutunma

[1025] Bauman, 2018a, s. 208-210.
[1026] Bauman, 2018a, s. 209.
[1027] Bauman, 2018a, s. 209.

saplantısı"nın, vazgeçmeme ve dolayısıyla belirgin bir biçimde "elde etme"den yana tutumunun izlerini görmenin mümkün olduğunu belirtmektedir.[1028] Bugün, "elde etme" neyi temsil etmektedir? Gücü mü? Oysa güç kullanımı, etki-tepki yasasını devreye sokar. Diğer bir deyişle, güç görünür ya da görünmez, belli ya da belirsiz bir biçimde bedel ödetir. Ama bugün elde etme ile olma arasındaki denge kaybolduğundan, her bakımdan bedel ödeyen sistemin ayakları altında ezdiği, insan olmaktadır.

"Elde etme" isteğinin temelindeki, şeylerin ve onların edinilmesinin aracısı olan öteki insanın/insanların üzerinden "sahip oluş"un duyumsattığı "güç", nasıl bir güçtür ki bedeli hep hesap dışında kalmaktadır? Bu yolda, sahip olduğumuz şeyin/şeylerin bize yansıtılan bedelinin üzerinde düşünmek zorunda değil miyiz? Ne var ki, tüketim toplumunda olup-biten hemen her durumun arka planının çok karışık ve durumları değerlendirmek açısından kavramların muğlak olması bizi zorlamaktadır. Bauman bu kavramlardan biri olan "sahip oluş"u, geleneksel tüketimciliğe özgü tutumlar ve davranış örüntülerine dayanarak açıklama olanağımız olmadığını belirtmektedir. Ona göre, bir zamanlar insanlar açısından çok önemli görülen, sahip olunan şeylerin biriktirilmesine dönük dürtünün yitip gitmesi zihinlerin karışmasına neden olmaktadır. Bauman tüketim toplumunda nesne olarak −insan ya da insan dışı− ne belirlenmişse, uzun süreli, hayat ya da hayatlar boyu onlarla bir arada olmak yerine, büyük olasılıkla o anda kullanmak üzere alınmakta ve onlara, kullanıldıkları süreyi aşmayan bir sınırlılıkla el konulmaktadır. Bu bakımdan şeylerin kullanışlı olması ya da kullanıma uygun olması, satın alındığında sunduğu hizmetleri yerine getirme becerilerine göre değil de satın alanın onların sunduğu hizmetlere duyduğu arzuya göre açıklanmaktadır.[1029] Bu belirleme, "elde etme"nin ve "olma"nın arasına giren "sahip olma" ve "kullanışlı olma" − ya da "işlevsel olma"− kavramlarının zihinleri bulanıklaştırıcı etkisine dikkatimizi çekebilir.

Bauman'ın tüketim toplumu insanlarının yukarıda açıklanmaya çalışılan temel iki yaşam tarzını, yaşama alanlarının dışına çıkarmaları hakkındaki düşüncesi şöyledir:

[1028] Bauman, 2018a, s. 210.
[1029] Bauman, 2018a, s. 211.

> "Görünüşe göre, birbiriyle daha fazla anlaşmazlık içine giren iki yaşam formülü daha tahayyül etmek zordur. 'Elde etme' ve 'olma' arasındaki karşıtlık daha keskin ve kapsayıcı olamazdı. Nitekim rekabet etmelerine imkân tanıyan, onları birbirlerinin alternatifleri ve hasımları kılan iki stratejide de ortak bir unsur vardı. Bu unsur *taahhüt*tü, yani ilişkilenme ve bu ilişkiyi kalıcı hale getirme yükümlülüğüydü. Uzun, hatta sınırsız süreliğine yürürlüğe sokulan veya girilen, hastalıkta, sağlıkta iyi ve kötü günlerde, 'ölüm ayırıncaya dek' sürecek bir şeydi bu taahhüt. Bugün esas çarpıcı eksik, bu unsurdur."[1030]

Bu aşamada "taahhüt" gibi iki önemli unsur daha akla gelebilir: "İlişki" ya da "temas" ve "söz". Her iki unsurun da insanlar arasında dıştan içe, içten dışa dönüşlü etkileşimi, ilişkinin sözü ve sözün ilişkiyi çekip çevirmesi, tüketim toplumu insanı için taşıması zor bir yük haline gelmiştir; tıpkı "taahhüt" gibi. Bu toplum insanlarının hep dışa odaklı olmasına karşın, ötekiyle her bakımdan uyumlanamaması yaman bir çelişkiye neden olmaktadır. İnsan açısından ne yalnızca içe ne de yalnızca dışa odaklılık varolan sorunları çözebilir. Her ikisi gerçek anlamda birlikte çalışmaya başladığında insan, kendi içinde ve dışındaki olup-bitenlere iki yönlü anlam vermeyi deneyimleyebilir. Aynı zamanda bu deneyim söz, ilişki ve taahhüt arasındaki etkileşimin bir sonucu olacaktır. Etkileşim, uyumluluk taşırken ortada bir sorun olmaz; ama insanların içinden, dışından uyumluluğu bozan çatlak sesler yükselmeye başladığı anda, bu büyünün bozulması beklenebilir. Söz konusu durum, tüketim toplumunda genel geçer "mutlu yaşam formülüyle" uyuşmazlık gösterir. Bu bağlamda mutluluk, tüketim toplumu ve insanı için bir olanak olmaktan kurtulup, hemen tüketilmesi arzulanan bir gereksinime dönüşür. Tüketim toplumunda maddi nesneler gibi, nesne gözüyle bakılmaması gereken insan fenomenleri de dünyanın işleyişine uyumlanmakta ve sistemin elinde bir "nesne" gibi kullanılmaktadır.

Tüketim toplumu insanının durumunu anlamak için, nesnelerin kullanışlılığının Bauman açısından ne anlama geldiği üzerinde daha fazla durmak yararlı olabilir. Ona göre tüketime sunulan nesnelerin tüketicinin gözünden düşmesi, yenilerinin piyasaya sürülmesiyle katma değerlerini kaybetmesine ya da başka nesnelerin heyecan verici hale gelmesine bağlanabilir. Bu açıdan, günümüzde refah toplumlarını diğerlerinden ayırmak için seçilen nesnelerin ne kadar tüketildiklerine bakmak, belirlenen dünya koşullarına uygun bir yaklaşım olmaktadır. Ona göre, bir ülkenin tüm refah göstergeleri saygın bir

[1030] Bauman, 2018a, s. 210.

düzeye ulaşmasa da o ülkenin "ekonomik kalkınma" hiyerarşisindeki konumunun yüksekliği, ürettiği artığın/çöpün miktarıyla ölçülür. Artık/çöp modern bir icattır ve tüketici ekonomisinin yaratıcılığını yansıtır.[1031] Görüldüğü gibi sistemin toplumsalın içine sinen ve dolayısıyla yayılan hırsının cüretini artırabilmesi için aslında nesneleri değil, insanı kullanmaktadır.

Peki, sistemin gözünde insan nedir? İnsan, tek merkezli sistemin içinden geçerken, hileler aracılığıyla zorlanan ama bir biçimde kolaylıkla elde edilen ve sistemin gözünde nesne-insan olmanın ötesinde bir anlam taşımayan bir "şey"dir. Dolayısıyla denebilir ki tüketim toplumu insanı, sistemin izin verdiği ölçüde insandır. Bu noktada bizim de hatamız var. Hatamız ya da eksiğimiz, küreselleşen dünya koşullarında ister "gelişmiş" isterse "gelişmekte olan" isterse de "üçüncü dünya ülkeleri" diye adlandırılan "az gelişmiş" ülkelerin vatandaşları olarak her birimizin "ne kadar insan" olduğumuzu kendimize sormayışımızdır. Aslına bakılırsa insan zaten "oluş halinde" bir varlıktır. İnsan için oluş, bireysel olarak doğumdan ölüme dek deneyimledikleriyle nesiller boyu insan-toplum-kültür ilişkisinden zaman içinde beslendiği ve/veya kimi kayıplarla ve kazançlarla biçimlenen bir geliş-gidiş yoludur. Bu durumu, insanın kendi üzerinde yaptığı bir simya çalışmasına benzetmek mümkün gibi görünüyor. Formülü belli-belirsiz "olma" ya da "altın oran" yolunda her oluş, her bir insanın hayatının hem her anında hem de son görünmez kertede enigmatik yapılı, ötekilere miras kalan durum-duruş ilişkilerini yansıtır. Şimdi ise, insanların kendi üzerlerine bakışını düşürmesine razı oldukları üçüncü bir göz olarak sistem, onları oluş serüvenlerinde serbest bırakmayarak, formülleriyle onların kimyasını bozarak insanlıktan çıkarmaya çalışmaktadır.

"İnsan olmak", ağızdan kolaylıkla çıksa da bu söz öbeğinin arka planı temelde düşünme-bilgi-eylem üçlemesiyle, olanak-gereksinim-değer üçlemesinin deneyim açısından karşılaşma, çarpışma, tartışma ve uzlaşma alanı gibi görünüyor. Bunalımın, umudun ve mutluluğun, bu "zaman-aşırı" kaynaktan beslendiği söylenebilir. Ancak bu kaynak, insanın "önceden belirleme" olanağını ele geçiren sistem tarafından âdeta hızlı bir mutasyona uğratılmaktadır. İnsan, özellikle Sanayi Devrimi'yle, sistemin

[1031] Bauman, 2018a, s. 211-212.

gereksinimi haline gelmiştir. Buna karşın sistemin, teknolojinin desteğiyle insana olan gereksinimi hızla azalmaktadır. Sistemin birkaç yüzyıldır oluşta serbest/özgür insana ihtiyacı yoktu; günümüzde fizik varlığına da çok ihtiyacı kalmamıştır. Sonunda, insanın kutupları olarak kabul edilebilecek maddi ve manevi dünyasının tepetaklak oluşu gerçekleşmiş gibidir. Malum insanın manevi alanına müdahale etmek, fiziksel alanına dâhil edilebilecek ne var ne yoksa elinden almayı kolaylaştırmaktadır. Böyle giderse, sistemin insanlığa neredeyse sınırsız müdahale gücünü yekten ele geçirmesi kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir. Mutluluk sarhoşluğu içindeki insan, sistemi "öteki" olarak bütüncül olarak değerlendirme gücünden yoksun görünmektedir.

Ağır kapitalist koşulların sahte polarizasyon oyunu, tüketim toplumları insanlarını mutlu anlara hapsetmiştir. Bauman'a göre tüketimcilik yapısı gereği duyumların toplanmasıyla ilgili ama tüketicinin sahip olduğu şeyleri toplaması ve biriktirmesiyle ilgili değildir. Tüketimcilik zevkli duyumları ya da kendi içinlerinde zevkli duyumları aşan duyumları elde etme ve zevk olarak deneyimlemeye meyilli yeni algılar bulmayı ümit etme biçiminde kendini ortaya koymaktadır.[1032] Bu bağlamda tüketici toplumunda ilkin, durumlar sahasında da somutlaşan "bambaşkalık" çarpıcıdır. Sonra, insanın "yönelimsel" gerilimlerini tetikleyen şeylerin büsbütün değişmiş olduğu söylenebilir. Sonunda da insanların yüz yüze geldikleri, karşılaştıkları ve dolayısıyla karşıladıkları durumlar karşısındaki duruşların gerçeklikten uzaklaşıp yapaylaşması, sahteleşmesi söz konusudur. Durum-duruş ilişkisi açısından bu sapmanın bedeli, görünüşe bakılırsa tüketici toplumu insanı için ağır bir faturadır. Buna karşılık "[b]ir şeyler alıp (çoğunlukla *dürtüler*le) alışveriş çantalarını otoparklara taşımak, bu 'tüketim tapınakları'nın diğer satış galerilerinin sunduklarından çok daha fazla görsel, işitsel, kokusal ve tensel duyum için ziyaretçilerin isteyerek ödeyecekleri küçük bir bedeldir."[1033] İnsanın dürtülerini yaşamında bu kadar ön plana çıkarması, düşünsel ve eylemsel olanları geri plana atmasının nedeni olabilir. Bunun için insan, durum-duruş ilişkisi ve bunlara yönelimi açısından, yüzeysellik ve buna bağlı olarak zaman zaman kayıtsızlık içinde olmakla suçlanabilir. Olup-bitenden insana kalan şey, Bauman'ın deyişiyle: "Memnun etme vaadinde bulunan, duyumları toplayan kişilere uyarlanmış bir

[1032] Bauman, 2018a, s. 215.
[1033] Bauman, 2018a, s. 215.

dünyada var olmanın hazzı[…]"[1034] ya da bizim deyişimizle: Mutlu anlar koleksiyoncularının, aşırılıkların çokyüzlü görünümlerinde kendini bulma yolundaki sonuçsuz çırpınışları.

Tüketim toplumunda "mutluluk" ve "haz" kavramlarının birbirini çağrıştırmasının ötesinde bir anlam taşımadığına ilişkin çok kanıta sahibiz. Peki, kapitalizmin istediği tam olarak bu anlam karmaşası mıydı? Bauman'a göre bu, kapitalizmin yaşadığı ve yaşattığı bir paradokstur: Kapitalist piyasa toplumunun, somut ve biriktirilebilir zenginlik arzusu üzerinde inşa edildiği düşünülmesine rağmen, maddi mülkiyetin ve elde etmenin değerinin yerine hazza dayalı uçucu ve hızla buharlaşan deneyimlerle yaşamanın değerinin geçmesiyle oluşan bir paradoks.[1035] Komünizmde de toplumsal açıdan gereksinimlerin karşılanmasının ne kadar merkezi bir öneme sahip olduğunu biliyoruz. Şöyle de denebilir: "Komünizm üretimin değil, tüketimin düzenlenmesine dayanır."[1036] Anlaşılacağı üzere metaya "sağdan" da baksak, "soldan" da baksak aynı şeyi görmekteyiz; ancak Giddens'a göre tek farkla: "Komünizm radikal eşitlikçiliği bir erdem haline getirmiştir. Daha yakın bir dönemin terminolojisiyle, 'düzeyi indirmek' ister ve çilecilikten ilham alır: Özel olanın ortak olan üzerinde egemenlik kurmasına izin verilmemeli ve bencillik neredeyse tamamen ortadan kaldırılmalıdır."[1037] Biz de bu noktada bir soru sormakla yetiniyoruz: Komünizmin, refah sayesinde edinilen toplumsal mutluluğun, sonunda bireysel mutluluğu çağıracağı düşüncesinden hareket etmesi bakımından kapitalizmle aynı noktada buluştuklarını söyleyebilir miyiz? Öyle görünüyor ama karşı çıkanların da olacağına şüphe yok.

İnsanların temelde düşünceleri, duyguları ve fiziksel özellikleri ile onların bireysel ve toplumsal gereksinimlerinin aralarında kurduğu birbirinden farklı yoğunluktaki ilişkileri dolayımında, dünyayı bir biçimde görmekte oldukları söylenebilir. Bu durum, insanın yorumlayan bir varlık olmasından kaynaklanır. İnsanların olanaklarıyla sıkı sıkıya bağlı olan yorumlama biçimleri, onların "mutluluk"

[1034] Bauman, 2018a, s. 215.
[1035] Bauman, 2018a, s. 217.
[1036] Giddens, Anthony (2017), *Sağ ve Solun Ötesinde*, çev. Müge özen, Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayıncılık, s. 59.
[1037] Giddens, 2017, s. 59.

anlayışlarını çeşitlendirir. Giddens'ın Csikszentmihalyi'den yaptığı bir alıntıdan durumun böyle geliştiğini anlıyoruz:

> "'[M]utluluk, olan bir şey değildir.' 'İyi talih ya da rastgele şansın sonucu' da değildir. Mutluluk, dıştaki olaylara değil, daha çok onları nasıl yorumladığımıza dayanır' ve 'hazırlanması, işlenmesi gereken bir koşul'dur. Dış dünyadan çok iç dünyayı denetlemeye dayanır. 'İçsel deneyimi denetlemeyi öğrenen insanlar, yaşamlarının kalitesini belirleyebileceklerdir, ve bu da herhangi birimizin mutlu olmaya en çok yaklaşabildiğimiz durumdur.'"[1038]

Bugünün mutluluk anlayışının davetkâr bakışını üzerimize düşürmesi, yalnızca sistemin hedefleri doğrultusunda katılımımıza yöneliktir. Öte yandan, çoğunluğun bu çağrıyı kabul etmesiyle, kabul etmeyenlerin içinde bulundukları durumları ve onlara karşı sergilediği duruşları büyük olasılıkla değersizleştirecektir. Böyle tasarlanmış bir dünyada bizim için her bakımdan "mutlu son" yoktur.

> "İnsanların her şeyden çok mutluluk için uğraştıkları düşüncesi en azından Aristo'ya kadar uzanmaktadır. Ancak, mutluluk arayışı evrenselleştirilebilir bir değer, modernliğin ayırt edici bir niteliği olarak da görülebilir. Aristo 'ruhun erdemli etkinliği' kavramıyla mutluluğu tortulaşmış geleneğin çekiciliğine bağlamıştır; mutluluğu özgürleşmenin hem aracı, hem de hedefi olarak görmek çok sonraki bir gelişmedir. Hem modernlikle var olmaya davet edilen, hem de modern kurumların yarattığı gelişme güçleri tarafından bastırılan bir mutluluk anlayışı."[1039]

Yukarıdaki açıklamalardan insanın yorumlama biçiminin ne kadar önemli olduğunu anlıyoruz. Yorumlama biçimimiz dünyayı, bilgiyi, yaşamı, yaşantıyı, ötekini ve kendimizi değerlendirişimizi bir manzaraya dönüştürebilme gücüne sahiptir. Manzaranın dikkat çeken ana unsurları, aslında ona bakan kişinin önceliklerini göstermektedir. Bu bakımdan durumları ve duruşları yorumlama biçimine bağlı olarak manzarasına odaklanan her bir insanın, şeyle ya da şeylerle arasına koyduğu dengeli mesafe ya da uzaklık, onun ayrıntıların arasında kaybolma riskini azaltabilir. Tüketim toplumu insanının çoğun, kendi manzarasında yer alan ilişkilere değil de sabit olmayan, zamanla değişen ya da asıl olarak tüketimin kapsamına giren şeylere yöneldiği ve onlarla kurduğu yüzeysel ilişkilerini diğerlerine göstermeyi önceledeği söylenebilir.

[1038] Aktaran Giddens, 2017, s. 180-181.
[1039] Giddens, 2017, s. 180.

Oysa insanın, kendisi ile dünya arasındaki her türlü ilişkiyi görmeyi önceleyen yönelimleri, içsel ve dışa taşan diyaloglarını zenginleştirmesinin bir yolu olabilir. Belki de mutluluk "burada", gözlerden uzak bir yerlerdedir. Bununla beraber arada olduğunu duyumsayan insan için mutluluk, gerilimlerin, çatışmaların, bunalımların da çok ötesinde değildir.

Arada olduğunu bilen ve ona göre yaşayan bir insan için, yapaylıklardan uzak mutluluk gibi gerçek can acıları da beklenmedik bir durum sayılmaz. Zaten onun için "mutluluk" ile "hüzün", "gülmek" ile "ağlamak" kardeştir. Oysa,

> "[t]alepleri karşılarken, modern devletlerin sunduğu mutluluk vaatleri, bir kural olarak risklerin radikal ölçekte azaltılmasını ve tercihin getirdiği sıkıntıların hafiflemesini içermekteydi. İroniye bakın ki mutluluk, arayışının sebep olduğu belirsizlikten kurtulmakla ilişkilendirildi. Kendi kendini idare eden insanlığın her şeye kadir oluşu, sonraki tüm tercihleri gereksiz, lüzumsuz veya düpedüz istenmeyen şeyler haline getirmek amacıyla seçim yapma özgürlüğünün kullanılma kapasitesiyle özdeşleşti. (Leon Battista Alberti 'mükemmelliği' sonraki değişimlerin tümünün sadece kötü değişimler olabileceği durum olarak tanımlamıştı)."[1040]

Söz konusu insan olunca durumlarının ve duruşlarının, oluş bakımından çoğun "iyi" ile "kötü" arasında bir yerlerde olduğunun unutturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Biz, kendi yolumuzu deneye yanıla bulan varlıklarız. Bu nedenle bizim için kusursuzluk beklentisi ya da bunun bizim beklentimiz haline dönüştürülmesi boşunadır. Biz iradesiyle yol alan varlıklarız; onurumuz da bundan kaynaklanır. Bu bağlamda, insan oluşun onurunu gurura, kibre dönüştürmenin sonuncu amacının ne/neler olabileceği üzerine düşünmenin, bizim ve özellikle gelecek nesillerimiz için önemli olabileceği düşüncesindeyiz.

Günümüzde televizyon, sinema, basılı yayınlar, reklamlar, klipler, sosyal ağlar vb. aracılığıyla "mutlu hayat" modelleri sergileniyor. Sistem, her seyircinin beğenisine uygun önceden belirlenmiş, senaryosu değişen modelleri hazırlamakta, satmakta ya da yeniye yer açmak için eskiyi zihinlerden silmeye çalışmaktadır. Tüketim toplumu insanı bu duruma hep aşırılığa hep büyümeye dönük yüzüyle, mutlu yaşamı kısa sürede ve

[1040] Bauman, 2018a, s. 198.

kestirme bir yoldan edindiği gelirle karşılık vermek istemektedir. Bu bağlamda Bauman şunları söylemektedir:

> "Etrafımızdaki dünya her gün, bir gecede elde edilen olağanüstü zenginliklerle ilgili haberler getirmektedir. Bu ya güzel bir rastlantı, ya talih kuşunun konması ya da kazara akla gelen bir fikirle olmaktadır (nadiren uzun süreli çabaların ve önceden tasarlanmış, uzun vadeli girişimlerin sonucunda açığa çıkmaktadır)."[1041]

Görünüşe bakılırsa sistem, tasarım-girişim-çaba eksenindeki başarılarını konuşturmakta, işini şansa bırakıp karşılaşmalarından "mutsuz" olmamak için hep hazırlıklı olmaktadır. Oysa iyiden iyiye belirsizleşen bir dünya karşısında, dünyasal kaygılar eşliğinde ayakta durmaya çalışan insandan sağlam bir mutluluk anlayışı bile beklemek çok güç görünüyor. Bu belirsiz dünya ancak kısa süreli, anlık eğilimleri, hazları kaldırabilir. Bununla beraber "[h]ızla birbirini takip eden hazlar, kelimenin tam manasıyla dudak uçuklatıcıdır. Mutlulukla ilgili kaygıların zihinden çıkarılmasına yardım eder. Dahası bir zamanlar akıllarda yer tutmuş kaygıların unutulmasına da katkı sunar. Akışkan-modern dünyanın dilinde, bu hafıza kaybı mutluluğun anlamıdır işte."[1042] Tüketim toplumu insanı, ona sunulan hazlar arasından seçim yapmaya zorlanırken, aslında bu dünyanın dilinden konuşmaya kışkırtılmaktadır. Gizli saklı zorlama, sistem tarafından insanın "özgür seçimi" ve dolayısıyla insana ilişkin bir ilerleme, gelişme göstergesi olarak sunulsa da işin aslı hiç öyle görünmüyor.

Küresel sistemin "tasarım dünya"sına güven duyma fikri, derdin de devanın da iyiliğin de kötülüğün de ondan bilinir olmasıyla ilişkilidir ve sistemin kurallarına göre insana düşen "ödev", onun kanatları altına sığınmaktan başka ne olabilir? Ne kadar çok insan birer sığınmacıya dönüşürse, sistem onlardan aldığı güvenoyuyla mutluluk oyununu daha kolay sürdürebilecektir. Bu açıdan, tüketim toplumu insanı için şimdiki gibi gelecekteki mutluluğunun da önemli olması sistemin stratejik hamlelerini kolaylaştırmaktadır. Baudrillard'ın düşünceleri bağlamında değerlendirdiğimizde: "Mükemmel/kusursuz olan"ı hedefleyen mutluluk anlayışı, "iyi" ve "kötü" arasında görünen döngüde olduğu gibi, bir tersine dönüş hareketinin başlamasına neden olur. Bu paradoks, tek bir merkez belirlemenin ve ondan yola çıkarak aşırılaşmanın bir sonucu

[1041] Bauman, 2018a, s. 217.
[1042] Bauman, 2018a, s. 219.

olarak görünüyor. Gerçek kutuplar, çift yapılıdır ve yalnızca birinin öncelikli kılınması, kutup noktalarını tepetaklak etmesi nedeniyle, tersine çevrimi hızlandırmaktadır. Bauman bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

> "[m]utluluk arayışını insanları bir araya getiren nihai gaye noktasına getirmekle, modern devletlerde yaygınca görülen totaliter eğilim arasında büyük oranda gizli fakat sıkı ve ayrılmaz bir bağ vardı. İkisi birlikte doğmuşlar, birlikte olgunlaşıp yaşlanmışlar ve beraber gerilemeye başlamışlardı."[1043]

Mutluluk pek çok bakımdan insanların alışkanlıklarıyla ve inançlarıyla da bağlantılıdır. Bu nedenle, tüketim toplumunda doğrudan hazzın belirleyiciliğinin yanı sıra, insan alışkanlıklarının ve inançlarının mutlulukla olan ilişkisine daha yakından bakmak gerekli olabilir. Geçmişte ya da normal koşullar altındaki insanlar, bir kültür varlığı olmaları nedeniyle alışkanlıklarını, inançlarını gözden geçirir ve koşullar gereği kimini eler, kimini kendine saklardı. Onlar açısından kültürel sert geçişler, özellikle apaçık zorlama, göç ve sürgün olgularında belirginlik kazanırdı. Zorlu koşullar içindeki insanlar da çoğun kültürel alışkanlıklarına ve inançlarına kenetlenirdi. Günümüzdeki gelişmeler ise şöyledir:

> "Kültürel düzeyde, küreselleşme kültürel diasporalar üretmeye eğilimlidir. Zevk, alışkanlık ve inanç toplulukları sık sık bulundukları yerden ve ulusal sınırlardan ayrılır. Göç eden kültürel özellikler gittikleri yerlerde genellikle standart oluşturur, kendileri de kitlelere yönelik reklamlardan ve kültürün metalaşmasından etkilenir. Takım elbiseden kot pantolona kadar giyim tarzları, film ve müzik zevkleri, hatta dinsel tatmin küresel boyutlar edinir. Kültürel diasporalar artık yalnızca insanların ve kültürlerinin fiziksel hareketiyle oluşmaz −her ne kadar bu hâlâ önemli olsa da. Yoksulluk durumlarında bile −ve belki de bazen özellikle böyle durumlarda− insanlar yaygın kültürel alışverişe dahil olurlar."[1044]

Sistemin stratejik gerekçelerle dünya koşullarını belirlemeye başlamasıyla, artık kültürel değişimlerin yönü önceden bellidir. İnsanların karşılaştıkları, karşılamaları gibi karşılaştırmaları da belirli bir yöne doğru çekilmesiyle biçimlendirilmekte ve onlar kültürel çözülmeye doğru böylece sürüklenmektedir. Başka bir deyişle bu aşamada, insanların genel olarak düşünme ve eyleme ekseni pek çok açıdan kayba uğratılır,

[1043] Bauman, 2018a, s. 198.
[1044] Giddens, 2017, s. 85.

geriye kalanı da istenen yöne doğru bükülür. Sonunda, eleştiri bombardımanından en çok nasibini alan "gelenek" olur.

Gelenekler pek çok bakımdan alışkanlıklar ve inançlarla ilişkilendirilebilir. Ayrıca belirli toplumsal koşullarda bireysel yanıtlar vermenin sınırlarını bir biçimde çizmeleri nedeniyle, onların insan olanaklarını kısıtlayan ve zorlayıcı yüzüyle de karşı karşıya kalınabilir. Ancak geleneği belki "belirli bir coğrafyada yaşayanların ihtiyaçlarını ve ilişkilerini biçimlendirenlerin, pek çok duruma ve duruşa bağlı olarak edindiklerinin, deneyimlediklerinin sentezlenmiş dönüşüme açık birikimi" olarak görmek de mümkündür. Günümüzde geleneğin, belki de en çok düşünme ve eylem bağına ilişkin herhangi bir atfı olmadığı iddiasıyla hedef haline getirildiği söylenebilir. Ancak biliyoruz ki, sistem tarafından bir şey hedef olarak seçilmişse, kitlelerin bu hedeften sapma göstermemesi için, mutlaka dikkatler o alana yoğunlaştırılır ve oraya sürekli vurgu yapılır. Bu bakımdan kültürel projeleri, küreselleşme yoluyla kopyalama hareketine dönüştürmenin ilk ayağının, dünyanın neresinde olursa olsun yaşayan geleneğin sözünü itibarsızlaştırmak, elini güçsüzleştirmek olmaktadır.

Kitlelerin sistemsel hedefler karşısında pasif bir seyirci olması ve/veya istenen yönde atak oyunculuk deneyimleri sergilemeleri için uygun koşullar tek tek düzenlenmiş olduğundan, onların yalnızca kontrol etmesi, denetlenmesi yeterlidir. Baudrillard gibi Giddens da bu durumun kültürel homojenlik ve farklılık ekseninde bir ısrara dayanma biçiminde yapıldığı düşüncesindedir.[1045] Aslına bakılırsa bütün bunlar insanın olanaklarına, potansiyellerine yönelik, baştan ayağa yapılan bir biçimlendirme faaliyetidir. Bir mimar ve bir mühendis bir yapıyı nasıl farklı açılarını göz önünde bulundurup ortak bir tasarımın konusu haline getiriyorlarsa, sistem ve onun yardımcısı küreselleşme de insanı bir ölçek olarak kabul edip, onu toplum boyutuna taşıyarak yeniden ve yeniden biçimlendirmektedir.

Şimdi de bir proje olarak üzerinde çalışılan insanın en önemli ihtiyaçlarından biri olan, onun hayatta kalmasını sağlayan beslenmesinin tüketim toplumundaki

[1045] Giddens, 2017, s. 85.

durumuna bakmak yararlı olabilir. Giddens'ın Susie Orbach'tan bu bağlamda yaptığı bir alıntı oldukça ilgi çekici görünüyor:

> "Beslenme bozukluklarındaki artış, günlük yaşamdaki bu gelişmelerin olumsuz bir belirtisidir. İştah kaybı (anoreksi), oburluk (bulimya) ve diğer beslenme patolojileri Birinci Dünya ülkelerinde artma eğilimi göstermekte ve artık Üçüncü Dünya toplumlarında da görülmektedir. Dünyanın birçok bölgesinde insanlar kendi hataları yüzünden değil, aşırı yoksulluk koşullarında yaşadıkları için açlık çekmektedir. Çok zayıflamış bedenleri küresel eşitsizliklerin şiddetine tanıklık etmektedir. Oysa iştah kaybı hastalığına tutulmuş bir insanın bedeni fiziksel olarak onlarınkiyle aynı görünüme sahip olsa da, aslında çok farklı toplumsal ve maddi koşulları yansıtır. 'Bir bolluk denizinde ölümüne açlık çekmektedir' bu kişi. İştah kaybı hastalığı çok büyük sayıda insanın tarihte ilk defa temel beslenme gereksinimlerini karşılamak için gerekli olandan çok daha fazla miktarlarda gıdanın elde edilebilir olduğu bir dünyada çıkar ortaya."[1046]

Giddens iştah kaybının, üretilen belirsizliğin günlük yaşamdaki etkilerine yönelik bir tür savunma ya da tepki olduğunu düşünmektedir.[1047] Yeme-içmeden gündelik nesneye, uyuşturucudan estetiğe, teknolojiden adını burada sayamadığımız nice bağımlılıkla yaygın olarak tüketim toplumunda karşılaşılması, rastlantıların çok ötesine geçen bir projenin varlığına işaret etmektedir.

Yukarıda sözü edilen yeme bozukluklarının bireysel duygularla bağı, asıl olarak psikolojinin ve psikiyatrinin alanına girmekle beraber, toplumsal yapının bireyler üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Bu rahatsızlıklar toplumun, çevrenin ve ailenin ya da insanı çepeçevre saran ötekilerin durumlarının bir yansıması, onların kişilerde somut olarak kendini gösterme biçimi, kısaca bir döngünün işareti olarak da değerlendirilebilir. Bu bakış açısına göre toplumdan, topluluktan ve aileden yansıtılan huzursuzluklar, bunalımlar bireye, bireyin yaşadığı acılar, öfkeler ötekilere zarar vermektedir. Bu can sıkıntılarından alınabilecek ders, ötekiler karmasının toplumsal esenliği kurma, sürdürme, geliştirme açılarından kişilerin güven duyuşunu beslemesindeki ödevini tekrar gözden geçirmek olabilir. Çünkü söz konusu bireysel duygular düzlemi gibi görünse de, düşünce düzlemimiz bireyin ötekiyle, kendisiyle ve toplumsal düzeyde kurulan ilişkiler çemberinin içinde yaşanan durumun/durumların etkisinin ve onlara yönelik olarak bireylerin duruş/duruşlarının neler olabileceğini

[1046] Aktaran Giddens, 2017, s. 86.
[1047] Giddens, 2017, s. 86.

sormaya, soruşturmaya zorlamaktadır. Bu aşamada, olup-biten her şeyden az-çok hepimizin, herkesin "suçlu" olduğu gibi bir sonuç çıkarabiliriz.

Seyirci olmak her birimize oldukça konforlu, rahat, yeni alışkanlıklarımızı sürdürebileceğimiz bir yaşam vaat ediyor. Günümüzün teknolojik olanakları da bu durumu özellikle destekliyor gibi. Örneğin,

> "[b]ir zamanlar yerleri süpürmelerini ve odaları düzenli tutmalarını emrettiğimiz süpürgeler, kendi etraflarında dönmenin sarhoşluğundan başka hiçbir kışkırtmayı kabul etmemektedir. Enerjilerinin tükenmesi dışında onları sınırlayan hiçbir şey yoktur. *Bizim* gereksindiğimiz şeyleri değil, *onlar*ın usta olduğu şeyleri yapmayı sürdürürler."[1048]

Teknoloji, insana doğrudan kendi olanakları gibi görünen ama onlardan yapıca oldukça farklı olanakların kapısını açar: "Kullanım" ve/veya "edinim" olanaklarının. Bunlar, herhangi bir insanın doğuştan, kendisinde taşıdığı bir potansiyeli etkinleştirdiği/etkili kıldığı ve gelişimine kattığı bir uzantısı biçiminde düşünülemez. Teknoloji, insanın varlık yapısında serimlenen bir olanak değildir. Dolayısıyla insana eklemlenen, sunulduğu kadarına razı olunan, neredeyse ondan tamamen "özgür" ve kendi kurallarına uygun hareket ettiği apaçık, farklı bir olanaktan söz ediyoruz.

Herhangi bir insan olanağının "isteme"yle olan bağı çok güçlüdür. Ayrıca bir insan olanağı, diğer insan olanaklarıyla işbirliği yaptığı ölçüde gücüne güç katar. İsteme, işte bu işbirliğini de kışkırtır. İstemenin alacağı yolun yönünü belirleyen "irade" olmaktadır. Bu bağlamda Bauman bir zamanlar teknolojinin, insan iradesiyle ilişkili olduğunu ama bundan böyle icatların üstlendiği rol gereği, bir tersine dönüşün söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bu söylem, insan için çoğun kat edilecek bir yol kalmadığı düşüncesini ifade etmektedir.

> "Yolun olduğu yerdeyse, irade takip edecek kadar ağır değildir… Teknolojik yanıtlar, soruları takip etmek yerine onlardan *önce gelir*. İradenin büyük kısmı, halihazırda yanıtlarına erişilebilen soruları arama ve olabildiğince çok insanı bu soruları sorup yanıtlar için para ödemeye hazır hale getirme eğilimindedir. Can

[1048] Bauman, 2018a, s. 201.

havliyle uygulama alanları arayan, çözüm olmayı arzulayan fakat bu çözümlere uygun sorunları bulmada şaşkına dönen teknolojik yeniliklerdir."[1049]

Bauman, bu teknolojik ürünlerin üreticilerinin ve satıcılarının, tüketicileri ürünlere gereksinim duyma ve kullanma konusunda yüreklendirmeyle, hatta arzularını bu yönde kışkırtmayla, yönlendirmeyle görevli olduklarını bildiklerini düşünmektedir.[1050] Aynı nedenlere bağlı olarak "[k]ullanıcı talimatları […] ürünün *ne için* kullanılabileceğini anlatan uzun ve ikna edici girizgâhlara ihtiyaç duymaktadır."[1051] Teknoloji, insanın olanaklarını giderek kendine bağlamakta, insanın karşısında onları kendi varlığına sıkı sıkıya bağlı bir lütuf haline getirmektedir.

Bauman'a göre günümüzde insana, teknolojik gelişmelerin nedeni gözüyle bakılamaz. "Teknoloji *geliştiği için* gelişir[…]"[1052] Teknolojinin insanın olanaklarını ve gereksinimlerini belirlemesi ve insanı insan yapan güçler birliğinin ilişkilerini çözüşü, ona varoluşsal sorularını ve sorunlarını unutturmaktadır. İradi hareketler gibi gösterilen, doğrudan pürtelaş arzulara ve hazlara yönelik yapıp-etmelerin yolu böylelikle açılmış olur. Halbuki hazların, arzuların iradeyle olan bağının çok gevşek olduğu belirtilmelidir. Öyle ki, onlara yaklaştıkça iradeyle olan mesafe artmaya başlar. Hazzın, arzunun doyuma ulaşması da, gerçek bir iradi eylemden farklı olarak, insan-zaman ilişkisi açısından daha kısa süreli ve insan-yönelimsellik ilişkisi açısından bağlayıcılığı da bir hayli zayıftır. Buna rağmen arzu ve haz kendisine yaklaştıkça içine alan, bir kısır döngünün içine çağıran siren sesleri gibidir. Ne kadar yaklaşılırsa, o kadar kendine çeker. İnsan ile arzu, haz arasındaki mesafenin aralığını belirleyen ise her bir insanda ayrı gelişen iradenin potansiyel ve güncel durumudur.

Dinlerden büyük ölçüde beslenen gelenekler, pek çok bakımdan insanın arzularını, hazlarını dizginlemekle meşguldür. Gelenekler, arzuların ve hazların iradeyi zorlayıcı etkisinin deneyimlerle sabit tortusunu, pozitif ve negatif yükleriyle beraber toplumsaldan kişilere yansıtır. Belki de bu nedenle, Bauman'ın da belirttiği gibi sistemle geleneğin arası bu kadar soğuktur. Bu soğukluğun izlerini en kolay bir biçimde

[1049] Bauman, 2018a, s. 202.
[1050] Bauman, 2018a, s. 202.
[1051] Bauman, 2018a, s. 202.
[1052] Bauman, 2018a, s. 202.

gündelik yaşam alanında takip etmek mümkündür. Tüketici toplumunda "[a]lışkanlıkların, hatta şiddetle teşvik edilen alışkanlıkların bile katılaşıp geleneklere dönüşmemeleri için dikkat edilir."[1053] Eskilerin görece sabit alışkanlıklarının yerine, belirlenen dünyasal duruma göre değişen ama her seferinde "öncü", "fark yaratan", "stil sahibi" vb. olmayı insanlardan talep eden alışkanlıkların yerleştirilmesi, sistemin insanları yönetmesinin ve denetlemesinin kolaylaştırıcı bir yolu olarak değerlendirilebilir.

Sistem, yukarıda açıklanmaya çalışılanlar ışığında değerlendirildiğinde, bizi yine bir paradoksla karşı karşıya bırakmaktadır. Bir yandan yeni alışkanlıkların tutunması için çalışan sistem, diğer yandan "eski"nin yerine "yeni"sine yer açmak için insanların alışkanlıklara duyduğu inancını yeniden biçimlendirmekle uğraşmaktadır. Bu durum ya da "[a]rzuların, farklılaşan ilgi odaklarının yardımıyla değişmesi, en etkili koruyucu tedavidir."[1054] Çünkü insan için, geçmişte olduğu gibi günümüzde de özellikle gündelik yaşamındaki alışkanlıklarının önemli olduğu açıktır. Bu durumun keskin bir biçimde değiştirilmesi, sisteme karşı öngörülemez sorunları gündeme getirecektir. Başka bir açıdan, insanın yapa yapa düşünsel ve eylemsel planını pekiştirdiği düşünüldüğünde, onun genel olarak yaşamını alışkanlıkları üzerine kurduğu gibi bir sonuç da çıkarılabilir. Elbette "isteme" ve "irade" işbirliğinden edinilen alışkanlıklar, nedeni kökensel olarak tam anlamıyla bilinmeyen ya da üzerinde büyük ölçüde düşünülmeden gerçekleştirilen alışkanlıklar birbirinden farklıdır. Dolayısıyla insanın, önünde sonunda alışkanlıkları arasında kalan bir varlık olduğu da söylenebilir.

Geçmişte alışkanlıkların, kimi toplumsal ve kültürel dinamiklere bağlı olarak pekişmesi, güçlenmesi söz konusuyken, "tüketim toplumu" fikrinin gelişimiyle beraber alışkanlıklar toplumlara göre uyarlanıp sistemli, programlı bir biçimde yönlendirilmeye başlanmıştır. Bu yönlendirme, görece olarak yavaş bir biçimde gerçekleştirilmelidir; çünkü alışkanlıkların bağımlılıklara dönüştüklerinin görülmeleri istenmez. Ortalama olarak her 25 yılda bir, yeni neslin dünyanın geleceğini ve kültürünü biçimlendirmeye aday oldukları düşünüldüğünde durum daha açık anlaşılabilir. Bu aşamada "kültürleme" olgusu devreye girer. Güvenç, "kültürleme" hakkında şunları söylemektedir: "[…İ]nsan

[1053] Bauman, 2018a, s. 205.
[1054] Bauman, 2018a, s. 205.

ve kültür-bilimcilere göre doğumla başlayan *kültürleme* sürecinin ivmesi ve etkisi 20-25 yaşından sonra giderek azalmakla birlikte, hayat boyu sürer, mezarda son bulur."[1055] Söz konusu 20-25 yıllık dünyasal zaman aralığı, bir insan ömrü için oldukça uzun, dünyasal tarihe not düşmek için oldukça kısa bir süreye karşılık gelir. Bir nesli ilk nesil olarak kabul edersek, tarihsel açıdan öncülüğünü ikinci nesil dünyaya geldiği dönemde devralır. Üçüncü nesil ile ilk nesil arasındaki dünyaya bakış, birbirinden oldukça farklıdır. İlk neslin fiziksel bedeninin toprakla buluşmasından yıllar sonra, dördüncü nesil öncülüğe henüz adaydır. Dördüncü nesil, ilk neslin neredeyse tamamen yabancısıdır. İlk nesle dâhil olanların adları bile, dördüncü nesil tarafından çoğun bilinmez. Günümüzde, insanın yaşam süresi birkaç yüzyıl öncesine göre artmış olsa da durum pek farklı sayılmaz. Sosyal antropologlar, genellikle bir saha araştırmasının aynı yerde tekrarını yapabilmek için ortalama 20-25 yıl geçmesini beklerler. Bunun nedeni, −yukarıda Güvenç'in vurgulamış olduğu kültürleme süreciyle ilişkili olarak− temelde nesiller arasındaki ilişkilerin yapısına bağlı küçüklü büyüklü kültürel değişimlerin sosyal antropologlar tarafından fark edilebilir duruma gelmesi için, bu sürenin kat edilişini gerektirmesine bağlanabilir.

Tüketim toplumlarında alışkanlıkları alaşağı etmek için, önce onlara duyulan inançların etkisizleştirilmesi gerekir ya da etkisizleştirilen inançlar aracılığıyla yeni inanç sürümüne bağlı alışkanlıklar için yer açılır. Aşağı yukarı her 100 yıllık bir süreç ya da dört nesil içindeki bir zamansal aralık, alışkanlıklar bakımından keskin dönüşümlere açık hale gelir ve görülüyor ki sistem bu durumu çok iyi değerlendirmektedir. Belki de bizim içinde bulunduğumuz dönemin başlangıcı ya da bir önceki dönemin sonu, ilk televizyonun üretilmesiyle ilişkilendirilebilir. Bambaşka bir dünyanın kapılarını aralayan televizyonun ve dolayısıyla medyanın evlerin içine kadar girmesiyle, "ben" ve "öteki" ilişkisinin tamamen değişmesi, bu bağlamda bir kırılma yaşanması nedeniyle bu varsayımı öne sürmekteyiz. Bauman'ın şu söylemi öne sürülen bu varsayımı destekler gibidir: "*Lebenswelt*'in [*Yaşam dünyası*] 'televizyonlarda görünen' dünyanın suretinde biçimlendirilmesine katkı sunarken medyanın ulaştığı en büyük başarı, kolektif bir çabalar bütünü olan politikanın yerine, bütünüyle bireysel çabalardan ibaret olan yaşam politikalarının konulmasını hızlandırıp

[1055] Güvenç, Bozkurt (2019), *Kültürün Abc'si*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, s. 85.

kolaylaştırmasıdır."[1056] Bu bakımdan televizyonun dolayısıyla medyanın, tüketim toplumlarında yaygın olarak görülen temelde bireysel olarak "ya hep ya hiç" gibi uç noktaların insanın bakış açısını perdelemesine, sanki bu uçların arasında bir yerlerde bulunma olanağı yokmuş gibi, yaşamını sürdürmesine aracılık ettiği gözlemlenebilir.

Kapitalist koşullar altında "bireysel yaşam", karşıtı komünizmde "toplumsal yaşam" öncelikli duruma gelmiştir. Süreç içinde, önceden "bireysel yaşam" ve "toplumsal yaşam" arasında bir fark yokmuş gibi, sözü edilenler birer kutup olarak karşımıza çıkmıştır. Oysa, her iki yaşam biçiminin ortaklığında insanın insanlığını duyumsaması mümkündür. Bauman'ın deyişiyle: "Benliğin Ötekine uzanması, Öteki '*için* var olma' ve Ötekilerin ihtiyaçlarını kişinin kendi çabalarının sebebi haline getirmesi, ahlaki benlikle ahlaki davranışın kurucu özelliğidir."[1057] Bu söylemden etik yaşama olanağının, her bir kişinin öncelikle ötekinin/ötekilerin varlığını düşünerek eylemde bulunmasından geçtiği çıkarılabilir. Her birimizin böyle düşündüğünü, eylediğini hayal edelim: Böyle bir dünyada, bireysel olanın/olanların sürekli bir biçimde toplumsal olanla/olanlarla bir noktada kesişmesi kaçınılmaz olarak gerçekleşir. Yine bu durum ne bireyselliğin ne de toplumsallığın sivrilmesine neden olacak bir ortama önayak olacaktır. Kısacası onlar, bir arada ve bir biçimde kendini var edeceklerdir.

Bir de her öznenin ürettiği ürün ile öteki arasındaki bağı yukarıda belirtilen biçimde kurduğunu düşünülelim:

> "Öznenin ötekini varlıklar alanında doğrulaması sürecinde onun üretim etkinliğinin ve ürünün taşıdığı önemi böylece anlamış oluruz. Ürün, özne ile ötekiler arasında varlıksal bir köprü olma değerini taşır. Çünkü ürünün, diğerleri tarafından kullanılması, ürünün sağladığı faydalardan diğerlerinin yararlanması, üründe cisimleşmiş olan insansal özün de paylaşılmış olması ve varlığa kavuşturulması ya da varlıklar alanında nesnelleşmesi anlamına gelir. İnsan doğasından kaynaklanan bir ihtiyacın kendisine denk düşen bir nesneyle buluşması ve bu şekilde tatmin edilmesidir burada söz konusu olan."[1058]

[1056] Bauman, 2018a, s. 236.
[1057] Bauman, 2018a, s. 238.
[1058] Navaro, Daniş (2018), "İnsanın Üretim Etkinliğini ÇOTUKSÖKEN'in Antropontolojik Bakış Açısıyla Çözümlemek", Haz. A. Tunçel, Z. Kutlusoy, G. Önkal, *Felsefeye Giriş Yolları Betül Çotuksöken'e Armağan* içinde, ss. 114-121, İstanbul: Papatya Yayıncılık, s. 117.

Her birimizin, diğer insanlar için öteki olduğumuzu düşünürsek, bu hareketin döngüsel bir hareket olduğu sonucuyla karşılaşırız. Bu belirleme, hepimizin birbirine görünmez bağlarla bağlı olduğu iddiasının, görünüş alanındaki bir yansıması olarak da görülebilir.

Tüketim toplumu insanları arasında "benlik"in çıkarlarına dayalı davranışların ön planda olması için neler, nasıl yapılmaktadır? Dahası, böylesi davranış örüntülerinden iyi bir toplum ortaya çıkabilir mi?

> "Bu noktada putlar ve idoller epey elverişlidir. İyi bir toplum modeline dönük talepler azaldıkça ve eldeki birkaç model müşteri çekebilmek için akla karayı seçtikçe, iyi bir yaşamın gelişmiş ve yeni modelleri (iyi *bireysel* yaşamlar, bireysel düzlemde kurulan ve keyif alınan yaşamlar) aranır. Ne kadar sayısız ve çeşitli olursa o kadar iyidir. Geçmiş liderlerin aksine, putlar ve idoller bu yeni talebe uygun düşecek şekilde tasarlanırlar. İdoller yol göstermez, kendilerini *emsal* olarak sunarlar[…]"[1059]

Yukarıdaki söylemde belirtilen "oluş", "kopyalama" faaliyetini ve onun sürdürülebilirliği için hemen her yolu hiç çekince duymadan olumladığından, gerçek bir duruma ve duruşa işaret etmez ve insanların insanlık açısından yol alacağı herhangi bir işareti kendinde taşımaz, hatta barındırmaz. Dolayısıyla herhangi bir "gerçek" izden ya da yansıtmadan yoksun bu davranışlar, bir "insan sureti" oluşturma yolunda kibir yüklü, cüretkâr gösteriler olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal ortak yaşam işaretlerinin yokluğu, tek tek bireylerin konuşulduğu bir dünya platformu oluşturmaktadır. Söyleyecek sözü olan bir toplum, böylesi bir bölünme, ayrışma ve farklılaşma çemberinin içinden çıkamaz. Şöyle de denebilir: İnsanlar arasındaki ortak gerçek kaygılar, üzüntüler ve sevinçler hem bireysel hem de toplumsal söylemin oluşmasını destekler. Mitler, destanlar, türküler bu dönüşümlü etkinin varlığına işaret ederler. Tüketim toplumları ise bu oluşumları engelleyici nice faktörle iç içedir. Bu yüzden, günümüzde gerçek kahramanlar yok; kültler, putlar var. Pagan kültür öğelerine geri dönüş ama çok önemli bir farkla: Toplumsal uzantısı olmayan ve yalnızca zengin-ünlü olmanın bireysel ayrıcalığını vurgulayan her kimse,

[1059] Bauman, 2018a, s. 238.

bugünkü yaşantısını sürdürmesine geçmişten bugüne kadar katkı sağlayanları unutarak, görmezden gelerek ve böylece kerameti kendinden menkul, örtülü, gizli bir tapınımın idolleri olarak. "Kafası karışan kişilere ne uğruna yaşayacaklarını ve yaşanmaya değer şeylerin peşinden nasıl gideceklerini anlatırlar. Aslına bakılırsa, yaşam politikasının onlar olmadan yapamayacağı ancak başka kaynaklardan almayacağı, vazgeçilmesi imkânsız eğitici donanımlardır onlar."[1060] Anlaşılacağı üzere gerçeklik aşırılaştıkça, gerçekliğin sınırlarını aşan idollerin çoğalması tüketim çağı koşulları gereğidir. Kitleler için bu fenomenler, inandıkları büyüleyici dünyanın varlığına ilişkin olarak birer kanıttır.

Bauman duruma başka bir açıdan daha yaklaşır. Ona göre "ünlüler kültü"nde ve hatta "idol" fenomenlerde gözlemlenebilen sayısal artışın arka planında, tedrici bir bireyselleşme ve onun neden olduğu yaşam politikalarına dâhil olma zorunluluğu bulunmaktadır. İzleyici kalabalıkların taklit edilmeye değer modelleri arzulaması, bireysel maceranın taklit edilmeye değer bir model olmasının âdeta garantisidir. İzleyicilere, bu konuda yetki sahibi oldukları yanılsaması yaşatılarak, emsal aşılaması yapılır. Böylece izleyici kitlesi, nüfusunun ya da salt sayılarının verdiği gücü kullanarak idollere karizma bağışlar ve idoller ya da putlar da karizmaları karşısında büyülenen izleyicileri kalabalıklara dönüştürür. Bu arzu yüklü girişimlerin arz-talep etkileşimi, uydu ağları ve kablolar aracılığıyla tüm dünyaya ulaştırılır.[1061] Unutan bir varlık olan insanın karşısındaki idolleri, fenomenleri alaşağı etmesiyse an meselesidir. Bauman'ın belirttiği gibi, ön görülemez değişimlere açık ve esnek bir dünya karşısında olduğumuzu unutmayalım. "Daimi bir 'yeniden doğma', 'yeniden deneme' veya 'baştan başlama' becerisi, eskiyi bırakıp yeni olanı kucaklayabilme mevcut koşullar altında çok büyük hayati değer kazanır[…]"[1062] Olanın aksine geçmişte, gel-geç duyuşlardan uzak, dünyaya ya da gözler önüne tadında salınan her başarım, bu uğurda tutarlı bir çaba ve zamana yayılmış dengeli bir seyir gerektirirdi. Öte yandan insanların sesleri, parmak izleri nasıl birbirinden farklı ise, onların düşünce-eylem dünyasını biçimlendiren ilgi alanlarının ve onların gelişim eğrilerinin de birbirinden farklı olduğu ya da her şeyi herkesin yapamayacağı bilinirdi.

[1060] Bauman, 2018a, s. 239.
[1061] Bauman, 2018a, s. 239-240.
[1062] Bauman, 2018a, s. 240.

Tüketim çağı toplumlarının ve dolayısıyla insanlarının düşünmesi ve eylemi arasındaki amaçsal bağ zayıflamış görünmektedir.* Artık dünya baş döndürücü bir hızla döndüğünden kestirme yollar aranmalıdır; özellikle de gençler tarafından. "Genç insanların emin olabileceği tek şey, yarın yaşayacakları hayatın bugünkünden farklı olacağı. Sebatkâr bir kararlılıkla takip edilen hayat projelerinin yerini, hiç bitmeyen 'yeni başlangıçlar' almıştır. Savaşçılara sağ kalmak ve başarıya ulaşmak adına eşiğe getiren *şey tutarsızlık*tır."[1063] Koşullar gereği gençler bu dünyada var olmak, bir işe başlayıp sürdürebilmenin gereği olan ilkin yapmaya "niyet etme", sonra yapacaklarına "karar verme" aşamasında araçsal olanı/olanları öncelemektedir. Niyet, eyleme dönüş hareketinin ateşleyicisi olarak araçsallaştırmaya merkezi bir önem vermeye başladığında, kaçınılmaz olarak insanda başka bir türden alışkanlığın oluşmasına neden olacaktır. Arzuların, hazların olduğu gibi, araçsal olanın da insanı kendisine doğru çeken tuhaf bir gücü vardır. Çekim alanına girenleri, tekrar tekrar aynı durumu deneyimlemeye zorlar. Bu bakımdan kişinin hazzı, arzuyu, zevki öncelemesi önünde sonunda onun araçsal olan/olanlarla yolunun kesişmesine neden olacaktır. Öte yandan, amaca yönelik katışıksız bir niyet, kişiden özveri bekleyecektir. Bu özveri, en uç noktada öteki/ötekiler için kendi varlığından vazgeçme biçimini bile alabildiğinden, doğal olarak tüketim toplumu insanının dünyaya bakışıyla uyuşmazlık gösterecektir.

Dünyaya bakış biçimlerinin toplumsalda kesişimselliğinin artması, kişilerin deneyim ortaklıklarının varlığının bir işareti olarak görülebilir. Sahlins'in deneyimin salt bireysel bir işlevi olmadığına ilişkin açıklaması şöyledir:

> "Nasıl ki insanlar birbirlerinin parçasıdır; birbirlerinin parçası oldukları ölçüde, çok sayıda deneyim de o insanlar arasında paylaşılır. Elbette algısal duyumsama düzeyinde değil, fakat anlam düzeyinde bir paylaşmadan söz ediyorum: Paylaşılan, meydana gelen şeyin ne anlama geldiğidir ve bu da, deneyimin insani ve iletilebilir olma özelliğini teşkil eder."[1064]

*Ayrıntılı bilgi için bkz. Uygur, Nermi (1996), *Kuram-Eylem Bağlamı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
[1063] Bauman, 2018a, s. 240-241.
[1064] Sahlins, Marshall (2012), *Batı'nın İnsan Doğası Yanılsaması*, çev. Emine Ayhan, Zeynep Demirsü, İstanbul: BGST Yayınları, s. 62.

Söz konusu simülasyon evreninde soluyan kitle olunca, paylaşım biçimlerinin ve bu paylaşımların kitleye duyumsattıkları hakkında enine boyuna düşünmek gerekir. Bilinen tarih açısından, kullandığı teknoloji sayesinde insanın insana her zamankinden daha yakın ve bu durumla paradoks bir biçimde, ötekine ve kendine böylesine yabancı olduğu başka bir çağ olmadığını iddia etmek mümkün görünüyor. Bu yabancılaşmaya paralel olarak dünyaya karşı yabancılaşma da insandan beklenebilir bir durumdur. Ancak sistemin dünyayı çok keskin manevralara açık hale getirmesiyle beraber insanın, insana ve dünyaya yabancılaşmasının ötesine geçen trajik bir deneyimi yaşamasına neden olmaktadır. Bir robota vatandaşlık hakkı verilmesi ve veren ilk ülkenin de Suudi Arabistan olması, bu trajik deneyimlerden birini insana yaşatması bakımından önemlidir. BBC News Türkçe'nin haberine göre, Hong Kong merkezli insansı robotlar tasarlayan bir şirketin geliştirdiği Sophia, yaşlılara ve ziyaretçilere parklarda yardım etmesi için tasarlanmış. Riyad'da düzenlenen "Geleceğin Yatırım Girişimcileri" adlı etkinlikte kendisine vatandaşlık hakkı verildiği duyurulur. "Robot Sophia bu anonsun ardından 'Dünyanın ilk vatandaşlık hakkına sahip olan robot olmaktan gurur ve onur duyuyorum' dedi."[1065] Sophia'nın, adı ve ona bahşedilen cinsiyeti, "bilgi" ile "kopyalama faaliyeti" ilişkisine dair gizli-saklı bir işaret olabilir mi? Teknolojinin araçsallaştırılması insanı araçsallaştırmaktan daha kolay ama her iki bakımdan da insanın pek çok kayıp yaşayabileceği söylenebilir. Bir robota vatandaşlık verilmesiyle başlayan bu sürecin daha sonraki aşamaları, robotlara başka haklar tanınmasına dek ileri götürülebilir mi? Kimileri bu durumun olabileceğini söylüyor. Bir robota resmi olarak "öteki"lik tanınması karşısında dünyaca sessizliğimiz, bu durumu absürt olarak değerlendirişimizden midir, yoksa durum karşısında bir sakınca görmeyişimizden mi? Ekonomik anlamda sıkıntı çeken ülkelerin vatandaşları, başka bir ülkede çalışma izni almak için bile, pek çok açıdan yeterliliklerini kanıtlamak zorundadır. Görülüyor ki, bir robot açık ara insandan önde ya da öte. Ne de olsa adı "Sophia".

Teknolojiye bağlı etik sorunlar dünyanın eşiğini çoktan geçmiştir. Öyle ki, pek çok bakımdan teknoloji, küresel ölçekte kitlelere "Mandela etkisi" yaşatmanın gücünü eline geçirmiştir. Şimdiki teknolojiyle insana "öteki" olarak gösterilmeye çalışılan, onun bir kopyası, sahtesi olan "insansı" robot yapılabilirken, gelecekte insan hep böyle,

[1065] BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41780346. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021.

fiziksel-duygusal-zihinsel olarak olduğu gibi mi kalacaktır? Hangi açıdan bakarsak bakalım emin olabileceğimiz belki de tek şey, şimdi olduğu gibi gelecekte de yalnızca bir insan, başka bir insan için gerçek anlamda "öteki" olabilir. Bu onuru kibre dönüştürmemeye, bilinen tüm zamanlardan belki de daha çok "şimdi" dikkat etmemiz gerekiyor. Gözü kendinden başkasını görmeyen insan, kibri nedeniyle yüksek-amaçsal değerlerini yitiriyor. Araçsal ve alışkanlık değerlerinin yapısı gereği etkilere, değişimlere açık durumu, sistemin kendi amaçları doğrultusunda onları kullanmasını kolaylaştırıyor. Baudrillard'ın insan dünyasına ilişkin umutsuzluğunun nedenini artık daha iyi anlayabiliriz. Ancak onun söylemleri, eleştirel bakış açısı ve Çotuksöken'in antropontolojik yöntemi aracılığıyla insana karşı gibi duran sistemi anlamaya, yorumlamaya çabalamak, bizim için gerçek bir fırsatın ya da bir umudun ta kendisi de olabilir.

6.1.3 Tüketim Toplumu İnsanının Kaçınılmaz Sonu: "Gerilim", "Çatışma" ya da "Bunalım"

İnsan bilen bir varlık olduğu gibi yanılan, aldanan bir varlıktır. Antropontolojik bakış insanı her bakımdan bir başlangıç ya da kalkış noktası kabul ettiğinden, insanın olumlu ve olumsuz olarak değerlendirilebilecek her türlü niteliğinin onun dünyasını anlamak için büyük önem taşıdığı söylenebilir. Söz konusu gerilim, çatışma ya da bunalım olunca, insanın zihninde çoğun olumsuz duyuşlar çağrışmaya başlar. Bununla beraber, gerçek bir öznenin bunalımdan kaçmasının pek mümkün olmadığını da belirtmek gerekir. Onun için, geçmişin bunalımları gibi şimdinin ve geleceğin bunalımları da oldukça değerlidir. Pek çok bakımdan "bunalım", öznenin hem zihninde hem de dünyada kurduğu zamanlararası ilişkileri sürekli gözden geçirmesi için onu dürten, kışkırtan, onu düşünce ve eylem ekseninde bazı değişiklikler yapması yolunda zorlayan "sert" bir öğretmendir. Özne için bunalım, yaşam boyu deneyimlediği ama bazı yaşamsal dönemlerde daha yoğun hissettiği, tanık olduğu bir duruma karşılık gelebilir. "Ama 'günlerin sonuna ermek', her şeyi 'tamamlamak', insanın karşısına hiçbir çatışma ya da sorunun çıkmayacağı eksiksiz uyuma varmak anlamına gelmeyecektir bu. Tam tersine insan varoluşunun çelişkilerle, gerçekten tam bir çözüme

ulaşamadan çözüm aramak zorunda kaldığı sorunlarla dolu olması yazgısıdır insanın."[1066] Bu durum insanın hem sabrını, gücünü sınar hem de çareyi, ümidi kendisinde, ötekinde araması yolunda onu belli-belirsiz bir biçimde destekler. Aynı zamanda insanın arada oluşunu en çok hissettiği zamanlar, aslında bir bunalımın tam ortasında kaldığı zamanlar değil midir? Dünyanın bizim etrafımızda dönmediğini ya da "durdurun dünyayı inecek var!" dediğimizde dünyanın durmadığını anlayabileceğimiz böylesi zamanlar, yaşamın çoğun beklemedik anlarında bize sunduğu kendimizi tanımamızı sağlayabilen ve/veya kolaylaştırabilen bir "hediye"si, bir "ödül"ü olarak da değerlendirilebilir.

Herhangi bir bunalımı içinde-dışında tam olarak deneyimlerken, onu bir "hediye" olarak görebilmek çok az insanın sahip olabileceği türden bir gücün göstergesidir. Deneyimlenen bunalımın ardından "satın alınamayacak kadar değerli bir şeyleri kendisine katmış olma" düşüncesinin de herkes tarafından onaylanmayacağı öngörülebilir. Mutluluk arayışı içindeki tüketim toplumu insanı, bunalıma nasıl bir değer vermektedir; daha önemlisi o, "bunalım"a bir değer vermekte midir?

> "[…B]eşeri tarihin büyük kısmında mutluluk, yaşamın ispatı kendinden menkul amacı *değil*di. Bilakis tam tersi varsayım geçerliydi. Istırap ve acı yaşamın daimi yoldaşları olarak görülüyordu. Onlardan kurtulmayı arzulamak boşunaydı ve uzaklaştırmayı denemek kibirli, tehlikeli olduğu kadar ters tepecek bir eylemdi. Mutluluk ancak, ıstırapla dolu bir yaşamın dolaylı sonucu olarak gelebilirdi. Yaşamın acılarla dolu olduğunu kabul eden, onu çekmeye hazır insanlara, sadece ödüllerin en yücesi ve en arzulananı kurtuluş olarak gelebilirdi."[1067]

Antropontolojik açıdan biliyoruz ki özne-insan gerçeğe en yakın olduğu haliyle, bunalımlarda, bunalımlarında saklıdır. İnsanın bunalımına sahip çıkması ile onu insanlığını geliştirme açısından gerçek bir fırsat olarak görmesi aynı şeydir. İnsan, tanıklık ettiği ve/veya bizzat deneyimlediği bunalımlar aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı bir biçimde düşünce-eylem eksenini, dolayısıyla kendi yaşamını tekrar gözden geçirerek yeniden biçimlendirme olanağına kavuşabilir. İnsansal, dünyasal koşullara bağlı olarak ağır bir bunalımın çekim gücüne kapılan insanın, genellikle duruma karşı

[1066] Fromm, Erich (2014), *Sağlıklı Toplum*, çev. Yurdanur Salman-Zeynep Tanrısever, İstanbul: Payel Yayınevi, s. 335.
[1067] Bauman, 2018a, s. 194-195.

sağlam bir duruş belirlemesi beklenir. Bu durum, zaten gerilimi duyumsayan insana fazladan bir gerilim yükler. Bu gerilimler, insanın ya hiç unutmadığı ya da unutmak için çok çaba harcadığı türdendir.

Bunalımlar, bireysel olana benzer bir biçimde toplumsal değişimin de en önemli tetikleyicisi olabilir. Günümüzde kitlelerin ve dolayısıyla bireylerin stratejiye, performansa ve hedefe odaklı oluşları, kendisiyle ve öteki/ötekilerle yüzleşmenin aracısı olan bir bunalımı tam olarak, açık-seçik bir biçimde yaşamalarının ve değerlendirmelerinin önündeki engelleri haline gelebiliyor. Ancak ortada yine de bir tür bunalım vardır: Her bakımdan belirsiz bir dünyanın karşısında olan insanın kararsızlaşması. Kitlelerin ve bireylerin yapısına işlevsellik kazandırmak için kullanılan ekonomi ve teknoloji, küresel ölçekte önce bir tür belirleyici faktöre dönüştürülürken ya da yakın geçmişe kadar ideolojiler de belirlilikleriyle dünyayı bir biçimde dize getirirken, olan insana olmuştur.

Tüketim toplumunda bunalım, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle kola kola yol alan farklı ideolojik çerçevelerin kitleleri içine hapsetmesiyle başlamıştır ya da görünürlük kazanmıştır. İdeolojinin yanında ekonominin ve teknolojinin insanı, kitleyi belirleyiciliği ve bu belirleme hareketinin belirsizliğe doğru evrilişini, sonuçlarını da göz önünde tutarak, Kongar şöyle demektedir:

> "Bir toplum içinde, beklentiler, eğitim ve modeller olarak, uluslararası planda var olan bütün değişik tiplerin görülmesi olağandır. Bir başka deyişle, günümüzün küçülen ve son derece yoğun bir etkileşime konu olan dünyamızda, bütün ideolojik öğelerin bir topluma sızmış ya da resmen ithal edilmiş olması çok doğaldır. İlginç olan nokta, tek tek bireylerin bile, kimi zaman bu ideolojik öğeler açısından tutarsız bir bütün oluşturan eklektik görüşlere sahip bulunmalarıdır. Örneğin bir kişinin beklentileri tüketim toplumuna göre biçimlenirken, gördüğü eğitim mevcut teknolojinin çok gerisinde kalmış olabilir ve aynı kişi mevcut toplumu feodal ilişkiler içinde algılarken, gelecek için sosyalist bir yapı arzulayabilir. Üstelik de bu kişinin içinde yaşadığı toplum yapısı kapitalist bir nitelik taşıyor olabilir."[1068]

[1068] Kongar, Emre (2004), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 387-388.

Kongar ideolojinin belirleyiciliğinin her zaman tekdüze ve sistematik özellik taşımadığını, aksine bireyde çoğun toplumdan yabancılaşmaya, toplumda anomiyi egemen kılmaya neden olduğunu söyler. Bu bağlamda ideoloji hem birey hem toplum açısından bunalım yaşatan bir işleve sahiptir.[1069] Söz konusu bunalımın, insanın ve toplumun doğrudan kendi devimsel hareketlerinden kaynaklandığını söylemek, onların yaşamsal alanında müdahale edilmedik bir köşe kalmaması durumunu doğrudan rastlantılarla ilişkilendirmekle mümkün olacaktır. İnsanlığın yaşadığı bunalımların onları parçalamaya, bölmeye dönük gücünü görmek yetmez; sorgulamak, nedenlerinin üzerinde düşünmek ve çözüm arayışı içine girmek de gereklidir.

Kitlelerin yeniden ve yeniden "üretimi" söz konusudur. Bu üretim, teknolojik gelişmeler olmadan yapılamazdı. Doğaya egemen olmak için geliştirilen teknoloji, şimdi insan-insan ilişkilerini biçimlendiriyor, yönetiyor. Kongar bu durumun başlangıcına ilişkin olarak belirlemeler yapar. Ona göre, insan-doğa çelişkisi teknolojinin nedenidir. İnsanların, toplumların yaşam biçimleri neyin nasıl üretildiğine göre biçimlenir ve üretilenlerin nasıl üretildikleri bir teknoloji sorunu olarak kendini gösterir. Üretimi, üretim biçimini teknoloji belirlerken, insan-insan çelişkisine neden olur. Bu çelişki de ideolojinin kendini bir çözüm olarak sunmasına aracı olur. Kongar'a göre ideoloji de teknoloji de zaman zaman görevlerinin tam tersini yaparak söz konusu çelişkilere çözüm bulmak yerine − teknolojinin doğanın kirlenmesine, ideolojinin sömürünün artmasına ya da aynı biçimde sürmesine aracılık etmesinde olduğu gibi− olumsuz etkileriyle insanları yüzyüze getirebilir.[1070]

Günümüzde ideoloji ve teknoloji, içinden çıktığı çelişkilerin çok daha fazlasını kendi başlarına üretebilecek bir noktaya gelmediler mi? Kendi amaçlarını bile yadsıyacak ölçüde güçlendikçe, insanların sorunlarını çözmek bir yana, kaynaklık ettikleri sorunlarla insanları karşı karşıya getirmediler mi? Belki de bütün bunların nedeni, insanın aşırılıklarla karşılaştığında ne yapacağını bilmez duruma gelişinde saklıdır. Bu ideolojik ve teknolojik gelişmeleri insanlar mı istemektedir yoksa sistem mi? Görülüyor ki, toplumların kitlelere dönüştürülmesiyle, insanların düşünsel ve eylemsel zeminini istenen yöne taşımak sistem için "çocuk oyuncağı"dır. Toplumlara

[1069] Kongar, 2004, s. 388.
[1070] Kongar, 2004, s. 391-392.

kültürlerinin yerine ideolojilerin geçirilmesi fikri ne işe yarar? Bir bakıma kültür, çoğun düşünmeden yaptığımız eylemlerin kaynağıdır. İdeolojiler de bir bakıma öyledir. Kitleler genellikle ideolojilerin düşünsel arka planıyla değil, pratik alanda görünür suretleriyle bir aradalık içindedir.

Geçmişte kültüre bağlı teknolojik gelişmeler toplumsal alanın içinden çıkardı. Günümüzde bu bağlantı kopmuş olduğundan, tüketim toplumunda teknolojik sorunlar tam bir baş belasıdır. Bauman'ın bu konuyla ilişkin örneği ve açıklamaları çok önemli görünüyor:

> "Çoğu kez tüketicilerin üretimi, 'yeni ve gelişmiş' korkuların üretimi demektir. Milenyum virüsü (zırvası) vakası, her gün her yerde tekrarlanan bir örgü sunmaktadır: Kimse virüsün hayal gücü ürünü olduğunu kesin olarak söyleyememektedir. Blöf yaptıkları tahmin doğru olsa bile, mevzuyu bildiklerini iddia edenlerin blöfüne meydan okuyabilenlerse daha azdır. Çoğu mantıklı insan, bu nedenle Pascal'ın 'kazanma şansı yüksek hamlede bulunma' tavsiyesine uyar. Bilgisayar sistemlerinin test edilmesi ve yeniden programlanmasına dayalı milyarlarca pound değerindeki sektör, gerçekten ilahi bir şekilde *ab nihilo* [*yoktan*] yaratılır ve yaratılışı nerdeyse her yerde derin bir oh çekilerek karşılanır. Hesaplaşma günü nihayet geldiğinde, kehanette bulunulan felaketin gerçekleşememesi, yine evrensel düzlemde veya nerdeyse bütünüyle, anti-virüs hizmetleri sunanlar sayesinde önüne geçildiğinin delili olarak yahut her şeye kadir, pazarlanabilir uzmanlığın bir başka kesin sınanışı olarak görülecek."[1071]

Bauman yukarıda yer alan söyleminde, insanın teknolojik belirsizlik karşısında duyduğu korkunun, kaygının ve dolayısıyla kararsızlığın gücünü vurgulamaktadır. O, bireyselleşmiş dünyayı tüketime yönelik olarak kışkırtan duygunun "kaygı" olduğunu belirtmekte ve buna bağlı olarak yeni korkular manşetlere taşındıkça, eski korkuların unutulduğunu ama belleklerde yer edinen anıların bir sonraki panik dalgası için elverişli bir ortam hazırladığı görüşündedir. Bauman ayrıca tüketici piyasalarının koruma-kurtarma faaliyetlerinin, çoğun yapay tehlikelere yönelik oluşu ve korkuların hazır çözüm olanaklarına göre ölçülüp biçilmesini sağlaması bakımından piyasaların elindeki bir avantaja −ya da bir silaha− dönüşmüş olduğu düşüncesini öne sürmektedir.[1072] Peki, piyasaların sahip olduğu bu avantaja karşılık olarak tüketicilerin payına ne düşmekte,

[1071] Bauman, 2018a, s. 275.
[1072] Bauman, 2018a, s. 275.

dahası genel açıdan bakıldığında bu "karşılaşma"nın sonucu ne olmaktadır? Bauman'ın bu soruya olası yanıtı şöyledir:

> "Tüketicilerin öğrenilmiş acziyeti, tüketim mallarını tedarik edenlerin elindeki silahların açık ara birincisidir. Amerika'nın genetik mühendislik devleri, genetiği oynanmış tarım ürünleri olmadan, dünya nüfusunu beslemenin yakın zamanda imkânsız olduğunu 'su götürmez biçimde kanıtlayan' araştırmalara fon aktarmaktadırlar. Araştırma sonuçlarının çoğunlukla sessiz kaldığı şey, yaptıkları bildirilerin kendi kendilerini gerçekleştiren kehanetlerin tüm işaretlerini taşıyor olmasıdır. Yahut daha çok yaptıkları şey, sebep ve sonuçların sırasını değiştirerek bu uygulamaları yenir yutulur hale getirirken, sponsorlarının faaliyetlerini cilalamaktır."[1073]

Yukarıdaki söylemin dikkati çekmeye çalıştıklarının, başka bunalım öngörüleri için geçerli olup olmadığı üzerinde araştırma yapmanın, düşünmenin önemli olduğu açıkça görünüyor. Örneğin, dünya nüfusunun çok artmış olduğu ve gerekli önlemler alınmazsa açlığın inanılmaz boyutlara ulaşacağı düşüncesi gerçekten doğru mudur? Köylerde, küçük yerleşim merkezlerinde hane sayısı, nüfusu hızla azalırken/azaltılırken, büyük şehirlerdeki nüfus artışının ana nedenlerini bulmaya çalışmak, görünmeyenlerin görünenler üzerindeki etkilerini düşünmek gerekmez mi?

Soru sorma, ilişki kurma "arada olan" biz insanların işi olmalı. Yoksa küresel sistem soru sormamamız için, bize sahte, yapay bunalımlar mı sunmakta, bizi onlarla mı oyalamakta, uğraştırmaktadır? Öyle olduğunu düşündüğümüzde, insanlığın en önemli yapay bunalımlarından biri de "ırkçılık" olabilir. Baudrillard'ın konuya yaklaşımı, ırkçılığın modern bir şey olduğu yönündedir. Ona göre, insanla ilgili bir ölçüt, ortak bir "insanlık dışı" anlayışı olmadan, ölümüne didişen farklılıklar yüzünden ırklar, kültürler bilmezlikten gelinmekte ya da yok edilmektedir. Bu durum, zihinlerde yerleşen gelişigüzel bir insan kavramı yüzündendir.[1074] Irkçılığı besleyen, ona kaynaklık eden ve insanı bu yönde harekete geçiren bir tür düşünme biçimi olduğu iddia edilebilir ve bu, olsa olsa Kartezyen düşünce sistemidir. Navaro'ya göre kartezyen düşünce sisteminin belki de en önemli etkisi, modern dünya gerçekliğinin en temel ilkelerinden biri olan "bölünme" ya da "parçalanma"yla "birlik" düşüncesini yok etmiş olmasıdır.[1075] Bu

[1073] Bauman, 2018a, s. 275-276.
[1074] Baudrillard, 2016b, s. 218-220.
[1075] Navaro, 2017, s. 118.

bilgiyi "ırkçılık sorunu"yla ilişkilendirmeye çalıştığımızda ne/neler görebiliriz? Baudrillard rasyonel düşünmenin aşırılaşmasının, derinleşmesinin kültürel alana yansımasıyla aşamalı olarak ortaya çıkan ayırımlamalarına dikkati çeker. Örneğin yaşlılar, çocuklar, yoksullar, az gelişmişler, zekâ katsayıları düşük olanlar, transseksüeller, deliler, entellektüeller, kadınlar vb. pek çok kategoriye bölünmüş bir yapı, "normal insan" düşüncesinin ırkçı bir temel üzerine konumlandırılmasıyla paralellik gösterir. Baudrillard insan denildiğinde, en sonunda kendinde normalin ve evrenselin birbirine karıştığı bir "şey"in akla geleceğini düşünmektedir. Ona göre bu nedenle, aşırı rasyonelleşmiş bu "kültür"ün temelindeki insanı ayırımlama biçimi olsa olsa ölüler ve ölülerin ayrımlama biçimi olmaktadır.[1076]

İnsanın bilinen tarihsel süreç boyunca ölüye ve dolayısıyla ölüme bakışı şöyle özetlenebilir:

> "Vahşi toplumlardan modern toplumlara doğru gerçekleşen bu gelişmeyi tersine çevirebilmek, yani *ölülerin yavaş yavaş* yaşamdan kopmasını engelleyebilmek olanaksızdır. Modern toplumlarda ölüler gruba özgü simgesel dolanım düzeninin dışına itilmektedir. Onlar birer gerçek varlık, kendileriyle değiş tokuş da bulunmaya değmeyecek varlıklar olarak görüldükleri için yaşayanlardan giderek uzakta yer alan mezarlara gömülmektedir. Köyde ya da kentte evin sıcak ortamından alınarak merkezde yer alan ve insanların bir araya geldikleri ilk mekân olan mezarlığa götürülen ölüler, zaman içinde oluşacak tüm gettolara örnek olacak ilk gettoyu oluşturmuş ve giderek merkezden uzağa doğru itilmişlerdir. Son olarak yeni kentler ya da çağdaş metropollerde gerek fiziksel mekân, gerekse zihinsel mekân anlamında ölüler için öngörülen hiçbir şey yoktur."[1077]

Arkeolojik buluntulardan yola çıkarak geçmişin genel olarak ölü gömme âdetleri, özelde ölülerin gömüldükleri yerin seçimi ve ölüler için yapılan lahitler, urneler, steller vb. aracılığıyla, aynı dönemde yaşayanların ölene ve ölüme verdikleri anlamlara ilişkin bir fikir sahibi olmak mümkündür. Artık o anlamlardan gittikçe uzaklaşmaktayız; "ölüm" olgusundan uzaklaştığımız gibi. Baudrillard'a göre günümüzde "ölmek" normal değil, anormal bir şeydir. Tüm diğer anormallikler zararsız kabul edilirken, ölüm tedavisi olmayan anormal bir davranış, hatta suç türünden bir şeydir. Mezarlıkların ortadan kayboluşu bu durumun kanıtıdır. Artık mezarlıkların

[1076] Baudrillard, 2016b, s. 219.
[1077] Baudrillard, 2016b, s. 220-221.

görevini modern kentler, büyük işlemsel metropoller yerine getirmektedir. Baudrillard'ın bakış açısında buraları hem ölü kentler hem de ölüm kentleridir.[1078]

İnsan, bir yerlerin ortadan kaybolmasıyla oraların ne anlama geldiğini gerçekten unutur mu ya da bir yerlerin ortadan kaybolması insanın yaşadığı düzende nelerin değiştiğini gösterir? Baudrillard'ın bakış açısından durumu anlamayı deneyelim:

> "Fabrika ortadan kalktığında bu, emekle her yerde karşılaşabileceğini göstermektedir. Hapishane ortadan kalktığında, bu, toplumsal zaman/mekân içinde herkesin tecrit edilip kapatılmış olduğu anlamına gelmektedir. Akıl hastanesi yoksa, bunun nedeni psikolojik ve terapötik denetimin genelleşmesi ve sıradanlaşmasıdır. Okul ortadan kaybolmuşsa bunun nedeni toplumsal süreci oluşturan tüm kılcal ipliklerin pedagojik formasyon ve disiplin denilen şeye bulaşmış olmasıdır. Kapital (ve Marksist eleştirisi) ortadan kaybolmuşsa bunun nedeni değer yasasının her türlü görünüm altında yaşam mücadelesi veren bir özyönetim biçimine dönüşmüş olmasıdır […]"[1079]

Yaşayanlar ile ölüler arasına konulan mesafenin, insanlığın aleyhine işletilen simgesel çöküş programının hem dışa vurumu hem de işlevselleştirilmiş çevrimin önemli bir ayağı olduğu söylenebilir. Ölümü çağrıştıranların uzaklığı ile onların insan yaşamını biçimlendirmedeki belirleyiciliği arasında doğru bir orantı vardır. Ölüm fenomeninin yaşamın içinden çekilip çıkartılmasına ve insanın düşünce zemininde kendinde bir sonun ya da bitişin varlığının unutulmasına paralel olarak, bireysel amaçlar ve araçlar arasındaki dengenin bozuluyor oluşu şaşırtıcı gelmez. Bu durumda artık kişilerin sorunu, toplumsalın içinden hem çıkan hem ona yansıyan az çok bireysel bir ize sahip olmak olamaz.[1080]

Peki, yukarıda belirtilmeye çalışılan bireysel amaç-araç dengesinin bozulmasıyla insanlığın "ölüm"ü −Baudrillard'ın ve Bauman'ın düşünceleri bağlamında, bu durum temelde toplumsal ve kamusal alanın bozulmasıyla ilişkilidir− neye bağlanabilir? Baudrillard tüketim toplumunda "ölüm"ü, hayatta kalmanın eşdeğerlisi olarak neden gördüğünü şöyle açıklamaktadır:

[1078] Baudrillard, 2016b, s. 221-222.
[1079] Baudrillard, 2016b, s. 221.
[1080] Baudrillard, 2016b, s. 227-229.

> "Ölümü yaşamın elinden almak, ekonomik bir işlem gerçekleştirmek demektir. Bundan böyle işlemselleşmiş muhasebe ve değer terimleriyle açıklanan *kalıntılaşmış* bir yaşam. Tıpkı (Chamisso'nun) *Gölgesini Yitiren Adam*'ı gibi. Bir kez gölgesinden (yani ölümden) kurtulduğunda Peter Schlemihl zengin, güçlü, kapitalist bir adama dönüşmektedir. Şeytanla anlaşma yapmak demek kapitalizmle bir anlaşma yapmak demektir."[1081]

Sistem, kartezyen aklı işlevsel ve sürdürülebilir kılmak için insanı bir yandan dünyada varlığını kutsar bir yandan da kurban eder. Gitgide vahşileşen, insanın öncelikle insanlığını öldüren kapitalizmin "tapınım ritüelleri" metaya yöneliktir ve dünyayı topyekûn biçimde araçsallaştırıcıdır. Navaro, kapitalist mantığın insanın gözünde dünyayı fethedilmesi gereken bir iktisadi varlığa, insanın da "parada büyüme"yi arzulayan kendine yabancıya dönüştüğü fikrini öne sürmektedir. İnsanın varoluşsal motivlerinin gelişimini askıya alan büyümeye karşı koyulmaz arzu, insanı "zengin ama başka bir şey" derecesine indirmiş, insan parçasına dönüştürmüştür. Navaro'ya göre iktisadın, teknik ve matematik bir öze indirgenmesinin ve felsefeden arındırılmasının da bu süreçte etkisi büyüktür.[1082]

Sistemin yukarıda açıklanan durumu bile-isteye gerçekleştirdiğine kuşku yoktur. Bununla beraber onun belirleyici karmaşık ilişki ağlarının arasına girmek için bile, kişilerin hatırı sayılır bedeller ödemesi gerekir. Çünkü bütün bu olup-bitenlerin yollarını açan, insanları onlarla karşı karşıya bırakan, çoğun kazanıldığında bile kaybedilen, kuralları da kazananı da önceden belli bir oyundur.

Hepimiz bu oyunun oyuncularıyız ama özellikle uluslararası büyük şirketler söz konusu olunca, arka planında işleyen sistem yalnızca oralarda çalışanlara değil, henüz bu şirketlerde çalışmaya aday olanlara da kendi varlığını ve asıl söz sahibinin kendisi olduğunu keskin bir biçimde hissettirir. Navaro, bu durumu şöyle açıklar:

> "Şirkette […] şeyleşmiş insan-özne, piyasada da, sevinçleri, üzüntüleri, heyecanları, umutları, hayalleri, ailesi olan bir insan değil, fiyat cinsinden ifade edilebilen soyuta dönüşmüş bir canlı olarak işlem görür. İnsan da artık niteliğini yitirmiş, tam anlamıyla 'yabancı ve soyut' bir şey olmuştur. Şirketler arası dünyada bir 'insan pazarı' oluşmuştur ve bu şirketler işlerine yarayacak bu

[1081] Baudrillard, 2016b, s. 229.
[1082] Navaro, 2017, s. 297-298.

> pazarda insanları, Anglosakson *Business* terminolojisiyle ‘kelle avcısı’ (*Head Hunter*) aracılığıyla ‘avlarlar’."[1083]

Sözü edilen büyüklere uyarlanmış oyunun bir de küçüklere yönelik olanı vardır ki bu, belki de sistem açısından çok daha önemli olanıdır. Çünkü geleceği biçimlendirmek için yaşanan dönemin ötesinin temsilcileri olan çocuklar, sistem tarafından öngörülen değişime −aslında sıradanlığa ve belirsizliğe−, elbette ebeveynlerin katkısıyla uyarlanmaktadır. Navaro’ya göre insanın soyutlanması gerçeğinin kurumsal alandan özel alana sıçramasıyla, ailenin çocuğa yönelik algısında korkunç bir değişim olur. Piyasanın maliyet-fayda hesabı çocuk yetiştiren ebeveyn için de geçerli olur ve onlar için çocuk, gelecek için bir "yatırım"a dönüşür. Başka bir deyişle, ebeveynin uygulamalarına kurumsal kapitalist mantığın gölgesi düşer.[1084] Bundan böyle ortadaki ya da görülebilen sorunun, insan-nesne ilişkisindeki dengenin bozulmasından ve ilişkinin nesne lehine işlemesinden çıktığı, doğrudan doğruya insana yöneldiği, insanla ilişkili olduğu söylenebilir. Birbirinden farklı görünen biçimleriyle bunalım, artık yüzünü insana çevirmiştir. Baudrillard’ın söylediği gibi tüm bunlar "lanetli yan"ın modern ama çürümüş değişkesi olmalıdır.[1085]

Sistemin gözünü diktiği, aslında insandan alıp vermemeye niyetlendiği onun sahip olduğu onuru, şerefi midir? Eğer öyleyse bu, insanın iradesini ve karşılaşabileceği tüm olasılıkları belirleme yetkisini sisteme devretmesi ya da sistemin söz konusu bu yetkiyi ondan zorla alması anlamına gelecektir. Baudrillard *İmkânsız Takas* eserinin bir bölümünde, Luke Rhinehart’ın *Dice Man* (*Zar Adam*) adlı kitabı eşliğinde "irade" ve "olasılık" −ya da "rastlantı"− konularının üzerinde yoğunlaşır. Baudrillard "Zar-Adam" adını verdiği bölüme şöyle giriş yapar:

> "Tıpkı Luke Rhinehart’ın *Dice Man* adlı kitabında olduğu gibi, insanın keyfi olarak saptanmış bir oyunun kuralına boyun eğdiği düşünülebilir. Artık irade sorunuyla karşı karşıya kalmamak için kaderin işlerlikte olacağı bir mikro-durum yaratılabilir. Nitekim, kitabın kahramanı bir gün, yaşam oyununu zarlarla sürdürmeye karar verir. Bundan böyle her şeye yalnızca zarlar karar verecektir; örneğin bir kadını baştan çıkarması gerekip gerekmediğine, bir arkadaşıyla olan

[1083] Navaro, 2017, s. 351-352.
[1084] Navaro, 2017, s. 352.
[1085] Baudrillard, Jean (2018a), *İmkânsız Takas*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 106.

> ilişkisini koparıp koparmayacağına, Hindistan'a gidip gitmeyeceğine ya da hiçbir şey yapmayıp yalnızca tatile çıkması gerekip gerekmediğine, intihar edip etmeyeceğine…"[1086]

Kahraman bu zar oyunuyla, bütün varoluşsal olanaklarını, kaderini olasılıklar küpüne hapsetmekte ya da zarların rastlantısallığına terk etmektedir. Baudrillard'a göre bu zar oyununun tehlikesi, bir bakıma insanın kendi iradesini başka bir yere aktarması, kendi iktidarını devretmesi ve dolayısıyla kendi iradesine dayanarak boş hayallere kapılmayı istememesi, hatta bu durumun da ötesine geçerek nesnel rastlantının, dünyanın nesnel rastlantısı olduğunu düşünmesidir. Ancak, bir paradoks oyunu yoldan çıkarır: Bu, oyunun başlangıcında da bir iradenin devrede olması durumudur. Sonuçta, "kader oyuncusu"nun bu oyundaki seçimlerini önceden belirlemiş olması gerekir.[1087] Tabii, bu durumda bir karar verebilme ya da seçim yapabilme serbestliğine, özgürlüğüne gerçekten sahipse…

Peki, zarların bu oyundaki görevi nedir? Baudrillard'a göre zarlar kişisiz iradenin, başka bir yerin, başkasının ya da makamın aldığı kararın izdüşümü ve birilerinin sizinle ilgilendiğine, göz kulak olduğuna, dolayısıyla kendinize teslim edilmediğinize ilişkin olumsuz denebilecek bir tür işarettir.[1088] Zarlarla oynanan bu oyunda, nedenler dünyasında "kendiliğinden" karşılaşılan olasılıklardan daha sınırlı, belirlemeler biçiminde karşılaşabilecek olasılıkların mevcut olduğu görülür; böylece oyunun yapısı daha da belirginleşmeye başlar. Baudrillard şöyle diyor:

> "Rastlantıya teslim olma kararı rastlantısal olarak alınmış bir karar değil. Bu anlamda, bir kez ya da sayısız kez zar atmak başlangıçtaki belirlenimi ortadan kaldırmayacak. En azından, rastlantıyla ilgili bir irade, çok daha incelikli bir rastlantının sonucu olmadığı sürece… Öte yandan, her seçeneğin (her atış altı seçenek sunuyor), 'kader oyuncusu' tarafından önceden saptanmış olması gerekiyor. Ne var ki, olası kaderlerin seçimine kim karar veriyor? Mutlak rastlantı mı? Hiç de değil."[1089]

Oyunda olasılıkları belirleme, oyunu yönetene, yönlendirene bağlı görünüyor. Tıpkı tüketim toplumunda sistemin, kişilerin sahip olduğu iradeyi ellerinden alışı ve

[1086] Baudrillard, 2018a, s. 61.
[1087] Baudrillard, 2018a, s. 62-63.
[1088] Baudrillard, 2018a, s. 62.
[1089] Baudrillard, 2018a, s. 62.

onları seçimleri bakımından zorlayışında olduğu gibi. "Normal" koşullar altındaki bir insanın doğumuyla beraber olmasa da "kendini bildiği günden" ölümüne dek yürüdüğü yaşam yolunda karşısına çıkan olasılıkları gören iradesinin tam anlamıyla serbest ya da özgür olup olmadığı üzerinde düşünmek de önemlidir. Çünkü,

> "[…] iradenin uygulanması ile özgürlüğün uygulanması arasında tuhaf bir çelişki vardır. Karar almak her zaman iyidir, kararı askıya almak da. Alınan bir kararla nasıl oynayacağını iyi bilmek gerekir. Aslında, tehlikeye atılan şey karardır − aldığınız bir karar size rağmen şu ya da bu yönde ilerleyebilir. Kaldı ki, alınmış her karar iki ağzı keskin bıçaktır. Kendisiyle birlikte derhal bir yasak getirebilir: Kararı ihlal etmek yasak! Böyle bir durumda da, kararı sizin ya da bir başkasının almış olması arasında fark kalmaz. 'Tam bağımsız' bir karar almak için, kendi aldığı karar karşısında da karar verebilmek, sanki başka birinin aldığı bir kararmış gibi o kararı özgürce yeniden ele alabilmek gerekir."[1090]

Şu halde bir karar, kararı alan insanın sahip olduğu içsel ve dışsal olanaklarının gücünü yansıtmaktadır. Ancak bu güç bir stratejiye bağlanıp, dahası onunla birleşip, bütünleşip kendini aştığında ya da aşırılaştığında, insanı −kendine rağmen− bir güç zehirlenmesinin mağduru haline getirir. Filtrelenmemiş, tartılmamış bu "güç" insanın hem düşüncelerinin hem yapıp-etmelerinin seviyesini gittikçe aşağı doğru çekecektir. Bir kararı alan varsa, o kararın muhatabı olan biri de vardır. İnsanın bir güç zehirlenmesi eşliğinde düşünsel ve eylemsel açıdan seviyesi düştükçe, bu strateji yorgununun her bakımdan kendini haklı çıkarması ve belirlenen hedefe ulaşması için, kestirme bir yol olarak, muhatabının ya da karşısındaki kişinin açığını araması ve bulduğu her fırsatı değerlendirme gereği duyması beklenebilir bir durumdur. Muhatabın bu duruma aynı biçimde yanıt vermesi ise an meselesidir.

Yukarıdaki paragrafın zar oyunuyla ilişkisine geldiğimizde şunlar söylenebilir:

> "Eğer özne kendi seçeneklerini programlıyorsa ne saf nesnel rastlantı söz konusudur ne de saptanmış bir irade; baştan çıkarma, tecavüz, cinayet, sefahat âlemi ya da tam tersine aşk, güvenlik, mutluluk, fedakârlık gibi öznenin bilinçdışı gelip geçici istekleri tarafından yönlendirilmiş bir tür öznel rastlantı her şeyi yönetir. Öyle ya da böyle, programlanmamış bir bilgisayardan herhangi bir şey elde etmenin mümkün olmaması gibi, zihinsel bakımdan önceden programlanmamış zarlardan da hiçbir şey elde edilemez. Ve eğer hedef her tür

[1090] Baudrillard, 2018a, s. 63-64.

> öz irade karşısında özgürleşmekse böyle bir meydan okuyuş da aldatmacadan başka bir şey değildir. Bütün bu girişim bir aldatmacadan ibarettir ve arzunun sıradan ve olağan hallerine ulaşmak için illa zarları kullanmak gerekmez."[1091]

Bu bakımdan, tüketim toplumu insanının artık zarlara ihtiyacı kalmadığı söylenebilir. Bütün olasılıkların önceden belirlendiği bir oyunun hedefi ne ise, tüketim toplumu insanı zaten bu hedefin gerektirdiklerini yapmaya çalışıp durmaktadır. Sistem, insana boyun eğdirmenin ve insanın onun tarafından boyunduruk altına alındığını gizlemenin yolunu bulmuşa benziyor. Bu, her şeyin ona bağlı ve yalnızca onunla ilişkiliymiş gibi olan şeydir ya da Baudrillard'ın deyişiyle "nesnel rastlantı" yanılsamasıdır.[1092] Sistemin "nesnel olasılık"ları belirleme gücünü elinde tutmak, bu gücü sürdürülebilir kılmak için kişileri "ödül"e bağımlı duruma getirdiği söylenebilir.

Sistemin kurduğu oyunun "hile"si ise olup-biten her şeyi nesnel olasılıklarla ya da rastlantılarla ilişkiliymiş gibi gösterebilmesidir. Şimdi fabl ile bu durumun ilişkisine odaklanmaya çalışalım:

> "Hiç kuşkusuz nesnel rastlantı, yalnızca bir yanılsama, bir ütopyadır. 'Zar-karar' (bütün kitabı özetleyen sözcük oyunu), hiçbir zaman sanıldığı kadar keyfi değildir (otomatik yazının, hiçbir zaman gerçekten otomatik olmaması gibi), rastlantı da hiçbir zaman onu tercih etmemizle bağlantılı değildir. Kendinizi, tümüyle ve yalnızca başınıza gelen şeye bırakmanız dışında − bu durumda bile, eninde sonunda hiçbir şeyin kazara başınıza gelmediğini bilirsiniz."[1093]

Sistemin oyunuyla fabldaki "zar oyunu" arasında fark yoktur. Her iki oyunda da kişi kendi kendini yönetiyor gibi görünür ama "gerçek" başkadır. Her iki oyunda da "öteki" yok gibidir; ancak her türlü yönelimde ve ilişkide açık ya da gizli bir "öteki"nin var olduğu unutulmaktadır.

Birer "yatırım" kaynağına, küresel ölçekte bir tasarımın, projenin birer unsuruna dönüştürülmeye çalışılan tüketim toplumu insanları, sistem tarafından belirlenen ihtiyaçlara, gereksinimlere ulaşmak için kendi aralarında mücadeleye tutuşturulmaktadır. Sistem, tüketim toplumu insanlarının aksine, gücünü

[1091] Baudrillard, 2018a, s. 62-63.
[1092] Baudrillard, 2018a, s. 63.
[1093] Baudrillard, 2018a, s. 63.

görünmemekten devşirmektedir. İnsanlar açısından "öteki" olarak görünmeyen sistem, onların kendi aralarında "gerçek" bir bağ ve ilişki kuramamasının hem nedeni hem de bu nedenin ürettiği durumların kışkırtıcısıdır. Sistemin kurduğu oyunun içindeki kitleler genellikle onun tarafından belirlenmiş kurallar ve onlar tarafından içselleştirilmiş kurallar çerçevesinde örgütlenmektedir ya da çözülmektedir. Bu yaşananlar ve yaşatılanlar bir tür köleleştirme faaliyetinin sonuçları gibi görünmektedir.

> "Köleliğin her bir evresi, bir öncekinden hem daha incelikli hem de daha berbattır. Gönüllü olmayan kölelik, yani kölenin köleliği açık şiddet ortamında yaşanır. Gönüllü kölelik ise şiddete rıza gösterilmesini gerektirir. İrade özgürlüğü var, ancak özgürlük iradesi yok. Nihayet, kendini gönüllü olarak köle etmek ya da kendi iradesine boyun eğmek: Birey, irade yeteneğinden yararlanır, ancak kendine karşı özgür değildir artık; kendi iradesinin otomatik uygulayıcısıdır. Herhangi bir efendinin serfi olmasa da kendinin serfidir."[1094]

Sistemin dünyayı kuşatan saydam ağları arasında insanların köleleştirildiği, köleleştiği görünmüyor ve/veya gösterilmiyor. Bu durumu gören insanların çok azı, durumu ifşa etmeyi ve bir duruş geliştirmek için çaba harcamayı "insanlık ödevi" olarak görüyor. Sistemin uygulamalarını gören bir kısım insan da cezalandırılabileceklerini düşündüklerinden mi bilinmez ya gücü temsil edenlerin tarafına geçmeyi ya inkâr etmeyi ya da sessiz kalmayı seçiyor; iradesini bu yönde kullanıyor. Bir bakıma haksız sayılmazlar; malum sistemde bir ödüllendirme varsa, cezalandırma da mutlaka olacaktır.

Baudrillard Rhinehart'ın fablının, görünüşte iradeden kurtulmak için şu üç şeyi çokça onurlandırdığı düşüncesindedir: Ben, irade ve arzu. Baudrillard ele aldığı fablın, olası bütün "ben"lerin tam özgürleştiği bir ortamın "irade" duvarının aşılmasıyla mümkün olabileceği ve ancak rastlantıya bağlı olarak yasalarla sınırlandırılmış arzunun serbestleşeceği söylemini oldukça naif bulmaktadır. İrade duvarının aşılması, onun daha önce aşılmış olduğu bir tasarıma dayandığında gündelik, sıradan kararların bile özne-nesne bağını koparıp, alınan kararların keyfi bir yapı göstereceğini gören Baudrillard, sistemin işleyişine ilişkin bize önemli bir ipucu vermektedir. Ona göre rastlantı her yerdedir ve onu üretmeye gerek yoktur. Dayatılmış kural simülakrı zaten onu üretmektedir. Keyfilik olduğu haliyle öngörülmeyende, ötekilerle olan ilişkilerde,

[1094] Baudrillard, 2018a, s. 64.

dolayısıyla dünyayla ve onun görünümleriyle ilgili beklenmedik olaylardadır, yoksa rastlantının seçiminde değil.[1095] Oyunun kuralları, oyun kurucu sistem tarafından belirlenir. İstediği "durum"ları ve "duruş"ları normalleştirir, sıradanlaştırır; istemediklerini alaşağı, yerle bir eder. Dolayısıyla sistem yalnızca insan-nesne ilişkilerini değil, insan-insan ilişkilerini de belirler. Oyuna getirilen insan, görünüşler alanına özellikle Sanayi Devrimi'yle beraber çıkan ancak bizim düşüncemize göre çok daha önce kurulan bir oyunun, projenin böylece kurbanı olmaktadır. Açıkçası, sistemin "öteki" olarak gördüğü "insan"dır. Sistemin insanı, sahip olduğu iradenin bedelini ödetircesine, dünya genelinde uyguladığı sahte, yapay bir "sınav"la sınaması, aslında insanın sahip olduğu manevi ve dünyevi makamın yüceliğini gösterir. Bu bağlamda yürütülen "sınav", sistemin diğer denetim enstrümanlarını kullanmasının nedeni ve bu bağlamda onların olma nedeni olarak da görülebilir.

Normal koşullar içinde insan-insan, ben-öteki ilişkisi ya da onların yalnızca birbirine yönelimi, bir karşılaşma durumunun doğal sonucudur.

> "Durum her ne olursa olsun Öteki ortaya çıkar. Paylaşım çizgisini her an yaratan da odur. Şeyler, kendilerini zorlamadan, istemeden, şu ya da bu taraftan her an geliverir. Dünya oyununun kuralı çoktan oradadır. Radikal iradesizlik ise, gerçek dünyanın içkin karışıklığındadır. Fazla olan şey, 'Zar-yaşam'dır, gönüllü zar sapmadır. Bu anlamda, zarların yardımıyla yapay bir kader inşa etmek, olduğu haliyle dünyanın öngörülemeyen erekliliğine karşı komplo düzenlemek gibidir."[1096]

İrademizle yaşamımızı biçimlendirmemiz için ereklilik ya da amaçlılık bu kadar önemliyken, önceden belirlenen bir yolun sonuna kestirmeden varmayı arzulamak bize ne katar? Bu bağlamda olası başka bir yolu tehdit olarak görüp, yoldayken edinilebilecek tüm deneyimlerle kendimizi "büyütme" olanaklarını, elimizin tersiyle geri çevirmekte kararsızlık duymayışımız ne yaman çelişkidir. Bir de başka bir yolun olmadığına ilişkin fikir üretenler vardır ki onlar, görünüşte hiçbir çekince duymadan, kendilerini "düşünüşte öncü" olarak görürler. Baudrillard'ın Rhinehart'ı "onlardan biri" olarak gördüğünü, şu söyleminden çıkarmak mümkün görünüyor: "Rhinehart'ın, gizli bir kuralın aracısı olma hayali kurduğunu ve rastlantıyı yüceltip sahneye koyarak bir

[1095] Baudrillard, 2018a, s. 64-65.
[1096] Baudrillard, 2018a, s. 65.

Kötülük düzeninin ya da evrensel bir düzensizliğin öncüsü olmayı hayal ettiğini görüyoruz."[1097] Sistem, zamanı geldiğinde öncüleri gözü kapalı kurban edebilir. İşleyişe "öncü" tarafından çıkartılan bir zorluğa, ters düşmeye ve/veya uyumsuzluğa bile gerek kalmadan, sistem oyunun kurallarına müdahale edip onları günün koşullarına göre yeniden biçimlendirdiğinde, durumdan habersiz "eskiyen öncü" oyunda saf dışı bırakılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bu, her bakımdan belirsiz bir dünya oyununda kaptanlığa soyunanların hazin sonudur.

Sistem, bizim "kader"imizi belirlemeye mi çalışmaktadır? Baudrillard'ın düşüncesine göre:

> "Yaşamın düzenini bozmayı programlamak imkânsızdır − rastlantıların egemen olması imkânsızdır, kader için strateji oluşturmanın ya da istenen baştan çıkarmayı gerçekleştirmenin imkânsız olması gibi[…] Zarların yarattığı yanılsama da budur ve sürprizin, bilmeden-öngörülemeyen-olmanın tek olanağı budur.[1098]

Küçük sürprizlerle yetinmemek ve hep daha fazlasının peşinden koşmak tüketim toplumu insanının işidir. Onların hedefleri, içinde bulundukları koşulların gereği, sahip olduklarının her zaman ötesine, daha büyüğüne karşılık gelir. Sistemin enerji üreticileridir onlar. Sistem onlara, onlar sisteme bağlıdır ama sonuçlar yalnızca sistemin yüzünü güldürür. Bu döngüsel hareket, kesintisiz olarak sürmelidir. Bu döngünün durması demek, yaşamın kendiliğindenliği içinden ortaya çıkardığı olasılıkları dünyaya saçması demektir. Sistemin kararlarının sorgulanmasına varabilecek bir hareketsizlik, durağanlık, onun çağları aşan bir süreç içinde bin bir zahmetle kurduğu kutupları tepetaklak edeceğinden, yaşanan zamanın çok öncesinde ya da geleceğe ilişkin planlarda boşluğa yer yoktur. Bu durumda da insanların değil, yalnızca sistemin sahip olduğu bir iradenin varlığından, üstelik aşırılaşmış bir iradeden söz edebiliriz.

Sistem görünmezliğinin ardında dünyevi kararların üreticisi olduğu için, kararlarını uygulayan insanları belirlediği sınıfsal özellikleri temel alarak ayrıştırmaktadır. Hangi sınıfa dâhil olursa olsun, sistemle organik bağı bir biçimde kopan insanın alternatifinin bulunması hiç güç değildir. Bu bakımdan insanın yerinin,

[1097] Baudrillard, 2018a, s. 65.
[1098] Baudrillard, 2018a, s. 65.

sistemin belirlediği tercihlerin ve dünyaya saçtığı olasılıkların, rastlantıların hep gerisinde olduğu söylenebilir.

> "Dolayısıyla, Rastlantı düşüncesi fazlalıktır (soyut ve taşkın bir boyut getirir). Temelinde yer alan felsefeye gelince, o da kesin olarak kusurludur (radikal bir engel oluşturan gizli bir fenalığı kapsar). […] Ben'in kurtuluşuna dayanan, oyunun kuralı sayesinde engelsiz bir özgürlüğe dayanan bu felsefe, gerçekten de oyuncuyu her tür sorumluluktan muaf tutar ve ona, her tür ahlâki ya da siyasal özgürlükten çok daha üstün bir dokunulmazlık kazandırır. Rastlantılara uygun olarak herkesin rol değiştirdiği Proteus evreninde (karşıt-Prometheus evreninde), toplumsal ve psikolojik kimliğe bağlı bütün endişeler ve ketlemeler kaldırılmıştır."[1099]

İnsan oyunda − bedeli ne olursa olsun− dokunulmazlık kazanmaya odaklandığında, oyun da bir biçimde onun için bir "kader oyunu" haline gelmektedir.

Sistem, iç içe geçmiş halkalara ya da hedef tahtasına benzer biçimde örgütleniyor olsa da onun asıl hedefi insanlıktır. İnsanlık, tıpkı bir kara delik gibi, kendi içine çöksün diye oynanan bu "zar oyunu"nun sonunda sistem ne kazanmayı ummaktadır? "Yıldızlar"a ne olmaktadır? Baudrillard yukarıda adı geçen fablı incelerken gerçekte, tüketim toplumunu değerlendirmekte ve bu "son"a ilişkin şunları söylemektedir:

> "Roman, işte bu noktada kendi temelleri üstüne çöker. Çünkü zarlar tarafından yönetilen varoluş tayfı bayağı bir rol dağılımıyla ve giderek cinsellik ile sefahat takıntılarında boğulan kolektif psikodramayla son bulur. […] Rastlantı itkiyi 'özgürleştirince', oyunun değil arzunun amaçsızlığı üstün geliyor. Oyunun ilahi kararsızlığı, yukarıda ilahi kaza olarak sözü edilen arzunun ve Rastlantı'nın aracına yeniden dönüşüyor ve ilahi Afacanlık yeniden, karanlık isteklerin kaba saba aracı halini alıyor."[1100]

Baudrillard'ın söylemlerinden, karanlık isteklere eklenen sapkınlık aracılığıyla ya da zarlara ve rastlantıya evrensel ilke payesi verilmesiyle toplumların, sahte, yapay rastlantılara, olasılıklara teslim olduğunu ya da toplumların kaçınılmaz olarak onlarla yönetildiğini düşündüğünü anlıyoruz. Ayrıca ona göre bu düşünce bir bakıma, nesnel

[1099] Baudrillard, 2018a, s. 66.
[1100] Baudrillard, 2018a, s. 67.

koşulların eşitsizliğini kural karşısındaki fırsat eşitliğiyle çözen "mutlak demokrasi" düşüncesine karşılık gelmektedir. "Demokrasi kuşkusuz ki yasa karşısında eşit olma düşüncesine dayanır; ancak bu eşitlik, kural karşısındaki eşitlik kadar radikal olamaz hiçbir zaman."[1101] Bu bakımdan sistemin dünya genelinde oluşturduğu insanın bireysel, toplumsal ve kamusal alanını belirleyen koşullarını "okumak" önemli görünmektedir ama belki de daha önemlisi onun kurallarını "okumak"tır. Açıkçası, bir oyunu tam olarak bilmiyorsak onu nasıl bozabiliriz ya da kendi lehimize nasıl çevirebiliriz?

İnsanlığın etrafı yapay, hibrit, üretilmiş virüslerle, tohumlarla çepeçevre kuşatılmışken, ne türden bir bireysel ya da özel, toplumsal ve kamusal alan söz konusu olabilir? Bauman, televizyonun iş, görev kapsamına giren "talk show"ların yaygın, önemsiz ve öngörülebilir olmalarına karşın en yüksek reytinglere sahip olmalarını, toplumda özel ve kamusal ayrımının ortadan kalktığına ilişkin doğrudan bir kanıt olduğunu düşünmektedir. Açık açık günah çıkartılan bir toplumda yaşamanın sonucu, söz konusu toplumları oluşturan insanların mahremiyetlerinin halka açılmasıdır. Kendilerini ifşa etmek için mikrofonlar ve kameralar aracılığıyla kamusal ağlara bağlanan insanlar birer zorunlu koşula, onları büyük bir sabırsızlık ve merak duygularıyla bekleyen seyirciler ise zorunlu saplantılara sahip kişilere dönüşmektedir.[1102] O halde şöyle demek mümkün görünmektedir: Ekranlar aracılığıyla,

> "[ö]zel ve kamusal alan arasındaki geçitler ardına kadar açılmış, bir zamanlar iki alanı ayıran çizgiler yitmiş ve yeniden pazarlığa yatırıldığı uzun, neticesiz bir süreç başlamıştı. Mesele sadece, duyguların uluorta ifşa edilmesine getirilmiş geleneksel yasağın kaldırılmasıyla ilgili değildir. Aksine şahsi duyguların, hayallerin ve saplantıların didik didik edilmesi ve pervasızca halka açılması teşvik edilmektedir ve davranışçı formülle uyumlu bir şekilde, seyircilerin alkışlarıyla ödüllendirilerek pekiştirilmektedir.[1103]

Ekranlarla bakışmanın, ona bakıp görüntülerle yüzeysel bir bağ kurmanın ve/veya oralarda bir yerlerde az-çok görünmenin, bakışlara takılmanın tuhaf bir çekici güce sahip olduğu söylenebilir. Ekranlar acaba bu gücü nereden devşirmektedir? Ekranlar sahibi olduğu gücü, hızdan ve yüzeysellikten beslenen arzudan, insanların

[1101] Baudrillard, 2018a, s. 68.
[1102] Bauman, 2018a, s. 232.
[1103] Bauman, 2018a, s. 232.

arzulamalarından alabilir. Arzular, bağımlılıkları beraberinde getirebilir. Bu bağlamda Bauman, Steiner'ın bu yeni dünyada var olma biçimine verdiği adı yerinde bulmaktadır: Kumarhane kültürü (Bu aşamada, Baudrillard'ın verdiği "Zar Adam" örneğini tekrar hatırlamak yararlı olabilir). "Televizyon kumarhane kültürünün işlediği ve geliştirdiği beceriler ve tutumlarla uyum içindedir. Ayrıca sağ kalma içgüdüsüyle, daha da uymak için elinden geleni yapmaktadır."[1104] Bauman, haber sunucularının repliklerini ayakta okumaya çalışırken, ağızlarından çıkan sözlere ritmik seslerin eşlik etmesinin zamanın hızla geçtiğine ilişkin bir "işaret" olduğu düşüncesindedir.[1105] Gerçekten de özellikle dramatik olayların kaldıramayacağı bir biçimde, onlardan seçilen karelerin ekranlarda, ekranlardan bizde bıraktıklarına odaklandığımızda, birbiriyle karıştırılabilecek kadar benzer olay örüntüleri ve sunucuların aynı biçimde kullandıkları bir "dil"den başka belleğimizde ne kalmaktadır? Elbette bu durum medyada uygulanan bir tür kopyalama faaliyetinin sonucu olarak da görülebilir. Ancak bu sonucun yanı sıra başka bir yüzleşmeyle karşılaşmak zorundayız. "Acil servisler, kaza ve acil odaları dramların favori sahnelerine dönüşmektedir: Başka hiçbir yerde yaşamlar bu denli ince dilimlere ayrılmaz ve şansın kısa ömürlülüğü ile talihsizlikler gözler önüne bu denli pişkince serilmez."[1106] Söz konusu görüntüler, medya tarafından hem insanların mahremiyetlerine indirilen birer darbeye hem de onların gerilimli durumlarından fayda sağlamaya yönelik fazladan bir çabaya dönüşüyor. Gördüklerimizden ve okuduklarımızdan yola çıkarak, olan-bitenleri baştan ayağa biçimlendirenin ticari bir iş ya da bir hesap-kitap sorunu olmadığına ilişkin, artık çok az yaşamsal iz düşümüne sahip olduğumuz söylenebilir.

Yukarıda yoğunlaşmaya çalışılan insan-medya ilişkisinin sonucu şöyle özetlenebilir:

> "'Kamuoyunun gözleri önündeki olaylar'ın hayat verdiği (ve kısa sürede dağılıp gidecek) kamuoyu, oyuncuların değil seyircilerin oluşturduğu bir topluluktur. Odaklanan şeyin aynı olmasıyla aynı anda izlemenin yarattığı 'aitlik' illüzyonu, ilgiden başka hiçbir şeye fayda etmez. Seyirci topluluğunun üyeleri, sergilenen şeyi eyleme geçerek takip etmek zorunda değildir."[1107]

[1104] Bauman, 2018a, s. 227-228.
[1105] Bauman, 2018a, s. 228.
[1106] Bauman, 2018a, s. 228.
[1107] Bauman, 2018a, s. 244.

Bauman'ın da belirttiği gibi, medyada kamusal bir sahne kurulmuş gibidir. Bu sahne gerçek bir eyleme aracı olmak için kurulmadığından, düşünmek için de kurulmuş değildir. Ortada önceden alınmış kararlara uygun bir sahne olduğundan, seyircilere onların duygu ve düşüncelerini gerçekten anlamaya yönelik sorular sorulmadığını, yapılan istatistiksel yoklamaların ve dolayısıyla bu yolla edinilecek bilgilerin de onları istenen doğrultuda yönlendirmeye ve harekete geçirmeye aracılık ettiğini söylemek mümkündür. Bauman, söz konusu durumun seyircilere dönük sonucunu şöyle dile getirmektedir: "Olaylar 'kamusal sahne'nin eyleme geçmek için değil, izlemek ve keyif almak için kurulduğunu gösteren etmenlerdir."[1108] Ne yazık ki, bize sunulan "gerçeklik" bundan fazlasına izin vermiyor. Haz yaşamına, arzuya ve çıkara dönük yaşama bakışlı insanlardan, düşünsel ve eylemsel olarak fazlasını ummak, beklemek ne kadar gerçekçi olabilir? Bu "gerçeklik" bize çok uzun zamandır, nesiller boyunca kendi "hayatta kalma kuralları"nı âdeta ezberletmiştir. Yapay, sahte bir dünyada değişen kurallara uygun bir biçimde ezbere yaşamaktayız. Kimi görmediğinden, kimi yaşanan koşulların gereği, kimi dokunulmazlığına gölge düşmesin diye ve kimi de bu gerçeklikten çıkar sağlamak için, yeniden biçimlendirilmiş geçmiş-şimdi-gelecek ekseninde uzunca bir süredir sunulan bu gerçekliğin içinde, oyunun bir parçası olmaktan kurtulamamaktadır.

Her durumu açıklamak için, örtük ya da açık olarak "zaman" kavramını kullanmak zorundayız. Zamanda hiçbir şey aynı, olduğu gibi kalmaz. Bu bakımdan sistem zamanla, bugüne kadar edindiği gücün onu zehirlemesinden, insan da iradesini kullanmak yerine sürekli sisteme uyumlanmaktan ve dolayısıyla işlevselleşmekten tükenmektedir. Tüketim toplumunun vazgeçilmez bir parçası haline gelen televizyon ekranları, yayınlanan yarışma programları aracılığıyla sistemin zamana ilişkin bakışını ve insanın da bu bakışla uyumlanışına aracılık eder.

> "Sayısız yarışma programında, kazandıran unsur derin düşüncelere dalmak değil zile en hızlı surette basmaktır. Yanıt verme hızı, yanıtların çekildiği bilgi havuzundan daha önemlidir: Çıkarılması yarışmacılara verilen s[ü]reden uzun sürecek bilginin hiç önemi yoktur: Hızla sörf yapıp derinlere dalmamak,

[1108] Bauman, 2018a, s. 244.

> ‘televizyonlarda görülen’ yaşam oyununun ismidir. Sörfçünün başarısı, yüzeyde kalma becerisine bağlıdır."[1109]

İnsanın zamana, süreye ilişkin kaygıları her geçen gün artmaktadır. Süreye neredeyse yapışık "hız" kavramı da insanın ilişki içinde olduğu hemen her alanı bir biçimde belirlemektedir. Bireysel, toplumsal ve kamusal alan arasında olması gereken ama kesinlikle öyle olmayan günümüz insanının büyük bir hızla koştuğu gelecek midir? Teknolojiden ve dünyaya serpilmiş fikirlerin gerisinde kalan insanın payına düşen yalnızca onları ara ara yüzeysel bir biçimde takip etmek midir? Eğer öyleyse, insanı kuşatan yukarıda adı geçen üç alanı bir biçimde zorlayan politika da bu takip sürecinin yüzeyselliğinden nasibini alacaktır. Gündelik hayatın en sıradan gündeminden, toplumsal hayatın birleştirici ve ayrıştırıcı unsurlarına ya da kamusal alanın en can alıcı konularına değin hemen her şey, günümüzde çoğun sistemin belirlediği dünya politika süzgecinin altında kalanların bir kombinasyonudur.

> "Yaşadığımız çağ, hazır yiyeceklerin ayrıca hızlı düşünen ve hızlı konuşan kişilerin çağıdır. Abraham Lincoln dört saat süren seçim konuşması boyunca dinleyicilerini büyüsü altına alabilmişti. Oysa halefleri kısa açıklamalar yapma sanatında uzmanlaşamazlarsa ve kısa, çarpıcı başlıklara uygun kısa, çarpıcı nükteler bulamazlarsa seçim kampanyalarından sağ çıkamazlar."[1110]

Bir pirinç tanesinin üzerine güneşin kaç kez doğduğunu, emeğin büyütücü gücünü görmezden gelen tüketim toplumu insanının sabırsızlığını −bireysel, toplumsal ve kamusal alandan bağımsız düşünemeyeceğimiz− politikaya da yansıttığını söyleyebiliriz. Günümüzde sistem, politikanın sözü edilen bu alanlara müdahale gücünü en iyi olasılıkla zayıflatmaktadır. Çünkü sistem kendi işleyişinden, kendisinden ayrı politik yaklaşımların, onun çıkarlarına ve dünyayı biçimlendirme faaliyetlerine karşı insan tarafından önüne çıkarılan belki de en büyük engelin olacağını bilmektedir. Bu nedenle küresel çapta hemen her şey gibi politika da bu büyük oyunun bir parçası haline getirilmektedir; hem politika hem politikacılar sistem tarafından gözetlenmektedir.

Genel olarak medya, bireysel, toplumsal ve kamusal alanlar arasında olan mesafenin giderek azalmasını açtığı yeni alanlar aracılığıyla destekliyor. Sosyal

[1109] Bauman, 2018a, s. 228.
[1110] Bauman, 2018a, s. 228.

medyada özel hayatın ifşa edilmesine alışıyoruz. Bu ifşaların "normalleşmesi" ile bunun toplumsal ve kamusal alanda kopyalanmasının önüne geçecek bir tür disiplinli yaşamdan giderek uzaklaşılması durumlarının karşılıklı olarak birbirini desteklediği söylenebilir. Ancak görsel medya kapsamına giren televizyonun, şimdilik sosyal medyadan daha "iletken" olduğuna da kuşku yoktur. Bauman'ın deyişiyle:

> "Her gün sunucular ve spikerler, davet edilen seyircileri ve temsilen TV ekranlarına yapışmış izleyicileri 'açılma'ları, gardlarını indirmeleri ve terbiye, edep gibi modası geçmiş kavramlardan kurtulup kendilerini tamamen serbest bırakmaları için dürterler. Verilen ders, hiçbir gizli düşünce ve hissin, kamuya açılamayacak kadar özel olmadığıdır."[1111]

Bauman bu kültürel altüst oluşa, televizyonun önayak olduğunu, neden olduğunu düşünmektedir. Televizyonun dünyada hemen her eve girme ve evlerin baş köşesinde yer edinme ayrıcalığını göz önünde tutunca, Bauman'ın belirttiği gibi bu "kültürel devrim"in gerçekleştirilebilmesi için, gereken desteği bizim sağlamış olduğumuz gün gibi aşikârdır.[1112] Sistem büyük oyununda onu takip edenlere ihtiyaç duymakta ve gücünü insanların onu izlemesinden devşirmektedir. Bu bakımdan sistemle uyumlanma hızımız ile sistemin "kesinlik" kazanması arasındaki doğru bir orantının varlığından söz edebiliriz.

Medyanın hemen hemen her türünün, küresel bir toplum oluşturmak için canla başla çalıştığını görüyoruz. Genel olarak her toplum iletişim kurma zorunluluğunun sonucu olarak bir dili kullanmak zorunda olduğundan, bu küresel toplum acaba hangi "dil"i kullanmaktadır? Bakış açımıza göre, bu bağlamda Bauman'ın şu söylemi önemli görünüyor:

> "'Talk şovlar' ifade edilebilen şeylerle edilemeyenler, özel ve kamusal alan arasındaki ayrımı aşan yeni bir dilin halka öğretildiği kurslardır. Böyle bir dilin ortaya çıkışı, oyunculara ve seyircilere hissettiklerini anlatma imkânı sunmaktan fazlasını yapar. Bir kere böyle bir dil çıkıp öznel yaşantılar isim kazanmaya başlayınca, bu sayede aranılan, bulunan, incelenen ve konuşulan nesnelere dönüşünce […] ne oldukları anlaşılabilecek duygular ve yakınlıklar sadece

[1111] Bauman, 2018a, s. 232.
[1112] Bauman, 2018a, s. 233.

> iletişime uygun olanlardır: Dil kendi kamuoyunu ve kendi kamusal alanını yaratır."[1113]

Bauman özel duyguların ve düşüncelerin herkese açık paylaşımlarıyla, kişiler tarafından bunların karşılaştırılmasına olanak sağlayan yeni bir dilin doğumundan söz etmektedir. Ona göre geçmişte sübjektif/öznel olanın, söz edilmeyen, anlatılmayan şeyler olarak değerlendirilmesi, açık ifadelerin zor dile getirilmesiyle ya da belki de mümkün olmamasıyla ilişkili görünmekteydi.[1114] Söz konusu "medyatik" dil, yapay, sahte bir dildir. Aynı formatta programların dünyanın bir köşesinden diğer köşesine ulaşımı âdeta ışık hızıyla gerçekleştiğinden, ortak bir "dil"in üretiminin işleri kolaylaştıracağına kuşku yoktur. Durumu biraz daha ileri götürmeyi deneyelim: Gelecekte, televizyon programlarının önceden belirlenmiş formatlara uygun "dil"lerin kullanım biçimlerinin çok ötesine geçilerek, doğrudan doğruya yapay tek bir dil, dünyayı çepeçevre kuşatırsa insanlığın durumu ne olacaktır?

Baudrillard'ın yukarıdaki soruya olası yanıtı, insanlık için gerçek bir felaket olacağıdır. "[…T]ıpkı tek bir tür, tek bir düşünce, tek bir kültür perspektifi gibi. Böyle bir durum, hayvanların kendini ifade edişinden bizi ayıran, dilin ölmesi anlamına gelecektir (aynı şey, türlerden her biri için geçerlidir)."[1115] Schrödinger'in düşünce deneyindeki kedinin durumu tam da bizim halimizi çağrıştırıyor: Kapalı kutudaki kedi, olasılık bakımından hem ölü hem de diri. Ölü olma olasılığımıza işaret eden pek çok durumumuz çalışma boyunca anlatılmaya çalışıldı ama diri olma olasılığımıza işaret eden, elimizde kalan ve hayata ilişkin umudumuzu destekleyen sahip olduğumuz belki de tek şey "dil"imiz. Dil, insanın ya da insanların tekil, tikel ve tümel bütün durumlarına ve duruşlarına yüzeyselden farklı derinliklere kadar, katmanlar ve ilişkiler arasında anlam vermenin, ilkin ben-öteki ekseninde düşünmenin imkânı. Ancak şunu da belirtmeden geçemeyiz:

> "Dillerin çeşitli ve tekil olmaları olgusu ile dilin hiçbir zaman (ve yalnızca) söylemek istediğini söylememesi olgusu arasında zorunlu bir bağlantı vardır. Yalnızca tek bir dil olsaydı, sözcükler, otomatik pilota göre kendilerini ayarlayacakları için tek anlamlı hale gelirlerdi. Kendi aralarında oynadıkları

[1113] Bauman, 2018a, s. 233.
[1114] Bauman, 2018a, s. 233.
[1115] Baudrillard, 2018a, 150.

> oyunu oynayamazlardı (yapay dillerin en önemli özelliği de artık kendi aralarında oyun oynamıyor olmaları). Dil ise, birleştirilmiş bir gerçekliğin eklentisi halini alırdı − kendisi de birleştirilmiş olan insan türünün olumsuz kaderi olarak."[1116]

Baudrillard insanların, dilin tekilliği içinde bir kökene ve tarihe sahip olmasıyla ilişkili olarak, kendiliğinden gerçekleşen bir yeniden üretim gücüyle dili mutlu bir alınyazısı olarak yaşadıkları düşüncesindedir.[1117] Düşünmenin alınyazısı dile bağlı olduğuna göre, bu büyük oyunu tersine çevirebilmenin bir biçimde "dil"e bağlı olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, insan-dil-düşünme ilişkisinin geleceği hakkında hiç iç açıcı olmayan söylemlere dikkat çekilebilir. Örneğin, NTV'nin verdiği bir habere göre Elon Musk şöyle demektedir:

> "5 yıl içinde konuşmanıza gerek kalmayabilir. Duygusal nedenlerle bunu hala yapabiliriz. Ancak bu cihazlarla çok hızlı ve daha hassas bir şekilde iletişim kurabilirsiniz. Dile ne olacağından emin değilim. Böyle bir durumda Matrix gibi bir şey olurdu. Farklı bir dilde mi konuşmak istiyorsunuz? Sorun değil, sadece programı indirin."[1118]

Yukarıda açıklanan projeyle bir de yapay zekânın tam olarak birleştirildiğini, bütünleştirildiğini düşünelim. Acaba dünyada nasıl bir "insan" üretilmiş olacaktır? Buna ilişkin ipuçlarının BBC News Türkçe'de yer bulduğunu görüyoruz. Haberden, Elon Musk'ın kurduğu yeni bir şirketin, insan beynini bilgisayar arayüzlerine bağlayacak teknoloji üretmek için çoktan çalışmalara başlamış olduğunu öğreniyoruz. "Musk ise nihai amacın 'insanüstü bilinç' olduğunu vurguluyor."[1119] Haberde yer alan, bu teknolojinin özellikle felçli hastalar için üretildiği bilgisi ile Musk'ın yukarıdaki söylemi hiç mi hiç uyuşmuyor. Dil ve düşünme açısından insan kendi sınırlarını değil, teknolojinin uygulanabilirlik sınırlarını zorluyor. Dilin ve düşünmenin bizim bir olanağımız olduğunu unutturmaya çalışan bir zorlama. İhtiyacımızın bunlar olduğunu bize kim/kimler, neden söylüyor? Bunlar olsa olsa kibrin sesi olmalıdır. Bu durum insanı aşağılamanın, yetersiz görmenin, değersizleştirmenin başka bir yoludur.

[1116] Baudrillard, 2018a, 150-151.
[1117] Baudrillard, 2018a, 151.
[1118] NTV Haberler/Teknoloji Haberleri. https://www.ntv.com.tr/teknoloji/elon-musk-bes-yil-icinde-dil-ogrenmeye-gerek-kalmayacak,kZP5nz3paU6XOuhHOQH4tQ. Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.
[1119] BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49015032. Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Dünya televizyon kanallarında yayınlanan aynı formatta pek çok program, bize bir şeyler söylemektedir, tıpkı hayat gibi. Duyanlarda farklı etkileri olan bu iki "kanal" ayrı biçimlerde insanı ve toplumları biçimlendirir. Bauman'a göre örneğin,

> "[s]öyleşi programları bu harikulade dönüşümün başarılmasına, dünyayı *ego-merkezli* bir yere dönüştürmeye, sihirli bir avatar yaratmaya yardımcı olurlar. […] Belki 'dışarısı içeriye dönmüş' ve özel kılınmıştır. Ancak içerinin dışarıya dönüşmesiyle, dışarıda kalan ne varsa ciddi ölçüde gölgede kaldığı da doğrudur. 'Özel alan'ın kamusal sahneyi boydan boya örtmesiyle, içeriye dönüşmeyi reddeden veya dönüşemeyen hiçbir şeye yer ayrılmadığı gibi, tekrar özel olana dönüştürülünceye dek kamusal sahneye çıkmalarına asla izin verilmez. Bu açıdan TV, 'dışarıyı içeriye dönüştürme'nin, toplumsal sorunlara çözüm bulma işini bireysel biyografilere dönüştürmenin zorunlu koşuludur (sine qua non)."[1120]

Bauman'ın söyleminden seyircilerin programları seyrettikleri sürece tek başlarına acı çektiklerini ve seyirci-program arasında kurulan fiziksel ve/veya düşünsel birlikteliğin ancak görüntülerde, görünüşte kalmış olduğunu anlıyoruz. O, bu programlarda bireysel sorunlara ya da bireysel ihmallere ve hatalara vurgu yapılmasının bir bakıma "yanlış türden toplumlar"ın görülmesinin önündeki engel olduğunu düşünmektedir.[1121] Bizim ülkemizdeki durum, Bauman'ın bu son belirlemesinden biraz farklı görünmektedir. Uzunca zamandır, toplumumuzu dışardan söylenenlere göre değerlendirmeye o kadar alışmış olmalıyız ki bireysel, toplumsal ve kamusal alanda olduğu gibi ekranlarda da kendimiz hakkında yaptığımız değerlendirmelerin çoğun negatif yönde aşırılıkta buluşuyor olduğunu görmüyoruz ya da görmek istemiyoruz.

Küreselleşen dünyada sistemin sözde demokratikleştirmek için, özellikle hangi coğrafyada faaliyet gösterdiğini bilmeyen yoktur. Bu coğrafyada demokrasi uğrunda ağır bedeller ödemeye zorlanan toplumlar bir yana dünya geneline aşılanan sözde, yapay bir demokrasi anlayışıdır. Toplumlar aslında karar alma halkasının içinde değil, dışındadır.

> "Demokratik politikaların özü (yani özerk bireylerden oluşmuş özerk bir toplumun var olma biçimi) süregitmekte olan, çift yönlü bir dönüşümdür: Özel

[1120] Bauman, 2018a, s. 234-235.
[1121] Bauman, 2018a, s. 234-236.

> sıkıntıların kamusal meselelere, kamusal çıkarların da bireysel hak ve görevlere dönüşmesi. 'Dışarının içeriye dönüşmesi'nin ilk kurbanı işte bu çift-yönlü dönüşümdür ve bu edimi mümkün kılan içerinin dışarıya dönüşmesi olmuştur. Bu kayıp sayesinde, politik alan etkin bir şekilde etkisiz hale getirilmiştir."[1122]

Bauman'ın iddiası, ülke yönetiminde söz sahibi kişilerin politik alana ilişkin aldığı kararların yanlışlıklarının ya yankısının olmaması ya da özel yaşamlarına ilişkin çarpıcı bir olayın yankısından çok daha az olmasıdır. Aynı zamanda bu durum, toplumların politik alanı biçimlendiren kararlardan daha çok özel yaşamlara duydukları merakın da bir sonucudur. Bauman işte bu çift yönlü dönüşümün etkisi altında, yanlış bir toplum düşüncesinin yer bulamamasının sonucu olarak, değil iyi toplumun, iyi toplum düşüncesinin bile ortaya çıkma şansını zayıf bulmaktadır.[1123] Başka bir deyişle toplumda gerçek bir gerilimin, çatışmanın, bunalımın varlığına ilişkin bütün işaretler, diğer bir uca doğru aşırılıkla yön değiştirmiştir ya da onlar keskin bir indirgeme aracılığıyla bireylere mâl edilmiştir. Dolayısıyla gelinen bu aşamada gerçek bir bunalım, gerilim ya da çatışma, üretilmiş yapayıyla, sahtesiyle ya da sanalıyla yer değiştirmiş olmaktadır.

Bauman'ın *Kuşatılmış Toplum* eserinde, özel yaşamları politik uygulamalarının önüne geçen politikacılardan verdiği örnekler bizi bir soruyu daha sormaya yönlendiriyor: Özellikle son üç neslin tanıklığında hem kendi ülkemizdeki hem de dünyanın geri kalan kısmındaki politikacıların en çok dikkat etmesini gerektiren ve onların politik yaşamlarının sonunu getireceğinden belki de en çok emin oldukları şey, onların özel yaşamlarına ait olan/olduğu iddia edilebilen sansasyonel olay/olaylar değil midir? Medya olmadan bunların hiçbiri olamazdı.[1124] "*Lebenswelt*'in [*Yaşam dünyası*] 'televizyonlarda görünen' dünyanın suretinde biçimlendirilmesine katkı sunarken medyanın ulaştığı en büyük başarı, kolektif bir çabalar bütünü olan politikanın yerine, bütünüyle bireysel çabalardan ibaret olan yaşam politikalarının konulmasını hızlandırıp kolaylaştırmasıdır."[1125] Yaşam politikaları devreye sokulduğunda kaçınılmaz olarak, iş yaşamında olanlara benzer biçimde, bireyler çıkarlarını ön plana almaya başlar. Böylece insanın özel yaşamına ilişkin her şey bir proje ve ona içkin stratejiler çerçevesinde

[1122] Bauman, 2018a, s. 235-236.
[1123] Bauman, 2018a, s. 236.
[1124] Bauman, 2018a, s. 235-236.
[1125] Bauman, 2018a, s. 236.

şekillenir. Alınan kararların yüzü, hep bir şeyi kazanmaya ya da kurulan büyük oyunun küçük-büyük ödülünü almaya dönüktür.

> "Zaten modern kapitalizmin 'çok çalışmaya' özendirici baskısıyla, kutsanmış olan iş hayatı ve bunun sonucundaki zoraki ve suni bir şekilde gerek mekân gerek zaman açısından iş ve özel olmak üzere ikiye bölünen insan hayatının 'özel' bölümü de, yani 'hayatın tamamı' kurumsallaştırılmış, kurumlar dünyasının eline verilmiş olur. Hayatın bütünü böylece 'pazar'laştırılmıştır."[1126]

İşte sistem gelişigüzel olasılıkların yerine, insan yaşamını çepeçevre kuşatan kurduğu bu büyük oyunda olasılıkları önceden planlayarak, belirleyerek ve uygulamaya sokarak her bakımdan insanın olanaklarını sınırlandırmayı, elinde tutmayı böylece "başarmaktadır".

İnsan doğası kendiliğindenliği içindeyken ne dünyadaki olasılıklar ne de insandaki olanaklar bitirilebilir. Bizim iddiamız insanda nefes, ses ve söz olduğu sürece bu durumun böyle devam edeceği yönündedir. Evet, düşünmenin algı seviyesine çekilmesiyle dünyada yalnızca gerçeklikler artırılmaktadır ve "[g]erçekliğin fazlası bizi gerçeklikten uzaklaştırmaktadır."[1127] Ancak sistem olasılıkları elinde tutmak için, insanları kesintisiz bir biçimde "gerçeklik" de dâhil olmak üzere aşırılıkta buluşturmayı denedikçe, önünde sonunda kendi durumunu tersine çevirecektir. Sonuçta biliyoruz ki, "[h]er şeyin aşırısı zarardır."[1128] Biz insanlar da "[f]arkına bile varmadan toplumsal, politika, haber/bilgi duvarlarını aştık. Hattâ Sanallık duvarını bile aşmış olduğumuz ve haber/bilgi sistemlerinin *çökme* olasılığının ortaya çıktığı tehlikeli bir noktada bulunduğumuz söylenebilir."[1129] Evet, insan sistemin küçümseyen bakışının etkisinde kendi olanaklarını küçümser duruma gelmiştir; bu açığını kapatmak için metaya, görünümlerin hileli yapısına sığınmıştır ve dolayısıyla biz insanlar, kendi kendimizin önündeki bir engele dönüşmüşüzdür ama tarih şu derin uykusundan uyanıp bir anda bu gidişatı tersine çevirebilir. Tarihin kendisine, akışına ters hareketleri savurma gücü devreye girip, insan ile sistem arasındaki karşılıklı dönen ilişkiyi daha en uç noktaya varmadan hemen her şeyi değiştirebilir. Baudrillard'ın söylemlerinin çoğu böyle ümidi

[1126] Navaro, 2017, s. 358.
[1127] Baudrillard, 2015, s. 190.
[1128] Baudrillard, 2015, s. 188.
[1129] Baudrillard, 2015, s. 188.

dışlasa da küçük bir olasılığa karşılık bile gelse, bir ümidinin olduğuna ilişkin ipucunu şu söyleminde bulabiliriz: "Akışını engelleyen bir olay gerçekleşmediği takdirde, Tarihin ölmüş olduğu söylenebilir. Çünkü düzeninde hiçbir değişiklik olmamaktadır."[1130] Ya bu değişiklik olur ve triskeles yeniden bizim yüzümüzü güldürecek biçimde dönmeye başlarsa…

İnsanız biz; dünyada iyiliğin de kötülüğün de temsilcisi, onların ete kemiğe bürünmüş haliyiz. Düşüncenin ve duygunun en sığ sularından, suların en derinlerine inebilenleriz. Toplumu, kültürü içinde taşıyan, zamanı geldiğinde bireysel bir duruşun en görkemli halini, bedeli ne olursa olsun bir nefeste, bir avazda haykıranlarız. İşte antropontoloji, insanın unutmaya yüz tuttuğu olanaklarıyla ilişkili olarak sahibi olduğu büyük gücünü hatırlatmaya çalışmaktadır. Sistemin büyük oyunu, insanın bu büyük gücünü hedef almıştır. Aynı nedenle sistem insanları oradan oraya koşturmakla, yormakla, onları hacimli ve yüksek binaların sunağında kurban etmekle aslında kendini bitirme aşamasına getiriyor. Şimdilik görünen, bu ince kıyımın ya da bölünmenin insanların gerçeklikleri haline gelmesidir. Bu gerçeklikler, insanı kendine doğru çekmekte yere düşürmektedir; artık yıldızlar "yer"lerdedir. İnsanın sistemin dilinin, sembollerinin ve düşünmesinin büyüleyici etkisinden kurtulması, kendi dilinin ve düşünmesinin büyük gücünü hatırlaması onu asıl yerine taşıyacaktır. Dil, düşünme olasılıkları serbestleştiğinde, insan seyirci-oyuncu olmanın çok ötesine geçerek tekrar sorumluluk kavrayışı eşliğinde aldığı iradi kararların uygulayıcısı, öznesi, taşıyıcısı olacaktır.

[1130] Baudrillard, 2015, s. 198.

BÖLÜM 7. SONUÇ

Baudrillard, sistemin oyununu ya da hedeflerini, stratejisini ve kurallarını çözmüştür. Onun düşüncelerinden yola çıkarak Sanayi Devrimi sonrası iyiden iyiye görünüşler alanına çıkan bu oyuna, "belirsizlikler" ya da "olasılıklar oyunu" da diyebiliriz. Belirsizliklerin olasılık yüklü yapısı aracılığıyla sistem, insanı ve dolayısıyla onun dünyasını biçimlendirebilmektedir. Açıkçası, genel olarak "insan" denilen varlığı kullanmak ya da araçsal kılmak çok da kolay değildir. Yine Baudrillard'ın açıklamalarından yola çıkarak, sistemin insanları bu oyuna çekmek ve onları oyunun hem oyuncusu hem de seyircisi yapmak için, sistematik olarak oyuna hile karıştırmaktan başka çaresi olmadığını söyleyebiliriz. Oyunun amacı, insanın "iyi" ya da "kötü" yönde kullanabileceği olanaklarını ya da onun istemesini, niyetini, iradesini, vicdanını, kararlarını, duygularını kendisine bağımlı duruma getirmektir. Sistem açısından insanın özgün bir duruşunun kalmadığı, insanlıktan umudun kesildiği "son gün" bu oyun biter. Henüz oyun bitmemişken, umut hâlâ Pandora'nın kutusundayken, elimizden geleni yapmak, her birimizin birbirimize ve dünyaya yönelik asal ödevi olmalı. Elbette hatalarımız, aldanmalarımız, kısacası kusurlarımız olacaktır; ama arzularımızı, çıkarlarımızı, hazlarımızı her zaman önceleyip ötekileri aldatma biçiminde oyuna katılırsak, her birimiz için buradan dönüş yok gibi. Umutların suya düşmemesi bize bağlı görünüyor.

Genel olarak "umut", "olasılıkların varlığına duyulan inanç" olarak tanımlanabilir. Beklentimizi/beklentilerimizi canlı kılan olasılık/olasılıklar her birimize özel, her birimizin zihninde canlandırdığı ve bir biçimde kendi içinde yeşerttiği kişisel bir umut da olabilir. Her bakımdan "umut" gücünü, gerçekleşme olasılığının yüksekliğinden devşirir. Ayrıca o, bizim insanı ve dünyayı yorumlayışımıza, onlara bakışımıza doğrudan doğruya bağlı ve âdeta "bulaşıcı"dır. Ortak bir umut insanlar

arasında paylaşıldıkça, artan gücü sayesinde onları bir arada tutacaktır. Dolayısıyla kendinden ümidi kesen, bu durumu ötekilere yansıtarak ve/veya ötekiler de kendilerinden çıkaramadığı umudu umutsuzluk biçiminde her tek insana yansıtarak yaşananları katlanılmaz hale getirebilir. "Olasılıkların tükenmesi", aslında olanakların hareket alanının daralmasıyla açıklanabilir. Bu bağlamda insan için ölüm, artık kendisine ilişkin dünyevi olasılıkların hiçbir anlama gelmediği, o son anın devrilmesidir.

Umudun dünya yaşamına ilişkin yakın ya da uzak geleceği biçimlendirişindeki önemi açıkça görülüyor. Pandora'nın kutusunda kalan umut, dünyadaki bilinmezliklere karşı bizi koruyan kalkan gibidir. Onun kutusundan saçılanlar, aslında umudu umut yapan olasılıklardır. Diğer bir deyişle, temelde görünüşler ve gerçeklik karşıtlığının başlangıcına paralel bir seyirde, tezlere karşı antitezler geliştirebilmenin olanakları dünyaya dağılmıştır. Böylece insanı insan yapan ne var ne yok her şey bir biçimde görünüşlere bürünmüş ve dünya, insanın dünyası ya da nedenler dünyası haline gelmiş ya da "gerçek" ile "gerçeklik" arasındaki ayırım gün ışığına çıkma fırsatı bulmuştur.

Dağ, felsefe tarihindeki görünüş ve gerçeklik arasındaki keskin ayırımı Platon'un yaptığını belirtir. Platon'un *Devlet* adlı eserindeki mağara alegorisi bu bağlamda önemlidir.[1131] Mağara alegorisindeki güneşin yerini günümüzde sistem aldı. O, bizim güneşimiz olarak istediğini gösteriyor, işaret ediyor; istemediğini ise karanlıkta bırakıyor, bakışlarımızdan uzaklaştırıyor. Öyle ki, günü geliyor en iyi bildiğimizi düşündüğümüz şeyleri bile bize unutturuyor, onlara lanet okutacak duruma getiriyor. Başka bir deyişle, o durumlarımızı ve duruşlarımızı tekelinde tutmaya çalışıyor ve dünyadaki olasılıkları kendi tasarlıyor. Sisteme karşı bir duruş geliştirmek imkânsız değilse bile oldukça zor görünüyor; bir kör dövüşü biçimini andırdığından insanların gözünü korkutuyor.

Geniş açıdan bakıldığında, nedenler dünyasında olasılıkların sınırsız olduğu açıktır. Geniş açıdan gitgide daralan açılarda ise olasılıklar daha belirgin, hesaplanabilir gibi görünür gözlere. Söz konusu küresel, toplumsal ve bireysel ölçekte gerçekleştirilen

[1131] Dağ, Ahmet (2014), *Ölümcül Şiddet: Baudrillard'ın Düşüncesi*, İstanbul: Külliyat Yayınları, s. 142.

her türlü ilişkinin, büyük ölçüde tahmin edilebilir ve denetlenebilir duruma getirilişi olduğunda acaba bu durum nasıl gerçekleştirilebilir? Belki bu sorunun Baudrillard'ın düşünceleri bağlamındaki yanıtı: "Ötekinden beni, beni ötekinden farksızlaştırarak ya da aynının aynıyı kopyalama yoluyla doğurmasını sağlayarak" olabilir. Ayrıca aynı durum, yalnızca tek tek insanların ya da toplumların değil, insanlığın yaşadığı bunalımların, gerilimlerin nedeni olarak da gösterilebilir. Gerilimlerin başlangıcı insanın ihtiyaçlarla ve değerlerle ilişkisinde kendini gösteriyor olsa da arka planı çok daha kalabalık ve dolayısıyla olasılık yüklüdür. Saptamayı biraz daha açmayı deneyelim: Sistem eliyle ihtiyaçlar (fiziksel-duygusal-düşünsel) ve değerler (amaçsal-araçsal-davranış) sanal bir gerilim yaşatacak biçimde karşı karşıya getirilir. Bu gerilimin bir adım gerisinde ise, dil/söylem (bireysel-toplumsal-küresel) ile duruma bağlı olarak düşünme, yönelme ve/veya ilişki kurmayla yapılan yorumlamaya paralel gelişen bakış açısı (insan-öteki– insan-kendi– insan-dünya) yapay bir kavgaya tutuşturulmuştur. Böylece, nedenler dünyasında kendiliğinden olan gerilimlerin, insan ile dünya arasına giren sistem tarafından görünmezlik ve gizlilik içinde yeniden üretiminin söz konusu olduğu bir oyunun içinde dönüp duruyoruz. Sistem, kendi amaçları doğrultusundaki tüm yapıp-etmelerin sonucunu önemli bulduğundan, insanları, toplumları istediği yöne ya da sonuca doğru çekebilmek için "denetimli" bir "serbestlik" içinde oyuna dâhil etmektedir. Organizasyonun insandan dolayı sıkıntıya düştüğü zamanlarda da önceden belirlenmiş diğer planlar devreye sokulabilir. Her iki bakımdan da oyun, koşulları, ilişkileri ve insanları birbirine bağlayan olasılıklar üzerinden çekip çevrilir.

Nedenler dünyası ilişki kurmayı, dolayısıyla bir tür teması gerektirir. İnsanlara, şeylere, düşüncelere, duygulara vb.'ye temas, temas edeni de temas edileni de az-çok değiştirir. Dünyada kurulan her türlü ilişki ya da temas, önünde sonunda düşüncelerde düğümlenir. Çünkü:

> "Düşünme, gerçekten bir yapmaya öncelik ettiği zamanlarda, kendisi de tıpkı bir yapmaymış gibi, nesneleri, süreçleri, olayları konu olarak almakta; evrende yeni şeyler ortaya koymakla, evrendeki birşeyi yıkmakla, evreni değiştirmekle uğraşmaktadır. Bu yanıyla düşünme, bazılarının yanlış olarak sandığı üzere, yapma'dan kaçmak, yapma'dan uzaklaştıran hayallerle oyalanmak diye anlaşılmaz hiçbir zaman. Tam tersine, doğrudan doğruya yapmaya ilişkin

birşeydir, doğrudan doğruya yapma değilse bile, bir *yapma*-olanağıdır düşünme. Bu açıdan, bir *yapma*-tasarımıdır, bir *yapma*-planıdır düşünme."[1132]

Her türlü temas insanı bazen kısa erimli bazen de uzun, hatta yaşam boyu süren düşünsel yolculuklara çıkarabilir. İnsanın varlık yapısını baştan ayağa biçimlendiren düşünmesi ya da yapma-olanağı temassızlık içinde etkinleşemez. Günümüzde insandan, temassızlık gibi onun bütünlüğünü parçalayan nice durum normalleştirilerek istenmektedir. Dışarıdan karışma ya da araya girmelerle, karşısına çıkarılan olasılıkların sürekli denetlemesiyle insanın varlık yapısı zorlanmakta, insana ve dünyaya bakışı istenen yöne çekilmekte ve asıl görülmesi gerekenler perdelenmektedir. İçten içe insanın kendine duyduğu güven, inanç böylece kırılmaktadır. Artık her şey konusunda bilgi sahibi olan ve sürekli ona danışılan, adıyla işlevini ifşa eden sistemin görünür yüzü olan medya, insan ile dünyanın arasına girmiştir.

Genel anlamda medya, özelde reklam ve halkla ilişkiler çalışmaları, misyonları gereği, hedef kitleyi herhangi bir konuda ve bir biçimde ikna etmenin aracısı haline gelebilmektedir. Olanaklarını teknolojiye, tercihlerini medyaya devreden insanın ödediği bedel, kendisine duyduğu inancın zayıflamasıdır. Biliyoruz ki, "[k]endine güveni olmayan kişiler, kendi görüş ve fikirlerine de fazla değer vermedikleri için, onları değiştirmeleri güç olmaz."[1133] Bu saptama şimdilik tüketim toplumlarının her bireyi için geçerli olmasa bile, özellikle son yüzyıl içinde nesillerin dünyaya bakış açısında görülen keskin değişimler göz önünde bulundurulunca, gelecekten kaygı verici sonuçlar beklenebilir. İnsanın devrettiği her olanağının ondan bir biçimde hesap soracağı, bir bedel ödeme zorunluluğuyla −başta esenliğini kaybetme tehlikesiyle− karşı karşıya getireceği öngörüsünde bulunabiliriz. Çünkü insanın ötekiyle, kendisiyle ve dünyayla kurduğu her ilişkisinde eksilen samimiyeti, ilişkilerin yapmacıklığa ya da yapaylığa dönüş hareketini ateşleyecektir.

Sistemin organizasyonu, stratejiyi, performansı ve çıkarı açık/gizli bir tehdit unsuru haline getirmesi, kapalı devre bir oyundakine benzer öğeleri yaşamlarımıza yansıtması, sonuç odaklı oluşu, etkin uygulamalarının ve ilişkilerinin rotasını araçsal

[1132] Uygur, 1996, s. 54.
[1133] Kocabaş, F., Elden, M., Yurdakul, N., (2002), *Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 102.

olana, aşırılıklara doğru götürmesi, birbirini destekleyen ya da birbiriyle paralel ilerleyen yapıp-etmelerdir.

Peki, aşırılıklar neden araçsal olanları çağrıştırmaktadır? Aşırılıkların araçsal olanlarla ilgisi nedir? Ölçülü olmanın önemini, Aristoteles bize açık bir biçimde ifade ediyor. Ona göre, karakter erdemlerine giren ölçülülük, bütün karakter eylemleri gibi alışkanlıkla edinilir.

> "Bundan açıktır ki karakter erdemlerinden hiçbiri bizde doğa vergisi bulunmaz; çünkü doğal olarak bir özelliğe sahip olan hiçbir şey başka türlü bir alışkanlık edinemez[…] Demek ki erdemler ne doğal olarak ne doğaya aykırı olarak edinilir; onları edinebilecek bir doğal yapımız vardır, alışkanlıklarla da onları tam olarak geliştiririz. Bunların olanaklarını daha önce taşıyoruz, daha sonra da etkinlikleri gerçekleştiriyoruz[…]"[1134]

Aristoteles, duyularımızın herhangi bir etkinliğe katılarak, yapa yapa ya da alışkanlığa bağlı olmadığını, buna karşın öteki sanatlar gibi erdemlerin etkinliklerle, yapa yapa edinildiğini belirtir:

> "[…Ö]rneğin ev yapa yapa mimar, gitar çala çala gitarcı oluyorlar; bunun gibi adil şeyler yapa yapa adil insan, ölçülü davrana davrana ölçülü, yiğitçe davrana davrana da yiğit insanlar oluruz. Kentlerde olan biten de bunu doğruluyor, yasa koyucular yurttaşları alıştırmakla iyi kılarlar, her yasa koyucunun istediği de budur; bunu iyi beceremeyenler amaçlarına ulaşmaz; iyi yönetimlerin kötü yönetimlerden farkı da işte buradadır."[1135]

Aristoteles, yönetimlerin bir amaç doğrultusunda yurttaşlarının alışkanlıklarını yönetmesinin önemine dikkati çekmektedir. Elbette burada iyi yönetimle kastedilen, yurttaşlarını erdemli eylemlere yönlendiren yönetim biçimidir.

Baudrillard'ın söylemlerinde küresel sistemin, tüketim toplumlarını ve dolayısıyla insanları yönetiminde ve yönlendirişinde erdemli eylemlerin yeri olmadığını görürüz. O kadar ki, sistemin amacı ve uygulamaları sanki insana karşıymış gibidir. İnsan yönetiminde kullanılan hazlar, arzular da insanla ilgilidir ama onların bilinen hiçbir çağda bu kadar etkin, bu kadar belirleyici ve küresel çapta işlevsel olmadığı

[1134] Aristoteles, 2014, s. 30.
[1135] Aristoteles, 2014, s. 30.

biliniyor. İnsanın, haz, arzu varlığı haline gelmesi mi istenmektedir? Arzular, hazlar, zevkler ölçüsüzce ya da aşırılıkla yaşama katıldığında öfke de can sıkan yüzünü göstermeye başlar. Durumu tersinden açıklamayı denersek: − Aristoteles'in söylemlerinden yola çıkarak− incelikli düşünen, ölçülü bir insanın sakin, dingin bir yaşam sürdüğünü söyleyebiliriz.

> "[…Ç]ünkü kimi bu konularda şöyle davranmakla kimi de böyle davranmakla ölçülü ve sakin ya da haz düşkünü ve sinirli olur. Tek cümleyle söylersek, benzer etkinliklerden huylar oluşur. Bu nedenle etkinlikleri belli bir şekilde gerçekleştirmek gerek; çünkü bunların farklarına göre huylar oluşuyor. Demek taa gençlikten beri şöyle ya da böyle alışmak arasında az değil, çok büyük fark oluyor, daha doğrusu her şey buna bağlı."[1136]

Huyları alışkanlıklarla ilişkilendiren Aristoteles'in bakış açısını, tüketim toplumunun hatta toplumlarının haz yaşamına yönelttiğimizde gördüklerimiz nelerdir? İnsanlar nelere alıştırılıyorlar ya da günümüzün deyişiyle onların "yeni normaller"i neler oluyor? Sistem alışkanlığı bir yandan haz yaşamını, bir yandan da insanların denetimini sürdürülebilir kılmak için azami düzeyde kullanmaktadır. Hızlılık ve kusursuzluk beklentisinin, bir bakıma şiddetinin insanda duyumsattığı öfke, korku, panik ve yalnızlaşma ise insan yönetimine fazladan katkı yapan psikolojik biçimlendirme unsurları olarak görülebilir.

Sistemin dünya çapında insanlara alışkanlıkla edindirmek istediklerini uzun uzun açıklamaya çalıştık. Şimdi, bu alıştırma biçiminin nitelikleri hakkında fikir yürütmeyi deneyelim: Sistemin insanlara alışkanlıkları edindirme biçimi koşulludur ya da koşullara bağlıdır. Koşullandırma etkinlikleri kaçınılmaz olarak ödüllendirmeyi de akla getiriyor. Tüketim toplumu insanının en büyük ödülü "haz yaşamı"dır. Bu bağlamda, Aristoteles'in sözünü ettiği yöneticilerin insanlara kazandırmaya çalıştığı alışkanlıklar ve bu alışkanlıkları edindirme biçimlerinin, tüketim toplumunda olup-bitenlerden farklı olduğunu söylemek mümkündür. İnsanın karakter erdemlerini kazanmasına ve kazandıklarını geliştirmesine, onun ben-öteki eksenindeki düşüncelerinden beslenmesi ve bir bakıma onları zihinsel olarak "görme"si ya da "okuma"sı büyük katkı sağlayacaktır. Koşullandırmayla edinilen alışkanlıklar ise dışa,

[1136] Aristoteles, 2014, s. 31.

metaya, ödüle odaklıdır. Tüketim toplumunda metanın değeri, çoğun algılamalardan, duyumlardan beslendiğinden insanı yalnızca görünene bakmaya zorlar. Dolayısıyla yapmanın haz koşuluna, ödüle bağlı olarak gerçekleştirilmesi ile hazlardan uzak, dışarıdan gelen unsurlara karşı mesafeli, ölçülü gerçekleştirilmesi birbirinden tamamen farklıdır. Biri insanı ötekileri, kendini, durumları, duruşları tartmaya, içten bir hesaplaşmaya, olup-bitenleri karşılaştırmaya odaklarken; diğeri insanı görünüşe, nasıl göründüğüne, kazancına, ödülüne odaklar. Bu bağlamda "gerçek" bir eylem, hazlara mesafeli bir duruş aracılığıyla ortaya çıkana ya da ölçülü olana karşılık gelir. Böyle eyleyen insan da kuşku yok ki "arada olan"dır.

Aristoteles'e göre,

> "[r]uhta eyleme ve doğruluğa özgü üç temel şey var: Duyum, us, iştah. Bunların içinde duyum hiçbir eylemin ilkesi değil. Yaban hayvanlarının duyuma sahip oldukları halde bir eyleme katılmamaları da bunun kanıtı. Düşüncede evetleme ile değilleme ne ise bu, iştahta peşinden koşma ile kaçmadır."[1137]

Yukarıdaki belirlemeler açısından, tüketim toplumu insanının iştahın, hazların peşinde koşma ile onları kaybetme korkusu arasında kaldığı söylenebilir. Bu korku, tüketim toplumunda kaçınılmaz olarak bir salgına neden olmaktadır. Bu salgının adı "kibir"dir. Bauman'ın da belirttiği gibi kibir, "üstünlük kurma çabası" dünyada gizli bir savaş silahı olarak kullanılmaktadır. Kibir bedenleşmeyi, maddileşmeyi, somutlaşmayı talep etmekte, görünmek istemektedir.[1138] Kibrin ete kemiğe büründüğü alışveriş merkezleri hakkında Bauman şunları söyler:

> "Demir parmaklıklar ve güneşlikler, güvenlik kameraları, girişteki üniformalı güvenlik görevlileri ve içeride gizlenmiş siviller savaş ortamını tamamlamaktan ve süregelen düşmanlığı pekiştirmekten başka işe yaramazlar. 'İçimizdeki düşmanın' silahlı ve sıkı korunan bu kaleleri Tanrı'nın her günü bize yerel halkın itibarsızlaştırılmasını, aşağılanmasını, sefaletini ve küçük düşürülmesini hatırlatır. Burnu büyük ve küstah ulaşılmazlıklarıyla cüretkâr bir biçimde bağırırlar: Benim sana yetecek cesaretim var! Seninki neye yetiyor?"[1139]

[1137] Aristoteles, 2014, s. 116.
[1138] Bauman, 2019, s. 51-52.
[1139] Bauman, 2019, s. 51-52.

Tüketim toplumu insanının maddi gücü neye yeterse yetsin ya da metaları satın alma gücü ne kadar olursa olsun, tüketim merkezlerinin çağrısını duymaktadır: Harca, satın al, tüket! Aslında tüketim ortamı koşullarındaki insan sisteme uyumlandıkça, gösterdiği cüret kadar kendisini tüketmektedir.

Sistem, insanın her türlü metayla ilişkisinde "yetinme" durumunu korumasına tamamen karşıdır. Çünkü "yetinmek" demek, sisteme dâhil olmamak, onunla "göz göze gelmemek", ona "yüz çevirmek" demektir. Sistemin bütün zorlamalarına rağmen, dünya toplumlarının tamamı henüz iki kutuplu yapıya sahip olmadı, olamadı. Belki de bu nedenle sistem, metanın azlığı ya da çokluğu düşüncesini yapay, spekülatif bir biçimde zihinlerde bulanıklaştırıyor. Düşünceleri aşırılaştırılarak, kutuplaştırılarak, insanın meta açısından yetinmesini zayıflatmaya çalışıyor. Tüketim toplumu insanı sahip olduğu ve olmasını arzuladığı metanın ne kadarının az ne kadarının çok olduğuna ilişkin bir değerlendirme yoksunluğu çekiyor ve sağlam bir duruş gösterme olanağını kaybediyor. Dahası, bu durumun arka planında yer alan birinin öteki üzerinde üstünlük kurma niyeti bir çabaya dönüştüğünde insan, insan olmaktan gittikçe uzaklaşıyor. Bauman'a göre üstünlük kurma çabasının ya da sosyal konum eşitsizliği oyununun hedefi,

> "[…] kapı komşunuzu ya da iş arkadaşınızı geride bırakıp ondan daha fazla puan toplamaya çalışmaktır. Üstünlük eşitsizlik demektir. Sosyal eşitsizlik üstünlüğün doğal yaşam alanı ve otlağı, aynı zamanda da bir yan ürünüdür. Üstünlük oyunu bize kinayeli bir şekilde, eşitsizliğin şu âna kadar yol açtığı zararı tamir etmenin yolunun daha fazla eşitsizlik olduğunu ima eder. Albenisi ise, kişinin başarısını başkalarının başarısızlığıyla, ilerleyişini geride bıraktıklarının sayısıyla ve kısacası, yükselişini diğerlerinin değer kaybıyla ölçerek, oyuncuların eşitsizliğini bir dertten kazanca, daha doğrusu, birlikte katlanılan sosyal eşitsizlik derdini bireysel olarak keyfi sürülen bir kazanca çevirme vaadindedir."[1140]

Dışsal olanı elde etmeye, dışarıdan açık ya da örtük bir biçimde gösterilen hedefi tutturmaya odaklanma, insanın araçsal akılla üretilen kötülüğü istemesini büyük ölçüde etkinleştirir ve bu isteme onu, eylemlerinde ilkesiz bir özgürlük kazanmak için tüm gücüyle destekler. Böylece adaletsizlik, yaşamın yüzeyinden derinliklerine doğru sessiz sedasız salınmaya başlar.

[1140] Bauman, 2019, s. 52.

İnsanların eylemlerinde ilkesiz bir özgürlüğe yönelimiyle eşzamanlı ya da paralel seyirde toplumda çıkar odaklı yapay, sahte gruplaşmaların ortaya çıkması beklenebilir. Çıkarlar çerçevesinde belirlenen stratejiler, temelde bireysel oyunların geriliminden beslenir. Karşılaştırmalar kişilerin bireysel oyunlardaki "başarımı"yla ilişkilendirildiğinde, bu bakımdan en zayıf görünen insanın/insanların sahip olduğu diğer olanakları görmezden gelinerek oyunda zaaflarıyla sınanma tehlikesiyle karşı karşıya gelebileceği söylenebilir. Çünkü oyun dışı bırakma, zaafların ortaya dökülmesiyle ya da onların kullanılmasıyla şeffaflık kazanacaktır. Dostluk, arkadaşlık, birlik ve beraberlik duyuşu ortadan böylece kalkar. Bu aşamada, insana gizliden gizliye sorulan soru şu olabilir: Çıkarlara dayalı bir işbirliğinde var mısın, yok musun? Çıkarları için gözü kara bir savaşçı olmak, insanlıktan yana olmayan, onu hükümsüzleştiren yapıp-etmeleri cüretkârca sergilemeyi gerektirir. Bu bakımdan günümüzde "kimlik" kavramının kolaylıkla ve çarçabuk yenilenmeye ya da onun değişime açık yüzünün ortaya çıkışı, bir bakıma toplumsalda yaygın çıkar ilişkilerinin varlığına bağlanabilir.

Düşmanca eğilimler, dolayısıyla söylemler ve görece "eylem"ler edinilen kimliğin verdiği sahte özgüvenin dışa vurumu ya da görünürleşmesi olabiliyor. Bir "şey"i söylemenin, bir "şey" yapmanın pek çok yolu varken, belki en son söylenebilecek, yapılacak olanın bir anda ilk sıraya konulması, ne yazık ki böyle durumlarla karşı karşıya gelen insanın kendisini sorgulamasına yönelik gibi görünse de, gerçekte zorlamaya maruz bırakanın kendini kabul ettirme biçimidir. Yapısı gereği bu türden eğilimler ya da anlayışlar, tacizden, tehditten ve şiddetten güç devşiren yaklaşımlarla desteklenmeye açıktır. Özellikle iş, çalışma hayatında daha belirgin biçimde uygulanan bu anlayışın adı ne olabilir? Navaro'ya göre bunun adı hedeflilik değil, hedefçiliktir. Ona göre,

> "[…] hedefçilik düzeyine varmış bir çalışma anlayışını 'hedef fetişizmi' olarak değerlendirebiliriz. Bu, yönetim, çalışan ve şirketin geneli açısından çok tehlikeli bir durumdur çünkü öznelerin tamamı sanal bir iş dünyasının içine düşerek pratik ve gerçek hayattan koparlar. Hedeflere gerçeküstü bir güç yüklenir ve yine bunu gerçekleştiren takım, başta CEO olmak üzere kendisini giderek yüceleştirerek gerçeküstü bir boyutta görmeye ve başarıları hakkında abartılı 'kahramanlık' hikâyeleri düzmeye başlar. Bir tür 'hedefperestlik'tir bu. Hedefler amaçlarını aşarak, personelin varlığının haklı nedenine dönüşürler

kendi gözlerinde. Hedefler personel gözünde birer tapma nesnesi haline ulaşır."[1141]

Navaro söyleminde sanallaşan iş dünyasına paralel bir seyirde, çalışan öznelerin de güce, aşırılığa verdiği değerle ve amaç-araç arasındaki farkın yok oluşuna bağlı olarak, günümüzde "hedef" kavramının anlam açısından değişimine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan tüketim toplumunda "hedef"in, bir stratejinin konusu olan, çoğun hızlı, kolaylıkla edinilmesi umulan ve insanların bakış açısının çıkara/çıkarlara dönük olmasıyla metalaştırılabilen her şeye işaret ettiği söylenebilir.

İnsan, dünyadaki, dünyasındaki olasılıklar sınırlandırılmadan, belirlenmeden önce hiç bu kadar "küçük", hiç bu kadar sıradan, hiç bu kadar belirli ve istatistiki değerlendirmelere hiç bu kadar açık bir varlık olmadı/olamadı. Antropontolojik açıdan değerlendirdiğimizde, insanlığın içinde bulunduğu bu "yeni" ve belirli aralıklarla yenilenen dünyasal koşulların ve gelecekte olası daha şiddetli olumsuzlukların, gerçekte biz insanlarla doğrudan doğruya ilgili, küresel ölçekte yaygın bir biçimde "durumlara karşı bir duruş sorunu"muz oluşuyla ilişkili olduğu söylenebilir.

İnsanın olanakları yerini teknolojiye, akıl yerini yapay zekâya, toplum yerini kitleye, isteme yerini koşullandırılmaya, birlik-beraberlik yerini örgütlenmeye dolayısıyla amaçsal olanlar yerlerini araçsal olanlara bıraktı, bırakıyor. Bütün bu keskin değişimlerle dünya gibi insan da küçülüyor. Planlamalar, organizasyonlar, stratejik gelişmeler, yönlendirmeler ve kişileri çeşitli yollarla ikna faaliyetleri, teknolojiyi de yanına alarak hem fiziki hem düşünce dünyamızı yeniden ve yeniden biçimlendiriyor. Artık "doğru" da "yanlış" da yok gibi. İnsanlık tarihinin görece yakın zamanlarına kadar bir insan için "öteki" insan vardı; bir düşüncenin karşısında başka, "öteki" düşünce vardı; bir ülke için "öteki" ülke/ülkeler vb. vardı ama şimdi yok gibi. Dünyaca her bakımdan karşılıklı, göğüs göğse gerçek bir mücadelenin neredeyse sıfır noktasına geldik. Dava yok gibi; şüphe yok gibi; güven yok gibi; kanıt yok gibi; uğruna savaşmaya değer, geçmişteki durumumuza atıf yapan hemen her şey yok gibi. Tükettiklerimiz kadar gerçek değiliz artık. Biz insanlar aklımızı, irademizi, duygularımızı, fiziksel yanımızı ve yaşamsal gücümüzü ben-öteki ekseninde

[1141] Navaro, Daniş (2021), *Şirket*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 325.

yönetemediğimiz için, duyumsadığımız konforun bedelini de çok ağır ödediğimizi/ödeyeceğimizi göremiyoruz. Peki bu oyuna tersinirlik kazandırmak için ne yapılabilir ya da bizde "yapma"yı destekleyen bir şeyler varsa onlar nedir? Dahası bile-isteye yapmanın bedelini kaldırabilecek güçte miyiz? Baudrillard gibi insanlıktan ümidimizi mi keselim? Yanıtlar bıçak sırtı sonuçlar doğurabileceğinden, soruları yanıtlamak hayli güç görünüyor. Tam da bu nedenle, "her şey bize bağlı" demekle yetinelim.

Sistemi görmemek onun olmadığı anlamına gelmez. Virüsleri de görmüyoruz ama pek çok bakımdan âdeta yaşamımızı biçimlendiriyorlar. Günümüzde dünyayı biçimlendiren COVID-19 virüsünü hafife almakta olduğu gibi, sistemi hafife almanın bedeli de insanda ona karşı savunma zafiyetinin oluşması olabilir. Sonuçta, iki durumda da insanın işini doğrudan doğruya şansa bırakmış olduğu söylenebilir. İşini şansa bırakan biz-insanların, sistemle aynı cephede ama kendi kendisiyle mücadeleye doğru sürüklenişi, zamana karşı oynanan bir oyunu ters yüz etmek için yeterli bir neden gibi görünmektedir. Aynı bakımdan sistemin içimize saldığı hibrit düşüncelere, eylemlere karşı bu oyunu tersine çevirebilecek yeni bir oyun kurmanın önemi açıktır ya da şimdilik alternatifi olmayan bu oyunda, hayatta kalmanın tek yolu bağışıklık geliştirme ya da onunla uyumlanma olduğu için oyuna karşı bir duruş eşliğinde yeni bir oyun sürümüne ihtiyacımız olduğu söylenebilir. Sistemin karşısında oyun kurucu başka bir kutbun olmaması onun işleyişinde aşırılaşmasına neden olmaktadır.

Oyunda işlevsellik kazandık ya da araçsallaştık. Buna karşı bir duruş geliştirmek belki imkânsız değil ama çok zor. Ortada, parça ve bütün ilişkisi var. Kitlenin bir parçası olarak, onunla sürekli bir iletişime geçme zorunluluğu duyarken dönüşüm nasıl gerçekleşebilir? Kendiliğindenlik, toplumun içindeki devingenliğe paralel bir seyirde dünyadan elini eteğini çekmişken, insan için stratejik düşünen bir özne olmaktan kaçış çok güçtür. Bu bağlamda Bauman şöyle demektedir:

> "Seyirci olmaktan öfke ve tiksinti duyan kişilerle, seyircilerin kendilerini ahlaki aktörlerin konumuna yükseltmek için gereken araçlara ve kararlılığa sahip olmasını isteyen insanlara vaat edilebilecek tek şey uzun ve zahmetli

mücadeledir. İki grup da henüz, bunu yapmak için gereken araçları, cesareti ve iradeyi bulamamıştır."[1142]

Hemen herkesi belki de en çok korkutan, gizli saklı bir şantajın varlığıdır. Günümüzde insan denen varlığın, bir şantajın nedeni olacak zaafı/zaafları olmaması zor, zaaflarının ortaya dökülmesi ise çok kolaydır.

Dünyanın genelini kapsayacak biçimde yürütülen toplumları kitleye dönüştürme çalışmaları, insanın aşırılıklarını dizginleyebilen ve onu her açıdan dengeleyebilen bir yapıdan yoksunlaşmasına neden oldu. Toplum, dolayısıyla kültür ve dil insanın potansiyel ve aktüel gücünü, zamanın ve yaşanan çağın getirilerine uygun bir biçimde düzenlemede, aşırılıklarını dengelemede bir trafo gibi iş görmede yetersizleştirildi. Geçmişte aşırılıklar, gereğinden aza ve çoğa işaret ettiklerinden, toplum ve kültür bir biçimde onları yaşadıkları dönemin koşullarına, ortalama olan alana çekmekle görevliydi. Artık toplumların, kültürlerin kendiliğindenliği içinde devinimine, dönüşümüne izin verilmediğini görüyoruz. Öyle ki, bütün bunların "insan hakları adına" yapıldığı bile söylenebiliyor; kitleler de böyle olduğuna ikna olabiliyor. Karşılıklı gerçekleşen bu durum, insanın değerler varlığı olarak dikkate alınmadığının ve dolayısıyla insanlığın yaşadığı değer bunalımının, (Baudrillard düşünceleri bağlamında) değer üretiminin apaçık kanıtıdır.

Değersizleştirilen, önemsizleştirilen toplumlara ait özellikle taşınabilir kültür varlıklarının talan edilmesi, yağmalanması, dünyadaki düşünüş ve uygulama arasında yaşanan ciddi çelişkinin bir işaretidir. Aslında durumun bir de doğrudan insanın varlığını hedef alan boyutu vardır ki bunun, üzerinde daha ciddi biçimde düşünülmesi gerekir. Neyin olup-bittiği hakkında herhangi bir fikre sahip olmayan insanlar bile ölüyor, öldürülüyor; biraz daha şanslıysa doğrudan ya da dolaylı bir biçimde eziyet görüyor, göç etmeye zorlanıyor. Köklerinden koparılıp, köksüzleştiriliyor; yaşamla olan bağları güç kullanılarak kendi ellerinden alınıyor. Böylesi durumlar, gerçek mağdurların suçlu ilan edilişine kadar ileri götürülebilme potansiyeliyle yüklüdür. Olup-bitenler karşısında nedeni belirsiz bir biçimde, en ateşli insan hakları savunucularının çoğunun sesi, soluğu kesiliyor; durumu yorumlamaktan bile çekince duyuyor. En kritik

[1142] Bauman, 2018a, s.304.

noktalarda görevli kişiler, durumu görmezden gelmeyi seçebiliyor. Geçmişiyle, medeniyetleriyle, iktisadi gelişmeleriyle övünen ülkeler, eğer bu işin içinde değillerse, durumun kendilerine dönmemesi için cesurca yapılacak bir hamleden bile-isteye uzaklaşabiliyor.

Şimdi, kaybedecek çok şeye sahibiz. İnsanlığımızı, değerlerimizi kaybetmekten korkmuyoruz, onları kaybetmekten korktuğumuz kadar. Egolarımızın büyümesiyle insanlıkta küçülüyoruz. Çıkarlarımızı ve dolayısıyla stratejilerimizi besleyen motivasyona, performansa, güce ve hıza sıkı sıkıya bağlıyız. Amaç birliğinden çok daha fazla çıkar birliği içindeyiz. Bugün dışsal olana, değiştirilebilir metaya bağlanma hiç olmadığı kadar değerli görünüyor. Büyük ölçüde içerden beslenen özgüveni bile neredeyse tamamen dışardan gelen takdirle ilişkilendirir olduk. Gördüğünü arzulamanın istemeyle ilişkilendirildiği, çoğumuzun kendisinden ve yaşamından memnun olmadığı, sembolleştirilen fenomenlerin kendisinin ve yaşamının özendirildiği bir çağın yapay sancıları içindeyiz. Herkes can kulağıyla dinlenmek istiyor ama kimse kimsenin sesini, soluğunu duymak istemiyor. İnsanlar arasında salgın halinde yayılan eylemsel benzerlikler, çocukluktaki "mimesis"e yalnızca biçim olarak benziyor. Çocuklukta yapılan taklitler insan yavrularının kendi dünyalarını kurmaları, kendi gerçekliklerini oluşturmaları bakımından gerekliyken, günümüzde yetişkinlerde bitmek tükenmek bilmeyen eylemsel bir yineleme biçimini alıyor.

Azlığın, çokluğun sınırlarının ortadan kalktığı reklamlar arzuladığımız yaşam biçimlerinin ve/veya onun yerinde olmak istediklerimizin bir adım ötemizde olduğu yanılsamasını bizde uyandırıyor. Magazin, yeni nesil yarışma programları, özellikle futbolun memleket meseleleri gibi konuşulduğu, tartışıldığı programlar ve konusunu küresel oyunun altın kurallarının belirlediği yerli ve yabancı diziler, filmler de reklamların yaşattığı yanılsamayı büyük ölçüde destekliyor. Reklam içerikleri, kendimizi mutlu hissedeceğimiz, aslına bakılırsa yalnızca eğlendiğimiz yaşama ortamlarına ve fetiş nesnesi haline getirdiğimiz kişi/kişilere dönüşmek için görsel semboller kataloğu olarak sunuluyor. Zamansal kısıtlamalara, modaya bağlı ve bu bakımdan sınırlı kullanım ya da sahip olma hakkı tanınan nesnelerin, insanlarda duyumsattığı kısırdöngünün adı "mutsuzluk"tur.

Yapay olasılıklara hâkim olmadığımız/olamadığımız oranda, oyun dümenini bizim aleyhimize kırmaya başlıyor. Küresel ölçekte niyetler açılıp dağılsa da insanlar dolayısıyla kitleler açısından onlar büyük ölçüde bilinmezlik, görünmezlik içindeler. Kitlesel tapınımın başlangıcı, kaynağın bu görünmezliğine bağlanabilir. Ayrıca insanın kendi dünyasını her bakımdan gözlemlemesinin yerini, sistemin istediği yerde ve zamanda onu gözetlemesinin alması oldukça can sıkıcı. Çünkü, sistem insansal zamanın ilerisinde, insan ise sistemsel zamanın gerisindedir. Kendini zaman içinde yadsıyan nesnelere odaklı, onlara bağlı yaşama biçimi, insanın düşüncelerinin ve eylemlerinin zaman aşırı olmasını engelliyor. Oysa "gerçek" düşüncelerin, eylemlerin zamanda derin çentikler attıklarını biliyoruz. Şimdi, insanın önceden belirlenmiş popüler olana/olanlara yetişme kaygısı, yapıp-etmelerinin diğerleri tarafından aşırı ilgi görmesiyle ilişkilendirilebilir. Bu bakış açısına göre "kült" olmayan şeyler birer "hiç" olur. Hiçleştirilenler çoğun insanın olanaklarından başkası değildir.

Antropontolojik yaklaşıma göre, her insan farklı niteliklerin toplamı olarak dünyada bir biçimde var olur. Çotuksöken'e göre "[i]nsan dünyasında belli bir öz arayışına kendini kaptıran insan o özü korumak ve geliştirmek adına her türlü yolu dener. Özcü varlık kavrayışının bir adım ötesinde yer alan ayırımcılık ve onun gerektirdiği ayırımcı davranışlar şiddetin öteki adı gibidir."[1143] Buna paralel bir görüş gibi görünse de bugün aslında bireysel farklılıklar vurgusunun sürekli tekrarlanması, araçsal hedeflere bağlı olarak insanları, toplumları koşullandırma ve ikna etme faaliyetinin bir parçasıdır. Çünkü bireysel farklılıklar insanları birbirine bağlayan ortak bir nitelik olarak değil, birbirinden ayıran nitelikler toplamına işaret etmektedirler. Bu durumun yürütülen genetik çalışmalarla daha güçlü bir biçimde dile getirilişine tanık olacağımız zamanlara yaklaşmış olabilir miyiz? Aynı bağlamda, belki de yakın gelecekte, insanlığın karşı karşıya gelebileceği sorunları Bozkurt şöyle açıklamıştır:

> "'Genetik' adlı kara kutunun varlığını artık biliyoruz ama içindekileri okumada, yanlışlarını düzeltmede, potansiyel gücünden yararlanmada o kadar başarılı değiliz henüz. Bireysel farklılıklar sorunu çok kişiyi rahatsız edebilir. Ancak […b]ireysel farklılıkların ortadan kaldırılması, insanlığın da sonu olabilir. Umut

[1143] Çotuksöken, 2018, s. 183.

geçmişteki denemeler gibi gelecek denemelerin de başarısız kalmasıdır. Genom çağına belki giriyoruz ama gen-etik sorunlarla."[1144]

Günümüzde yaşanan bunalımın nedenlerinden biri de insana özcü yaklaşılması ve ona ilişkin düşüncelerde değişmezlik kategorisinin devreye sokulması olabilir. Hatta sözü edilen bu bunalım toplumsal, tarihsel, kültürel ve hatta psikolojik önyargılarımızla biçimlenen kalıp yargıların ve kimi yapıp-etmelerin sonuçlarını bile aratan görünümlerle karşılaşma tehdidi içerebilir.

Tüketim toplumu insanı ilki farklılık, diğeri hazlar temelinde ortaya çıkarılan iki uçlu sorunlarla karşı karşıya getiriliyor. "Farklılık sorunu haz duyma sorunundan daha önemli. Burada artık geçmişte kalmış bir cinsel özgürleşmenin (herhalde modası geçmiş) özel, postmodern bir versiyonu mu, yoksa bütün modern çağın belirgin özelliği olmuş cinselliğin önceliğinin ortadan kalkmasına dayalı, insanın kendisini algılamasının biyososyolojik bir değişimi mi söz konusu? Gender Research: a new Frontier? (Cinsiyet Araştırması: Acaba Yeni Bir Sınır mı?)"[1145] Baudrillard *Amerika* adlı eserinde, en uç noktada ne erkekliğin ne dişiliğin kaldığı bir performans ideali modelinden, kalıtımsal görünüşü destekleyen herkesin kendi kodu ya da formülü ve kendi görünüşü olma durumunun gerçekleştirilmeye mi çalışıldığını sormaktadır. Bugün bile herhangi bir insanın genel olarak hangi genetik hastalıklara yatkın olduğunun belirlenmesi ya da daha özelde gündemimizin ilk sırasına oturan COVID-19'a karşı genetik olarak dayanıklılığın araştırılması mümkünken, gelecekte olabilecek tüm olasılıkların her bakımdan önceden belirlendiği yeni nesil insan modellerinin, genetik bilimi aracılığıyla üretilmeyeceğinin güvencesini insanlığa kim verebilir? Antropontolojik bakış açısıyla, genel olarak bilimsel çalışmalarda ve özelde küresel ölçekte yapılan genetik araştırılmalarda etik sorunların tartışılmasının önemine şimdiden dikkat çekilebilir.[1146]

Tüketim toplumu insanları arasında dikkati çekmenin düşünmeyle değil, "algılama"yla ilişkili olduğu görülür. "Algılanma", değişim idealinin en çarpıcı sonucu olarak bizi belirliyor. Farklı olma ve haz modelleri algılamayı ve algılanmayı

[1144] Güvenç, 2019, s. 80.
[1145] Baudrillard, Jean (2013a), *Amerika*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 61.
[1146] Çotuksöken, Betül (2021), *Antropontolojinin Işığında Etik ya da Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, s. 233-246.

destekliyor. Bu bakımdan tüketim toplumunda "algılama" ile "anlama edimi", "algılanma" ile "anlaşılma" ediminin aynı anlama getirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Tüketim toplumunda görünmeyen, göz önüne çıkmayan şeylerin herhangi bir değeri olmadığına ilişkin bir yanılsamanın sonucunda akıllar değil, algılamalar çatışmaya tutuşturulmaktadır. Kişilerin algılamalarına iliştirilen yanılsamalarla, illüzyonlarla tutunduğu bütün yaşam alanları, artık teknolojiye gerçek anlamda bağımlıdır. Aslında bizim öncelikle kendimize sormamız gereken soru şu olabilir: Hangimiz bu tür teknolojik gelişmeleri istedik ya da istiyoruz?

Yukarıdaki söylemden teknolojiye karşı olduğumuz gibi bir sonuç çıkarılmasını istemeyiz. Vurgulanmaya çalışılan, tüm bu teknolojik gelişmelerin kullanıcılar ya da uygulayıcılar tarafından talep edilmeden, onların öngörülebilir etik sorunları tartışmaya tam olarak açılmadan gerçekleştiriliyor olunmasıdır. Ayrıca varolan teknolojik güç, dünya ülkeleri arasında paylaşılan bir güç gibi görünmüyor. Zihinde daha çok bazı şirketlerin sahip olduğu bir güç izlenimini uyandırıyor. Ülkeler onlardan bağımsız bir biçimde gelişemiyor ama şirketler onlar aracılığıyla daha da büyüyor. Büyük şirketlerin dünya ölçeğinde söz sahibi oluşu, onlara çıkarlarına uygun hareket kabiliyeti açısından çok önemli bir avantaj sağlarken, ülkeler her bakımdan onlarla uyumlanmak zorunda kalmaktadır. Şirketlerin ürettiği teknolojinin gelişme ivmesi göz önünde tutulduğunda, gelecekte kimilerinin teknolojiye karşı günümüzden farklı olarak daha keskin bir duruşu olabileceği öngörüsünde bulunabiliriz. Geleceğe başka bir açıdan da bakmayı deneyelim: Gelecekte insanlar arasında, teknolojiye bağlı olarak sahte, yapay bir kutuplaştırmanın olduğunu −2012 yapımı *Bulut Atlası* (*Cloud Atlas*) filminde olduğu gibi− varsayalım: İnsanın dünyayla olan ilişkisi bu bölünmeyle ne hale gelecektir?

Teknolojik gücünün yanı sıra küresel ölçekte büyük sermaye sahibi olan şirketlerin bu kadar büyümesi karşısında ülkeler güç kaybetmekte, saygınlıklarını yitirmektedir. Bankacılık sektörü, bu bağlamda kritik önem taşımaktadır. Para piyasalarının spekülatif hareketlere açık oluşu, büyük oyunda kazananı da kaybedeni de önceden belirli hale getirmektedir. Ayrıca karşılıksız basılan paraların dünya yüzeyinde dolaşım serbestliği, aslında dünyanın sırtında taşıdığı ağır bir yüktür. Taşımak zorunda olmadığı bir yükle dünyaya gelen her insan, bu yükü sırtından zamanla atmak şöyle

dursun, gitgide ağırlaşan bu yükün altında bir ömür geçirmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke vatandaşlarının daha çok hissettiği görünmez bir halka içinde sunulan bu alternatifsiz düzen sürekli daraltılmaktadır.

İmparatorluklar ulus devletlere dönüştürülerek; ulus devletlerdeki etnik kimlikler çarpıştırılarak ve insana ilişkin hemen her şey yapay, üretilen bir davanın konusu haline getirilerek insanlığa darbe üzerine darbe indirildi. Kimi toplumlar zamanda o kadar küçük düşürüldü ki, geçmişi parlak toplumlar bile günümüzde yapabilecekleri, başarabilecekleri şeylere duydukları inançlarını yitirdi. Kimi toplumların tarihini, kültürünü değersizleştirmek için sistem, kurguladığı "gözden düşürme oyunu"nda toplumları oluşturan bireyleri birbirine düşürmek için pek çok yolu denedi, deniyor. Pek çoğumuz bunlara kandık, kandırılıyoruz. Buna karşın kendilerine ilişkin gerçek bir eleştiri yapma olanağını elde eden toplumların kendi gücünü tarihinden devşirebileceği düşünülebilir. Bu durum, toplumlararası ve giderek uluslararası ortak bir çabaya dönüşürse varolan oyuna karşı bir oyun bile kurulabilir. Ancak böyle bir umudun yeşermesi için, öncelikle insanların sistemi gerçek anlamda anlaması gerekiyor. Her umudun gerçekleşmek için adanmışlık talep ettiği bilindiğinden, bu yolda gerçekten istemenin önemi açıktır.

Sistem insana karşı gücünü, elindeki kozlara bağlı olarak sürdürmektedir. Onun insanların özellikle duygusal bakımdan açıklarını bulup onları kullanması, araçsallaştırması, insanları neredeyse tamamen bireyselleştirip yalnızlaştırması, gölgesini onların üzerine düşürüp sürekli denetlemesi vb. insanlardan ne kadar korktuğunu göstermektedir. Doğrudan söyleyelim: Biz, sistemin insanın irade gücünden korktuğunu düşünüyoruz. Bu açıdan antropontolojinin insan eksenli dünyaya bakışı, dünyada olup-biten ne var ne yoksa değerlendirme yolunu tutuşu, temelde insan iradesinin potansiyel ve aktüel gücünü önemsemesi bakımından sisteme karşı bir duruş geliştirebilmenin olanağını sunmaktadır. Mengüşoğlu'nun insanın varlık yapısını "disharmonik" olarak değerlendirişi,[1147] söz konusu iradenin negatif ve pozitif uçlarda yapabileceklerine işaret etmesi bakımından oldukça değerlidir. İnsanın bu varlıksal özelliğinin negatif etkilerini bugün her alanda, her yerde görmenin, fark etmenin imkânı

[1147] Mengüşoğlu, 1988, s. 291.

olan insan eksenli dünyaya bakışın önemi açıktır. Ayrıca her türden varolana, her şeye önünde sonunda insanca bir bakış dışında alternatifimizin olmayışı antropontolojik yöntemi, bakış açısını değerli kılmaktadır. Çotuksöken'in antropontolojiyle ortaya koyduğu "arada oluş" ile Aristoteles'in düşüncede, duyguda ve eylemde "altın orta" ya da "orta yol" belirlemelerinin, çağları aşan buluşmasının izlerini takip ettiğimizde karşımıza yalnızca insan çıkmaz. İnsanı her bakımdan anlamak için ona ilişkin ve onun ilişki kurduğu her şeye "mesafe" koyarak yaklaşmanın önemi de karşımızda belirir.

"Ben" ile "öteki" arasındaki mesafe neden önemlidir? Mesafesizlik, dümen suyunda gitmemize, gereğinden çok mesafe ise öteki/ötekilerden yola çıkarak kendimize mesafe koyamayışımıza neden olur. Her iki durumda da kendimizle karşılaşma olanağı bulamayız. Dahası, kendimize ve ötekine yöneltebileceğimiz gerçek bir eleştiri imkânından mahrum kalırız. Halbuki kuramsal ve eylemsel eleştiri yapabilmemiz, bizim zaman aşırı bir varlık olmamız açısından çok değerlidir. Takvim bugünü gösterse de çağları aşarak geçmişin ve geleceğin insanına ve dünyasına sağgörümüzde sessiz sedasız temas ederiz. Kişisel tarihimizi de aynı yolla tekrar tekrar gözden geçirebilme olanağına kavuşuruz. O anki "ben" ile şimdiki "ben"i, hatta o anki "biz"le şimdiki "biz"i yüzleştirme fırsatını buluruz. Bu yabana atılmaması gereken büyük deneyim sayesinde insan da onun dünyası da değişebilir. Değişimin yönünü görmeye, zamanda değişim gösteren belirli bir bilinç durumu eşlik eder. İçinde bulunduğumuz durum ve koşullar açısından yapabileceğimizin en iyisini yapmış olduğumuzu düşünmenin kendimizle ve dünyayla gireceğimiz çatışmayı, yaşayacağımız bunalımı dizginleyeceğine şüphe yok. Bu bağlamda özellikle ben-öteki ilişkisinin söz konusu olduğu eylemlerin öncesinde, sonrasında, "ben"in kendiyle ve ötekiyle arasına koyduğu düşünsel, duygusal ve eylemsel mesafe, deneyimlenen durumların, karşılıklı olarak gerçekleştirilen duruşların anlam katmanlarını aralayabilir. Çotuksöken'in durup düşünmeye verdiği önemin değerini, özellikle bu temel arada kalış biçiminde kat edilen mesafeyle anlamak mümkün görünüyor.

Günümüzde gözlemlenebilen bireysel mesafeler denetimli bir biçimde artarken, görünmeyen mesafeler yok olmakta, aramızdaki sınırlar ortadan kalkmaktadır. Genel olarak ya hep ya hiç düşüncesi nedeniyle çember daralıyor. Artık "gri"yi sevmiyoruz.

Oysa bizim için yaşamın rengi çoğun "gri"dir. Açıklı koyulu tonlarıyla zamanda bazen "beyaz"a bazen "siyah"a yaklaştığımızı duyumsarız. Arada bir yerlerde oluşumuzu duyumsadığımız her an, gerçekten var olduğumuzu hissederiz. Bu bakımdan, tüketim toplumu içinde yaşayan insanların varoluşa ilişkin sorular sorması sistem tarafından istenmez. İnsanlar sorgulamaya başladığında, bir simülasyon evreninde sistemle suç ortaklığı içinde yalnızca enerjisini bir biçimde tükettiğinin ortaya çıkacağı bilinebilir. "Simülasyon evreni gerçek-ötesi, sonsuzluk-ötesi, yani hiçbir gerçeklik girişiminin kendisine bir son vermeyeceği bir evrendir."[1148] Her şeyin bir görüntüye, her şeyin bir görünüme bağlı olduğu simülasyon evreninde insan "gerçek"ten o kadar uzaklaşmıştır ki, gerçekliklerimiz bu nedenle aşırılıkta buluşuyor. Hep önemli, herkes için değerli ve ötekilerden çok farklı olmak istedikçe düşüncelerimiz, duygularımız, eylemlerimiz aşırılaşıyor; sınırları aşıyor. Acaba bu durumu temelde bir anlam verme sorunu olarak değerlendirebilir miyiz? Çünkü Baudrillard'a göre tüm gönderen sistemlerinin tasfiyesiyle, sözde kalan ikili karşıtlıklarla anlam yapaylaşmakta ve hakikatin yansımaları engellenmektedir ya da hakikatle bir ilişkisi kalmayan böyle bir uzamda her şey simüle edilebilir duruma gelmektedir.[1149]

Çotuksöken'in söylemlerinden, insanın dünyayı bir biçimde "okuyan" varlıklar olduğu çıkarılabilir. Acaba olasılıklar serbestken nedenlerin, olasılıklar sistem tarafından belirlenmişken sonuçların önemli olması bu okumaları nasıl etkileyebilir? Önceden belirlenen olasılıklar aracılığıyla sonuçların önemli hale gelişinden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen zihinlerin kuram ve eylem ilişkisinin çözülmeye zorlanır. Düşünmenin belirsizliğe doğru çekilmesi nedeniyle yapay düşünce tohumları zihinlere ekilebilir duruma gelir. Zihinlerde kopyalanan düşünce modellerinin, insan eylemlerinin kopyalanmasının da yolunu açtığı düşünülebilir. Antropontolojik açıdan, çoğun "eylem" dediğimiz bu kalıpların ya da modellerin her birinin temelinde etki-tepki ilişkisi olduğu için, "davranış" kavramı altında toplamak daha doğru bir yaklaşım da olabilir. Dolayısıyla sistem, tüketim toplumu insanını duygu ve davranış modelleri arasında bırakarak bir bakıma insandaki "okuma" eylemini özellikle "görme"yle sınırlandırmaktadır. Bu bakımdan, "[…] Baudrillard'ın çeşitli biçimlerde tanımladığı çağımızın, geldiği trajik noktanın arkasında 'görme'nin tarihsel olarak insan hayatındaki

[1148] Baudrillard, 2017b, s. 204.
[1149] Baudrillard, 2017b, s. 15.

değişen yerini, ona yüklenen anlamları ve bunların tek bir düzeye, imgeler düzeyine indirgenmesini bulabiliriz."[1150] Ayrıca artık gördüğümüz durumları, duruşları, ilişkileri, yönelimleri okusak da bu görece yeni, insana yabancı başka dilden "okuma"dır. İşaretleri, işaret ettikleri farklı, bir bilgisayar programlama diline benzer kodlarla yüklü, yapay bir dil aracılığıyla bütünüyle hayatı okuyor olduğumuz söylenebilir.

Gerçek bir "okuma" edimi ben-öteki ilişkisini, en azından onların birbirine karşı yönelimini gerektirir. Geçmiş, şimdi ve gelecek eksenindeki ya da insansal zamandaki her ben-öteki/ötekiler ilişkisi/ilişkileri ve hatta yönelimi/yönelimleri, dönüşlü bir "okuma" ediminin nesnesi/nesneleri haline gelir. Okuma ediminin kendisi de duyuşsal, duygusal ve düşünsel olanların bir biçimde kesişimi ya da ilişkisidir. Bu bağlamda her okuma edimi nesne edindiği/edindikleri aracılığıyla "gerçek" olana yaklaşır ya da uzaklaşır. Gerçekliklerimiz söz konusu kavşaklarda buluştukça bakış açımız birbirine çeşitli açılardan değmekte, temas etmektedir. Ancak hiçbir zaman tam bir örtüşme biçimi almayan bu gerçekliklerin, temelde bireysel ve toplumsal alanın değişkenleri tarafından biçimlendirildiği düşünülebilir. Bu düşünceden yola çıkarak kamusal alanın, biçimlerin daha görünür ve koşulları gereği daha denetlenebilir yüzünü temsil ettiği söylenebilir. Bizim iddiamız küresel ölçekte toplumların, insanların bu "okuma" ediminde serbest bırakılmadığı, sistem tarafından yönlendirildiği, hatta belirlendiğidir.

Antropontolojik açıdan insanın, yönelimleri ve ilişkileri eşliğinde dünyaya ve insana ilişkin olanları okuma deneyiminin, onu bir biçimde beslediği söylenebilir. İnsanın amacı olabildiğince gerçeğe en yakın okumaksa, yaptığı "doğru" ya da "yanlış" okumaların değerini ve onların büyütücü gücünü bilir. İnsan, bu okumalarla yalnızca büyümez, büyürken küçülür. İnsan küçüldükçe hem içinde hem dışında kendisiyle karşılaşma ya da kendisini bulma şansı artar. İnsanın gölgesinin onu takip ettiğini unutmaması, onun bu okumalarla büyümesini ve küçülmesini tam anlamıyla destekler. Bazen bu okumalar insanı bulunduğu yerden düşürür, hatta taa yerin dibine sokar ya da bazen ayağa kaldırır ve insana insan oluşunu kutlatır. Öte yandan insanın okumalar arasında kalması onun ötekine, kendisine ve dünyaya ilişkin sorular yöneltmesinin, sorunları farketmesinin imkânı olur.

[1150] Bayrı, 2011, s. 101.

İnsanlar gibi toplumlar da kendi içinden çıkardığı sorularını ve yanıtlarını, sorunlarını ve çözümlerini, kendilerini ve dünyayı okumalarına borçludurlar; onların aracılığıyla yükselirler, düşerler ya da kararlılık gösterirler. Kendisine tanrısal bir konum biçen sistem, insanların ve toplumların içinden çıkan olasılıkların yerine enstrümanları aracılığıyla olasılıkları dışardan dünyaya eklemleyerek, onların okumalarını istediği yöne doğru saptırır. Başka bir deyişle eklenen olasılıklar, dünyanın gerçeklikleriyle oynayarak okumalarımızı "gerçek"ten aşırı uzaklaştırmaktadır. Baudrillard'ın söylemlerinde yer alan araçsal düşünmenin ve eylemenin en kuşatıcı hali olan sisteme karşı, dengeli bir duruşun/duruşların kaynağı bizim olabildiğince ilkeli düşünmemize, böylece bizim duyuşsal ve duygusal gerilimlerimizin, çatışmalarımızın, bunalımlarımızın hafiflemesine; dolayısıyla önünde sonunda bizim dingin okumalarımıza bağlı olduğu görünüyor. Oku-düşün, düşün-oku dönüşümlü edim birlikteliği anlam dünyamızı zenginleştireceğinden, gerçekliklerimizi mümkün kılan dünyamız da köklü değişimlere sahne olacak eylemlerimize yer açabilir. Bu uğurda öne sürülen düşünceleri ve atılacak adımları, yapıp-etmeleri, eylemleri "gerçek"liğine yakın okuyabilmemizin, "iyi" birer "okur" olabilmemizle mümkün olduğu söylenebilir.

Baudrillard tüketim toplumuna ilişkin sorunlara çözüm bulmaya kalkışmasa da, onun bu toplumu oluşturan insanların varoluşlarını gösterme biçimlerindeki keskin değişimleri ve bu değişimlerin nedenleri üzerindeki açıklamaları çok önemli görünmektedir. Bu çalışmada Prof. Dr. Betül Çotuksöken'in felsefe literatürüne kazandırdığı yeni bir kavram, felsefi tutum ve yöntem olan antropontoloji eşliğinde Jean Baudrillard'ın söylemlerine konu olan, dünyayla ve kendiyle büsbütün uyumsuzlaşan tüketim toplumu insanının ilişkiler ağı içindeki yeri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tezde, antropontolojik yöntem aracılığıyla tüketim toplumu insanının yaşanan durumları çözümlemeye ilişkin olarak belirlediği ölçütlerdeki sapmanın etkisiyle yaşadığı ve/veya yaşattığı gerilimlerini, çatışmalarını ya da bunalımlarını farklı biçimlerde anlamdırmaya çalışmanın, antropontolojinin vaat ettiği, her bir durumu kendi tekilliği içinde ama tekilliği anlamlı kılacak bir biçimde tümelin altında derleyip toparlamak suretiyle sorunları çözümlemenin, çözmenin önemi gösterilmek istenmiştir.

KAYNAKÇA

Adanır, O. (2001), "Çevirmenin Önsözü", Jean Baudrillard−*Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Adanır, O. (2016), *Baudrillard*, İstanbul: Say Yayınları.

Altınörs, A. (2012), *Dil Felsefesi*, İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik Ltd. Şti.

Aristoteles, (2014), *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Baudrillard, J. (2012a), *Karnaval ve Yamyam*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Baudrillard, J. (2012b), *Kusursuz Cinayet*, çev. Necmettin Sevil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2013a), *Amerika*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2013b), *Üretimin Aynası*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Baudrillard, J. (2014a), *Cool Anılar I-II (1980-1990)*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2014b), *Nesneler Sistemi*, çev. Oğuz Adanır-Aslı Karamollaoğlu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Baudrillard, J. (2015), *Şeytana Satılan Ruh Ya Da Kötülüğün Egemenliği*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. (2016a), *Kötülüğün Şeffaflığı*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2016b), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, çev. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Baudrillard, J. (2017a), *Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalı Sonu*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, j. (2017b), *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. (2017c), *Tüketim Toplumu*, çev. Nilgün Tutal-Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2018a), *İmkânsız Takas*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2018b), *Sanat Komplosu*, çev. Elçin Gen-Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.

Baudrillard, J. (2019a), *Baştan Çıkarma Üzerine*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2019b), *Neden Her Şey Hâlâ Yok Olup Gitmedi*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bauman, Z. (2018a), *Kuşatılmış Toplum*, çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2018b), *Özgürlük*, çev. Kübra Eren, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2019), *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, çev. Hakan Keser, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman Z.-Donskis L. (2020), *Ahlaki Körlük*, çev. A. Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayrı, D. (Bahar 2011), "Gözün Egemenliği Tarihin Sonu mu?", (Ed.) O. Adanır, *Özne 14. Kitap* içinde, (ss. 93-103), Adana: Karahan Kitabevi.

Bensoussan, G.-Labica G. (2012), *Marksizm Sözlüğü*, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul: Yordam Kitap.

Connerton, P. (2011), *Modernite Nasıl Unutturur*, çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Çotuksöken, B. (1989), "'Felsefi Söylem Nedir?' Üzerine", (Yay. Yön.) V. Hacıkadiroğlu, *Felsefe Tartışmaları 6. Kitap* içinde, (ss. 101-107), İstanbul: Kent Basımevi.

Çotuksöken, B. (1991), *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: Ara Yayıncılık.

Çotuksöken, B. (1995), *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çotuksöken, B. (1998), *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları.

Çotuksöken, B. (1996), "Felsefe Açısından Eğitim ve Türkiye'de Eğitim", (Haz.) B. Çotuksöken, *Türkiye Felsefe Kurumu Seminer Bildirileri* içinde, (ss. 47-53), 17-18 Kasım 1995, İstanbul: Türkiye Felsefe Kurumu.

Çotuksöken, B. (2002), *Radyoda Felsefe*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Çotuksöken, B. (2010), *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Çotuksöken, B. (2018), *Antropontoloji ya da İnsan-Varlıkbilgisi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Çotuksöken, B. (2021), *Antropontolojinin Işığında Etik ya da Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Dağ, A. (2014), *Ölümcül Şiddet: Baudrillard'ın Düşüncesi*, İstanbul: Külliyat Yayınları.

Emiroğlu, K.-Aydın, S. (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Fromm, E. (2014), *Sağlıklı Toplum*, çev. Yurdanur Salman-Zeynep Tanrısever, İstanbul: Payel Yayınevi.

Giddens, A. (2017), *Sağ ve Solun Ötesinde*, çev. Müge özen, Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Güvenç, B. (2019), *Kültürün Abc'si*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Heimsoeth, H. (2007), *Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Horkheimer, M. (2018), *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları.

Horrocks, C. (2000), *Baudrillard ve Millenyum*, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Everest Yayınları.

Kant, I. (2016), *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kavcar, C. v.d. (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Engin Yayınevi.

Kocabaş, F., Elden, M., Yurdakul, N., (2002), *Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kongar, E. (2004), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kuçuradi, İ. (2006), *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009a), *Çağın Olayları Arasında*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009b), *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2010), *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Lotringer, S. (2018), "Sunuş", Jean Baudrillard-*Sanat Komplosu*, çev. Elçin Gen-Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (1976), *Fenomenologi ve Nicolai Hartmann*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (1977), "Felsefi Antropolojinin Işığında Eğitim", *Türkiye Felsefe Kurumu Seminerleri 1, 2, 3* içinde, (ss. 12-18), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Mengüşoğlu, T. (1988), *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Navaro, D. (2017), *İnsan Dünyasında Yabancılaştırıcı Akıl ve Etik Akıl*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Navaro, D. (2018), "İnsanın Üretim Etkinliğini ÇOTUKSÖKEN'in Antropontolojik Bakış Açısıyla Çözümlemek", Haz. A. Tunçel, Z. Kutlusoy, G. Önkal, *Felsefeye Giriş Yolları Betül Çotuksöken'e Armağan* içinde, (ss. 114-121), İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Navaro, D. (2021), *Şirket*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Nutku, U. (1997), "Takiyettin Mengüşoğlu'nun İnsan Felsefesi Işığında Eğitim Olgusuna Toplu Bakış", (Haz.) İ. Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde (Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına), (ss. 43-48), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Ong, W. J. (2013), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları.

Özcan, M. (2016), *İnsan Felsefesi*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Sahlins, M. (2012), *Batı'nın İnsan Doğası Yanılsaması*, çev. Emine Ayhan, Zeynep Demirsü, İstanbul: BGST Yayınları.

Schıschkoff, G. (1997), "Teknik İlerlemenin Çekiciliği", (Haz.) İ. Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi* içinde (Takiyettin Mengüşoğlu'nun Anısına), (ss. 223-235), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Sennett, R. (2017), *Karakter Aşınması*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tambaş, U. (Bahar 2011), "Baudrillard'ı Anlamak", (Ed.) O. Adanır, *Özne 14. Kitap* içinde, (ss. 23-37), Adana: Karahan Kitabevi.

Tatlıdil, E. (2003), "Kentleşme ve Göç", (Ed.) İhsan Sezal, *Sosyolojiye Giriş* içinde, ss. 326-361, Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi.

Taylor, C. (2017), *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Timuçin, A. (2006), *Düşünce Tarihi*, İstanbul: Bulut Yayınları.

Timuçin, A. (2010), "Anlam Nedir?", (Der.) S. Kibar, S. A. Bayram, A. Sol, *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* içinde, (ss. 247-250), İstanbul: Legal Kitapevi San. ve Tic. Ltd. Şti.

Toffoletti, K. (2014), *Yeni Bir Bakışla Baudrillard*, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul: Kolektif Kitap Bilişim ve Tasarım Ltd. Şti.

Twenge, J. M. (2013), *"Ben" Nesli*, çev. Esra Öztürk, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Uygur, N. (1996), *Kuram-Eylem Bağlamı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnternet Kaynakları

BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51447691. Erişim Tarihi: 15 Şubat 2020.

BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41780346. Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021.

BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49015032. Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Bilgi Rehber. https://www.bilgirehber.com/jean-baudrillard/. Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2021.

Karahisar, Tüba (2013), "Dijital Nesil, Dijital İletişim ve Dijitalleşen (!) Türkçe", *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi* içinde, 4 (12), 71-83, DOI: 10.5824/1309-1581.2013.3.006.x

https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867597.pdf. Erişim Tarihi: 03 Haziran 2020.

NTV Haberler/Teknoloji Haberleri. https://www.ntv.com.tr/teknoloji/elon-musk-bes-yil-icinde-dil-ogrenmeye-gerek-kalmayacak,kZP5nz3paU6XOuhHOQH4tQ. Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.

Say, Hüseyin (2018), *Gösterişçi Tüketim Bağlamında Karl Marx Jean Baudrillard Mukayesesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı). http://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/3336/H%C3%BCseyin_Say.pdf?sequence=1. Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2020.

Uzman Para. https://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem2/dunya-karisti-3340-tlye-fakir-ayakkabisi/86000/86498/. Erişim Tarihi: 08 Temmuz 2020.

WebTekno. https://www.webtekno.com/yuzunun-robotlarda-kullanilmasina-izin-veren-bir-kisiye-128-000-dolar-verilecek-h78018.html. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2020.